ئابدۇكېرىم قادىر

گۇناھ

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئابدۇكېرىم قادىر

گۇناھ

(رومان)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

罪过：维吾尔文 / 阿布都克里木·卡德尔著. — 乌鲁木齐：新疆人民出版社，2012.11
ISBN 978-7-228-16065-5

Ⅰ. ①罪… Ⅱ. ①阿… Ⅲ. ①长篇小说 — 中国 — 当代 — 维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ. ①I247.5

中国版本图书馆CIP数据核字(2012)第251749号

责任编辑	艾则孜·吐尔迪
责任校对	热娜古丽·阿布里米提
封面设计	买买提·诺比提
出版发行	新疆人民出版社
地　　址	乌鲁木齐市解放南路348号
电　　话	0991-2827472
邮　　编	830001
印　　刷	北京顺诚彩色印刷有限公司
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230毫米 1/32
印　　张	12
版　　次	2012年12月第1版
印　　次	2012年12月第1次印刷
印　　数	1-3000册
定　　价	34.00元

مۇھەررىردىن

يازغۇچى ئابدۇكېرىم قادىر 1969 ـ يىلى يەكەندە تۇغۇلغان. 1989 ـ يىلى قەشقەر مالىيە ـ سودا مەكتىپىنىڭ بوغالتىرلىق كەسپىنى پۈتكۈزگەن. 1999 ـ يىلىدىن 2005 ـ يىلغىچە ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئۇيغۇر تىل ـ ئەدەبىياتى كەسپى بىلەن شىنجاڭ مالىيە ـ ئىقتىساد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پۈل مۇئامىلە كەسپى بويىچە تولۇق كۇرسنى تاماملىغان. ھازىر يەكەن ناھىيەلىك ئامانەت ـ قەرز بىرلەشمە كوپېراتىپىدا خىزمەت قىلماقتا.

ئۇ ھازىرغا قەدەر 50 پارچىغا يېقىن ھېكايە، 10 پارچە پوۋېست ئېلان قىلدۇرغان. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن «دولقۇنلۇق تارىم» ناملىق ھېكايىلەر توپلىمى، مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن «تۆتىنچى ئېراغا سەپەر» ناملىق رومانى ۋە «مۇھەببەت قەپىسى» ناملىق پوۋېستلار تولىمى نەشر قىلىنغان. «تەشنارەڭ كۆڭۈل»، «ئاخشام بولغان ئىش» قاتارلىق بىرنەچچە پارچە ھېكايىسى خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ، ئېلان قىلىنغان. «كونا كوچا» ناملىق ھېكايىسى بىلەن «ئەقىدە» ناملىق پوۋېستى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 14 ـ ۋە 15 ـ نۆۋەتلىك خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئابدۇكېرىم قادىر جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتى ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب بەگلىك 1

ئىككىنچى باب كۆيۈشكەنلەر 70

ئۈچىنچى باب ئېزىتقۇ 158

تۆتىنچى باب نادامەت 241

بەشىنچى باب شاۋقۇن 324

بىرىنچى باب

بەگلىك

1. كۈن قىزىلى

كونا زامانىنىڭ كىشىلىرى بۇ يۇرتنى «بەگلىك» دەيىشىدىكەن. يېشى ئەسىرگە ئۇلاشقان بوۋاي ـ مومايلار بۇ يەرنى ئىلگىرى بەگلىك بولغان دەپ ئاغزىنى تاتلىق قىلىشىدۇ. هازىرقى كىشىلەر بولسا بۇ يۇرتنى تىلىنىڭ ئۇچىدىلا «ئەگىل بېگىل» دەپ ئاتىشىدۇ ... كىشىلەر نېمە دېسە ـ دېمەمدۇ، بەگلىكنىڭ «ئەگىل» بولۇشى، بەگلىكلەرنىڭ خاراب بولۇشى، يۇرت ناملىرىنىڭ ئۆزگىرىشى هامان تارىخ بەتلىرىدە ئۇچراپ تۇرىدىغۇ !

كۈنچىقىش، كۈنيۇرۇش، كۈنپېتىش، كۈنگەي ... دېيىلىدىغان يەتتە مەھەللىسى، بىر يۈز يەتمىش يەتتە تۈتۈنلۈك ئاهالىسى بار كونا يۇرت ـــ بەگلىك شۇنداق قاينىق هەم سىرلىق بىر يۇرت. بۇ يەردىكى نۇرغۇن كىشىلەر بۇگۈنكى كۈندە بەگلىكنىڭ تارىخىنى، ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ بۇ يەردە شانلىق ئىزلارنى قالدۇرغانلىقىنى ئۇنتۇپ كېتىشكەن ... هازىر بۇ يەردىكى ئەرلەر، ئاياللار كىملەرگىدۇر ئاشىق بولغان، كىملەرگىدۇر كۆيۈشكەن ...

سۇبهى. ئىتلار قاۋاپ، ئېشەكلەر هاڭرىشىپ كەتتى. بەگلىكنىڭ تاڭ ئالدىدىكى تىمتاسلىقى بۇزۇلۇپ، يېڭى بىر كۈننىڭ ۋەسۋەسىسى باشلاندى.

ئادەتتىكى بويىچە چاچراپ ئورنىدىن تۇرغان كەنت مۇدىرى بۇساق چوماق تەكىنەكنى بېشىدا پۇرلىشىپ تۇرغان كىيىملىرىنى سىلاپ ـ سىيپاشتۇرۇپ تاپتى، چاقماق تېزلىكىدە كىيىنىپ هويلىغا چىقتى. خىرە ـ شىرە يورۇق ئىچىدە چويۇن چوماقنى ئىزدەپ تېپىپ تالاغا قاراپ يۈگۈردى. دەرۋازا ئالدىدا قۇيرۇق شىپاڭشىتىپ تۇرغان قارا غامبۇر ئىت ئۇنىڭغا ئەگەشتى ... بۇساق قاراڭغۇلۇق ئىچىدە نېمىلەرگىدۇر پۇتلىشىپ يۈگۈرگەچ، چاپاق باسقان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلايتتى. ئىشتىنىنىڭ تاغاردەك كەڭ پۇچقاقلىرىنى تۇرۇپ بەگلىكنىڭ كىندىكى بولغان ئۆتەڭدە ئېسىقلىق تۇرغان داڭنىڭ قېشىغا هاسىراپ ـ هۆمۈدەپ يېتىپ كەلدى.

ـــ داڭ ـ داڭ ـ داڭ !...

داڭنىڭ ئاۋازى ئىتنىڭ قاۋىشى، ئېشەك هاڭرىشى، يەنە ئاللىقانداقتۇر ئالىتاغىل چۇقان ـ سۈرەنلەر بىلەن قوشۇلۇپ ئەنسىزچىلىكنى پەيدا قىلدى. داڭلىدىغان ئاۋاز كىشىلەرنىڭ مېڭىسىگە ئۇرۇلدى. ئىسسىق يوتقاندىن سۈغۇرۇلۇپ چىقىۋاتقان، غۇسۇل تاهارەت ئېلىۋاتقان كىشىلەر پۇتى كۆيگەن توخۇدەك جىددىيلىشىپ، قەدەملىرىنى تېزلەتتى. قىلىۋاتقان ئىشىنى چالا ـ بۇلا پۈتكۈزۈپلا كەنت باشلىقىنىڭ ئەتىگەنلىك كۆز ئېچىدىن ئۆتكۈزۈشكە ئالدىراشتى. داڭغا ئۇلگۈرۈش بەگلىكلەرنىڭ هەر تاڭدىكى بىرىنچى ئىشى ئىدى.

ـــ داڭ ـ داڭ ـ داڭ !...

داڭنىڭ ئاۋازى ئىككىنچى قېتىم ئاڭلانغاندا، دۇپۇرلىگەن ئاۋاز پۈتۈن يۇرت ئىچىنى بىر ئالدى. كىشىلەر ئىشتىنىنىڭ بېغىنى، چاپىنىنىڭ تۈگمىسىنى، ئايىغىنىڭ بوغقۇچىنى هاپىلا ـ شاپىلا ئېتىپ، بېشىدا تۇرمىغان دوپپا، ياغلىقلىرى، پۇتىدىن چۈشۈپ قالغان كەشلىرىنى كۆتۈرۈشكىنىچە داڭ ئۇرۇلغان تەرەپكە ـــ ئۆتەڭگە قاراپ يۈگۈرۈشتى.

كىشىلەر مەددىاهنىڭ ئەتراپىغا ئولاشقاندەك ئۆتەڭدە داڭ

چېلىۋاتقان بۇساق چوماق بىلەن ئۇنىڭ يېنىدا ئايلىنىپ يۈرگەن قارا غامبۇر ئىتنىڭ چۆرىسىگە غۇزمەكلەشتى. بۇساق چوماق ئەتراپىدىكى ئادەملەرنى كۆرمەيۋاتقاندەك، پۈتۈن ئەس ـ يادى بىلەن قولىدىكى چويۇن چوماقنى هە دەپ داڭنىڭ گىرۋىكىگە ئۇرۇۋاتاتتى. ئىككى تۈپ قاپاق تېرەكنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېسىلغان كونا ئات هارۋىسىنىڭ چاق قازىنى «داڭ ـ داڭ ـ داڭ ! ...» قىلىپ ئەتراپىتا تۇرغانلارنىڭ قۇلاق ـ مېڭىسىنى يەپ زۇلۇم بىلەن ئۇنلەيتتى. كوپىراتسىيە تارقىتىۋېتىلگەن يىلى بۇساق چوماقنىڭ دادىسى بۇ چاقنى هېچكىمگە تۇتقۇزماي ئۆزى ئېلىپ قالغان هەم ئۇنىڭغا يۇرت بويىچە هەممىدىن چوڭ قىلىپ بىر هارۋا ياساتقان، ئەمما ئۇچ ئات سۆرەيدىغان، هەم يوغان، هەم ئېغىر بۇ هارۋىنى بۇساق چوماقنىڭ تاغىل بايتىلى سۆرەپ بولالمايۋاتقان ئۇنىڭغا قامچا توشۇمىغانىدى. كۈنلەر ئۆتۈپ بازاردا شۇقەدەر سېپتا، يەڭگىل شادا چاقلار پەيدا بولغاندىن كېيىن بۇ ئېغىر يۈككە بايتالدىن بەكرەك بەرداشلىق بېرەلمەي قالغان بۇساق چوماق هارۋىسىنى ئۆزگەرتىپ، بۇ كېلەڭسىز چاقنى ئەينى چاغدىكى كوپىراتسىيەنىڭ مال قوتىنىدەك كەڭ، قاقىرام هويلىسىغا تاشلاپ قويدى. بۇساق چوماق بەگلىككە كەنت باشلىقى بولغاندىن كېيىن چاقنىڭ قازىنىنى چىقىرىپ مۇشۇنداق داڭ قىلىۋالغانىدى.

كۈن قىزاردى. بۇساق چوماق كۆزلىرىنى ئەتراپتىكىلەرگە تىكتى. ئۇنىڭ كۆزلىرىمۇ قىزىرىپ كەتكەنىدى، ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان، ئىگىسى بىلەن تەڭ ئەتراپىنى كۆزىتىۋاتقان ئىتنىڭ كۆزىگىمۇ قىزىللىق تېقىلغانىدى. سەھەرنىڭ سوغۇقىدا دۇگدىيىپ تۇرۇشقان قېرى ـ ياش، ئەر ـ ئاياللار جەمئىدە قارىشىپ تۇراتتى. ئۇلاردا هېچقانداق سەپمۇ، شەكلىمۇ، بىرلىكمۇ يوق ئىدى. پەقەت قانداقتۇر بىر كۈچنىڭ تۇرتكىسىدە بۇ يەرگە هەيدىلىپ كېلىنگەنچە سوغۇققىنا قارىشىپ تۇرۇشاتتى.

بۇساق تۇرغانلارنى بىر قۇر كۆز ئېچىدىن ئۆتكۈزدى، ئۇنىڭ يوغان، قاپقارا غامبۇر ئىتىمۇ شۇنداق قىلىۋاتقاندەك ھەممەيلەنگە بىر قۇر كۆز سېلىپ چىقتى. يۈرتتىكى ساموق مۇللام، تالىپ ھاجى، سۈلايماناخۇن، ئىسلىماخۇن، مۇللىقۇناخۇن، ئابدۇلئاشىق، نۇرئەلى، غوجاخۇن، تۇرامەت قاششاق، قۇپەك سارائ ... ئەر خەق، خوتۇن خەق ... ئىشقىلىپ ھەممە ئادەمگە بىر ـ بىرلەپ سىنچىلاپ قاراۋاتقاندا، بۇساقنىڭ ئۇستىرا كۆرمىگىلى ئۇزاق بولغان قارامتۇل يۈزىدىكى كىرپىنىڭ تىكىنىدەك ساقال ـ بۇرۇتلىرى تېخىمۇ تىكلەشتى. يېنىدىكى ھىماتچىسىنىڭ كۆزلىرىدەك قىزىرىپ كەتكەن چاناقلىرى ئىچىدىكى تاۋۇزنىڭ ئۇرۇقىچىلىك قارىچۇقلىرى ئېگىز ـ پەس سەكرەپ كەتتى. كۆز قارىچۇقلىرى بىلەن تەڭ ئاستىن ـ ئۇستۇن بولۇپ تۇرغان پاختىلىق چاپانىنىڭ پېشىدەك قېلىن كالپۇكلىرى يوغان ئېچىلدى:

ـــ تا ... تاشاخۇن ... قېنى سەن؟!

قارىشىپ تۇغانلاردىن ھېچبىر سادا كەلمىدى.

ـــ تاشاخۇن، سېنى دەۋاتىمەن ... ئاغزىڭ خوتۇنۇڭنىڭ يېلىم چۆچىكىگە مىلىنىپ كەتتىمۇ، نېمىشقا مۆرىمەيسەن؟ ! پاڭقۇش قۇلىقىڭ داڭنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىمىدىمۇيا؟ ـــ بۇساق چوماق ھۆركىرىگىنىچە قولىدىكى چويۇن چوماقنى غەزەپ بىلەن يەنە داڭغا ئۇردى، ـــ داڭ ـ داڭ ـ داڭ ! ...

داڭ ئۇرۇلدى، داڭ داراڭلاپ كەتتى، قارا غامبۇرنىڭ خوي تۇتتى. ئىگىسىنىڭ پەيلىگە قاراپ ئۇنىڭمۇ پەيلى بۇزۇلغانىدى. شۇ تاپتا داڭ ئەمەس، پۇتۇن يۈرتنىڭ جەمجىتلىقى بۇزۇلدى. ئېغىر چويۇن چوماق ھەر قېتىم داڭغا تەگكەندە كىشىلەرنىڭ مېڭىسى زىڭىلداپ، يۈرىكى جىغىلداپ كېتەتتى. قۇلىقىنىڭ پاڭ بولۇپ قېلىشىدىن ۋايىم يېگەندەك بىگىز بارمىقىنى قۇلىقىغا تىقىۋالغان كىشىلەر تاشاخۇننى چىقىپ قالارمىكىن، دەپ ئۇنىڭ يولىغا قاراشتى. دېگەندەك ئۇنىڭ ئۆيى تەرەپتىن بىرسى پالاقلاپ

يۇگۇرۇپ كەلدى. « ئۇھ، ھەرنېمە بولسا چىقتى. ياماڭ گەپ، ياماڭ تىل، ياماڭ كۆز، ياماڭ كۈندىن قۇتۇلدىغان بولدى » دەپ ئويلاشتى كىشىلەر. ئەمما، ئۇلارغا يېقىنلاپ كەلگىنى تاشاخۇن ئەمەس، ئۇنىڭ خوتۇنى مەسۇدىخان ئىدى.

ــ ئېرىڭ تېخىچە ئۆدەپ ياتامدۇ، مەسۇدەك؟ ــ قولى داڭ ئۇرۇشتىن توختىغان بۇساق چوماق مەسۇدىخانغا يۈزلەندى. مەسۇدىخان زۇۋان سۇرمەستىن بېشىدىن چۈشۈپ قالاي دېگەن قارا ياغلىقىنى تۈزەشتۈرگەچ ئالدىغا دىكىلداپ كەلگەن ئىتتىن قورققىنىچە نۇرنىساخان، گۈلھەسەلخان، زۇمرىخان، مېرۋانىخان، ھەلىمىخان، زەيتۇنەم، زورىگۇل، زەينەپ كاككۇك، مەينىسالارنىڭ توپىغا قېتىلدى.

ــ ئېرىڭ زۇۋانىڭغا بىرنېمە تىقىپ قويدىمۇ، گېپىمگە نېمىشقا جاۋاب بەرمەيسەن، مەسۇدەك؟ !

مەسۇدىخان گويا ھېچنېمىنى ئاڭلىمىغاندەك زۇۋان سۇرمىدى. ئۇنى قېتىغا ئېلىپ تۇرغان كىشىلەرمۇ زۇۋانسىز ئىدى.

ــ ھەي خوتۇن، مەن ساڭا گەپ قىلىۋاتىمەن !

تىلى ساڭگىلاپ تۇرغان قارا غامبۇر مەسۇدىخانىنىڭ ئالدىغىلا زوڭزايدى.

ــ گەپ قىل، گەپ قىل ... خۇدا يىتىرگۇر چوماق !

ــ ۋالاقلىما، سەت قېرى ... ــ بۇساق قولىدىكى چوماقنى كۆتۈرگىنىچە مەسۇدىخانىنىڭ ئالدىغا ئېتىلىپ كەلدى، ــ سەن تېخى ماڭا گەپ ياندۇرۇۋاتامسەن، دۆيۈز خوتۇن؟!

ــ قېرىلىقنى خوتۇنۇڭ ھەرەم جومباقتىن سورا ! ــ مەسۇدىخان ئاغزىنى قويىۋەتتى، ــ يۈزىگە پۈرلەش ـ پۈرلەش قورۇق چۈشكەن خوتۇنۇڭدىن ...

ــ ماڭا ئەجەب گەپ ياندۇرۇۋاتسىنا، قېرى دەللە؟ !

ــ گەپ ياندۇرغىلى بولمايدىغانغا سەن بىر يەرنىڭ ئامبىلىمىدىڭ؟

ـــ ئاغزىڭنى بۇزما، قاپاق ئۇشتۇق ... ئامبالدىن ئۆتە تويغۇزۇپ قويمەن بىكار ! ۋاي مەن نېمە بولدۇم دەپ، ھاڭراپ كېتىسەن ھېلى ... ـــ بۇساق قولىدىكى چوماقنى مەسۇدىخانىڭ بېشىدا ئويناتتى. تىلى ساڭگىلاپ تۇرغان قارا غامبۇر مەسۇدىخانىڭ ئەتراپىنى چۆرگۈلەپ خىرس قىلىپ، ئۇنىڭ جېنىنى ئالدى.

ـــ ئاچچىقلىرىغا ھاي بەرسىلە، بۇساقخان دۇيجاڭ، ـــ قارىشىپ تۇرغانلاردىن سامۇق موللام، مۇللىقۇناخۇن، ئابدۇلئاشىق ۋە بىر قىسىم ئايالىلار تۇشمۇتۇشتىن بۇساق چوماقنىڭ قولىغا ئېسىلدى، ـــ مەزلۇم خەق بىلەن تەڭ تۇرۇش ئەر كىشىنىڭ ئىشى ئەمەس.

ـــ خەير، ماقۇل، بۇگۈنچە بولدى قىلاي، ـــ دېدى بۇساق كۆزلىرىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ، ـــ كونىلار: «قانجۇق ئىتنى ئىت تالىمايدۇ» دەپتىكەن ... مەن ھېسابنى يەنىلا ئاشۇ تاشۋايدىن ئالاي، تەشكىلىي تۇزۇمگە بويسۇنمىغانىڭ، ئۆز بېشىمچىلىق قىلغانىڭ جازاسى قانداق بولىدىكەن، قېنى !

بۇساق چوماق پەيلىدىن بىرئاز ياندى. قولىدىكى چوماقنى داڭنىڭ تۇۋۈگە تاشلاپ قويۇپ، يانچۇقىدىن تۇرمەكلۇغان گېزىت قەغىزى، بەش يۇلتۇزنىڭ شەكلى چۇشۇرۇلگەن قوپال تۇنىكە تاماكا قۇتىسىنى ئېلىپ، ئەپچىللىك بىلەن تاماكا يۆگىدى. قارا غامبۇر ئىتمۇ ئىگىسى بىلەن تەڭ پەيلىدىن يېنىپ، ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ زوڭزايدى.

ئۆپكىسى بىرئاز بېسىلغان بۇساق چوماق كىشىلەرنى ئولتۇرۇشقا شەرەتلىدى. ئوتقاشتەك قىزارغان كۆنگە قاراپ تاقەتسىزلەنگەن كىشىلەر قاپىقى سېلىنغان ھالدا تۇرغان يېرىگە چۆكتى. سۆڭگىچىنى يول ياقىسىدىكى توپىلاڭ يەرگە يېقىپ ئولتۇرۇشتى. جەمجىت ئولتۇرغان كىشىلەرنىڭ ئالدىدا تاماكىسىنى شورىغىنىچە كېرىلىپ تۇرغان كەنت باشلىقى كۆندىكىدەك سۆزلەشكە باشلىدى:

— بۇگۈن ئاخىر تاڭ ئاتتى. تاڭ ئېتىش — داڭ چېلىش ئۈچۈن، داڭ چېلىش — كەتمەن چېپىش ئۈچۈن. كەتمەن ... كەتمەن ...

بۇساق چوماق نېمىشقىدۇر دەيدىغان گېپىنى تاپالماي قالدى. ئۇ ھەمىشە شۇنداق ئىدى. داڭ ئۇرۇپ، مېكىيان چۈجىلىرىنى چۆرىسىگە يىغقاندەك يۈرتتىكى كىشىلەرنى چۆرىسىگە يىغىۋالاتتى ـ يۇ، قىلىدىغان گېپىنى تاپالماي، ئۇنى تىللاپ، بۇنى ئۈچۈقداپ، ئۇنىڭغا ھەيۋە كۆرسىتىپ، بۇنىغا پوپوزا قىلىپ، تېرە تاراقشىتىپ، كۈن چىقىپ خېلى بىر چاغ بولغاندا كىشىلەرنى ئىشقا ھەيدەيتتى. كىشىلەر: «ھېچ ئىشنىڭ تايىنى يوق، نى ئالەم بولدى» دەپ غۇدۇراشقىنىچە تارقىشىپ كېتەتتى.

بۇگۈنمۇ شۇنداق بولدى. كىشىلەر ئىچىدە بىرنېمىلەرنى دېيىشكىنىچە تارقاپ ھويلا ـ ئاران، ئېتىز ـ ئېرىق ئىشىغا ئالدىراشتى. مەسۇدىخاننىڭ كۆڭلىنى ۋەسۋەسە تۇمانلىرى چۇلغۇۋالدى. «ئۆلگۈر چوماق بىز بىلەنلا قالدىمىكىن، نېمە ئۆچى بارىكىن بىزدە؟ ...» دېدى ئۇ بۇساقنىڭ كەينىدىن قاراپ.

2. يارنىڭ ئىشكى

كىشىلەر چالا ـ بۇلا ناشتا قىلىپ كەتمەنلىرىنى كۆتۈرۈشكىنىچە ئېتىزلىققا يۈگۈرۈشتى. مايسىلىرى سولىشىپ تۇرغان تۇتاش ـ تۇتاش ئېتىزلار قاغجىراپ تۇراتتى. قۇرغاق شامال، كۆيدۈرگۈچ ئاپتاپ يېرىنىڭ نەملىكىنى قاچۇرۇپ ھە دېگەندە دېھقانلارنى ئالدىرىتىپ قويغاندى. سەھرانىڭ ئەركىسى بولغان شامال، كۆز چېقىپ تۇرغان ئاپتاپ قاغجىراپ تۇرغان يەرنىڭلا ئەمەس، ئاشۇ يەردە ئۆزۈنىڭ سايىسىغا ئۆزى كىرىۋالغۇدەك بولۇپ ئۆمىلىشىپ يۈرگەن كىشىلەرنى چاڭقىتاتتى، يۈرىكىنىڭ تەشنالىقىنى ئاشۇراتتى.

كۈنچىقىش مەھەللىسىدىكى ئېتىزلىقتا ئىشلەۋاتقان

نۇرئەلىنىڭ ھېچقانچە ئىش قىلماي تۇرۇپلا كەتمەن چاپقۇدەك رەغدى قالمىدى. ئۇ باشقىلارغا ئوخشاش ئەتىگەنلىك يىغىلىشتىن كېيىنلا ئۇدۇل ئېتىزلىققا كەلگەن، ئەمدىلىكتە ھارغان، ئاچقان، چاڭقىغانىدى. ياداپ زاڭاق سۆڭەكلىرى پۈلتىيىپ چىققان قارامتۇل چېھرى تېخىمۇ قارايغان، چاپاق ئۆرلەپ قالغان كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ قالغانىدى. تىزىغىچە تۇرۇلگەن ئىشتىنىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان تۇكلۈك پاچاقلىرى، يالاڭ ئاياغ پۇتلىرى ماغدۇرسىز، پۇتۇن تۇرقى ھارغىن كۆرۈنەتتى. ئۇ كەتمىنىنىڭ سېپىگە تايانغىنىچە تۆت ئەتراپىدىكى ئېتىزلىقلارغا نەزەر سالدى. ئۇ يەر ـ بۇ يەردە جانسىز ئۆمىلىشىپ يۈرگەن كىشىلەر نۇرئەلىنىڭ كۆزلىرىگە ئۆزگە ئوخشاش روھسىز، ئىش خۇشياقمايۇاتقاندەك كۆرۈندى. ئۇ تۆت ئەتراپقا، يەنە ئۆزلىرىنىڭ ئېتىزىغا يانداش تۇرغان قېيىنئاتىسى سۇلايمىناخۇنۇنىڭ تېخى كەتمەن تەگمىگەن ئېتىزلىقىغا بىرپەس قاراپ تۇرغاندىن كېيىن كەتمىنىنى مۇرىسىگە سالدى. كۈن چۈش بولار ـ بولماي قۇرغاق ئاپتاپ ئۇنىڭ تەشنالىقىنى ئاشۇرغان، قاغجىرىغان يۈرىكىدە بىر سېغىنىش پەيدا قىلغانىدى.

نۇرئەلى ئىشنى چالا قويۇپ مەھەللە تەرەپكە ماڭدى. قىر بېشىدىكى تار يول قەبرىستانلىق يېنىدىن ئۆتۈپ مەھەللىگە تۇتىشاتتى. يول بىلەن قەبرىستانلىق ئارىلىقىدىكى ئازغانلارغا كۆزى چۈشكەن نۇرئەلى قىزىلگۈلنىڭمۇ مۇشۇنداق بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ قالدى. ئەمما، ئۇنىڭ سەزگۈلىرىگە ئايانكى، ئازغان بىلەن قىزىلگۈلنىڭ غولى، غۇنچىسى ئوخشىشىپ كەتسىمۇ، گۈل ـ چېچەكلىرى، بەرگلىرى ئوخشىمايدۇ. يەنە ... يەنە ئازغان چېچىكى بولسا بىر خىل ئۆلۈم پۇرايدۇ. قىزىلگۈلچۇ؟ قىزىلگۈلدىن ياشلىقنىڭ، مۇھەببەتنىڭ سىيماسى ئۇچقۇنلايدۇ ... خىيال ئىلكىدە كېتىۋاتقان نۇرئەلىنىڭ كۆڭلى بىردىنلا ئۆرىدەپ قالدى. چوقچىيىپ تۇرغان مازارلارغا چالا ـ بولا دۇئا قىلىپ، ھارغىن قەدەملىرىنى تېزلەتتى. شۇ تۇرقىدا

كۆز ئالدىدىكى گىرەلىشىپ كەتكەن ئازغانلىق پۈتۈن يۈرتنى ئازغان چېچەكلىرىگە كۆمۈۋېتىدىغاندەك بىر مۇدھىش تۈيغۇنىڭ ئاسارىتىدە ئىچىگە بىر قورقۇنچ كىرىۋالدى. ئۇ ئازغان چېچىكىنىڭ ياخشىلىقنىڭ بېشارىتى ئەمەسلىكىنى بىلەتتى. بۇنى ئۇنىڭغا مومىسى دەپ بەرگەنىدى.

ئۇ ھارغىنلىقتىنمۇ، ئاپىتاپنىڭ قىزىتىشىدىنمۇ ياكى كۆڭۈلسىز خىيال تەپتىدىنمۇ، ئىشقىلىپ چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمگەن ھالدا مەھەللىگە كىرىپ كەلدى. ئۆستەڭدە لايىقىپ ئېقىۋاتقان سۇ، تېرەك سايىسى ئۇنىڭغا ئازراق بولسىمۇ ئارامىلىق بەردى. قويۇق دەل - دەرەخلىك مەھەللە ئېتىزلىقىغا قارىغاندا سالقىن ئىدى. توپىلىق يولدا يۈمىلىنىپ ئويناۋاتقان ئىشتانسىز بالىلار، ئىشىك ئالدىلىرىدىكى قوتاندىن چىقىۋاتقان قوي - كالىلارنىڭ شاش، غەمسىز قوزا - موزايلىرى، ئانىسىنىڭ كەينىدە چۈرۈقلىشىپ دان ئىزدەۋاتقان چۈجىلەر، يول بويىدىكى قىغ دۆۋىلىرىنى تاتىلاپ ئۆستەڭگە سىيرىلىدۇرۇۋاتقان توخۇلار مەھەللىنى ئاۋات قىلغانىدى. كۆز ئالدىدىكى مەھەللىنى ئەمدى كۆرۈۋاتقاندەك ھەممە نەمىگە بىر - بىرلەپ قاراپ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىپ كېلىۋاتقان نۇرئەلى يول بويىدىكى قاتار ئۆيلەر ئارىسىدىكى قارامتۇل جىگەر رەڭ سىردا سىرلانغان يوغان قوش قاناتلىق دەرۋازىنىڭ ئۈدۈلىغا كەلگەندە، ئىختىيارسىز ئاستىلاپ قالدى. گەز باغلاپ كەتكەن كالىپۇكىنى يالىغىنىچە تەمرەتكە ئۆرلەپ چىققان يادائغۇ چېھرىنى ئېچىپ بۇ ئېگىز تاملىق ھويلىغا سەپسالدى. قوش قاناتلىق دەرۋازا تۇرمىنىڭ دەرۋازىسىدەك دۇملەكلىك تۇراتتى. دۇگىلەك، قارا كۆزلىرىدە نېمىشقىدۇر ئەلەم، ئۆكۈنۈش، ئۇمىدسىزلىكىنىڭ سايىسى پەيدا بولغان نۇرئەلى قەدەممۇقەدەم كەينىدە قېلىۋاتقان دەرۋازىدىن كۆزلىرىنى ئۇزۇپ يەرگە قارىغىنىچە يولىنى داۋام قىلدى. ئۇ بۇ دەرۋازىنىڭ ئالدىدىن ئۇزاپ، ئۆز ئىشىكىنىڭ ئالدىغا كېلەي دېگەندە، «غات» قىلغان قوپال، سەت غىچىرلاش بىلەن تونۇش

ئاياغ شەپىسى ئاڭلاندى. نۇرئەلى تۇيۇقسىز تورمۇزلانغانىدەك ئىزىدا توختاپ كەينىگە قارىدى، چاڭقاپ تۇرغان ئادەمنىڭ ئالدىغا مۇزدەك بىر چىنە سۇ كېلىۋاتقاندەك لەۋلىرىنى يالىدى. تەمە قاچىسى تېشىپ، كۆزلىرىدىكى ئىنتىزارلىقنى يوشۇرالماي قالدى. چېلەك كۆتۈرگىنىچە ئۆستەڭ بويىغا چىققان زورىگۇل تەلمۈرگەندەك ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى. « سەت كۆرۈك تۇخۇ، ئاناڭنىڭ ئۆيىدە كۈلۈڭغا كاكىلاپ يېتىۋالغىنىڭ بىلەن ھالىڭ شۇ. ئۇچ بالىغا ئانا بولۇپ، جۈلۇقۇڭ چىقماندا، سېنى يەنە شۇ مەن خوتۇن قىلمىسام، كىممۇ ئالار؟ سەت بىرنېمە !» نۇرئەلى زورىگۇلنى كۆرۈپلا ئىچىدە ئۇنى تىللاپ كەتتى، ئەمما كۆزلىرىدە بىر خىل سېغىنىش، ئىنتىلىش ئىستىكى ئوقچۇپ تۇراتتى.

نۇرئەلى بىلەن زورىگۇل بىر پەسكىنە قاراشىپ قالدى. ئېغىزلىرى گەپكە كەلمەي كۆزلىرى بىر ـ بىرىدە قېتىپ قالغانىدى. مۇڭ، ھەسرەت بىلەن ئۇمتۇلۇش ئارىلىقىدا مۆلدۈرلەپ تۇرغان ئىككى جۈپ كۆز بىر ـ بىرىگە نېمىلەرنىدۇر سۆزلىمەكچىدى، ئەمما سۆزلىيەلمەيتتى. زورىگۇلنىڭمۇ ئاشۇ بىشەم تىللىرى بىلەن ئۇنى راسا بىر تىللۇالغۇسى بار ئىدى. ئەمما، بىر ـ بىرىگە ئېغىز ئېچىش بۇنچە ئارىلىقتىن ئەپسىز ئىدى. شۇ ئەسنادا ھويلىدىن بىرسىنىڭ كانىيىنى قىرغان ئاۋازى ئاڭلاندى. زورىگۇل چۆچۈدى، تاتىراڭغۇ، سولغان چېھرى تېخىمۇ ئۆڭۈپ توشقاندەك تېپىرلاپ ئۆستەڭنىڭ كېچىكىگە كەلدى. بىر قولىدا سۆگەتكە ئېسىلىپ، يەنە بىر قولىدىكى چېلەكنى لاي سۇغا پاتۇرۇپ لىقىدە سۇ ئېلىپ چاققان قەدەملەر بىلەن كەينىگە يانغانچە ھويلىغا كىرىپ كەتتى. نۇرئەلىنىڭ قىيا ئوچۇق قالغان دەرۋازىدىن ھويلىغا كىرگۈسى كەلدى. ھالبۇكى، «دارىڭ» قىلغان بىر تەئەددىلىك ئاۋاز ئۇنىڭ چاڭقىغان يۈرىكىگە قاتتىق تەگدى. ۋۇجۇدىنى جىغىلدىتىۋەتتى. ئۇ تەئەددى بىلەن تاقالغان دەرۋازىنىڭ ئىچىدىن ئېتىلگەنلىكىنى، دەرۋاز قاناتلىرىنىڭ زورىگۇلنىڭ سىيماسىنى يۇتۇپ كەتكەنلىكىنى

كۆردى.

ئۆز هويلىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالغان نۇرئەلىگە جاھان تار بىلىندى. ئۇ ئوتتۇز ياشىنىڭ قارىسىنى ئالماي تۇرۇپ ئازغانلىق ئارىسىغا قاپسىلىپ قالغان ياۋا توشقاندەك تۇرمۇش يولىدا بۇنداق كۈنگە دۇچ كېلىشىنى ئەسلا ئويلىمىغانىدى. ئۇ كىچىك چاغلاردا مومىسى قول بېغىشىغا شاپىلاقلاپ بىر دەستە ئازغانگۈلىنى يەرگە چۈشۈرۈۋەتكەن ھەم: «بۇنىڭدىن كېيىن ئازغانغا يېقىن كەلگۈچى بولما، بولمىسا بەختىڭ ئاشۇ ئازغان چېچىكىدەك توزۇپ كېتىدۇ !» دەپ قورقۇتقانىدى. نۇرئەلى مومىسىنىڭ ئاشۇ گېپىنى ئۇنتۇپ قالغىنى يوق ھەم شۇنىڭدىن كېيىن ئازغانگۈلىدىن گۈلدەستە تىزىپ ئويىنىغىنىمۇ يوق. شۇنداق تۇرۇقلۇق نېمىشقا ...

— دادۇ، نان يەيمەن، قورسىقىم ئېچىپ كەتتى !

نۇرئەلى بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىدى. يول بويىدىكى قىغ دۆڭسىدە يۇمىلىنىپ ئويناۋاتقان بالا ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلگىنىچە پاچىقىغا ئېسىلدى.

— ھۇي كەپسىز ... بۇجۇكۇڭ ئوچۇق قاپتۇ، ئىشتىنىڭ قېنى؟ — نۇرئەلى كەتمەننى قويۇپ بالىنى قۇچىقىغا ئالدى. يۈز ـ كۆزىنى سىلاپ ـ سىيپاپ توپىسىنى قېقىشتۇردى، — چوڭ ئاناڭ ئاش ئەتمىدىمۇ؟

— ئەتتى، قازانغا يوبدان سىققان، ماڭا ئاش ئۈسۈپ بېيىڭ دېسەم، دادالىڭ كەگەندە ئىچىمىز دەيدۇ.

— ئۇكالىڭ قېنى؟

— بىلمەيمەن؟ بايا تېخى بار ئىدى ...

— بىلمەيمەن، ئۇ سەن بىلەن بىللە ئوينايتتىڭغۇ؟ ! — تۆت ئەتراپقا، لايقىپ ئېقىۋاتقان ئۆستەڭگە قاراپ نۇرئەلىنىڭ نەپىسى تېزلەشتى، يۈرىكى ئاغدى.

— ئانامنىڭ قېشىغا چىيمەن دەپ كەتكەن.

— سۈلايمان بوباڭنىڭ ئۆيىگىما؟

— ھىم.

— ۋاي ... ما شۇمنى، — نۇرئەلى پۈتى كۆيگەن توخۇدەك بىر ئىزىدا تۇرالماي قالدى، — ئانىسىنىڭ قېشىغا كىرگەن بولسا، كەينىدە بولاتتى، ئاينا ... ئاناڭ دېگەن خوتۇن يا: «ما بالا بىزنىڭ ھويلىدا» دەپ بىر ئېغىز زۇۋان سۇرمىدى... نۇرمەمەت ! ھاي نۇرمەمەت !

نۇرئەلىنىڭ ئاۋازى كۆجۇم مەھەللىنى بىر ئالدى. سوزۇپ توۋلاشلار دەل ـ دەرەخ ئاراچلىرىغا، ئۆگزىسىدىن شاخ ـ شۇمبىلار چۈۋۈلۈپ تۇرغان پاكار كۇمىلاچ تام ئاراچلىرىغا سىڭىپ كەتتى. نۇرئەلى ئۇنلۇك توۋلىغىنىچە ھويلىغا كىرىپ كەلدى. پېشايۋان ئاستىدىكى ئوچاقتىن نان قومۇرۇۋاتقان مەرۋانىخان قىلىۋاتقان ئىشنى توختىتىپ غۇدۇرغىنىچە سورىدى:

— نېمانداق پوقىقىڭنى ئېسىپ سەت توۋلايسەن، بالام؟

— نۇرمەمەت يوق تۇرىدۇ، ئانا.

— باردۇ بىژژەدە. ۋايجان ... بوشراق پايپاسلا.

— ھىلاڭ شۇندا دەيدىكەنسىز ئانا، ھەي ... كىچىك بالا ئەمەسما. ئالىمادىس ئۆستەڭنىڭ بويىغا بېرىپ قېلىپ، غول سۇغا پىلتىڭشىدە سىيرىلىپ چۈشۈپ كەتسە، قانداق قىلىمەن؟

— بوشراق غەم قىلە، ۋايجان ئەمدى، ئا خەق چۈغۇندەكتەك ئۇچ بالىنى تاشلاپ بېرىپ، قىزىنى ئولتۇرغۇزۇۋېلىپ، غەم تارتماي بىر ئوبدان ئىشنى قىلىپ يۇرسە، بىزگە نېمە غەم قىلىش !

— ئۇ خەق ئۇنداق قىلغان بىلەن، «ئاناڭ قېشىغا بار، داداڭ قېشىغا بار» دەپ كۆزى مۆلدۇرلەپ تۇرغان بالىنى تاشلىۋەتكىلى بولمايدۇ، ئانا ...

— ئەتىدىن ـ كەچكىچە بالام ـ بالام دەپ، شۇ خوتۇنغا تارتىشىپ يۈر ئەمىسە، باشقا خوتۇن ئېلىپ بەرسەمۇ تۇغۇپ بېرەتتى ئۇنداق بالا دېگەننى ...

ئانىسىنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىدىن تېخىمۇ كەيپى ئۇچقان نۇرئەلى توۋلىغىنىچە تالاغا يۈگۈردى:
— نۇرمەمەت ! نۇرمەمەت !
مەھەللىنى ئەنسىزلىك قاپلىدى.

* * *

چېلەكتىكى سۈنى كۆتۈرۈپ هويلىغا كىرىپ كەلگەن زورىگۈل دادىسىنىڭ قەھرلىك كۆزلىرىگە دۇچ كەلدى.
— يەنە ئاشۇ نۇرەكنىڭ شەپىسىنى تىكشاپ، ئۆستەڭ بويىغا چىققانما؟
زورىگۈل دادىسىنىڭ ئالدىدىن يەرگە قارىغىنىچە ئۆتتى، چېلەكتىكى سۈنى كۈپكە قۇيدى. كۈپ هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۇجمىگە يۆلەپ قويۇلغان بولۇپ، سۇ سېزىپ تۇرغان قورسىقىدىن شاللىقتىكى پاقا شورلۇقتەك يېشىل لەش ئۆرلەپ چىققانىدى.
— ئادەم بول جۇما، ئەر سارىڭى !
— مەن ... مەن سۇغا چىققان ... — زورىگۈل باچكىدەك ۋىسىلداپ ئۆزىنى ئاقلىدى.
— كۆردۈم، نېمىگە چىققىنىڭنى، هۇ، ئادەم بولمايدىغان ! ...

— ۋايجان ـ ۋايجان، نېمە تىللاۋېرىسىلە بۇ بالىنى؟ — باغ ئىشىكىدىن بىر قولتۇق ئوتۇن كۆتۈرۈپ هويلىغا كىرىپ كەلگەن زۇرنىساخان ئېرىگە تىل سالدى، — ئەتىدىن ـ كەچكىچە يا تالاغا چىققىلى قويمىساڭلا، يا تىللاپ ئارام بەرمەسەڭلا، قانداق قىلغىنىڭلا بۇ؟
— ئې ئۆگزىدە كەپتەر ئۇچۇرۇۋاتسام، نۇرەك دېگەن قارا مەدەك كېلىۋاتقاندەك قىلاتتى، بىر چاغدا دەرۋازا «غات» قىلىپ ئېچىلغاندەك قىلدى. ئۆگزىنىڭ لېۋىگە كېلىپ قارىسام، ئاللامۇ

سالا سۇغا چىققان كىشى بولۇپ، ئاشۇ قارا كۆسەينىكى ئالدىغا چىقىۋاپتۇ بۇ هوش ـ كاللىسى يوق !

ـــ ۋايجان ـ ۋايجان، خۇدانىڭ هەققىدە بولسىمۇ تۇزۇك گەپ قىلىڭلا مۇشۇ بالىغا.

ـــ هېلى مەن ۋايجان قىچقارتىمەن، خوتۇن، سىلىنى ! ـــ سۇلايمىناخۇننىڭ بىردىنلا تەلەتى بۇزۇلدى. ئۇي كۆزلىرى ئالغىيىپ خوتۇنى بىلەن قىزىنى پېتىقلىۋېتىدىغاندەك چەكچەيدى، ـــ سەن خوتۇن ئاشۇنداق زۇۋانىڭ بېسىلماي كوتۇلداپ ما قىزىڭنى قانات ئاستىڭغا ئالغاچقا، مۇشۇنداق باشباشتاق ئۆگىنىپ قالغان نېمە بۇ !

ـــ راست دەيسىلە، مۇشۇ ئۆيدىكى سىلىنىڭ دىتىڭلىغا ياقمىغان يامان ئىشلارنىڭ هەممىسىنى مەن پەيدا قىلغان. سىلىنىڭ نەزىرىڭلىدە جاهاندىكى هەممە يامان ئىشنىڭ ئىگىسى مەن، دادىسى ! ـــ زۇرنىساخاننىڭ ئاۋازى ئىنەكىنىڭ مۆرىشىدەك هويلىنى بىر ئالدى. توخۇلار قاقاقلىشىپ، كەپتەرلەر ئۇچۇپ كەتتى.

ـــ ما ئۆلمەيدىغانىنى قىزىغا ئىككى ئېغىز نەسىهەت قىلامدىكى، ما يۇرتتىكى خەلقىئالەم ئالدىدا يۈزۈمنى ئايامدىكى دېسەم، يەنە شۇ پوق يېگەن توخۇدەك كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ ۋاتاقلاۋېرىدۇيا ! ـــ سۇلايمىناخۇن قولىدىكى قوناق قاچىلانغان شالدىراق قاپاقنى خوتۇنىنىڭ بېشىغا ئاتتى. قاپاق زۇرنىساخاننىڭ باش ئۇستىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈپ پېشايۋاننىڭ تۇۋرۇكىگە تېگىپ چېقىلدى. ئىچىدىكى سېرىق قوناقلار چېچىلىپ كەتتى. بۇنى كۆرگەن سۇلايمىناخۇننىڭ چېقىر كۆزلىرى ئالاق ـ جالاق بولدى، ساپسېرىق يۈزىنىڭ قېنى قاچتى. كەپتەرلەرنى ئالداپ كۆكتىن پەسكە شۇڭغۇتىدىغان، ئازغىشىپ ئۆزىنىڭ كەپتەرلىرىگە ئارىلىشىپ قالغان كەلگۈندى كەپتەرلەرنى قىلتاققا چۈشۈرىدىغان خاسىيەتلىك قاپاقنىڭ پارە ـ پارە بولۇپ كەتكىنىنى كۆرۈپ، ئاچچىقتىن يېرىلغۇدەك بولدى:

— ئەستاغپۇرۇللا ...

— خوپ بولدى تازا ! — ئوتۇننى ئوچاق ئالدىغا تاشلاپ بېلىنى رۇسلىغان زۇرنىساخان قاپاقلا قاراپ ئىچى سىيرىلىپ تۇرغان ئېرىنىڭ يېغىرىغا تەگدى، — قىزىلمۇچنىڭكىدەك ئاچچىقىنى باسالمىغاندىكىن، ئاشۇنداق بولدۇ تازا !

زۇرنىساخان تىلىنىڭ ئۇچىغا كېلىپ قالغان گەپنى يۇتۇۋېتەلمىگىنىگە پۇشايمان قىلىشقا ئۇلگۈرمەي، ئاللا ـ تۇۋا قىچقىرىپ كەتتى. ئاچچىقى ئىچىگە پاتماي تۇرغان سۇلايمىناخۇن خۇيى تۇتقان ئۇيدەك چاچراپلا كېلىپ، خوتۇنىنىڭ قورسىقىغا تېپىۋەتكەنىدى. زۇرنىساخان بوغۇلۇپ چىرقىرىغىنىچە پېشايۋاننىڭ دەھلىزىگە يىقىلدى. ئېرى ئۇنىڭ قورسىقىغا مىنۋېلىپ پومىلاقلاپ ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە ئۇرۇشقا باشلىدى. زۇرنىساخان ئېچىنىشلىق چىرقىراپ پۇتۇن مەھەللىنى بېشىغا كىيدى...

— ۋاي دادا، ئانامنى ئۇرماڭ ! — زورىگۇل قورقۇپ تىترەپ تۇرسىمۇ، قانداقتۇر بىر كۈچنىڭ تۇرتكىسى بىلەن دادىسىنىڭ بىلىكىگە ئېسىلدى. سۇلايمىناخۇن ئۆزىگە يېقىنلاشقان قىزىنىڭ چېچىدىن تۇتۇپ تارتىپ ئۇنى ئانىسىنىڭ ئۈستىگە نەقتىدى. بېغىشلىرى قايناپ چققاندەك يوغان مۇشتى بىلەن ئۇنىڭمۇ باش ـ كۆزىگە ئۇرۇشقا باشلىدى.

— ھۇ ئادەم بولمايدىغانلار، ئۆزىنى بىلەلمىگەنلەر ... تويە، مانا !

زورىگۇلنىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. غەزەپ بىلەن ئۇرۇلغان مۇشت ـ پەشۋالار ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چىقىرىۋەتكەنىدى.

— ھۇ بېشىڭنى يېگۇر مۇناپىق، ئۆلمەيدىغان قاۋان ! ئا بالىنى ئۇرما ! — بوغۇلۇپ يىغلاۋاتقان زۇرنىساخان ئۆزىنى قويۇپ ئاجىز قوللىرى بىلەن قىزىنىڭ باش ـ كۆزىنى توسۇۋېلىشقا تىرىشتى، — دادىسى تولا قول تەگكۈزگەن قىز

بالىنىڭ بەختى ئېچىلمايدۇ، مۇشۇنداق ئەردىن تەلىيى چىقماي تۇل ئولتۇرۇپ قالىدۇ !

ــ زۇۋانىڭغا مۇشت، سېنىڭچە قىز بالىنى بېشىنى باغلىمىغان غۇنجىندەك تالاغا قويۇپ بەرسە بەختىنى تاپىدۇ، شۇنداقمۇ؟ مەن ھەرقايسىڭنىڭ پاچىقىنى چېقىۋېتىپ، يات ئادەم بار يەرگە سوكۇلدىغانىنىڭ، يۇزۇمنى چۇشۇرگەنىنىڭ سازايىنى قىلىمەن. مانا ئەمىسە ـ ھە، ئەي ! ئەي !

ــ ۋايجان، ۋايجان ! ئادەم ئۆلدى !

قوشنا ئۆگزىدىن ئاغزىنى تۇتۇۋالغان، تاماشا كۆرۈپ خۇشلۇقى ئىچىگە پاتماي قالغان چىرايلار كۆرۈندى. بۇ ئىسلىماخۇن بىلەن مىرۋانىخانىڭ چىرايى ئىدى. مەھەللە تىمتاسلىققا چۆمۈپ، زۇرنىساخانىنىڭ بوغۇلۇشلىرىغا، زورىگۇلنىڭ ئاچچىق چىرقىراشلىرىغا قۇلاق سالدى. ئەمما، ھېچكىمنىڭ بۇ ھويلىغا كىرىپ كۆزلىرىگە قان تولغان سۇلايمىناخۇننى پەيلىدىن ياندۇرۇشقا، زۇرنىساخان بىلەن ئۇنىڭ قىزىدىن ھالىگىز نېچۇن دەپ سوراشقا رايى يوق ئىدى. سۇلايمىناخۇنلارنىڭ قۇدىسى ــ ئۆگزىسىدە تاماشا كۆرۈۋاتقان ئىسلىماخۇنلار تېخىمۇ ئۇنداق قىلمايتتى. ھويلا ـ ئۆيۈاقلار زىچ ئورۇنلاشقان بەگلىك ۋەھىمىدىن تىنالماي قالدى. سۇلايمىناخۇننىڭ قىزىلمۇچنىڭكىدەك ئاچچىقى كۆجۇم يۈرتنىڭ بۇرنىنى ئېچىشتۇردى. كۆز چاناقلىرىنى قىزارتتى. بۇ ئادەمنىڭ ئاچچىقى مانا مۇشۇنداق قىزىلمۇچنىڭكىدەك ئىچ ـ ئىچىدىن ئېتىلىپ تۇراتتى. مەھەللىدىكىلەرمۇ ئۇنىڭ بىلەن تەڭ تۇرۇپ قېلىشتىن، پايدا ـ زىيانغا تاقىشىدىغان ئىشلاردا ئۇنىڭغا ئۇدۇللىشىپ قېلىشتىن ئۆزىنى قاچۇراتتى. ئەلۋەتتە، مۇشۇنداق ھۆركىرەشلەر، ئاللا ـ توۋا قىچقىرىشلار، پۇتۇن يۇرتنى بىر ئالىدىغان ئىت ـ مۇشۇك جېدىلى چىققاندا ئۆگزىلەردىن، دەرۋازا يوچۇقلىرىدىن مارىشىپ تۇرغانلارنىڭ بۇ ھويلىغا كىرىپ: «سۇلايمىناخۇن ئادىشەي، نېمىگە خاپا بولۇپ قالدىڭلا؟ ئۆتۈڭلا

مایاقىقا ! زۇرنىساخان، سىزمۇ زۇۋانىڭزنى يىغىلىڭ ...» دەپ نەۋرىلىرىنى قارىتىپ قويۇپ جەڭگى ـ جېدەلگە چۈشىدىغان بۇ سوقۇشقاقلارنى پەيلىدىن ياندۇرمىقى لازىم ئىدى. ھالبۇكى، بەگلىك كىشىلىرى «ئەر ـ خوتۇنلىڭ جېدىلى جېدەل ئەمەس» دەپ ئۇلارغا ئۇدۇل بولمايدۇ. ئەمەلىيەتتە، بۇنداق چاغدا سۇلايمىناخۇن ئۆز ئىشىغا ئارىلاشقانلارغا خۇددى ئۆزى بىرەر كاتتا ئىش قىلمۇەتكەندەك: « مەن سەنلەرنىڭ خوتۇنلىرى بىلەن ھەپىلەشمىگەندىكىن، ئىشىڭنى قىلىشە، ساقلاندىلار!» دەپ قىزىلمۇچىتەك قىزىرىدۇ. شۇڭا، كىشىلەر سۇلايمىناخۇننى «قىزىلمۇچ» دېيىشىدۇ.

زورىگۇلنىڭ چىرقىرىقى نۇرئەلنىڭ يۇرىكىنى ئەزدى. ئۇ قېينىئاتىسى سۇلايمىناخۇننىڭ ئىشىكىدە نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي چۆرگۈلەيتتى.

سۇلايمىناخۇن بىلەن ئىسلىماخۇن بەگلىكتىكى تاملىرى، باغلىرى، يەرلىرى تۇتاش قوشنىلاردىن. ئۇلار پەقەت قوشنىلا ئەمەس، يەنە ئۇرۇقلىرى قوشۇلۇپ نەۋرە كۆرۈشكەن قۇدىلاردىن. ئۇلار بۇرۇندىنلا بىر ئىشىكتە چوڭ بولغان، جاھانىڭ خۇشلۇقى بىلەن خاپىلىقلىرىنى تەڭ تارتىشىپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، تېگىدىن بىر ـ بىرىنى ئانچە ياقتۇرۇپ كەتمەيتتى. بىر ـ بىرىنى تىلىنىڭ ئۇچىدا ۋاي دېيىشەتتى ـ يۇ، ئەمما بىر ـ بىرىگە ئالدىراپ دىلىنى بەرمەيتتى. سۇلايمىناخۇننىڭ ئېشىكى ئۇنلۇكرەك ھاڭراپ قويسا، ئىسلىماخۇننىڭ غۇژۇزىدە ئاچچىقى كېلىپ قالاتتى. ئىسلىمخانىڭ كالىسى بەكرەك مۆرەپ قويسا، سۇلايمىناخۇننىڭ قاپىقى تۇرۇلۇپ قالاتتى. سۇلايمىناخۇن ئۆگزىسىدە كەپتەر ئۇچۇرۇۋاتقانلىرىدا غىلدىرلاپ تۇرىدىغان چېقىر كۆزلىرى بىلەن ئىسلىماخۇننىڭ ئۆگزىسىگە ئوغرىلىقچە نەزەر سالاتتى. ئۇلارنىڭ ئۆگزىسىدە ئاپتاپقا سېلىپ قويغان گۈلە، قاق، ساينىڭ تېشىدەك يېيىتىپ قويۇلغان ياڭاقلارغا كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ قارايتتى. شۇنچىۋالا قۇرۇق

مېۋىلەرنىڭ ئۇلارنىڭ ئۆز بېغىدىن چىقىدىغانلىقىغا ھېچ ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. ناۋادا، ئۇلار بىر يەرگە كېتىپ قېلىپ ئۆگزىسىدىكى ئاشۇ دەپنە ـ دۇنيالار يامغۇر، ھۆل ـ يېشىندا قالغۇدەك بولسا، «خوپ بولدى، كىشىنىڭ ھەققى دېمەي يىغىۋالغاندىكىن ...» دېگەن گەپنى تېشىغا چىقىرىپ، خۇشلۇقىنى ئىچىگە پاتقۇزالماي قالاتتى. ئىسلىماخۇن سۇلايمىناخۇننىڭ ئۆگزىسىدىكى چىچقاق توخۇ، كەپتەرلەرگە ئۆلگۈدەك ئۆچ ئىدى. شۇ ئۆلگۈر ئۇچار قاناتلارنىڭ دەردىدە قازناقتىكى مىتە چۈشۈپ قالغان بۇغداي ـ قوناقلىرىنى ئارامخۇدا ئاپتاپقا سالالمايتتى. سۇلايمىنئاخۇننىڭ ئاشۇ تويمىغۇرلىرىنىڭ بىر چاغلاردىكىدەك پات ـ پات كېسەل تېگىپ ماڭغان ـ تۇرغان يېرىدە تىك موللاق چۈشۈشىنى ـــ ھارام بولۇشىنى تىلەيتتى.

قايسى يىلى يازدا ئىسلىماخۇن ئۆيىنىڭ كەينىدىكى باغنىڭ چۆرىسىگە سوقما تام قويۇرغاندىن كېيىن بۇنىڭغا سۇلايمىناخۇننىڭ ئىچى ئېچىشىپ، ئۆزىنىڭ باغلىق يېرى تەرىپىدىكى لاي ئازگىلىغا سۇ قويۇپ بەرگەنمۇ قانداق، ئىسلىماخۇننىڭ ئاتايىن تامچى ئەكېلىپ، ئوغۇللىرى بىلەن بىر ياز ئۆمىلەپ يۇرۇپ ئاران قويۇرغان بەش قۇر باغ تېمىنىڭ ئۆرۈلۈپ چۈشۈشىگە سەۋەبچى بولغانىدى. سۇلايمىناخۇن خامىنىنى تېپىپ بۆلە ياساپ، ئۇھ، دېگەن ئاخشىمى ئىسلىماخۇن كېۋىزىگە قايغان سۇنىڭ باغلىقىنى ئېچىۋەتكەنمۇ قانداق، سۇلايمىناخۇننىڭ بىر يىللىق ئەجرى بىر كېچىدىلا لاي ـ لاتقا ئاستىدا قالغانىدى.

«قېرىشقانىنىڭ قىزىنى ئال» دېگەندەك، سۇلايمىناخۇن بىلەن ئىسلىماخۇن ساقلىغا دەسسەپ بىر ـ بىرىنىڭ پېيىدە يۈرگەن كۈنلەردە بىر ئىشكتە تەڭ چوڭ بولغان نۇرئەلى بىلەن زورىگۇل بىر ـ بىرىگە ئېچ پەش تارتىشىپ قالدى. ئىككىسىنىڭ كۆڭۈل رايى ئەل ـ يۇرتىنىڭ كۆزىگە ـــ سورۇنغا چىققاندىن كېيىن

سۇلايمىناخۇن قىزىنى، ئىسلىماخۇن ئوغلىنى ئىچكىرى ئۆيگە سولاپ نەسىھەت قىلدى. ئەمما، سۇلايمىناخۇننىڭ قىزىغا دېگەن «ساڭا ئاشۇ نۇرەك مەدەكتىن باشقا ئەر چىقمىدىمۇ؟» ئىسلىماخۇننىڭ ئوغلىغا دېگەن «ساڭا ئاشۇ زورەك توڭكايدىن باشقا خوتۇن چىقمىدىمۇ؟» دېگەندەك قاتتىق گەپلىرى بۇ قۇلاقتىن كىرىپ، ئۇ قۇلاقتىن چىقىپ كەتتى.

ئىسلىماخۇن بىلەن سۇلايمىناخۇننىڭ دېگەن يېرىگە كەلمىگەننىڭ ئۈستىگە نۇرئەلى بىلەن زورىگۇلنىڭ رىزىق – نىكاھى قېتىلىپ قالغانمۇ قانداق، «بارمايمەن دېگەن تۇگمەنگە يەتتە قېتىم بېرىپتۇ» دېگەندەك، ئۇلار ئويلىمىغان يەردىن قۇدىلىشىپ قالدى ھەم قۇدىلىقنىڭ ھەققى – ھۆرمىتى ئۈچۈن بىر – بىرىنىڭ تۇز – تامىقىنى يېيىشىپ، ئەتىگەندە مەسچىتتىن يانغانلىرىدا، ئېتىز – كويلاردا دوقۇرۇشۇپ قالغانلىرىدا يالغاندىن بولسىمۇ ھال – ئەھۋال سورىشىپ ئارىسى ئىسسىپ قالغانمۇ بولدى. لېكىن...

3. تېرەكلىك يول

يول بويىدىكى تېرەكلەر سەلكىن شامالدا بوش ئىرغاڭلاپ تۇراتتى. يولدىكى تېرەك سايىسىمۇ گويا جان كىرىپ قالغاندەك تۇرۇپ – تۇرۇپ سىلكىنىپ كېتەتتى. قېمىزخان يول يۇزىدىكى پوركاپ توپىغا مىلەنگەن ئاشۇ تېرەك سايىسىغا قىزىقسىنىپ قالغاندەك، يەردىن ئۈستۇن قارىماي كېتىۋاتاتتى.

جاھانىڭ ئىشلىرى ئەجەبلا – ھە ! چوكان ئۆتكەن كۈز مۇشۇ يولدا سارغايغان تېرەك غازاڭلىرىدەك ئۇچۇپ يېزىلىق ھۆكۈمەتكە پەتتە ئالغىلى بارغانىدى. بۈگۈن يەنە مۇشۇ يولدا تېرەك بىلەن تەڭ ئىرغاڭلاپ تۇرغان تېرەك سايىسىدەك ئېرىگە ئەگىشىپ، ئېرىدىن سۆزىنى ئالغىلى ماڭدى. ھەئە، ئۇ ئەمدى ئەردىن چىقىدۇ. ئون سەككىزگە توشار – توشماي تۇل چوكان

دېگەن ئاتاقنى كۆتۈردۇ. ئاچچىقى يامان دادىسى ئىسلىماخۇن كاتىپنىڭ گېلىنى ياغلاپ يۇرۇپ ئاران ئالغان پەتتە بىكار بولىدۇ. نى چاغدىن بېرى ئۇ بۇ چىرايلىق قىزىل قەغەزنى تويلۇق بوغچىسىنىڭ قېتىغا سېلىپ، ئاۋايلاپ ساقلاپ كەلگەنىدى، ئىسىت...

چوكان قىپقىزىل پىلاتسىنىڭ يانچۇقىغا قولىنى سېلىپ كۆردى. پەتتە قەغىزى بار ئىدى. ئاشۇ ئوتقاشتەك قىزىل پارقىراق قەغەزنىڭ ئىچىدە ئۆزى بىلەن ئاۋۇ ئېرى غوجاخۇنۇنىڭ سۈرىتى بار ئىدى.

سەت خىڭخىڭ ... چوكان بېشىنى كۆتۈرۈپ كۆز ئالدىدا دۇمچىيىپ كېتىۋاتقان ئېرىگە قارىدى. ئۆزى كۆرۈمسىز، ئاۋازى خىڭىلداپ چىققان بىلەن سۈرەتكە چۈشكىلى ئېپى بار خىڭخىڭ ئىكەن بۇ ... چوكان يانچۇقىدىكى توي خېتىنى قولىغا ئېلىپ قېتىنى ئاچتى. سۈرەتتىكى ئۆزىگە ياندىشىپ تۇرغان ئېرىگە سىنچىلاپ قارىدى. ئىنچىكە ياستىلغان سىم بۇرۇت، ئۇچلۇق قاڭشار، قارا ئۆرۈكتەك پارقىراپ تۇرغان بىر جۈپ كۆز، ئىككىلىك ئۆستۈرۈلگەن چاچ ... دوڭغاقلاپ كېتىۋاتقان ئاشۇ خىڭخىڭ مۇشۇ شۇمىدۇ؟ چوكان بېشىنى كۆتۈرۈپ، پات ـ پات بويۇنداپ كەينىگە قارىغىنىچە دادىسى ئىسلىماخۇنىڭ كەينىدىرەك كېتىۋاتقان ئېرىگە قارىدى. شۇ كۈنى سۈرەتخانىدىكى سالۇار چاچ قىز «توي خېتىگە سۈرەتكە چۈشمەكچى بولساڭلار، يالاڭباش چۈشكىنىڭلار ياخشى» دەپ غوجاخۇنۇنىڭ يامغۇردا مونەكلىشىپ قالغان بادام دوپپىسىنى بېشىدىن ئېلىۋېتىپ، قارىشىپ تۇرغان ئاياللارنىڭ كۆزىچىلا چېچىنى تاراپ، ئىسكەتىنى تۈزەپ قويغانىدى. سەت غوجەك ... ئادەم سەت ئەمەس، كىيىم سەت دەپ، سەللا قاش ـ كۆزىنى ياساپ قويسا، ئىسكەت كىرىپ قالىدىغان ئۇۋا تەگكۈر ئىكەن بۇ !... چوكان ئەمدى ئۆزىنىڭ كۆرۈنۈشىگە سەپسالدى. پېشانىسىنى يېپىپ تۇرغان ماڭلاي، رەتلىك تاراپ جىگدە يېلىمى چاپقان

بولۇق چاچ، قېشىغا سىڭىپ ئىچكەن ئوسما... شۇ كۈنى ئەتىگەندە ئۇنىڭ ئانىسى مىرزانىخان چېچىنى تاراپ يېلىم چېپىپ، مۇشۇنداق ئوسما قويۇپ قويغانىدى. شۇغىنىسى ئوسمىسى دەمدەك يوغان قويۇلۇپ قاپتۇ، ئۇنىڭ ئۈستىدىكى كۆپكۆك... ئۇ ئەتىسى سۈرەتنى كۆرگەندە، قېشىدىكى ئوسمىسىغا قاراپ پېشانىسىغا شاپىلاقلاپ قالغانىدى.

ـــ قېمىزخان، هاي قېمىزخان !

چوكان ئۆزىنى چاقىرىۋاتقان ئاۋازنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى. پەتتىنى ئوپۇل ـ توپۇل قاتلاپ تۆش يانچۇقىغا تىقتى. قورسىقىنى تۇتقىنىچە سوكۇلداپ يۈگۈردى. ئۆزىدىن خېلى ئۇزاپ كەتكەن دادىسى ئىسلىماخۇن ئىزىدا توختاپ ئۇنىڭغا گۆلىيىپ قاراپ تۇراتتى.

ـــ قېرى ئىنەكنىڭ قۇيرۇقىغا ئىلىنىشىپ قالغان يانتاقتەك سۆرەلمەي، ئىلدام ـ ئىلدام ماڭمامسەن !

ـــ شۇنداق قىلاي ...

چوكان ئىسلىماخۇننىڭ كەنجى قىزى ئىدى. ئۇ يەرگە قوزۇق قاقىقاندەك توپىغا پېتىپ چوڭقۇر ـ چوڭقۇر ئىز قالدۇرۇپ يۆتكىلىۋاتقان ئېگىز پاشنىلىق توپلىيىنى تېز ـ تېز يۆتكىدى. سوكۇلداپ كېتىۋېتىپ بىردىنلا مىتكوت كېتىپ ئىزىدا ئولتۇرۇپ قالدى.

ـــ دىتى يوق ئۆۋا تەگكۇر خىڭخىڭ ! ـــ قىپقىزىل يوپكىسى توپا كاپ ئېتىپ قوپقان چوكان پات ـ پات كەينىگە بويۇنداپ قارىغىنىچە كېتىۋاتقان ئېرىنىڭ كەينىدىن غۇدۇرىدى، ـــ كۆڭلۈمنى ئىزدەپ ئاتايىن مۇشۇنداق ئەبجەق توپلەينى ئېلىپ بېرىپتىكەنمۇ دەيمەن. بۇنداقلىقىنى بىلگەن بولسام، بۇ ئەسكى ئاياغنى پۇتۇمغا ساپماي، سامانلىققا چۆرۈۋېتەر ئىكەنمەن ! ـــ ئۇ توپىدا پىدىگەندەك پارقىراپ ياتقان توپلىيىنى ئوڭشاپ كىيىپ، چۇشۇپ قالغان پاشنىسىنى كۆتۈرۈپ دىگدۇسلىغىنىچە ئۇلارغا يېتىشۋېلىشقا ئالدىرىدى.

4. زەيتۇنەم تەرگەيدۇ

— كۇن قوزىچۇش بولدى، سۆڭگىچى چىقىپ كەتكەن قوتازدەك يېتىۋەرمەي، قويساڭچۇ ئورنۇڭدىن ! — بەگلىكتىكى چوڭ ئۆستەڭنىڭ ئۇيان قېتىدىكى جىگدە بوردىماللىق ئارىسىدا مۇكچىيىپ تۇرغان هويلىدىن زەيتۇنەمنىڭ زىل، ئەمما تەئەددىلىك ئاۋازى ئاڭلاندى. تاملىرى پاكار هويلىدىكى چۇۋۇق چەللىنىڭ ئاستىدا گىزىلداپ تۇرغان بىزەڭ چىۋىنلاردىن ۋايساپ، ئەسكى يوتقانىنىڭ ئىچىگە بېشىنى تىقىپ تۇگۇلۇپ ياتقان تۇرامەت خوتۇنىنىڭ گېپىنى خۇشياقمىغاندەك بوش قىمىرلاپ قويدى. ئېرىنىڭ قىلىقىغا جۇدۇنى تۇتۇپ، ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئۇزمەي قاراپ تۇرغان چوكان يەنە خورەك ئاۋازىنى ئاڭلىدى.

— خورەكنى راست تارتىۋاتامسەن، يالغانمۇ؟ مۇشۇنداق بەرسەڭ يەيمەن، ئۇرساڭ ئۆلىمەن دەپ يېتىپ ئىچمىنى سىقىپ، جېنىمنى تۇگەشتۇرۇۋېتىدىغان ئوخشايسەن ! — چوكانىنىڭ ئىككى قولى بېلىگە تىرەلگەن، قويۇق قاشلىرىنىڭ قۇيرۇقىدىن مەڭزىگىچە ئېقىپ چۈشكەن قارامتۇل يېشىل ئوسمىسى تېخى يۇيۇلمىغانىدى، — ساڭا گەپ قىلىۋاتىمەن، تۇرامەت ! ساڭا گەپ ئۆتمىگەن بىلەن، يۇز ـ كۆزۈڭگە قونۇۋالغان ئاۋۇ بىزەڭ چىۋىنلارمۇ ئاۋازىمدىن ئۇركۈپ كەتتى شۇ تاپتا...

يوتقان تۇيۇقسىز ئىرغىتىپ تاشلاندى. كالتە ئىشتان بىلەنلا ياتقان تۇرامەت تېقىمىنى ئىت چىۋىنى چاققان توپاقتەك چاچراپ ئورنىدىن قوپتى. سۇپىدىن يەرگە سەكرەپ چۈشۈپ ئۆزىگە ئاچچىق ئارىلاش دومسىيىپ تۇرغان خوتۇنىنىڭ كۆزىگە كىرىشتى:

— ئادەمنى ئۇخلىغىلى قويماي، بېشىمغا كېلىپ نېمە ۋاتاقلاۋېرىسەن؟ ياكى يەيدىغان نېسۋەڭ...

— هە، ئۇخلا، ئۇخلا، ئۇخلاۋەر ! — ئېرىنىڭ ئەلپازىدىن

بىر ئاز قورقۇمسىراپ كەينىگە داجىغان زەيتۇنەم بوشاشقان ھالىدا تەئەددى قىلدى، ــ ساڭا شۇ ئۇيقۇدىن ئوبدان نەرسە يوق جاھاندا !

ــ ئەمسە كۇندۇزىمۇ ئېشەك ئېتىپ مىنەي دېگەنمىدىك ! ۋاي خۇدا، ئاغمىخانىنىك قويۇۋالغان ئوسمىسىنى كۆرەيمۇ ئەمدى... ئۇنچە قىلىپ ئۆزۈڭنى پەردازلاپ كەتمىسەڭمۇ، مەن سېنى خوتۇن قىلىۋېرىمەن !

ــ ھوي، گېپى سەت بىغەرەز قاششاق ! ئورنۇڭدىن قوپساڭ، ئېشەك ئېتىپ بوينۇڭغا مىنىۋالاي دېمىدىم. بۇ جاھاندا نېمە ئىشلار بولۇۋاتىدۇ، بىز نېمە قىلىپ ئولتۇرۇپتىمىز، ئالدى ــ كەينىگە قاراپ باقامدىكىن دېگەن.

ــ مېنى قانداق قىل دېمەكچىدىڭ ــ تۇرامەت پەيلىدىن سەل بوشاپ قوي كۆزلىرىدىكى چاپقىنى ئۇۋۇلىدى. ئىككىلىك كېلەي دەپ قالغان سېرىق پاخما چاچلىرىنى تاتىلاپ، بېشىنىڭ قىچىشىشىنى باسماقچى بولدى، ــ قاقپودا قۇلىقمىنىڭ تۇۋۇگە كېلىپ، ۋارقىراۋەردىڭ.

ــ تەڭتۇشلىرىڭ نېمە كويدا يۈرىدۇ؟ ئى بەگلىكتىكى كالتە بازار ــ ئۆتەڭگە، ئېتىز ــ ئېرىق بويلىرىغا چىقىپ، قاراپ باققىنا مۇنداق !

ــ ئۇ يەردە نېمە ئىش بوپتۇ؟

ــ قارا، سۇلايمان قىزىلمۇچ زورىگۇلنى ئېرىكىدىن مېھرىڭنى ئۈزەلمىدىڭ، دەپ ئۈرۈپ ــ دۇمبالاپ، قاش ــ قاپقىنى كۆكەرتىۋېتىپتۇ. ئىسلام كۆك قىزى قېمىزخانىنىڭ خېتىنى ئالمەن دەپ يېزىلىق ھۆكۈمەتكە كاتىپنى ئىزدەپ مېڭىپتۇ ...

ــ ئاران شۇلىمۇ، باشقىلارچۇ؟

ــ باشقىلار ئېتىزلىقتىن بىكار بولۇپ، ئۆتەڭدە تىمىسقىلاپ بازار قىزىتقىلى تۇرۇپتۇ.

ــ قىزىتسا قىزىتسۇن، ئۆزىنىڭ ئىشى !

ــ توۋا خۇدايىم، توۋا ! نېمانداق تەپسە تەۋرىمەس، ئۆلسە غەم يېمەس بىر ئەرگە تېگىپ قالغان بولغىيدىم... ئەينەكنى قولۇڭغا

ئېلىپ، بېشىڭغا بىر قاراپ باققىنا، ھەي بىغەم، چېچىڭ ئۆسۈپ، ئوغلاقباش بولۇپ كەتتىڭ، شۇمۇ باش چۈشۈرتكىلى كېتىدىغان بىر - ئىككى كوي پۈلغا ئېشىنالمىغانىڭ كاساپىتىغۇ !

— تولا كوتۈلدىماي، يوتقانغا كىرە، ماڭ ! — تۇرامەت تۇيۇقسىز خوتۇنىغا ئېسىلدى — سەندە چوقۇم بىر گەپ بار، بولمىسا بۇنچە قىلىپ كېتەتتىڭمۇ ! نېسىۋەڭنى ئۈدۈل كەلگەن يەردە بەرسەم، ئاندىن مېنى ئاقچى - كۆكچى دېمەيسەن !

— ۋاي، ما ئىمانسىز قاششاقنى، ئەمدى ھۇرۇنلۇقتىن ئۆتۈپ سارىڭ بوپتۇمۇ، نېمە ! — زەيتۇنەم تېپىرلاپ - تىرمىشىپ ئېرىنىڭ قۇچىقىدىن ئاران تەستە قۇتۇلۇپ چىقتى. ئالدى - كەينىگە قارىماي تالاغا يۈگۈردى.

— كۆرۈك توخۇدەك تۇكى تەتۈر يېنىپ قاچقىنىنى مانىڭ ! نېمىدەپ قويغان ئەمىسە ئۇ ئوسمىنى؟ ... — يېرىم يالىڭاچ پېتى خوتۇنىنىڭ كەينىدىن قوغلاپ شاخ - شۇمبىدا توقۇۋالغان قوشام دەرۋازىنىڭ سىرتىغا چىقالمىغان تۇرامەت خوتۇنىنىڭ يۈگۈرۈشىگە قارىغىنىچە ھويلىدا يالغۇز قالدى.

تۇرامەت كەينىگە يېنىپ سۇپىغا كېلىپ ئولتۇردى. تۇگمىلىرى ئۈزۈلۈپ تۇگمىگەن كۆڭلىكىنى، قارا غىش گۈللۈك شاپاق دوپپىسىنى تېپىپ كىيىۋالدى. باش - كۆزىگە توختاۋسىز قونۇپ تىندۇرمىغان قاشاڭ چۈنىلار بىلەن ئۈرۈشقاچ، «بۇ خوتۇندا چوقۇم بىر گەپ بار، بولمىسا نېمىشقا كۈندە بېشىمنى ئاغرىتىپ خاپا قىلىدۇ؟ » دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى.

زەيتۇنەم ھويلىغا يېنىپ كىردى. پەيلىدىن يانغان ئېرى سۇپىدا ئولتۇراتتى. تۇرامەت تالادىن تاتلىق جىلمىيىپ كىرگەن خوتۇننى كۆرۈپ، «زادى نېمە دېمەكچى سەن؟» دېگەندەك سوئال يېغىپ تۇرغان كۆزلىرىنى كۆپكۆك ئوسما ئاستىدا ئويناپ تۇرغان كۆزلەرگە ئاغدۇردى. زەيتۇنەم ئوڭ مۇرىسىدىن سىيرىلىپ تۇرغان بىلەكتەك ئۆرۈمە چېچىنى كەينىگە تاشلاپ، ئېرىنىڭ يېنىغا

كېلىپ ئولتۇردى. بىرھازادىن كېيىن پەس ئاۋازدا ئېغىز ئاچتى:
— ئۆي تۈتۈپ نەچچە يىلنى مۇشۇنداق غۇربەتچىلىكتە ئۆتكۈزۈۋاتتۇق. ھازىرغىچە خۇدايىمنىڭ بەرگىنى مۇشۇ ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپتىكەنمەن، لېكىن قارىسام يۇرت ئىچىدە ياخشى كۈنلەرگە ئۇلاشقانلارمۇ يوق ئەمەس ئىكەن. سامۇق موللامنىڭ ئوغلى سىيىتچوڭمۇ يۇرت ئىچىدە ماڭقىسىنى تارتقىنىچە يېگەننىڭ ئاغزىغا، چىچقانىنىڭ قوڭغا قاراپ تىمىسقىلاپ يۈرەتتى، مانا ئەمدى ئۇلاغ ئېلىپ ـ سېتىپ بېدىكلىك يولىغا كىرىۋاپتۇ. تاشاخۇن تۈزچىلىق قىلىۋاتقانىنىڭ بۇ تەرىپىدە مەسۇدىخان دېگەن شىداق قولى ئانچە ـ مۇنچە پۇل كۆرۈپ، دارازا تارتىپ قاپتۇ. سۇلايمان قىزىلمۇچىنىڭ ئوغلى سەمەت دورغا بۇساقنىڭ باشقۇرۇشلىرىغا بويۇن بەرمەي ياغاچ ئېلىپ ـ سېتىپ، پاختىچىلىق قىلىپ خېلى هاللىنىپ قالدى. قېمىزخانىنىڭ ئېرى غوجى خىڭخىڭمۇ قېمىزخانىنى ئۆيگە ئەكېلىۋالسام، ئۇنىڭ بىلەن هە ـ هۇ قىلىپ ئۆتەڭدە تۈز ـ چاي دۇكىنى ئاچمەن دېگۈدەك ... دېمىسىمۇ ئىلگىرى تىجارەتكە كىرىشكەنلەر ئەتىگەندە مەسچىت جامائىتى تارقاپ بولغۇچە دۇكىنىنى ئېچىپ، ئىچى ـ تېشىنى سۈپۈرۈپ، سۇ چېچىپ، مالىلىرىنى رەتلەپ تەييار قىلىدىكەن. ئۆيگە يانغانلاردىن بىر ـ ئىككىسى بىرەر ـ يېرىم بولاق چاي، تۈز سېتىۋېلىپ ئەتىگەنىدە دەسلەپ قىلىشىدىكەن. يەنە...
— هە، يەنە قانداق قىلىدىكەن؟! — تۇرامەت خوتۇنىنىڭ گېپىنىڭ بىلىگە تېپىپ هۆركىرەپ قويتى، — ئۇ غوجى خىڭخىڭ دۇكان ئاچقۇچە ئىسلام كۆك قېمىزخانىنىڭ خېتىنى ئالغىلىۋاتسا ... قايسى هالىغا...
— هوي ! بىر چىرايلىق گەپ قىلىۋاتسام، نېمانداق چاقپەلىكى بۇزۇلغان تۇگمەندەك چەپچە چۆرگۈلەپ قويىسىز، سىز ئوڭمۇ ياكى تەتۇرمۇ؟ — زەيتۇنەم ئېرىنى بۇگۈن تۈنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك ئۇنىڭغا چەكچىيىپ قارىدى.

ـــ مەن تەتۇر، قانداق قىلاتتىڭ؟! ـــ دېدى تۇرامەت خوتۇنىنى ھېلىلا ئۇرۇپ قويالماس قىلۋېتىدىغان ئەلپازدا مۇشتىنى تۆگۈپ، ـــ سېنىڭ خىيالىڭ مېنى ئۆيدىن نېرى قىلىشقۇ، تايىنلىق!

زەيتۇنەم چايان چاقماندەك تولغىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، لېكىن ئېرىنىڭ ئۇجمە چوقاتمىقىدەك تۇرۇلگەن مۇشتىغا كۆزى چۈشۈپ، لەسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى. رايىش، يېقىملىق قارا كۆزلىرىگە مۆلدىدە ياش ئېلىپ، ئېرىنىڭ غەزەپلىك كۆزلىرىگە قارىدى:

ـــ نېمە دېگىنىڭىز بۇ، تۇرامەتاخۇن؟

ـــ ماڭا ھېيلە ئىشلەتمە جۇما، خوتۇن! ـــ تۇرامەت سۇ كۆرمىگىلى نەچچە كۈن بولغانلىقتىن توڭروق بېسىپ قارىداپ كەتكەن قولىنى خوتۇنىنىڭ كۆزىگە چېنىدى، ـــ ھېلىمۇ چىداپ كېلىۋاتىمەن، ئاستىرتىن قارىسام ئۆزۈڭنى پات ـ پات شامالغا سالىدىغان بولۇپ قالدىڭ. بىركىم ساڭا قوي بېقىش ئالۋىنى سالغاندەك ئۆزۈڭچە ئاناڭنىڭ ئۆيىدىن قوي ئەكېلىپ، قوينىڭ قورسىقىنىڭ باھانىسىدە ئۇ يەر ـ بۇ يەردە يورغىلايدىغان بولۇۋالدىڭ. بۇنىڭغا گەپ قىلمىسام، ئەمدى مېنى ئۆتەڭگە چىقارتىۋېتىپ، ئۆزۈڭ يالغۇز ئۆيدە نېمە ئىش قىلماقچىدىڭ؟ ئېيتە قېنى! ـــ تۇرامەتنىڭ قوي كۆزلىرى غەزەپ، ئاچچىقتىن ئالاق ـ جالاق بولۇپ كەتتى.

ئېرىنىڭ ئاغزىغا قاراپ كۆزلىرى چەكچىيىپ قالغان زەيتۇنەم كۆكتاتلىقىنىڭ ئوتتۇرىسىغا تىكلەپ قويغان قارانچۇقتەك قېتىپ تۇرۇپ كەتتى. ھالال رىزىق ـ نىكاھى قېتىلىپ، ئىخلاسمەنلىك بىلەن پېشىنى تۇتۇپ كەلگەن، يۆلەنگەن بىر ئەركەكنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان گەپلەرنى ئاڭلاپ نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قالدى. تىلى كالۋالىشىپ، لايىقىدا بىر ـ ئىككى ئېغىز گەپ قىلىشقىمۇ ئاغزى بارمىدى.

ـــ ماتاڭ چىشلىۋالغاندەك زۇۋانىڭ چىقمايدىغۇ! چىڭ

يېرىدىن چۈشۈپ قالدىممۇيا؟ ــ زەيتۇنەمنىڭ لەۋ چىشلەپ جىممىدە تۇرغىنىغا قاراپ، خوتۇنۇمنىڭ ئاجىزلىقىنى تۇتۇۋالدىم دەپ ئويلىغان تۇرامەت بىردىنلا ئۇنىڭ كۆزىگە كىرىشۋالدى. خورلۇق، ئەلەم دەستىدىن توختىماي ياش قۇيۇلۇۋاتقان ئوسما يۈقى كىرپىكلەر ئارىسىغا بىگىز بارمىقىنى تېخىمۇ قاتتىق چېنەپ، ئۇنىڭ ئاغزىنى ئاچۇرماقچى بولدى. لېكىن، زەيتۇنەمنىڭ كۆزلىرىدىن، ئاغزىدىن يىغىدىن باشقا نەرسە چىقمىدى. خوتۇننىڭ هالىغا قاراپ تۇرامەت تېخىمۇ ئەزۇەيلەپ كەتتى، ــ مەن ساڭا دەپ قويماي، هازىر ماۋۇ يۇرت بۇزۇلۇپ كەتتى، قۇرۇانخان بىلەن بۇساق چوماقنىڭ بۇزۇقچىلىقى ئاشكارا بولۇپ هېچقانچە ۋاقىت ئۆتمەي تۇرۇپ، زۇمرىخاننىڭ قىزى زەينەپ ئۆستەڭ بويىدا بىرسى بىلەن ئۆدەپ قېلىپ، توڭ غورىغا سېزىك بولغانمىش ... قۇپەكنىڭ خوتۇنى مەينىسا كۇندە قوناقلىققا چىقىۋېلىپ، سەمەت دورغىنى خىيال قىلارىمىش. يەنە تېخى چىرايلىق ئالمىخان سەيداق دوقمىدىن بۇ دۇنيا ـ ئۇ دۇنيا بىزارىمىش. سەنمۇ ئەتە تۇرۇپ ئۆگۈنلۈككە بۇزۇلغىلى تۇرما يەنە !

تۇرامەت كۇن چۈش بولغۇچە يىغلاۋاتقان خوتۇننىڭ بېشىدا دېۋەيلەپ تۇردى. خوتۇننىڭ قانائەتسىزلىكىدىن، ئۇنىڭ ـ بۇنىڭ ئەرلىرىگە كۆز سېلىپ يۈرگەنلىكىدىن ئىختىيارسىز پەيدا بولغان گۇمانىي رەشك ئوتىدا ئۆزىچە پۇچىلاندى. پىغانى ئۆرلىدى، غەزەپكە كەلدى. شۇ تاپتا خوتۇنى مىشلىداپ يىغلىمای، سەللا ئۆرلىنىڭ قىلىدىغانلا بولسا، ئۇنى باش ـ كۆزى يوق ئۇرۇپ كېتىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. خوتۇنىدىن باشقا سادا چىقمىغانلىقىنى كۆرگەن تۇرامەت ئىككى قولىنى ئىشتىنىنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ، هۇرۇن قەدەملەر بىلەن ئۆتەڭگە قاراپ يول ئالدى. ئۇنڭچە بولغاندا، ئەتىدىن ـ كەچكىچە ۋىتىلداپ زۇۋانى بېسىلمايدىغان، مەھەللىدە يورغىلاپ ئۆيمۇئۆي كىرىپ ـ چىقىپ يۈرىدىغان، بىكار قالسىلا دەمدەك ئوسما قويۇپ، قاش ـ كۆزىنى

ئوينىتىپ ئولتۇرىدىغان خوتۇنىنى مۇشۇنداق ئەدەپلەپ تۇرۇش، كىزى كەلسە «قونجىلىرىنى ئامۇت ئالغان خۇرجۇن»دەك قىلىپ، «پايخىنىنى چېقىپ» ياتقۇزۇپ قويۇش بىر خوتۇنىنىڭ ئېرى بولغان ئەركەكنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشى ئىدى. مۇشۇنداق بولغاندا، ئەر دېگەن ئەردەك، خوتۇن دېگەن خوتۇندەك بولاتتى. تۇرامەتنىڭمۇ مۇشۇ ئۆينىڭ چىرىغىنى ياندۇرۇپ ئۆلۈپ كەتكەن ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ ئالدىدا ئەركەكنىڭكىدەك يۈزى بولاتتى.

«يەنە تېخى بۇ خوتۇن ھازىرغىچە قورساق كۆتۈرمەي، ئەللە ـ مەھەللىنىڭ ئالدىدا ئەركەكلىكىمنىڭ يۈزىنىمۇ قويمىدى ...» دەپ ئويلىدى كېتىۋاتقان تۇرامەت.

5. زەينەپ كاككۇك

ـــ كاككۇك، كاككۇك، كاككۇك !

زەينەپنىڭ كاككۇكنى چىللىشىدا مۇڭمۇ، پىغانمۇ بار ئىدى.

زەينەپ غەمكىن كۆزلىرىنى ئۆرۈكلۈك باغقا تىكتى. قويۇق يوپۇرماقلار ئارىسىدا ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى. پەقەت ئاشۇ تىنىمسىز سايراشلا كىشىنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى ئېزەتتى. زەينەپ يەنە خىيال قىلدى: « كاككۇك قايتىپ كەلگەن بولسا، قاۋۇلمۇ كېلەتتىمكىن؟ ! ئۇ شۇنداق دېگەن، سەممي كۆزلىرىنى ماڭا تىكىپ تۇرۇپ، سىلىق ـ سىپايىلىك بىلەن ۋەدە بەرگەن».

زەينەپ كاككۇكنى تىنىمسىز چىللايتتى.

زەينەپنىڭ دۈپدۈگىلەك قارا كۆزلىرى ھەسرەتكە تولغانىدى. ئۇ يانچۇقىغا قولىنى سېلىپ بىر پارچە سۇنۇق ئەينەكنى ئالدى. ئەينەككە قاراپ چېھرىگە سەپسالدى. ئۇنىڭ ئاق ئۆرۈكتەك سۈپسۈزۈك يۈزىگە داغ چۈشكەن، قاش ـ كىرپىكى تۆكۈلۈپ، چىرايى سەتلىشىپ قالغانىدى. زەينەپنىڭ كۆزلىرىدىن ئىككى تامچە ياش سىرغىپ چۈشتى. قاۋۇل كەلمەي قالسا، مەن قانداق قىلىمەن، ئانامغا نېمە دەيمەن ...

زەينەپنى تۈيۈقسىز ھۆ تۈتتى. ئۇ ھۆ قىلىۋېتىپ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ، باغ تېمىدىن ساڭگىلاپ تۇرغان باراقسان ئۆرۈك شېخىغا ئېسىلدى. ئۇ غورىغا سېزىك بولۇپ قالغانىدى.

باغ ئىچىدىن ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ئاڭلاندى، قۇشلار ئۇركۈپ ھەريان ئۇچۇشتى. كەپسىز بالىلار ئەمدى باغ ئىچىگە كىرىۋالغاندەك قىلاتتى. ئۇ جۈۋاينىمەكلەر پەيدا بولسىلا، زەينەپكە ئارامچىلىق يوق. ئۇلارنىڭ بۇ بىچارىنى ئورىۋېلىپ: « كاككۇك، كاككۇك » دەپ توۋلىغىنى توۋلىغان، زەينەپ ئۇلاردىن قۇتۇلالماي قاچقان. ھېلىمۇ ياخشى، ئۇ شۇمتەكلەر بۇگۈن باغنىڭ ئىچىدە بولغاچقا زەينەپنى كۆرمەيدۇ، خاپا قىلالمايدۇ. زەينەپ قاماپ كەتكەن چىشلىرى بىلەن غورا غاجىلىغاچ، باغ سۈڭگۈچىنىڭ ئۇدۇلىدا ئولتۇرۇپ خىيالغا پاتتى ... ئانام بىلىپ قالسا چېچىمدىن تالاپ ئۆرۈككە ئاسىدۇ. مېنى نومۇسقا ئۆلتۈرگۈچە تاينىلىق ئۆزۈڭ ئۆل، دەپ مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. قا ... قاۋۇل كەلسە بولاتتى، ماڭا ئىگە بولسا، ماڭا ھېچنېمە ئېلىپ بەرمىسىمۇ، ئانامنىڭ ئالدىدا نىكاھ ئوقۇتۇپ رەسمىي قائىدە بويىچە ئېلىپ كەتسە ھەممە ئىش ئۆز ئىزىغا چۈشەتتى. قا ... قاۋۇل، قاۋۇل قاچانمۇ كېلەرسەن؟

زەينەپنىڭ قاۋۇلنى چاقىرىشلىرى بەئەينى «كاككۇك، كاككۇك» دېگەندەك ئاڭلىنىاتتى. بىچارە زەينەپنىڭ تىلى يوق، سۆزلىيەلمەيتتى. ئۇ شۇنداق يارىتىلىپ قالغانىدى.

بالىلارنىڭ چۇرقىراشلىرى باغنى بىر ئالدى. ئۇلار بۇگۈن مەكتەپكە بارمىدىمىكىنە؟ مۇشۇ بالىلار مەھەللىگە يىغىلىپ قالسا، زەينەپكە ئارامچىلىق يوق. ئۇلار بۇ قىزغا ئازراقمۇ ھېسداشلىق قىلمايدۇ. ھەممىسى بىر بولۇپ زەينەپكە ئولىشۋېلىپ، ئۇنى ئانىي تاپىدۇ...

باغدا بالىلارنىڭ پاتىپاراقچىلىقى ئەۋجگە چىقتى. ھەسرەت بىلەن سايراۋاتقان زەينەپ ئۇركۈپ، سايراشتىن توختىدى. بۇ كەپسىز بالىلار باغ ئىچىدە نېمىندۇر قوغلاپ پاتىپاراقچىلىق

چىقىرىپ، زەينەپنى ئۇركۈتىۋەتكەنىدى.

زەينەپ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، ئۇدۇلدىكى سۇئگۈچتىن ئاۋۇال بىر ئالا قانجۇق، ئۇنىڭ كەينىدىن تاياق ـ توقماق، چالما ـ كېسەك كۆتۈرۈشۈۋالغان بالىلار چۇۋۇلۇپ چىقىشتى. قورقۇپ كەتكەن زەينەپ باغدىن ئېتىزلىققا تۇتىشىدىغان چىغىر يول بىلەن بەدەر قاچتى. بالىلار ئىتنى تاشلاپ زەينەپنىڭ كەينىدىن چاپتى.

ـــ كاككۇك، كاككۇك، كاككۇك!

بالىلار زەينەپنى كۆرگەندە مۇشۇنداق «كاككۇك» دەپ توۋلىشاتتى. زەينەپ سۆزلىيەلمىگەچكە، گەپ قىلغاندا مۇشۇنداق «كا ... كا ... كۇ ... كۇ ...» قىلىپ ئېڭىشىپ ـ كېكەچلەپ كېتەتتى. بالىلار «كاككۇك» دەپ توۋلىسا زەينەپنىڭ شۇنداق ئاچچىقى كېلەتتىكى، چىشلىرى كىرىشىپ، كۆزلىرى ئالاق ـ جالاق بولاتتى. بەزىدە ئاچچىقى پۇت ـ قولىغا يىغىلىپ بالىلارنى قوغلاپ، باش ـ كۆزلىرىگە توپا سوروپ، چالما ـ كېسەك ئېتىپ ئۇلارنى تىرىپىرەن قىلىۋېتەتتى.

بۇگۈن زەينەپنىڭ ھېچبىر ماغدۇرى يوق، رەڭگى ئۆڭگەن قىزىل تاۋار كۆڭلەك ئىچىدىن چىقىپ تۇرغان پۇتلىرىنى ئاران ـ ئاران سۆرىگىنىچە قېچىپ كېتىۋاتاتتى. ھەئە، ئۇنىڭ پۇت ـ قولىنىڭ ماغدۇرى يوق، ئەتىگەندىن بېرى پەقەت توڭ غورا يەپ كۇن ئۆتكۈزۈۋاتاتتى. كۆڭلى تاماق تارتمايتتى، ئۇيقۇ بېسىپ تۇراتتى. بەزىلىرى يالاڭ ئاياغ، بەزىلىرى ئىشتانسىز، بەزىلىرى كۆڭلەكسىز چېپىشىپ يۇرگەن بۇ بالىلار تېخىچە ئۇنى قوغلاپ چالما ـ كېسەك ئېتىپ كېلىۋاتاتتى. ھالسىزلىنىپ ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلغاندەك بولۇپ قالغان زەينەپ باشاقلىرى ئالا بۆرەك بولغان بۇغدايلىق ئارىسىدىكى چىغىر يولدا نېمىگىدۇر پۇتلىشىپ پالاققىدە يىقىلدى.

ـــ ئوھوي! ... ـــ بالىلار تۇشمۇتۇشتىن كېلىپ، ماغدۇرسىز ياتقان زەينەپنى ئارىغا ئېلىۋالدى. بىرلىرى ئۇنىڭ

كۆڭلىكىنى تارتقۇچلاپ ئۆرۈپ، ئاپپاق قورسىقىنى ئېچىپ قويۇتتى. بىرلىرى ياغلىقىنى تارتىپ يېشىۋېتەتتى. بىرلىرى چۈۋۈلغان چاچلىرىغا قول سوزاتتى. بىرلىرى قولىدىكى تاياقنى تاپىنىغا تەگكۈزۈپ قىچقىنى كەلتۈرەتتى. زەينەپ بولسا ئۇلاردىن قۇتۇلۇش، تىنچ ـ ئارامىدا بىر ھالەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن تېپىرلايتتى.

ـــ ھوي دادىسى بىزار، ئانىسى بىزار يېتىم ئوغلاقلار ! ـــ بالىلارنىڭ قۇلاق تۈۋىدە تۇيۇقسىز بىر ئايالنىڭ غەزەپلىك ئاۋازى ئاڭلاندى، ئۇ زەينەپنىڭ ئانىسى زۇمرىخان ئىدى، ـــ ئاناڭنىڭ نېمە ھەققى بار شۇنچە قىلغۇدەك ـ ھە، قىزىم يەيدىغان نېنىڭنى تارتىۋالدىمۇيا؟ ۋايجان، ۋايجان ! ۋاي بويىنى قاتلىشىپ ئۆلگۈرلەر، بىردەم ئارامىدا قويساڭچۇ ـ ھە، ناۋادا خۇدايىم سەنلەرنىمۇ شۇنداق يارىتىپ قويغان بولسا قانداق قىلىشاتتىڭ؟! بۇ بالىنىڭ يا تىلى بولمىسا، يا بىركىمگە پاشىچىلىكىمۇ ئازار بېرىشنى بىلمىسە !

بالىلار ئۇركۈگەن قۇشقاچتەك پىتىراپ، كۆزدىن غايىب بولدى. زۇمرىخان قولتۇقىدىكى بىر قۇچاق چۇجىگۈن بىلەن ئەمەننى تاشلاپ، ئېڭىشىپ زەينەپنى يۆلىدى:

ـــ قويە، قىزىم، قويە. ئۇ شۇمتەكلەرنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ قاچقۇچە، قاتتىق داڭگال بىلەن چوققىسىغا سالساڭ بولمامدۇ؟ ـــ زۇمرىخان زەينەپنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ، يۈز ـ كۆزلىرىدىكى توپا، لاي يۇقۇندىلىرىنى سۈرتۈپ، ئۇستىباشلىرىدىكى توپا ـ چاڭلارنى قېقىشتۇردى، ـــ بۇنىڭدىن كېيىن شۇنداق قوغلاپ كەلسە ـ ھە، قولۇڭغا نېمە چىقسا شۇنى ئېلىپ ئۆلىدىغان يېرىگە قويغىنا، تازا !

ھەسرەتلىك كۆزلىرى ئانىسىغا تىكىلگەن زەينەپ مىسكىن ھالدا بېشىنى چايقىدى. ئۇ ئانىسىنىڭ ئۆگەتكىنىنى رەت قىلغانىدى.

ـــ بېشىڭنى يەيدىغان ئىنجىمارۇق ! ـــ زۇمرىخان بىردىنلا

تەرىنى بۇزۇپ زەينەپنى سىلكىشلىدى، ــ دېگىنىمدەك قىلماي، ئىشتانبېغىڭغا كەلمەيدىغان شۇملارنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ قاچساڭ، مۇشۇنداق ھالغا قالىسەن، بوزەك بولىسەن، شۇ !

زەينەپ يەنە بېشىنى چايقىدى.

ــ نان گادىيى گاچا، يىگىرمە ياشتىن ئاشتىڭ، يەنە قاچانغىچە خەقكە بوزەك بولۇپ يۈرىسەن؟ !

ــ ھۆ ـ ھۆ ... ــ زەينەپنى ھۆ قىستىدى. ئاغزىنى تۇتقىنىچە بۇغدايلىققا ئالدىنى قىلىپ قەي قىلىشقا باشلىدى.

ــ ۋاي ئانام، ۋاي ئانام ! نېمە بالايى ئەزىم كەلدى ساڭا؟ ــ زۇمرىخان زەينەپنىڭ يېنىغا زوڭزايدى، پېشانىسىنى تۇتۇپ، كۆزىگە قارىدى، ــ سېزىكى بار ئايالدەك ھۆ قىلىۋاتىسەن يا، قورسىقىڭدا يوقتۇ؟

6. يول سارىخانغا

ئاپتاپ ئۆچتى. ئىزغىرىن شامال بۇغدايلىقتىن سۇرۇپ كەلگەن دىمىق ئىسسىق كىشىنىڭ نەپسىنى سىقاتتى.

كۈنيۇرۇش مەھەللىسىدىكى سامۇق موللامنىڭ دىمىقىغا سارغىيىشقا باشلىغان بۇغداي باشاقلىرىنىڭ ھىدى ئۇرۇلدى. بۇ ئەسلىدىنلا تونۇش ھىد ئىدى. ئۇ قولىنى پېشانىسىغا سايىۋەن قىلىپ، پېتىۋاتقان قۇياشنىڭ ئاداقىنى نۇرلىرىدا ئۆينىڭ ئالدىدىكى بۇغدايلىققا نەزەر تاشلىدى. كۆز يېتىم يەرگىچە تۇتاشقان بۇغدايلىقتىكى ئالتۇن باشاقلار شەپەق نۇرىدا كۆز چاقاتتى. راست، ئەمدى بۇغدايغا ئورغاق سالىدىغان چاغ كېلىپ قالغانىدى ... «لېكىن بۇ بالىنىڭ بۇغداي ئورۇيدىغان ئورغىقى تۇگۇل، كۈندۈزى قارىسىنى كۆرسەتمەيدىغان شەپەرەڭدەك ئۆزىنىڭ دىدارىنىمۇ كۆرگىلى بولمايدىغان بولۇپ كەتتى مۇشۇ كەمدە...» بۇۋاي ھاسىسىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇردى. يەڭگىل

قەدەملەر بىلەن يولغا چىقىپ يىراقلارغا زەن سېلىپ قارىدى. يولدا يات ئادەملەردىن ئۆزگە بىركىم كۆرۈنمەيتتى.

— ئوغلىمىزغا نېمە بولغاندۇ، مەزلۇم؟ — موللام ھويلىغا يېنىپ كىرىپ، پېشايۋاننىڭ نېرىقى بۇلۇڭىدىكى ئوچاق بېشىدا ئوت پۈۈلەپ ئولتۇرغان مومىيغا قارىدى. مومای تۇتۇن دەردىدە ياشلانغان كۆزلىرىنى ئاق شايى رومىلىنىڭ بىر بۇرجىكى بىلەن سۈرتۈپ بوۋايغا يۈزلەندى:

— ئىنشائاللا، ھېچ ئىش بولماس ئىلاھىم. بارغان يېرىدىن يانىدىغان ۋاقتىمۇ بولۇپ قالدى.

— توۋا، ئوغلىمىز بۇ ئۆينىڭ ئادىمىمۇ، ئەمەسمۇ؟ نەگە باردى، نەدىن كەلدى، ھېچنېمىسىنى بىلگىلى بولماس بولۇپ كەتتى يا ئەجەب؟! — ئاستا - ئاستا يېيىلىپ كېلىۋاتقان گۈگۈم قاراڭغۇلۇقى ئىچىدە موللامنىڭ تۇتۇلغان چىرايى ئاچچىقتىن قارىدىدى، قىرقىپ ياستۇالغان كەكە ساقىلى بىلىنەرلىك تىترەپ كەتتى، — ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەتىگەنلىك يوقلامدا بۇساقاخۇنمۇ سۈرۈشتىسىنى قىلۋاتىدۇ.

— ئۇنى بىر دېمىسىلە، خۇيى تۇتقان توپاقتەك تۇگۈلۈپ، بېشىنى ئىچىگە تىقىۋالغانىكىياقى مەنمۇ ئەنسىرەپلا يۈرىدىغان بولدۇم ئۇ بالىدىن. ئەجەبمۇ بىر ... قاچانلا قارىسا چىرايىدىن كۈلكە كەتمەيدىغان، ئىش - ئەمگەكتە چاققان، كىشىنىڭ ئاچقان يېرىگە بارىدىغان بالا ئىدى ئۇ.

— نېمە بولغاندۇ؟ — موللام يۆتىلىپ قېقىلىپ كەتتى، — گېپىمۇ ئازلاپ ئادەمدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپلا يۈرىدىغان، بىكار بولسىلا ئاشۇ شەنبەبازادىن ئەكەلگەن غۇنجىنىڭ ئوت - چۆپ يېيىشىگە، مۆرەشلىرىگە قاراپ ئولتۇرىدىغان بولۇپ قاپتۇ.

— راست دەيلا، موللام، — قۇشناچىم ياقىسىنى تۇتتى، — مەنمۇ ئۇ بالىنىڭ ئاشۇ كالىغا گەپ قىلۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدىم.

— ئۇ ئاشۇ چىرايلىق، سۈدەك غۇنجىنىغا «سارىخان» دەپ

ئىسىم قويۇۋاپتۇ، توۋا، ــ موللام خەسە يەكتىكىنىڭ ياقىسىنى تۇتتى، ــ ئۇنىڭ غۇنجىنغا قاراپ غەزەل ئوقۇغىنىمۇ قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى، «ساربخان ئوتۇك يامان، كۆيدۇرۇشۇك ئاندىن يامان ...» توۋا. غەزەل ئوقۇغۇچە ئايەت ئوقۇسىچۇ كاشكى، بۇ كەمىنىڭ ياش بالىلىرىنىڭ ئاغزىدىن غەزەل تۆكۈلىدۇ. كۇپپارلىق، بۇ كۇپپارلىق ...

ــ نېمە بولدىكىن بۇ بالىغا، ــ مەزلۇم ئاق تاۋار كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكى بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى، ــ يېمەك ــ ئىچمىكى ئازلاپ، ئىككى قوۋۇزى كۆرۈنۈپلا قالدى. ئۇيقۇسىمۇ جايىدا ئەمەس.

ــ شەنبەبازالىقنىڭ باخشىسى يامان دەپ ئاڭلىۋىدىم، ئىسىتقۇ ــ سوۋۇتقۇ قىلىپ بېشىنى چۆرگۈلىتىۋالغان چېغى ! ــ ھاسىسىنى قويۇپ سۇپىنىڭ لېۋىدە ئولتۇرغان مولىلام غۇۋۇا يېنىپ تۇرغان ئېلېكتىر چىرىغىنىڭ يورۇقىدا ئالدىغا داستىخان سېلىۋاتقان مومايىنىڭ قورۇقلار ئارىسىدىكى نۇرسىز كۆزلىرىگە تىكىلىدى، ــ بۇنداق كېتىۋەرسە، قاراپ تۇرۇپ كۆتەكتەك بىر ئوغۇل كاردىن چىقىپ كېتىدۇ... مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى چىنار يادىڭلىدىمۇ، سايىسى سەيناغا بىر كېلىدىغان ھېلىقى چوڭ چىنارنى دەيمەن، ئۆستەڭنى يېڭىلاپ چاپقانىڭىياقى مەسچىت ئالدىدىكى ئېرىققا سۇ كەلمەي شۇ چىنارمۇ بىرنەچچە يىلدىلا قۇرۇپ كەتتى. تەشنالىق دېگەن ئاشۇنداق يامان نەرسە ...

ــ قانداقمۇ قىلارمىز ئەمدى؟ ــ مومای ئۇن سېلىپ يىغلاشقا باشلىدى، ــ راستلا ئىسىتقۇ قىلىپ بېشىنى ئايلاندۇرۇۋالغان بولسا، ئوغلۇمنى سارالڭ قىلىۋېتىدۇ ئۇ خەق !

ــ قورقماڭلار، خوتۇن، ــ موللامنىڭ ئاۋازى بىردىنلا ياش چاغلىرىدىكىدەك قەھرلىك چىقىپ كەتتى، ــ مېنىڭ پەيلىم بۇزۇلغان كۈنى ھەممىنى تەتۇرسىگە ئوقۇپ، خەقنىڭ ئىسىستقۇسىنى بىردەمدىلا سوۋۇتۇپ قويىمەن. قىلغانلىرى ئاخىر بېرىپ ئۆزىگە يانىدۇ !

ـــ قانداق سوۋۇتىمىز؟ ـــ موماي يىغىدىن توختاپ موللامنىڭ يېنىغا يۈكۈندى.

موللام داستىخاندىكى ئۆرۈك ياغىچىدىن ئويۇلغان قىزغۇچ جامدىكى سۈيۈقئاشنى پۈۋلەپ ئىچكەچ مومىيىغا قىيا باقتى:

ـــ ياش چاغلىرىمىزدا سىلى تونۇرغا ئوت سېلىپ نان ياقىدىغان چاغدا مېنىڭ تونۇرنىڭ ھاۋىسىنى تەڭشەپ بېرىدىغان ئىشىم يادىڭىلدا باردۇ، مەزلۇم؟

ـــ يادىمدا ...

ـــ ھە بەللى ! تونۇر دېگەننى ئاشۇنداق خالىغانچە ھاۋىسىنى تەڭشىگىلى بولىدىغان نېمە. ئاللا بۇيرۇسا، تونۇرنىڭ ھاۋىسى مىجەزىمىزگە ياقسا نېنىمىزنى ياقمىمىز، مىجەزىمىزگە ياقمىساۋاغۇ، بىر چاڭگال تۇزنى شاللاپ ئىچىگە بولۇشىچە بىر چاچىمىز، قىزىغان تونۇر شاپپىدە سوۋۇيدۇ. ئۇنداق تونۇرغا نان ياققان بىلەن بەربىر تۇتمايدۇ، ھا ـ ھا ـ ھا... ـــ ھەيىارلىقى تۇتۇپ قالغان مولىلام قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى. ئارقىدىن كۈلگىنىنى گۇناھ ھېسابلاپ پىچىرلاپ توۋا ـ ئىستىغپار ئېيتتى.

ـــ نەدىكى گەپنى قىلىپ يۈرىدىغانلا؟ بۇ گەپنىڭ ھېچنېمىسىنى ئۇقالمىدىم.

ساموۇق موللام يۆتەلدىن توختاپ، يۈمۈلغان كۆزلىرى ئاچتى، قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن يول تاپقان يولۇچىدەك پۈكۈلگەن قەددىنى رۇسلىدى.

ـــ ھەممىنى بىلگۈچى ۋە ئاسانلىق بەرگۈچى بىر ئاللا ... ئاۋۋال ۋاقتى كەلسۇن.

ـــ ...

7. قوناقلىق

قوناقلىق.

ياپسا پۆپۈك تارتقان قوناقلار ھەم ئېگىز، ھەم زىچ ئىدى.

بۇنداق قوناقلىق نى - نى ئېگىز بوي چوكانلارنىمۇ چۆكۈرۈۋالاتتى. ئانچىكىم قاراشقا قوناقلىق جىمجىتلىك كۆرۈنەتتى، ئەمما ھامان جىمجىت ئەمەس ئىدى. بەس - بەستە پۆپۈك تارتقان كەڭرى قوناقلىق ھەرقىسما ھېس - تۇيغۇلارنى ئۆز قوينىغا يوشۇرغان بولاتتى.

ئېگىز بوي، زىلۋا بىر چوكان قوناقلىقتا يورغىلاپ يۈرۈپ، قوناقلارنىڭ پۆپۈكىنى يۇلۇۋاتاتتى. ئۇ سوزۇلۇپ، كۆچىنىپ تۇرۇپ ئۆزىدىن ئېگىز قوناقلارنىڭ پۆپۈكىنى يۇلغۇچە ھېرىپ ھالىدىن كەتتىمۇ ياكى كۆڭلىدە بىرەر ئىش بارمۇ قانداق، ئۆزىچە خورسىنىپ قالدى. پۆپۈك يۇلۇۋاتقان ئۇزۇن بارماقلىرى سولىشىپ قالغان يۆگىمەچ ئوتتەك بوشاپ، ئانىلىق قوناقلارنىڭ پۆپۈكىنى يۇلۇشتىن توختاپ قالدى. قولى ئىشتىن توختىغان چوكان خىلىدىن كېيىن يۈلۈپ بولغان بىر قۇچاق پۆپۈكنى تۇرغان يېرىگە تاشلاپ، ئاشۇ يۇمشاق پۆپۈكلەرنىڭ ئۈستىدىلا ئېزىلىپ ئولتۇردى ... قوناقلىق دىمىق ئىسسىق ئىدى، ھاسىراپ، قىزىرىپ تۇرغان بىرسى ئاچ بۆرىدەك قىزغا تاشلاندى. تەر تەپچىرەپ تۇرغان كۆچلۈك قوللىرى بىلەن قىزنىڭ نازۇك، كۆچسىز بىلىكىنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنى ئۆزىگە تارتتى، بوينىنى قايرىدى. قىز يەلكىلىرى كەڭ، كۆچلۈك بىرسىنىڭ قۇچىقىغا كىرىپ قالدى ... ئېزىلىپ ئولتۇرغان چوكان كۆز ئالدىدىن غىل - پال ئۆتۈپ قالغان ئاشۇ كۆرۈنۈشتىن پىسسىكىدە كۈلۈپ قويدى، ئەمما بۇ كۈلكىدە زادى نېمە مەنە بارلىقىغا چوكانىڭ ئۆزىمۇ ئېنىق تەبىر بېرەلمەيتتى. چوكانىڭ خىيالى يەنە بىرسىگە يۆتكەلدى: «دېتى يوق ھاڭۋاقتى، يوتقانىنى تارتقۇچلاپ ئۆرۈپ پوكىنىمغا تىقىلغۇدەك بولسا، قوينۇمغا يىلان كىرىۋالغاندەك ئەندىكىپ كېتىمەن ...» چوكان شەپسىز، جىمجىت بولۇپ قالغان قوناقلىقتا ئولتۇرۇپ ئېرىنى خىيال قىلىۋاتاتتى. ئۇ ئېرىگە ئۆچ چىقىپ قالغانىدى.

چوكانىڭ تويى بولغان كۈنى كەچكە يېقىن سوغۇق بەك ئەدەپ

كەتتى، سوغۇق ئازلىق قىلغاندەك توينى توپىغا كۆمۈۋاتقان توپا ـ توزان ئۈستىگە تېخى قار ئۇچقۇنلاشقا باشلىدى. قار خۇددى توپا ـ تۇمان بىلەن بەسلەشمەكچى بولغاندەك بىر دەملا لەپىلدەپ، ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە يەرنى ئاقارتىپ ئۇلگۈردى. مېھمانلار ئۇزۇنچاق قارا كۆرپە تۇمقىنى، قېلىن پاختىلىق چاپانلىرىنى، ئۇزۇن قونچلۇق ئۆتۈكلىرىنى كىيىۋالغىنىغا قارىماي، ئاشۇ كونا ھويلىدا دۇگدىيىپ تۇرۇشاتتى.

ئۇ كۈنى قىز ئېرىگە چىرايلىق كۆرۈنۈش ئۈچۈن توي كۆڭلىكى كىيىۋالغانىدى. راستىنى دېگەندە، ئۇغۇ توي كۆڭلىكى كىيىشنىمۇ بىلمەيتتى، ئەمما تىككۈچىلىكىنى ئۆگىنىۋاتقان ئالمىخان قىزغا ئىش ئۆگەتتى. ئالمىخاننىڭ دېيىشچە، شەھەردە توي كۆڭلىكى كىيىش مودائىمىش، تويى بولغان ھەرقانداق قىز، ھەتتا بالىلىرى كۆڭلىكىنىڭ پېشىغا ئېسىلىپ يۈرگەن، ئېرى بىلەن ئىككىنچى ـ ئۈچىنچى قېتىم يارىشىۋالغان كاداك خوتۇنلارمۇ قايتا نىكاھ ئوقۇتقان كۈنى توي كۆڭلىكى كىيگۈدەكمىش. ئالمىخان شۇنداق دەپ ھەممە ئىشقا چېپىلىپ يۈرۈپ، «بىر كۈنلۈكىنى بىر يۈز ئەللىك سومغا ئىجارە ئالدىم» دەپ كونا پەشتامىدەك قاسماق بېسىپ كەتكەن بىر كۆڭلەكنى تېپىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا كىيدۈرۈپ قويدى. قىز ئوت قالانمىغان ئۆيدە ئۇ سۆرەلمە كۆڭلەك بىلەن توڭلاپ تىترەپ چىقتى. سوغۇققا چىدىمايى، توي كۆڭلىكىنىڭ ئۈستىگە پاختىلىق جىلىتكىسىنى كىيىۋىدى، ئالمىخان كۈلۈپ زاڭلىق قىلدى ھەم «ئىش كۆرمىگەن زاغۇن باش» دەپ جىلىتكىنى سالدۇرۇۋېلىپ بېشىدىن ئاشۇرۇپ ئاتتى.

كۈنىپېتىش مەھەللىسىدىن كەلگەن ئوغۇل تەرەپ توڭلاپ تىترەپ تۇرغان قىزنى يۆتكەپ چېقىشقاندا، ئاللىقاچان قاش قارايغانىدى. جاڭگالنىڭ ئوتۇنچىلىرىدەك قىلىقى قوپال بۇ ئادەملەر گاچىنىڭ گەجگىسىدىن ئىتتەرگەندەك، قىزنى يۆلەپ ـ ئىتتىرىپ سوپەكىكە چىقاردى. ئالدىغا قىزىل تاۋار باغلانغان

سوپەكنىڭ موتورى قۇلاقنى پاڭ قىلغۇدەك تاتاتلايتتى. سوپەكنىڭ كەينىگە چېتىلغان قولايسىز خاپان ئىچىدە توپتەك قاڭقىپ ئولتۇرالماي قالغان قىز يەڭگىلىرىگە چار پاقىدەك چاپلىشۋالغانىدى.

ئۇچ ـ تۆت مەھەللىنى ئاتلاپ كۈنپېتىشقا كەلگەن سوپەك ئاخىر توختىدى. كېلىن كۆچۈرگۈچىلەر تولا سىلكىنىپ ئۇچىيى ئۇزۇلۇپ كەتكۇدەك بولغان قىزنى سوپەكتىن چۈشۈردى. مۇزلاپ چوكا مۇزدەك قېتىپ قالغان بۇ يېڭى كېلىن گۆردەك قاپقاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئالدىغا بىر قەدەممۇ چامدىيالمىدى. كۆڭلىدە تۇزۇككىنە تونۇشمايدىغان ئېرىنى تىللاپ قالدى: «ئۇ ئالىگەدەن يوغانچىلىق قىلىپ توي يۆتكەشكە بۇساق چوماقتىن سوپەك تىلىمەي، ئېشەك هارۋىسى ئەكەلگەن بولسىمۇ، بۇنچىلىك مۇزلاپ كەتمەيتتىم هەم گۆردىن ئىچىۋالغاندەك ئۇنچۇالا توپا ـ توزان ئىچىدە قالمايتتىم».

ئاشۇ توي ئاخشىمى قىز ئۇچۇن كۆڭۈلسىز بىر كۈن بولدى. يەڭگىلىرى ئۇنى مۇز گەمىسىدەك سوغۇق بىر ئۆيگە ئەكىرىشتى. كېيىن بىر ئايال كىرىپ، ئۇنىڭ سوغۇقتىن كۆكۈرۈپ مۇز پارچىسىغا ئوخشاپ قالغان يۈزىنى ئاچتى. ياتىدىغان چاغدا يەڭگىلىرىدىن بىرسى ئۇنىڭ قۇلىقىغا تالادا قالغان مۇشۇكنىڭ تۇمشۇقىدەك سوغۇق لەۋلىرىنى يېقىپ بىرنېمىلەرنى شۇۋرلىدى:

ـــ يوتقانغا ئېرىڭدىن بۇرۇن كىرىۋال جۇمۇ، مەينىسا...

ـــ نېمىشقا؟ ـــ جۇدۇنى تۇتۇپ تۇرغان قىزنىڭ لاك تۆكۈلۈپ تۇرغان كۆزلىرى يوغان ئېچىلدى.

ـــ شۇنداق قىلساڭ، ئۇمۇ سېنى دوراپ يوتقانغا كىرىدۇ.

ـــ يوتقانغا كىرىپ نېمە ئىش قىلىدۇ؟ ! ـــ قىزنىڭ توختىماي تىترەپ تۇرغان بەدىنى تىكەنلىشىپ كەتكەن، ئالمىخان هەرەج تارتىپ كۆپتۇرۇپ قاتۇرۇپ قويغان قۇيقا چېچىنىڭ تىك تۇرغانلىقى هېلىمۇ يادىدا ئىدى.

ـــ چىچاڭشىما، ئەخمەق ! ئىش ئۇقمايدىغان ... ـــ ئۇتتۇر چىشىنى تۇچ بىلەن قاپلىتىۋالغان يەڭگىسى چىشلىرىنى پاقىرتىپ ھىجايغىنىچە ئۇنىڭ مۇرىسىدىن باستى، ـــ ئاشۇنداق قىلالىسامۇ، شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇ سېنىڭ سىزغان سىزىقىڭدىن چىقمايدىغان، ئاغزىڭغا قارايدىغان بولىدۇ.

ـــ مېنىڭ ئاغزىمغا قاراپ نېمە قىلىدۇ؟ ـــ قىز يەڭگىلىرىنىڭ گېپىگە ھەيران بولاتتى.

ـــ ۋايىيەي، ۋاييەي ... مۇشۇ ئۇششاق شۇم دېگەننى ئەرگە بەرگۈچە ئىلاھىم، ـــ ئىلمەك بۇرۇن يەڭگىسىمۇ قىزنىڭ غەرەز ئۇقماس، كالۋالىقىدىن ۋايساپ كەتتى، ـــ مۇنداقچە ھە، ئىشنىڭ بىسمىللاسىدا ئېرىڭىزنىڭ قاپىقىغا، بۇرۇتنىڭ قىمىرلىشىغا قاراپ ئولتۇرسىڭىزۋاغۇ، ئاۋۋال ئاخشامدا ئالىقىنىغا ئالىدۇ، ئالىقىنىغا ئېلىۋالسا، شۇنىڭدىن كېيىن ئېرىڭىزنىڭ سىزغان سىزىقىدىن چىقالمايسىز، ئۇقتىڭىزمۇ؟!

ـــ بوشراق، بوشراق، ئا خەق ئاڭلاپ قالىدۇ، ـــ ئالتۇن چىش يەڭگىسى پال كۆز يەڭگىسىنىڭ ئاغزىنى توسۇۋالدى.

شۇ كۈنى يەڭگىلىرى تويلۇق يوتقاننى سالغاچ ۋاتىلدىشىپلا كەتتى. ئۇلار يەنە نېمىلەرنى دېيىشتىكىنىتاڭ، ئىشقىلىپ قىز تۆت بۇلۇڭ، بىر كۈلۈڭدىن باشقا بىساتى يوق سوغۇق ئۆيگە قاراپ خۇيلىنىۋالدى. تۇيىنىڭ ھارپا كۈنى ئانىسى ئۇنىڭغا: «كېلىن بولۇپ بارغاندىن كېيىن ئەر كىشىنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىشنى بىلمىدىغان، ئوچاقنىڭ كۈلىنى ئېلىش، يۇندا تۆكۈش دېگەندەك كەلسە ـ كەلمەس ئىشلارغا بۇيرۇمايدىغان...» دەپ بىرمۇنچە ئۇلۇغ گەپلەرنى قىلغان، لېكىن بۇ يەڭگىلىرى... سوغۇق ئۆيدە مۇزلاپ كەتكەن قىز توي كۆچۈرۈشۈپ كېلىشكەن مېھمانلارنى ئۇزىتىپ قويۇپ خېلى بىر چاغ بولغاندا ئۆيگە كىرگەن ئېرى قۇيەكنىڭ يۈزىگمۇ قارىمىدى. باش توخۇ چىللىغان مەھەلدە ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا يېتىم تۇڭرۇكتەك ئۇزاققىچە قاراپ تۇرغان ئېرى تۇيۇقسىز چىراغنى ئۆچۈرۈپ ئۆزى تەرەپكە يېقىنلاشتى،

توي كۆڭلىكىنىڭ ئۈستىگە كىيىۋالغان پاختىلىق چاپان بىلەن ئولتۇرغان مەيىنىسا هودۇققىنىچە ئۆزىنى يوتقانغا ئاتتى. ئۇ قورقۇنچىدا ئۇزۇن قونچلۇق ئۆتۈكىنى سېلىشقىمۇ جۈرئەت قىلالمىغانىدى...

«كۆزۈمنىڭ سەتى قىلىقسىز، يوتقانىنى تارتقۇچلاپ قۇچىقىمغا كىرگۈدەك بولسا، قوينۇمغا يىلان كىرىۋالغاندەك قورقۇپ كېتىمەن. بېشىڭنى يېگۈر... توي ئاخشىمى ئۆزىمۇ كاچكۇلدا قالغان يىلاندەك مۇزلاپ كېتىپتىكەن... لېكىن شۇ كۈنى يەڭگىلىرىمنىڭ دېگىنىدەك يوتقانغا بۇرۇن كىرىۋالغان بولسامۇ، ئۇ تەلۋە بەربىر مېنى قورقۇتۇۋالدى، هېچبىر ئىشتا مېنىڭ رايىمغا باقمايدۇ، ئالدىغا سېلىپ يۈگۈرتۈپ يۈرۈپ ئىشقا سالىدۇ، كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ سەت ئالىيىپ قورقۇتىدۇ، ئى قېيىنزخاننىڭ ئېرى غوجى خىڭخىڭمۇ خوتۇنىغا شۇنداق كۆيۈنىدىكەن...»

ئېڭىكىنى يۆلەپ مۇڭلىنىپ ئولتۇرغان مەيىنىسا تويىنىڭ ئالدى ـ كەينىدىكى ئىشلارنى ئويلاپ كۆڭلى يېرىم بولدى... قوناقلىق دىمىق ئىسسىق ئىدى، هاسىراپ، قىزىرىپ تۇرغان بىرسى ئاچ بۆرىدەك قىزغا تاشلاندى. تەر تەپچىرەپ تۇرغان، كۆچلۈك قوللىرى بىلەن قىزنىڭ نازۇك، كۆچسىز بىلىكىنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنى ئۆزىگە تارتتى، بويىنىنى قايرىدى. قىز يەلكىلىرى كەڭ، كۆچلۈك بىرسىنىڭ قۇچىقىغا كىرىپ قالدى ... چوكان كۆز ئېڭىدا ئەكسلىنىپ تۇرغان بۇ كۆرۈنۈشنى توي ئاخشىمىدىكىگە سېلىشتۇردى. ئۇنىڭ كۆڭلى يېرىم ئىدى.

8. ئالمىلىق باغ

بىرسىنىڭ ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. بۇ باغنىڭ يەنە بىر بۇلۇڭىدىن كەلگەن شەپە ئىدى. باغدا يوشۇرۇنۇپ تۇرغان يەنە بىرسىنىڭ يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكۈدەك دۈپۈلدىدى،

ئۆزىنى ئالما شاخلىرىنىڭ دالدىسىغا ئېلىپ، تۆن قوينىدا چوغدەك يېلىنجاپ تۇرغان تاماكىسىنى يېڭىنىڭ ئىچىگە يوشۇردى. شەپە چىقىرىپ ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتكەن كۆلەڭگە نېرىراقتىكى يەنە بىر تۆپ ئالما شاخلىرىنىڭ ئاستىغا كېلىپ توختىدى.

باغدا يازلىق ئالمىنىڭ خۇش ھىدى دىماققا ئۇرۇلاتتى. دىلغا ھۇزۇر بەرگەن بۇ مەززىلىك پۇراق كۆڭۈلنى كۆتۈرۈپ، ئېغىزغا سېرىقسۇ يۈگۈرتەتتى. ئەمما، سىياھەتەك قارىيىپ تۇرغان تۆن قوينىدا كۆڭۈلدىكىدەك ئالمىدىن بىرنى ئۈزۈپ يېيىشنىڭ ئۆزى بىر ئىش ئىدى.

ئالمىنىڭ دالدىسىدا توختىغان يېڭى كۆلەڭگە جىممىدە تۇراتتى. كونا كۆلەڭگە ئۇنىڭ باغنىڭ مۇھىتىنى كۆزىتىۋاتقانلىقىنى پەرەز قىلدى. يېڭى كۆلەڭگىنىڭ ئۆتكۈر تەم ـ پۇراق سەزگۈسى موخۇركىنىڭ ئىسىنى ھىدلاپ قالدى. «ۋاھ غۇلجا كۆك تاماكىسى !» ئۇنىڭ خۇمارى شۇنداق تاتلىق تۇتتىكى، بۇ خۇمارنىڭ ئالدىدا بۇرنىنىڭ ئۇستىدە گۈپۈلدەپ پۇراپ تۇرغان ئالما پۇرىقى ھېچنېمە ئەمەس ئىدى. خۇمارى يېلىنجاپ تۇرغان يېڭى كۆلەڭگە تاماكىسىغا ئوت ياقتى. چۆل كېزىپ تەشنالىق ئازابىدا قىينالغان سەييياھنىڭ قەدىمى كۆلگە يەتكەندە دۇم يېتىپ قاغجىراپ تۇرغان تەشنالىقىنى باسقاندەك، تاماكىنى كۇچەپ ـ كۇچەپ شورىدى.

كونا كۆلەڭگىنىڭ گېلى قىمشىشقا باشلىدى. كەڭ ئالىقىنى بىلەن ئوتىنى توسۇپ تۇرغان تاماكىنى شورىماق بولدى ـ يۇ، ئەمما ئارىسالدى بولۇپ توختاپ قالدى. شۇ تۇرقىدا ئۇ تاماكىنى شورىسىلا، يېلىنجىغان تاماكىنىڭ ئوتىنى يېڭى كۆلەڭگە كۆرۈپ قالاتتى. يېڭى كۆلەڭگىنىڭ تاماكىسىنىڭ ئىسى بولسا گۈپۈلدەپ تۇرغان ئالما پۇرىقىنى بېسىپ كەتكەن بولۇپ، جاھاندىن خاتىرجەم ھالدا تاماكىسىنى قېنىپ ـ قېنىپ شوراپ خۇمارىنى بېسىۋاتاتتى.

«قايسى چېپىلغاقتۇ بۇ؟ ــ دەپ ئويلىدى كونا كۆلەڭگە يېڭى كۆلەڭگىنىڭ تاماكىسىنىڭ ئوتىغا قاراپ، ــ بۇگۈن مېنىڭ ئىشىمغا توپا سالامدۇ، قانداق ! ئەگەر شۇنداق نىيىتى بولسا دەرھال پەيلىدىن يېنىپ، پەم بىلەن باغدىن چىقىپ كەتمىسە، كېچىسى كۆتىنى قىسماي، ئېرى ئۆيىدە يوق چوكانلارنىڭ باغ ـ ئىشكىنى ماريغان كۆزىگە قولۇمنى تىقمۇېتىمەن». كونا كۆلەڭگە ئاچچىقتىن بوغۇلغىنىچە تاماكىسىنىڭ كۆتىكىنى چىشلىدى. بۇ ئىس ـ تۈتەكنى ئۆزىنىڭ خۇمارى ئۈچۈن ئەمەس، ئۆزگىلەر ئۈچۈن چېكىپ بېرىۋاتقاندەك تەئەددى بىلەن شورىدى. كۆيۈپ قىسقىراۋاتقان تاماكا لىپ ـ لىپ قىلىپ ياندى. بۇ ئوت تۈن قويىنىدا ئىتىنىڭ كۆزىدەك ئادەمنىڭ چىشىنى قېيىشتۇراتتى.

يېڭى كۆلەڭگىنىڭ كۆڭلى ئۆرىدەپ قالدى. ئۇ بايىلا تاماكا ئىسىنى ھىدلىغان بولسىمۇ، بۇنداق «قىزىل بەلگە»نىڭ يېنىپ قېلىشىنى ئويلىمىغانىدى. «مېنىڭ ئالمامغا كۆز قىزارتقان قايسى قىزىل كۆزدۇ ئۇ؟ ــ دەپ ئويلىدى ئۇمۇ، ــ ئەگەر تاماكىسىنىڭ ئوتىنى ئۆچۈرمىسە، لەۋەن چوكانلارنىڭ بېغىنى ئايلىنىپ ئەشمىدە قۇشلىغان ئاياغلىرىغا ھېزى بولسۇن».

ئىككى قىزىل توچكا تۈن قويىنىدا بىر ـ بىرىگە خىرىس قىلىشىۋاتقان ئىتىنىڭ كۆزىدەك بىردە يېلىنجاپ، بىردە سۈسلىشىپ تۇراتتى. ئاشۇ يېلىنجاشلاردا بىر ـ بىرىگە بولغان كۈنداشلىق، قىزغىنىش، مەنمەنلىك، كۆز ـ كۆز، ھەيۋە ئوتى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭكىنى يوللۇق، قارشى تەرەپنىڭكىنى قىزىل كۆزلۈك دەپ قالغان چېغى، بىر ـ بىرىگە خىرىس قىلىشىۋاتقان قىپقىزىل «ئىت كۆزى»دىن غەزەپ ياغدۇراتتى.

تۈن قويىنىنى ۋەسۋەسىگە سالغان چوكانىنىڭ ئىسمى ئالمىخان ئىدى. ئالمىخان بەگلىكتىكى گېپى سۈلۈق، كۆڭلى ئوچۇق، ئۆزى بەلەن، كۈلكىسى لەۋەن ياش چوكان.

ئالمىخانىنىڭ ئۆيىدە يالغۇز قېلىشى يۈرتىنىڭ ئۇيقۇسىنى بۇزدى. ئالمىخانىنىڭ ئۇيقۇسىز ئۇھسىنىشى يۈرتىنىڭ چۈشىنى بۇزدى. ئالمىخان ئالمىدەك چىرايلىق بولغىنى بىلەن ئەردىن بەختى ئېچىلمىدى. ئۇ يولدا ماڭغۇدەك بولسا ئۆز تۇرمۇشىدىكى كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ تەپتىدىنمۇ ئەيتاۋۇر، يەردىن ئۇستۈن قارىمايدۇ. ئۇنىڭ ئاشۇ ئۇركۈگەك كۆزلىرى تويۇپ ئۆتمەيدىغان شەھۋەتلىك كۆزلەرنى ئارامىدا قويمىغىنى ئاز كەلگەندەك، تارتىنىش ئىچىدە كۈلۈپ تۇرىدىغان ئويناق كۆزلىرىمۇ مۇگدەپ قالغان كۆزلەردىمۇ چاقماق چاقىدۇ. ئالمىخان ئۆزى چوكان بولغان بىلەن، بۇ چاغقا قەدەر ئىش كۆرمىگەندەك خۇيى قىز بالىچە. ئىككى تال ئۇزۇن ئۆرۈمە چېچىنى كەينىگە تاشلاپ، چوققىسىغا بادام گۈللۈك مارجان دوپپىسىنى قوندۇرۇپ، ئېتىكى كەڭ ئۇزۇن كۆڭلەكنى پۈتۈن يولغا يېيىپ ماڭغۇدەك بولسا، بەگلىكتىكى چوڭ كۆلدىن سۇ ئېلىپ ياكى ئېتىزلىقتىن تاغار يۈدۈپ دوڭغاقلاپ كېلىۋاتقان ئاياللار ئۇنىڭ «ئۆزىنى شامالغا سېلىپ يۈرگەن» ئەپتىگە قاراپ ئىچىدە ئۇنى تىللىشىدۇ. ھەسەتتىن ساڭگىلاپ چۈشكەن كالپۇكلىرىنى مىتىلدىتىپ بىرنېمىلەرنى دېيىشىدۇ. ئۇنىڭ كەنت مۇدىرى بۇساق چوماقنىڭ دوقمۇشى سەيداقنى «ئالداپ ـ سىلاپ» كۆندۈرۈۋالماي، ئۇركۈتۈۋەتكەنلىكىگە غوتۇلدىشىدۇ.

9. بالا ئارزۇسى

ئۇنچە دۆۋىلەنگەن خامان، قۇياش زېمىنىنى ھېلىلا كۆيدۈرۈۋېتىدىغاندەك يېلىنجاپ تۇراتتى.

ــ گۈلھەسەلخان، ھوي گۈلھەسەلخان ... ما مەزلۇمنى كۈپكۈندۈزدە قارا بېسىپ قالدىمۇ، دەيمەن... كۆزۈڭلارنى ئېچىڭلا، نېمە جۆيلۈۋېرىسىلە؟

موماي چۆچۈپ ئويغاندى. ساقال ــ ئۇ ئېرىنى شۇنداق

دەۋالغانىدى ــ ئارىنىڭ دەستىسى بىلەن ئۇنى تۇرتۈپ ئويغىتىۋاتاتتى.

ــ ئۇھ، ئۇنچىگە يۆلىنىپ كۆزۈم ئۇيقۇغا بېرىپ قاپتۇمۇ دەيمەن، ــ چىلىق ـ چىلىق تەرلەپ كەتكەن گۈلھەسەلخان يۇرىكىنى تۇتقىنىچە ئەتراپقا كۆز سالدى. ئۇنىڭ يېنىدا نە بالا، نە بالىنىڭ كۈلكىسى يوق ئىدى. ئۇنچىلەر قۇرۇپ پاراسلاپ تۇرغان خامان، قاقىرام ئاپتاپ، يىراقتىن ئاڭلىنىۋاتقان «لاي ـ لاي» ناخشىسى...

گۈلھەسەلخان چۈش كۆرگەنىدى. چۈشىدە بالا تايتاڭلاپ يۈگۈرۈپ كەلدى. بالىنىڭ غەمسىز كۆزلىرىدە، ئويماقتەك زىنىخلىرىدا كۈلكە جىلۋە قىلاتتى. بۇدرۇق قوللىرىنى ئۇزارتىپ بىر نېمىلەرنى دەپ گۈڭرىدى. ئانىنىڭ يۈرىكى خۇشاللىقتىن يېرىلىپ كېتەي دەپ قالدى.

موماي كۈچلۈك ئاپتاپ تەپتىدە كۆزلىرىنى تەستە ئېچىپ، تېخىچە ئۆزىگە قېرى ئۇيدەك تىكىلىپ تۇرغان ئېرىگە قاراپ كۆڭلى بىرقىسما بولۇپ قالدى. بۇ ئادەمنىڭ قىلغىلى قىلىق تاپالمىغاندەك ئۆزىنى ئارىنىڭ دەستىسى بىلەن نوقۇشىنى ئېغىر ئالغانىدى.

ــ نېمە بولدى؟ ــ دېدى تالىپ ھاجى ئۇنىڭ كەيپسىزلىكىگە قاراپ، ــ تويلۇق زىرىسىنى چۈشۈرۈپ قويغان چوكاندەك دومسىيىپ...

ــ چوكاندەك دەپ كەتكىنىنى، قېرىغىنىنى بىلمەيدىغان بوۋىكام ...

ــ ئەمىسە نېمە بولدى؟ ــ ھاجى مومىينىڭ يېنىغا كېلىپ قۇرۇق ئۇنچىگە يۆلەندى.

ــ مېنى نوقۇشلىغىلى باشقا بىرنېمە تېپىلمىغانمىدى؟ ــ دېدى ئۇ كۆڭلىدىكى گېپىنى ئېيتىپ.

ــ قاتتىق تېگىپ كەتتىمۇ؟ ــ ئېرى بۇغداي قىلتىرىقى ئولىشۇالغان ساقىلىنى تارىغىنىچە كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا مومايغا

قاردى.

ــ چاپلىشىپ ئولتۇرماي، نېرى ئولتۇرسىلا، ــ موماي ئۆزىگە سۇركىلىپ ئولتۇرغان بوۋىيىدىن سەل ئاجراپ، قولىنى پېشانىسىغا سايىۋەن قىلىپ يىراقلارغا كۆز تاشلىدى. لېكىن، ئەلگەك كىيدۈرۈپ قويغاندەك تۇتۇقلىشىپ قالغان بۇ كۆزلەر ئانچە يىراقلارنى كۆرەلمەيتتى.

ــ گەپ قىلساڭلىچۇ، ئاغزىدىكى لوقمىسى توپىغا چۈشۈپ كەتكەن بالىدەك ئۇمچەيمەي؟

ــ قىلغۇدەك گەپ يوق.

ــ خاماندا يېتىپمۇ چۈشەكەپ قالدىڭلىمۇ؟

ــ ھەئە، ــ موماي ئاق داكا رومىلىنىڭ ئۇچى بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى، ــ بالام ۋىلىقلاپ كۈلگىنىچە ماڭا قاراپ كەلدى، قۇچاق ئېچىپ ئالدىغا بارسام، ماڭا تۇتۇق بەرمەي، كەينىگە يېنىپ قېچىپ كەتتى...

ــ ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپ يەپ... قېرىپ مونەكلىشىپ كەتكەن چېغىمىزدا نەدىكى بالا ئۇ؟!

ــ ئاغزىلىرىدىن كۈپۈرلۈق ئۆتمىسۇن، ھاجىم. خۇدايىمنىڭ بەرگۈسى كەلسە يەردىن ئۇندۇرگەندەكلا بېرىدىكەنغۇ؟ ئەنە زۇمرىخانىنىڭ گاچا قىزى زەينەپمۇ ئەرگە تەگمەي تۇرۇپ...

ــ ۋاي ... كىشىنىڭ قىزىنىڭ گېپىنى قىلماي، خامان ئېلىشىنىڭ كويىدا بولۇڭلا، خوتۇن، ــ ھاجى مومايىنىڭ سۆزلىرىنى ياقتۇرمىغاندەك ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، ئۇنچىلەرنى ئۆرىدەپ ئاپتاپقا سېلىشقا باشلىدى، ــ ياش ۋاقتىدا تۇغمىغان بالىنى قېرىپ ئاق باش بولاي دېگەندە قانداق تۇغىدىكىن...

موماي ياشلانغان كۆزلىرىنى يوشۇرۇپ ئۇنچىنىڭ كەينى تەرىپىگە ئۆتتى. ئېگىلگەن قەددىنى يادەك پۇكۇپ چېچىلىپ كەتكەن ئۇنچىلەرنى تېرىشكە باشلىدى.

موماي ئۆزىنى قۇربىتىنىڭ يېتىشىچە ئىشقا ئۇرۇپ، ھېچنېمە ئويلىماسلىققا، ھەتتا بىر ئېغىزمۇ زۇۋان

سۈرمەسلىككە تىرىشاتتى، ئەمما ئۇنداق قىلالمايتتى. ئۇنىڭ يۈرىكىدە بىر پارچە ئوت يېلىنجايتتى. بۇ ئوت كېچە ـ كۈندۈز ئۇنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى كۆيدۈرۈپ ئارام تاپتۇرمايتتى. بەئەينى ساقايماس كېسەلدەك ئۇنىڭدىن ئاجرىمىغان بۇ ئوت ئۇنىڭغا ياشلىق چاغلىرىدا تۇتاشقان. ھەي، ياشلىق چاغلار...

ئۇ چاغلاردا ھېچكىم ئۇنى ھازىرقىدەك موماي سىياقىدا كۆرمەيتتى. ھەممىسى گۈلھەسەلخان دەپ ئۇۋۇقىنى يەرگە چۈشۈرمەيتتى... ئىسمىنىڭ يېقىملىقلىقى يادىغا كېلىشى بىلەن موماينىڭ يۈرىكى ئويناپ كەتتى. راست، ئۇنىڭ ئىسمىلا ئەمەس، ئۆزىمۇ چىرايلىق ئىدى.

بۇ يۈرتنىڭ ھازىرقى كېلىنلىرى ـــ زورىگۈل، قېمىزخان، زەيتۇنەم، مەينىسا، ئالمىخان دېگەنلەر نېمە ئۇ... گۈلھەسەلخان تويلۇق قىزىل دۇخاۋا كۆڭلەكنى كىيىپ، بىلەكتەك تۇم ئۆرۈمە چاچلىرىنى كەينىگە تاشلاپ ئېرى بىلەن ئانىسىنىڭ ئۆيىگە ئازنىلاپ ماڭىدىغان بولسا، بەگلىكتىكى قىز ـ چوكانلارنىڭ باشلىرى بىر يەرگە كېلىپ، ئېغىزلىرى مىتىلدىشىپ كېتەتتى. ئانىسىنىڭ مەھەللىسىدىكى يىگىتلەرنىڭ بولسا كۆزلىرىدە ئەلەم ئۇچقۇنلايتتى. خۇددى گۈلھەسەلخان ئاشۇ يىگىتلەرنى داغدا قويۇپ، قىزلارنىڭ رىزقىغا ئولتۇرۇپ تالىپ ھاجىغا تېگىۋالغاندەك ! تالىپ ھاجى ئۇنىڭ بولسا نېمە بولاتتى، گۈلھەسەلخانىنىڭمۇ تالىپ ھاجىغا يارىغۇچىلىكى بار ـ دە، ئەلۋەتتە ! بۇنى ئاز دەپ ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى بىر ـ بىرىگە كۆيۈك ئىدى.

ـــ كۆزلىرىڭىز يۇلتۇزدەك چىرايلىق، ـــ دەيتتى ئېرى ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ، ـــ شۇڭا سىزگە قارىسام قارىغۇم كېلىدۇ !

ـــ سىز بەك قامەتلىك، ـــ دەيتتى گۈلھەسەلخان ئېرىگە تويماي بېقىپ، ـــ مېنىڭ نەزىرىمدە ھېچكىم سىزچىلىك ئەمەس !

ـــ گەپ ـ سۆزلىرىڭىز قايماقتەك شېرىن، گۈلھەسەلخان.
ـــ سىز ماڭا ھەسەلدىن تاتلىق، تالىپ ھاجىم.
ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن بىر جۈپ بۆدۈنىدەك مۇشۇنداق تاتلىق پىچىرلىشاتتى. ھەشقىپىچەكتەك بىر ـ بىرىگە چىرمىشاتتى. بىر ـ بىرىنى قوغلىشاتتى. بىر ـ بىرىگە تويۇشمايتتى...
گۈلھەسەلخان ئاشۇنداق بەخت تۇيغۇسى ئىچىدە تۆت پەسىلنى ئۆتكۈزەر ـ ئۆتكۈزمەي قىلچە ئويلاپ باقمىغان بىر ئىشقا دۇچ كەلدى. ئۇ قورساق كۆتۈرمىگەنىدى.
ـــ بالام، بويلىرىدا بارمىدۇ، قانداق؟
پېشايۋاننىڭ سۈپىسىدا يوتقان تىكىپ ئولتۇرغان گۈلھەسەلخان چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈردى. يېنىدا ئولتۇرغان قېيىنئانىسىنىڭ قولى ئىشتىن توختاپ، ئۆزىگە تىكىلىپ قالغانىدى.
ـــ بارەدەك ئەمەس، ئانا. ھېچبىر غەيرىي ئالامەتلەرنى سەزمىدىم، ـــ كېلىن شەلپەردەك قىزىرىپ كەتتى.
ـــ بولسىمۇ بىلمەي قالدىلىمۇيا؟ ـــ قېيىنئانىسى ئۇنىڭدىن كوچىلاپ سورىدى، ـــ كۆڭۈللىرى ئېلىشىدىغان، ئاچچىق ـ چۈچۈك بىرنەرسە خالاپ قالىدىغان بىرقىسما ئالامەتلەر يوقمۇ؟
ـــ بىلمىدىم.
ـــ ۋاي جېنىمەي، تۇغماس چىقىپ قالاملا، قانداق؟!
كېلىن تۇگىشىپ كەتتى. قولىدىن يىپ ـ يىڭنە چۈشۈپ، كۆز ياشلىرىنى سۈرتكىنىچە ئۆزىنى ھۇجرىغا ئاتتى. كۆڭلىدىكى ئەندىشىسىنىڭ چوڭلارنىڭ تىلىغا چىققىنىغا، تۇيى قىلغىنىغا بىر يىلدىن ئاشقان تۇرۇقلۇق نېمىشقا مۇشۇنداق بولىدىغانلىقىغا كۆڭلى يېرىم بولۇپ ئۆپكىدەپ يىغلىدى.
مۇماي ياشلانغان كۆزلىرىنى باغ تەرەپكە تىكتى... تەڭشەلمىگەن جاھان، ياراتقان خۇدا، زەينەپنىڭ قورسىقىدىكى

نىكاھسىز بالىنى ئاشۇ تىلسىزغا بەرگۈچە ماڭا بەرگەن بولساڭچۇ، كاشكى !

10. قىز كۆيۈكى

بۇگۈن بەگلىكنىڭ كۈنگەي مەھەللىسىدىكى موللىقۇناخۇننىڭ تويى بولۇۋاتاتتى. خوتۇنى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن سايتۇگمىنىدىكى گۈلئىمىنىخاننى نىكاھىغا ئالىدىغان كۈن ئاخىر بۇ ئادەمگە نېسىپ بولغانىدى.

موللىقۇناخۇننىڭ توپىدەك تۇتۇق چىرايى خېلى ئېچىلىپ قالغان، تەر ـ كىر دەستىدىن بوزىرىپ تۇرغان غىش گۈللۈك شاپاق دوپپىسىنىڭ گىرۋىكىنى قاتلاپ، پوچى كىيىۋالغانىدى.

ـــ موللىقۇناخۇننىڭ خوشلۇقتىن ئاغزى يۇمۇلماي قاپتۇ، ـــ دېدى تويغا ھە ـ ھۇ قىلىپ ھارۋا جابدۇۋاتقان ئابدۇل ئاشىق موللىقۇناخۇننىڭ كەينىدىن قاراپ، ـــ پەقەتلا خوتۇن قارىسى كۆرۈپ باقمىغاندەك !

ـــ باشقا كەلمىسە ياخشى، يالغۇز ئۆتۈش بۇ ئۇستامغىمۇ تەس ـ دە ... ـــ دېدى يۈگۈر ـ يېتىم ئىشلارغا قارىشىۋاتقان غوجاخۇن خىڭىلداپ.

ـــ ئۇنىڭ سايتۇگمىنىدىن خوتۇن تاپقىنى قىزىق، قانداق تېپىشىپ قالغاندۇ شۇنچە يىراق يەردىن...

ـــ نىكاھ غايىب دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ.

ـــ ناماتمان دېگەننىڭ بارمايدىغان يۇرتى، كىرمەيدىغان ئۆيى يوق. خەقنىڭ كىگىزنى پىشۇرۇپ بولغۇچە، قىزى بىلەن قاملىشىپ قالغان بولسا، مۇشۇنداق ئالارچان، تېگەرچان بولۇپ پۈتۈشكەن بولغىيدى ھەرقاچان، ـــ دېدى تالىپ ھاجىمۇ قىزىقچىلىق قىلىپ.

ـــ بۇ موللىقۇناخۇننىڭ مۇشۇ كەمدە نەدىكى تۇل خوتۇنلارنىڭ كىگىزنى پىشۇرۇپ، خوتۇنىپەز بولۇپ كەتكىنىنى قاراڭلا.

ئالىدىغان خوتۇنى ئۇنىڭدىن يىگىرمە ياشچە كىچىك ئىمىش ! ــ دەيتتى بۇساق چوماق ئاغزىنى تەمشىتىپ.

ــ ئۆلگۈر تاز، مەرھۇم خوتۇنىنىڭ كىرپىكىگە توپا قونماستا...

ــ يىراقتىن خوتۇن ئىزدەپ يۈرگۈچە كۈنيۈرۈش مەھەللىسىدىكى مۇھەببەتخانىنى ئالغان بولسىمۇ...

ــ ئۇ خوتۇننى قېرى كۆردى بولغاي بۇ ئۇستام.

ــ ئەلۋەتتە، قېرى كۆردىمۇ، بوشاڭ كىگىزچى ئەمەس بۇ ... كۆڭلىنىڭ ئىشقى بار !

ــ كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرگەن بىلەن كېيىن كۆرسەتمىسە بولاتتىغۇ !

ــ توۋا دەڭلا، مۇسۇلمانلار، كىم بولسۇن، خۇدايىم كۆڭلىگە ئىنساب بەرمىسە بىكار، ــ دېدى ساموق موللام سۆزلەۋاتقان ئېغىزلارنى جىملەپ، ــ ھېلى بىكار ئاڭلاپ قالسا خاپا بولىدۇ.

موللىقۇناخۇن بولۇۋاتقان گەپلەرنى ئاڭلاپ قالغانمۇ قانداق، قوتۇر بېسىپ كەتكەن گەدىنىگىچە قىزىرىپ كەتتى. ئۇ خېلى كۈنلەردىن بېرى ھۇنەردىن سۇۋۇپ، سايتۇگمىنىگە قاتراپ تاپىنى تېشىلگۈدەك بولغانىدى.

ھارۋىلار يېڭى گۈللۈك كىگىزلەر سېلىنىپ تەييار بولدى، توي ئەھلى ئالدىراپ ـ تېنەپ يولغا چىقتى. قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ ئۆزىدىن مۇڭگۈزى يوغان قېرى كالىلىرى چويۇن چاچلىق ھارۋىلارنى ئاران ـ ئاران سۆرەيتتى. يۈرت ئىچىدىن چىقىپ، سايغا يېقىنلاشماي تۇرۇپ كالىلارنىڭ ئايىغى ئاستىلاپ قالدى. كۈن قوزىچۈش بولار ـ بولمايلا تونۇرغا ئوت سالغاندەك قىزىپ كەتكەن يەر ـ جاھاننىڭ ھاۋاسى ئۇزاق يولغا كۆنمىگەن بۇ كالىلارغا ياقمىدىمكىن، ھېچقانچە ماڭمايلا سېنىدىن تەر قۇيۇلۇپ، ئاغزىدىن كۆپۈك كېلىپ، جاۋغىيىدىن يولدىكى قوقاستەك قىزىق قۇمغا ماغزاپ ئاقىلى تۇردى. داپ، راۋاب، غېجەكلىرىنى قولتۇقلىشىپ ئېغىر غىچىرلاپ كېتىۋاتقان

هارۋىدا تەرلەپ ـ پىشىپ ئولتۇرغان ئابدۇلئاشىق، غوجاخۇنلارغا ئەگىشىپ مەخمەت قارىغۇ قاتارلىق ئۆتەڭنىڭ بىكار تەلەپلىرىمۇ هارۋىغا چىقىۋالغانىدى. باشتىكى هارۋىدا ئولتۇرغان موللىقۇناخۇن قاتارى كېلىۋاتقان هارۋىلاردىكى بۇنچە كۆپ مېهمانىنى كۆرۈپ غۇدۇراپ قويدى: «تۇيغا ئېيتمىغان نەدىكى بىكار تەلەپلەرمۇ بىرىكىم ئىسرىق سېلىپ چىللىغاندەك هارۋىغا چىقىۋاپتۇ. يا ئارىلىق يېقىن بولمىسا... سايىتۇگمىنى دېگەن نەدىكى يەر ئۇ؟» شۇ كۈنلەردە توي ـ تۆكۈن دېگەن نەغمە ـ ناۋاسىز قىزىمايتتى. تۇل خوتۇن، يېتىم ئوغۇللارنىڭ تويىغمۇ سازچى كېلەتتى. نەغمە ـ ناۋانىڭ ئۇنى ئاڭلانغاندىن كېيىن تويغا كېلىدىغانلار تېخىمۇ ئاۋۇپ كېتەتتى. بارچە كىشى قاراڭغۇ چۈشكۈچە مەشرەپ ئويناپ، قىزنى كۆچۈرگەندىن كېيىن بوشاپ قالغان پوتىسىنى چىڭىتىپ، تۈكۈرۈكىنى يۇتقىنىچە ئۆيى تەرەپكە ئالدىنى قىلاتتى...

توي ئەهلى سايىدىن ئۆتۈپ، قۇملۇققا كىردى. كۆتەك هارۋىلارنىڭ چاقى قۇمغا پېتىۋالدى. چاقلار ئېغىرلىشىپ، بەس ـ بەستە غىچىرلىغان ئاۋازلار بەئەينى ئۇن سېلىپ ئىڭراۋاتقاندەك قۇملۇققا بىر كەلدى. موللىقۇناخۇننىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى، بۆكىنى قولىغا ئېلىپ يېڭى مىس چۆگۈندەك پارقىراپ تۇرغان بېشىنى تاتىلىغىنىچە ئاسماندا تىكلىنىپ تۇرغان كۈنگە قارىدى. كۈننىڭ بىر ۋاق بولۇپ قالغىنىغا ئاچچىقى كەلگەن تۇرامەتنىڭ ئاغزى ئېچىلدى:

— هاي ـ هاي، هېلىمتىن بۇنداق ماڭغىلى تۇرساق، يولىمىزغا تولا قاراپ قىز تەرەپتىكىلەرنىڭ بويىنىغا قوقاق تۇرۇپ قالارمىكىن؟ — ئۇ بۇگۈن توي باهانىسىدە خېلى ئادەم سىياقىغا كىرىپ قالغانىدى.

قىزىق گەپ، يىگىت قىز تەرەپكە تولا قاتراپ تاپىنى تېشىلگۈدەك بولسا، قىز يىگىتنىڭ يولىغا قاراپ بويىنىغا قوقاق تۇرۇپ قالسا...

— هه، ما ياش بالىلار هارۋىدىن چۈشۈڭلار، ئۇي - كالىلارغا هارۋىنى سۆرۈشۈپ بېرىڭلار! — توي كۆچۈرۈشكە باش بولۇپ ماڭغان بۇساق چوماق كەينىدە كېلىۋاتقان هارۋىدىكىلەرگە قاراپ سوزۇپ توۋلىدى.

— ماۋۇ چامغۇر كۆچۈرگەندەك تىقماق - تىقماق ئولتۇرغان ئۇششاق شۇملارمۇ چۈشۈشە هارۋىدىن! — كەنت باشلىقىغا قاراپ موللىقۇناخۇنمۇ بىرئاز جانلاندى، — توي دېگەندە ئۇششاق شۇمغا نېمە بار - هە؟!

بالىلار چۈرقىراشقىنىچە هارۋىدىن سەكرىدى، بىرنەچچە قەدەم ماڭغاندىن كېيىن قۇمدا پۇتى كۆيۈپ يەنە هارۋىغا ئېسىلدى.

— مۇنسە، هاي مۇنسە ... سەنمۇ بار، پېتىر قۇلاق، چۈشە يەرگە! — دادىسىنىڭ بوغۇق ئاۋازىنى ئاڭلاپ، مۇنسەمۇ يەرگە سەكرىدى، قوقاستەك قىزىق قۇمنىڭ يالاڭ ئاياغ پۇتلىرىنى كۆيدۈرۈشىگە چىداپ يەر تېگىدىن دادىسىغا قارىدى. موللىقۇناخۇننىڭ قىزىل كۆزلىرى غەزەپلىك، تېخىچە ئاچچىق بىلەن قىزىغا ئالىيىپ تۇراتتى. قورقۇپ كەتكەن قىزنىڭ بەدىنىگە ئولاشقان تىتىرەك پۇتلىرىنىڭ كۆيۈشى بىلەن قوشۇلۇپ، ئۇنىڭغا هەممىنى ئۇنتۇلدۇردى. مۇنسەنىڭ ئانىسى ئۇ دۇنياغا كەتكەندىن بېرى ئۇنىڭ ئاشۇ سۈرلۈك كۆزلىرىدە مۇشۇنداق ئاچچىق ئەلەم ئەگىپ قالغانىدى، — سەن شۇمغا نېمە بار ئۇ تويدا، مەن ساڭا ئۆيگە قاراپ تۇر دېگەنغۇ؟!

قىزنىڭ ئۇنى چىقماي قالدى، بېشىنى كۆتۈرۈپ يېنىدىكىلەردىن مەدەت تىلىگەندەك قارىدى. شۇ ئەسنادا زەيتۇنەمنىڭ ئاۋازى بۇ ناماتمانغا جاۋاب بەردى:

مەن هارۋىغا چىقىرىۋالدىم، تويدا بىر - ئىككى كاپام پولۇ يەرمىكىن دېدىم، — زەيتۇنەم مۇنسەگە ئامراق ئىدى.

— ئىلدام ماڭە ئەمسە!

— قىز يېنىك تىندى. قىزىق قۇمغا دەسسىيەلمەي قالغان

تەك دېمەتلىكلىرى بىلەن يۈگۈردى. ئاستا ماڭسا پۇتى كۆيۈپ چىدالمىغاچقا، كالا ھارۋىلىرىدىن بىردەمدىلا ئىلگىرىلەپ كېتىشتى.

بالىلار دۆڭە ـ دۆڭە قوم بارخانلىرى ئارىسىدىكى ئاشۇ ئەگرى ـ توقاي يولدا تىنىمسىز يۈگۈرۈپ ھېرىپ ھېچبىر ماجالى قالمىغان چاغدا بىر زەيكەشكە يېتىپ كەلدى. بۇ قومۇلۇق بىلەن شورلۇق ساي ئوتتۇرىسىدىكى زەيكەش بولۇپ، سۇيى سامان چىلىغاندەك سارغۇچ بولغىنىغا قارىماي، تېگىدىكى قوم شېغىللار ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بالىلار چۈرقىراشقىنىچە ئۆزىنى سۇغا ئاتتى. قوقاس قومدا پۇچىلىنىپ، مونچاق ـ مونچاق قىزىرىپ كەتكەن پۇتلىرىنى سۇغا چىلاپ خېلى ئارام تېپىپ قېلىشتى. تەشنالىقى ئېشىپ كەتكەن مۇنىسەنەك زەيكەش سۇيىدىن قانغۇچە ئىچكۈسى كەلدى، ئەمما بۇ سۇنى ئىچكىلى بولمايتتى.

— مۇنىسە، مۇنىسە، قارىغا!

قىز چاقىرغان ئاۋازنى ئاڭلاپ مەيۈس كۆزلىرىنى سۇ بېتىدىن ئۈزدى. سۇدىن چىقىپ قىرغاقتىكى ياۋا قومۇشلار ئارىسىدا تۇرغان نۇرمەمەت نېمىدۇر بىرنەرسىلەرگە قىزىقسىنىپ قاراۋاتاتتى.

— نېمە ئىكەن ئۇ، نۇرمەمەتخان؟ — قىز سۇدىن چىقىپ ئۇنىڭ يېنىغا باردى.

— پاتمىچۇق، قارا ئۆڭ ئاۋۇ پاتمىچۇقلارغا!

— قېنى، قېنى؟

— ئەنە!

— قىز نۇرمەمەتنىڭ كۆرسەتكەن يېرىگە سىنچىلاپ قارىدى. راست دېگەندەك بارماقچىلىك كېلىدىغان پاتمىچۇق بالىلىرى ئېرىق بويىدىكى قومۇشلارنىڭ تۆۋىدە جىممىدە تۇرۇشاتتى.

— سالمىدىن چوڭراق كېلىدىكەنغۇ. پاتمىچۇق دېگەن نېمە ئۇ؟

— پاتمىچۇق دېگەن پاتمىچۇق ...
— سىز ئۇنى قانداق بىلىسىز؟
— بىز جاڭگالغا شورغا بارغاندا دادام ئاشۇنداق پاتمىچۇقنى تۇتۇۋالىپ ماڭا ئويۇن قىلىپ بەرگەن، سىزگىمۇ تۇتۇپ بېرەيمۇ؟
— ياق، مەن قورقىمەن !
— ھېچنېمە قىلمايدۇ، كېلىڭا...
— تۇتماڭ دېگەندىكىن تۇتماڭ، يامان بولىدۇ !
— يامان بولىدۇ؟ — نۇرمەمەت پاتمىچۇقلاردىن كۆزىنى ئۇزۇپ مۇنىسەنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلدى. مەھەللىدىكى چاغدا قىزنى كۆرۈپ باقمىغاندەك ئاق ياغلىق چىگىكلىك بېشىدىن تارتىپ ئاقۇچ يېشىل كۆڭلەك ئايغىدىن چىقىپ تۇرغان يالاڭ ئاياغ پۇتلىرىغىچە سىنچىلاپ قارىدى، — سىز بەك ياۋاش ئىكەنسىز، مۇنىسەخان. سىزگە ئىچىم ئاغرىۋاتىدۇ.
— نېمىشقا؟
— ئانام سىزنى «ئىسىت، بىچارە قىز ئۆگەينىڭ قولىغا قالىدىغان بولدى، ئەمدى قانداق قىلار؟...» دەۋاتىدۇ.
قىز گەپ قىلمىدى، نۇرمەمەتتىن قاچقان كۆزلىرى ياۋا قومۇش تۈۋىدە ئىسسىققا چىدىمىغاندەك ھالسىراپ تۇرغان پاتمىچۇقلارغا تىكىلىپ قالغانىدى. پاتمىچۇقلارغا تىكىلىپ تۇرغان قىز تۇيۇقسىز بىر ئىشنى ئېسىگە ئالغاندەك نۇرمەمەتكە بۇرۇلدى:
— سىزنىڭ ئانىڭىز زورىگۇل ئاچام بىلەن دادىڭىز نۇرئىلى ئاكاملارمۇ بىر ئۆيدە ئەمەسقۇ؟
— شۇ، — دېدى نۇرمەمەت ھارۋىدا كېلىۋاتقان چوڭلارغا قاراپ قويۇپ، — قىزىلمۇچ بوۋام بىلەن كۆكپىت بوۋام تولا سوقۇشۇپ...
ئىككى نارەسىدە يەنە نېمىلەرنىدۇر دېيىشىۋاتقاندا چوڭلار يېتىپ كەلدى.

توي ئەھلى سايتۇگىمىنىگە كۆز باغلانغاندا ئاران يېتىپ باردى. بۇ ئۇلاغ بىلەن مېڭىشقا قاق بىر كۈنلۈك يول ئىدى. زاۋال چۈشۈپ كەتكەچكىمۇ ياكى مولىقۇناخۇنلار مۇسىبەتلىك بولغاچقىمۇ، ئىشقىلىپ مەشرەپ قىلىنمىدى. ئۇنىڭسىزمۇ ھارغان ـ ئاچقان، ئۇسسىغان قۇناخۇن، ئابدۇلئاشىق، غوجاخۇنلارنىڭ سازلىرىنى سايرىتىشقا تاۋى قالمىغانىدى. ئەتىگەندە پىشۇرۇپ قويغانمىكىن قانداق، ئىسسىقتا تېنچىپ قالغان يارما پولۇ بەش ـ ئالتە ئادەمگە ئاران بىر خونچا ئاياقتىن يەتكەچكە، چاققانغا بار، لايپاسقا يوق بولۇپ چىقتى. ھويلىدىكى سۇپىدا ئولتۇرغان ئەرلەر نېمە دېدىكىنىتاڭ، قاپقاراڭغۇ ئۆيدە ئولتۇرغان زۇرنىساخان، مۇھەببەتخان، مىرۋانىخان، زۇمرىخان، ھەلىمخان، زەيتۇنەم، قېمىزخان قاتارلىق ئاياللار بىر ـ بىرىگە قۇلاق يېقىشىپ كۈسۈرلىشىپ كەتتى:

ـــ بۇ سايتۇگىمىنىلىكىنىڭ ئادەمگەرچىلىكى مۇشۇنچىلىكمىكىن، سالغان داستىخىنىنى كۆرمەمدىغان؟ !

ـــ ئالەمنىڭ ئۇ چېتىدەك يەردىن بىر كۈن يول يۈرۈپ ھېرىپ ـ ئېچىپ كەلسەك، توۋا...

ـــ موللىقۇناخۇن قانداق تېپىشىپ قاپتىكىن مۇشۇنداق ئالەمنىڭ پەگاسىدىكى جاڭگاللىق خوتۇن بىلەن ياكى ئۇرۇق ـ تۇغقانچىلىقى بارمىدۇ؟

ـــ ھۇنەر قىلغىلى كەلگەندە ئىلىنىشىپ قاپتىكەن، دەپ ئاڭلىدۇق.

ـــ تايىنى يوق يەردىن خوتۇن ئېلىپ قاپتۇ.

ـــ ئىشقىلىپ، تايىنى يوق خەقكە كۈيۈ ئوغۇل بوپتۇ. ھويلا، ئۆيۈاقىسىمۇ ۋەيران ئىكەن.

ـــ شۇ ... شۇ ...

كۈسۈرلاش، كوتۇلداشلار ئىچىدە توي يۆتكەلدى. قاراڭغۇلۇق ئىچىدە يۆتكەپ چىقىشقان قىز خوتۇننى موللىقۇناخۇن ئۆزى يۆلەپ ئاتقا مىندۈردى. بۇ ئات تالىپ ھاجىنىڭ ياۋاش، رايىش

بايتىلى بولۇپ، مەھەللىدىكىلەرنىڭ مۇشۇنداق توي كۆچۈرۈش ئىشلىرىغا ئوبدان ئەسقاتاتتى. قاراڭغۇلۇق ئىچىدە خوتۇنى مىنگەن بايتالنى يېتىلەپ جىمجىت ھالدا ھارۋا كارۋىنىنىڭ ئالدىدا كېلىۋاتقان مولىلىقۇناخۇنغا كىشىنىڭ ئىچى ئاغرىپ قالاتتى. ئۇ مۇنىسەنىڭ ئانىسىنىمۇ مۇشۇنداق ئاتقا مىندۈرۈپ يېتىلەپ ئەكەلگەن بولغىيمىدى؟

مۇنىسە ھارۋىدا كېلىۋېتىپ يۇلتۇزلارغا قارىدى، ئاسمان گۈمبىزىگە چېچىلغان سان ـ ساناقسىز يۇلتۇزلار قىزىنىڭ كۆڭلىنى ياساۋاتقاندەك كۆز قىسىشاتتى. ئۇنىڭ كۆڭلى يېرىم، يۇرتقا قايتىپ، قاراڭغۇ ئۆينىڭ بوسۇغىسىغا قەدەم ئالغاندا بۇ يۇلتۇزلار ئۇنىڭغا تەسەللى بېرەلمەيدۇ. دادىسىنىڭ كۆزلىرىمۇ ئەمدى بارا ـ بارا ئۇنىڭدىن بېزىدۇ. يەنە تېخى بىچارە قىز كۆرۈپ باقمىغان ناتونۇش بىر جۇپ كۆزمۇ بار... مۇنىسەنىڭ لەققىدە ياشقا تولغان كۆزلىرى يۇلتۇزلارنى كۆرەلمەي قالدى. ھېلىقى چاغدا ياۋا قومۇش ئاراچلىرىدا ھالسىرىغاندەك جىمجىت تۇرغان پاتمىچۇقلار ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىۋالدى. بىچارە پاتمىچۇقلار ئاجىز، ياۋاش ئىدى. «بەك ياۋاش ئىكەنسىز مۇنىسە، سىزگە ئىچىم ئاغرىۋاتىدۇ... ئانام سىزنى كىچىك تۇرۇپ ئۆگەينىڭ قولىغا قالىدىغان بولدى، ئەمدى قانداقمۇ قىلار دەيدۇ؟» ياۋا قومۇشلار ئارىسىدىكى زەيكەش، كېچە قوينىدا قارىيىپ تۇرغان قۇم بارخانلىرى... بۇ ھەم ئۇزۇن، ھەم كىشىگە قورقۇنچ سالىدىغان يول ئىدى.

سانسىز يۇلتۇزلار ئارىسىدىن بىر يۇلتۇز سارقىپ كەتتى. غايىب بولغان ئاشۇ يۇلتۇزغا قاراپ قىزىنىڭ كۆڭلى تېخىمۇ يېرىم بولدى. «ھەممە ئادەمنىڭ يۇلتۇزى بولىدۇ، ئادەم بۇ ئالەمدىن كەتكەن كۈنى ئۇنىڭ يۇلتۇزىمۇ سارقىپ كېتىدۇ.» بۇ قىزنىڭ ئانىسىنىڭ گېپى ئىدى. ئۇ جىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار ئارىسىدىن تۇيۇقسىز سارقىغان ئاشۇ يۇلتۇزدەك بۇ دۇنيادىن جىمجىتلا كەتكەنىدى.

غۇر ـ غۇر ئىسسىق شامال بىلەن سايىتۇگمىنى تەرەپتىن سۇرۇلۇپ كەلگەن بۇلۇتلار يولتۇزلارنى يۇتۇپ كەتتى. كۆپنىڭ ئىچىدەك قاراڭغۇلىشىپ كەتكەن ئاسمانغا تىكىلگەن قىزنىڭ كۆزلىرىدىن تامچىلىغان ياش مەڭزىگە سىرغىدى، ئەمدى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئايمۇ يوق، يولتۇزمۇ يوق؛ ئانىسىنىڭ ئايدەك ئاق يۈزى، يۇلتۇزدەك چاقناق كۆزلىرىمۇ يوق. ئۇ...

قارا بوران كۆتۈرۈلدى، توي كۆچۈرۈپ ماڭغانلار ئاللا ـ چۇقان سېلىشقىنىچە بىر ـ بىرىگە يېپىشتى. قىز قورقۇنىدىن زەيتۇنەم ئاچىسىنىڭ كۆڭلىكىنىڭ پېشىغا مەھكەم ئېسىلدى...

11. مۇھەببەتخان

ـــ مۇھەببەتخان ئەرگە تەگكۈدەك !

بەگلىكتە يېڭى پاراڭ تارقالدى. بۇ كۈنىيۇرۇش مەھەللىسىدىكى تۇل جۇڭان مۇھەببەتخانىنىڭ ئېڭىكىگە ساقال چىقمىغان بىرسى بىلەن پۈتۈشكەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەر ئىدى.

كىشىلەر تىرىكچىلىك غېمىدە ئۆمىلەپ يۈرگەن بۇ يۇرت مۇشۇنداق قىسما ـ قىسما كەچمىشلەرنى ئۆز قوينىغا يوشۇرغان. يېقىندا باغنىڭ كەينىدىكى زۇمرىخانىنىڭ قىزى زەينەپ نىكاھسىز قورساق كۆتۈرۈپ قېلىۋىدى، ئۇلۇشكۇن قېمىزخان ئېرى بىلەن ئاجراشقىلى ماڭغان يەردە دادىسىنىڭ كۆزىچە غوجاخۇنغا كۆز تاشلىغانىمىش. تۇنۇگۈن مولىلىقۇناخۇن سايىتۇگمىنىدىن قىز ئېلىۋىدى، ئەتىگەن گۈلپاتىنىڭ ناخشىسىغا ئاشىق بولغان ئابدۇلئاشقىنىڭ خوتۇنى ھەلىمخانىنى ئۇرۇپ ـ دۇمبالاپ يۈرگەنلىكى چۆرۈمە چۆچەك بولدى. دەپ كەلسە تېخى مەينىسا، ئالمىخانلارنىڭ ئىشمۇ ئەللە ـ مەھەللىگە سىر ئەمەس. مانا بۇگۈن مۇھەببەتخان نەۋرىلىرىنى ئەرگە بەرگۈدەك بولغاندا، ئۆزى ئەرگە تېگەتتىم دەپ غەلۋە قىلغۇدەك !

ئەرگە تېگىشقۇ قېرى ـ ياش ھەممە ئايال كىشىنىڭ بېشىدا بار ئىش، ئەمما كادىك مېكىيان بىلەن چۈجە ـ خوراز قانات سۆرىشىپ قالغاندەك، يېشى توختىغان مۇھەببەتخان ئۆزىنىڭ ئوغلى دېمەتلىك بىرسى بىلەن ئىسسىق ئۆتۈشۈپ قالسا قانداق بولار؟

مۇھەببەتخانىنىڭ ئەرگە تېگىمەن دېگىنى راست گەپمۇ نېمە، بوردىغان ئىنەكتەك سەمرىپ گۆشلىرى ساڭگىلاپ قالغان بۇ جۈۋان ئۆزىنىڭ سىكار جەينىكىدەك بىرسىنى ئەگەشتۈرۈپ كەنت مۇدىرى بۇساق چوماقنىڭ ئىشكى ئالدىغا كەلدى. تېرەكلىك يول بويىغا جايلاشقان بۇ ھويلىدا ئىككى بالا ئويناپ يۈرەتتى.

ـــ ئۆھۇ ! ـــ مۇھەببەتخان شەپىلىك يۆتەلدى، چوڭ قوش قاناتلىق دەرۋازىدىن ھويلىغا بويۇندىدى. يۆتەل ئاۋازىنى ئاڭلىغان بالىلار ئويۇندىن توختاپ جۈۋانغا قارىدى.

ـــ بالام، مەڭ، يېمىش يەڭلار، ـــ مۇھەببەتخان يانچۇقىدىن بىر چاڭگال جىگدىنى ئېلىپ بالىلارغا تەڭلىدى، ـــ دۇيجاڭ داداڭلار باردۇ؟

ـــ بار، ـــ دېدى بالىلار چۈرقىرىشىپ.

ـــ ھېلىقى قارا غامبۇر ئىتچۇ؟

ـــ باغلاقلىق.

ـــ ھەرنېمە بولسا ... مېڭىڭلار، داداڭلارنى قىچقىرىڭلار !

بالىلار قوغلاشقاندەك يۈگۈرۈپ كەينىگە ياندى. مۇھەببەتخان باشلاپ كەلگەن لايىقىنى ئىما ـ ئىشارەت بىلەن دەرۋازا ئالدىدىكى ئېرىق بويىدا قالدۇرۇپ، ئۆزى ھويلىغا كىردى.

ـــ كېلىڭ، كېلىڭ مۇھەببەتخان، كۆرپىگە كېلىڭا، ـــ بۇساق ئايۇاندىن چىقىپ كەلدى، ئۇ يەنە ئىچۈۋالدىمۇ قانداق، بۇگۈن خېلى خۇشخۇي كۆرۈنەتتى. قىزىق يېرى بۇ ئادەم ئوڭ ۋاقتىدا توڭ بولغىنى بىلەن، كەيپ بولۇۋالسا كۈلگۈنچەك بولۇپ قالاتتى. مۇھەببەتخان ئەمدى تارتىنماستىن گېپىمنى ئۇدۇللا دېيەلەيدىغان بولدۇم، دەپ چاققان قەدەملەر بىلەن پوسۇرلاپ كېلىپ كەڭ

پىشايۋاننىڭ سۇپىسىدىكى كۆرپىدە ئولتۇردى.

— ئاخشىمى ئايدىڭدا ياتمايلا، كۈندۈزى يوتقاندىن قوپمايلا، دادۇيجاڭ، — مۇھەببەتخان مۇدىرنىڭ خۇمارلىق كۆزلىرىگە قاراپ تىنچلىق سوراش ئورنىغا چاقچاق بىلەن گەپ تەشتى، ئۇنىڭ ئاۋازى قېرىلىقىغا باقماي، چاڭىلداپ چىقاتتى، — جاھاننىڭ راھىتىنى سىلىلا سۈرىلا جۇمۇ !

— نەدىكى راھەت دەيسىز، مۇھەببەت ئاچا، كېچىنىڭياقى سۇ ياقىلىدۇق، ئەتىگەندە مېھمان كۈتتۈق... بايات تېخى كۆزۈمنى بىر دەم پەنتۈرۈالاي دەپ ... — بۇساق گەدىنىگە چۈشۈپ قالغان بۆكسىنى ئوڭلاپ كىيىپ سوئال نەزىرى بىلەن مۇھەببەتخاننىڭ ئويناق كۆزلىرىگە تىكىلدى، — ھە، بۇ چىقىقچۈشتە ئالدىراپ كېلىپ قاپسىز؟

— كەلگۈم كېلىپ قالدى، — مۇھەببەتخان تىلىنىڭ ئۇچىغا كېلىپ قالغان «كېچىدىن قۇرۇلغانىنىڭ سۈيىنى ياقىلىغانمۇ، مېنىڭ ئېتىزىمنىڭ ئوسسىسى كېتىپ قالسىغۇ كارىلىرى يوق» دېگەن گەپنى يۇتۇۋېتىپ، يەنە چاڭىلداپ كەتتى، — سىلى چۈش ۋاقتىدا ئۇخلىغىلى ياتسىلىمۇ يانلىرىدا ئۇخلىتىپ قويىدىغان ئاغىچىلىرى بار ئىكەن. بىز يالغۇز قالدۇق، دېسىلە !

ئاشخانىدا چاي دەملەۋاتقان بۇساقنىڭ خوتۇنى ھەرەمگۈل مۇھەببەتخاننىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ كەينىگە بۇيۇنداپ قالدى. « سەت پىت باش قېرى، نەچچە يىللاپ تۆل ئولتۇرۇپ، ئاق باش بولۇپ كەتكەندە ئەر سېغىنىپ قالدىمۇ نېمە...» بۇساق بولسا ئالدىرىماي موخۇركا يۆگەپ ئولتۇرۇپ سورىدى:

— نېمە دېگىنىڭىز بۇ، مۇھەببەتخان؟ سامانىڭ تېگىدىن سۇ قويماي، ئوچۇق گەپ قىلىڭا ئادەمگە.

— ئوچۇق دېسەم بولارمۇ؟ — مۇھەببەتخان ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ گېلىنى قىرىپ قويدى، — دەۋېرەي ئەمسە، مەن ئەرگە تېگەي دېگەن، جېنىم ئۆكام. شۇڭا، تەلىپىمنى ئاڭلاپ بېقىپ يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ كاتىپىغا خەت يېزىپ، ھاجىتىمنى راۋا قىلىپ

قويامدىكى دەپ ...

چاي كۆتۈرۈپ چىققان ھەرەمگۈل ئىچىدىن قىستاپ چىققان كۈلكىسىنى بېسىش ئۈچۈن لەۋلىرىنى چىشلىۋالدى.

— ئەرگە تېگەي دەيمەن؟!

— ھەئە.

— ھوي، بۇ سىز ...

— يالغۇزچىلىق تارتىپ قالدىم، ئۇكام.

— ئۆيچۆرىكىزدە ئوغلىڭىز تاشاخۇن، قاۋۇزاخۇنلار، كېلىنىڭىز مەسۇدىخان، يەنە نەۋرە ـ چەۋرىلىرىڭىز بارغۇ؟

— ئوغۇل بالا دېگەنگە خوتۇن بولسىلا بولىدىكەن، ئۇكام. چوڭ ئوغلۇم تاشاخۇن دادىسى رەھمىتىگە ئۆز بولغىنى بىلەن، ماڭا ئۆگەي... شۇڭا، كۆيۈمى يوق. كىچىك ئوغلۇمنىڭ خوتۇنى يامان، ئۇنىڭسىزمۇ ئۆزىنىڭ كۈننى ئۆزى ئاران كۈن ئېتىدۇ. قىزلىرىم ئەرلىرىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ بولالماي ئاۋارە. شۇڭا، ئاشۇ كارغا كەلمەسلەرگە بويۇن قىسقۇچە تايىنلىق بېشىمنى ئوڭشۇالاي دېدىم، — مۇھەببەتخان تۈگمەس دەردى بار ئايالدەك مۇڭلىنىپ ئولتۇردى.

— ھەرھالدا ئالدىرمىغىنىڭىز ياخشى ئىدى.

— ئۆزۈم ئالدىرمىسام، مەن بىلەن كىمنىڭ كارى بولار، جېنىم ئۇكام؟

— مەيلى ئەمىسە، — دېدى بۇساق سەل تۇتۇلۇپ، — ئاخشام قوپاخۇننىڭ دادىسى قۇناخۇن سىزنىڭ گېپىڭىزنى قىلىپ كەپتىكەن. ئۇ بىچارە قول ئىلكىدە يوق، گاداي ئادەم بولغاندىكىن، سىزنى ياراتماي قالارمىكىن دەپتىم، بۇگۈن ئۆزىڭىز كەپسىز. قارىغاندا گېپىڭلارنى پىشۇرۇپ بولغان ئوخشايسىلەر؟

مۇھەببەتخان بىرسى كۆتىگە تەپكەندەك چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. بىشەكشىرىندەك سۇزۇك، گۆشلۈك چېھرى لىپ ـ لىپ قىلىپ تارتىشىپ كەتتى:

ـــ نېمىدەپ كەپتۇ ئۇ ساكا ـ سالتاك كونا خۇرجۇن؟

ـــ ھوي، گەپنىڭ بېشىنى چىقىرىپ بولغۇچە نېمانچە چىچاڭشىپ كېتىسىز؟ ھېلىمۇ سىز قاسىمكامدىن قالغانىنىڭياقى ئوتۇنىڭىزنى يېرىپ، سۇيىڭىزنى توشۇپ يۇرىدىغۇ؟

ـــ شىلاپ ئىشقا سالغىنىم، ھارام كۇچىدىن پايدىلانغىنىم باشقا گەپ، ئۇكام، ـــ مۇھەببەتخان ئاچچىقتىن ئۆزىگە كېلەلمەي بوينىنى شاپتۇل قاقتى، ـــ ئاشۇ كوپىراتسىيە زامانىسىدا تاغار يۇدۇپ بولالماي دۇمچىيىپ قالغان، مانا ئەمدى ئاغزىدا چىشى قالمىغان قۇناخۇنىنىڭ خىلىمۇ مەن؟ ! ۋاي قوۋۇرغام ئەمدى...

ـــ ھوي، ھازىر كۇنى ئوبدانغۇ، كەتمەنگە پىشقان ئوغلى، ئىشلەمچى كېلىنى بار...

ـــ قاچان قارىسا قوناقلىقتا ئولتۇرۇپ چاچ تارايدىغان ئاشۇ مەينىسا مايماقما؟

ـــ ئۆپكىڭىزنى سەل بېسۇۋلىپ گەپ قىلىڭا، نېمانداق ئادەم ياراتمايسىز؟! ـــ بۇساقىنىڭ بىردىنلا خۇيى تۇتۇپ خۇمارى ئەۋجگە چىقتى. قولىدىكى تاماكىنىڭ كۆتۈكىنى يەرگە كۇچەپ ئاتتى، ـــ بىر بولسا قوناقلىقمۇقوناقلىق كەينىڭىزگە سېلىپ ئىشىڭىزغا سالىدىكەنسىز ئۇ قۇناخۇنىنى، شۇنداق يۇرۇپ ئىسسىقچىلىقنى ئۆزىڭىز سېلىپ قويۇپ، ئەمدى قۇشقۇنغا ئولتۇرۇۋالىدىكەنسىز، كىمگە تېگەتتىڭىز زادى، كۆڭلىڭىزدىكى گەپنى قىلىڭا !

ـــ مەخەتاخۇن بىلەن پۇتۇشكەن.

ـــ مەخەتاخۇن؟ ! ـــ بۇساقىنىڭ كۆز چاناقلىرى كېڭەيدى. بۇغداي مايسىسىدەك ئۆسكىلەك قاشلىرى يىمىرىلىپ، كىرپىنەك تىكىنىدەك دىردىيىپ تۇرغان يىرىك بۇرۇتى ئاستىدىكى ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى، ـــ بۇ گەپ سىزنىڭ ئاغزىڭىزدىن چىقىۋاتامدۇ، مۇھەببەتخان؟

ـــ ھەئە، ـــ مۇھەببەتخان خۇددى ھېچكىم قىلالمىغان بىر ئىشنى قىلىۋەتكەندەك قاش ـ كۆزى، بوينى، ناۋات رەڭ چېكەن

كۆڭلىكى ئىچىگە پاتماي قالغان بىر جۈپ كۆكسى، دۈمبىسىدىن چۈشۈپ كۆرپىدە سويلاپ تۇرغان تۇم ئۆرۈمە چاچلىرىنى ئوينىتىپ كۈلدى، ــ قانداق، قاملىشىپتىمۇ؟

ــ قاملاشماپتۇ، ــ دېدى بۈساق، ــ كونىلاردا «مال مېلى بىلەن، ئادەم خىلى بىلەن» دېگەن گەپ بار. ئۇ مەخەت قارىغۇ سىزنىڭ خىلىڭىز ئەمەس!

ــ خىلىم بولۇپ ـ بولماي بى ... ــ مۇھەببەتخانىنىڭ يەتتە ئەزايىدا ئويناپ تۇرغان كۈلكە دەرھال ئۆچتى. چىرايى ئۆڭۈپ كۆز جىيەكلىرى ھېلىلىدەك قورۇلدى، ــ سىز زۇمرىخانىنى داغدا قويغاندا، رەھىمەتلىك قۇرۇانخانىنى نەچچە يىل كولدۇرلاتقاندا ساقلىڭىزنى سىلاپ باققانمۇ، ئەمدى مەن كۆڭلۈم تارتىپ ئەرگە تېگەي دېگەندە ...

ــ جۆيلۈمەڭ، ــ دېدى بۈساق خوتۇنى كىرىپ كەتكەن ئۆي تەرەپكە قاراپ قويۇپ، ــ سىز كونا خامانىنى سورۇپ نېمە قىلىسىز، قېرىغاندا ئالجىپ قالدىڭىزمۇيا! ــ ئەر ـ خوتۇنچىلىق دېگەن تويغۇلۇق نەرسە ئەمەس، كۆزىڭىزنى ئېچىپ ئالدى ـ كەينىڭىزگە، ما ئەللە ـ مەھەللىگە قاراپ ئىش قىلىڭ. قاسىمكامنى گۆرىدە ئارامخۇدا ياتقىلى قويۇڭ، ئوغۇللىرىڭىزنى يۇرت ئىچىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ يۈرگىلى قويۇڭ!

ــ قاسىمكام دېدىڭىزما، ئۆلگەننىڭ كەينىدىن ئۆلۈۋالغىلى بولمايدىكەن، دادۇيجاڭ. مېنىڭمۇ قىينالغان، قىسىلغان يەرلىرىم بار، شۇڭا ۋاقتىدا بېشىمنى ئوڭشۇالاي دېدىم.

ــ سىز خاتىرجەم بولسىڭىز، بىزگىمۇ، يۈرتقىمۇ ياخشى، ــ دېدى بۈساق يەنە چۈشەندۈرۈپ، ــ سەل ھەللىسىدىراق، سىڭىر ـ پاتار ئىش قىلىڭ. قۇناخۇننى كەمبەغەل كۆرسىڭىز، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە سىز دېمەتلىك ئادەم تېپىلمىدىغۇ؟ ئۇ مەخەت دېگەن ... ــ بۇگۈن بۇ جانابىي مۇدىرنىڭ گەپ ـ سۆزلىرى خېلى جاي ـ جايىدا بولۇپ قالغانىدى. قىزىق يېرى ئادەتتىكى چاغدا ئۇنىڭ ئاغزىدىن بۇنچىلىك چىرايلىق گەپ چىقمايتتى، ــ ئىشقىلىپ،

ئۇ مەخەت دېگەن كۆزلىرىدىن بىر خىل قۇۋلۇق چىقىپ تۇرىدىغان يېتىم ئىكەن.

— هە ... گەپ شۇ يەردىمىدى. مېنىزە... ئۆزىدىن ياش، قاۋۇل ئەرگە تېگىۋالمىدىغان بولدى دەپ ۋايىم يەپ كېتىپسىز — هە ! هوي، ئا كۈنپېتىشتىكى ئوسمان مولام يەتمىش ياشتىن ئاشقان ۋاقتىدا، ئاغزىدىن سۈت پۈراپ تۇرىدىغان قىز ئېلىۋېلىپ ئاندىن ئۆلۈپ قالدى. كۈنچىقىشتىكى موزدۇز پۈشتى ئابدۇلئاشقىمۇ ئۆزىدىن ياش گۈلپاتىغا كۆيۈپ ھەلىمخاننى تالاق قىلغىلى تەييار بولدى. ناماتمان مولىلىقۇناخۇن ئاخشام شۇنچە يىراق سايتۇگمىنىدىن قىز خوتۇن ئېلىپ كەلدى... ئەر خەقلەر قىلغاننى بىز قىلساق بولمامدىكەن؟ ! — مۇھەببەتخانلىك گەپ — سۆزلىرى جىددىي، ئىپادىسى قاتتىق ئىدى.

— چېغىڭىزدا ئەر خەقلەر قىلغاننى سىز قىلسىڭىز يارىشارمۇ، مۇھەببەتخان؟

— مەخەتكە كۆڭلۈم چۈشۈپ قاپتۇ، ئەمدى نېمە دەيسىز؟ — مۇھەببەتخان ئۆزىگە ياراشمىغان بىر قىلىق چىقىرىپ ئىما — ئىشارەت قىلدى.

بۇساق ئاغزىغا شاپىلاق يېگەندەك جىمىپ قالدى. ئەمدى گەپ قىلىشنىڭ ئورنى قالمىغانىدى.

— قانداق، سىز بەگلىكتىكى تۆت — بەش يۈز ئادەمنىڭ ئىشىنى بىر تەرەپ قىلىپ، شۇنچە چوڭ يۇرتنى چۆرۈپ كەتكىنىڭىز بىلەن بىزدەك پۇت — قولىنىڭ ماغدۇرى بار تۇل خوتۇنلارنىڭ ئىشىنى ھەل قىلىپ بولالمايسىز، شۇڭا پەم بىلەن خەت قىلىپ مېنى كاتىپقا يوللاپ بېرەمسىز؟

بۇساق ھەجايدى. ئۇ ئىچىۋالغاندا مۇشۇنداق ھەجىيىپ قالاتتى.

12. بۇزۇق ئاشق

ئابدۇلئاشقىنىڭ گۈلپاتىنى ئالىدىغانلىقى راست بولۇپ

چىقتى. بۇنى بەگلىكتىكى ھەممە ئادەم بىلىپ كەتتى.

مانا ئابدۇلئاشىقنىڭ يۇزى پوكاندەك قىزىرىپ كەتتى. بويۇڭ تۆگىگە يېتىپ ئەر ئوتتۇرىسى بولۇپ قالغاندا، يەنە خوتۇن ئالمەن دەپ، يېنىڭغا قولداش تارتىپ يۇرۇش قانداق خىجىلچىلىق ـ ھە!

بەگلىكنىڭ ئۆلىماسى سامۇق موللام ئۆچكە ساقلىنى تىترىتىپ تېخىچە ۋەز ـ نەسىھەت ئېيتىۋاتاتتى:

ـــ كۆز ئالدىدا باربغا شۇكۇر ـ قانائەت قىلماي، ھالال نىكاھلاپ ئالغان خوتۇننى خورلاپ تۇل خوتۇنلارنىڭ ئۆيىنىڭ كەينىدە، قوناقلىقلاردا مەزلۇم خەقكە ساقال تاشلاپ يۇرگەن بەندىگە ياراتقان ئىگىسى ھامان خوتۇن تەڭلىكى سالىدۇ!

قىزىرىپ، تەرلەپ تۇرغان ئابدۇلئاشىق كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا موللامغا قارىدى. ئاغزى تىنمايۋاتقان مەزىنىنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلغان، ئاۋازى تەئەددىلىك، ئاغزى پەتۋادىن توختايدىغاندەك ئەمەس ئىدى:

ـــ خوتۇن تەڭلىكىگە قالغان بەندىگە چۈشىدە شەيتان ھەمراھ بولىدۇ. كۆڭلىگە شەيتان ئارىلىشىۋالغان ئەركەك ناپاكلىق، چۈشكۈنلۈككە مۇپتىلا بولۇپ، قىلغان ئىشى ئىلگىرى باسمايدۇ.

سۇلايمىناخۇن، ئىسلىماخۇن، موللىقۇناخۇن، تاشاخۇن، يەنە مەخەت قاتارلىق قولداشلىرىنىڭ قاتارىدا قول قوۋۇشتۇرۇپ بېشىنى يەردىن ئۈستۈن كۆتۈرمەي تۇرغان ئابدۇلئاشىق ھەمتەڭ قولداشلىرىنىڭ، ھەتتا غوجاخۇن، نۇرئەلى، قويەك، تۇرامەت، سىيىتچوڭ قاتارلىق ياشلارنىڭ ئۆزىگە ھىجىيىپ قاراۋاتقانلىقىنى سېزىپ، گۆشلۈك يۇزىنى لىپىلدىتىپ قويدى. قىزىللىق يۇزىدىن ئۆتۈپ قۇلاقلىرىغىچە يەتتى. بىركىم بېشىدىن سۇ قۇيغاندەك پۈتۈن ئەزايى چىلىق ـ چىلىق تەرگە چۆمۇلدى. «ئاي ـ ۋاي ... قاياۋەرمىسىمۇ بويتىكەن ئەمدى ... ئادەمنى خوتۇن يەڭگۈشلىگەنگە بۇرۇن ـ قۇلىقىغچە تويدۇرۇپ! بۇ موللام خەقنىڭمۇ ئەجەب پەتۋاسى جىق ئىكەن. ئۆزى تەرەت

ئېلىپ ــ بويىنى سۇغا سېلىپ جۇمەگە ماڭغاندا، ئوسمىنى تومراق قويغان، سەل - پەل يورغىسى بار جۇۋاندىن بىرسى يولۇقۇپ قالسا، تەرتىپى سۇنۇپ كېتىشىدىن خەۋىرى يوق يۇرىكى ئويناپ كېتىدىكەن. ئىش ئەپلىشىپ قالغۇدەك بولسا، سەللىسىنى جىگدىنىڭ چاتمىقىغا ئىلىپ قويۇشتىن يانمايدىكەن. قىلغۇلۇقنى قىلىپ بولۇپ بويىنى سۇغا سېلىپ، كېچە - كېچىلەپ بوينىغا قارا ئارغامچىنى سېلىپ ئولتۇرۇپ خۇدادىن گۇناھىنى مەغپىرەت قىلدۇرىدىكەن. ئەمما، بىركىمنىڭ كېچىككىنە ئەيىبىنى تېپىۋالسا، ئاچچىق ئۇچەينى چۇۋۇغاندەك سوزۇپ - چۇۋۇپ خەلقئالەمگە بىر قىلۇبتىشتىن يانمايدىكەن. شۇڭىمۇ كونىلار: «مولىنىڭ دېگىنىنى قىل، قىلغىنىنى قىلما، دەپ تۇغرا ئېيتقانىكەن - دە... ئادەمنى بۇنداق قىچقىلاپ جېنىنى چىقارماي، نىكاھنى شاققىدە ئوقۇۋېتىكەن بولسىمۇ بوپتىكەن، كىشىنى بىتاقەت قىلىپ ...»

ئابدۇلئاشىق خىيال ئىچىدە سامۇق مولىلامغا يەنە نەزىرىنى ئاغدۇردى. بۇ مەزىن بولسا قاش - كىرپىكسىز كۆزلىرىنى يۇمۇۋېلىپ ئالدىدىكى نان، تۇزغا تۆكۈرۈكلىرىنى چاچرىتىپ هاياجان بىلەن سۆزلەۋاتاتتى. چوكانىنىڭ ئاۋازى زىل چىقامدۇ ياكى بوم چىقامدۇ، نىكاھ قىلدۇرغانىنى كۆرىمىز، ئالدىم - تەگدىم دېگەنىنى ئاڭلايمىز دەپ قارىشىپ تۇرغانلار «نىكاھ تاماشىسى» نى ئۇنتۇپ، ئىخلاس بىلەن ۋەز - نەسىھەت ئاڭلاۋاتاتتى.

ــ ئەستا ... ــ بىر قىزىرىپ، بىر تاتىرىپ تاقىتى تاق بولغان ئابدۇلئاشىق ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىدى، ــ كەچ چۈشۈپ كەتتى، يورۇق جاھاندا تويىنى يۆتكىۋالسام بولاتتى.

يېشى توختاپ، بالىلىرى ئۆز بويلۇق بولۇپ قالغان، نەۋرە يۈزى كۆرۈشكە ئاز قالغان ئابدۇلئاشىق موزدۇزلۇق ھۈنىرىدىن سوۋۇپ ئۆزىچە سەۋداغا ئايلاندى. يىگىرمە نەچچە يىل تۇز - تامىقىنى يېگەن خوتۇنى ھەلىمخانىنىڭ ئەتكەن تامىقى ئاغزىغا

تېتىمايدىغان، سېلىپ بەرگەن يوتقان كۆرپىسى داقىلاڭ، مېھرى سوغۇق بىلىنمىدىغان، ئۇنى كەينىگە سېلىپ بازارغا، مېھماندارچىلىقلارغا ئېلىپ بارغۇسى كەلمەيدىغان، ئۆزىچە مىجەزى تەرسا، پۈت ـ قوللىرى ئىتتىك، تاياقچى بولۇپ قالدى. ئۇ ئون نەچچە يىلنىڭ ئالدىدىمۇ خوتۇنى تۇغۇتلۇق ۋاقتىدا مۇشۇنداق قىلغان ھەم بىر چوكانىنىڭ ئېرىدىن تايىق يەپ، ئىككىنچى ئۇنداق يولغا ماڭمىغانىدى.

ــ كۆزۈمدىن بىر يوقالغىنا، خۇدا سەتى پەلچۇڭ قېرى ! ــ ئابدۇلئاشىق بۇگۈن يەنە جېدەل ـ ماجىرانى باشلىدى. خوتۇنى ھەلىمىخاننى ئۇرۇپ ـ دۈمبالاشقا تۇتۇندى. ئۇ قىزلىرىنى ياتلىق قىلغان، قۇدا ـ باجىلىق بولغاندىن بېرى خېلى ئېغىر ـ بېسىق بولۇپ قالغانىدى. لېكىن، يەنە ...

ــ ناشتىلىقىنى قاغا ئەپقاچتىمۇ ماۋۇ بۇرۇتىنى كۆيە يەپ كەتكەنىنىڭ، ــ ھەلىمىخان پەشۇا تەگكەن كاسىسىنى سىلىغىنىچە ئېرىنىڭ ئالدىدىن قاچتى، ــ كۆتۈمگە تەپمە، توخۇ پوقى بۇرۇت، نىكاھ ئاجراپ كېتەرىمىش !

ــ مېنى بىلمەمدىكىن دېگەنمىدىڭ؟ شۇڭا تەپتىم، جايىغا تەگسۇن، نىكاھ ئىتتىكرەك ئاجرىسۇن دەپ !

ــ توۋا خۇدايىم، توۋا ! ــ ھەلىمىخان بېشىدىن چۈشۈپ قالاي دېگەن سېرىق نىلون ياغلىقىنىڭ ئۇچىنى چىشلىدى. ئۇ خىيالىدا كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىنى چىشلىگەنىدى، ــ نېمە بولغاندۇ بۇ خامان كالىسى سارىڭ ئوغرىغا؟

ــ ھېلى بىكار نېمە بولغىنىنى تۇيماي قالىسەن، پەلچۇڭ قېرى !

ــ توۋا خۇدايىم، توۋا ! ... بېشىنى ھەرە چىقىۋالغان ماۋۇ سارىڭ كالىنىڭ قىلىقسىزلىقىنى... يىگىرمە نەچچە يىلنىڭياقى مېنى خوتۇن قىلىپ يانىپىشىمنى سۆرەپ ماڭىدىغان پەلچۇڭ قىلىۋېتىپ، ئەمدى نېمە قىلاتتىڭ مەندىن ئاجرىشىپ؟ !

ــ كاپشىماي، كۆزۈمدىن يوقال ! ــ دېدى ئابدۇلئاشىق

قوشۇما قاشلىرى ئاستىدىكى قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى ئالايتىپ، ــ توكۇر ئىنەكتەك يانپىشىنى سۆرەپ ... يا بازارغا ئاپارغۇچىلىكى يوق، يا ئۆيئىچىلىكىنىڭ تايىنى يوق، ئادەمنى نومۇسقا ئۆلتۈرۈپ، ــ ئابدۇلئاشىق ھەلىمىخاننى ياراتمىغانىدەك ئۇنىڭغا سىڭار يان قارىدى.

ــ توۋا، خۇدايىم توۋا ! ھوي نېمە بولدى ساڭا، يۈزى قېلىن ئوغرى؟ يېنىمنى سۆرىمىسەم، پەلچۇڭ بولمىسام، بازارغا ئاپىرىپ ساتاي دېگەنمىدىڭ؟!

ــ ماۋۇ قېرى بايتالنىڭ دېگەن گېپىنى ! ــ ئابدۇلئاشىق بېشىدىكى رەڭگى ئۆڭگەن بادام دوپپىسىنى قولىغا ئېلىپ خوتۇنىنى قوغلىدى. ئېرىنىڭ پەيلىنىڭ يامانلىقىنى كۆرگەن خوتۇنى يۇرتنىڭ كۆزىچە ھۇ تارتىپ يىغلاپ كىمىنىدۇر پاناھ تارتىپ ماڭدى. بىچارە جۇۋان ئەرنىڭ ئۆيىدىن خاپا بولۇپ كەلسە، «مەيەرگە كېلىڭ، قىزىم» دەيدىغان ئاتا ـ ئانىسى ئۆلۈپ كەتكەن، مانا ئەمدى قېرىشقاندەك ئەردىن قوغلىنىپ، ئىچى دەردكە توشۇپ كەتكەنىدى.

ئابدۇلئاشىق ھويلىدىكى ياڭاقنىڭ سايىسىدا بىردەم قاراپ تۇردى. يانچۇقىدىكى خالتىنى ئېلىپ تەر، توپا ـ تۇمان دەستىدىن قارىغۇسىز بولۇپ كەتكەن ئالمىنىغا كۆك تاماكا تۆكۈپ، سارغىيىپ كەتكەن گېزىت قەغىزىگە ئورىدى. ئۇنىڭغا ئوت تۇتاشتۇرۇپ ئىچ ـ ئىچىدىن ھۇزۇرلىنىپ شورىدى. خۇمارى بېسىلغاندىن كېيىن، بايا يۇمىلىنىپ تامنىڭ تۇۋىگە بېرىپ قالغان دوپپىسىنى ئېلىپ بېشىغا كىيىپ، جاراھەت ئىزى تۇپەيلى سول تەرىپى يۇپقا بولۇپ قالغان بۇرۇتنى تۇزەشتۇردى.

ئائىلىدە خوتۇن، بالىچاقىسى بىلەن ئازارلىشىپ قالغان كىشىنىڭ قەلبىدە چوڭقۇر كۆڭۈل زېدىسى پەيدا بولىدۇ. ئەمما، قېرى ياڭاقنىڭ غولىدەك يوغان قورسىقىنى ئاۋايلىغانىدەك، قوللىرىنى قورسىقىنىڭ ئۈستىدىن گىرەلەشتۇرۇپ قاراپ تۇرغان ئابدۇلئاشىقنىڭ كۆڭلىدە خاپىلىقتىن ئەسەر يوق، كۆزلىرىدە

بىر شوخلۇق ئويناپ تۇراتتى. دىمىقىدا ئۇنلەپ، مەشرەپ ئاھاڭىغا غىڭشىيتتى:

...
ئاغزىڭغا ناۋات سېلىپ،
لەۋلىرىڭگە سۆيدۈمەن.
خۇدايا توۋا...

بۇ گۈلپاتىنىڭ بۇلبۇلدەك ئاۋازى ئىدى. خېلىدىن بېرى مۇشۇ ئاۋاز، مۇشۇ ناخشا ئابدۇلئاشقنى سەۋدا قىلغانىدى. ئۇ خىيالغا چۆكتى:

يول قۇرۇلۇشى باھانىسىدە تېرەكلىرى كېسىۋېتىلگەن يەكشەنبە بازار ھەم قاقىرام، ھەم چۆل ئىدى. پۇتۇن بازار ئىچى ئادەم بىر تۇپ بۇيا تاپسا شۇنىڭ دالدىسىغا كىرىپ سايىدىغۇدەك ھالغا چۈشۈپ قالغانىدى. ئالا ئېرىكنى سېتىپ بولۇپ بىرەم ئىچ پۈشۈقۇمنى چىقىرىپ كېتەي دەپ ئويلىغان ئابدۇلئاشقنىڭ قاقىرامدا ھېچنېمىگە رايى بارمىدى. ئۇيان ئۆتۈپ، بۇيان ئۆتۈپ ئاخىر يېڭى ئېچىلغان بىر دۇكانغا كىرىپ قالدى. بۇ گۈلپاتىنىڭ بەزمىخانىسى ئىدى.

ئېتىزدىن چىققان مەھسۇلاتلار ئانچە پۇل بولمايۋاتقان مۇشۇ كۇنلەردە خەقنىڭ قولىدا پۇل يوقمۇ ياكى بۇ يەر يېڭى ئېچىلغاچقا ياش بالىلار بىلمەمدۇ، ئەيتاۋۇر گۈلپاتىگە ئوڭچى مېھمان بولغان ئابدۇلئاشق خوتۇن خەق دېگەننىڭ تاماق ئېتىش، كىر ـ قات يۇيۇش، يۇندا تۆكۈش، ئوتاق ئوتاش، پاختا تېرىشتەك ئىشلىرىدىن باشقا يېقىملىق ناخشىسى، يۇرەكنى ئويىنىتىۋېتىدىغان دۇتىرى، جاننى ئېلىپ جاڭگالدا قويىدىغان قاش ـ كۆزلىرى، تاتلىق گەپلىرىمۇ بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلىدى. «ئادەم دېگەن مىڭ يىل ئۆمۈر كۆرمەيدۇ، ـــ دەپ ئويلىغانىدى ئۇ، ـــ ئۆلىدىغان جانغا مۇشۇنداق قۇچاققا بىر كېلىدىغان مىلىق ـ مىلىق خوتۇننى قۇچاقلاپ يېتىۋېلىپ

ئاندىن ئۆلسە كىشى ئارماندا كەتمەيدۇ. مۇشۇنداق خوتۇن قۇچىقىدا يېتىپ ناخشا ئوقۇپ بەرسە؛ ھەم يۇمشاق، ھەم ئاپپاق قوللىرى بىلەن دۇتىرنىڭنىڭ پەدىسىنى بېسىپ، يۇرىكىڭنى ئويناتسا، تېنىڭ قانچە يايراپ كېتەر ـ ھە ... لېكىن، مېنىڭ ئۇ پەلچۇڭ خوتۇنۇم بۇ يىل قوتاندىكى كالا موزايلاپ تۆت بولسا، قويلار كۆپەيگەنسېرى ئوت ـ خەس يېتىشمەي قوتۇر بېسىپ كەتتى، كېۋىزىمىز جىقراق پۇل بولسا ھويلىدىكى مېھمانلىق ئۆينى جابدۇساق ... دېگەندىن باشقىنى بىلمەيدۇ. ئادەم قېشىغا كەلگۈدەك بولسا، ئۇ يېرىم ئاغرىيدۇ، بۇ يېرىم ئاغرىيدۇ، مېنى ئۇجۇقتۇرۇپ بولدى، ھۇ قېرىغىنىنى تۇيمايدىغان... دەپ داد ـ پەريات كۆتۈرگىلى تۇرىدۇ. ئادەمگە تۇزۇككىنە ئەر ـ خوتۇنچىلىقنىڭ راھىتىنى بەرمەيدۇ، تاتلىققىنا ئىككى ئېغىز گەپنى يوق، ھەممە ئىشتىن ئەنسىرەپ ـ ۋايساپلا يۈرىدۇ...»

ئاشۇ كۈندىن باشلاپ ئابدۇلئاشۇق گۈلپاتىگە ئۆگىنىپ قالدى. ئۇ يەردە توخۇ قوردىقى، ھاراق، كۈلكە ـ چاقچاق... ھەممە نەرسە بار ئىدى.

ياڭاقنىڭ تۈۋىگە تاختايىنى مۇندىقلا مىخلاپ ياسۋالغان ئورۇندۇقتا زوڭزىيىپ ئولتۇرغان ئابدۇلئاشۇق قورسىقىنىڭ ئۇستىدە كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان ئاق كۆڭلىكىنىڭ پېشى بىلەن يۈز ـ كۆزلىرىدىكى تەرنى سۈرتۈپ خىيالغا پاتتى. «كۆزۈمدىن بىر يىتسۇن كېسەل كۆرپىسى، ئۆي بىكار بولمىغۇچە گۈلپاتىخانغا سىزنى ئالاي دەپ چىش يېرىپ بىرنېمە دېگىلىمۇ بولمايدۇ.» ئۇ گۈلپاتىنىڭ يۇڭداپ تەييار قىلغان مېكىيانىنىڭ ئېتىدەك ئاق، مىلىق ـ مىلىق قولى بىلەن ئۆزىنىڭ ئاغزىغا توخۇ گۆشى سېلىپ قويغىنىنى سېغىنىپ ئۆزىچە كۈلۈپ قويدى. «لېكىن، شۇنچە قىلسامۇ مۇشۇ چاغقىچە قولىنىڭ ئۇچىنى تۇتقۇزمايدا ئۇ كاساپەت. ئاغزى تاتلىق بولغان بىلەن دىلى قاتتىق بىرنېمىمۇ يا ئۇ؟ بولمىسا ئۇيان ئۆتۈپ بىرنى، بۇيان ئۆتۈپ بىرنى دېگەندەك ئالا ئېرىكنىڭ پۇلىنى بىر ـ بىرلەپ سۇغۇرۇۋېلىپ يانچۇقۇمنى

قۇرۇقداپ بولدى. گېپى تاتلىق، لېكىن ئىچ سىرىنى بىلگىلى، يېقىنلاشقىلى بولمايدىغان ئايال نېمىشقا ئادەمنىڭ مەيلىنى شۇنچە تارتىدىغاندۇ؟ ئۇنىڭ بۇساق چوماققا كۆڭلى بارمۇيا؟ مەن چوقۇم ئۇ خوتۇننى ئەيۇەشكە كەلتۈرمەي قويمايمەن. ئۇ پومىلاقنىڭ يېنىغا بۇگۈن يەنە بىر بېرىپ تازا ... مۇشۇنداق كۆڭلۈم ئازار يېگەن چاغدا ھالىمغا يەتمىسە، ئاغزىمدىن گەپ چىقىرىۋېتەمسىنا...» ئۇ بىرسى كۆتمىگە تەپكەندەك لىككىدە ئورنىدىن تۇردى. ئىچكىرى ئۆيگە كىرىپ ئەسكى ـ تۇسكىلەرنىڭ ئارىسىغا تىقىپ قويغان كونا ئۆتۈك ئىچىدىن سارغىيىپ كەتكەن يۈز سوملۇق پۇلدىن بىرنى ئېلىپ ئىشىكتىن چىقتى.

ئىككىنچى باب

كۆيۈشكەنلەر

1. ئۇزاق كۈن

دۇمبە، سۆڭگەچلىرىنى يېغىر باسقان قېرى، ئورۇق ئۇي غىچىرلاپ تۇرغان هارۋىنى ئاران سۆرەپ كېلەتتى. شېغىللىق يولغا پېتىپ قېلىۋاتقان ئاچا تۈياقلىرى تەستە يۆتكىلىپ، هېلىلا پېتىۋالىدىغاندەك كۆرۈنگەن ئۇينىڭ ئەتسىز ئۇستىخىنىنى قارا تەر باسقان، تۈمشۇقى يەر تىرەپ جاۋغىيىدىن كۆپۈك ئېقىپ قالغانىدى. قەدەمدە بىر پۇشقىرىتىپ ئۇزۇن يول، ئېغىر يۈكتىن هالسىرىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى.

چوققىسىغچە دۆۋىلەپ تاشتۇز بېسىلغان هارۋىنىڭ يېنىدا ئۇينىڭ باشچىغىنى تۇتۇۋالغان ئېگىز بوي، قاۋشارلىق كەلگەن تاشاخۇن ئۇي بىلەن تەڭ هارۋا سۆرىگەندەك هاسىراپ ـ هۆمۈدەپ كېلىۋاتاتتى. شۇ تۇرقىدا ئۇنىڭ هالى قېرى ئۇينىڭ هالىدىن بەتتەر ئىدى. ئۇ هارۋىنىڭ شوتىسىدىن قولىنى ئاجرىتىپ، تۇزنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئولتۇرۇپ بىردەم ئۆپكىسىنى بېسىۋالغان بولسىمۇ بۇنچە هاسىراپ كەتمەيتتى. ئەمما، ئۇ تۇزنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرىدىغان تۇزچىلاردىن ئەمەس ئىدى.

بەگلىكتە «تۇزچى ئىلگىرى باسمايدۇ» دەيدىغان بىر گەپ بار. بەگلىكلەرنىڭ نەزىرىدە تۇزچى سايدا تۇز قېزىۋاتقاندا تۇزغا دەسسەيدۇ. سايدىن بازارغا تۇز توشۇۋاتقاندا تۇزغا كۆتىنى يېقىپ ئولتۇرىدۇ. تۇزغا ئوسۇرىدۇ، تۇزنى خارلايدۇ. شۇڭا، تۇزچىلىق قىلغان هەرقانداق ئادەم بىر ئۆمۈر تىرىشىپ ئىشلىسىمۇ چاپىنى

تىزىنى، ئىشتىنى ئوشۇقىنى ياپماي، يەنىلا غۇربەتچىلىكتە ئۆتۈپ كېتەتتى. تاشاخۇن بەگلىكنىڭ كونىلىرىغا ئوخشاش بۇ قاراشقا ئىشىنەتتى ھەم ئىلگىرى باسماي قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، تۇز بېسىلغان ھارۋىغا چىقىپ سالمايتتى.

تاشاخۇننىڭ كىچىكلىكىدىكى بىر ئىش ھېلىمۇ ئېسىدە: ئۇ بىر قېتىم دادىسى قاسىم تۇزچى بىلەن بەگلىكتىن بىر كۈنلۈك يىراقلىقتىكى سايغا تۇز قازغىلى بارغاندا، دادىسى بىلەن تەڭ تۇز كولىدى. كاللەك ـ كاللەك تاشتۇزلارنى ھارۋىغا بېسىۋاتقاندا يەرگە چۈشۈپ پارچىلىنىپ كەتكەن بىر پارچە تۇزغا كۆزى چۈشۈپ قالغان دادىسى تاشاخۇننى بۇ تۇز ئۇۋۇندىلىرىنى ئادەم دەسسىمەيدىغان خالىيراق يەرگە سۈپۈرۈۋېتىشكە بۇيرۇدى. ھېرىپ قالغان تاشاخۇن يەردىكى تۇز ئۇۋۇندىلىرىغا ئېرىنچەكلىك بىلەن قاراپ پۇتى بىلەنلا بىر چەتكە تۇرتتى. بۇنى كۆرگەن دادىسىنىڭ شۇنداق ئاچچىقى كەلدىكى، قولىدىكى تۇز قومۇرىدىغان دوقمال پالتىنىڭ دەستىسى بىلەن ئۇنىڭ ئوشۇقىغا بىرنى سالغىنىچە ۋارقىرىدى:

ـــ ھۇ تۇزكور ! بىرەر ۋاقلىق ئاش ـ نېنىڭ تۇزسىز قالسا ئاغزىڭغا تېتىمايدۇ ـ يۇ، ئاشۇ جىنىدەك ئىشقا يەرگە ئېڭىشكىلى خۇشياقماي تۇزنى تېپىپ تۇرتەمسەن؟ !

شۇ كۈنى دادىسى تۇزنى بازارغا ئاپارغۇچە تاشاخۇنغا تۇزنىڭ ئۇلۇغلۇقى ھەققىدە ئۇزاق سۆزلەپ، تۇزنى خارلىماسلىق توغرىسىدا كۆپتىن ـ كۆپ نەسىھەت قىلغانىدى.

شۇنىڭدىن باشلاپ تاشاخۇن تۇزغا ئەقىدە قىلاتتى. ئۇ دادىسى بىر ئۆمۈر ماڭغان ئاشۇ تۇگمەس يولدا بىرەر قېتىممۇ تۇز بېسىلغان ھارۋىغا چىقىپ ئولتۇرۇپ باققىنىنى، تۇزنى خارلىغىنىنى ئەسلىيەلمەيتتى. تاشاخۇنمۇ دادىسىدەك تۇزنى ئۇلۇغلىدى. ئەمما، ئۇ بالىلىقىدىن تارتىپ تا ھازىرغىچە بىر ئۆمۈر تۇزچىلىق قىلىپ كەلگەن بولسىمۇ، خۇددى بۇاقىت ئۆلۈپ كەتكەن دادىسىغا ئوخشاشلا ئۆينىڭ ھاجىتىدىن چىقىپ

بولالماي، كونىسى يېڭى بولماي بۇگۈنگە كەلدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ يېرى قۇرغاق، سۇيى ئاياغ پاينىاپ بولۇپ قالغان بەگلىكنىڭ ئايىغىدا كولىسا ـ كولىسا تۆگىمەيدىغان تاشتۇزنىڭ ھەمدە ئۆزلىرىگە تۇز قېزىپ بولسىمۇ جېنىنى جان ئېتىدىغان بىر ئىشنىڭ بولغانلىقىدىن مىننەتدار ئىدى. يۇرت ئىچىدە بىر قىسىم كىشىلەر تاشاخۇنغا ئوخشاش تۇزچىلىق قىلىپ جېنىنى جان ئېتەتتى. ئۇلار كۈندە كۆنۈشۈپ دېگۈدەك بازارمۇبازار تۇز ئاپىرىپ سېتىپ بۇگۈنگە كەلگەن بولسىمۇ، كۆپىنچىسىنىڭ تاشاخۇنغا ئوخشاش بۇگۈنگە تاپسا، ئەتىسىگە يوق ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇلار تۇز سېتىپ ئۆيىنىڭ چىرىغىنى ياندۇراتتى، تۇز سېتىپ ئۆيىدە ياغ پۇرىتاتتى، تۇز سېتىپ خوتۇن ـ بالىلىرىنىڭ ئۇستىبېشىنى غەملەيتتى. شۇڭىمۇ پۇت ـ قولىنىڭ ئازراق ماغدۇرى بارلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تۇزغا يۇگۈرەيتتى. ئەمما، بۇساق چوماق كەنت باشلىقى بولغاندىن بېرى بۇ يۇرتتىكىلەرنىڭ پۇتىغا بىر باغلانچى چۇشتى. ئۇ ھەر كۈنى ئەتىگەندە داڭ ئۇرۇپ كىشىلەرنى چۆرىسىگە يىغىۋالاتتى، يۇرتتا كىم بار، كىم يوق كۈندە ئۇچ ۋاق سۇرۇشتە قىلىپ ھېچكىمنى ھېچ يەرگە ماڭدۇرمايتتى. بىرەرسى ئۇنىڭ رۇخسىتىسىز بەگلىكتىن ئايرىلغۇدەك بولسا، شۇنىڭ پېيىگە چۈشەتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۆچەكىشەتتى...

باش ـ كۆزىدىن تەر قۇيۇلغىنىچە قېرى ئۇي بىلەن تەڭ ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ كېلىۋاتقان تاشاخۇن كەينىگە قاراپ قويدى. ئۇنىڭغا بۇساق چوماق تاپ باستۇرۇپ قوغلاپ كېلىدىغاندەك، ئېغىر يۈك ئاستىدا ناله قىلغاندەك غىچىرلاپ تۇرغان ھارۋىنى تۇز بىلەنلا ئۆرۈپ ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلىۋېتىدىغاندەك تۇيۇلاتتى. كۆڭلىنى غەم ـ ئەندىشە، ۋەسۋەسە چىرمىۋالغان بۇ بىچارە بەندە يەكشەنبە بازارغا تېزرەك يېتىۋېلىشنى ئويلايتتى.

كۈن پېشىندىن ئۆتكەندە بازارغا بىر ھارۋا تاشتۇز كىرىپ

كەلدى. بۇ ھارغان، ئاچقان، قەددى پۈكلەنگەن، تاپىنى قاپىرىپ تېشىلگۈدەك بولغان تاشاخۇننىڭ تۈزى ئىدى. ئۇ تۈزنى تېزرەك پۈل قىلىپ، كالىنى ئېغىر يۈكتىن ئازاد قىلىشنى، ئۆزىمۇ بەگلىككە قايتىپ بۇساق چوماقنىڭ كۆزىگە كۆرۈنۈشنى، يەنە خوتۇن ـ بالىلىرىنى خاتىرجەم قىلىشنى ئويلايتتى. تاشاخۇن كالىنىڭ باشبېغىنى تاشتۇز، شور، ئوتۇن ـ ياغاچ بازىرىغا بۇراپ تېقماق ـ تېقماق بولۇپ كەتكەن كالا، ئېشەك ھارۋىلىرى ۋە ئادەملەر ئارىسىغا سىڭدالدى. ئادەم، قوي، كالا، ئېشەك ھارۋىلىرى ئارىسىدا ئۇيان سۈرۈلۈپ، بۇيان سوقۇلۇپ قىستاڭچىلىق ئىچىدىن مىڭبىر جاپادا ئۆتۈپ، ئىلگىرى توختايدىغان ياغاچ مومىنىڭ تۇۋىگە كەلدى. ئۇينى مومىغا باغلاپ، چوققىغا ئارتىلغان چېپتىدىكى سامانىنى ئالدىغا تۆكتى. ھاسىراپ، ئاغزىدىن كۆپۈك ئېقىپ تۇرغان كالا قۇرۇق سامانغا ئىشتىھاسىز بىر ھالدا قاراپ تۇراتتى.

تاشاخۇن بازارنىڭ مىجەزى قانداقكىن دەپ، دەسمالدەك قارىيىپ تۇرغان شاپاق بۆكى بىلەن ئۆزىنى يەلپۈپ ئەتراپقا باقتى. ئۇنىڭ تەلىيىگە بازاردا ئۆزىدىن باشقا تۈزچى كۆرۈنمەيتتى. توپا ـ تۇمان ئۆرلەپ تۇرغان بۇ تارچۇق ئىلگىرى تۈزچى، شورچىلار بىلەن توشۇپ كېتەتتى. بۇگۈن ئەجەب... قارىغاندا، باشقا تۈزچىلار كېچىلەپ يولغا چىقىپ مەندىن بالدۇر بازار ئىگىلەپ بولغان بولسا، مېلىنى سۇ قىلىپ كېتىشكەن چېغى. بۇمۇ بىر ھېسابتا مېنىڭ سودام ئۇچۇن پايدىلىق. تۈزنى قولدىن چىقارسام، بۇۋىخىلىچقا ئاياغ ئېلىۋالسام، ئاشقىنىغا دەپتەر غەملەپ بەرسەم... ئۇنىڭ قىشلىق تەتىلنى تۈگىتىپ مەكتەپكە بېرىپ ـ كېلىپ يۈرگىنىگە بىر ـ ئىككى ئاي بولۇپ قالدى. كىچىكلىرىغۇ مەيلى، ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇيدىغان قىز بالا ئۇنداق يالاڭ ئاياغ قالسا، قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ كۆزىدە سەت تۇرىدىكەن ... تۈزۈكرەك ئايىغى يوق، تالا ـ تۈزگىمۇ چىقالمايدۇ بىچارە قىزىم... شۇنى دەپ بولسىمۇ ئىت خۇيلۇق بۇساقتىن

بۇرۇن ئورنۇمدىن تۇرۇپ بازارغا قېچىپ كەلدىم بۇگۈن... تاشاخۇن خىيال سۈرگەچ خېرىدار كۈتتى. ئەمما، ئۇنىڭ كۆزىگە بازار ناھايىتى ئۆلۈك كۆرۈندى.

— ھەي تۇز، ھەي ئالىگەدەن تاشتۇز !

تاشاخۇن چۆچۈپ، خىيالدىن ئۆزىگە كەلدى. بۆكسىنى ئالمان ـ تالمان بېشىغا كىيىپ كەينىگە قارىدى. كۆز ئالدىدا قاسقان شەپكىلىك ئىككى كىشى ئۆزىگە سۈر ـ ھەيۋە بىلەن قاراپ تۇراتتى.

— ھە ... سېنى دەيمەن، ھەيدە ھارۋاڭنى !

تاشاخۇن نېمە گۇناھ ئۆتكۈزدۇمكىن، دەپ ئاۋۋال مۇگدەپ تۇرغان قېرى ئۇيغا، ئاندىن ئۆزىنىڭ تۆكۈلۈپ تۇرغان كونا ئۇستىبېشىدىن تاپىنىغىچە قارىدى.

— ھە، يىرتىق ئايىغىڭغا قارايسەنغۇ ! ئەسكى ئايىغىڭنىڭ ئۇچىدىن سالمىدەك ماراپ تۇرغان بارماقلىرىڭغا ئىچىڭ كۆيۈۋاتامدۇ؟

تاشاخۇن زادى نېمە بولغانلىقىنى بىلەلمەي، جىممىدە قاراپ تۇردى.

— سېتىۋاتقىنىڭ نېمە ئۇ؟

— تۇز.

— قانداق تۇز؟

— تاشتۇز.

— نېمە قىلىدۇ ئۇ تاش ـ داڭگالنى؟

— ئاشقا سالىدۇ.

— قانداق سالىدۇ؟

— قاپاقتا سۇ بىلەن شاللاپ، تەمىنى چىقىرىپ...

— سەن ئۇنىڭ زىيىنىنى بىلەمسەن؟ — قاسقان شەپكىسى تولىمۇ سۈرلۈك قىلىۋەتكەن بۇ ئادەملەر تاشاخۇنىڭ كۆزىگە كىرىشىۋالدى.

«زىيان» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ ئورا كۆزلىرى

چەكچىيىپ كەتتى، پۈت ـ قولىدا جان قالمىدى. تەمتىرىگىنىچە ئاۋازىنى سىلىق چىقىرىشقا تىرىشىپ دېدى:

ـــ بىلمەيدىكەنمەن.

ـــ راست بىلمەمسەن؟

ـــ راست.

ـــ يۈرتۈڭدا پوقاق يوقمۇ؟

ـــ ئاندا ـ ساندا بار.

ـــ ئۇنداقتا جىنايىتىڭنى بىلدىڭمۇ؟

تاشاخۇن تېخىمۇ چەكچىيىپ كەتتى ھەم دۈدۈقلاپ قالدى:

ـــ جى... نايەت؟... بىلمەيدىكەنمەن.

ـــ ئەمىسە بىلىپ قال، ـــ دېدى بويى پاكار ھەم سېمىز قاسقان شەپكىلىك غالىبلارچە كۈلۈپ، ـــ سەن ئۈزاقتىن بېرى تاشتۈز سېتىپ، خەقنى يودلۇق تۈز ئىشلەتكىلى قويماي، نۈرغۈن پوقاق پەيدا قىلدىڭ. بۇلارنىڭ ھەممىسىگە سەن سەۋەبچى، قانداق؟

تاشاخۇن ئۆزىگە توقۇلغان توقۇمنى ئاڭلاپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى ھەم بىردە ھارۋىدىكى تۈزغا، بىردە ئەتراپىقا يىغىلغان دېھقانلارغا، بىردە تەلەتى سوغۇق قاسقان شەپكىلىكلەرگە قاراپ نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالدى.

ـــ ھەيدە ياربىيار ھارۋاڭنى!

تاشاخۇن ئىككى يانغا قاراپ ئارىسالدى بولۇپ تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئۆيىدىكى موھتاجلىق مۇشۇ بىر ھارۋا تۈزغا يۈكلەنگەنىدى.

ـــ ھەيدەمسەن، يوق! ياۋاشلىق بىلەن ماڭساڭ كەڭچىلىك بار، كوشۇڭلۇق قىلساڭ، ياخشى كۈن يوق. پوقاقلارنى داۋالىتىسەن، پوقىقىنى كۆتۈرەلمىگەنلەرنىڭ پوقىقىنى كۆتۈرىسەن!

ئەتراپقا يىغىلغان كىشىلەر بۇ گەپلەرگە كۈلۈپ سالدى، ئەمما تاشاخۇننىڭ ھالىغا قاراپ ئىچ ئاغرىتىشتى. نېمە قىلىشنى

بىلەلمەي قالغان تاشاخۇن كالىنى مومىدىن يېشىپ ھېلىقى ئىككىيلەننىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ماڭدى.

ئۇلار تاشاخۇننى ئالدىغا سېلىپ يول بويىغا يېڭىدىن قۇرۇلغان بىر قورۇغا باشلاپ كىردى. سەيناغا كاللەك ـ كاللەك تاشتۇزلار دۆۋىلىۋېتىلگەنىدى. تاشاخۇن بۇ تاشتۇزلارنى كۆرۈپ، ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆزلىرىنى چىمچىقلاتتى.

— بۇ يەرنىڭ قانداق يەرلىكىنى بىلەمسەن؟ — دەپ سورىدى ئۇلارنىڭ بىرسى يەنە تاشاخۇنغا تەلەتىنى بۇزۇپ.

— ياق، بىلمەيدىكەنمەن، — دېدى بىر كېلىشمەسلىكنى سەزگەن تاشاخۇن تاتارغىنىچە ئۆمچىيىپ.

— بىلمىسەڭ، بۇگۈن بىلىۋال، بۇ يېڭى قۇرۇلغان تۇز مەمۇرىيىتى. بىز سەندەك توپا ـ داشقال ئارىسىدىن تاشتۇز كولاپ سېتىپ، خەقنى پوقاق قىلىۋەتكەنلەرنى جازالايمىز. شۇڭا، ھارۋاڭدىكى تۇزنى چۈشۈرۈۋېتىپ، بەش يۈز كوي جەرىمانە تۆلەيسەن!

— جەرىمانە... بەش يۈز... — تاشاخۇننىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى، — مېنىڭ بۇنداق ئىشتىن خەۋرىم بولمىسا؟

— نېمىدەپ خەۋرىڭ يوق سېنىڭ؟ نەچچە ھەپتە ئىلگىرى تېلېۋىزوردا ئۇقتۇرۇش قىلغانغۇ!

— بىزنىڭ ئۆيدە تېلىئۇزۇن دەيدىغان نەرسە بولمىسا؟

— تېلىئۇزۇن دېگىنىنى ما گادۇكنىڭ، — ھېلىقى كىشى تاشاخۇننى دوراپ گەپ قىلدى، — ئۇنداق بولسا بازارغا چاپلانغان ئۇقتۇرۇشتىن، بازاردىكى تۇزنى باشقۇرۇۋاتقانلىقىمىزدىن خەۋرىڭ باردۇ؟

— مەن خەت تونۇمايمەن.

— يالغان گەپ قىلما!

— راست، ئوبدان ئوقۇم.

— ئۇنداق بولسا بەش يۈز كويىنى تۆلىۋېتىپ، كالا ھارۋاڭنى ئېلىپ كەت! — ئىككىيلەن كالىنىڭ باشىبىغىنى تارتىپ،

سىلكىشلەپ دېگۈدەك بۇلۇڭدىكى تېلېفون سىمىنىڭ تۈۋرۈكىگە باغلىدى.

ــ مەندە پۇل بولغان بولسا، بۇنداق تەس ئىش ئۇچۇن ئۆمرۈمنى زايە قىلمايتتىم. ماڭا رەھىم قىلىڭلار.

ــ سەندە پۇل يوقمۇ؟ شۇنچە يىل تۇزچىلىق قىلىپ تاپقان پۇللىرىڭ قېنى؟

ــ بىر كۇن كەچكىچە ھېرىپ ـ ئېچىپ بىر ھارۋا تاشتۇزنى بازارغا ئەكىرسەم، جىق بولسا ئون نەچچە كويغا ئالىدۇ. خۇدايىم بېرىپ قالغان كۇنى يىگىرمە كويغا ئۇلىشىپ قالىدۇ.

ــ مانا ئەمەسما، سەن يا سايىدىن تۇز قازغىنىڭ ئۇچۇن بىزگە بىر تىيىن تاپشۇرمىساڭ، بازارغا ئەكېلىپ لوق ـ لوق ساتساڭ، قانداقسىغا سەندە پۇل يوق بولىدۇ؟!

ــ شۇ پۇلنىڭ بېشىدا ئوت كۆيىدۇ، جېنىم ئۇكام. بەزىدە بازاردىن يانار ـ يانماي تاپقان ـ تەرگىنىمنى بۇساقاخۇننىڭ چۆنتىكىگە سېلىپ بېرىمەن. تولىسى بازارغا قاتراپ يۇرۇپمۇ كەچلىرى خوتۇنۇم مەسۇدىخاننىڭ ئالدىغا قولۇمنى سېلىپ سالپىيىپ كىرىمەن...

ــ مېنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ئىشىم يوق، جەرىمانىنى تۆلىمىسەڭ، كالاڭنى قويۇپ كەت !

تاشاخۇن يالۇۋرغانسېرى، ئۇلار قېتىۋالدى ھەم خىرامان ھالدا ئىشخانا ئالدىدىكى لەمپە ئاستىغا كېلىپ، كىمدۇر بىرسى كۆتۈرۈپ كەلگەن قوغۇننى تىلىپ مەززە قىلىشقىلى تۇردى.

تاشاخۇن گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلىرىنى يالاپ قويدى. ئەلەڭ ـ سەلەڭ ھالدا كالىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، قاقىرام ئاپتاپتا تامغا يۆلىنىپ ئولتۇردى. شۇ تۇرقىدا ئۇنىڭغا بىر چىنە سوغۇق سۇ بولغان بولسىمۇ، پوتىسىدىكى زاغرىسىنى چىلاپ يېگەن بولسا، پۇت ـ قولىغا ئاز ـ تولا جان پەيدا بولاتتى. كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ يۇمۇلۇپ قالاي دېگەن تاشاخۇن يېنىدىكى تىنىقى ئۆزىگە ئۇرۇلۇپ تۇرغان ئۇيغا قارىدى. بىچارە بايقۇشنىڭ

قېرىلىقتىن مۇڭگۈزى يىگىلەپ بىر يانغا قىيسىيىپ، كۆزلىرى ئىگىسىنىڭ كۆزلىرىدەك يېرىم يۇمۇلغان بولۇپ، ھېلىھەم كۆپۈك ئېقىپ تۇرغان ئاغزى تىنىمسىز كۆشەيتتى. ھارۋا شوتىسى ئىچىدىكى قورسىقى ئىچىگە پاتقان، ئۈستىخانلىرى جىنازىدەك چوقچىيىپ تۇراتتى. چىللىدە قالغان قۇيرۇقىنىڭ پۈتۈن ئۇزايىغا چاپلىشىۋالغان سالجا ـ كانىلارنى قورۇغۇدەك مادارى يوق ئىدى.

2. يارنىڭ يولى چىتلاقلىق

بەگلىكلەرنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ: يەتتە يىلدا ئۈچ بالىغا ئانا بولغان زورىگۈل ئانىسىنىڭ ئۆيىدە يامانلاپ ئولتۇرۇپ قالدى. بۇ ئىشلارغىمۇ ئاز كەم بىر يىل بولاي دېدى.

ئۇ كۈنى ئىككى قۇدا ــ سۈلايمىناخۇن بىلەن ئىسلىماخۇن ساقىلىنى سۆرەپ ئېتىزلىقتىلا تۇتۇشتى. شۇنچە ئادەمنىڭ ئالدىدا «خوتۇنۇڭنى، قىزىڭنى...» دېيىشىپ سەتلىشىپ كەتتى. ئۇ ئىش شۇنچىلىك تاسادىپىي يۈز بەردىكى، نۇر ئەلىمۇ دادىسى بىلەن قېيىنئاتىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا پىرقىراپ قالدى.

بۇ ئۇشۇشۇك ماڭغان كۈنلەر ئىدى. ئېتىز ـ ئېرىقلىرىنى يىغىشتۇرۇپ قولى بىكار بولۇپ قالغان سۈلايمىناخۇن نەدىن ئۇقۇشتىكىن، بىر زەنجىر تاپانىنى ئەكىلىپ ئۆيىنىڭ كەينىدىكى كېۋەزگە قالدۇرۇلغان يەرلىرىنى تۇرتۇپ توپىسىنى ياندۇرۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ بۇ ئىشى ھەم تۇيۇقسىز، ھەم ئۆزىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن باشلانغان بولغاچقا، مەھەللىدىكىلەر سۈلايمىناخۇننىڭ نېمە خىيالى بارلىقىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن، زەنجىر تاپانىنىڭ ئەتراپىغا يىغىلغانىدى. بۇ چاغدا ئىسلىماخۇن نۇرئەلى بىلەن ئۆزىنىڭ كېۋەزگە قالدۇرغان ئاق يېرىگە توك ياتقۇزۇش ئۈچۈن سۇ يېقىلاپ چېپىپ يۈرەتتى. ئىسلىماخۇن توپىسى تۇرتۇلۇپ، ئۆزىنىڭ ئېتىزلىقىدىن بىر مېتىرچە

ئولتۇرغۇزۇۋالغان قۇدىسىنىڭ يېرىگە قاراپ بىر ئىزىدا تۇرالماي قالدى. ئۇنىڭ قارا كۆسەي قوغۇندەك قارامتۇل چىرايى تېخىمۇ قارىداپ، كەچ كۈزنىڭ ئاپتىپىغا ئوخشاش سوغۇق تۈس ئالغانىدى. قۇدىسى ئۆزىنىڭ مەنپەئەتىنى دەپ ئۇنىڭ يېرى بىلەن كارى بولمىغانىدى. ئەمدى بۇ يەرلەر توپىسى تۇرتۇلۇپ مۇشۇنداق ئولتۇرغۇزۇۋېتىلسە، سۇلايمىناخۇننىڭ يېرىگە سۇ چىقمايتتى. چۈنكى، ئىسلىماخۇننىڭ ئېتىزىغا كېلىدىغان سۇ سۇلايمىناخۇننىڭ يېرىنىڭ بېشىدىكى ئېرىقتىن ئۆتىدىغان بولۇپ، سۇلايمىناخۇن مۇشۇنى بىلىپ تۇرۇپ يەردىن ياندۇرۇلغان توپىنى ئاشۇ ئېرىق تەرەپكە تۇرتۇپ، ئېرىق ئورنىدا تاغدەك توپا دۆۋىسى ھاسىل قىلماقتا ئىدى. بۇ ئىسلىماخۇنغا خۇددى سۇلايمىناخۇن: «مەن ياشاي، سەن ئۆل ! »، «مەن مۇنداق قىلسام، سەن قانداق قىلالايتتىڭ؟» دەۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى.

ـــ سەن لامزەللىنىڭ خوتۇنۇڭغا گېپىڭ ئۆتەمدۇ ـ ئۆتمەمدۇ؟! ـــ كەتمىنىنى مۇرىسىگە سالغىنىچە ئېتىزلىقتا قۇيۇندەك پىرقىراپ يۈرگەن ئىسلىماخۇن ئوغلىنى بازلاپ جېدەلگە ئۇرۇق سالدى، ـــ بىزنىڭ ئۆيدە قوناقنىڭ پاتقىنى سويىدىغان، چالا ئېچىلغان غوزەكنىڭ پاختىسىنى ئايرىيدىغان ئىشلار ئىتنىڭ تۆكىدىن تولا تۇرسا، ئاناڭ بىر قولىنى ئون قىلالمايۋاتسا، خوتۇنۇڭ دېگەن بىرنېمە نېمە قىلىدۇ ئانىسىنىڭ ئېتىزلىقىدا؟!

نۇرئەلى چېھرى قارىداپ كەتكەن دادىسىنىڭ ئەلپازىدىن چۆچۈدى ھەم ئۇنىڭ «ئېشەككە كۈچى يەتمەي توقۇمىنى ئۇرۇۋاتقان» لىقىنىمۇ چۈشەندى. نۇرئەلى بىرەر باھانە تېپىپ خوتۇنىنى قېيىنئاتىسىنىڭ ئېتىزلىقىدىن چاقىرىۋالماق بولدى. زەردىسى قاينىغان دادىسى بولسا، ھە دېگەندە ئۇنى تىللاپ تۇراتتى:

ـــ گەپ قىلە، لاتاغۇزۇڭ ! سەن خوتۇن ئالغانمۇ ياكى ئەرگە تەگكەنمۇ؟!

— شۇ... شۇ... ئۇنىڭ بىلەن ئاقتاما يېرىمىزنىڭ دۆشىنى ئېلىۋاتسام، قېيىنئاتام ماڭا بىردەم قارىشىپ بەر، دەپ قىچقاردى...

— ھۇ، خوتۇنىنىڭ ئالدىدا تىرناق تاتىلايدىغان موس - موس، گەپ قىلمىسام قاچانغىچە مەدىكار ئىشلەيسەن ئۇ خەقكە؟!

شۇ ئارىلىقتا تراكتورنىڭ مېيى تۈگىدىمۇ ياكى بىر يېرىدىن كاشىلا چىقتىمۇ، ئىشقىلىپ ئىسلىماخۇننىڭ قۇلاق مېڭىسىنى يەپ تۇرغان ئۇ بالاتەگكۇرنىڭ زۇۋانى ئۆچتى.

— ھە گەپ قىلە، ئۇ ئەر سېزىكى قورسقىدىن بالا ماراپ تۇرغاندەك، كېلىن بولۇپ ھويلىمىزغا كىرەر - كىرمەي ئارقىمۇئارقا ئۇچنى تۇغۇپ، پىلانلىق تۇغۇتنىڭ ۋەزىپىسىنى ئورۇنلۇۋېتىپ، يەنە غېمىدە يوق ئانىسىنىڭ كۆلۈڭىغا كاكىلايدۇ. يەيدىغان چاغدا بىزنىڭكىدە، ئىش قىلىدىغاندا ئانىسىنىڭكىدە يۈرۈپ كۈن ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ. سەن خوتۇنىنى مۇشۇنداق باشقۇرامسەن؟ — ئىسلىماخۇننىڭ بايا تراكتورنىڭ گۈركىرىشىدە ئاڭلانماي قالغان ئاۋازى ئەمدى پۈتۈن ئېتىزلىققا بىر كەلدى. ھەتتا ئىشىم توختاپ قالمىسا بولاتتى، دەپ تراكتورنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇپ يۈرگەن سۇلايمىناخۇنمۇ قۇدىسىنىڭ يامان گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئۇلگۈردى.

— ھەي... ھەي... ھاي... زورىگۇل، ما يەرگە كېلەۋە، سەت! — نۇرئەلى خوتۇنۇمنى چاقىرىۋالسام، دادامنىڭ ئاچچىقى بېسىقارمىكىن دەپ زەردە بىلەن ئۇنى چاقىردى. زورىگۇل ئېرىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قولىدىكى كەتمەننى دادىسىنىڭ ئېتىزلىقىدا قويۇپ، ئېگىز - پەس يەردە مۇدۇرۇلگىنىچە يېتىپ كەلدى.

— ئا كەتمەننى ئېلىپ كەلسىلە، بالام! مۇشۇ ئېتىزلىقتىمۇ ئاشۇنداق كەتمەن چاپىدىغان ئىش بار. يەيدىغاننى بۇ يەردىن يەپ، ئەۋەگە بېرىپ كاكىلايدىغان خۇيلىرىنى تاشلىسىلا ئەمدى، ئا بالىلارمۇ ئېڭەككە تاقاشقىلى تۇرغاندىكىن!

لوپۇلداپ هاسىرىغىنچە كەلگەن زورىگۇل قېيىنئاتىسىنىڭ زەھەردەك گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئاقتاملىقتىكى بوش توپىغا پېتىپ تۇرۇپ قالدى. بىردە ئېرىنىڭ كۆزىگە، بىردە قېيىنئاتىسىغا قاراپ نېمە گەپ بولغانلىقىنى، ھەمىشە خاپا بولۇپ چېچىلىپ يۈرىدىغان قېيىنئاتىسىنىڭ يەنە نېمىگە خاپا بولۇپ قالغانلىقىنى بىلىپ بولدى.

ــ ماڭە، دىردىيىپ تۇرماي ھويلىغا كىر، ئۆگزىگە چىقىپ قوناقنىڭ پاتقىنى سوي ! ــ نۇرئەلى خوتۇنىغا قاتتىقراق تېگىپ، دادىسىنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭغا گېپى ئۆتىدىغانلىقىنى بىلدۇرۇپ قويماقچى ھەم شۇ ئارقىلىق دادىسىنىڭ ئاچچىقىنى پەسكويغا چۈشۈرۈپ، تەرسا دادىسىنى جېدەل ئۈرۈقى چېچىلاي دەپ قالغان بۇ يەردىن ئېلىپ كېتىشىنى ئويلىدى. ئەمما، دادىسى نۇرئەلىدىن بەكرەك ئۆتكۈزۈپ كېلىنگە نەشتىرىنى سانجىشقا باشلىدى:

ــ شۇنداق قىلسىلا، خېنىم ! ما ئۆيدىمۇ بولسا يېگىلى، كىيگىلى بولىدۇ. بىز سىلىنى كېلىن قىلىپ ئەكىرگەنده، قورساقلىرى بىلەن ئۇچىلىرىنى كۆتۈرەگە ئالىدىغانغا دېيىشمىگەن، ھەممىنى بىز بىلەن تەڭ تارتىشىپ بېرەمدىكىن دەپ بالىچىلاپ ئەكىرگەن ...

زەھەردەك گەپلەر زورىگۇلنىڭ يىغا ئىشىكىنى ئېچىۋەتتى. ئۇ سەلدەك ئۇلۇغ يىغىغا كانىيىنى قويۇپ بېرىپ، ھۆڭرىگىنىچە دادىسىنىڭ ئېتىزلىقىغا يامانلاپ ماڭدى.

ــ ۋاي بىردەمنىڭ ئىچىدە نېمە بولۇپ كەتتى؟ ــ كۆزىنىڭ قۇيرۇقى بىلەن قۇلىقى ئىسلىماخۇنلاردا، ئۆزى تىراكتورچىنىڭ كەينىدە ھېلى ئامبۇر، ھېلى كۇلۇچ كۆتۈرۈپ يۈرگەن سۇلايمىناخۇن ئىشىنى تاشلاپ قىزىنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى.

كېلىنىنى قاچۇرۇۋەتكەن ئىسلىماخۇن يەنە ئوغلىغا ھۇرپەيدى:

ــ پوكىنىدىن چىقالمىغان خوتۇنىڭنىڭ ھالى

شۇنچىلىكمىدى؟ ھېنىدىنىڭ بۇتىدەك قېتىپ تۇرماي، ماڭە، بېرىپ ئالدىنى توسۇۋال ! پۇلغا ئالغان خوتۇن ئۇ...

غۇزمەك بولۇۋالغان قولۇم ـ قوشنىلار ئوتى ئۆچۈپ قالغان زەنجىر تاپانىڭ تاماشىسىنى تاشلاپ، يېقىندىن بېرى پات ـ پات «ئۆرىدەككە چىقىش»دىن بولۇپ قالغان تام قوشنا قۇدىلار ئىسلىماخۇن بىلەن سۆلايمىناخۇنىڭ تاماشىسىغا داخىل بولدى. كېتىۋاتقان زورىگۇل ئېرىنىڭ توسۇشلىرىغا پەرۋا قىلماي بىردىنلا ھۇ تارتىپ يىغلاپ پۇتۇن ئېتىز ـ دالانى ـــ بەگلىكنى بېشىغا كىيىدى. ئېرى بىلەن تەڭ شاپاشلاپ كەلگەن زۇرنىساخان نېمە ئىش بولغانلىقىنى سۇرۇشتۇرۇپ ئولتۇرمايلا ئاغزىنى قويۇۋەتتى:

ـــ بۇ كۆكپىتلار نېمە قىلدى سىزنى، بالام؟

ـــ ئۇ خەقنىڭ ئۆيىدە كېلىن بولۇپ ئولتۇرۇشقا چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى. يەتتە يىلنىڭياقى ئايرىم ئۆي تۇتۇپ بەرگىلى ئۇنماي، كۇندە يۇنداكەشلىكىگە سالغان. ئەتىگىنى ـ ئاخشىمى قورساق ئاچسا، ئۇ خوتۇننىڭ كۆزىنىڭ تېگىگە قارىماي ئارامخۇدا بىر چىشلەم نان ئوشتۇپ يېگىلى بولمىغان... ھۇ ـ ھۇ ـ ھۇ!... بۇگۇن يەنە قىر ئاتلاپ دادامنىڭ ئېتىزىغا ئۆتۇپ بولغۇچە پوقتىن سېسىق گەپ قىلدا !

ـــ ھۇي، نېمە دەيدۇ، ماۋۇ خېنىم ! ـــ يەردىن ئۇندىمۇ ياكى ئاسماندىن چۈشتىمۇ، ئىشقىلىپ كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە مىرۋانىخانىنىڭ غۇدۇ ـ غۇدۇڭى ئاڭلاندى، ـــ كېلىن دېگەننى يۇنداكەشلىككە سالماي، يەتتە قات كۆرپىنىڭ ئۈستىگە چىقىرىپ يەلپۇپ قويامدۇ بىركىم؟

ـــ غېجەكلىرىنىڭ ئۇننى پەسرەك قىلسىلا، مىرۋانىخان، ـــ زۇرنىساخان زورىگۇلنى قويۇپ، ئەلپازى يامان كۆرۇنگەن قۇدىسىغا يۇزلەندى، ـــ ھېلىمۇ نەچچە ۋاقىتلىياقى قىلغانلىرىغا بىز چىداپ كەلدۇق، ئۆزلىرىنى سەل بېسىۋالسىلا بولامدىكى !

ـــ غېجەكىنىڭ گېپىنى قىلماي، سىلىمۇ ئېشەكلىرىنى

بوشراق هاڭراتسىلا، زۇرنىساخان. ھېلى بىكار سېسىقى چۈۋۈلۈپ چىقمىسۇن !

ـــ ھە، نېمە گەپ؟! ـــ غۇلاچتا بىرنى چامداپ يېتىپ كەلگەن سۇلايمىناخۇن تېخىچە يىغلاۋاتقان قىزىدىن سورىدى، ـــ سېنى كۈندە يىغلىتىدىغانغا بۇ خەقنىڭ ئارپىسىنى خام ئورۇغانمىدىڭ !

ـــ خەق دېگەن ئېشەك بازىرىدا، سۇلايمىناخۇن. ئاغزىڭلىنى چايقىۋېتىپ گەپ قىلارسىلە ! ـــ خوتۇنغا بولۇشۇپ تۇرغان ئىسلىماخۇن ئىككى قەدەم چامداپ سۇلايمىناخۇنغا يېقىنلاشتى، ئەمما چېگرا ئاتلاپ، «قارشى تەرەپنىڭ تۇپرىقى»غا دەسسەپ قالسا كەتكۈزۈپ قويىدىغاندەك ئۆز ئېتىزىنىڭ قىرى ئىچىدە توختاپ قالدى.

ـــ كۆكەرمەي گەپ قىلىڭلا، ئىسلىماخۇن. مەن تېخى سىلىدىن گەپ سورىمىدىم. قىزىمدىن ئۆتكەن بولسا، ئەلۋەتتە قىزىمغا نەسىھەت قىلغۇچىلىكىم بار.

ـــ خەق قىزارسا، كۆكەرمەي تۇرغىلى بولمايدىكەن ئاينا !

قارىشىپ تۇرغان قوشنىلار بۇ ئىككى قۇدىنىڭ گېپىدىن كۈلۈشۈپ كەتتى. سۇلايمىناخۇننىڭ قىزىل كۆزلىرى ئالاق ـ جالاق بولدى:

ـــ قىزىرىدىغان نېمە ئىكەن ئۇ؟ ـــ ئەتراپتىكىلەرنىڭ كۈلكىسىدىن ئىززىتى چۈشكەندەك بولغان سۇلايمىناخۇن ئەمدى راستلا قىزاردى، ـــ خەقنىڭ ئاجىز يېرىنى كۆكەرتىپ قويىدىغان ھېلىقى ئۇچلۇق قىزىل نەرسىمۇيا؟

ئەمدى ئىسلىماخۇنمۇ تېرىكتى. خوتۇنلاردىن قېلىشقۇسىز ھالدا ئاغزىنى قويۇۋەتتى. ئېتىز قىرىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئەرلەر ئەرلەر بىلەن، ئاياللار ئاياللار بىلەن، بالىلار بالىلار بىلەن تىللىشىش باشلىنىپ كەتتى:

ـــ ھۇ، قىزىلمۇچلار !

ـــ ھۇ، كۆكەمىلەر !

ـــ ھۇ، ئوغرىلار !

— ھۆ، بۇلاڭچىلار !

تاماشا كۆرىدىغانلار كۆپەيدى. قوللىرىنىڭ ئالقىنى بىلەن ئېغىزلىرىنى دالدا قىلىشىپ تۇرۇپ كۈسۈرلاشتى. نەدە ئۇرۇش - جېدەل بولسا شۇ يەردە تاماشا كۆرۈپ كۆڭلىنى ئېچىشقا ئادەتلەنگەن تۇرامەت قاششاق، باز - بازچى ئابدۇلئاشىق، قۇيرۇقى ھاڭۋاقتى، سەيداق دوقمۇشلار ئۇرۇشۇۋاتقان قوشنا قۇدۇقلارغا قاراپ ھە دەپ گەپ ئاۋۇتاتتى:

— بۇ ئىككىيلەنزە كېلىن ئەكىرگىلى، قىز بەرگىلى ئادەم تېپىلمىغاندەك بالىلىرىنىڭ رايىغا بېقىپ قۇدىلىشىپ قويۇپ، مانا ئەمدى...

— كاجنى جاھىل ئوڭۇشايدۇ دەپ، بىر - بىرى بىلەن تېپىشقان داڭلىقلارغۇ بۇلار !

— شۇ، ئىسلىماخۇنمۇ يەنە بىر قۇدىسىنى ئىلگىركىن تويغۇزغان، غىت قىلدى قىزىنى ئولتۇرغۇزۇۋېلىپ، كۈيۈ ئوغلى غوجاخۇننى راسا دوڭغايتقان، مانا ئەمدى ئۆزىگە كەلدى تازا !

— سۇلايمىناخۇن ئادەم ئەخمەق قىلغىلى ئۇنىڭدىن ئۆتە ئۇستا.

— شۇڭا، بۇلارنىڭ بىرسىنى قىزىلمۇچ، بىرسىنى كۆك دەيدىكەنمىز - دە ...

كىشىلەر تاماشا كۆرۈپ بولالماي، يالىقى يېيىلىپ كەتكەن پەيتتە جېدەل ئۇلغىيىپ، ھەر ئىككى تەرەپ ئۆز ئېتىزدىن قىرغا قىستاپ كەلدى. بىر - بىرىگە قوللىرىنى سوزۇشۇپ، ئەر قۇدىلار كېكىرەكلىشىپ، ئايال قۇدىلار چاچ يۇڭدىشىپ ھۆركىرىشىپ، بالىلار تاتىلىشىپ چىرقىرىشىپ كەتتى، ھەتتا قېمىزخان بىلەن غوجاخۇنمۇ بۇ جېدەلدىن قىسىر قالمىدى، شۇ ئەسنادا بىركىم چاقىرىپ كەلدىمىكىن، جېدەلنىڭ بېشىدا سامۇق موللام پەيدا بولدى. قاتمۇقات قىلىپ يۆگۈلگەن ئاپپاق سەللىسى كىشىنى ئەيمەندۈرىدىغان بۇ يۈرت ئۇلۇغى ئادىمىيلىكتىن چىقىپ ئىت - مۇشۇكىكە ئوخشاپ قالغان ئاۋۇ

بەندىلەرگە قاراپ ئىچىدە بىرنېمىلەرنى ئوقۇغىنىچە بېشىنى چايقىدى. ئاللانى شېپى كەلتۈرۈپ تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ مۇشۇ قىلغانلىرى ئۈچۈن قىيامەتتە كۆرگۈلۈكى بارلىقىنى يادىغا سېلىپ قويدى. قارىشىپ تۇرغانلارغا تاماشا كۆرمەي، ئۇلارنى ئاجرىتىشقا بۇيرۇق قىلدى.

شۇ كۈنى بۇ ماجىرا تەستە بېسىقتى. ھالبۇكى، جېدەل كۆرۈنۈشتە بېسىققان بولسىمۇ، قۇدىلارنىڭ قەلب ئېتىزىغا ئاداۋەت ئۇرۇقى چېچىلدى.

*　　*　　*

— تاخ، تاخە ھۇي، توخۇ پوقىنىڭ توخۇلىرى ! — ئارقا ھويلىنىڭ بېغىغا چىقىپ، كۆكتاتلىقتا توختىغان مىرزانىخانىنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلۇپ، ئاغزى ئېچىلدى، — ۋايجان - ۋايجان ! ھۇ ئاجناپىنىڭ توخۇلىرى، دەرۋزا ئالدى، ھويلىنىڭ ئۆپچۆرىسىدە توخۇ پوقىنىڭ دەستىدىن يەرگە دەسسىگىلى بولمىغان. يا بىردەم - يېرىمدەم ئارام ئالاي دەپ ياتسا، توخۇنىڭ ۋاتاقلاشلىرىدىن تېخى كۆزىنى يۇمغىلى بولمىغان. مانا ئەمدى ئوتياش چۆنەكلىرىمگە ئولاشتى بۇ يېنى ياماننىڭ توخۇلىرى ! ۋايجان، ۋايجان... — مىرزانىخان يەردىن چالمىلارنى تېرىپ ئېلىپ كۆكتاتلىقتا بەھۇزۇر دانلاۋاتقان توخۇلارغا ئېتىشقا باشلىدى. ئەمدىلەتىن قۇلاق چىقىرىپ يەرنى كۆكەرتەي دېگەن چامغۇر، پالەك، كەرەپشە قۇلاقلىرىنى چوقۇلاپ ئالىپاساق قىلىۋەتكەن ئون - ئون بەشچە مېكىيان ئۆزلىرىگە باش بولۇپ قانات سۆرەپ يۈرگەن قىزىل خورازغا ئەگىشىپ قاقاقلىغىنىچە قاچتى. پەيلىرى باغجانلاپ تۇرغان سۆلەتلىك خوراز - مېكىيانلارنى ئۆزىنىڭ كەلگەن يېرى — سۇلايمىناخۇنۇمنىڭ ئارقا ئىشكى تەرەپكە باشلىدى. ئۇركۈپ كەتكەن بۇ توخۇلار بەئەينى مىرزانىخانىنى تىللاۋاتقاندەك بەس - بەستە قاقاقلاپ، مەھەللىنى بېشىغا كىيدى. مىرزانىخان بولسا

ئاشۇ توخۇلاردىن ئۆتە قاقاقلايتتى:

— ھۇ، بېشىنى يېگۈرنىڭ توخۇلىرى. قارنى بالا ھارامخورلار ! ...

مىرۋانىخان توخۇلارنى تىللىغان بولۇپ قورسقىنى بوشاتتى. زۇرنىساخان قىزىنى ئولتۇرغۇزۇۋالغان بىرنەچچە ئايدىن بېرى ئۇنىڭ ئاغزى بېسىلماس بولۇپ قالغانىدى. پەيت تاپسىلا دارىتمىلاپ قورسقىنى بوشىتاتتى. پۇتۇن مەھەللىگە ئاڭلىتىپ تۇرۇپ قوشنا قۇدىسىنى تىللايتتى. ئۇلارنىڭ توخۇ، كەپتەرلىرىمۇ خۇددى ئارىدىكى يىرىكچىلىكنى بىلىدىغاندەك كاتەك ـ قۇملىرىدىن ئۇچۇپ چىقىپ ئۇدۇل ئىسلىماخۇنىنىڭ كۆكتات، زىرائەتلىرىگە، ئۆگزىسىگە دانلاققا چۈشەتتى. قۇدا تەرەپنىڭ چوڭىدىن كىچىكىگىچە، ئۇلاغ ـ ئۇلمەكلىرىدىن تارتىپ، توخۇ ـ كەپتەرلىرىگىچە ئۆزلىرىگە ھۇجۇم قىلىشى ئىسلىماخۇنلارنىڭ ئوغىسىنى قاينىتتى

— نى ... نېمە بولدى، خوتۇن؟ نېمىگە قاينايسىلە؟ — ئېتىزلىقتىن كەيپسىز بىر ھالدا كەلگەن ئىسلىماخۇن خوتۇنىنىڭ ئالدىدا توختىدى.

— نېمە بولغانلىقىنى مەندىن سورىماي، كۆزلىرىنىڭ بالىخانىسىنى يوغان ئېچىپ قارىسىلا ئوتياش ـ چۆنەكلەرگە... ھوي، قوللىرىدىكى نېمە ئۇ ئەمدى؟ — زۇرنىساخان ئېرىنىڭ قولىدىكى نابۇت بولغان بىر تۇتام مايسىغا قاراپ چەكچەيدى.

— نېمە بولاتتى، قوغۇن مايسىسى ! — ئىسلىماخۇن تاشالماي تۇرغان چۆگۈندەك ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي قاينىاپ كەتتى، — قوغۇنلۇققا بارسام، بىر توپ كەپتەر دانلاققا چۈشۈپتۇ، يېقىنلاپ كېلىشىمگىلا، پالاقلاپ ئۇچۇپ كەتتى. لېكىن، ئۇلار ئەمدىلا يەردىن بېشىنى چىقارغان يۇمران مايسىلارنى ئاللىقاچان نابۇت قىلىۋېتىپتۇ. قىلغان ئەجرىمىز پۇتۇنلەي يوققا چىقىپتۇ !

ئەتىيازنىڭ ئاپتىپىدا كۆيۈپ تېخىمۇ قاردىاپ كۆمۈرگە ئوخشاپ قالغان زۇرنىساخاننىڭ چىرايى قورقۇنچلۇق تۈس

ئالدى:

— ھەممىنى نابۇت قىپتۇما؟

— تۈگەپتۇ زادى !

— ۋايجان ـ ۋايجان، قايسى ئۆلۈمتۈكىنىڭ كەپتىرىدۇ؟

— مۇشۇ قىزىلمۇچلارنىڭ بولمىسا، كىمنىڭ بولاتتى؟! — ئىسلىماخۇن يىرىك، قاداقلاشقان قولىنى پېشانىسىغا سايىۋەن قىلىپ، سۇلايمىناخۇننىڭ ئۆگزىسىنى ئايلىنىپ ئۇچۇۋاتقان كەپتەرلەرگە قارىدى، — ئېتىز ئوتتۇرىسىدا ئاچچىقتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ قاراپ تۇرسام، ئۇدۇل ئاشۇلارنىڭ ئۆگزىسىنى كۆزلەپ ئۇچۇپ كەتتى.

— مۇنداق دېسىلە تېخى ! — مىرزانىخان ئېرىنىڭ ئىچىنى ئۆرلەتتى، — ئۇ خەقنىڭ توخۇلىرى ئوتياشلىقىمىزدا، كەپتەرلىرى قوغۇنلىقىمىزدا ئوردىكۇم ئويناپ تۆپە ـ تۆپىلەپ زىيان سېلىۋاتسا، ئۆزلىرى ئۇدۇل كەلگەن يەردە قىرىچە ـ يېنىچە تېگىپ ماڭغۇزمايۋاتسا، بىزگە كۇن يوقمۇ زادى؟! بىز ما بەگلىكتە ياشامدۇق، يوق؟

— مەن ئۇلارنىڭ قىلغانلىرىغا كۆزۈمنى پارقىرىتىپ قاراپ تۇرىۋەرمەيمەن، ئىچىگە ئۇرۇۋېتىمەن، زىيان دېگەننىڭ ئاچچىق بولىدىغانلىقىنى تېتىتىپ قويىمەن !

— بۇياقتا كەلسىلە، بۇياققا، — مىرزانىخان ئېرىنىڭ قولىدىكى كەپتەر چوقۇلاپ بېغىشى ئۈزۈۋېتىلگەن قوغۇن مايسىلىرىنى ئېلىپ، سۇلايمىناخۇننىڭ ئارقا ئىشىكى تەرەپكە بويۇندىدى.

— نەگە؟ — ئىسلىماخۇن كەينىگە داجىدى.

— ئا خەقنىڭ ھويلىسىغا !

— قانداق قىلىسىلە؟

— كىرىپ دېمەيمىزمۇ مۇنداق؟

— نېمىنى دەيتىتىڭلا؟

— ماۋۇ زىيانىنى كىم تۆلەيدۇ، دەپچا !

— ئەخمەق بولماڭلا، هاي ! — ئىسلىماخۇن خوتۇنىنىڭ ئالدىنى توستى، — هەر قېتىم بىر ئىش بولسا تالاغا چىقىپ، هەتتاتتا ـ شاتتاتا قىلىپ ئەزان ئوقۇپ، مەھەللىنى بېشىڭلىغا كىيىپ، ئۆزۈڭلىنى شەرمىساز قىلىپ يۈرگىنىڭلا بىلەن، چۈنىنىڭ قانىتىچىلىك ئەقلىڭلا يوق ئىكەن سىلىنىڭ !

— ئەمىسە خەقتىن قورقۇپ زىيانىنى ئىچىمىزگە يۇتۇپ يۈرۈپرىمىزما؟ ماقا، ماۋۇ ئوتياشقۇ يوقىلاڭ نەرسە، لېكىن ئا قوغۇن ئاز كەم ئىككى مو يەرنىڭ قوغۇنى تۇرسا... ئەمدى باشقا تېرىيلى دېسەك ۋاقتى ئۆتتى...

— شۇ، ئۇنداق دەپ چار توخۇدەك مەھەللىنى بېشىڭلىغا كىيىپ ۋاتاقلىغىنىڭلا بىلەن، ئۇنى كىم سورايدۇ؟

— بىز ئۆزىمىز سورامىز.

— كىمدىن؟

— دان بېرىپ باقمىلى قورسىقى ئاغرىغان توخۇ ـ كەپتەرلىرىنى هايتاڭغا قويۇپ بەرگەن مۇنۇ خەقتىنچۇ !

— پوق يېگەن توخۇدەك كۆزۈڭلىنى يۇمۇۋېلىپ مېڭىڭ ۋاتاقلىساڭلىمۇ، بەربىر گول خوتۇن ـ دە، سىلى !

— ۋاي سىلى بەك هوششا ! — مىرۋانىخان ئېرىنىڭ قوپال، سەت گەپلىرىدىن تېرىكتى، — قانداق قىلسىلا ـ قىلسىلا ئەمىسە ! خۇددى زىيان بولسا بىر ماڭىلا بولىدىغاندەك...

— ماڭا يېقىن كېلىڭلا، يېقىن، — ئىسلىماخۇن خاپا بولۇپ يامانلاپ ماڭغان خوتۇنىنىڭ قارا چېكىت گۈللۈك ئاق چىت كۆڭلىكىنىڭ پېشىدىن تۇتۇپ تارتتى، ئۇستىرا تەگمىگىلى خېلى بولغان ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئارىسىدىكى ئاغزىنى خوتۇنىنىڭ قۇلىقىغا يېقىپ بىرنېمىلەرنى پىچىرلىدى.

— زىيانىنى ئۆلۈشۈۋالمىز؟ قانداق ئۆلۈشمىز ... — مىرۋانىخان ئىشەنمىگەندەك بىر خىل هېسسىياتتا ئېرىنىڭ ئاچچىق، غەزەپ ئورنىغا قۇۋلۇق ـ شۇملۇق ئالامەتلىرى پەيدا بولغان قىسىق كۆزلىرىگە تىكىلدى.

ـــ مېڭىلا ئەمدى، تولا گەپ قىلماي ئۆيگە كىرىپ، بىر قازان ئاش پىشۇرۇڭلا.

ئىككىيلەن بىر ـ بىرىگە ياندىشىپ كۈسۈرلاشقىنىچە باغ ئىشكى بىلەن ھويلىسىغا كىرىپ كەتتى. شۇ تاپتا يان تەرەپتىكى باغ تېمىنىڭ ئۈلارنىڭ تىللاشلىرىنى، كۈسۈرلاشلىرىنى، پىلانلىرىنى ئاڭلاپ قالغاندەك غىچىرلاپ كەتتى.

ئاي قاراڭغۇسى كۆڭلى قارا، نادان بەندىلەرگە دالدا بولغانىدى. ئاۋۋال ئاخشامدا چاشقان ماراۋاتقان مۇشۇكتەك تامنىڭ دالدىسىدا، كۆچەت ـ قاناتلارنىڭ ئارىسىدا تىمىسقىلاپ يۈرگەن بىر قارا كۆلەڭگە قولىدىكى خالتىدىن بۇغداينىڭ بىرنېمىلەرنى چاڭگاللاپ ئېلىپ، ئىككى ھويلىنىڭ ئارىلىقىدىكى تارچۇق ئورمان بەلبېغىغا، باغ ئىشكىنىڭ ئەتراپىغا، كۆكتاتلىققا چېچىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ھەربىر شۇنچىلىك يەڭگىل، شەپسىز، چاققان ئىدىكى، قاراڭغۇلۇققا تولغان دۇنيا ئۇنىڭ نېمە قىلۋاتقانلىقىنى كۆرەلمەي قالغانىدى.

يەنە بىر كۈننىڭ ئاسمىنى يورۇدى، ئەمما قۇياشنىڭ جامالى كۆرۈنمەيتتى. كۈنچىقىش تەرەپتىكى قۇملۇقتەك بوزىرىپ تۇرغان ئاسماندىن پۈر ـ پۈر قۇم ياغاتتى. بۇساق چوماقنىڭ ئەتىگەنلىك يوقلىمىسىدىن كېيىن ئۆز ئېتىزلىقىدا ئۆملىشىپ يۈرگەن قوشنا قۇدىلارنىڭ توپا ـ تۇمان دەستىدىن بوزىرىغان چىرايى تۇتۇق ئاسماندىن پەرقسىز ئىدى. كۆكتاتلىقنىڭ ئۇ تەرىپىدە خوتۇن ـ بالىلىرى بىلەن كېۋەز مايسىلرىنىڭ ئوتىنى ئوتاپ، تۇڭنى يۇمشىتىۋاتقان ئىسلىماخۇن پات ـ پات ئىشتىن توختاپ تاقەتسىز بىر رەۋىشتە قۇدىسىنىڭ باغ ئىشكىگە قارايتتى. ئەمما، سۇلايمىناخۇننىڭ ئېپتىخارى بولغان قىزىل خوراز، تالادىن دان يەپ ئۆيدە كاكىلايدىغان، زۇرنىساخاننى بوردايدىغان ھېلىقى ئاچ مېكىيانلار ئۇلۇغ ئاشۋاقتىغىچىمۇ تالاغا چىقاي دېمەيتتى. ئۇلار سىزىپ قالدىمۇيا؟ ناۋادا كۆڭلۈمدىكىنى، ئاخشام

قىلغانلىرىمنى بىلىپ قالغان بولسا، توخۇلىرىنى كاتەكتىن چىقارمىغان چېغى. ئۇلارنىڭ كەپتەرلىرىمۇ بۇگۈن ئەجەب قوناقتىن مىدىرلىمايۋاتىدۇ. سوققان چوتۇم ئۆزۈمگە ھېساب بولۇپ قالامدۇ، نېمە؟ ياق - ياق، ئالدىرىماي تۇراي، بۇ خەق كۈندە دېگۈدەك ئۆزىنىڭكىنى قويۇپ، مېنىڭكىنى يېمەسە كۆڭلى يېرىم قالىدۇ، كۆزىگە ئۇيقۇ كىرمەيدۇ؛ يېگەن - ئىچكىنى چىرايىغا چىقمايدۇ. ئىسلىماخۇنىنىڭ قىسىق كۆزلىرى ئويناپ كەتتى. خوتۇن - بالىلىرىم نېمە ئويلاۋاتىدىكىن، دەپ يەر تېگىدىن ئۇلارغا قاراپ قويدى. كېۋەزنىڭ ئوتنىي ئوتاۋاتقان مىرزانىخان، چۆنەك يۇمشىتىۋاتقان نۇرئەلىلەر ئۆزى ئېتىزلىقتا تۇرغىنى بىلەن كۆڭلى بۇ يەردە ئەمەستەك قىلاتتى. لېكىنزە، خوتۇنى يامانلاپ ئولتۇرغاندىن بېرى نۇرئەلى بەك جىمىغۇرلىشىپ كەتتى. كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ زاڭاق سۆڭەكلىرى چىقىپ قالغان، چىرايىدىكى بىر قارا ئىككى بولۇپ، تەمرەتكە بېسىپ كەتكەندى. بۇ خەق يا قىزىنى قوشۇپ قويمىغان، يا خېتىنى ئالغىلى ئۇنىمىغان، ھەممە ئىشنى ئۆزىگە ئوخشاش خىڭلاشتۇرۇپ...

خورازنىڭ چىللىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. پۇتۇن مەھەللىنى سەگەكلەشتۇرىدىغان بۇ زىل، يۇقىرى ئاۋاز سۇلايمىناخۇنىنىڭ ئاشۇ سۆلەتلىك پوچى خورىزىنىڭ ئاۋازى ئىدى. خورازغا ئەگىشىپ قاتارى چىقىپ كەلگەن مېكىيانلارنى يىراقتىنلا كۆرۈپ يۈرىكى دۈپۈلدەپ كەتكەن ئىسلىماخۇن ھەربىر كىتىنى تېزلىتىپ ئاستىرتىن بۇ جانىۋارلارغا كۆز سالدى. ئىگىسىدەك قارنى تويۇپ ئۆتمەيدىغان بۇ توخۇلار كىچىك، ئەمما ئىتتىك كۆزلىرى بىلەن دانغا ئۆزىنى ئاتتى ھەم دانلىغان پېتى ئۆز ئىگىسىنىڭ تەسەررۇپىدىكى ئېتىزدىن ئۆتۈپ كۆكاتلىققا يېتىپ كەلدى. ئۆز - ئۆزىدىن خۇدۇكسىرەپ قاردىاپ، تەرلەپ كەتكەن ئىسلىماخۇنىنىڭ كۆزى ئاشۇ توخۇلاردا، قولى كەتمەندە تۇرۇپ، پۇت - قوللىرى كالانپايلىشىپ كەتكەن بولغاچ، تۇيۇقسىز

ژايجانلاپ كەتتى. ئۇنىڭ غەپلەتكە پاتقان كۆزلىرى ئۆزىنىڭ ئىشى بىلەن بولمىغاچقا، قولى كەتمەننى ئۆزىنىڭ پۇتىغا چېپىۋەتكەندى.

— ژاي - ژاي - ژاي ... ژاي پۇتۇم، ژاي پۇتۇم ! — ئىسلىماخۇن ئاغرىقتا چىدىماي، كېۋەزلىكتە يۇمىلىپ كەتتى.

— ژاي نېمە بولدى؟ ! — مىرزانىخان ئىشىنى قويۇپ ئېرىنىڭ قېشىغا يۈگۈردى، — ئوھۇ، ئا كۆزلىرى نەگە كەتكەن... بىردەمنىڭ ئىچىدە، ژايجان - ژايجان، — مىرزانىخان بالىلىرىنى چاپتۇرۇپ بىرنەچچە تۇپ خوخا تاپتى. خوخىنىڭ تىكەنلىرى ئالىقىنىغا قادىلىپ تۇرسىمۇ، ئوسما سىققاندەك بىر ئوبدان سىقىپ، سۈيىنى ئېرىنىڭ بېلىقىنىڭ ئاغزىدەك ئېچىلىپ قالغان سول پۇتىنىڭ دۈمبىسىگە تېمىتىپ قانىنى توختاتتى. ئاندىن قىزى قېمىزخان تېپىپ كەلگەن كونا لاتا بىلەن يارا ئېغىزىنى تاڭدى.

ھويلىدا ژايجانلاپ ياتقان ئىسلىماخۇننىڭ قۇلىقى سۈلايمىناخۇنلاردا ئىدى. دېگىنىدەك، پېشىن بولغان مەھەلدە ئۇلارنىڭ ئارقا ھويلىسىدا ئاۋۇال زۇرنىساخاننىڭ، ئاندىن كېيىن چوڭ - كىچىك ھەممىسىنىڭ داد - پەريات كۆتۈرگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. كېيىن بالىلار ئۇلارنىڭ توخۇلىرىنىڭ كېتىۋاتقان يەردە، كەپتەرلىرىنىڭ ئۇچۇۋاتقان يەردە بىر - بىرلەپ موللاقلاپ چۈشۈپ، ھارام بولغانلىق خەۋىرىنى ئەكىرىشتى. ئىسلىماخۇن مېڭىسىگىچە زىڭىلداپ چىققان پۇتىنىڭ ئاغرىقىنى ئۇنتۇپ، كۇلكىسىنى ئىچىگە پاتقۇزالمای قالدى. كۇلۇۋاتقىنىمنى بالىلار كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ، ئۆرۈلۈپ تۇرغان قېلىن كالىپۇكىنى چىشلىۋالدى. ئەمما، ئۇزاقتىن بېرى قوشنىسى يىغلىسا كۇلۇپ كەلگەن بۇ ئادەم قانداقمۇ كۇلكىسىنى ئىچىگە يوشۇرالىسۇن... «ھە، ئاشۇنداق - ھە، زىيان دېگەن ئاچچىق نېمە شۇنداق...» ئىسلىماخۇن ئۆز - ئۆزىگە سۆزلىگىنىچە ياردار پۇتىنى سۆرەپ ئۆگزىگە ياماشتى. ئۇ قوشنا قۇدىسىنىڭ يىغىسىنى ئوچۇقراق

ئاڭلىماقچى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھويلىسىنى ئۆزىنىڭ ئالمىنىنى كۆرگەندەك كۆزەتكىلى بولمىدىغان بالىخانىغا چىقتى. راست دېگەندەك ئۆلۈك كەپتەرلەرنى كۆتۈرۈۋالغان سۇلايمانخۇن ئۈيدەك ھۆركىرەپ، مېكىيانلارنى باغرىغا بېسىۋالغان زۇرنىساخان قېرى ئىنەكتەك مۆرەپ يىغلاۋاتاتتى. نېمە قىلىشنى بىلەلمەي قالغان بالىلىرى دادىسى بىلەن ئانىسىنىڭ ئەتراپىدا سالپىيىپ تۇرۇشاتتى. بالىخانىنىڭ ھاۋادىنمۇ ئوغرى مۇشۇكتەك ماراپ تۇرغان ئىسلىماخۇن كۆلكىسىنىڭ ئاڭلىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئاغزىنى تۇتۇۋالدى.

نىھايەتكى، بۇ يىغا ئۈچ كۈندىن كېيىن ئىسلىماخۇنلارنىڭ ھويلىسىدىن ئاڭلاندى. كىم بىلسۇن، ئۇلارنىڭ قۇيرۇقىنى كۆتۈرەلمەي قالمىدىغان قويلىرىدىن يەتتىسى بىر كېچىدىلا ھارام بولغان، يەنە تۆت قوي پۈت ئېتىپ ياتاتتى. ئىسلىماخۇن بۇنى باھانىلاپ ئىششىپ كەتكەن پۈتىنى سۆرىگىنىچە خوتۇن ـ بالىلىرىنى تىللاپ، ئۇرۇش ئۈچۈن ئاقساپ، پالاقلاپ كەتتى. قىممەت باھادا سېتىۋالغان بۇ «ئۇزۇن قۇلاق، ئەگرى كومۇشا» دولان قويلىرىغا ئۆزىنى تاشلاپ ھۆڭ ـ ھۆڭ يىغلىدى.

3. يولدىكى خىيال

ئىسلىماخۇن ئەنە شۇنداق ئىچى يامان، تەرسا بىر ئادەم. يۈرت ئىچىدە ئۇنىڭ ئىسمى چىقسىلا، ھەممە ئادەم ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇراتتى. گەپ ـ سۆزلىرى سوغۇق، ئۇچرىغانلا ئادەمگە توك تېگىدىغان بۇ ئادەم ھەممە ئىشنى ئۆزىنىڭ دېتىغا، دېگەن يېرىگە كەلتۈرۈشنىڭ كويىدىلا يۈرەتتى. ئوك كەلمىگەن ئىشقا ھامان ئاچچىق تىناتتى. مانا بۇگۈن ئۇ ھېچ باھانە ـ سەۋەبنىڭ تايىنى يوقلا قىزى قېمىزخاننى ئەردىن چىقىرىمەن دەپ، غوجاخۇن ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنى كاتىپنىڭ ئالدىغا ھەيدەپ ماڭدى. قىزىنى ئەردىن چىقىرىشنى لايىق كۆرمىگەن مىرزانىخان تەرسا ئېرىگە

يېلىنىپ :

— «ئۇننى بۇزۇپ ئۇماچ ئېتىپتۇ، قىزنى بۇزۇپ جۇۋان» دېگەندەك، مۇشۇ ئىشقا بەك ئالدىراپ كەتمىگەن بولسىلا بوپتىكەن، دادىسى. غوجاخۇنمۇ گېپى پەلىپەتىشرەك، ئۆزى سەت بولغان بىلەن گەپ ـ سۆزلىرى سۇلۇق، كىشىگە يامانلىق ئويلىمايدىغان يېتىم ئىكەن... — دەپ ئەمدىلا ئېغىز ئېچىپ تۇرۇۋېدى، ئىسلىماخۇن كۆزلىرى چاچراپ چىققۇدەك ئەلپازدا:

— ماڭ، ماڭە... سەن ئەر خەقنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىمەن دېمەي، ئۇمىچىكىنى ئەتكىنە ! — دەپ خوتۇنىنى سىلكىشلىۋەتتى.

ئىسلىماخۇن تالادا بىر ئادەم، ئۆيدە بۆلەكچە بىر ئادەم ئىدى؛ بولۇپمۇ ھېلىقىدەك پايدا ـ زىيان توقۇنۇشىغا دۇچ كەلگەندە، خوتۇن ـ بالىلىرى بىلەن بىر قاش بولۇپ خەقكە ئۆزىنىڭ سۇر ـ ھەيۋىسىنى كۆرسەتكىنى بىلەن، ئۆيدە ھەممىنى ئۆزۇمنىڭ دېگەن يېرىگە ئاپىرىمەن دەپ تەتۈر چۆرگۈلەپ، ھېچكىمنى ئېغىز ئاچۇرمايتتى. كىزى كەلسە قولىغا نېمە چىقسا شۇنى ئېلىپ، خوتۇن ـ بالىلىرىنى ئۇرۇپ، پەشۋالاپ چۈشەتتى. بۇنداق چاغدا مىرۋانىخان ئۇنىڭ ئالدىدا ئىتنىڭ ئالدىدىكى مۇشۇككە ئوخشاش بىچارە ھالەتكە چۈشۈپ قالاتتى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ ئانىلىق سۈيىتى بىلەن ئويلىغىنىنى دەپ باقتى:

— بىر سىلىنىڭ ئىشلىرى بولغان بولسىغۇ ئارىلاشمايتتىم. بۇ بالا ھازىر...

— ئەر خەقنىڭ ئىشىغا تولا ئارىلاشما دېدىم ! — ئىسلىماخۇن بىردىنلا تەتۈر چۆرگۈلىدى. يەردىن بىر چاڭگال توپىنى ئېلىپ چاچتى. كۆزلىرىنى ئاچالماي قالغان مىرۋانىخان يىغلىغىنىچە ئۆيگە كىرىپ كەتتى. بىچارە ئانىنىڭ «بۇ بالا ھازىر ئېغىربوي بولۇپ قاپتۇ» دېمەكچى بولغان گېپىنىمۇ يىغا بېسىپ كەتتى.

ئىسلىماخۇن كەتمەن كەسكەن سول پۇتىنى سۆرىگىنىچە

قېمىزخاننى ئېلىپ يېزىلىق ھۆكۈمەتكە پىيادە يولغا چىقتى. بۇ تەرسا يېلى چىقىپ ماكچىيىپ تۇرغان ھارۋىنىڭ چاقىنى ياماتقىلى ئالدىراپ قالغانىدى. ئارا يولدا ئۇلارغا بوينىنى قىسقىنچە ساقلاپ تۇرغان غوجاخۇن قېتىلدى. بۇ ئۇچ كىشى بىر يولغا پاتمىغانىدەك مۇشۇنداق بىرسى ئالدىدا، بىرسى ئوتتۇردا، بىرسى كەينىدە كېتىشىۋاتاتتى. يېزىلىق ھۆكۈمەتتىكىلەر توي خېتى ئالدىغانلاردىن ئاجرىشىدىغانلارنىڭ ۋالىۋىسى تولا ئىكەن، دەپ نىكاھ ئىشلىرىنى بېجىرىدىغان ئىشخانىنى كالتە بازارنىڭ نېرىسىدىكى گاس ـ گاچىلار ساناتورىيەسىگە يۆتكىۋەتكەنىدى. توي خېتى ئالدىغان قىز ـ چوكانلار ئۇ يەرگە كىرگۈدەك بولسا، قورۇنىڭ ئىچىدە ئاپتاپقا قاقلىنىپ ئولتۇرغان گاس ـ گاچىلار تىللىرىنى چىقىرىشىپ قىلمىغان قىلىقلىرى قالمايتتى. بارماقلىرىنى بىر ـ بىرىگە جۈپلەپ: «ماڭا تېگىڭ» دېگەندەك ئىشارەت قىلىپ كىشىنىڭ قوۋۇرغىسىنى ئېگەتتى. كۈزدە پەتتىگە بارغاندا قېمىزخان ئۇلارنىڭ ئەپتىدىن قورقۇپ، غوجاخۇنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋالغانىدى. غوجاخۇنمۇ مۇشتىنى تۈگۈپ ئۇلارغا ھەيۋە قىلىپ، قېمىزخاننى دالدىغا ئالغانىدى. بۇگۈن يەنە ئاشۇنداق ئىش بولۇپ قالسا، ئېھتىمال ئۇنىڭ كارى بولمايدۇ. شۇ ئەمەسمۇ، ئەمدى ئاجرىشىپ، سۆزىنى ئالدىغان خوتۇن بىلەن كىمنىڭ كارى!

قېمىزخانىنىڭ ئىختىيارسىز كۆڭلى يېرىم بولدى. ئەمدى ئۇنىڭغا بەتبەشىرە گاچىلار چاقچاق قىلسىمۇ، ئېرىنىڭ كۈنلۈكى كەلمەيدۇ. قوش ئېڭىكى قورسىقىدەك ساڭگىلاپ تۇرىدىغان ئاشۇ سۆرۈن چىراي كاتىپ پەتتىنى تارتىۋالسىلا، ئۇلار ئەر ـ خوتۇنلۇقتىن بىكار بولىدۇ. ھوي راست، ئۇلار پەتتىنى بىكار قىلسا، ئىچىدىكى سۈرەتنى قانداق قىلىدىغاندۇ؟ يىرتىۋېتەمدىغاندۇ؟ ياق، چاپلاقلىق سۈرەتنى ئۆزۈم ئاجرىتىۋالايمكىن يا... كېيىن يالغۇز قالغاندا، ئېتىزلىقتا

ئوتاق ئوتاۋاتقاندا ئانچە ـ مۇنچە قاراپ كۆزۈمنىڭ ئىچ پۈشۈقىنى چىقارغىلى لازىم بولار. ئەمما، سۈرەتكە قارىغان بىلەنمۇ، بىز ئەر ـ خوتۇنلۇقتىن چىقىپ كەتسەك، ھەممە نېمىمىز بىكارچى بولۇپ كېتەر ھەرقاچان ! بىكارچى بولۇپ كېتىدۇ زادى، بۇ نېمىشقا شۇنداق بولىدۇ؟ دادامنىڭ ئالدىدا ھازىرغىچە توي كۈنىدىكى ئۇششاق ئىشلار توغرا تۇرۇۋېلىۋاتىدۇ. ۋاي جېنىمەي، ئۇ ئىشنىڭ تەرگەپ كەتكۈدەك نېمىسى بار؟... چوڭ ئادەم دېگەن قورسىقىنى كەڭرەك تۇتسىچۇ كاشكى !

توي كۈنىدىكى ئىشلار ئانچە قاملاشماي قالغانىدى. يىگىتلەر كەلگەندىن كېيىن ھويلىنىڭ ئىچى باشقىچە پاتىپاراقچىلىققا تولدى. نەغمە ـ ناۋا، ھايت ـ ھۇيتلار بەگلىكنى بېشىغا كىيىدى. ھېچكىم كۆزگە ئىلىپ قويمايدىغان ئۇ خىڭخىڭ سازەندىلەرنى نەدىن تاپتىكىن، داپچى، راۋابچى، ئۇسسۇلچىلار ھويلىدىن توپا ـ توزان ئۆرلىتىۋەتكەنىدى.

تەرسا ئادەمگە ھەممە ئىش ئەكسىچە تەسىر قىلىدىغان ئوخشايدۇ. شوخلۇقتىن جېنى ئىچىگە پاتماي قالغان يىگىتلەرنىڭ ناخشىسى ئىسلىماخۇنىنىڭ قۇلىقىغا جاڭگالدا چېپىپ كېتىشۋاتقان ئېشەكلەرنىڭ ھاڭرىشىدەك ئاڭلىنىپتۇ. پاتىپاراقچىلىقتا ھېچبىر ئىشنىڭ بېشىنى تېپىپ بولالمای سارىڭدەك پىرقىراپ يۈرگەن ئىسلىماخۇن يەنە كىملەرنىڭدۇر:

ـــ قويۇڭلار، بالىلار. بىر ـ ئىككى پەدە ئۇسسۇلغا دەسسەپ قويايلى، بولمىسا قېمىزگۈلنىڭ دادىسى بىزنى دوك ئوخشايدۇ دەپ قالمىسۇن ! ـــ دېگىنىنى ئاڭلاپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىسلىماخۇن تەرىنى بۇزۇپ:

ـــ نېمە ئۇ، يېنى چىقىپ كەتكەن ئۆچكىدەك توختىماي دىڭگۈسلاپ ... ـــ دەپ يىگىت تەرەپتىكىلەرکە كايىغانىمىش.

سامۇق موللام نىكاھ ئوقۇغىلى تۇرغاندا يەنە بىر كۆڭۈلسىزلىك چىقتى. موللام:

ـــ جانابىي ئاللانىڭ ئەمرى بىلەن رەھمەتلىك ھاشىماخۇنىنىڭ

ئوغلى غوجاخۇن، ئىسلىماخۇنىڭ قىزى... ئىسمى نېمە ئىدى ھازىر ئەرگە بېرىۋاتقان بالىنىڭ ... ھە خوش، قېمىزخان... قېمىزخاننى خاتۇنلۇققا قوبۇل قىلىپ ئالدىلىمۇ؟ — دەپ سورىغاندا، بەك خوشلۇقى تۇتۇپ كەتكەن غوجاخۇن گېپىنى قىرىپ ئاۋازىنى سوزۇپ:

— ئالدۇق ! — دەپ توۋلىدى. شۇنىڭ بىلەن قېمىزخاننىڭ چوڭ ئاكىسى ئۆمەرئىلاخۇن:

— نەچچىگلار ئالدىگلار؟ — دەپ ئاچچىق تەنە قىلدى.

شۇ كۈنى دۇئا بېرىشكە تەييارلانغان توي ئەھلىنىڭ ئاغزىدىن دۇئا ـ تىلەك ئەمەس، يىرتىق تاغاردىن ياڭاق تۆكۈلگەندەك، سەت خىرىلدىشىپ كۈلكە ـ مەسخىرە ياغقانىدى. گىلەمدە ئولتۇرۇپ ئىشىك ـ بوسۇغىلارغا يانپېشى ئۇرۇلۇپ يۆتكىلىۋاتقان قېمىزخان ئاغرىقىغا چىدىماي ھۇ تارتىپ يىغلىغاندا، يىگىت تەرەپتىن كەلگەن سۆزمەنلەرنىڭ بىرسى:

— نېمانچە يىغلايدۇ ئەرگە تېگىپ باقمىغاندەك؟ — دېسە، يەنە بىرسى قوپۇپ:

— خۇشياققانغا يىغلامدىكىن، — دېدى.

غەزەپتىن كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ يۇرگەن تەرسا ئىسلىماخۇن بۇ گەپنىمۇ ئاڭلاپ قالغان چېغى، شۇ يەردىلا توينى بۇزۇپ، قىزىنى تىراكتوردىن چۈشۈرۈۋالغىلى تاس قالدى.

گېپى «داڭقانپۇتى» كۈيۇ ئوغۇل قېيىنئاتىنىڭ كۆزىگە سەت كۆرۈنۈپ قالدى. يۈرت ئىچىدە رەسىم ـ قائىدىگە ئايلانغان تويدىن كېيىنكى چىللاق مېھمىنىمۇ چىللاقسىز قالدى...

قېمىزخان ئالىپاساق تېرەك سايىسىدىن كۆزىنى ئۈزۈپ ئالدىغا قارىدى. ئۆزى بىلەن بولغان ئارىلىقى يەنە يىراقلاپ قالغان دادىسى كەينىگە پۇسكىنىپ چىقىپ تۇرغان سېمىز ساغرىسىغا قول باغلاپ كېتىپ باراتتى. ئون ـ يىگىرمە قەدەم كەينىدە يەنە ئېرى كېتىپ باراتتى. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئارىلىقىمۇ ئاز قالغانىدى.

«ھەيىار غوجىۋاي ... ــ دەپ ئويلىدى چوكان ئۆزىچە پىسكىدە كۈلۈپ، ــ دادامنىڭ كۆزىگە سىغمىغان بىلەن خوتۇنىغا كۆيۈمى بار، كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئالغىلى ئۇستا ئىدى ...»

ــ خوتۇن ... قېمىزگۈل، ماڭا قاراڭلا ! ــ دېگەندى ئۇ توي ئاخشىمى توختىماي يىغلاۋاتقان قېمىزخانىنى توساتتىن قورقۇتۇپ، ــ جاھاندا بارچە قىزلارنىڭ كۆزىدىن ئاق ياش، ئاق چاپاق چىقسا، سىلىنىڭ كۆزۈڭلاردىن قارا ياش، قارا چاپاق چىقىۋاتىدىغۇ !

قېمىزخان چۆچۈپ يىغىدىن توختىغان، ئېرى ئالدىغا ئەكەلگەن ئەينەككە بىر قاراپلا قورقۇپ كەتكەندى. چۈنكى، ئۇنىڭ كۆزىدىن ئېرى دېگەندەك قارا ـ قۇرا بىرنەرسە ئېقىپ يۈزىدىكى ئۇپا ـ ئەڭلىك بىلەن قوشۇلۇپ، يۈز ـ كۆزلىرى مايمۇننىڭكىگە ئوخشاپ قالغانىدى. كۆزىنىڭ چاپىقىمۇ قاپقارا تۈرغاندەك قىلاتتى. نېمە قىلارنى بىلەلمەي قالغان چوكان خېلى ئارىسالدى بولۇپ تۈرغاندىن كېيىن يۈزىنى يۇدى. كېيىن ئۆزىنى پەردازلاپ قويغان ئاداشلىرىنىڭ كىرپىكىگە سۈرمىنى زىيادە كۆپ سۈركىۋەتكەنلىكىنى ئېسىگە ئېلىپ، كۈلۈپ تاشلىغانىدى.

قېمىزخان توي ئاخشىمى ئېرىنىڭ ئالدىدا ئاشۇنداق كۈلۈپ تاشلىدى. دادىسى ئۇنى «داڭقانپۇتى» دەپ ياراتمىغان بىلەن، ئاشۇنداق گېپى چىرايلىق، سۈلۈق ئوغۇل بالا ئىكەن ئەمەسمۇ ! ئىلگىرى قېمىزخانىنى ھېچكىم «قېمىزگۈل» دەپ چاقىرىپ باقمىغانىدى. غوجاخۇن ئۇنى ئاشۇنداق چىرايلىق گەپلىرى بىلەن كۆندۈرۈۋالدى. ئۇ توي قىلماستا ئۇزاق قىشنىڭ سوغۇق كېچىلىرى چېلەكنىڭ سۇيى مۇزلاپ كېتىدىغان دالان ئۆيىدە توڭلاپ تىترەپ چىقاتتى. ئىچكىرى ئۆيدە ئىسسىق تام ئوچاقنىڭ تۈۋىدە كېچىچە گۇڭۈلدىشىپ چىقىدىغان دادىسى بىلەن ئانىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، پۈشۈلداشلىرىنى سېزىپ ئۇيقۇسى قاچاتتى. ئۇيان ئۆرۈلۈپ، بۇيان ئۆرۈلۈپ تاڭ ئاتقۇزۇۋېتەتتى. ئۇ

بۇ يىل قىش ئاشۇ يامان كۈندىن قۇتۇلدى. دېگەنبىلەن غوجەكىنىڭ يوتقىنى ئىسسىق ئىدى... چوكان تاتلىق تۈيغۇلار ئىلكىدە ئەللەيلەنگىنىچە ئالدىدىكى ئىككى ئادەمنىڭ كەينىدىن مۇندىقلا قاراپ قويدى. دادىسى ئېتىزغا گۈڭ سېلىۋاتقان دورغىدەك غۇلاچتا بىرنى چامداپ كېتىۋاتاتتى. ئەمما، ئېرى كۆرۈنمەيتتى. چوكان ھەيران بولۇپ ئىككى يانغا قارىدى. بۇ مەككار خىڭخىڭ نەگە كەتكەندۇ، سۆزۈمنى بەرگۈسى بولمىسا غىپپىدە تىكىۋەتتىمۇيا؟

4. زەيتۇنەم يامانلىماس

زەيتۇنەم ئانىسىنىڭ ئۆيىگە يامانلاپ كەتتى.

ئۇستىدىن شاخ - شۇمبىلار ساڭگىلاپ تۇرغان قىڭغىر چەللىنىڭ ئاستىدا يالغۇز يېتىپ ئۇخلاپ، ئۇخلاپ بولالماي ئۇيان ئۆرۈلۈپ، بۇيان ئۆرۈلۈپ، ئېغىناقلاپ يېتىپ گىژىلداپ تۇرغان چىۋىنلار بىلەن ئۇرۇشۇپ زېرىككەن تۇرامەت ھېچ ئىش خۇشياقمىغاندەك ئەلپازدا ۋەيرانە ھويلىدىن چىقتى. سۆرۈلۈپ تۇرغان ئاياغلىرى بىلەن يەرنى سىيپاپ توپا توزۇتقىنىچە كۈندە بارار جايى بولغان بەگلىكتىكى ئۆتەڭگە كەلدى.

تۇرامەتنىڭ كۆزىگە بۇ ئۆتەڭ راستلا ئاۋاتلىشىپ قالغاندەك كۆرۈندى. ئۆيىدە خوتۇنىدىن زېرىككەن پاختەك نوچىلارنىڭ ھەممىسى بۇ يەردە يايمىچى، يېتىمھاتتا بولۇۋالدىمۇ قانداق، كۈنگەي مەھەللىدىكى مەمەت پوقاق، ئىلگىرى مەكتەپ ئالدىدا ئۇششاق بالىلارنى ئالداپ تۇخۇمغا لەڭپۇڭ سېتىپ يۈرگەن پاتەم چاپاق، يەنە باشقا كەنتلەردىن كەلگەنلەرمىكىن، ئىشقىلىپ تونۇش - ناتونۇش بولۇپ بىرمۇنچە كىشىلەر بۇساق چوماقنىڭ دېڭىنىڭ ئەتراپىغا غالتەكلىرىنى تىزىپ ماكان تۇتۇۋالغانىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆز ئىشى بىلەن ئالدىراش، كېلىپ - كېتىۋاتقانلارغا ئون - يىگىرمە تىيىن ئۇچۇن كۈلۈپ قاراپ،

لازىملىق نەرسىسىنى ئېلىپ بېرىپ، بەرگەن پۇلىنى «ھەشقاللا» دەپ غەللىگە تاشلاپ، بىر ئوبدان تىرىكچىلىك قىلىپ يۈرۈشەتتى.

«خوتۇن دېگەن ئوسمىچى شېتىلىنىڭ دېگەن گەپلىرى ئورۇنلۇقتەك قىلامدۇ، قانداق؟» بازارغا قاراپ، ئۆزىنىڭ مۇشۇ چاغقا قەدەر ھېچبىر ئىشقا ھەۋەس قىلمىغانلىقىنى ئويلاپ قالغان تۇرامەت بىردىنلا ئۆز سودىسى بىلەن ئالدىراش يۈرگەنلەرگە ھەۋەس قىلىپ قالدى. «بىزنىڭ ئۆي بەگلىكنىڭ يېنىدىلا، چىقىپ ـ كىرىشكە، بىرەر ئىشنى يۈرۈشتۇرۈشكە ناھايىتى ئوڭ كېلىدۇ. خوتۇنۇمنىڭ گېپىنى نېمىشقا ئوبدانراق ئويلىنىپ باقمىغاندىمەن؟ ئۇمۇ بەلكىم كۆڭلىگە بىرەر ئىش ـ ئوقەتنى پۈكمىگەن بولسا، ئۆزىچە ماڭا ئۇنىڭ ـ بۇنىڭ گېپىنى قىلماس ئىدى، مەندىن دەككىسىنى يەپ يىغلىماس ئىدى. لېكىن...»

ئىش ـ ئوقەت قىلىپ پۇل تېپىشنىڭ شېرىن قايىنىمىغا چۆككەن تۇرامەتنىڭ ئىختىيارسىز تېنى شۇركۇنۇپ كەتتى. بىرسى كېلىپ ئۆزىنى شىللىسىدىن قامالالاپ تۇتۇپ تارتىپ چىقىرىپ، پۇل تاپقانغا، باي بولغانغا بۇرۇن ـ قۇلىقىغچە تۇيغۇزىدىغاندەك، سۇبھان توۋسىنى بېرىپ كۆرگۈلۈكىنى كۆرسىتىدىغاندەك، خىيالچان كۆزلىرى بىردىنلا ئالاق ـ جالاق بولۇپ كەتتى...

ـــ ۋاي بۇ جانغا تويدۇم، ئىش ـ ئوقەت قىلغانغا، پۇل تاپقانغا تويدۇم !

ئاچچىق ئاغرىق ئازابىدىن ئىڭراپ تۇرۇپ نىدا قىلىۋاتقىنى تۇرامەتنىڭ دادىسى ئىدى. ئەتىرەت قورۇسىغا يىغىلىۋالغان كەمبەغەللەرنىڭ ئارىسىدا كۆز يېشىنى توختىتالماي تۇرغان ئانىسىنىڭ كۆڭلىكىنىڭ پېشىگە ئېسىلغىنىچە دادىسىنىڭ نالىسىنى ئاڭلاپ تۇرغان تۇرامەت ياۋۇزلارنىڭ ئالدىدا پۈكلىنىپ قالغان دادىسىنىڭ يالىڭاچ دۇمبىسىگە ھەربىر قامچا تەگكەنده، قاتتىق قىرقىراپ تېلىقىپ كېتەتتى. دادىسى ھوشىدىن

كەتكەندە، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى ئېتىپ يىغلايتتى.

تۇرامەتنىڭ ئاتا - بوۋىسى ئۇستا خالۇاپلاردىن ئىدى. ئاتىسىنىڭ سۆزلەپ بېرىشچە، ئۇ زامانلاردا بەگلىك ھازىرقىدەك بىرنەچچە كەنتنىڭ ئوتتۇرىسىدا تاشلىنىپ تۇرغان قاغجاللىق، تاشلاندۇق ئۆتەڭ بولماستىن، بەلكى چوڭ بىر يۇرتنىڭ بەگلىكى، كۆك بىلەن بوي تالاشقان قاپاق تېرەكلەر، ئۆرۈك، ئۇجمە، سۆگەتلەر سايە تاشلاپ تۇرغان، ئوتتۇرىسىدىن قىشمۇياز سۇيى تاشقىنلاپ تۇرىدىغان چوڭ بىر ئۆستەڭ كېسىپ ئۆتىدىغان قاينىق بازار ئىكەنىدۇق. تۇرامەتنىڭ بوۋىسىنىڭ بازاردا كاتتا بىر زىلچا - گىلەم دۇكىنى بار بولۇپ، پۈتۈن بىر جەمەتتىكىلەر تۇرامەتنىڭ ئاشۇ ۋەيرانە ئۆيىنىڭ ئورنىدىكى باغباراڭلىق كەڭرى قورۇسىدىكى كۆلەملەشكەن خالۇاپخانىدا توقۇغان گىلەملىرىنى شۇ دۇكان ئارقىلىق سۇ قىلىدىكەن. بەگلىكنى كېسىپ ئۆتىدىغان كارۋان يولى تۇران جەمەتىنىڭ زىلچا - گىلەملىرىنى، شايى - ئەتلەسلىرىنى ئات، قېچىر، تۆگە ئارقىلىق يىراق - يىراقلارغا توشۇپ كېتىدىكەن. تۇران جەمەتىدىكى ئۇچ گۇرۇپپىغا ئايرىلغان ئۇستىلار توقۇيدىغان گىلەمگە خېرىدار چىللاش، ئەتراپتىكى خەلقتىن يۇڭ، تۆۋەت، پىلە غوزىسى دېگەندەك ئەشيالارنى سېتىۋېلىشتىن تارتىپ يىپ ئېگىرىش، بوياش، توقۇش، سېتىپ چىقىرىشقۇچە تولۇق يۇرۇشلەشتۇرۇپ، ئۆز كەسپىدە كۆپ ئالغا باسقانىكەن. ئۇلار يىراقلاردىن كېلىپ - كېتىپ تۇرىدىغان سودىگەرلەرنىڭ نەزىرىدە ناھايىتى يۇقىرى ئىناۋەتكە، شۆھرەتكە ئىگە بولغانىكەن. ھەر يىلى يازدا ئۇجمە، ئۆرۈكلەر مەي باغلاپ پىشقاندا ئاتلىرىغا مىنىشۋالغان، مەپىلەرگە چىقىشۋالغان شەھەرلىكلەر بەگلىك سەيلىسىگە چىقىدىكەن. بەگلىك ئۆستىڭىنىڭ ئۇ چېتىدىكى كۆك قۇملۇقتا ئەلنەغمە - مەشرەپ، چېلىشىش، دارۋازلىق ئويۇنلىرى قىزىپ كېتىدىكەن. يىراق - يېقىندىن كېلىپ، سەيلىگە ئىشتىراك قىلغان دېھقانلارمۇ تاماشا قىلىپ كۆڭلىنى ئاچقاچ، ئورامغا

كىرىشىشتىن بۇرۇنقى تەييارلىقلارنى پۈختا قىلىۋېلىش ئۈچۈن بەگلىكتىكى تۆمۈرچى ئۇستىلار سوققان ئورغاق ـ كەتمەنلەرنى سېتىۋالىدىكەن. پالتا ـ كەكىلىرىنى قاقتۇرىدىكەن. ئارىچىلار يۇلغۇن چۈنقىلىرىنى ئېگىپ، كالىنىڭ پاتىڭىدا تۇجۇپىلەپ بوغۇپ تەييارلاپ قويغان ئارىلارنى، ئات، ئۆكۈز، ئېشەكلىرىنىڭ جابدۇقلىرىنى بەس ـ بەستە سېتىۋېلىپ، ئورامغا كېتەرلىك لازىمەتلىكلەرنى ئالدىن غەملىۋالىدىكەن. ئىشقىلىپ، ئۇ چاغلاردا بەگلىك يىراق ـ يېقىندا نامى بار، توخۇ سۇتىدىن باشقا ھەممە نېمە تېپىلىدىغان كاتتا بازار ئىكەن. كارۋان يولىدىن ئۆتكەن ـ كەچكەنلەر كەچ قالغانلىرىدا بەگلىكنىڭ دەڭ ـ سارايلىرىدا تىنچقىنا قونۇپ، ئەتىگىنى ئۆز ئۆيىدىكىدەك ئوبدان ناشتا قىلىپ، سودىلىق بولسا ئالدىرىماي، كۆڭۈلدىكىدەك پۈتكۈزۈپ سەپىرىگە راۋان بولىدىكەن.

دادىسىنىڭ كۆز يۇمۇش ئالدىدا زەئىپ ئاۋازدا يەنە بىر قېتىم تەكرارلىغان ئاشۇ سۆزلىرى تۇرامەتنىڭ قۇلاق تۈۋىدە ھازىرمۇ قايتىلىنىپ ئەكس سادا پەيدا قىلىۋاتقاندەكلا ئىدى. دادىسىنىڭ ھاياتىنىڭ قىرانلىق مەزگىلدە دۇچ كەلگەن قىسمەتلىك كۈنلىرى، بىۋاقىت ئاخىرلاشقان ھاياتى نەچچە ئون يىلنىڭ بۇ تەرىپىدە قەلب جاراھىتى ساقايمىغان تۇرامەتنى «كىزى كەلسە پۇل ـ مال دېگەن ئاشۇنچىلىك نەرسە، ئادەم پۇل تېپىپ نېمە قىلىدۇ؟» دېگەن قاراش بىلەن ئادەمىيلىك كوچىسىغا ئېلىپ كىرگەن ھەم بۇگۈنگە قەدەر باشلاپ كەلگەنىدى. شۇڭا، تۇرامەت بۇ بەگلىكتىكى ئۆتەڭدە يايما ئاچقان، باققاللىق، ھاتتالىق قىلغان، پۇل تاپقان ئادەملەرنى ئانچە چوڭ بىلمەيدۇ، كەتمەيدۇ، نەزەر ـ كۆزىگە ئىلىپ قالمايدۇ. پۇل تاپىدىغانلار تېپىۋەرسۇن ! باي بولىدىغانلار بولۇۋەرسۇن ! بىزنىڭ جەمەتىمىز، بىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىمىز پۇل دېگەن نەرسىنى جىق تاپقان، جىق جاھان سوريغان. ئادەم ئۆلگەندە ناھايىتى كەلسە شۇ تۆت مېتىر خەسە لازىم بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقىسى ئاشۇنداق سايات ئىتلارنىڭ بۇلاپ ـ

تالىشى بىلەن تۇگەيدۇ، قۇربدۇ. ئەركەك زاتى دېگەنگە ئاشۇ بىر خوتۇنغا تېتىماقتىن، كۆڭلىنى ئۇتماقتىن باشقىسى بىكار.

ــ خوتۇن... ھاي، خوتۇن دېدىمما ! ــ تۇرامەتنىڭ كۆڭلىدىن خوتۇن دېگەن تۇيغۇ كېچىش بىلەن ئاستا ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلىدى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئىختىيارسىز زەيتۇنەم كېلىۋالغاندى، ــ يات كوۋۇكتىن نېزىقىغان دەمدەرنىڭ مىدىسىدەك ئەجەب يامانلىۋالدى يا ئۇ خوتۇن ! مەنمۇ بىلىپ ـ بىلمەي كۆڭلىگە تىك كېلىدىغان گەپ قىلىپ قويدۇممۇيا؟ بولمىسا قېيىدىماق، يامانلىماق تۇگۇل خادىغا ياماشقان ھەشقىپىچەكتەك ئادەمگە چىرمىشىپلا يۇرىدىغان بەلەن خوتۇن ئىدى ئۇ ...

تۇرامەت بىردىنلا ئۆزىنى غېرىبسىنىپ قالغاندەك ھېس قىلدى. كۆز چاناقلىرىغا ياش پاتماي قالدى. ئۇنىڭ قورسىقىمۇ ئاچقان، ئىش ـ ئۇقەتنىڭ ئىشىنى ئويلاپ ئاتا ـ بوۋىسى ئېسىگە كېلىپ قالغاندى. ھەرقانچە باغرى قاتتىق ئەر كىشىمۇ بۇنداق چاغدا بەرداشلىق بېرەلمەي قالاتتى.

ــ نېماندىق ئانىسىدىن ئادىشىپ قالغان كىچىك بالىدەك بەگلىكنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا پوتلا ـ ماڭقاڭلارنى ئېقىتىپ تۇرىسىلەر، تۇرامەت تۇران؟

تۇرامەت بىرسىنىڭ تۇيۇقسىز دولىسىغا شاپىلاقلىشىدىن چۆچۈپ كەينىگە بۇرۇلدى. ئۇستىبېشىغا ھەرە كېپەكى توزۇندىلىرى يېپىشقان ئېگىز بوي، ئۇستىخانلىق تۇرسۇن ئۇنىڭ ياش يۇقى كۆزلىرىگە قاراپ مەسخىرە قىلغاندەك كۈلۈپ تۇراتتى. ئۇ خېلىدىن بېرى ئۆتەڭدە شال ھەرىسى ماڭدۇرۇپ، بازىرى چىقىپ قالغان ھۇنەرۋەنلەرنىڭ بىرسى بولۇپ قالغانىدى. ھال ـ ئوقىتىمۇ ياماں ئەمەس ئىدى.

ــ شال تىلىدىغان ياغاچ بەك ئاۋۇپ كەتكەنىدى، بىر قولۇمنى ئىككى قىلالماي قالدىم. ئەتىگىنى ـ ئاخشىمى ئېتىز ـ ئاياغ ئىشىڭلارنى قىلىۋالغاچ قارىشىپ بەرسەڭلا، ئوبدان رازى قىلسام

بولاتتى، ـــ دېدى تۇرسۇن گەپ ـ سۆزسىز تۇرغان تۇرامەتنىڭ توپا ـ تۇمان، كىر باسقان ئۇستىبېشىغا قاراپ.

ـــ مەن ئۆتۈپ ـ تېشىپ سىلىگە مەدىكارچى بولامدىم؟ ! ـــ ئىككى قولىنى ئىشتىنىنىڭ يانچۇقىغا سېلىۋالغان تۇرامەت تۇرسۇننىڭ ئېگىز تۇرقىدىن ئۆزىنى قاچۇرغاندەك ئۇنىڭدىن بىرئاز يىراقلاشتى، ـــ بىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىمىزچۇ، خۇرجۇن ـ خۇرجۇنلاپ ئالتۇن ـ كۈمۈش تاپقان، جاھان سورىغان ئادەملەر. خەقكە مەدىكار ئىشلەپ ئەمەس، خەقنى ئىشلىتىپ، ساۋاب تاپقان. چوڭلارنىڭ ئېيتقىنچە، سىلىنىڭ داداڭلىمۇ بىزنىڭ گىلەمچىلىك داستىخانىمىزدا مايمۇنەك ھەممە يېرىنى قىزارتىپ ئولتۇرۇپ بويىقچىلىق قىلىدىغان نېمكارلارنىڭ بىرسى ئىكەنمىشقۇ؟ ھىم !... ـــ تۇرامەت دىمىقىنى قېقىپ يەرگە بىرنى تۈكۈردى. پۈلتىيىپ تۇرغان بۇغدىيىكىنى چىقىرىپ، كېرىلىپ ئاسمانغا قارىدى.

تۇرسۇن گەپ ـ سۆزسىز كېتىپ قالدى.

تۇرامەت قورسىقىنىڭ كوركىراپ كېتىۋاتقىنىنى، ئۆرە تۇرغۇدەك ماجالى قالمىغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ ئەتىگەندىن بېرى ئاغزىغا گىياھ چاغلىق نەرسە سالمىغانىدى. بەگلىكنىڭ تۆت ئەتراپىدىكى كەڭرى كەتكەن ئېتىزلاردا سارغىيىپ تۇرغان زىرائەتلەر سۈيىگە قانماي ۋاشاڭلاپ قالغان، بۇك ـ باراقسان يېشىلچىلىققا تولغان مەھەللىلەردە يەنىلا بىر خىل غۇربەتچىلىك ھۆكۈم سۈرەتتى. «بوۋامنىڭ زامانىسىدا ئاجايىپ ئاۋات بولغان بەگلىكنىڭ بازىرى مۇشۇنداق كۈنلەردە قىزىيدىغان بولغىيمىدى؟» ئاغزىنى تاتلىق ئەتكىنىچە ئاستا تۆگۈلۈپ مېڭىپ ئۆستەڭنىڭ كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ جىگدە بوردىمالنىڭ يېنىغا كەلگەن تۇرامەتنىڭ بۇرنىغا مەززىلىك بىر پۇراق ئۇرۇلدى. بۇ ياغدا قورۇلغان پىيازنىڭ پۇرىقى ئىدى. بۇ مۇشۇنداق ئاچلىقتىن تۆگۈلۈپ قالغان چاغدا پۈت ـ قولىغا ماغدۇر بولىدىغان قىزىققىنا بىر چىنە ئاشنىڭ پۇرىقى ئىدى. « چاشقان كىرسە

يامانلاپ چىقىدىغان ئۆيدىن قانداقلارچە ياغ پۈرىقى تارقىلىدىغاندۇ؟ ! يەنە كېلىپ قولى تاتلىق خوتۇنى زەيتۇنەمنىڭ چۈچۈتكەن يېغى... ياكى ‹ئاچنىڭ كۆزى ئاشتا، تازنىڭ كۆزى چاچتا› دەپ قورساق ئېچىپ تۇرغان پەيتتە ئاش ـ تاماقنى ئويلاپ قالغاندىكىن، شۇنداق بىر تۇيغۇ مېنى ئالداۋاتامدۇيا؟»

زەيتۇنەم راستلا چەللىنىڭ ئاستىدىكى ئوچاقتا قازان قاينىتىپ ئولتۇراتتى. «ئۆزى كەتكەن يارىم، ئۆزى كەلگەن يارىم» ... تۇرامەت كۆزلىرىگە ئىشەنمەي هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىردەم هاڭ-ڤېقىپ تۇردى. ياغ قۇيۇپ يالىغاندەك پاك ـ پاكىز تازىلانغان هويلا، سېۋەتكە تاشلانغان كۆك ئوتقا كىرىشىپ، ئاچچىق ـ ئاچچىق مەرەشتىن زۇۋانى بېسىقىپ قالغان بۇلۇڭدىكى ئانا ـ بالا قوي، ياغدا قورۇلغان پىيازنىڭ مەززىلىك پۇرىقى... ھەممە ئىش ئۆزگىچە ئىدى. يەنە ئىككى تال ئۆرۈمە چېچى جىگدە غازىڭى رەڭگىدىكى سۇس، ئۇزۇن گىرىپتىشىن كۆڭلىكىنىڭ ئۈستىدە ئويناپ تۇرغان خوتۇن... تۇرامەت خوتۇنىغا بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن چەللىنىڭ ئاستىدىكى سۇيىغا كېلىپ ئولتۇردى. قىزىق خوتۇن ـ دە بۇ، خۇددى ھېچنېمە بولمىغاندەك بەئەينى بوۋام زامانىسىدا يۈرت ـ يۇرتلاردىن بەگلىك سەيلىسىگە كېلىپ، يىگىتلەرنىڭ ئەقلىنى ئۆزى بىلەن بىللە بازار ئايلاندۇرىدىغان بەگلىكنىڭ لەۋەنلىرىدەك ئولتۇرغىنىنى...

تۇخۇم چېكىپ ئېتىلگەن چۆپ ئاش ئۇلۇشكۇندىن بېرى قۇرۇق نان غاجاپ شىدىنى قۇرۇپ قالاي دېگەن تۇرامەتنىڭ پۈت ـ قولىغا جان كىرگۈزدى. تاماق يېيىلىپ بولغۇچە ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن يېڭى تويى بولغان قىز ـ يىگىت بىر ـ بىرىدىن تارتىنىپ قالغاندەك بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلىشماي ئولتۇردى. داستىخان يىغىلغاندا ئوبدانلا كەچ كىرىپ قالغان بولغاچقا، ئىككىيلەن تەبئىيلا يەنە بىر يەرگە كېلىپ قالدى.

ـــ ئىشىك ـ دەرۋازىلارنى كۇھىقاپنىڭ ئاغزىدەك ئوچۇق

قويۇپ، هويلىنى تاشلاپ ئەشمىدە قۇشلىغىنىنى... ــ زەيتۇنەم دومسايغان قىياپەتتە گەپ تەشتى، ــ تاپىنى تۆشۈك...

ــ سەن بولمىغاندىكىن، يولۇڭغا چىقىپ، تاپىنىم تېشىلسە تېشىلگەندۇ !

ــ مەن ئۇچۇنما، ئانامنىڭكىدە كۆزلىرىمنى ياشلاپ ياتسام، كەينىمدىن بېرىپ باقمىغان ئادەمنىڭما؟

ــ قولۇم قۇرۇق، بارالمىدىم ! ــ تۇرامەتنىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

ــ مەن بۇ چاغقا قەدەر سەندىن ياغلىق چاغلىق نەرسە تەمە قىلدىممۇ؟ ــ زەيتۇنەم كۆزلىرىگە مۆللىدە ياش ئالدى، ــ سەن بارمىغاندىكىن، دادام: «بېرىڭ، جۇگۇرۇڭ، ئېرىڭنىزنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرۇڭ، قىزىم» دەپ ئېشەك هارۋىسىغا چىقىرىپ ئەكېلىپ قويۇپ كەتتى.

تۇرامەت شۇندىلا ئۆزىنىڭ ئوبدان ئىش قىلمىغانلىقىنى، بارغانچە ئەقىل ـ هوشىنى يوقتىپ، مۇشۇنداق ئىشىك ـ دەرۋازىلارنى قۇلۇپلاشنىمۇ ئۇنتۇپ، تالادا يۇرگەنلىكىنى ئويلاپ قالدى.

ــ مېڭىڭ، ئۆتەڭگە چىقىپ باش ـ كۆزىڭنىزنى چۇشۇرتۇپ كىرىڭ، چاچلىرىڭنىز ئۆسۈپ ئوغلاق باش بولۇپ كېتىپسىز، ــ زەيتۇنەم ئېرىنىڭ ساقال باسقان ئېڭىكىنى سىلاپ قويۇپ، ئۇنىڭغا يىگىرمە كوي تەڭلىدى.

ــ نەدىن تاپقان پۇل بۇ؟ ــ تۇرامەت پۇلغا قولىنى ئۇزارتماستىن، يىرگىنچلىك بىرنەرسىدىن ئۆزىنى قاچۇرغاندەك كەينىگە داجىپ، خوتۇنىنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى.

ــ بايا يولدا كەلگۈچە دادام بەردى. يەنە: «تولا پۇل جېدىلى قىلىپ، ئېرىڭنىزنىڭ بېشىنى ئاغرىتماڭ، كۈنلەر ئاستا ـ ئاستا ياخشى بولۇپ كېتىدۇ» دېگەندەك گەپلەر بىلەن بىرمۇنچە نەسىھەت قىلدى.

«خوتۇن كىشىنىڭ قولىغا قارىغانمۇ ئىشمۇ» دېگەنلەرنى

خىيالىدىن ئۆتكۈزگەن تۇرامەت پۈلغا قاراپمۇ قويمىدى. شۇ تاپتا بۇ پۈل ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا قۇتراۋاتقان ئوتلۇق ئىستەككە پەشۋا بولۇپ تەڭلىنىۋاتقاندەك بىلىنىپ كەتتى.

— ھىم... ئالساڭچۇ، — خوتۇنى ئۇنى نازلىق تۇرتتى، — يەنە بىردەم ئۆتسە، ساتىراشمۇ دۇكىنىنى يىغىپ كېتىدۇ بىكار.

خېلى بىر ئۇزۇندا ساتىراشخانىدىن كىرگەن تۇرامەت ئون ياش ياشىرىپ قالغاندەك تېتىك كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ ئېڭىكىنى قېرىن داسلىغاندەك قىرىپ قىزارتىۋەتكەن ساتىراش تېخى «ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ» دەپ ئۇپا، ئەتىر چېچىپ، ئۇنى « ئىپار - ئەنبەر» پۈرىتىۋەتكەنىدى.

— ۋىيەي، يىگىت بولۇپ كەتكىنىنى... — دېدى ئېلىكتىر چىرىغىنىڭ يورۇقىدا چالا - چۈشتا كىر - قاتلارنى يۇيۇپ قولى بىكار بولغان خوتۇنى ئۇنىڭ باش - كۆزىگە قاراپ، — ئەينەككە سەپسېلىپ قاراپ باقە، مانا ! — ئۇ يەنە گېپىنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلىماقچى بولغاندەك ئېرىنىڭ ئالدىغا تەكچىدىكى قوش ئالمىنى ئەينەكنى كۆتۈرۈپ كەلدى.

— ئوسما قويىدىغان ئۇ نېمەڭنى نېرى ئاپار، — دېدى تۇرامەت ئەينەككە قاراشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، — يىگىتلىكتە ساڭا يارىسام، ماڭا شۇ ھېساب.

— ئەمىسە مېنىڭ دېگىنىمدەك يىگىت بولسەن - ھە !

— ئۆزۈڭ بىلىسەنغۇ، دېگىنىڭدەك بولمىسام، ئاتامنىڭ بالىسى بولماي كېتەي !

— راست؟

— راست !

خوتۇنى بىلەن ۋەدە بېرىشكەندەك گەپ ئېيتىشىپ قالغان تۇرامەت بىردىنلا ئۇنىڭ گېپىنىڭ تېغ ئۇچىنىڭ نەگە، نېمىگە قارىتىلغانلىقىنى چۈشەنگەندەك بولدى. لېكىن، شۇ تاپتا ئۇنىڭ خوتۇنى بىلەن دېيىشىلمەيدىغان ھېچبىر تىل قىسىنچىلىقى يوق ئىدى. شۇڭا، خوتۇنى بىلەن ئىرمىشىپ - چىرمىشىپ ئوينىشىپ

كەتتى.

ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن كۆلكە ـ چاقچاق ئىچىدە ئۆيان ئىتتىرىشىپ، بۇيان ئىتتىرىشىپ ئۆزلىرىمۇ سەزمىگەن ھالدا يوتقانلىق ئىچىگە كىرىپ قالدى. ئۇلار ھە دەپ ئويىنىشىپ ۋىلىقلىشۋاتقاندا، تورۇستا ئامۇتتەك ئېسىلىپ تۇرغان چىراغ بىر ئاقىرىپ ـ بىر قىزىرىپ، لاپىلدە ئۆچتى...

قاراڭغۇلۇق ئىچىدە كاتەكتىكى خورازنىڭ قانات كېرىپ پالاقشىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. كاساپەت، ئۇمۇ شۇ تاپتا پۇتۇن جاھاننى ئۇنتۇپ، يېنىدىكى مېكىيانغا قانات سۆرەپ يۇرەلمىدى...

5. قىسمەتلىك زەينەپ

زۇمرىخان بەگلىكتىكى ئۆمرى تۇللۇقتا ئۆتكەن دەردىمەن ئايالالرنىڭ بىرسى، زەينەپ ئۇنىڭ بىر تاللا قىزى.

زۇمرىخان تېخىچە بىئارام بولۇپ قەي قىلىۋاتقان قىزىنى قاش ـ كۆزىگە، باش ـ ئايىغىغا گۇمان، ئېسىنگىرەش نەزىرىدە قارىغىنچە باغنىڭ كەينىدىكى يالغۇز ھويلىغا ھەيدەپ ئەكەلدى. ئۆيگە سولاپ ئىشىك ـ تۆشلۇكلەرنى تاقاپ، ئۇنى سوراق قىلىشقا باشلىدى:

ـــ ئېيتقىنا، قايسى ھايۋان چېقىلىپ قويدى ساڭا، نېمە قەي قىلىسەن؟

زەينەپ بارماقلىرىنىڭ ئېتى قىزارتىپ ئېلىنغان تىرنىقىنى تاتىلىغىنىچە يالاڭ ئاياغ پۇتىنىڭ ئۇچىغا قاراپ تۇردى. ئۇنىڭ كۆڭلى ئېيتقۇسىز ئازابقا تولغاندى.

ـــ گېپىمنى ئۇقۇۋاتامسەن، تام باسقۇر؟ قورسىقىدىكى قايسى نائەھلىنىڭ سۆيدىكى، دەيمەن؟ ! ـــ زۇمرىخان قاراڭغۇ ئۆيئىچىدە قىزغا بىر تەرەپتىن ۋارقىراپ، بىر تەرەپتىن شەرەتلەپ ئۇنىڭغا گەپ ئۇقتۇرۇشقا تىرىشاتتى. لېكىن، زۇۋانسىز قىزدىن ھېچبىر سادا كەلمەيتتى.

زەينەپ تىلسىز بولسىمۇ ئانىسىنىڭ گەپلىرىنى ئۇقاتتى. كۆڭلى ئوچۇق چاغلاردا گەپ قىلىشقا ئۇمتۇلۇپ : «كا... كا... كۇ... كۇ...» قىلىپ بىرنېمىلەرنى دەيتتى. شەرەتلەپ دېگەندەك ئۆزىنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى ئۇقتۇراتتى. ھالبۇكى، ھازىر ئۇنىڭ چىش يېرىپ بىرنېمە دېيىشكە زىنھار رايى يوق ئىدى.

ــ خۇدا ھەققىدە بولسىمۇ زۇۋان سۇرە، ئۆلگۇر ! ــ قىزىغا بۇساقنى چېقىلىپ قويدىمىكىن دەم گۇمان قىلغان ئانا نومۇس كۇچىدىن غەزەپكە تولغانىدى، ــ مەن سېنىڭ گەپ ئاڭلىمىغان قۇلىقىڭنى چىشلەپ ئۇزۇۋالمەن ! تۇرۇڭ دېگەن يەردە تۇرمىغان پۇتۇڭنى، ئوشۇقۇڭنى چېقىپ ماڭالماس قىلۇۋېتمەن. قارىڭنى بۆسۇپ، خەقنىڭ ئالدىدا مېنى شەرمەندە قىلغان نىجاسەتىنى ئۇجۇقتۇرىمەن ! ــ ئانىنىڭ قولىغا داتلىشىپ كەتكەن بىر قىڭراق چېقىپ قالغانىدى.

ــ كا... كا... كۇ... كۇ... ــ زەينەپ تۇيۇقسىز كېكەچلەپ يەرگە ئۆزىنى تاشلىدى. ئانىسىنىڭ ئالدىدا توغرىسىغا يېتىپ، قولى بىلەن كانىيىنى غىردىاپ، «مېنى ئۆلتۇرۇۋېتىڭ» دېگەن مەنىدە ئىشارەت قىلدى. قىزىنىڭ قىلىقىنى، ئىپادىسىنى كۆرگەن ئانا قىڭراقنى تاشلاپ ئۆزىنى كاچاتلىدى، چاچلىرىنى يۇلۇپ زارلاشقا باشلىدى:

ــ ئاھ خۇدا، ئاھ خۇدا... جىنىدەك سەۋەنلىكىم ئۇچۇن سالغۇلۇقنى ماڭىلا سالامسەن؟ بۇ ماڭا نېمە كەلگۇلۇك؟ ئۇمۇ نېمىشقا ماڭا ئوخشاشلا قىسمەتكە دۇچار بولىدۇ؟ مەن ئەمدى ئەل ـ يۇرت ئالدىدا بۇ يۇزۇمنى قانداق كۆتۇرۇپ يۇرىمەن؟... بۇ ئىپلاسلىقنى ئاشۇ بۇساق دېگەن شەرمەندە قىلغان بولسىچۇ؟ ناۋادا شۇنداق بولۇپ قالسا، ئۆزىنىڭ قىزى ئىكەنلىكىنى بىلمەستىن نومۇسىغا تەگكەن بولسا... ئاھ خۇدا ! ئاھ خۇدا ! قاراڭغۇ ئۆيدە قىزنىڭ ھالى ئۇيان، ئانىنىڭ ھالى بۇيان بولۇپ كەتكەنىدى. ئانا ئاھ ئۇراتتى، پەريات چېكەتتى. ئاق ئارىلاپ

چارلاشقان چاچلىرىنى يۇلۇپ ئۆزىنى كاچاتلايتتى. ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلەيتتى: نېمىشقا شۇنداق بولىدۇ، ئوخشاش بىر تەقدىر ـ قىسمەت نېمىشقا ئانا ـ بالا ئىككىمىزنىڭ بېشىدىلا تەكرارلىنىدۇ؟ !...»

زۇمرىخان بىر چاغلاردا يېلىنجاپ تۇرغان ئوتتەك ئاجايىپ قىز ئىدى. تالدەك ئىنچىكە بېلىدە ئويناپ تۇرىدىغان ئىككى تال ئۆرۈمە چېچىنى ئىككى يانغا تاشلاپ ماڭغۇدەك بولسا، ئۇنى كۆرگەن يىگىتلەر ئەقلىدىن ئازاتتى. ئۇنى قولغا كەلتۈرۈش كويىدا تېپىرلايتتى. ئارىغا ئەلچى قويۇاتتى. زۇمرىخان بولسا ئۆز كۆڭلىدە ھېچكىمنى ياراتمايتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە بۇ يۇرتنىڭ يىگىتلىرىنىڭ بىرسى تاز، بىرسى چوقۇر، بىرسى دوك، بىرسى قارىۋاي، بىرسى سېرىق، بىرسى چېقىر كۆز، بىرسى شېتىلە، بىرسى ئاتكارچى، بىرسى تۇتامسىز، بىرسى مۆرىمەس... ئىدى. زۇمرىخان ئۆزىگە ھېچكىمنى تەڭ قىلماي يۇرگەن شۇنداق كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ تەقدىرىدە تۇيۇقسىز بىر ئۆزگىرىش بولدى. ھەممىنىڭ دىققەت مەركىزىگە ئايلانغان قىز بىردىنلا ئۆزىنىڭ خاسىيىتىنى، كىشىلەر نەزىرىدىكى قەدرىنى يوقاتتى.

ئۇ كۇنى قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى يازلىق ئورام تەييارلىقىنىڭ غېمىنى قىلىپ، شەھەرگە جابدۇق ئالغىلى كەتكەنىدى.

ـــ كەچتە شەھەردىن يېنىپ چىقىشىمىزغا ئۇلگۈرتۇپ غورا سېلىپ يوبدان ئېتىڭ، قىزىم، ـــ دادىسى زۇمرىخانغا ئۇنى ـ بۇنى تاپىلىغاندىن كېيىن ئېشەككە ياغاچ سانجىدى، ـــ خىت، قوتۇر !

ـــ قورساقتا تۇرغۇدەك زاڭ ئېتىپ قويسام بولمامدۇ، دادا ؟ ـــ قىز ئاتىسىغا كۆيۈنگەن ھالدا ئۇنىڭدىن سورىدى. ئۇ چاغلاردا بۇ ئائىلە ئۇچۇن زاڭمۇ ئېسىل تاماق ھېسابلىناتتى.

ـــ زاڭ سەپەر ھاردۇقىنى باسمايدۇ. يەنىلا يوبدان ئېتىڭ، ـــ دادىسى بىلەن ئانىسى ئىككى ئۆكسىنى ئېلىپ شەھەرگە ئۇزاپ كەتتى. ئۇلارنىڭ كەينىدىن بىرھازا قاراپ تۇرغان قىز ئۆرۈكلۈك

باغدا «كاككۇك ! كاككۇك ! » دەپ سايراۋاتقان زەينەپنىڭ ئاۋازىغا بىردەم قۇلاق سالدى. كېيىن هويلىغا يېنىپ كىردى.

زۇمرىخان دادىسىنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن ئېهتىيات قىلىپ، تۆشۈكتىكى كۆك چامغۇر ئارىسىغا يوشۇرۇپ قويغان يېڭى ئوسمىنى ئالدى. قازان بېشىدا پاكىز يۇيۇقلۇق تۇرغان چىنىنى سۇپىدىكى كىگىز ئۈستىگە دۇم كۆمتۇرۇپ، چىنىنىڭ ئويسىمان چۇرۇكىگە ئوسما سىقتى. ئاندىن تامدىكى تەكچىدىن ئەينەك، سۇپۇرگە ياغىچىغا پاختىنى يۆگەپ ياساپ قويغان پەلكۈچنى ئېلىپ، قېشىغا تۇجۇپلەپ ئوسما قويدى. قاشلىرىنىڭ دەل قوشۇمىسىغا خال چەكتى. ئوسمىسى سىڭگەندىن كېيىن يۈزىنى يەنە بىر قېتىم يۇيۇۋېتىپ، كىيىم ـ كېچەكلىرىنى يەڭگۈشلىدى. بېغىر رەڭ ئەتلەس كۆڭلەك بىلەن ئوتقاشتەك قىزىل گىلەم دوپپا ئۈنى پورەكلەپ ئېچىلىپ تۇرغان بىر دەستە گۈلگە ئوخشىتىپ قويغانىدى.

قىز ئەينەكتىن كۆزىنى ئۈزۈپ، بىرئاز قىسقا كېلىپ قالغان بولسىمۇ يەنىلا كۆز قاماشتۇرۇپ تۇرغان كۆڭلىكىگە قارىدى. بۇ كۆڭلەكنى ئۇ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ۋاقتىدا ئانىسى بايراملىق تىكتۇرۇپ بەرگەنىدى. شۇ چاغدا زۇمرىخان ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ سەنئەت كۇرۇژۇكىدا بولۇپ، يېزا بويىچە ئۆتكۈزۈلىدىغان سەنئەت مۇسابىقىسىگە قاتنىشىدىغانلىقى ئۈچۈن ئوقۇتقۇچىسى مۇشۇنداق گىلەم دوپپا، ئەتلەس كۆڭلەك كىيىپ كېلىڭلار دەپ ۋەزىپە قىلغانىدى. زۇمرىخانىڭ دادىسى ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈن كوپىراتسىيەگە ئىشلەيدىغان نامرات، يوقسۇل ئادەم بولغاچقا، ئۇ مۇئەللىمنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئورۇنلىيالماي، مۇسابىقىگە قاتنىشالماسلىقىدىن بەكلا ئەنسىرىگەنىدى. ئەمما، ئانىسى قىزىنىڭ ئەندىشىسىنى ئۇقۇپ، دادىسىدىن خۇپيانە هالدا تۇخۇم سېتىپ يىغقان پۇلغا ئەتلەس ئېلىپ كۆڭلەك تىكتۈرۈپ بەرگەنىدى. شۇ يىلى زۇمرىخان بايرامدا ئۇسسۇل ئويناپ، هەممىنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋەتكەن، تەقدىرلەنگەنىدى.

كېيىن ئۇ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئۇمىدىگە يارىشا يۇقىرىلاپ ئوقۇيالمىدى. ئەترەت ئۇنى بويىغا قاراپ ئەمگەك كۇچلىرى قاتارىغا تىزىملىۋالغاندى. مانا ھازىر كوپىراتسىيە چۇڭۇلغاندىن كېيىن كىشىلەر ھۆددە يېرىنى تېرىيدىغان بولدى. دادىسىنىڭ قولىمۇ ئاز ـ تولا پۇل كۆردى. بۇ ئىش بالدۇرراق ئەملگە ئاشقان بولسا، دادىسى ئۇنى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتۇپمۇ قالاتتى.

ـــ كاككۇك، كاككۇك، كاككۇك!

زەينەپىنىڭ خەندان ئۇرۇپ سايرىشى قىزنى خىيالدىن ئويغاتتى. سايرا ـ سايرا، تېخىمۇ شوخ سايرا، ئۇ كەلسۇن! قىز ھويلىدىن چىقىپ، باغنىڭ قاشاسىدىن تاشلىنىپ تۇرغان قويۇق ئۆرۈك شاخلىرى ئارىسىغا نەزەر سالدى. ئۇنىڭ ئۆيىناپ تۇرغان كۆزلىرىگە ياپيېشىل يوپۇرماقلار، شاخلار ئارىسىدا مارىلاپ تۇرغان ئالا غۇرىدىن باشقا ھېچنېمە كۆرۈنمىدى. زەينەپىنىڭ سايرىشى تىنىمسىز ئىدى. قىز ئۆرۈك شاخلىرىغا بىرپەس قاراپ تۇرغاندىن كېيىن ئاستا قەدەم بىلەن قاشا تۇۋىگە ـــ ئۆرۈك سايىسىغا كەلدى. «ئۇ بۇگۈن يەنە كېلەرمىكىن، ـــ دەپ ئويلىدى قىز، ـــ ئالدىنقى قېتىم ئازراق مۇڭدىشۋالغانىنى دېمىگەندە، ئۆتكەن يەكشەنبە كۈنى باغنىڭ دالدىسىدا بىرھازا قاراپ تۇرۇپ ئامالسىز قايتىپ كەتتى. ئۇ كۈنى ئۆيدىكىلەر ھېچ يەرگە مىدىرلىمىغاندى. كەتمەن كۆتۈرگىنىچە سۇ ياقىلاپ كەلگەن دادامنىڭ كۆزلىرى ئۇنى چېلىقتۇرۇپ قالايلا دېگەنىدى. بۇگۈن...» قىزنىڭ كۆز ئالدىدا ئوتتۇرا بوي، بۇرۇتى قاپقارا، شوخ بىر يىگىت ئايان بولدى. قىز ئۇنىڭ بىلەن مۇھەببەتخانىنىڭ كېيىنكى تويىدا تونۇشۇپ قالدى. توي بەك قىزىغانىدى. يىگىت قىزنى ئۇسسۇلغا تارتىپ تۇرۇۋالدى. قىزنىڭ تەلىيىگە دادىسى سېكرېتارنىڭ قويلىرىنى قىرقىشقا چاقىرتىلغانلىقتىن، تويغا كېلەلمىگەنىدى. شۇڭا، قىز ئۆزىنى شۇنچە ئەركىن قويۇپ بېرىپ كۆڭۈلدىكىدەك ئويناندى. تويدا قارىشىپ تۇرغان يۇرتنىڭ يىگىتلىرى بولسا زۇمرىخانىنىڭ پوچى بىر بۇرۇتلۇق بىلەن

بېقىشىپ ئۇسسۇل ئويناۋاتقانلىقىغا قاراپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىشتى. بەزىلەر ئۇ بۇرۇتلۇقنى تونۇغاندەكمۇ قىلدى. ئەمما، قىزنىڭ خىيالىغا ھېچنېمە كىرىپ چىقمايتتى. بۇ ئۇنىڭ مەكتەپتىن ئاجرىغان ئىككى يىلدىن بېرى تۇنجى قېتىم مۇشۇنداق ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ ئۇسسۇل ئويناشى ئىدى. كۆز ئالدىدىكى مۇنۇ يىگىت بۇگۈن بۇ مەھەللىگە پەقەت ئۆزى ئۈچۈن كەلگەندەك...

ـــ مۇھەببەتخاندىن كېيىن سىزنىمۇ ئەكەتسەك بولغۇدەك ! ـــ قىزغا بارغانسېرى چاپلىشىپ ئۇسسۇل ئويناۋاتقان يىگىت ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى.

ـــ ئەكېتەلەمسىز، كارامىتىڭىز بارمۇ؟ ـــ قىزمۇ بوش پىچىرلىدى. ئۇ قىزارغان، تەرلەپ كەتكەنىدى.

ـــ شۇڭا كەلدىم، ئۆيىڭىز قەيەردە؟

ـــ باغنىڭ كەينىدە.

نەغمىچىلەرنىڭ ئۇنى تۈيۈقسىز ئۆچتى. ئۇسسۇل ئويناۋاتقانلار تۇرغان يېرىدە قېتىپ قالدى. مەھەللىدە قىزغا قانات سۆرەپ يۈرگەن ناماتمان موللىقۇربانمۇ، ئويۇن قېپى ئابدۇلئاشقمۇ، ئىشقىلىپ بىرسى ئۇلارنىڭ «ئاپاق ـ چاپاق» بولۇشۇپ كەتكىنىگە چىدىماي نەغمىچىلەرگە ھۇجۇم قىلغان، مەشرەپنى بۇزغانىدى.

قىز يىگىتنىڭ «مەن سىزنى ئىزدەيمەن» دېگەن گېپىنى ئاڭلىيالمىدى. ئەمما، ئۇنىڭ ئىسمى نېمە، نېمە ئىش قىلىدۇ، كەتمەنگىلا قاراشلىقمۇ ياكى بىرەر ھۈنىرى بارمۇ، بۇنى بىلمەيتتى. قىزمۇ بۇ مەھەللىدىكى باشقا قىزلارغا ئوخشاش ھۈنىرى بار يىگىتلەرنى چوڭ كۆرەتتى.

ـــ كاككۇك !

قىز چۆچۈپ كەتتى. ئۇنىڭ بېشىدا ھېلىقى يىگىت قاراپ تۇراتتى. قىزنىڭ خىيالى ئۇركۈگەن قۇشقاچتەك غايىب بولدى. يۈرىكى دۈپۈلدىگىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— كېلىڭ، تىنچ تۇرۇپسىز؟
— خۇداغا شۈكۈر.
ئىككىيلەن بىرھازاغىچە قارىشىپ تۇرۇپ قالدى. قىز يىگىتنى يا ئۆيگە باشلاشنى، يا مۇشۇنداق تۇرۇپ پاراڭلىشىشنى بىلەلمەي قالغانىدى.
— كېلىڭ، مەشەدىلا ئولتۇرايلى، — يىگىت قىزنى ئۆرۈك سايە تاشلاپ تۇرغان قاشا ئاستىغا تارتتى. ئۇنىڭ مىجەزىدە بوشاڭلىق ئالامەتلىرى يوق ئىدى.
— مەشەدىمۇ؟ — قىز ئەندىكىپ كەينىگە داجىدى، — مەھەللىدىكىلەر كۆرۈپ قالارمىكىن؟
— بۇ يەر خىلۋەت ئىكەن. قاشا، ئۆرۈك يوپۇرماقلىرىنىڭ ئارىسىغا بىركىم كۆز سالمىغۇدەك. يەنە كېلىپ كۆجۈم مەھەللە باغنىڭ ئالدىدا، بۇ يەرگە ئېزىپ قالغان قوي، توخۇ دېگەندەك جانلىقنى ئىزدەپ كەلمىسە، باشقا بىرسى كەلمىگۈدەك.
قىز يىگىتكە ياندىشىپ ئولتۇردى. قاشا تۇڭدىن ئېقىپ ئۆتكەن ئېرىقنىڭ سۇيى بوش شوخشۇپ كىشىگە ئارام بېرەتتى.
— سىز مېنىڭ يۇرىكىمنى كۆيدۈرۈڭالدىڭىز، — دېدى يىگىت ئاۋۇال گەپ تېشىپ، — لېكىن تويدا كۆرۈشكەن ئاشۇ ئۇچ ھەپتىدىن بېرى بۇگۈن تېخى سىز بىلەن ئازادە ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىش نېسىپ بولدى.
قىزمۇ يىگىت دېگەن گەپنى دېمەكچى بولدى. ئەمما، ئۇنىڭ تىلى تۇتۇلغان، چاڭىلداپ تۇرىدىغان ئاۋازى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەندى. قىز يىگىتنىڭ شۇ كۈندىكى شوخلۇقىغا قاراپ ئەس - ھوشىنى يوقاتقان، ئۆزىنى ئوراپ تۇرغان مۇھىتنى — مەھەللىسىنى ئۇنتۇغان ھالدا يىگىتنى خىيال قىلىدىغان بولۇپ قالغانىدى. قىز غەيرەت قىلىپ يېنىدا ئولتۇرغان يىگىتكە تىكىلدى. ئاق كەپكە، قىزغۇچ چاقماق كۆڭلەك ئۇنى يەكشەنبە بازارلىق بايۇەتچىلەردەك كۆرسىتەتتى. كىرپىكلىرى سايە تاشلاپ

تۇرغان كۆزلىرىدىكى بىرئاز مۇغەمبەرلىك، غالىبلىق ئالامەتلىرى بولسا ئۇنى دىتى، يۇرۇشى بار قىلىپ كۆرسىتەتتى. مەكتەپتىن چىققاندىن بېرى مەھەللىدىكى يىگىتلەرنى ياراتماي كەلگەن قىز يىگىتكە يەنە بىر قېتىم كۆز تاشلىدى. يىگىت دېگەن بەك ئۆلۈك، سولاش بولۇپ قالسىمۇ كۈنىنى كۈن ئېتەلمەيدۇ، خوتۇننى باقالمايدۇ. مانا بۇ قىزنىڭ كۈتكەن يىگىتى ئىدى.

قىز ئۆزىنى يىگىت بىلەن تويى بولغان هالدا تەسەۋۋۇر قىلدى. قىزىپ كەتكەن مەشرەپ، ئۈسۈلغا چۈشكەن يىگىت، قىزلار... ئاتقا مىنىۋېلىپ يىگىتنىڭ ئۆيىگە كۆچۈرۈلۈش... ئۇ ئەمدى مۇھەببەتخانىغا ئوخشاش بىر چىرايلىق چوكان بولىدۇ. تويدىن كېيىن ئېرىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ئانىسىنىڭكىگە ئازنىلاپ كېلىدۇ... مۇھەببەتخانىمۇ شۇنداق بولدى. تېخى ئون نەچچە كۈن بولار ـ بولمايلا سۈتتەك ئاقىرىپ هۆسنىگە تولۇپ، قاملاشقان چوكان بولۇپ كېتىپتۇ...

ـــ مەڭ، بۇنى سىزگە ئەكەلدىم، ـــ يىگىت يالتىراق خالتىغا ئورالغان بىرنەرسىنى قىزغا ئۇزارتتى. بۇ سېرىق هېلىلە ياغلىق ئىدى.

ـــ هەشقاللا، ـــ قىز يىگىتنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن ياغلىقنى قولغا ئالدى، ئەمما كۆڭلى بىرقىسمىلا بولۇپ قالدى. قىز سېرىق رەڭلىك نەرسىلەرنى ياقتۇرۇپ كەتمەيتتى. سېرىق رەڭلىك نەرسە ئۇنىڭ كۆزىگە سوپىسوپىياڭ بولۇپ كۆرۈنەتتى.

ئەتراپ شۇ قەدەر جىمجىت، ئېرىقتىكى سۇنىڭ شىرىقلىشى پەسكويغا چۈشۈپ قالغان، ئۆرۈك يوپۇرماقلىرى ئارىسىغا ئۆزىنى يوشۇرغان زەينەپمۇ سايراشتىن توختاپ قالغانىدى. كۆك قەرىدە تىكلىنىپ تۇرغان قۇياش جانلىقلارنى سايىغا قاچۇرغانىدى. خېلى بىرهازا جىمجىتلىقتىن كېيىن قىزنىڭ كۆك ئوسما سۈكۈپ قالغان نازۇك قوللىرى يىگىتنىڭ تۇكلۈك قولىنىڭ ئىلكىگە ئۆتۈپ قالدى.

ـــ ئۇنداق قىلماڭ، ئۇنداق قىلماڭ ! ـــ قىز بوش ئاۋازى

بىلەن يىگىتنىڭ قىلىقلىرىنى رەت قىلدى، ــ مېنى قويۇۋېتىڭ!

لېكىن، يىگىت ئۇنى قويۇپ بېرىدىغاندەك ئەمەس... قىز جانسىز ھالسىرىغىنىچە تېپىرلايتتى. ئۇنىڭ پۇت ـ قولىدا جان قالمىغان، كۈچ ـ مادارسىز ھالدا يىگىتنىڭ ئىختىيارىغا ئۆتۈپ قالغانىدى... بىرپەس خۇدىنى يوقاتقان قىز لەۋلىرىنى چىشلەپ ئىگىراپ، ياش ئېتىلىپ چىققان سولغۇن كۆزلىرىنى ئاچتى. بوراننىڭ شەپىسى كېلىپ، جاھان قىزىللىققا تولغان؛ ئېرىقتىكى سۇ لېيىپ، يامغۇر سۈيىدەك قىزىللىشىپ قالغان؛ قاشتىكى يۇمىران چىملار چەيلەنگەن... زەينەپ بوغۇلۇپ ـ بوغۇلۇپ سايراۋاتاتتى. باغدىكى ئىت كىمگىدۇر زەنجىر سىلكىپ قاۋىماقتا ئىدى. قىز پۈرلەشكەن، قارىغۇسىز بولۇپ كەتكەن ئەتلەس كۆڭلىكىگە قاراپ كۆز يېشىنى توختىتالماي قالدى. قىزنىڭ ھالىغا قاراپ سەت ھەجىيىپ تۇرغان قۇۋ كۆزلەردە بىر خىل مەغرۇرلۇق ئۇچقۇنلاپ تۇراتتى.

قىز ئالىقىنى بىلەن يۈزىنى توسۇپ بۇقۇلداپ يىغلىغىنىچە ئۆيىگە يۈگۈرۈپ كىردى. ئۆزىنى سۇيىغا تاشلاپ چاچلىرىنى يۇلۇپ، ئۆزىنى ئۆزى كاچاتلىدى. ئۇ ئۆزىنى شۇنچىلىك قەدىرسىز ھېس قىلدىكى، گويا ئەمدىلا ئېچىلاي دەپ تۇرغان قىزىلگۈل ئېشەكنىڭ ئايىغىدا چەيلەنگەن، ئاسماندىكى ئاي توساتتىن يەرگە چۈشۈپ پاتقاققا مىلەنگەن، نۇرىنى، جازىبىسىنى يوقاتقانىدى.

كۈنلەر ئۆتتى. پاك، غۇبارسىز قەلبىگە داغ چۈشكەن قىز ئۇن ـ تىنسىز ھالدا ياش تۆككەچ يىگىتنى كۈتتى. ئۇ ئەمدى ئۆزىنى «ئەكېتىدىغان» لەۋزىدە چىڭ تۇرسىلا، كېيىنكى ئىشلار ئاستا ـ ئاستا ئىزىغا چۈشۈپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. دېمەكچىلىك يىگىت يەنە كەلدى. ئۇ يازلىق ئورام ئەۋجگە چىققان چىڭقىچۇش مەزگىلى ئىدى. قىز يىگىتكە تەلمۈردى. ئۇ «خامانىنى ئېلىۋېلىپلا توي قىلايلى» دېگەن گەپكە زار ئىدى. لېكىن، يىگىتنىڭ مەغرۇر كۆزلىرىدە ئۇنداق گەپتىن ئەسەر يوق،

شەھۋەت ئۇچقۇنلىرى تۆكۈلۈپ تۇراتتى. ئۇ قىزغا يەنە شۇنداق قول سوزدى.

— قولىڭىزنى تارتىڭ! — قىز بۇ قېتىم كەسكىنلىك بىلەن يىگىتتىن ئۆزىنى قاچۇردى، — مەن بۇگۈن ئېغىزىڭىزدىن بىر گەپ ئاڭلاي.

— قانداق گەپ ئاڭلىغۇڭىز بارىكىن، ئاشنام؟ — يىگىتنىڭ كۆزلىرىدە نە سەمىمىيەت، نە مەسئۇلىيەتتىن دېرەك يوق، قاشلىرىنى ئوينىتىپ كۈلدى. بۇنى كۆرگەن قىز تىلىغا زەھەر تەگكەندەك چۈلغىنىپ كەتتى، تىنىقى ئىچىگە چۈشۈپ ئاۋازى بوش چىقتى:

— نېمە دېدىڭىز؟!

قىز ئۇنىڭ گېپىنى خاتا ئاڭلىغالغان بولماي دەپ، يەنە ياندۇرۇپ سورىدى:

— ئاشنا دېدىڭىزما؟

— ھەئە!

— ئۇنداق لاۋزىلىشىپ، مېنى تېرىكتۈرمەڭ، قاچان ئەلچى ئەۋەتمىسىز؟

— ئەلچى؟ — يىگىت يەنە كۈلدى، ئاۋازى مەسخىرىلىك ئىدى.

— مېنىڭ چاي ئىچۈرۈپ قويغان لايىقىم بار، تاتلىقىم... بېشىم باغلاقلىق.

— يالغان گەپ قىلماڭ! — قىز قۇلىقىغا ئىشەنمەي قالدى، — مېنى ئالدىمىغانسىز؟!

— كۆڭلىڭىزنى ئالغىنىم ئالدىغىنىم ئەمەستۇ؟

— سەن مېنىڭ قەدىر - قىممىتىمنى يەر بىلەن يەكسان قىلدىڭ، ئادەم سىياقىغا كىرىۋالغان ھايۋان!

نامەردنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چىقىپ كەتتى. قىز ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن شاپىلاق سېلىۋەتكەندى.

— يىغلىماڭ، نېمە قىلىسىز يىغلاپ؟ — يىگىت يۇزىنى

سلاپ قىزارغان كۆزىنى ئۇۋۇلىدى، ــ ئۇپراپ كېتەمتى يا !
ــ مەن سېنىڭ ئەدەپ ـ جازايىڭنى بەرگۈزمەن، ئالا كۆڭۈل هايۋان ! ئىسمى ـ زاتىڭ نېمە؟
ــ شەپشەك غۇنجىندەك چاپچىماڭ، بۇساقجان دېسىڭىز مېنى هەممە قىزلار بىلىدۇ، ــ يىگىت شۇنداق دەپ ئۆزىنى دالدىغا ئالدى. ئۇلار ئېرىق بويىدا بىرسىنىڭ ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلىغانىدى.
ــ بۇساق؟ ! ــ قىزنىڭ خۇشاللىقى يوقالدى. قىزلىق قەدىر ـ قىممىتى چەيلىنىپ روهى سۇنغان، تەگسىز ئازابقا مۇپتىلا بولغانىنى ئاز دەپ، قورسىقىدا قالغانلىقىنىڭ بېشارىتى كۆرۈلۈۋاتاتتى.
كۇنلەر ئازاب ئىچىدە ئۆتتى. زۇمرىخان هارام بالىغا هامىلىدار بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ ئۇرۇق ـ جەمەتى يۈرت خەلقىنىڭ ئالدىدا باش كۆتۈرگۈسىز نومۇس، ئازابقا قالدى. بېشىنى كۆتۈرەلمىگەن دادىسى بىلەن ئانىسى بىر كېچىدىلا ئۆكىلىرىنى ئېلىپ يۈرتتىن چىقىپ كەتتى. ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى ئۇنىڭدىن كەچتى. ئۆرۈكلەر سايە تاشلاپ تۇرىدىغان قاشانىڭ تۈۋىدە كۇن ـ كۇنلەپ زەينەپنىڭ سايرىشىغا قۇلاق سېلىپ هاڭۋېقىپ ئولتۇرىدىغان بولۇپ قالغان قىز شۇنىڭدىن كېيىن بۇساق دېگەن نامەردنىڭ تېگىدىن مۇشۇ يۈرت ــ بەگلىكتىن، ئەمما سىرتتا لاغايلاپ كۇن ئۆتكۈزىدىغان جاهانكەزدى ئىكەنلىكىنى بىلگەن بولسىمۇ، ئامالسىز دەردىنى ئىچىگە يۇتتى.
يەنە بىر كۆكلەم كەلدى. باغدا زەينەپنىڭ كاككۇكىنى تىنىمسىز چاقىرىشى ئاڭلانغاندا، زۇمرىخاننىڭ كۆزى يورۇدى. يالغۇز ئۆيدە ئۆزى تولغاق يەپ، ئۆزى تۇغقان بالىنىڭ كىندىكىنى ئۆزى كەسكەن، ئۆزى ئېغىزلاندۇرغان زۇمرىخان قىزغا «زەينەپ» دەپ ئىسىم قويدى.
خىيالدىن ئۆزىگە كەلگەن ئانا ئالدىدا يىغلاپ ياتقان قىزىغا

قاراپ ئاھ ئۇردى، پەريات چەكتى. ئاق ئارىلاپ چارلاشقان چاچلىرىنى يۇلۇپ، ئۆزىنى كاچاتلىدى. ئۆز - ئۆزىگە سۆزلەيتتى: «بۇ نېمىشقا شۇنداق بولىدۇ، ئوخشاش بىر تەقدىر - قىسمەت نېمىشقا ئانا - بالا ئىككىمىزنىڭ بېشىدىلا تەكرارلىنىدۇ؟!»

6. ساربخان ئوتۇڭ يامان

ساربخان ئوتۇڭ يامان،
كۆيدۇرۇشۇڭ ئاندىن يامان.

دەسلەپتە غەزەل ئوقۇپ كېلىۋاتقان سىيىتچوڭ بازاردىن يېنىپ، بەسلىشىپ چېپىشىۋاتقان ئېشەك ھارۋىلىرىنىڭ بىرسىگە سۆڭگىچىنى ئارتىۋالدى. بۇ ئابدۇلئاشىقنىڭ ھارۋىسى ئىدى. شۇ تاپتا سىيىتچوڭ ھارۋىدا ئولتۇرغان بىلەن، كۆڭلى شەنبەبازاردا ــ ساربخاندا قالغانىدى... «مۇللا دادام ئاشۇنداق جاھىللىق قىلىپ، ئۆزىنىڭ دېگەن يېرىگە ئاپىرىمەن دېسە، ئاخىر ساقلىنى يۇلۇپ، ئۆزىنى كاچاتلاپ قالىدۇ، ــ سىيىتچوڭ خىيالغا پاتتى، ــ مەندىنمۇ تايىنىلىق قوتۇلىدۇ. لېكىن، ئاشۇ بىچارە ئانامنى دېسەم ئالدىراپ تەۋەككۇلچىلىك قىلغۇم كەلمەيدۇ. ئۇنىڭ يىغلاپ قېلىشىغا چىدىمايمەن...»

سىيىتچوڭ ساموق مۇللامنىڭ كەنجى ئوغلى ئىدى. دادىسىنىڭ قىران چاغلىرىنى دورىغاندەك گىروي، ئۇستىخانلىق چوڭ بولغان بۇ يىگىتنىڭ خېلىدىن بېرى ئايىغى ئېچىلىپ قالدى. ئۇ شەنبەبازاردىكى ساربخانغا كۆيۈپ قالغانىدى. شەنبەبازارغۇ بەگلىككە يېقىنمۇ ئەمەس، ئەمما «نىكاھ غايىب» دېگەندەك ئارىسىنى ئادەمزاتسىز بىر جاڭگال ئايرىپ تۇرغان بۇ ئىككى يۇرتلۇق توساتتىن بىر - بىرىگە باغلىنىپ، كۆرۈشكۈسى كېلىپلا تۇرىدىغان بولۇپ قالدى.

جاهان هۇپپىدە گۈل ـ چېچەككە پۇركەنگەن بىر كۈنى سىيىتچوڭ جاڭگال ئاتلاپ شەنبەبازارغا بارغانىدى. ئۇ خېلىدىن بېرى شەنبەبازاردا چارۋا مالنىڭ ئەرزانلىقىنى ئاڭلاپ، بۇ يەرگە كەلگەنىدى. ئىككى يىلچە يۇرت ـ مەھەللىدىكى ئۇلاغ ئېلىپساتارلارنىڭ كەينىدە يۈرۈپ، چارۋا مال سودىسىغا كۆزىنى پىشۇرغان بۇ يىگىت يېقىندىن بېرى ئۆز ئالدىغا چارۋا مال سودىسىغا كىرىشۋالغانىدى. يۇرتتا مۇشۇنداق بىر پۇتى ئېتىز ـ ئېرىق ئىشىدا بولسىمۇ، بىر پۇتى بازاردا يۈرگەنلەرنىڭ ھال ـ ئۇقىتى ياماں ئەمەس ئىدى. بۇساقنىڭ چومىقىدىن قورقۇپ پەقەت يەر بىلەن چارۋا مالغىلا قاراشلىق بولۇپ قالغانلارنىڭ كۈنى تەس ئىدى. سىيىتچوڭ بازار يولىغا ماڭغانىنىڭ بۇ تەرىپىدە بىلدىكى، دېھقان خەق دېگەن يەر تېرىپ، چارۋا مال بېقىشنى بىلگەن بىلەن، ئېلىپ ـ سېتىشنى بىلمىسە چاپىنى تىزىدىن، ئىشتىنى ئوشۇقىدىن ئاشمايدىغان گەپ ئىكەن. دادىسىمۇ ئۇنىڭ باشقا ئىشلىرىغا ئارىلىشۋالغان بىلەن، بازارغا چېپىشىنى توسۇمىدى. ئېتىز ـ ئېرىقنىڭ ئىشىنى قىلغاچ كۆزىنى پىشۇرسۇن دېدى. لېكىن، ئادەم قېرىغاندا ھەممە ئىشتىن ئەنسىرەپلا يۈرەمدىكىن قانداق، يىگىت بازاردىن سەللا كەچ قالغۇدەك بولسىلا دادىسىنىڭ ئىشىك ئالدىغا چىقىپ ئولتۇرغىنى ئولتۇرغان. قايتىپ كەلگەندە بولسا ساقلىنى تىترىتىپ تۇرۇپ بىرمۇنچە كايىپ كەتكەن...

ـــ قاراڭغۇدىن قورققان دەمدەردەك ئۇنۇڭلا ئىچىڭلىگە چۈشۈپ كەتتىغۇ، سىيىت نوچى؟ ـــ سىيىتچوڭنى ھارۋىسىغا سېلىۋالغان ئابدۇلئاشىق ئېشىكىگە تولا تايىاق سانجىپ زېرىككەندەك، يىگىتنىڭ ئاغزىنى تاتىلىدى.

ـــ قورققانىدەك؟ قىزىق گەپ قىلىدىكەنلا، ئاشىق ئاكا. ئېشەكتەك ھاڭرىغاچ ماڭامدىم ئەمىسە؟! ـــ ئابدۇلئاشىقنىڭ گېپى سىيىتچوڭغا ئانچە ياقمىدى. قورقۇش دېگەن سۆز بۇ ياشتىكى يىگىتلەرنىڭ غۇرۇرىغا تېگىدىغان گەپ ئىدى.

ـــ ھاڭرا، ھازىر ھاڭرايدىغان ۋاقتىڭ سېنىڭ، ـــ ئاي

قاراڭغۇسىدا يىگىتنىڭ چىراي ئىپادىسىنى كۆرەلمىگەن ئابدۇلئاشىق مىيقىدا كۈلۈپ قويۇپ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — جاڭگالدا ھاڭرىغان ئېشەك مەھەللىدە ھاڭرىيالمامدۇ يا؟

ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن يوشۇرۇن بىر مەنىنى سەزگەن سىيىتچوڭ جىمىپ قالدى. بۇ ئاتىقى بار، ھۈنىرى يوق مۇزدۇز ئاكام نېماندىاق سامانىنىڭ تېگىدىن سۇ قويىدىكىنە، شەنبەبازاردا ساڭرىخان بىلەن بىللە يۈرگىنىمنى كۆرۈپ قالدىمۇ يا، دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى. راست، ئۇلار بۈگۈن شەنبەبازاردا يەنە كۆرۈشتى. بازارنىڭ ئايىغىدىكى ساي ئۆستەڭنىڭ بويىدا ئۇزاق پاراڭلاشتى. كۆڭۈللىرىدىكى گەپلىرىنى دېيىشۈالدى.

كۈپنىڭ ئىچىدەك قاراڭغۇ ئاسمانغا ئاي كۆتۈرۈلۈپ چىقتى. سىيىتچوڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ ئايغا نەزەر تاشلىدى. ئۇنىڭ بېشىدا لەيلەپ تۇرغان ئاي قېلىپتا قۇيغاندەك يۇمىلاق، كۈمۈش لېگەندەك نۇرلۇق، بىر ئۆزىگىلا نۇر بېرىۋاتقاندەك يىگىتنىڭ كۆز ئالدى يورۇپ كەتتى، ۋۇجۇدى تاتلىق بىر تۇيغۇدىن سۆيۈندى.

— شەنبەبازاردىن مال ئالماپسەنغۇ، نوچى؟ — ئابدۇلئاشىقنىڭ گېپى يەنە سىيىتچوڭنىڭ خىيالىنى ئۇزۇپ قويدى.

— ئېپىدە مال ئالالماي قالدىم، ئاكا.

— كىشىنىڭ كۆزىنىڭ يېغىنى يېگۈدەك بىر غۇنجىنىنى ئەگىپ يۈرمەمتىڭ؟

سىيىتچوڭ قۇلاقلىرىغچە قىزىرىپ كەتكەنلىكىنى سەزدى. دوپپىسىنى قولىغا ئېلىپ، بۇغداي ئېڭىزدەك يىرىك چاچلىرىنى تاتلاپ بۇ قوش بىسلىق سوئالغا قانداق جاۋاب بېرىش ئۈستىدە ئويلاندى:

— ئەگىپ يۈرگەنىنىڭ ھەممىسى بىلەن كېلىشكىلى بولمايدىكەن. سودا قىلالمىساق، بازاردىن مۇشۇنداق قۇرۇق قوللا يانىدىغان گەپ ئىكەن شۇ !

ـــ كېلىشكەنسەن، ـــ ئابدۇلئاشىق ئېشەكنى سانجىپ قويۇپ سىيىتچوڭغا بۇرۇلدى، ـــ سېنى بوش چاغلىغىلى بولمايدۇ، بەگلىكنىڭ موللا ئۆلمىسىنىڭ نوچىسى تۇرسۇڭ. يەنە كېلىپ ئۆزۈڭمۇ قاش ـ كۆزۈڭ جايىدا، كېلىشكەن يىگىت بولدۇڭ.

دادىسىنىڭ تەرىپىلىنىشى سىيىتچوڭغا ياقتى. لېكىن، سارىخان بىلەن بولغان ئىشىنى ھازىرچە مەھەللە ـ چاقادىكىلەرگە بىلدۈرگۈسى يوق ئىدى. ئۇنىڭسىزمۇ بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان دادىسى ئۇنى قارغۇتمىدى، ئۇنىڭدىن باشقىسى بولدى. يىگىت ئۇندىمەي، جىممىدە ئولتۇرۇپ ئايىغا باقتى. ئاسماندا پارلاپ تۇرغان ئون بەش كۈنلۈك تولۇن ئاينىڭ مېھرى بەك ئىللىق ئىدى. ئاي پەقەت ئۇنىڭ ئۆچۈنلا كۈلۈپ تۇراتتى، ئۇنىڭ ئۆچۈن كۆكتە ئۇزەتتى، ئۇنىڭ ئۆچۈن نۇر چاچاتتى، ئۇنىڭ ئۆچۈن تۇن قاراڭغۇسىنى ئايدىڭ پەيزىگە چۆمدۇرەتتى...

ـــ ھېلىقى غۇنجىننى سېتىپ بولدۇڭمۇ؟ ـــ يىگىتنىڭ ئىشق ـ مۇھەببەت سۆزىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغان ئابدۇلئاشىق گېپىنى رەسمىي ئۇلاغ سودىسىغا بۇرىدى.

ـــ قايسىسىنى، ھېلىقى ئالىسىنمۇ؟

ـــ ياق، ئاق قاشقىلىقىنى دەيمەن.

ـــ ساتمىدىم، ئۇنى ئۆزۈم باقمەن.

ـــ سېتىپ قالساڭ، خېرىدارى مەن جۇمۇ، ئۇكام. نەسلى ئاجايىپ خىل ئىكەن.

ـــ ھەئە، ياخشى يېتىشتۇرۇلگەن نەسىل... مال دوختۇرخانىسىدىكى تېخنىكلار كۆرۈپ ماختاپ كېتىشتى. نىشانلىق باشقۇرىمىز، دەپ مەخسۇس خاتىرە تۇرغۇزدى. شۇڭا، ئۆزۈم بېقىۋاتىمەن.

ـــ يەنە بىر دەپ قويماي، سېتىپ قالساڭ مېنىڭ جۇمۇ، تېگىشلىك پايدىڭنى بېرىپ ئالىمەن.

ـــ ئۇ غۇنجىن قولۇمغا تەستە كىرگەن، ھەرگىز ساتمايمەن، ئاكا!

— هەرگىز؟
— ھەئە!
سىمىتچوك «ئۇ غۇنجىن مېنى ساراڭخانىغا ئۆچراشتۇرغان، ئۇنى ساراڭخانىنى كۆرگەن كۆزۈمدە كۆرىمەن» دەپ تاشلاشتىن ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ قالدى.
سىمىتچوك قوتىنىدا بېقىۋاتقان ئاشۇ غۇنجىنىنى ئويلىسا، يۇرىكى شېرىن تۇيغۇلار ئىلكىدە سوققان ئاشۇ ئامەتلىك كۈننى پەقەت ئۇنتۇيالمايدۇ.
ئىزغىرىن شامال چىقىپ تۇرغان ئۇ كۈنى يەر — جاھاندىن سۇس توپا ئۆرلەپ تۇراتتى. سىمىتچوك كىرا موتوسىكلىتى بىلەن شەنبەبازارغا كەلدى. ئۇلاغ بازىرىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ كۆن قوزىچۇش بولغاندا، غىلتاك قۇم، توپا — تۇمان ئۆرلەپ تۇرغان بازاردا ئاق قاشقىلىق بىر غۇنجىنغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. بۇ غۇنجىنىنىك باشبېغى چارۋا مالىرىنى بازارغا سېلىپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ ئارىسىدىكى بىر كىشىنىڭ قولىدا تۇراتتى. غۇنجىنىنىڭ نەسلىنىڭ خىللىقىنى بايقىغان يىگىت ئەمدى ئۇنى ساتماقچى بولغان كىشىگە سەپسالدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا شاپاق دوپپىسىنى قىستۇرۇپ كىيىۋالغان، سىم بۇرۇت بىرسى تاماكىسىنى قىڭغىر چىشلەپ تۇراتتى. سىمىتچوك ئۆزىنىڭ سودىغا كىرىشكەندىكى ئادىتى بويىچە «بۇ ئادەم بىلەن كېلىشكىلى بولارمۇ؟» دەپ ئويلىدى. كېيىن بىر — ئىككى ئېغىز گەپ سوراپ بېقىپ، بۇ كىشىنىڭ چارۋىچى ئەمەس، ئۆزىگە ئوخشاش ئېلىپساتار بېدىك ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۇردى ھەم «بېدىكتىن ئۇلاغ ئېلىپ، نېمە پايدا چىقار؟» دەپ ئويلاپ بۇ سودىدىن ۋاز كەچتى. ئەمما، سىمىتچوك شۇ كۈنى ئوڭغۇل — دوڭغۇل بازارنى نەچچە ئايلىنىپمۇ ئېپىدە بىرەر سودا قىلالمىدى. ئەسلىدە مالنىڭ خىلىنى ئېلىپ ئۆگەنگەن يىگىتنىڭ كۆز ئالدىدا ئاق قاشقىلىق غۇنجىن توغرا تۇرۇۋالغان، باشقا ھەرقانداق مال ئۇنىڭ دىتىغا ياقمىغانىدى. ئۇ شۇنداق قىلىپ

ئىچى كۆيگەن مالغا پۇل سالىدى. ۋاقتى كەلگەندە بۇ مالنى ئېپىدە سۇ قىلىشقا كۆزى يەتكەنىدى.

نامازدىگەر بىلەن بازاردىن چىقىپ، كەيپى چاغ ھالدا ئۆيگە ئالدىنى قىلغان سىيىتچوك يولنىڭ ئاغزىدا بىر كېلىشمەسلىككە يولۇقتى. تراكتورنىڭ سەت تاتاتلىشىدىن ئۇركۈپ كەتكەن غۇنجىن ئۇنىڭ قولىدىن بوشىنىپ قاچقانىدى. بىر مىڭ يەتتە يۈز سوم پۇلنىڭ قولىدىن قاچقىپ چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن يىگىت جېنىنىڭ بارىچە كالىنىڭ كەينىدىن يۈگۈردى. ھەممە نېمىدىن ئۇركۈپ چاپراقلاپ قاچقان شەپشەك غۇنجىن زىرائەتلەرنى پېتىقلاپ، كەنت ـ مەھەللىلەرنى ئاتلاپ، كەنت بىلەن قوملۇق ئوتتۇرىسىدىكى بۇك ـ باراقسان باغبارات ئىچىگە كىرىپ كۆزدىن غايىب بولدى. كالىنىڭ قارىسىنى كۆزدىن يىتتۈرمەي، قوغلاپ كەلگەن يىگىت ھاسىراپ ـ ھۆمۈدىگىنىچە بۇ باغبارانىڭ ئىچىگە يېتىپ كەلدى.

باغدا ھۇپپىدە ئېچىلغان ئۆرۈك چېچەكلىرى ئارىسىدىكى ھويلىنىڭ ئالدىدا بىر قىز ئۆزىگە جىلمىيىپ قاراپ تۇراتتى. قىزنىڭ يۈزى كەچكى شەپەق نۇرىغا پۈركەنگەن ئۆرۈك چېچەكلىرىنىڭ بەرگىلىرىدىن قايتقان نۇردا جۇلالاندىمكىن، ئىشقىلىپ شۇنچە سۈزۈك ھەم نۇرلۇق ئىدى. يىگىت قوغلاپ كەلگەن كالىسىنى ئۇنتۇپ، مەڭدەپ قېتىپ قالدى. باش ـ كۆزىدىن، پۇتۇن ئەزايىدىن چىپىلداپ تەر قۇيۇلاتتى. يىگىتكە بىرپەس قاراپ تۇرغان قىز بىردىنلا كەينىگە بۇرۇلدى ـ دە، ھويلىدىن بىر نوگاي سۇ كۆتۈرۈپ چىقتى. كۈپتە سوغۇتقان مۇزدەك سۇ جىسمىغا قايتىدىن كۈچ بەخش ئەتكەن يىگىت «بۇ پەرىشتىمىدۇ، ئادەممىدۇ؟» دەپ قالدى.

قىز يەنە كىرىپ كېتىپ غۇنجىننى يېتىلەپ چىقتى ھەم باشبېغىنى يىگىتكە ئۇزارتىپ:

ـــ بۇ تۇغۇلغاندىن تارتىپ تالاغا ئاچىقماي باققان مال، شۇڭا ئۇركۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ، ـــ دېدى.

قىزنىڭ ئاۋازى تولىمۇ سۈزۈك، زىل ئىدى. ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قالغان يىگىت يەرنىڭ تېگىدە سۆزلەۋاتقانىدەك پەس ئاۋازدا:

— سىزنىڭ باققان مېلىڭىزمىدى؟ — دەپ سورىدى.

— ھەئە، بىزنىڭ قوتاندا تۇغۇلغان. دادام ئازراق پۇلغا ھاجەت بولۇپ قېلىپ، ئەتىگەن تېخى بازار يولىدا بىر كىشىگە ساتقانىدى.

— شۇڭا، مۇشۇ ھويلىغا قېچىپ كەپتىكەن ـ دە ! نېمانداق ئەقىللىك كالا بۇ!

— راست، بەك ئەقىللىك. دادام رايىمغا باقماق بولسا ساتقۇزمايتتىم، — قىز قىيالمىغاندەك كالىغا قارىدى.

— نېمىشقا؟

— ...

قىز جاۋاب بەرگۈچە ئۇنى بىرسى توۋلاپ قالدى. ئاۋازىدىن قارىغاندا ئانىسىدەك قىلاتتى.

— ھەي... ھەي... ئىسمىڭىز نېمە ئىدى؟ — يىگىت ئاپپاق چېچەكلەر ئارىسىغا سىڭىپ كېتىۋاتقان قىزنىڭ ئاۋازىدىن «ساربخان» دېگەن ئىسمىنى ئاڭلىغاندەك قىلدى.

قىزنىڭ سىيماسى كۆرۈنمەي قالدى. شەپەق نۇرى ئۆچتى.

شۇ كۈنى يىگىت تولىمۇ ھارغىن ھالدا ئۆيىگە قايتىپ كەلدى.

يىگىت غۇنجىنغا قاراپ ساربخانىنى ئويلايدىغان، ئۇنى سېغىنغاندا ئاتايىن قوتانغا كىرىپ غۇنجىنغا قارايدىغان بولۇپ قالدى. كېيىن ئۇ غۇنجىنغا «ساربخان» دەپ ئات قويۇپ قويدى. لېكىن...

7. قوناق پۆپۈكى

قوناق پۆپۈك تارتسا ياش بالىلارنىڭ كۈنى تۇغۇلىدۇ.

ياپسا پۆپۈك تارتىپ، ئاتلىقى بىلەن ئانىلىقى ئايرىلغان قوناقلىق كىشىنىڭ قەلبىدە ئىختىيارسىز ئوتلۇق ئىستەكلەرنى قوزغايتتى. قوناقلىق سەھرا ياشلىقىنىڭ جازىبىسى، ياق، قوناقلىق ئازغۇن بەندىلەرنىڭ جەننىتى. مەھەللىلەردىن ـ مەھەللىلەرگە تۇتىشىدىغان كەڭرى قوناقلىق ئاجايىپ ھېس ـ تۇيغۇلارنى ئۆز قوينىغا يوشۇرغان بولاتتى.

قوپەك ياپسا پۆپۈك تارتقان قوناقلارغا قاراپ: «ھېلىتىن بۇي چۆككۈدەك بولۇپ كەتكىنىنى» دەپ غۇدۇراپ قويدى. ئۇ بالا چاغلىرىدا مۇشۇنداق ئېگىز قوناقلىقتا ئۇچرىتىپ قالىدىغان سۇنۇق تارغاق، پۇچۇق ئەينەكلەردىن ئۆلگۈدەك قورقاتتى. بوۋىسى دېدىمۇ ياكى مومىسى دېدىمۇ، ئىشقىلىپ بىرسىنىڭ ئېيتىشىچە، ئەر سېغىنىپ كەتكەن چىشى ئالۋاستىلار ئاشۇنداق پۆپۈك تارتىپ بۇي چۆككۈدەك بولغان قوناقلىقلاردا، ئېچىق ـ ئازگاللاردا ئولتۇرۇپ چاچ چۈۋۈپ، چاچ تارارىمىش، ئەينەك كۆرەرىمىش. شۇڭا، ئالۋاستى چاچ تارىغان يېرىدە تارغىقىنى ئۇنتۇپ قالارىمىش. قوپەك بۇنداق ئالۋاستى تارغىقىنى كۆرگەن ھامان قورققىنىدىن بەدەر قاچاتتى. نەچچە كۈنگىچە قوناقلىقتىن تېنى ئەيمىنىپ، ئۆزىنىڭ ئەمدى ئۇنداق يەرگە ئىككىنچى يېقىن يولاپ قالماسلىقىنى تىلەيتتى. ئەمما، ئۇ بىر چاغلاردىكى بالىلىق ۋۇجۇدىغا سىڭىپ كەتكەن ئاشۇ تۇيغۇلار، قورقۇش كەيپىياتى بىلەن قوناغلىققا كىرمەي تۇرالايتتىمۇ؟ قوناقلىققا كىرمىسە، قوناق ئۇلايدىغان، سۇ تۇتىدىغان، قوناق ئورۇدىغان تالاي ئىشلارنى كىم قىلىدۇ؟ قوپەك ئانىسىدىن كىچىك قېلىپ يېتىمچىلىك، جاپا ـ مۇشەققەتنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتتى. دادىسى ئېشەك ھارۋىسىنى غىچىلدىتىپ يۇرۇپ ھاشار ـ سېلىقلارغا ئىشلىسە، ئۇ ئۇپراپ بىسى قالمىغان كەتمەننى كۆتۈرۈپ ئېتىزلىققا چىقتى، قولى قاپاردى، تاپىنى تېشىلدى. ئۇ قايسى يىلى ئۇرۇقلۇق قوناقلارنىڭ پۆپۈكىنى ئېلىۋاتقاندا، تام

قوشنىسى قۇرۇلۇشخانىنىڭ سۇرىتىگە كىرىۋالغان بىر ئالۋاستىنى ئۇچرىتىپ قالدى. ئالۋاستى قوناقلىقتىكى دىمىق ئىسسىقتا چىدىيالماي قالدىمۇ، قانداق، تۇغۇلۇشىنىڭ ئايىغىدىكى تېز چۆكمەيدىغان توختام سۇدا قىپيالىڭاچ ئولتۇرۇپ بويىنى سۇغا سېلىۋاتاتتى. قوناق ساقىلدەك سارغۇچ چېچىنى تارىغاچ پىچىرلاپ بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ، موزىيى تولا ئېمىپ ھالىنى قويمىغان ئىنەكىنىڭ يېلىنىدەك سالپىيىپ تۇرغان ئىككى ئەمچىكىنىڭ ئوتتۇرىسىغا سۇيۇقچىلەۋاتاتتى. قوپەك بۇنى كۆرۈپ، كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى، قاچاقچى بولۇپ بەدەر كەينىگە بۇرۇلدى. بىراق، قارا باسقاندەك قوناقنىڭ مۇندىسىغا پۈتلىشىپ يىقىلدى. بۇ پالاكەتچىلىكتىن چۆچۈپ كەتكەن ئالۋاستىمۇ قوپەكنى كۆرۈپ، ئۇياتلىق يەرلىرىنى ئالىقانلىرى بىلەن ياپقىنچە كۆزلىرىنى يالـ يۇل قىلىپ قالدى.

قوپەك يىقىلىپ ـ قوپۇپ ئاران قېچىۋالدى. ئۆستەڭ بويىغا كەلگەندە، بىۋاقىت غۇسۇل قىلىۋاتقان كەنت مۇدىرى بۇساق چوماقنى كۆردى ھەم ھاسىرىغىنىچە ئۇنىڭغا دېدى:

ـــ ئاكا، ئاكا... بوساق ئاكا، مەن... مەن ئالۋاستى كۆردۇم!

ـــ نېمە، ئالۋاستى دېدىڭما؟ ـــ بۇساق ئالمان ـ تالمان ئىشتىنىنى يۇقىرى ئېتىپ كەمىرىنى چىڭىتتى.

ـــ ھەئە، بىزنىڭ قوناقلىق بىلەن قۇرۇلۇشخانىنىڭ قوناقلىقىنىڭ ئارىلىقىدىكى ئېچىقتا...

ـــ قانداق ئالۋاستى ئىكەن؟

ـــ قۇرۇلۇشخانىنىڭ سىياقىدىكى ئالۋاستى... ئېچىقىنىڭ ئايىغىدىكى ئازمىدا قىپيالىڭاچ ئولتۇرۇپ بويىنى سۇغا سېلىپ، چېچىنى تاراۋېتىپتۇ!

ـــ ماڭ، ماڭە، بىئىمان گەپ قىلماي، ـــ بۇساق قوپەكنى قوغلىدى، ـــ ماڭا قارا، بۇنداق ئەپقاچتى گەپنى ئىككىنچى بىرسىگە تىنىغۇچى بولما جۇمۇ، بولمىسا ئاشۇ ئالۋاستى

ئاخشاملىرى كېلىپ سېنى بوغىدۇ !

قويۇق قاچتى، بۇساق مۇغەمبىرانە كۈلگىنىچە قالدى. شۇنىڭدىن كېيىن قويۇق قۇرۇقانخانىنى كۆرگەن هامان قاچىدىغان بولۇپ قالدى. قۇرۇقانخان بولسا خۇدۇكسىرىگەن كۆزلىرىنى هەر يان ئۇچۇرۇپ: «بىركىمگە دېگۈچە بولما جۇمۇ، ئۇۋا تەگكۈر تاز» دېگىنىچە قالاتتى. شۇ ئىشتىن كېيىن قويۇق كەنت مۇدىرى بۇساقنىڭ قۇرۇقانخان بىلەن تامنىڭ كەينىدە، قوناقلىقلاردا مارىشىپ يۈرگىنىنى كۆرۈپ قالدى هەم ئالۋاستىنىڭ هېكايىسىگە تازا ئىشەنمەس بولدى. هالبۇكى، قوناقلار مۇشۇنداق پۇپۇك چىقارغاندا، ئۇنىڭ كۆز ئېچىغا سىڭىپ كەتكەن ئالۋاستى سىياقىدىكى قۇرۇقانخان قوناقلىقتا تۇيۇقسىز ئۇچراپ قالىدىغاندەك تىترىمەيمۇ تۇرالمايتتى.

قوناقلىق، ئالۋاستى توغرىسىدىكى خىياللارغا غەرق بولغان قويۇق بىرئاز ئەيمىنىش تۇيغۇسىدا جىمجىتلىقتا چۆككەن قوناقلىقتا ئاستا ئىچكىرىلەپ كىردى. ئۇ شۇنچە ئاۋايلاپ ماڭسىمۇ هەربىر قەدەم چامدىغاندا، غۇلاچ كېرىپ تۇرغاندەك هەر يان تاشلىنىپ تۇرغان قوناق قولاقلىرى شار ـ شۇر ئاۋاز چىقىراتتى. ئەگەر شۇ تاپتا قوناقلىقتا ئالۋاستى بولسىمۇ شەپىدىن ئۇركۈپ كېتىشى تۇرغانلا گەپ. قويۇق شۇ مېڭىشىدا قوناقلىقنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئىچكىرىلەپ كىرىپ كېلىۋاتقاندا تۇيۇقسىز چۆچۈپ كەتتى، مېڭىشتىن توختاپ، ئورنىدا قاققان قوزۇقتەك تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بىر چىشى ئالۋاستى جىمجىت ئولتۇراتتى. قويۇق يا ئالدىغا ماڭالماي، يا كەينىگە يانالماي بۇتتەك قېتىپ قالدى. ئايەت ئوقۇماقچى بولغان تىلى كالۋالاشتى. ئالاقزەدە بولغان ئالىغاي كۆزلىرى ئاستا ئۆزىگە بۇرۇلۇپ قارىغان ئالۋاستىدا قېتىپ قالدى. ئالۋاستى گويا ئۇنى مەنسىتمىگەندەك قاراپ ئولتۇراتتى. ئۇ زەڭگەر كۆزلىرىنى مىدىرلىتىپ، ئىچىدە بىرنېمىلەرنى ئۇقۇپ هۇرۇۋاتقان قويۇققە

قادالدى:

— مېنى ماراپ كەلدىڭمۇ، قىلىقى سەت ھاڭۋاقتى؟

قوپەك دىڭڭىدە چۆچۈپ كەتتى، كىر - قاسماقلار ئىچىدە سالپىيىپ تۇرغان قۇلىقىغا، كۆز ئالدىدا ئولتۇرغان خوتۇنىنىڭ يېلىم چۆچىكىدەك يوغىناپ كەتكەن كۆزلىرىگە ئىشەنمەي، ئاستا شۇبرلىدى:

— بۇ... بۇ سەنمۇ، مەينىسا؟

— مەن ئەمەسمىكەنمەن؟ — مەينىسا ئۇنىڭغا ئۆچمەنلىك بىلەن قاراپ قويدى، — قۇرۇانخانىنىڭ سىياقىدىكى جىنىمكىن دېگەنمىدىڭ يا؟

— ياق، ياق، سەن بولساڭلا مەيلى، — قوپەكنىڭ ئۇنى تېخىچە پەس چىقاتتى. ئۇ بايىقىدىن بىرئاز ئېسىگە كېلىپ، قۇرۇانخان توغرىسىدىكى ئىشلارنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بەرگىنىگە پۇشايمان قىلدى. «خوتۇن خەقكە كۆڭلىدىكى گەپنى دەپ قويسا، پۇرسەت كەلگەن هامان ئەر كىشىنىڭ ئاجىز يېرىدىن تۇتۇۋېلىشقا ئۇرۇنىدىكەن» دەپمۇ ئويلىدى.

— «سەن بولساڭلا» دەپ كەتتىڭغۇ، بۇ قوناقلىقتا سەن باشقا بىرسىنمۇ كۆرگەنمىدىڭ؟

— ئۇ ... ئۇنى سورىما، ئىشقىلىپ قوناقلىقتا تىمىسقىلايدىغان خوتۇن ياخشى خوتۇن ئەمەس ! — قوپەكنىڭ بىردىنلا تىلى چىقىپ قالدى.

— ئۆلۈمتۇك ھاڭۋاقتى ! سەن مېنى ئوخشاتمىغان ئاشۇ قۇرۇانخان قالدىمۇ؟ دېگىنە، قوناقلىقتا مەن كەلمىسەم، بۇ ئىشلارنى قايسى يەتمىش پۇشتۇڭ قىلىدۇ؟ — مەينىسا چاچراپ ئورنىدىن تۇردى، خورازغا ئېتىلماقچى بولغان كۆرۈك مېكىياندەك قوپەككە ھۇرپەيدى.

— ئاغزىڭنى ئۇششۇتمە، بولمىسا سېنىمۇ كونا تام بېسۇالمىدۇ ! مەن ساڭا دەپ بەرگەن ھېلىقى ئىشتىنىڭ بېغى بوش

قۇرۇانخاندەك... ــ قوپەكنىڭ ئەلەسراق كەلگەن كۆزلىرى ھازىرلا بىر ئىش بولىدىغاندەك چەكچىيىپ كەتتى.

ــ گېپىنىڭ شىرىسى يوق ھاڭۋاقتى، مېنى تولا قورقۇتمىغىنا!

ــ ھاڭۋاقتى، ھاڭۋاقتى... ھېلى مەن ئوبدان ھاڭۋاقتۇرۇپ قويماي سېنى! ــ قوپەك تېخىچە ئۆزىگە سوغۇق قاراپ تۇرغان خوتۇنىنىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ كەلدى.

ــ مۇنۇ، مانى ھاڭۋاقتۇراسەن!

ــ كېلە ئەمىسە، مۇشۇ پۇپۇك تۆپىسىدىلا، ــ قوپەك خوتۇنىنى مۇرىسىدىن تۇتۇپ قۇچاقلىماقچى بولدى. خېلىدىن بېرى مەينىسا ئۇنى يېقىن كەلتۈرمەي تۇراتتى.

ــ بېشى ئىششىپ قالغان ھاڭۋاقتى، ئۆينى كىم بەرمىدى ساڭا؟ ــ مەينىسا ئېرىنى سىلكىشلەپ، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇردى، ــ مەن سېنىڭ قوناقلىقتا باسماقدايدىغان چۇشۇڭدىكى ئالۋاستىلىرىڭمىدىم يا؟

ــ ئەمىسە سەنمۇ قوناقلىققا چىقىپ چاچ تارىمىغانسەن قۇرۇانخاندەك...

ــ ئۆلە، بېشىڭنى يەيدىغان گالۋاڭ!

ــ ما ئالۋاستىنى! ــ قوپەك ئىتنىڭ كاللىسىدەك مۇشتىنى تۇگۈپ خوتۇنىغا ھەيۋە قىلدى، ــ بوش تۇرسام، مېنى ياۋاش كۆرۈپ ياراتمايۋاتامسەن؟

قورقۇپ كەتكەن مەينىسا توشقاندەك قاچتى، كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ قالغان ئېرىنىڭ كۆزىدىن غايىب بولدى.

ــ ۋىيەي، خوتۇنۇممىكىن دېسەم، راست ئالۋاستىغا يولۇقۇپ قالدىممۇ نېمە، ــ قوناقلىقنىڭ ئىچكىرىسىگە قاراپ چەكچىيىپ قالغان قوپەك ئۆز ـ ئۆزىگە غۇدۇرىدى، ــ ئەجەب بىر پىرقىراپلا غايىب بولدىيا ... ناۋادا ئۇ ئالۋاستى بولۇپ قالسا، خوتۇنۇم نەگە كەتكەندۇ؟ ئېتىزلىقتىكى ئانىلىق قوناقنىڭ

پۇپۇكىنىمۇ ئالماپتۇ، ئانىلىق پۇپۇكىنى ۋاقتىدا ئالمىسا، ئاتىلىق قوناق پۇپۇكى بىلەن چاڭلىشىۋېلىپ ئارغۇن بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى بىلمەمدىكىن ئۇ مېكىجىن؟ ــ قويۇقكىنىڭ مىجەز ـ خاراكتېرىدىكى تېجىمەللىك بەزىدە مۇشۇنداق بىراقلا ئاشكارا بولاتتى. خوتۇنى مۇشۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭدىن بىزار بولۇپ كېتەتتى.

8. قەدىرسىز ئالمىخان

«سەتىنىڭ ھالى يامان، چىرايلىقنىڭ دەردى» دەپ ئالمىخان ئۆزىنىڭ چىرايلىقلىقىغا كۆڭلىدىكىدەك ئەرگە تېگەلمىدى. «ئامەت نەگە، دوقا ماڭلايغا» دېگەن شۇ ئىكەن، ھەممىنىڭ كۆزىنى ئالا چەكمەن قىلغان ئالمىخان شاختىكى ئالما لايغا چۈشكەندەك ھېچكىمنىڭ چۈشىدە يوق سەيداق دوقمۇشقا نېسىپ بولدى. بۇساق چوماقنىڭ بۇ دوقىسى بويى پاكار، پېشانىسى قايناپ چىققاندەك ئالدىغا پۇلتىيىپ تۇرىدىغان، دوپپىسى بېشىدا تۇرماي گەدىنىگە كىيىپ يۇرىدىغان كۆرۈمسىز بىر خارابات. يېشىمۇ ئالمىخانىڭكىدىن پەرقلىق چوڭ كۆرۈنەتتى. سەيداق دوقمۇشقۇغۇ ئالمىخانىنى ئۇندەككە كەلتۈرگۈدەك نە پەمى، نە تاتلىققىنا ئىككى ئېغىز گېپى يوق، ئەمما بۇ ئىشنى قولاشتۇرۇۋالغىنى سەيداقنىڭ ئاشۇ چېپىلغاق «ھۇ ـ ھۇ»چى دادىسى. پەيلى يامان بۇساق چوماق يۈرتتا ھەممە ئادەمنى باشقۇرۇپ، ئۆزىنىڭ مەنپەئەتىگە بويسۇندۇرغانغا ئوخشاش، ئوغلىنى ئۆيلەشتىمۇ كىشىنىڭ قۇرتلۇق جىگدىسىگە چاڭگال سالغاندەك ياكى يولدا ئۇلاغ سودىسى قىلغاندەك ئويلىمىغان يەردىن چىقىپ ئىشنى پۈتكۈزدى، ئۆزىنىڭ كۆرۈمسىز دوقىسى ئۇچۇن بەگلىكتە ھەممىنىڭ كۆزى چۈشكەن ئالمىنى ئۇزۇۋالدى.

ــ سىلىنىڭ ئالمىخان بىلەن بىزنىڭ سەيداقجانىنىڭ بېشىنى

باغلاپ، بىر ئۆيلۈك قىلىپ قويساق، ــ دەپتۇ بازاردىن يېنىپ كېلىۋاتقان بۇساق چوماق ئالمىخانىنىڭ دادىسىغا تۈيۈقسىز گەپ ئېچىپ.

ئېشىكى ماڭغىلى ئۇنىماي، ئاچچىقىتا ئېشەك دۇمبالاۋاتقان ئالمىخانىنىڭ دادىسىغا بۇساقنىڭ گېپى «ئېشىكىڭىزنى مەن سۇ قىلىپ بېرەي» دېگەندەك تۈيۈلۈپتۇ. خۇي چىقىرىپ ماڭماس بولۇۋالغان مۇشۇ مىدىرىن قۇتۇلغىلى بولمىدىغان ئىش بولسا، ئالمىخانىنىڭ دادىسى ئۇنىڭ پۇلىغا ئازراق پۇل قوشۇپ تۇزۇككىنە هاڭگىدىن بىرنى ئالالايتتى. ئەگەر بۇ ئېشەكنى سۇ قىلغىلى بولمىسا، قىشچە ئېشەك گۆشى لازىم بولۇپ شەھەردىن چىققان ناتونۇشلارغا ئېلىشچە ساتماقتىن ئۆزگە چارە يوق. ئەمما، بۇساقنىڭ نەزىرى چۈشكەن ئېشەكنىڭ قولدىن چىقىشىدا گەپ يوق. ئۇنىڭ قولىغا چۈشكەن ئېشەك بازارغا كىرگۈدەك بولسا، هاڭراپ بازارنى بېشىغا كىيىدۇ. بۇساقنىڭ هەممە ئىشقا ئەپچىل، پەملىكلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگىنىچە ئېشىكىنى سانجىپ، قىزىغا سۆز سالغان بۇ يوغان باشلىقنىڭ ئات هارۋىسىنىڭ كەينىدىن يېتىشىپ كەلگەن ئالمىخانىنىڭ دادىسى يەنە ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالىتۇ.

ــ ئاداش هەي ... گېپىم مىجەزىڭلىگە يېقىۋاتامدۇ، قانداق؟

ــ بۇ گەپنىڭغۇ ياقمايدىغان يېرىمۇ يوق، ــ دەپتۇ ئالمىخانىنىڭ دادىسى چىش قالمىغان ئاغزىنى ئۆمەللەپ، ــ ئەمما بۇ ئۇلاغ سودىسى بولمىغاندىكىن، ئېپى كەلگەن بىر كۈنى هەرەمخانىنى ئېلىپ كەلسىلە، ئۆيدە داستىخان يۇزىدە ئولتۇرۇپ چىرايلىق مۇڭداشقان بولساق.

ــ بۇنچىلىك گەپنىڭ داستىخاندا دېيىشكۈدەك نېمىسى بار، ــ دەپتۇ بۇساق ئېتىنى ئاستىلىتىپ، ــ توي ئىشىدا هۆسۈلە ـ پۆسۈلە گەپ بەك ئاۋۇپ كەتسىمۇ، ئىككى تەرەپنىڭ قولاشمىقى تەسكە توختايدۇ، ــ هېسابقا ئۇستا بۇساقنىڭ ئوي ـ

خىياللىرىمۇ پايدا ـ زىيان بىلەن جىپسىلىشىپ كەتكەنمىكىن قانداق، ئۇ يولدا كەلگەچ بۇگۈنكى كۈندە توي ئۈچۈن بولىدىغان باردى ـ كەلدىلەر چىقمىسىنىڭ ئېشىپ كېتىۋاتقانلىقى توغرىسىدا ئالمىخانىنىڭ دادىسىنى قورقۇتۇپ بىرمۇنچە ھېساب چىقىرىپ بېرىپتۇ. ئەملىيەتتىمۇ شۇنداق ئىدى. ئوغۇللۇق قىزلىققا سۆز سېلىش، ئۈچۈر ئېلىش، ھەشقاللا قىلىش، نانلىق ئەكېلىش، تويلۇق ئەكېلىش، مەسلىھەت چېيى، توي دېگەندەك باردى ـ كەلدىلەردە «ئېشىكى ئۇچ تەڭگە، توقۇمى ئون بەش تەڭگە» چۈشۈپ، تويلۇق ئېغىر كېلىپ دوق قىلسا، قىزلىقلار «ئەكەلگەن تويلۇقنى يەپ بولدى» دەپ بېلىنى رۇسلىغۇدەك ماجالى قالمايتتى. ئالمىخانىنىڭ دادىسىمۇ چوڭ بولۇپ قالغان قىزىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرسە، ئۇنى تالالىق قىلغۇچە بېلى پۈكۈلۈپ قېلىشتىن ئەنسىرەيتتى. بۇساقنىڭ «يول سودىسى» ئالمىخانىنىڭ دادىسىنىڭ دىتىغا خوپ كەلگەن چېغى، ئۆزى ماڭغىلى ئۇنىمىغان بىلەن تۇڭ تاشلاپ پارقىراپ قالغان مىدىسىنىڭ سۆڭگىچىگە قاراپ، «بۇ قوتۇرمۇ كۈيلەپ قاپتىمۇ نېمە» دەپ ئويلاپتۇ.

ــ قانداق، گېپىم ياقتىمۇ؟ ــ دەپتۇ بۇساق چوماق چالا ھىجىيىپ، ــ يولدىلا پۈتۈشۈپ قالساق، سىلىمۇ ئەلچىگە دوڭغاسلايمەن دەپ ئاۋارە بولمايسىلە.

ــ بۇ... بۇ... ــ ئالمىخانىنىڭ دادىسى دۈدۈقلاپ قاپتۇ، ــ بۇ گەپنى بالىلارنىڭ ئانىسىغا مەسلىھەت سالماي، يولدىلا پۈتۈم قىلساق، كېيىن ئىش بۇزۇلۇپ كەتمەسمۇ؟

ــ بىر خوتۇننىڭ ئېرىدەك گەپ قىلىڭلا، ئاداش، ــ دەپتۇ بۇساق ئالمىخانىنىڭ دادىسىنى زاڭلىق قىلغاندەك كۈلۈپ، ــ مەزلۇم خەقنىڭ سەمىگە سالىدىغان تامبال يامايدىغان ئىشمىدى ئۇ؟

ــ تامبال يامايدىغان ئىش بولسىغۇ مەيلى ئىدى، ــ دەپتۇ

ئالمىخانىڭ دادىسى يولدا ئۆتۈشۈۋاتقانلار نېمە دېيىشكىنىمىزنى ئاڭلاپ قالمىسۇن دېگەندەك ئاۋازىنى پەسەيتىپ، ــ خوتۇنۇم ئۆز نېسىۋىسىنىڭ تامبالىنىڭ تېشىغا چىقىۋېلىشىدىن ئەنسىرەپ بولسىمۇ، مېنى ئېغىز ئۆمەللىگىلى سالمايلا ياماپ بېرەتتى. ئەمما، ماۋۇ كىچىك ئىش ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە قىزىم ئالمىخان...

ــ ئالمىخانىڭ ساقال تارايدىغان قىلىقى يوقتۇ، ــ دەپتۇ گەپدان بۇساق يەنە گەپكە باش بولۇپ، ــ سىلى ماقۇل دېسەڭلا، ئالمىخان نېمە دېيەلەيتتى.

ئالمىخانىڭ دادىسى گەپ قىلمىغاندىن كېيىن ئارىنى بىردەم جىمجىتلىق بېسىپتۇ.

ــ ھەشقاللىسى، نانلىق، تويلۇق، ئاش ـ سۈيىگە ئۇچ مىڭ كوي بەرسەم، بولامدۇ؟ ــ دەپتۇ بۇساق توساتتىن ھارۋىدىن سەكرەپ چۈشۈپ. ئۇ ئادەمنىڭ قىزىشىپ تۇرغان ھالىتى، باھا قويۇشلىرى بەئەينى مال بازىرىدا قوي ـ كالا سودىسى قىلىۋاتقاندەك، كۆز ئالدىدىكى بىرەر غۇنجىنغا باھا قويۇۋاتقاندەك قىزىق ئىكەن.

ئالمىخانىڭ دادىسى مەڭدەپ قېتىپ تۇرۇپ قاپتۇ. ئۇ بۇساققا بىرەر موزىيىنى ساتماق بولۇپ تۇرغان بولسىمۇ، بۇنچە تەڭقىسلىقتا قالماس ئىكەن.

ــ ئاز كۆردۇڭلا ـ ھە ... بولدى، بولدى، مەندىن كەتسە سىلىگە كەتتى. يەنە ئۇچ يۈز كوي قوشتۇم، ئەكىلىڭلا قولۇڭلانى ! ــ بۇساق چوماق ئالغىنىغا تۇكۇرۇپ يەرگە شاپىلاقلاپتۇ. ئالمىخانىڭ دادىسىنىڭ تىترەپ تۇرغان قولىنى سىقىپتۇ. قاتلىشىپ تۇرغان بىر تۇتام پۇلنى چىقىرىپ، باش بارمىقىنى تىلىغا تەگكۈزۈپ نەمدەپ ساناپتۇ. ئۇچ يۈز سوم پۇلنى ئالمىخانىڭ دادىسىنىڭ تارىشىدەك قېتىپ كەتكەن قولىغا تۇتقۇزۇپتۇ ـ دە، ــ بۇ پۇل زاكالەت بولۇپ قالسۇن، لەۋزىمىز

هالال، يازلىق پىله غوزىسىنى يىغىۋېلىپلا توي قىلمىز، — دەپتۇ.

ئالمىخان ئانىسىنىڭ ئاغزىدىن ئۆزىنىڭ بۇساق چوماقنىڭ ئوغلى سەيداق دوقمۇغا ياتلىق قىلىنمىدىغانلىقىنى ئاڭلىغاندا:

— مەن ئولتۇرۇپ - قوپۇپلا سېتىپ پۇل قىلىدىغان قوتاندىكى قوزا، ئوغلاقمىكەنمەن؟! — دېدى ئەلەم بىلەن چالۋاقاپ.

— ئۇنداق ئەمەس، — دېدى ئانىسى ئالمىخانىنىڭ چۈۋۈلغان چېچىنىڭ ئۇچىنى ئۆرۈپ تۇرۇپ، — ئەمما بىزنىڭ بۇ يەردىكى خوتۇن خەقنىڭ كۈنى ئاشۇ ئۇلاغ - ئىلمەكنىكىدىن پەرقلەنگىنى يوق، قىزىم.

— گاچا بولسىمۇ بايىنىڭ بالىسى، — ئانا - بالا ئىككىيلەننىڭ نارازىلىقى قۇلقىغا كىرىپ قالغان ئالمىخانىنىڭ دادىسى ئۇلارنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى، — كۆتۈمدە ئىشتان يوق، ئېتىم مارجان بۇۋى دەپ، ئۆزىگە توپا يۇقتۇرماي ئۇچۇپ يۈرگەنلەردىن مىڭ مەرتەم ياخشى.

قىز ياندۇرۇپ گەپ قىلمىدى. ئەمدى گەپ قىلغان بىلەنمۇ بىكار ئىدى. ئۇ شۇ چاغقا قەدەر دادىسىنىڭ ئالدىدىن ئۇدۇل چىقىپ باقمىغانىدى.

ئالمىخان باغلاققا چۈشۈپ بازارغا ئېلىپ مېڭىلغان ئۈركۈگەك غۇنجىندەك سۆرۈلۈپ يېزىلىق هۆكۈمەتكە توي خېتى ئېلىشقا ئاپىرىلدى. زادى شۇنداق بولۇشقا تېگىشلىكتەك، سەيداق دوقمۇغلا تېگىش پېشانىسىغا پۈتۈلگەندەك هاپىلا - شاپىلا تويى قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ قىز كۆچۈرۈلىدىغان تىراكتورغا چىقىرىپ قويۇلدى...

9. ئوغۇل

گۈلھەسەلخانىنىڭ دىلى ناھايىتى ئازار يېدى، ئادەم بالىسى

باققىنىغا پۈشايمان قىلدى. ئۇ ھەرقانچە يۈرەك ـ باغرىنى كۆيدۈرسىمۇ مەمەتتىن ئەمدى ۋاپا كەلمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. مەمەت ئۇنىڭ ئارزۇلاپ باققان ئىككى بالىسىنىڭ بىرسى ئىدى.

— ئانا، خوتۇن ئايرىم ئۆي تۇتۇپ بەرسۇن دەيدۇ،

ئانا ئەندىكىپ كەتتى. تۇتاش ـ تۇتاش قورۇقلار ئەسىر قىلغان گۈڭگا كۆزلىرىنى مەمەتكە تىكتى.

— ئۆيۈڭلارنى بىر ئوبدان جابدۇپ بەردۇققۇ، مەمەتخان بالام؟

— مۇنداق بوسۇغىسى باشقا، موربسى باشقا ئۆي دەۋاتىمەن، — مەمەتنىڭ قاشلىرى يىمىرىلىپ يۇمۇق كۆزلىرىنىڭ قارىقى تارتىشىپ كەتتى. كانىيى كۆچىنىپ لاتا يىرتقاندەك ئۇنلىدى.

— بىز بىلەن ئولتۇرساڭلار نېمىدىن تەڭلىك تارتىپ قالدىڭلار، بالام؟

— تەڭلىك تارتمىدۇق...

— ئەمسە نېمىدىن خاپا بولدۇڭلار؟

— خاپا بولمىدۇق، قېينىنىڭانام خوتۇنۇمغا: «قېينىنىڭاڭ بىلەن ئولتۇرما» دەپتۇ.

— قېينىنىڭانىڭىز ئۇنچىلىك يامان خوتۇن ئەمەستۇ، بالام؟ — ئانا ئۇمىدسىز كۆزلىرىنى مەمەتتىن ئۇزدى.

— دېسە ـ دېمىسە، مېنىڭ كارىم يوق، خوتۇنۇم شۇنداق دېدى، — مەمەت پېشىنى قېقىپ ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى.

— ئاغزى يىرتىق گۆلەش ! — ھۇجرا ئۆيدىن مەمەتنىڭ خوتۇنىنىڭ كوتۇلداشلىرى ئاڭلاندى، — كىم سېنى ئانام ئېيتقان گەپلەرنى دە، دېدى؟

— مېنى دۆشكەلىمەڭلا، خوتۇن ! شۇنداق دېمىسەم، ئانام بىزگە ئايرىم ئۆي تۇتۇپ بېرەمتى؟

— ئۆي تۇتۇپ بەرمەي بىزنى چېكىسىگە تاڭامدۇ ئەمسە !

— چېكىسىگە تاڭمىسىمۇ قانداق ئادەم يالغۇز ئوغلىغا ئايرىم ئۆي تۇتۇپ بېرىدۇ؟

— ئاغزىنى كۆپۈشتۈرۈپ «يالغۇز ئوغۇل» دەپ كەتكىنىنى سەت گۆلەشنىڭ... ياكى سەن ئۇلارنىڭ ئۆز بالىسى بولمىسام؟

مەمەت خوتۇنىنىڭ بۇ گېپىگە جىمىپ قالدى. كېيىن بوغۇلۇۋاتقاندەك دىمىقىدا غىڭشىدى:

— سەن بولساڭمۇ ئۇنداق دېمىگىنە، گېپى يامان ئوۋا! — تېخىچە ھويلىدا گەپ تىڭشاپ تۇرغان ئانا مەمەتنىڭ خوتۇنى ئالدىدا كىچىك بالىدەك ئۇمىچىيىپ قالغانلىقىنى كۆرگەندەك كۆڭلى بىرقىسما بولۇپ قالدى.

— ھازىر دېمىسەمۇ، كېيىن بىلىپ قالىسەن، — دېدى خوتۇنى ئاۋازىنى پەسەيتىپ، — بۇ جاھاندا ئۆگەي بالىغا كىمنىڭ كۆيۈمى بولاتتى؟ ئۇلار ساڭا ئاغزىدا «ۋاي بالام» دەپ قويغان بىلەن، ئەملىيەتتە سېنى كالىدەك ئىشلىتىپ كۈچۈڭدىن پايدىلانغانغا خۇش!

— يالغان ئېيتماڭلا، خوتۇن. ئۇنداق ئەمەستۇ؟ — مەمەتنىڭ ئاۋازى ئەمدى يىغلىغاندەك چىقتى.

— مەن سېنىڭ ئۆز خوتۇنۇڭ تۇرۇپ يالغان ئېيتامدىم، گالۋاڭ؟

— ئەمىسە ئۇلار بالىمىزغىمۇ ئامراققۇ؟ ھەمىشە يانچۇقىدا گۈلە، قاق ساقلاپ بېرىپ ئەركىلىتىپ باقمىدىغۇ!

— ئۇنچىلىك قىلسا قىلار، سەن كونا زاماندا سېتىۋالغان قۇلدەك ھاشىرغا ئىشلەۋاتقاندىكىن!

— شۇنداق بولۇۋاتامدۇ يا؟ — مەمەتنىڭ ئاۋازىغا بىردىنلا جان پەيدا بولدى، — مەن ئەجەب بىلمەپتىمەنا، ناۋادا ساڭا يولۇقمىغان بولسام، ھەرگىز ئەقلىمگە كېلەلمەي، بۇ ئىشنى ئۆلگۈچە بىلمەي قالار ئىكەنمەن، ئاشىگۈل!

ـــ ئەمدى زېھنىڭ ئېچىلدى، ئەقلى قويۇق گەلدەڭ. ئايرىم ئۆي تۇتساقچا ـ ھە، نېمە ئىش قىلغۇمىز كەلسە، شۇنى: قىلىمىز. بىركىم قارىغوجىدەك بېشىمىزدا قاراپ تۇرۇپ: «بۇگۈن خامانغا چىقايلى، ئەتە ئېكىز ئورنىغا قوناق تېرىيلى...» دەپ دورغا بولمايدۇ. ياتقۇمىز كەلسە ياتمىز، قويقۇمىز كەلسە قويمىز.

ـــ خۇشمىز تۇتسا ئىشىك، تۆكۈلۈكلەرنى دۇملەپ قويۇپ... ھە؟

ـــ ھەئە، قانداق چاغدا تاۋىمىز تارتسا شۇنداق چاغدا...

ئاننىڭ بېشى قايدى. ئۇ ھەممە گەپنى ئاڭلاپ تۇراتتى. شۇ تاپتا ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئاغزى بېسىقىپ «ئە، ئىم» قىلىشىپ قالدى. ھويلىدا تۇۋرۇكتەك قېتىپ تۇرغان ئانا نومۇس دەستىدىن ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ، دالان ئۆيگە يېنىپ كىردى. ئارزۇلاپ باقىقان ئوغلىنىڭ قانات ـ قۇيرۇقى تەڭشىلىپ بىر خوتۇنغا ئەر بولغاندا، خوتۇننىڭ سىزىقىنى بويلاپ، شۇنچە چوڭ ھويلىغا پاتمىغاندەك ئۆزلىرىگە كەينىنى قىلغىنىغا يۇرىكى ئېچىشتى. بالا دېگەننى نېمىدەپ باقىدۇ؟ ئەتىگىنى ـ ئاخشىمى ھەمراھ بولامدىكىن، ئاچقان يېرىمگە بارامدىكىن، ئۇسسىغاندا بىرەر يۇتۇم سۇ بېرەرمىكىن دەپ باقىدۇ.

ئاننىڭ كۆزلىرىدىكى ياش قەترىدە سۈس جىمىرلاپ تۇرغان ئۇمىد مەمەتكە باغلانغاندى. ئۇنى ئوبدانراق يەردىن ئۆيلەپ، كېلىنىنى ئۆز قىزىدەك كۆرۈپ، چۆلدە ئۇسسۇزلۇقى قانمىغان ساياقتەك بالىغا تەشنا بولۇپ ئۆتكەن يۇرىكىنى پەپلىمەكچى بولغانىدى. شۇ ئارزۇسىغا مۇناسىپ ھالدا ئوغلىنىڭ كاتتا خېرىدارلىقىنى قىلىپ، مۇھەببەتخانىنىڭ چوڭ نەۋرە قىزىنى كېلىن قىلىپ ئەكىردى. ئەمما، ئۇنداق بولۇشىنى كىمۇ ئويلىغان، ئون توققۇز ياشقا كىرەر ـ كىرمەي توپاقتەك ئۇستىخان سالغان، قارا كۆچى مانا مەن دەپ تۇرىدىغان مەمەت

يۈزى تۆۋەن، چۈغۈندەكتەك نازۇك كەلگەن كېلىنچەكنى توينىڭ باردى ـ كەلدىسى تۈگىگۈچە ئۇركۈتۈۋەتتى. ئانا قۇدىلىرىنىڭ ئالدىغا پوسۇرلاپ بېرىپ، مەمەت ئۇچۇن ئۇلارنىڭ ئالدىدا سارغىيىپ ـ تاتىرىپ، نەچچە قېتىملاپ كېلىن ئەكەلدى. بىچارە كېلىنچەك بولسا مەمەتنىڭ قولىدا ئولتۇرۇشقا رايى يوق، كۆزىدىن ياش قۇرۇماي ئانىسىنىڭ ئۆيىدە يالىنلاپ ئولتۇرۇۋالدى. ئانا تالىپ بىلەن نېمە قىلىشنى بىلەلمەي تۇرغاندا، مەمەت بازارغا ئۆگىنىۋالدى. كېيىن بۇ «كۆيۈملۈك» خوتۇننى ئەگەشتۈرۈپ كەلدى. ئانا مەمەتنىڭ بۇ بىرنېمىسىنىڭ جابدۇنۇشلىرى، توڭ ئەينۈلىدەك ئالا كۆزلىرىگە قاراپ قانداقتۇر بىر ئىشتىن ئەنسىرىگەندەك تەشۋىشلىنىپ قالدى. مەمەت بولسا شۇنى ئالمەن دەپ تۇرۇۋالدى. ئانا مەمەتنىڭ رايىنى يانداۋۇش ئۈچۈن ئۇنى بىر چەتكە تارتىپ نەسىھەت قىلدى:

— تاينى بايتالغا تېگىشەمسىز، يېگىت بالام؟

— نېمە ئىدى ئۇ «تاي»، «بايتال» دېگەن، — مەمەت خۇيى تۇتۇپ ئانىسىغا گۆلەيدى.

— خوتۇنىڭىز بىلەن بۇ چوكانىنى سېلىشتۇرۇپ بېقىڭا مۇنداق!

— سېلىشتۇرۇپ نېمە قىلاي؟ ھەممىسى تۆشۈك مونچاققۇ! — مەمەت بېشىنى ھەرە چاققاندەك غودۇڭشىدى.

— ئەقلىڭىزنى ئېچىڭ، بالام. مەن سىزگە خوتۇنىڭىزنى چېكىپ تاللاپ، ئوننىڭ ئىچىدىن بىرنى خىللاپ، بەگلىكىنىڭ يېگىتلىرى — نۇرئەلى، تۇرامەت، غوجاخۇن، قوپەك، سىيىتچوڭدەك ئاداشلىرىڭىزنىڭ ئالدىدا يۈز ـ ئابرۇيىڭىزنى قىلىپ تويلاپ بەرگەن. مۇنداق سەپسېلىپ بېقىڭا، يۈرت ئىچىدە قايسى ئادىشىڭىزنىڭ خوتۇنى سىزنىڭ خوتۇنىڭىزدەك يۈزى تۆۋەن، كىمنىڭ قىزى ئاشۇ خوتۇنىڭىزدەك ئاپپاق؟

— ئاپپاق ئىمىش ... قويۇڭا، ئانا ھەي، ئۇنداق ئاپپاقنى.

چىرايغا چاي قۇيۇپ ئىچكىلى بولامتى يا؟ مەن بېسىپ ئۆلتۈرۈپ قويىدىغاندەك، يېقىن كېلەي دېگۈچە چىرقىراپ ئۆينى بېشىغا كىيىدۇ. ئەتىگىنى ئورنىدىن قوپالماي ئۆلىدىغاندەك ياتىدۇ. ئاندىن قاتتىقراق گەپ قىلسام، كەچكىچە مىشىلداپ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە يامانلاپ ماڭىدۇ !

گۈلھەسەلخانىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. مەمەتنىڭ گەپلىرىدىن نومۇس قىلىپ تالاغا قېچىپ چىققۇدەك بولدى. كۆڭلىدە ئۇنى « يۈزى ئېچىلىپ كېتىپتۇ» دەپ قالدى. شۇنداق ئويلاپ بىردەم ئارىسالدى بولۇپ تۇرغاندىن كېيىن ئاستا چۈشەندۈردى:

ــ خوتۇنىڭىز سىزدىن خېلى بەك كىچىك، ئۇنداق قوپاللىق قىلماي، ئالداپ ـ سىلاپ كۆندۈرۈۋالىلى، بالام.

ــ مەن ئۇ جىن قوشۇقىنى ئۆيدىكى مۈشۈكنىڭ ئاسلىنىنى ئەركىلەتكەندەك كۈندە ئالداپ ـ سىلاپ پەپىلەپ يۈرەمدىم؟

ــ ئەر ـ خوتۇنچىلىق دېگەن شۇنداق بولىدۇ، بالام.

ــ قويۇڭا، ئانا ! ئۇ بىرنېمىنىڭ مىشىلداشلىرىغا قاراپ پەقەت مەيلىم قالمىدى. چىرايىغۇ ئايدىن قېلىشمايتتى بولمىسا... چىرايى چوڭ ئانىسى مۇھەببەتخانىنى تارتىپتىكەنمۇ دەيمەن !

ئانىسى مەمەتنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭغا گەپ يېگۈزەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، يالۇرغاندەك بىر ئاھاڭدا دېدى:

ــ ئەمىسە بىرنەچچە ۋاق نەپسىڭىزنى تاقىلداتماي تۇرۇڭ، خوتۇنىڭىز بىلەن ئۆزلىشىپ كەتكەندىن كېيىن دادىڭىز ئىككىمىز يۈرت ئىچىگە يەنە بىر كۆز يۈگۈرتۈپ باقايلى، ئالدى ـ كەينىمىزگە قاراپراق بىر ئىش قىلارمىز. ئاڭلىسام ئىسلىماخۇنلار قىزى قېيىنزىانىڭ خېتىنى ئالغىلى ماڭغانمىش. شۇنداق بولۇپ قالسا، ئاشۇ قېيىنزىانىنى...

ــ قېيىنزىانىنى؟ كۈندە ئاخشىمى ئانىسىنىڭ ئۆيىنىڭ

كەينىگە چىقىپ ئولتۇرۇپ ھېلىقى خىڭخىڭنىڭ يولىغا قارايدىغان ئاشۇ مىس ـ مىسىما؟ ! ئۇنچىۋالا قىلىپ ئۆزىڭزنى كايىتماڭا، ئانا. ئالسام ئاشىگۈلىنى ئالمەن، بولمىسا خوتۇن سېزىكىگە قالمىدىم ! ـــ مەمەت چاپىنىنىڭ پېشىنى قېقىپ «ئاشىگۈل» ساقلاپ تۇرغان يەرگە ماڭدى. ئانا ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئىنساب تىلەپ بىرنېمىلەرنى پىچىرلىدى.

10. قىز خوتۇن

توي كۆچۈرگۈچە گۈلئىمىنىخانىنىڭ پاتمىچۇق جاڭگىلىدا رومىلى ئۇچۇپ كەتكەن، بوران دەستىدىن قۇم ـ توپا تىقىلغان كۆزلىرى جىنچىراغ يورۇقىدا قاپاق مۇچىتەك قىپقىزىل قىزىرىپ قالغانىدى. توپا ـ تۇمانغا كۆمۈلۈپ رەڭگىنى پەرق ئەتكۈسىز بولۇپ كەتكەن چاچلىرى زىغىر پاخىلدەك چۈۋۈلۈپ، سېغىز لايغا ئايلىنىپ قالغان يۈزىنى توسۇۋالغانىدى. ئۇ ئەمدى مۇنىسەگە ئانا بولاتتى. بوراندا كاللىباشتاق بولۇپ كەتكەن كىشىلەر تاڭ سۈزۈلەرگە يېقىن بەگلىككە قايتىپ كېلىشىپ، ئۆي ـ ئۆيلەرگە تارىغان، قىز كۆچۈرىدىغانلار نەدە قالدى، ئۆيگە مۇنىسە ئىككىسىلا كىرگەنىدى. مۇنىسە كۆڭلىدە ئۇنىڭغا شۇنچە قىزىقىپ، بېشىنى كۆتۈرۈپ بىر قاريغۇسى كەلسىمۇ، قارىيالمىدى. قىز بايىتالنى يېتىلەپ تالىپ ھاجىنىڭ ھويلىسىغا چىقىپ كەتكەن دادىسىنى پاتراق كىرسە ئىكەن دەپ تىلىدى. توك بولمىغاچقا، جىنچىراغنىڭ پىلىكىنى چىقىرىپ تۇرغان قىزنى ۋەسۋەسىگە سالغان ۋەھىمىلىك ئاۋاز ئاخىر ئاڭلاندى:

ـــ قېشىمغا يېقىن كېلە !

قىز تىترەپ كەتتى، يەر تېگىدىن گۈلئىمىنىخانىنىڭ چۈۋۈق چاچلار ئارىسىدا كۆرۈنمەي قالغان كۆزلىرىگە قاراپ ئاغزىنى ئۆمەللىدى:

— مەنمۇ؟

— ياق، ئاۋۇ ئالۋاستىنى دەۋاتىمەن!

قىز قورقۇنۇچتىن كەينىگە — ئۆيىنىڭ بۇلۇڭىدىكى قاراڭغۇلۇقتا قاربدى، ئۆزىمۇ سېزەر - سەزمەي گۈلئىمىنىخاننىڭ يېنىغا كېلىۋالدى.

— سەت شۇم، بۇ گۆرخاندا سەندىن باشقا كىم بار مۇشۇ تۇرقىدا؟

— مە... مە... مەن...

— مۇشۇكتەك مى... مى... قىلماي، ماڭا قارىغىنا، — گۈلئىمىنىخان يېقىمسىز قولى بىلەن قىزنى ئېچىكىدىن كۆتۈرۈپ ئۆزىگە قاراتتى، — دېگىنە، مەن نېمەڭ؟

قىز تەمتىرەپ قالدى. بىچارە قىز ئۇنى قانداق ئاتاش توغرۇلۇق ھېچنېمە ئويلاپ باقمىغانىدى. شۇنداقتىمۇ، قىسقا ئويلىنىشتىن كېيىن ئاغزى ئېچىلدى:

— ئاچا... ياق، ئانا... ئانام.

— سەت قاشاڭ شۇم، ئاناڭ نەدە ئىكەن سېنىڭ! ئانام - ئانام دەپ مېنىمۇ قېرىپ ماكچىيىپ ئۆلسۇن دەۋاتامسەن؟

— ئۇنداق ئەمەس، ئۇنداق ئەمەس... — قىز ئۆتۈنۈش ئىلكىدە ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قاربدى.

— مېنى «خان ئاچا» دە!

— ماقۇل، ماقۇل خا... خان ئاچا، — قىز مېنى زاڭلىق قىلىۋاتسا كېرەك دەپ، ئۇنىڭغا بەكرەك سەپسالدى، قۇم توپا يېپىشقان بۇ چىراي ناھايىتى سوغۇق كۆرۈنەتتى.

— ئېتىڭ نېمە؟

— مۇنىسە.

— مۇنى... نېمانداق ئادەمنىڭ ئاغزى كەلمەيدىغان سەت ئىسىم بۇ؟ ياق، سەن مۇنىسە ئەمەس پاتمىچۇق بول! ھى - ھى - ھى... — گۈلئىمىنىخان ئاغزىنى بۇلۇڭدىكى چاشقان كامېرىدەك

ئېچىپ كۆلدى.

قىزنىڭ تېنى شۇركۈنۈپ كەتتى. زەيكەش بويىدىكى شور قۇم ئاراچلىرىدا، ياۋا قوموش تۈۋىدە ئىسسىقتا چىدىمىغانىدەك ھالسىراپ تۇرغان پاتمىچۇقلار كۆز ئالدىغا كېلىۋالدى. ئۇ پاتمىچۇقلار نېمىدېگەن بىچارە ـ ھە ! ئۇلارنى «خان ئاچىسى» ئاشۇ يەرگە قوغلىغان بولغىيمىدى؟

ـــ مېنى ئۆگەيلىمە جۇمۇ ! ـــ گۈلئىمىنىخان قىزنىڭ ئېڭىكىنى قويۇۋەتتى، ـــ ماڭە، يوتقان سال.

خان ئاچىسىنىڭ ئەلپازى يامان، ئۇنىنىڭ زۇلۇم بىلەن چىقىۋاتقىنىنى كۆرگەن قىز ئۇنىڭ قىزىلمۇچىتەك كۆزلىرىگە ئىككىنچىلەپ قارىيالمىدى. گۈلئىمىنىخان ئايىغى سۆرۈلۈپ تۇرغان گىرىپتىشىن كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىنى كۆتۈرۈپ قىزىل تاۋار تامبىلىنىڭ بېغىنى يەشكىنىچە تالاغا ماڭدى، ھايالشماي ھويلىدىن يېنىپ كىرىپ يەنە ئاغزىنى مىتىلداتتى:

ـــ مەن بىلەن ئارقىغا ھاجەتكە بىللە چىقىنا بولمىسا، قورقۇم كېلىۋاتىدۇ.

ئارقىغا ئۆتە ـ ئۆتمەي گۈلئىمىنىخانىنى ھۆ تۇتۇپ كەتتى. ئۇ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپ قالغاندەك قىينىلىپ ھۆ قىلاتتى. قىز ئۇنىڭ يېنىدا تۇرۇپ نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي، دادىسىنىڭ يولىغا قارىدى، ئۇنىڭ قايتىپ كىرىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى.

ـــ ھۆ قىلغىنىمنى داداڭغا دېمە جۇمۇ ! ـــ ئايال توساتتىن قىزغا شۇ گەپنى قىلدى.

ـــ دەپ نېمە قىلاي؟ ـــ ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولۇۋاتقانلىقى قىزغا نائېنىق بولمىسىمۇ، ماقۇللۇقىنى بىلدۇردى.

ـــ ئاغزىمنى غېرىچلىماي، ماقۇل دېسەڭ بولدى ! خۇدا سەتىن شۇم !

«ئۆھۇ، ئۆھۇ...» بىرھازا ئۆتكەندە موللىقۇناخۇنىڭ يۆتەلگەن

ئاۋازى ئاڭلاندى. بۇ چاغدا بوران پەسەيىپ قالغان، ئۇزاق كېچىمۇ ئۆتۈپ كېتەي دېگەندى... قىزنى ئۇيقۇ باسقاندى. ئۇ قاراڭغۇلۇقتا يەنە نېمە گەپلەرنىڭ بولۇنغانلىقىنى ئاڭقىرالمايتتى. ئىشقىلىپ، ئەمدى ئۇنىڭغا ئۆي ئايرىپ بېرىلدى، هويلىدىكى «يېڭى ئۆي» دېيىلىدىغان كالتە كۆسەي نەرسىلەر تاشلاپ قويۇلىدىغان ئۆيدە ئايرىم يېتىشقا تەرەددۇت قىلدى.

11. مۇھەببەتخانىنىڭ كۆڭلى

مۇھەببەتخان مەخەتتىن ئۈمىد ئۈزەلمەيلا قالدى.

بەگلىكنىڭ قوينى شۇنچە كەڭ، باغرى شۇنچە كۆتۈرۈشلۈك. ئۇ يىلدىن - بۇ يىلغا كىملەردۇر ئاسماندىن چۈشكەندەك تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ، بىرمەھەل تىرىكچىلىك قىلىپ، چۆنتىكىنى تولدۇرۇپ يەنە غايىب بولۇشىدۇ. كىملەردۇر ئۇن زاۋۇتى چۆرۈپ، نەچچە يىلدا يېنىنى ئوبدانلا تومپايتىپ، زاۋۇتنى سېتىۋېتىپلا ئۇن - تىنسىز كەتسە؛ كىملەردۇر ئۆرۈك ئىسلاپ گۈلە قۇرۇتۇپ، ماشىنا - ماشىنىلاپ گۈللەرنى يۆتكەپ مېڭىشىدۇ. بۇ ئىشلار هېچكىمنىڭ خىيالىغا كىرىپ چىقمايدۇ، پەرۋايىغا كەلمەيدۇ.

مۇھەببەتخانىنىڭ كۆڭلى چۈشۈپ قالغان مەخەتمۇ پادىدىن ئېزىپ قالغان كالىدەك كەنتكە ئەنە شۇنداق پەيدا بولدى. گۈلە قۇرۇتقانلارغا كۆنلۈك ئىشلەپ يۈردى. كېيىن گۈلە قۇرۇتىدىغانلار مېلىنى ئېلىپ كەتتى، ئەمما مەخەت قالدى. ئۇ ئەمدى خەقنىڭ ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىغا قارىشىپ، كۈنلۈك ئىشلەپ، نەدە كۈن كەچ بولسا شۇ يەردە قونۇپ، شۇ ئۆيدە نېمە پىشسا شۇنى يەپ، جاهاندارچىلىق قىلىپ يۈرەتتى. شۇنداق يۈرۈپ ئۇ مۇھەببەتخانىنىڭ ئېتىزلىقىغا كېلىپ قالدى. يېرى كۆپ،

ئەمگەك كۈچى ئاز، ئوغۇللىرىدىن ئاغرىنىپ باتناپ يۈرگەن مۇھەببەتخانغا بۇ يىلتىزى يوق يېتىمچى ئوبدانلا يېقىپ قالدى.

ــ خۇدايىم مېنىمۇ يېڭىباشتىن چوكان چاغلىرىمغا ياندۇرۇپ قويغان بولسا، ئاشۇ كەتمەننى گۈرسىلدىتىپ چاپقان بولسام ـ هه ! ــ مەخەتنىڭ كەينىدىن قوناقلىقىقا ئاش كۆتۈرۈپ چىققان مۇھەببەتخان ئۇنىڭ شوخلا چۆپىنى شالاپشىتىپ يېيىشلىرىگە، ئاسما مايكا ئىچىدىن يېرىمى كۆرۈنۈپ تۇرغان ئېيىقنىڭكىدەك هەم تۈكلۈك، هەم قاپقارا ئۇستىخىنىغا كۆز سالدى.

ــ سىلى مەندىن ئاشۇرۇۋېتىپلا هاي، ــ دېدى مەخەت ئۈي كۆزلىرى بىلەن مۇھەببەتخانىڭ ناۋات رەڭ گىرىپتىشىن كۆڭلىكىگە پاتماي قالغان مىلىق ـ مىلىق كۆكسىگە قاراپ قويۇپ.

ــ قانداقسىغا؟ ــ دېدى مۇھەببەتخان ئۇنىڭ شەھۋەتلىك كۆزلىرىگە تىك قارىيالماي.

ــ قىرانغا يەتكەن چوكانىدەك تۇرسىلا، ــ مەخەت گەپچى، تېگىدىن ئىش كۆرگەندەك قىلاتتى.

ــ ئاشۇنداق ياش كۆرۈنمىدىكەنمەن؟ ــ مۇھەببەتخان نامازشامگۇلدەك ئېچىلىپ، يالقى يېيىلىپ كەتكەندى.

ــ شۇنداق بولماي ئەمىسە، يەنە تېخى گۈلدەك چىرايلىق تۇرسىلا، ــ ئىككى يالماپلا قاچىنى بىكارلاپ بولغان مەخەت گارت ـ گۈرت قىلىپ كېكىرىپ قويدى.

ۋىيەي، نېمانداق كۆزلۈكتۇ ماۋۇ قارىغۇ... ناۋادا ئىككىلى كۆزى ساق بولغان بولسىزە...

ــ دەپ باققىنا، ساڭا زادى قەيىرىم چىرايلىق، قەيىرىم ياش كۆرۈندى؟

ــ تىلىم بارمايدۇ؟ ــ مەخەت كۈلۈۋاتقاندەك قىلىسمۇ كۆزلىرىدە بىر خىل ياۋۇزلۇق ئالامىتى ئەكىلىنىپ تۇراتتى. ئەمما، مۇھەببەتخانىڭ كۆزلىرىگە هېچنېمە كۆرۈنمەيتتى.

ـــ بىر دېگىنە ئاشۇ ئەركەك ئاۋازىڭ بىلەن.

ـــ دەۋېرەي ئەمىسە... مېنىڭ كۆزۈمگە ئاشۇ قاشلىرىدىكى ئوسمىلىرى بىلەن تېقىملىرىدىكى ئۈزۈن چاچلىرى چىرايلىق كۆرۈنىدۇ. قوڭغۇراقتەك جاراڭلىق ئاۋازلىرى بىلەن مەيدىلىرىدىكى بىر جۈپ ئالمىلىرى ياش كۆرۈنىدۇ. يەنە...

مەخەتنىڭ قاپاق ھەرىسىدەك غوڭۇلداشلىرى جۈۋانغا ئەرزىپ كەتتى.

ـــ ۋىيەي، ھوي ھەييار قارىغۇ... ھوي كۆزلۈك قارىغۇ ! ۋىيەي ـ ۋىيەي، ما قارىغۇنىڭ يامانلىقىنى...

مۇھەببەتخان قوناقلىقنى چاڭ كەلتۈرۈپ شۇنداق كۈلدىكى، قۇشقاچلار ئۇركۈپ ئۇچۇپ كەتتى. قۇرت ـ قوڭغۇزلار مىدىرلاپ، ئۇۋۇسىدا تۇرالماي قالدى. مۇھەببەتخان مۇشۇنداق ئىدى. ياش ۋاقىتلىرىدا ھازىرقىدەك كۈلۈپ قوناقلىقنى بېشىغا كىيەتتى. ئۇنىڭ كۈلكىسىنى ئاڭلاپ كۈنلۈكى تۈتقان، ئاچچىقى كەلگەن رەھىمەتلىك ئېرى: «نېمە قوناقلىقتا كۈلىسەن؟» دەپ چۈنۇق بىلەن ساۋىغىلى تۇراتتى.

ـــ توۋا، مۇشۇ خوتۇن خەق ئۆزى قېرىسىمۇ ئەجەب ئاۋازى قېرىمايدىكەنە؟! ـــ نېرىقى ئېتىزدا قوناق ئوغۇتلاۋاتقان قويەكنىڭ دادىسى قۇناخۇن كەتمەننى قويۇپ، مۇھەببەتخاننىڭ كۈلكىسىگە قۇلاق سالدى، ـــ بۇ جۈۋان ياش ۋاقىتلىرىدىمۇ بەگلىكنى بېشىغا كىيىپ مۇشۇنداق تاتلىق كۈلەتتى. يېقىملىق غەزەل ئوقۇيتتى. ئەمدى مۇشۇ ياشقا كىرگەندىمۇ ئاۋازى قىز چاغلىرىدىكىدەك... ئۆزى ئەللىك ياشتىن ئۆتتى بولمىسا. مەن ئىش ـ ئەمگەكلىرىنى قىلىپ بەرگەندىغۇ قاپىقىنى ئېچىپقىنا بىر قاراپ باقىقان يېرى يوق، لېكىن ئۆزىنىڭ ئوغلىچىلىك كېلىدىغان مەخەت قارىغۇغا ئەجەب بىر ئىچەركىشىپ كەتتى !

قۇناخۇن خوتۇندىن قېلىپ، قىينىلىپلا قالدى. بۇنى ئاز دەپ، قوپەك بىلەن مەينىسا تولا ئۇرۇشۇپ ـ تالىشىپ،

كېلىنىنىڭ ئايىغى ئىسسىمىدى. شۇنىڭ بىلەن بىچارە قۇناخۇن ساقلىنى سۆرەپ قازان بېشىغا كېلىدىغان تەس كۈنگە قالدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، بىچارە بوۋاي مۇشۇ كۈنلەردە مۇھەببەتخانىنى خىيالىدىن نېرى قىلالمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ بۇرۇتى ئەمدىلا خەت تارتىپ يېڭىياچە يىگىت ئاتالغان چاغلىرىدا بىر ئىشىكتە چوڭ بولغان چىرايلىق مۇھەببەتخانىغا كۆيگەن. تۇمۇچۇقتەك چاڭىلداپ ھېچكىمگە گەپ بەرمەيدىغان، ئاسانلىقچە ئادەم ياراتمايدىغان ئاشۇ قىزنىڭ ئىشقىدا يۈرەك ـ باغرى پۈچىلانغان. ئۆگزىگە چىقىۋېلىپ قىزنىڭ ھويلىسىغا بويۇنداپ ماڑىلىغان، ئەمما كىچىكىدىن يوقسىزلىق دەردىدە چوڭ بولغان قۇناخۇن بۇ چىرايلىقنىڭ ئېغىز ئاچالمىغانىدى. كېيىن مۇھەببەتخان جىق ئىسسىق ـ سوغۇقلارنى بېشىدىن كەچۈردى. تاللاپ ـ تاللاپ تازىغا ئۇچراپتۇ، دېگەندەك ئۇيان چۆرگۈلۈپ، بۇ يان چۆرگۈلۈپ يېشى ئۆزىنىڭكىدىن چوڭ، ئىككى خوتۇنىنى پادىغا قوشقان قاسساپ سوكسوكنا تەگدى. قۇناخۇنىنىڭ ھازىرقىدەك كۆز ئالدىدا تۇرۇپتۇ: مۇھەببەتخانىنىڭ تويى بولغان كۈنى كەچ ئۇ ئۆزىنى ئازمىغا تاشلاپ كېچىچە مۈزدەك سۇدا ياتتى. ئىچ ـ باغرىنى كۆيدۈرۈۋاتقان ھەسرەتلىك يۈرىكىنى سەگىتتى. شۇنىڭدىن كېيىن قۇناخۇن مۇھەببەتخانىنى يۈرىكىدىن چىقىرىۋېتىشكە تىرىشتى، ئەمما مۇشۇ كۆڭۈل دېگەن نەرسىنى ئىلاھىم... كۆزگە يېقىن كۆڭۈلگە يېقىن دېگەن شۇمىكىنتاڭ، قۇناخۇن ساقال قويۇپ، ياشلىقىنى تاشلىغاندىمۇ مۇھەببەتخانىنى كۆڭلىدىن چىقىرىۋېتەلمىدى. بۇگۈنكى كۈنلۈكتە بۇ ئىككىيلەنىڭ بىرسى خوتۇندىن، بىرسى ئېرىدىن قېلىپ ھېلىقى بېشى باغلاقسىز، پۇتى چېتىقسىز يىللاردىكىدەك ئەركىن ـ ئازادە قالدى، بىردىن ئۆينى بېشىغا كىيگەن بالىچاقىلىرىمۇ ئۆزىنىڭ غېمىدە يۈرۈشىدۇ. ئەمما، ئادەمنىڭ ساقلىنى ئاق ئارىلاپ، ئاغزىدا چىشى قالمىغاندا، بىر خوتۇن كىشىنىڭ ئالدىغا

بېرىپ سىزنى ئالسام بولاتتى، دېمەك يامان تەس ئىكەن دېسە...

قۇناخۇن خىيال ئىلكىدە مۇھەببەتخانىسىغا قوناقلىققا يېقىنلىشىپ قالغانلىقىنىمۇ سەزمەي قالدى. بۇ چېھرى ئىسسىق جۇۋان كەنت مۇدىرى بۇساقئاخۇنغا نېمىدەپ ئۇچۇر بەرمەكچى؟ ئىشقىلىپ، كەنت مۇدىرى دېگەن يۇرتنىڭ بېشى، ئۇ كىشى ھە - ھۇلىرى بىلەن تۆت ئېغىز گەپنى قىلالاشتۇرۇپ قىلىپ، بۇ ئىشنى ھامان بىر يەرگە قولاشتۇرىدۇ. ناۋادا شۇنداق بولۇپ قالسا، قاپاق تېرەكتەك جەگىسى بار، جەدە بايتالدەك يورغىسى بار، تۇمۇچۇقتەك ئۇنلىشى بار، بۇدۇشقاقتەك كۇنلىشى بار، ئاق پاختىدەك مىلىق - مىلىق، شېكەرشىندەك تاتلىق مۇھەببەتخان ئاخىر مېنىڭ بولىدۇ... قۇناخۇن قويۇق ساقال - بۇرۇتلار ئارىسىدا كۆرۈنمەي قالغان ئاغزىنى تەمشىتىپ، بەئەينى تەمى تىلنى يارىدىغان تاتلىق شېكەرشىننى يەۋاتقاندەك تامىقىنى چېكىپ قويدى.

— مەن تېخى ئەتىدىن - كەچكىچە تەرلەپ - پىشىپ كەتمەن چېپىشىڭغا قاراپ، خىش قۇيىدىغان گاچىدەك ئىش - ئەمگەكتىن باشقا ھېچنېمىنى بىلمەيدىغان ھەتمىتەي ئوخشايدۇ دەپ قاپتىمەن، مەخەت، سېنى.

مۇھەببەتخان بىلەن مەخەتنىڭ قوناقلىقتىكى مۇڭدىشىشى تۇگىمىگەنىدى. قۇناخۇن ئۇلارنى يەنە نېمىلەرنى دېيىشىدىكىن دەپ، بولۇنۇۋاتقان پاراڭغا قۇلاق سالدى.

— مېنى كەتمەن بىلەن زاغرىدىن باشقىنى بىلمەيدىغان مەدىكارچىمىكىن دېگەنما؟ — مەخەت پاخپىيىپ تۇرغان چۇۋۇق چاچلىرىنى بارماقلىرى بىلەن كەينىگە تارىغاچ جۇۋانغا سىڭار كۆزىدە شەھۋەت بىلەن تىكىلدى.

— بېغىدا پىشىپ قالغان سەت قارىغۇ، — مۇھەببەتخان مەخەتنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە تەلمۇردى، — ئەمگۇسى كەلگەن بالىدەك خەقىش قىلغىنىڭ بىلەن، كۇزگىچە مەدىكار ئىشلەپ

چۆنتىكىڭ پۇلغا تولغاندا، پوق ئىستىگەن قاغىدەك غايىب بولىسەن شۇ !

— سىلى قوغلىمىسىلىرى، قىشۇياز پىشايۋانلىرىدا ئۇۋۇلاپ قالغۇم بار.

— قانداق بولاركىن؟ ئىتتىتى ـ مىتتى، قولام خېمىرتى دەپ، كۆتۈكنى قىرغا تارتارسەنمىكىن؟

— ئۆزلىرىدەك مىلىق ـ مىلىق، سۇلۇق، جانىڭ تاتلىقىنى تاپقاندا نەگە كېتەتتىم !

— خان ئاچىسىنى نېمانچە خۇش قىلىدىغاندۇ ماۋۇ يامان قارىغۇ ! لەۋزىڭ راستمۇ زادى؟

— لەۋزىمدە تۇرمىسام، ئۆلۈكۈمنى ئىت يېسۇن !

قۇناخۇننىڭ چىرايى تاتاردى، بېشى چۈشۈپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق ـ چۈچۈكىنى تېتىغان، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان، قېرىغىنىنى تۈيغان مۇھەببەتخان ئەمەس، بەلكى بىر چاغلاردىكى خىيالپەرەس، ئۇدۇل كەلگەن يولغا مېڭىۋېرىدىغان، كۆڭلى تارتقىنىنى قىلىدىغان يەڭگىلىتەك مۇھەببەتخان پەيدا بولدى. توۋا خۇدايىم، توۋا... قۇناخۇن ئېرىدىن قېلىپ كۆڭلىگە شەيتان ئارىلىشىۋالغان، يەنە ئېزىۋاتقان بۇ جۇۋانىڭ كۆڭلىگە ئىنساب، دىيانەت، پاكلىق تىلىدى...

12. بۈزۈلغان يامان

يامانلاپ ئولتۇرغان ھەلىمخان پۈتى كۆيگەن توخۇدەك دېڭگۈسلاپ قالدى. ئېرى ئابدۇلئاشقىنىڭ گۇلپاتىنىڭ جايىدا ئۇۋۇلاپ يۈرگەنلىك خەۋىرى پۈتۈن بەگلىككە بىر كەلگەنىدى.

— قېرىغىنىنى تۈيمىغان قوتاز ! — دېدى ھەلىمخان موللىقۇناخۇننىڭ ھېلىقى يېڭى خوتۇنى گۇلئىمىنخانغا ھال دادلاپ، — قىزلىرىڭنى ئاللىقاچان تالاق قىلىپ، ئوغلۇڭغا

خوتۇن ئېلىپ بەرگۈدەك بولغاندا، بۇزۇلغىلى بىرىكىم كۆتۈڭگە ئىسرىق سالدىمۇ !

— سىزمۇ ئۆزىڭىزنى بەك تاشلىۋېتىپسىز، — دېدى گۈلئىمىنخان ھەلىمىخانىنىڭ كۆڭلىنى ئېچىتىپ، — مۇشۇ ئەر خەق دېگەنگە چىشىنىڭ ئېقىنى كۆرسەتكۈلۈك ئەمەس. ئۆيدە قىچقارسا ئارقىدا ئو بېرىپ، مۇنۇ دېسە، ئەنە دەپ جېنى ئىچىگە پاتمىغان بۇقىنى بۇرنىدىن مۇرۇڭۈەت ئۆتكۈزۈپ قوشقا قاتقاندەك جايلىمىسا، ئاشۇنداق ئوخو ـ جوخوسىنى خوتۇنغا ئارتىپ ئېشەك ئېتىپ مىنىدۇ. خوتۇننىنى قورقۇتۇڭالغان ئەر خەق دېگەن ئېرىڭىز ئابدۇلئاشىققا ئوخشاش خالىسا خوتۇن قىلىدۇ، خالىمىسا ئۇرىدۇ، خالىسا ئالدايدۇ، خالىمىسا كۆتىگە تېپىپ ھەيدەيدۇ.

— ئانچە ـ مۇنچە ئىش ئۆگىتىڭا ماڭا، مەن قانداق قىلسام بولىدۇ، گۈلئىمىنخان؟ — ھەلىمىخان تولا يىغلاپ چاپاق باسقان كۆزلىرىنى باش ياغلىقىنىڭ ئۇچى بىلەن سۈرتتى.

— چىرايلىق كىيىپ، ئۆزىڭىزنى تۇزەڭ. قاش ـ كىرپىكىڭىزنى تېرىپ، چېچىڭىزغا خېنە قويۇپ بويىڭ. يوقىلاڭ چېچىڭىزنى ئۆرۈپ ئېشەك قامچىسىدەك قىلۇالماي، ئاتتۇرۇپ بۇدۇر قىلدۇرۇڭ. يەنە دورا ئېلىپ يەپ سەمرىڭ.

— سەمرىڭ؟ — ھەلىمىخان كۆك ئوتتا ئوسما سىققاندەك بولۇپ كەتكەن قوللىرى بىلەن ئاغزىنى تۇتقىنىچە گۈلئىمىنخانىنىڭ ئويناق كۆزلىرىگە قارىدى، — ھوي، تېلېۋىزوردا ساپلا ئورۇقلاپ كىچىكلەشىنىڭ دورىسىنى ئېلان قىلىۋاتسا، سەمرىشىنىڭ دورىسىنى نەدىن تاپىمەن؟ ئۆزۈممۇ ئۇزاقنىڭياقى بىر سەمرىسەم دەيتتىم بولمىسا...

— «جان بولسا جاڭگالدا شورپا» دەپتىكەن، — گۈلئىمىنخان لەۋلىرىدىن چىقىپ تۇرغان ئىككى تال ئۇزۇن چىشىنى ھىڭگايتىپ كۈلدى. دېگەنبىلەن بۇ جاڭگاللىق كېلىنچەك بوش

ئەمەستەك قىلاتتى، ــ ھېلىقى قىزىل كويچەن بولىدىغان بولسا، ئىگەكىم...

ــ ھە دەڭا، چاققان دەڭا!

ــ مەنمۇ قارىسام، ئۆيدىكى ئاماتمان ئوغرى ھۇنەر قىلغانسېرى ھۇنەرگە ئۆستىلىشىپ قالغاندەك بارغانسېرى يامانلىشىپ كېتىۋاتىدۇ، مۇنىسە دېگەن يېتىم ئوغلىقىنى تاشقىرى ئۆيگە چىقىرىۋېتىپ، پوكىنىمغا كىرىۋېلىپ يوتقانىنى بىر قىلىۋالدى. ھېچ چىدىغۇچىلىكىم قالماي ئانامنىڭ ئۆيىگە يامانلاپ كېتىپمۇ باقتىم. «ئابدال يامانلىسا خۇرجۇنغا زىيان» دەپ مەن ئانامنىڭكىدە ئولتۇرسام ئۇ ئوغرى يەنە غېمىدە يوق شاپاق دوپپىسىنى قىرلاپ كىيىپ، خەقنىڭ ئۆيىدە كىگىز پىشۇرۇپ يۈرۈپتۇ، شۇنىڭ بىلەن «مۇنىسەگە ئىچىم ئاغرىپ قالدى» دەپ غىپىدە يەنە كېلىۋالدىم.

ــ كەلسىڭىز يەنە شۇ چاپلىشىۋالغاندۇ؟

ــ چاپلاشتى، چاپلاشقان بىلەن مەنمۇ ئوبدان ئەپلىدىم.

ــ قانداق ئەپلىدىڭىز؟ ــ ھەيران بولغان ھەلىمخانىڭ قوي كۆزلىرى يوغان ئېچىلدى.

ــ قانداق ئەپلەيتتىم، توخۇ كاتىكى، قازان بېشى، ئوچاق، كۈلۈڭ ئۆزۈمنىڭ بولغاندىكىن، كۈنلۈكى ئۈچ ـ تۆتتىن تۇخۇمنى قوقاسقا كۆمۈپ يىلىتىپ ئىچتىم. يەنە ئۆتەڭگە تۇخۇم ئاچىقىپ سېتىپ، پۇلىغا دورا دۇكىنىدىن سەمرىتىدىغان دورا ئېلىپ يېدىم، ھا ـ ھا ـ ھا... ــ گۈلئىمىنىخانىڭ كۈلكىسى قوناقلىقنى لەرزىگە سالدى.

ــ ھە، مۇنداق دەڭا تېخى، سىزنى نېمانداق توي قىلغىلى ھېچقانچە بولمايلا قورسىقى چوڭىيىپ قالدىكىن دەيمەن تېخى.

گۈلئىمىنىخانىڭ چېھرى سەللا تۇتۇلۇپ، يەنە ئەسلىگە كەلدى:

ــ سېمىزلىك بۇ، خېنىم... دورىنىڭ كارامىتى.

ـــ ۋىيەي، بەك قوۋۋەتلىك دورا ئوخشايدۇ، ئادەمنىڭ ئەت ـ يېنىنى كېۋەز تىققان خالتىدەك مىلىق ـ مىلىق قىلىپ...

ـــ ۋايجان، ئەجەب كۆزىڭىز ئاچ ئىكەن خۇدى... تۇزۇك ئوخشىتىڭا، خېنىم، ئادەمنى !

ـــ ۋۇي ئاغزىمغا... ئاق بۇلۇتتەك، مامۇقتەك دەي ئەمىسە.

ـــ ھە... مۇنداق ـ ھە، ئادەم دېگەننىڭ گېپىنىڭ شىرىسى بولمىدىغان مۇنداق !

ـــ ھە ماقۇل، شۇنداق قىلىپ ئاشۇنداق قىلىمەنما؟

ـــ شۇنداق قىلىڭ، دورا يەپ سەمرىڭ، ئەركىشىمۇچۇ، ساق بولسا خوتۇن قىلمدۇ، بولمىسا كۆرسۈككە چۈشكەن ئىتتەك نەمۇنە خوتۇن ئىزدەپ ماڭمدۇ.

ـــ شۇندا قىلاي، ـــ ھەلىمخان ئۆيگە كەتكىلى ئالدىراپ قالدى، ـــ ئېرىنى ھەرقانچە ئەسكىلىك قىلدى دېگەندىمۇ، ئۇنىڭ تۇتقان ئۆيگە، پات ـ پات يات خوتۇنلارغا «ئاشىق»لىقى تۇتۇپ قېلىپ، بۇزۇلۇۋالمىدىغان ئېرىگە يەنىلا كۆڭلى بار ئىدى.

ـــ ھاي، ھاي ! قىلغىلى گەپ تاپالماي قالغان ئەر ساراڭلىرى !

قوناقلىقتىن بىرسىنىڭ توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـــ ۋايجان، ئۆيدىكى ئوغرى گەپلىرىمىزنى ئاڭلاپ قاپتۇ ! ـــ ئىككى جۈۋان ئوتىغۇچىلىرىنى ئۇنتۇپ كۆڭلەكلىرىنىڭ ئېتەكلىرىنى كۆتۈرگىنىچە قوناقلىقىنىڭ ئىچكىرىسىگە بەدەر قاچتى.

ھەلىمخاننىڭ بىرئاز كۆزى ئېچىلغاندەك بولدى. ئايىغىنى يېنىك، قولىنى چەپەر قىلىپ، كۈن پاتقۇچە ئىشلىرىنى خېلى ئاۋۇتتى. لېكىن، ئىشنى يىغىپ ئۆيگە ماڭمدىغان چاغدا بېشىغا يەنە غەم چۈشتى. ناماتمان ئوستىنىڭ ئۇ سېرىق مۇشۇكى بىرمۇنچە تاتلىق گەپلەرنى قىلغان بىلەن، ئابدۇلئاشىق ھازىر بەئەينى بىر ياۋا توڭگۇزغا ئوخشاپ قالدى. ئۇنىڭ ھەلىمخانغا

خىرىس قىلغىنى قىلغان، ئۇرۇپ ـ پەشۋالىغىنى پەشۋالىغان. بىچارە ھەلىمىخان تاغىرىنى يۇدۇپ مىڭبىر غەم ئىچىدە مەھەللىگە كەلدى. توخۇلار چېچىپ رەسۋا قىلىۋەتكەن ھويلىدا بىر دەم قاراپ تۇردى. كېيىن گۇلئىمىنخانىڭ گەپلىرىنى ئېسىگە ئېلىپ، ئۇنىڭدىن بۆلۈپ ئېلىۋالغان سەمرىتىش دورىسىدىن ئىككى تالنى سوغۇق سۇ بىلەنلا يۇتۇۋەتتى. ئاندىن ئوچاققا ئوت قالاپ چۆگۈنگە تۇخۇم سالدى.

بوران چىققاندەك توپا توزۇتۇپ، ھويلىنى سۇپۇرۇشكە باشلىغان ھەلىمىخان ئويلاپ قالدى: « قىزىم ياقا يۇرتتا ئەرنىڭ قولىدا بولغاچقا، ئىككى ـ ئۈچ كۈنىنىڭىياقى بۇ جېدەل ـ ماجىرادىن خەۋەرسىز ئوخشايدۇ. ئوغلۇم ئابلىمىت ئۇستىسىنىڭ كەينىدە دىلكالىق قىلىپ يۈرۈپ ئۆيگە كەلمەپتۇ. دادىسىنىڭ بېشىغا سەۋدا چۈشۈپ ئۆيده ئولتۇرالماس بولۇپ قالغىنى راست ئوخشايدۇ. نېمە بولغاندۇ بۇ ئادەمگە؟... ئەمدى گۇلئىمىنخانىڭ دېگىنىدەك قىلىمەن، ئۇرۇق ـ تۇغقانلارنىڭكىگە يامانلاپ كەتسەم، ئۇلار ھەرقانچە ياخشىلىق قىلسىمۇ يەنىلا قىسىلىدىكەنمەن، بىر چىشلەم بولۇپ كېتىدىكەنمەن. ‹ئۆز ئۆيۈڭنىڭ خۇشلۇقى، پۇت ـ قولۇڭنىڭ بوشلۇقى›، دەپ ئۆز ئۆيۈڭ بولسا نېمىدېگەن ئوبدان».

ھەلىمىخان ھويلا ـ ئارانىنى سۇپۇرۇپ، سۇ چېچىپ، چىنىدەك قىلۇەتتى. مۆرىشىپ، مەرىشىپ تۇرغان كالا ـ قويلارغا ئوت ـ چۆپ سالدى. بۇرۇندىنلا ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى يېتىپ قوپىدىغان دالان ئۆيگە يوتقان ـ كۆرپە سېلىپ ئورۇن تەييارلىدى. تۇخۇم يىلتىپ ئىچىپ بولۇپ، چۆگۈنگە يەنە ئېرىگە ئاتاپ تۇخۇم سېلىپ، ئېرىنى ساقلاپ ئولتۇردى. ئەلياتقۇ بولغاندا تاقالمىغان دەرۋازا داراڭلاپ ئېچىلدى.

ـــ نەدىن پەيدا بولدۇڭ؟ ! ـــ دەلدۇگۇنوپ ھويلىغا كىرىپ كەلگەن ئابدۇلئاشىق كۆزلىرىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ

خوتۇنىغا ئالايدى.

— ئەتىگەننىڭياقى ئوت ئوتاپتىمەن، ئەمدى سىزنى قايانداىن كېلىدىكىن دەپ يولىڭىزغا تەلمۇرۇپ ... — چىراغ يورۇقىدا يۈزى پارقىراپ كەتكەن ھەلىمخان ناماتمانىنىڭ خوتۇنىنىڭ ئۆگەتكىنى بويىچە ئاپتاپپەرەستەك ئېچىلىپ كۈلۈپ ئېرىنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— پەرداز پۇرايسەنغۇ؟ — ئېرى بۇرنىنى پۇرۇشتۇردى.

— ئەمدى شۇ سىزنى دەپ ... — ئايال بىرئاز خىجىل بولۇپ تىرنىقىنى تاتىلىدى، — سىزنى دەپ ئانچە - مۇنچە پەرداز قىلغان.

— كۆزۈمگە چىققان يىڭناسقۇ ! — ئابدۇلئاشىق مەست ئىدى، — پوچىلىق قىلىپ تۇغقانلىرىنىڭكىگە كەتكەندىكىن، ياتساڭ بولمامدۇ شۇ يەردە؟!

— ئۇنداق دېمەڭ، دادىسى. مەن يېتىۋالسام، سىزگىمۇ تەس ...

— مېنى خوتۇن تاپالمايدۇ دەپ قالدىڭما؟ — دېدى ھېچ تۇتۇۋالغان ئابدۇلئاشىق ھازىرلا يانداۇرۇۋېتىدىغاندەك ئەلپازدا.

— مەست بولۇپ قاپسىز - ھە، ئاشىقاخۇن؟ ... «ئوشۇق گەپ ئېشەككە يۈك» دەپ نەدىكى گەپنى قىلماڭا. مە كېلىڭا، مەگە. ئېگىنىڭىزنى سالدۇرۇپ، ئۇستىخانلىرىڭىزنى تۇتۇپ قويماي، يېڭى يوتقان كۆرپىنى سېلىپ قويدۇم بىر ئوبدان... يەنە تۇخۇم يىلىتىپ قويدۇم.

— مېنى ئېشەك دېدىڭما؟ — ئابدۇلئاشىقنىڭ ساراڭلىقى تۇتتى، — سەن... سەن پەلچۇڭ قېرىنىڭ زا... زادى ئاغزىڭ سېسىق ! تاتلىق گەپ قىلمەن دېسەڭمۇ ئاغزىڭنىڭ بۇرجىكىدىن يامان گەپ تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ، — ئابدۇلئاشىق تامغا يۆلەكلىك تۇرغان ئېشەك تايىقىنى قولىغا ئالدى. ئەلپازى تاپتىن چىققان بۇقىنىڭكىدەكلا يامان ئىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆزلىرىگە

گۈلپاتىنىڭ ناز ـ كەرەشمىسىدىن باشقا ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى. ھەممىخان ئېرىنىڭ پەيلىگە قاراپ كەينىگە داجىدى. ئېرى ئوتۇنى قاياقتا ماڭسا شۇ تەرەپكە قىستاپ كېلەتتى. ئاسمان زۇلمەتتەك قاراڭغۇ، ھويلا، ئۆيلەرنىڭ چىراغلىرى ياندۇرۇلۇق. «ئەر كىشى بۇزۇلسا، ھەممە نېمە بۇزۇلىدۇ» دەپ ھويلىنىڭ ئىچى بىرەمدە ئوڭتەي ـ توڭتەي بولدى. ئېرىنىڭ ئالدىدا قېچىپ يۈرۈپ ھارغان، چىرايلىق گەپ، ياخشى خۇلق بىلەن ئېرىنى پەيلىدىن ياندۇرۇشقا كۆزى يەتمىگەن ھەممىخان ئاغزىنى قويۇۋەتتى:

— بوش تۇرسام، نېمانچە قىلىسەن، ئېشەك سۈيدۈكى دورا بولغان قىزىل كۆز؟ گۈلپاتى دېگەن باداڭ ئىسىستقۇ قىلىپ بېشىڭنى ئايلاندۇرۇۋالغان ئوخشىمامدۇ؟!

— شۇنداق قى ... قىلغۇچىلىكى بار ئىكەن، قىلدى قانداق ... ھۆ... ھۆ... — ئابدۇلئاشىق ئىچ ـ ئىچىدىن قاپساپ چىققان ھۆنى توختىتالماي، بۇلۇڭغا قاپسىلىپ تۇرغان خوتۇنىنىڭ باش ـ كۆزلىرىگە غارقىرىتىپ قوسۇۋەتتى.

— ھۇ، ئىمانسىز ! گۆرىدىن توڭگۇز قويقۇر... ۋايجان ـ ۋايجان، نېمە سېسىق بۇ، پاتەك باداڭ سېنى مەست قىلىپ قويۇپ شۇۋا ئىچۈردىمۇ، قانداق؟!

— زۇ ... زۇۋانىڭنى يىغ، جىن سوقۇۋەتكەن پەلچۇڭ ! چى ... چىرايلىق بولسا، نېمە ئىچۈرسە تېتىيدىكەن ئادەمنىڭ ئاغزىغا... — ئابدۇلئاشىق قۇسۇقنىڭ ئۈستىگە يىقىلدى. ياندۇرۇپ بولالماي بۇقىدەك ھۆركىرەپ، ئىچ باغرى ئاغزىدىن كەپلىشىپ چىققۇدەك بولدى.

— ۋايجان، ۋايجان، نەپسى تويماس ئوغرى، قىلغان قىلىقىنى سەل ـ پەل يوشۇرماقتا يوق، يۈزىنى داپتەك قىلىپ ئاشۇ بۇزۇقنى ماختاپ كەتكىنىنى. تويارسەن ھوي، تويارسەن، قارىسام سەندەكتىن ئىككى ـ ئۈچ چىقىدىكەن ئۇ باداڭ. بىر ئەمچىكىنى

تەكىيە قىلىپ بېشىڭغا قويارسەن، يەنە بىر ئەمچىكىنى پوقاق ئېتىپ بوينۇڭغا ئاسارسەن... توختىغىنا بولمىسا، مەن نېمىشقا بىر ئوبدان ئېرىمنى، تۇتقان ئۆيۈمنى خەقكە بىكارلاپ بېرىمەن، نېمىشقا ئېرىمنى بۇزغان ئاشۇ بۇزۇق بىلەن ئۇرۇشمايمەن !

ھەلىمخان كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىنى بېلىغا تۇرمەكلىدى، ھاڭدەك ئوچۇق تۇرغان دەرۋازىدىن ئېتىلىپ چىقىپ، زۇلمەت قاراڭغۇلۇق ئىچىدە يېزا بازىرىغا قاراپ يۈگۈردى. تەڭ كېچە بولاي دېگەندە تەرلەپ ئۈستىبېشى چىلىق ـ چىلىق بولۇپ كەتكەن ھالدا گۈلپاتىنىڭ دۇكىنىنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ـــ ھوي، خەقنىڭ ئېرىنى ئۆگىتىۋالغان ئەسكى باداڭ، مېنى ئۆيۈمنى تۇتۇپ، بالىلىرىمنى باققىلى قويامسەن ـ قويمامسەن؟

چالا مۇگدىگىنىچە دۇكان يىغىشتۇرۇۋاتقان گۈلپاتى چاچلىرى چۈۋۈق، تەرى بۇزۇق ھالدا ئۆزىگە ھۇرپىيىپ ئىشىكتە قاراپ تۇرغان ئايالىنى كۆرۈپ، بىرئاز مەڭدەپ قالدى. بۇ ئايالنىڭ نېمە دەپ كەلگەنلىكىنى پەملەپ، پېتىنى بۇزماي تۇرۇپ ئېغىز ئاچتى:

ـــ نېمە دەيدۇ، ما جىن تەپكەن سارىڭ ئۆتەڭلىك ! ـــ گۈلپاتى شەھەرلىكتەك سۆزلەيتتى.

ـــ نېمە دېگىنىمنى بىلمىدىڭما، پوپوش؟ ! ـــ ھەلىمخان گۈلپاتىگە يېقىنلاپ كەلدى. ئۇنىڭ يارمىغان كۆتەكتەك ئەپتىگە قاراپ، «ئېرىمنىڭمۇ كۆزى يوق ئىكەن، بۇ بىرنېمە بىر قارىسا ئەر كىشىدەكلا كۆرۈنمىدىكەن. قانداق يېرىگە ئىچى كۆيدىكىنىتاڭ؟» دەپ قالدى.

ـــ كىمگە گەپ قىلىۋاتىسەنوي، مايماق؟ ـــ گۈلپاتى قىلىۋاتقان ئىشىنى قويۇپ، ھەلىمخانغا يۈزلەندى.

ـــ ساڭا، گۈلپاتى دېگەن داڭدار سەن شۇغۇ؟

ـــ خان ئاچاڭ مەن شۇ، ـــ گۈلپاتى كۆزىگە كىرىشىۋالغان بۇدۇر چېچىنى كەپشەردەك ئۈزۈك سىلىۋالغان بارماقلىرى بىلەن ئوڭشىۋالدى، ئېقى يوغان كۆزلىرى تېخىمۇ چوڭ ئېچىلدى، ـــ

ئۆزۈڭ قايسى خامانناڭ ئالۋاستىسى؟

— كۆزۈڭگە ئالۋاستى كۆرۈنۈپ قالدىمما؟ — ھەلىمخان تەرمەچتەك قوللىرىنى بېلىگە تىرەدى، — مەن بارغۇ، سەن ئۆزۈڭگە ئۆگىتىۋالغان ئاشقاخۇننىڭ خوتۇنى!

— ھا ـ ھا ـ ھا! ... — گۈلپاتى تۇن قوينىنى ۋەھىمگە سېلىپ كۈلدى، ئاۋازىمۇ بوم ئىدى، — ۋاقتىدا كەپسەن... كېلە، سۇ ئىسسىتىپ، باش ـ كۆزۈمنى، بويۇمنى بىر يۇيۇپ قويە!

— ۋايجان ـ ۋايجان، ۋاي پاسىق، مۇشۇ تۇرقىدا جونۇپىمۇ سەن؟! — ھەلىمخان يۈزىنى تۇتۇۋالدى، — ۋاي ئىسسىت، بۇ پاسىقلارنىڭ يۈزىگە قاراپ، يۈزۈمگە داغ چۈشۈپ قالىدىغان بولدى!

— سەت چارچۇكنىڭ دېگەن گېپىنى... ھوي، قايسى بىر چىرايلىق يۈزۈڭگە داغ چۈشىدۇ، ئېشۇ سەپكۇن يۈزۈڭگىمۇ؟!

— گەپ قىلما، سېرىق! بەگلىكنىڭ ھاڭگىلىرىنى ئۆزىگە ئۆگىتىۋالغان چىرايلىق سېرىق!

پالاق ـ پۈلۈق قىلغان ئاۋازلار بىلەن ئىككى ئايال قىيا ـ چىيا بولۇشۇپ كەتتى. ھەلىمخاننىڭ قورسىقىغا مىنىۋېلىپ چاچلىرىنى يۇلۇۋاتقان گۈلپاتى ئۇنى ھە دەپ تىللايتتى:

— ئېرىڭنى جايلىيالماي مەن بىلەن چاچ يۇڭداشقىلى كەلدىڭمۇ تېخى، تايىنى يوق ئەسكى كۆرپە! ئاشىقجان مۇشۇ ئەپتىڭ بىلەن يىگىرمە يىلنى قانداق ئۆتكۈزگەندۇ؟ قېشىڭغا يېقىن كەلگەن ئادەمگە مۇشۇنداق ئەچكۇنىڭ ئوشۇقىدەك سۆڭەكلىرىڭ پېتىپ تۇرسا، كىم سېنى خوتۇن ئېتىدۇ؟... بىچارە ئابدۇلئاشقنى نېمانداق ھەر كەلسە، ئۇچ رومكا ئىچە ـ ئىچمەيلا بوينۇمغا گىرە سېلىپ يىغلايدىكەن دېسەم تېخى...

— تۆپەمدىن چۈشە، گۆش تاغىرى! ھېلى بىكار ئورنۇمدىن تۇرۇۋالسام، مەنمۇ سېنىڭ تۆپەڭگە چىقىپ ۋايجان قىچقارتىمەن. ئېرىمنى ئۆگىتىۋالغان يېرىڭگە راسا سېلىپ پۈخادىن

چىقىرىمەن !

ـــ پەيلىك يامان ئوخشىمامدۇ، ئەر سارىڭى جىرتاق؟ تايىنلىق تويە مانا، ھە، ئەي ... ئەي ... ـــ گۈلپاتى كۈپتەك ئەپتى بىلەن ھەلىمىخانىنى تېخىمۇ مەھكەم بېسىۋېلىپ، يۈز - كۆزىگە مۇشتلىغىلى تۇردى. تاياقتا چىدىمىغان ھەلىمىخان تۇن قوينىنى ئەنسىز چىلىككە سېلىپ چىرقىراپ كەتتى:

ـــ ۋايجان - ۋايجان... ئادەم ئۆلدى، ئادەم ئۆلدى !

يەكشەنبە بازار ئېغىر ئۇيقۇدىن ئويغاندى. دۇكانچىلار، بازاردا تۇنەپ قالغانلار چىراغلىرىنى يانداۋرۇپ ئىچ كىيىم، كالتە ئىشتانلار بىلەن ئاۋاز كەلگەن تەرەپكە ـــ گۈلپاتىنىڭ ئىچىملىك دۇكىنى تەرەپكە يۈگۈرۈشتى. تولا چىرقىراپ ھالىدىن كەتكەن ھەلىمىخانىنىڭ ئۇنى ئۆچتى.

ساقچى ماشىنىسىنىڭ ئەنسىز سىگنالى ئاڭلاندى.

ئۇچىنچى باب

ئېزىتقۇ

1. كۈننىڭ سېرىقى

ئېرىنىڭ يولىغا قاراپ، مەسۇدىخانىنىڭ كۆزى تېشىلگۈدەك بولدى. تاشاخۇن يەكشەنبە بازارغا كەتسە ھەرقانچە كەچ قالغان تەقدىردىمۇ زاۋال چۈشكۈچە ئۆيگە پەيدا بولاتتى. بۈگۈن ئەجەب ... بۇساق چوماقنىڭ ھە دېگەندە تولا سۆرۈشتۈرۈپ كېتىشلىرى ئاندىن...

ئىشىك ئالدىدىن ئۆتەڭگە چىقىپ، بازار تەرەپكە تەشۈش بىلەن قاراپ تۇرغان مەسۇدىخان ئامالسىز ئۆيگە يېنىپ كىردى. چىراغنىڭ يېنىنى تارتىپ بېقىپ توك بولمىغاندىكىن، مورا بېشىدىن سەرەڭگىنى سىيپاشتۇرۇپ تېپىپ قارا چىراغنى ياقتى. ئەمما، يېغى تۈگىگەن چىراغ پىلىلداپ ئۆچكىلىۋاتاتتى. قاراڭغۇلۇق ئىچىدە كۆڭلى تېخىمۇ بىسەرەمجان بولغان ئايال قازان بېشىدا قاچا يۇيۇشقا تەمشىلىۋاتقان قىزىنى ياغقا بۈيرۈدى:

— بۇۋىخىلىچ، مۇھەببەتخان ئاناڭنىڭ ئۆيىگە چىقىپ باققىنا جۇگۇ، چىراغ يېغى بولسا ئازراق بەرسۇن.

قىز قىلىۋاتقان ئىشىنى قويۇپ تالاغا ماڭدى.

— ھەي... ماۋۇ دۇۋەتنى ئېلىۋال، ئۇچۇمغا تولاپ ئەكىرەمتىكى كىرسىنى... ئا تالادا ئۇيناۋاتقان ئۇكىلىرىڭنىمۇ قىچقىرىۋال، ئۆيگە كىرىپ قارىغا ئاش ئىچسۇن!

— ماقۇل.

مەسۇدىخان جىممىدە ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ تەشۋىشلىك

كۆزلىرىدىن كىرگەن قاراڭغۇلۇق پۈتۈن ۋۇجۇدىنى چىرمىۋالغاندى.

غۇۋا چىراغ يورۇقىدا بالىلىرىنىڭ قورسقىنى تويدۇرۇپ، يوتقانغا سولىغان ئايالىنىڭ كۆزلىرىگە ئۇيقۇ كەلمىدى. ئېرى تاشاخۇن هېلىدىن ـ هېلى دەرۋازا قېقىپ قالىدىغانىدەك، بۇۋىخىلىچىنىڭ پۈتىغا ئاياغ، چىراغقا ياغ كۆتۈرگىنىچە ئۆيگە بىر خۇشاللىقنى ئېلىپ كىرىدىغاندەكلا ئىدى. ئۇ يەنە بازاردىن ئاز ـ تولا تاتلىق ـ تۇرۇم ئېلىپ كېلىشنىمۇ ئۇنتۇپ قالمايدىغان ئادەم ئىدى. بالىلىرىنىڭ بېشىدا ئولتۇرۇپ هاڭدەك ئوچۇق تۇرغان دالان ئۆينىڭ قوش قاناتلىق ئىشىكىدىن هويلىغا ـــ دەرۋازىغا قادىلىپ ئولتۇرغان ئايالىنىڭ كۆزلىرى ئۇيقۇدىن بىدار ئىدى. ئايال ئېرىنىڭ يوقسىزلىقىغا قارىماي، كۆيۈمى بارلىقىدىن خۇش ئىدى.

ئەل ئايىغى بېسىقتى.

باش توخۇ چىللىدى.

ئىتلارنىڭ قاۋىغان، ئېشەكلەرنىڭ هاڭرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـــ داڭ ـ داڭ ـ داڭ ! ...

مەسۇدىخان چۆچۈپ كۆزلىرىنى ئاچتى. چۈش كۆردۈممىكىن دەپ تۇڭلۇكتىن ئاسمانغا قارىدى. ئىتلارنىڭ هاۋشىغان، ئېشەكلەرنىڭ هاڭرىغان، ئادەملەرنىڭ دۈپۈرلەشكەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ، چاچراپ ئورنىدىن تۇردى. ئېرىنىڭ يولىغا قاراپ كېچىچە ئۆره ئولتۇرغان ئايالىنىڭ تاڭ سۈزۈلەرگە يېقىن كۆزى ئۇيقۇغا ئىلىنغانىدى. ئايال چالا ئەسىگىنىچە هويلىغا چىقىپ ئېرىنىڭمۇ، هارۋىنىڭمۇ، كالىنىڭمۇ يوقلۇقىنى بىلدى. قورقۇنچ، ئەندىشىسى كۆچىيىپ هويلىنىڭ تۆت تېمىغا چەكچىيىپ قاراپ كەتتى.

مەسۇدىخان كېپىشىنى پالاقلاتقىنىچە يۇگۇرۇپ ئۆتەڭگە چىققاندا، نەچچە كۈندىكىدەك هەممە ئادەم يىغىلىپ بولغان،

بۇساق چوماق غەزەپ بىلەن تەكرار داڭ ئۇرۇۋاتاتتى.

ــ ئېرىڭ يەنە يوتقانلىڭ ئايىغىدا قالدىمۇ، مەسۇدەك؟ ــ دېدى بۇساق داڭ ئۇرۇشتىن قولىنى يىغىپ. ئۇنىڭ ئاۋازى ئاڭلىماققا مۇلايىم، ئەمما بىلگەن ئادەمگە تەئەددىلىك ئىدى.

چالا ئۇيقۇچىلىقتا مەڭدەپ ئاران ئۆرە تۇرغان ئايال گەپ قىلمىدى. ئۇنىڭ ئاغزىنى ئۆمەللەپ بىرنېمە دېيىشكىمۇ رايى يوق ئىدى.

ــ مەن سەندىن ئېرىڭ نېمىشقا يوقلامغا چىقمايدۇ، دەپ سوراۋاتىمەن، مەسۇدەك ! ــ ئەتراپىنى ئايلىنىپ تۇرغان قارا غامبۇر ئىت ئىگىسىنىڭ كەيپىگە قاراپ تېپىرلاپ كەتتى.

مەسۇدىخان زۇۋان سۇرمەي تۇردى. بۇساق چوماقمۇ خىرە ــ شىرە يورۇقلۇق ئىچىدە قاشلىرىنى ھىمىرىپ ئايالغا قادىلىپ تۇردى. شۇنچە ئادەم يىغىلغىنىغا قارىماي، ئەتراپىنى سۇكۇت قاپلىغانىدى. بۇ خىل جىمجىتلىقتىن تاقەتسىزلەنگەن، بىزار بولغان كىشىلەر بىردە بۇساقىقا، بىردە بۇتتەك قېتىپ تۇرغان مەسۇدىخانغا قارىشاتتى. ئۇلار بۇ تاقەتسىز دەملەردىن بوشاپ چاي قاينىتىپ ناشتا قىلىشى، ئۇلاغ ــ ئۇلمەكلىرىگە ئوت سېلىشى، كەتمىنىنى كۆتۈرۈپ ئېتىزغا چىقىشى كېرەك ئىدى. لېكىن ...

ــ خۇدا ھەققىدە بولسىمۇ گەپ قىل، مەسۇدىخان !

مەسۇدىخان ئاخىر ئېغىز ئاچتى:

ــ ئېرىم ئۆيدە يوق !

ــ نېمىشقا يوق؟ ئابدۇلئاشقىتەك ئاخشام ئاشىنىسىنىڭكىدە كەچلەپ قالمىغاندۇ، مەسۇدەك؟ !

مەسۇدىخان «بىر مو يەرگە قىغ بولىدىغان» گەپلىرىدىن بىرەر ئېغىز بولسىمۇ قىلمىدى. ئۇنىڭ كۆڭلى پاراكەندە، كۆزلىرى يولدا ئىدى.

ــ مەن بىلەن مېڭىڭلار ! ــ بۇساق چوماق بىردىنلا ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ، قارىشىپ تۇرغانلارغا بۇيرۇق قىلدى. يېنىدا تېپىرلاپ تۇرغان قارا غامبۇر ئىتىمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭ ئالدىدا

مېڭىشقا تەمشەلدى، ــ بۇگۈن تاشاخۇننىڭ ئۇيقۇسىنى ئېچىپ قويىمىز !

بۇساق ئالدىدا، قارا ئىت بىلەن ھېسابچى تۇرسۇنىنياز ئۇنىڭ كەينىدە، ئاخىرىدا ناخۇش بىر ھالدا ئۇلارغا ئەگەشكەن كىشىلەر مەھەللە تەرەپكە قاراپ سىلجىدى. يەنە بىر قىسىم كىشىلەر سۇزۇلۇپ قېلىۋىدى، بۇنىڭغا كۆزى چۈشكەن بۇساق بۇيرۇق قىلدى:

ــ ھەممەيلەن مېڭىڭلار، بولمىسا ئۇخلاپ قالغانلارنىڭ ئۇيقۇسىنىڭ قانداق ئېچىلىدىغانلىقىنى كۆرەلمەي قالمىسىلەر !

ئادەملەرنى كەينىگە سالاشتۇرۇپ پاكار چىت تاملىق ھويلىغا كىرىپ كەلگەن بۇساق چوماق ھويلىدىكى بىر ئۆزرىق سۇنى كۆتۈرۈۋالدى ھەم ئىتتەك شەپسىز چامداپ دالان ئۆيگە كىردى. تاشاخۇننىڭ بۆكى يوتقاندىن چىقىپ تۇراتتى. بۇساق ئۇدۇل كەلگىنىچە ئاشۇ بۆكنى نىشانلاپ ئۆزرىقتىكى سۇنى شارقىرىتىپ قويۇۋەتتى. بىرسى ئەندىكىپ يىغلىغىنىچە ئورنىدىن تۇردى. ئۇ دادىسىنىڭ بۆكىنى كىيىپ ياتقان مەخمۇت ئىدى.

ــ قىلىقى سەت، ــ دەپ تىل سالدى مەسۇدىخان بۇساققا، ــ يۇرت ـ مەھەللىدە قىلمىغان مۇشۇ قىلىقىڭ قالغان سېنىڭ !...

ئۆيگە قىستىلىشىپ كىرگەنلەر خىرىلدىشىپ كۈلۈپ كەتتى. ئۆتكەن يىلى يازدا بۇساق داڭغا ئۇلگۈرەلمەس بولۇپ قالغان قوپەكنى سەگىتىپ قويىمەن دەپ، كىشىلەرنى ئەگەشتۇرۇپ قاق ئەتىگەندە ئۇنىڭ ھويلىسىغا كىردى. ھويلىدىن تاپالمىغاندىن كېيىن خامىنىغا باردى ھەم بېشىنى يوتقانغا چۈمكەپ ئۇخلاۋاتقان قوپەكنى چۆچۈتۈپ قويۇش ئۈچۈن يوتقانىنى بىر تارتىپلا ئۆرۈدى. ئاخشىمى بۇ لۇقما ئىسسىقتا چىدىماي، يېشىنىپ خامانىنىڭ يېنىدىكى ئۆستەڭگە چۆمۈلگەن. كېيىن سۇدىن چىققانچە يوتقانغا كىرىپ ئۇخلاپ قالغان بىغەم قوپەك يوتقان ئۆرۈلۈش بىلەن تەڭ چاچراپ ئورنىدىن قوپتى. كىشىلەر باشقا ياقتا قارىۋېلىشتى. چۈنكى، قوپەك قىپيالىڭاچ بولۇپ، مەڭدەپ قوپۇپ ئىشتان،

كۆڭلىكىنىمۇ تاپالماي قالغانىدى. «سايمان كۆرمىگەنىدەك خۇيىڭىز بار ئىكەن خۇدى بۇساق ئاكا، ھەي ! ...» خۇيى تۇتقان قوپەك بۇساقنىڭ ئالدىغا يۇگۈردى. بۇساق كەينىگە داجىدى. ئۇ خەقكە ئېرەن قىلمەن دەپ ئۆزى كۈلكىگە قالغىنىغا پوكانىدەك قىزىرىپ گەپ قىلالماي قالغانىدى...

كۈن قوزىچۇش بولدى. كىشىلەرنى ئەگەشتۈرۈپ كىچىك بالىنىڭ ئويۇنىنى ئويناپ يۈرگەن بۇساق چېچىلىپ كېتەي دېگەن كىشىلەرنى مەجلىس ئاچمەن، دەپ يەنە ئۆتەڭدىكى داڭنىڭ چۆرىسىگە يىغدى. تاشاخۇن تەشكىلسىزلىك، ھۆكۈمەتسىزلىك قىلىپ نەچچە كۈنلەپ يوقاپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، بۈرنى – قۇلىقىغچە تويغۇزىدىغانلىقى توغرىسىدا پوپوزا قىلدى.

كىرپە تىكىنىدەك دىردىيىپ تۇرغان ئۇچلۇق ئېڭەكتىكى كۆپۈشۈڭاتقان، تۈكۈرۈك چاچرىتىڭاتقان، ھۆركىرەڭاتقان، تەھدىت سېلىڭاتقان كامارەك ئېغىزغا؛ قىزارغان، ئالايغان، ھەر يان چاچراپ تۇرغان كۆزلەرگە؛ ئولتۇرغانلارنىڭ كۆزىدە، بېشىدا، شىللىسىدە ئويناڭاتقان، پۇلاڭلاڭاتقان چوماققا قاراپ، بۇ بىچارە بەندىلەرنىڭ كۈندىكىدەك دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەنىدى. قىپقىزىل كۆزلىرىنى ئۆزلىرىگە تىكىپ سوغۇق قاراپ تۇرغان قارا غامبۇر ئىتنىڭ ئالدىدا جىممىدە ئولتۇرغان كىشىلەر يۈزلىرىگە، بويۇنلىرىغا چۈشكەن كۆيدۈرگۈچ ئاپتاپتىن قىمىلداپ، قوللىرىنى پېشانىسىغا سايەڭەن قىلىپ كۆزلىرى قىسىلغان ھالدا ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ قورسىقى ئاچقان قوي، كالىلىرىنىڭ زۇڭانى بېسىلماي مەرەشلىرى، مۆرەشلىرى ئادەمنىڭ ئىچىنى ئېچىشتۇراتتى. ئېتىزلىقتا يەنە ئوغۇتلاپ سۈ قۇيىدىغان قوناقلىرى، گەجگە سۈيىگە تەشنا بولۇپ تۇرغان كېڭەزلىرى مۇڭلانغاندەك بىر خىلدا سولىشىپ تۇراتتى. ئەمما، بۇساق ئۇلارنى قويۇپ بەرمەيتتى. بۇساق ھەر كۈنى مۇشۇنداق قىلاتتى. ئۇ بۇ بەندىلەرنى مۇشۇنداق توخۇنىڭ چۈجىسىنى چۈكۈلداتقاندەك چۈكۈلدىتىشقا خۇشتار ئىدى. شۇنداللا ئۇنىڭ

كۆڭلى ئەمەن تاپاتتى.

بەگلىك يولىنىڭ كۆز ئالىنىشقۇدەك يېرىدە بىر كۆلەڭگە كۆرۈندى. كىشىلەر تاشقى دۇنيادىن كېلىۋاتقان بىر يېڭىلىقنى كۆرمەكچى بولغاندەك دىققىتىنى يىغىپ يولغا بويۇنداپ قاراشتى. ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا ھەيدىگۈچىسى يوق بىر قۇرۇق ھارۋىنى كالىمۇ، ئادەممۇ، ئىشقىلىپ بىر جېنى بار مەخلۇق سۆرەپ كېلىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى.

قۇرۇق گەپتىن زېرىككەن كىشىلەرنىڭ كۆزلىرى كېلىۋاتقان كۆلەڭگىگە مىختەك قادالدى. يىراقتىن ھەقىقەتەنمۇ ئۇلارنىڭ كۆزىگە سېنى ئېگىز، ئورۇق بىر كالا ھارۋىنى ئاستا سۆرەپ كېلىۋاتقاندەك كۆرۈندى. ھارۋا يېقىنلىغانسېرى ھارۋىدىكى كالا ئاستا ـ ئاستا ئادەم سىياقىغا ئۆزگىرىپ، بېشىنى يەردىن ئۈستۈن كۆتۈرمەي بىر خىل مېڭىشتا يېقىنلاپ كەلدى.

ـــ ھاۋ ـ ھاۋ ـ ھاۋ ! ... ـــ كىشىلەرنىڭ ئالدىدا قورۇقچى بولۇپ تۇرغان غامبۇر ئىت كەلگۈچىگە قاراپ ئېتىلدى.

ـــ تاشاخۇن ! ـــ توپنىڭ ئارىسىدا ئولتۇرغان مەسۇدىخان ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ ھارۋىنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى، ـــ بۇ سىلىمۇ، تاشاخۇن؟

كىشىلەر گۇرىدە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ تاشاخۇننىڭ ئالدىغا يۈگۈردى. ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا راستلا ھارۋىنىڭ شوتىسىدىكى بويۇنتۇرۇقنى مۇرىسىگە، بەلباغنى ئېغىزمىنىغا، قوشغۇننى تېقىمىغا ئارتىۋالغان تاشاخۇن ناھايىتى ھارغىن، سولغۇن ھالدا ئۆزىنىڭ ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈن تىرىكچىلىك قىلىدىغان ھارۋىسىنى سۆرىگىنىچە كېلىۋاتاتتى. بۇ ئادەمگە نېمە بولغاندۇ؟ ئۇنىڭ جاپاسىنى تارتىدىغان، ئېغىرىنى يېنىك قىلىدىغان قېرى كالىسى قېنىكىنە؟

ـــ ئۇي قېنى؟ ـــ دەپ سورىدى تاقەتسىزلەنگەن مەسۇدىخان ئۇنىڭ ئايىغىغا يېقىلىپ، ـــ بۇ ھالغا چۈشۈپ قالغۇدەك نېمە ئىش بولدى؟

كىشىلەر تاشاخۇنىڭ ئاغزىغا قاراشتى. بۇساقمۇ كەلدى، ئۇنى ئايلىنىپ قاۋاۋاتقان ئىتمۇ بىرئاز پەيلىدىن يېنىپ، تىلىنى ساڭگىلىتىپ بۇ ئادەمگە تىكىلىپ تۇراتتى. تاشاخۇن زۇۋان سۇرمەي يولىنى داۋاملاشتۇردى. مەسۇدىخان يەنە يانداۋرۇپ سورىدى:

— گەپ قىلساڭلىچۇ، ئۇينى دەۋاتىمەن!

— ئۇي ... ئۇي ھارام بولدى! — دېدى تاشاخۇن ئۆزىنى چۆرىدىشىۋالغانلارنىڭ ئارىسىدا توختىمايلا ئۆيى تەرەپكە ئەگىپ.

— ھارام بولدى... ئۆلۈپ قالدىما؟

— ھىم!

— نېمە بولۇپ ئۆلدى؟ — مەسۇدىخان ئېرىنىڭ كەينىدىن يۇگۇرگىنىچە يىغا سالدى، — بىز ئەمدى جېنىمىزنى قانداق باقىمىز ـ ھە ... قانداق تىرىكچىلىك قىلىمىز؟...

— ياراتقان خۇدايىم بىر يولدا قويىدۇ! — تاشاخۇن كەينىگە قايرىلىپمۇ قويماستىن، ئۇدۇل كېلىگەن پەدىدە ھارۋىسىنى سۆرىگىنىچە ئۆيى تەرەپكە كەتتى. خوتۇنى پۇتى كۆيگەن توخۇدەك يۇگۇرگىنىچە ھېلى ئۇنىڭدىن ئوك يېنىغا، ھېلى سول يېنىغا ئۆتۈپ بىرنېمىلەرنى سورايتتى. ئەما، تاشاخۇن بەئەينى ھالسىرىغان قېرى ئۆيدەك ئۇنىڭ پەرۋانە بولۇشلىرىغا پەرۋاسىز ئىدى.

تاشاخۇنىڭ گەپ قىلماسلىقى پەرۋاسىزلىقتىن ئەمەس، ئۇنىڭ ئىچى خاپىلىقىدا توشۇپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئۆيىدىكى روزىغارنىڭ كوزىرى بولغان كالىسى ئۆلۈپ قالدى. تۇنۇگۇن ئاخشام ھېلىقى تۆز باشقۇرغۇچىلار «جەرىمانە تۆلىمىدىڭ» دەپ كالىنى سولىۋېلىشقان، تاشاخۇننى سىرتقا قوغلاپ قورۇغا قۇلۇپ سېلىپ كۆزدىن غايىب بولۇشقانىدى. ئامالسىز قالغان تاشاخۇن كالىسىنى چىقىرىۋېلىش ئۈچۈن ئۇلارنى ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق ساقلىدى. كېچىچە شۇ يەردە تۇنەپ چىقتى. بىر كېچە ئۆتۈپ ئەتىگەن ئۇلار پەيدا بولۇشىغا كالىنى قايتۇرۇپ بېرەمدىكىن

دەپ، ئۇلارغا يالۋۇرۇپ قورۇغا كىردى. كىردى ـ يۇ، تۇرغان يېرىدە داڭ قېتىپ قالدى. ئۇنىڭ كالىسى هارام بولغان، هارۋىدىكى ئېغىر تاشتۇزلار دۇمبىسىگە سىيرىلىپ چۈشۈپ بىچارە كالىنى يەرگە مىجىپ قويغانىدى !

تاشاخۇن پېشانىسىنى تۇتۇپ كالىغا بىرهازا قاراپ تۇردى. ئۇنىڭ بۇ قېرى ئۇيى هېرىپ ماجالىدىن كەتكەندىمۇ خۇي چىقىرىپ ئىگىسىنى ئۇسمەي، تەپمەي زۇۋانسىز هالدا قوشقا ماڭاتتى، سۆرەم سۆرەيتتى. خامان تېپەتتى. هارۋا سۆرەيتتى...

2. يار يولىدا كۆرگۈلۈك

زاۋال چۈشتى، گۈگۈم پەردىسى پۈتۈن بەگلىكنى ئۆز قوينىغا ئالدى. بالا ئىزدەپ مەهەللە ئىچىنى قېزىۋەتكەن نۇرئەلى قېيىنئاتىسى سۇلايمىناخۇننىڭ ئىشىكىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاپ قالدى.

ـــ نۇرمەمەت، نۇرمەمەت ! ـــ نۇرئەلى بالىدىن ئەنسىرەپ خۇدىنى يوقىتاي دېگەنىدى. ئۇ بىردەم ئارىسالدى بولۇپ تۇرغاندىن كېيىن ئوچۇق تۇرغان دەرۋازىدىن هويلىغا كىردى.

ـــ تۇتە، ئوغرىنى ! ـــ سۇلايمىناخۇن ئۇنىڭ كىرىشىنى كۈتۈپ تۇرغانمىكىن قاناداق، ئوغۇللىرى بىلەن يوپۇرۇلۇپ كەلدى. تاياق ـ توقماقلار بىلەن نۇرئەلىنىڭ باش ـ كۆزىگە ئۇرۇپ يىقىتىپ ئارقا هويلىدىكى سامانلىققا سۆرەپ ئەكىردى. قۇربانلىق قىلىدىغان قوچقارنىڭ ئايىغىنى چۈشىگەندەك، كۈيۈ ئوغلىنىڭ باش ـ ئايىغىنى بىر يەرگە ئەكىلىپ چەمبەرچاس باغلىۋەتتى. ئاستا ـ ئاستا قاراڭغۇلۇققا ئەسىر بولغان هويلىدا ئۆزىنىڭ نېمە گۇناه ئۆتكۈزگەنلىكىنى ئاڭقىرالمايلا بۇ هالغا كېلىپ قالغان نۇرئەلى تېپىرلاپ ياتاتتى.

ـــ هە نۇرەك ئوغرى، بۈگۈن ئاخىر تۇتۇلدۇڭما؟ ـــ كاتتا بىر يېڭىشتىن كېيىن غالىبلىقى تۇتۇپ كەتكەندەك كېرىلىپ

تۇرغان قېيىنئاتىسى تۆگۈلۈپ ياتقان نۇرئەلىگە تىل سالدى، ــ سېسىق چار پاقىمۇ بىر سەكرەپ، ئىككى سەكرەپ بېرىپ ئاخىر ئوربغا چۈشىدۇ. سەنمۇ مۇشۇنداق ئوربغا چۈشۈشۈڭنى بىلەر بولغىيدىڭ ھەرقاچان؟

ــ مەن ئوغرى ئەمەس ئاتا...

ــ ئاتا دېدىڭما؟ ماڭ بېرىپ ئاتاڭنى تېپىپ ئاتا دە، ھۇ قارا يۇز ئوغرى !

ــ مەن ئوغرى ئەمەس، نۇرمەمەتنى ئىزدەپ ... ــ باش ـ كۆزى قانغا بويالغان نۇرئەلى ئۆزىنى ئاقلىدى، ــ ئادەمگە بۇنداق قارا چاپلىمىسلا.

ــ قارا چاپلىدى دەمسەن؟ ماڭا قارا، قارا كىگىزنى كۇچانىڭ سوپۇندا يۇساڭمۇ ئاقارمايدۇ. بۇگۈن ئاخىر قولۇمغا چۈشتۇڭ. نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ماۋۇ ھويلىدىن ئوغرىلانغان توخۇ، قوي ـ قوزا، كىگىز ـ كېچەكلەرنى سەن ئوغرىلاپ سېتىپ خەجلىدىڭ. يەنە زوربخانىڭ ئالتۇن زىرىسى، زۇرنىساخانىڭ كۇمۇش بىلەزۈكىدىنمۇ تانالمايسەن. ئەمدى قاراڭغۇ تۇرمىنىڭ تاش تېمىغا بېشىڭنى مىڭ ئۇرساڭمۇ بىكار !

ــ ياق، ياق ! ــ نۇرئەلىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. باغلاق ئىچىدە تولغىنىپ ھەر يان تېپىرلىدى. بېشىدا دېۋەيلىشىپ تۇرغان قېيىنئاغىلىرىغا مۆلدۈرلەپ قارىدى. لېكىن، ئاقىتاملىقىنىڭ چالمىسىدەك قېتىپ كەتكەن بۇ چىرايلاردىن، مۇزدەك سوغۇق كۆزلەردىن قىلچە شەپقەت تۇيغۇسىنى بايقىغىلى بولمايتتى. نۇرئەلىنىڭ كۆزلىرى يەنە كىمنىدۇر ئىزدىدى. بىرەر شەپە بېرىپ ئۆيدىكىلەرنى بۇ ئىشتىن خەۋەرلەندۇرۇپ قويارمىكىن دەپ تەمە قىلدى. ئەمما، ئۇمىدلەنگەن كۆزلىرى ئۇمىدسىز قالدى. زوربگۇل ھېچ يەردە كۆرۈنمەيتتى.

ــ ھەي سەمىتاخۇن، بۇ ئوغرىنىڭ ئاغزىغا پايتىما كەپلىۋېتىڭلار، بولمىسا ساقچىخانىغا ئاپارغۇچە يولدا ۋارقىراپ ـ جارقىراپ ئاۋارە قىلىدىغاندەك تۇرىدۇ !

ـــ ياق، ياق ! ماڭا بۇنداق خۇدايىمنىڭ كۆزىچە ئۇۋال قىلماڭلار ... قېيىنئاتا، مەن ئوغرى ئەمەس !

سەمەت دورغىنىڭ كۆزلىرىگە قان تولدى. ئۇنىڭ قوناقلىقتا مەينىسانى ئالداش ئۇچۇن كۇچۇكلەنگەن چاغدىكى ئوتتۇز ئىككى چىشىنى چىقىرىپ ھىجىيىشلىرىدىن قىلچە ئەسەر يوق، دادىسىنىڭ بۇيرۇقىنى چاقماق تېزلىكىدە بەجا كەلتۇردى... نۇرئەلىنىڭ ئاغزىغا ئەسكى لاتا ـ پېتىلەر تىقىۋېتىلدى. بىچارە كۇيۇ ئوغۇلنىڭ ئۇنى ئۆچتى.

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا !... ـــ سۇلايمىناخۇن تېشىغا چىقىپ كېتىۋاتقان كۇلكىسىنى ئاران ـ ئاران باستى، ـــ خۇدايىمنى شېپى كەلتۇرگىنىنى ما ھىندىنىڭ ! سەن قىزىمنى قىينىاپ زۇلۇم سالغاندا، ئەجەبا خۇدانى ئويلاپ قويغانمىدىڭ؟ ماڭۇ مېنىڭ خوتۇنۇم ئىكەن، ئۇچ بالامنىڭ ئانىسى ئىكەن، تەرتىمگە سۇ ئىسسىتىپ بەرگەن خوتۇنۇم ئىكەن دېمەي، ئۇرۇپ ـ پەشۋالاپ يۇز ـ كۆزلىرىنى ئىششىتىپ پوزا چىقارغان ۋاقتىڭدا خۇدانىڭ ئالدىدا خىجىل بولغانمىدىڭ؟ ھۇ ئادەم بولۇشنىڭ يولىنى بىلمەيدىغان ماز پاينەك ! خوتۇن ـ بالىلىرىغا ئىگە بولالمىغان قوڭالتاق !

دادىسىنىڭ، ئاكىلىرىنىڭ ئەلپازىدىن قورقۇپ ئىچكىرى ئۆيده تۇگۇلۇپ ئولتۇرغان زورىگۇل ئۇنسىز ياش تۆكەتتى. ئارقا ھويلا تەرەپتىكى ھاۋادىندىن ئوچۇق ئاڭلىنىۋاتقان گەپلەرنى ئاڭلاپ، نۇرئەلىگە بىرنېمە بولۇپ قېلىشتىن ئەنسىرەيتتى.

زورىگۇل شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى مۇشۇ ئۆي ـــ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يېنىدا تۇرۇپ ئۇنسىز ياش تۆكۈپ كەلدى. قوشنا قۇدىلار ھېلىقى كەچ كۇز پەسلىده ئېتىزلىقتا بىر ـ بىرىگە كەتمەن كۆتۇرۇپ قان چېچىشقا ئازلا قالغان ئاشۇ كۇندىن بېرى ئۇ يامانلاپ ئولتۇرغانىدى. ئارىلىقتا ئۇرۇق ـ تۇغقانلار، يۇرت چوڭلىرى ئارىلىشىپ زورىگۇلنى نۇرئەلىگە قوشۇپ قويدى ھەم يېڭى تام سېلىپ ئۆي ئايرىپ بەرمەكچى بولدى. ئەمما، قوشنا

قۇدىلار ئارىسىدىكى بىر - بىرىگە سۆركىشىپ تۇرىدىغان مەنپەئەت توقۇنۇشى كېلىنىڭ ئايىغىنى ئىسسىتىپ ئۆتمىدى. ئىسلىماخۇنلار بىرەر كېلىشىمەسلىككە ئۇچراپ قالغۇدەك بولسىمۇ، ھە دېسىلا ئوڭ كەلمىگەن ئىشنى كېلىنىدىن كۆرەتتى. « بۇ كېلىن بىزگە ياراشمىدىيەي، ئايىغى قۇرغاق چىقىپ قالدىيەي، غىت قىلدى - يۇ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە چىقۋالدىيەي، قولىغا چىققانلىكى نەرسىنى ئانىسىنىڭ ئۆيىگە تۇشۇپ كەتتىيەي، ئايىغى ياراشمىدىيەي» دېگەندەك سۆز - چۆچەكلەر ئۆكسۈمەي، چوڭلار ئارىسىدىكى يىرىكچىلىك كۇنسايىن كۈچەيىپ باردى. بېشى ساقىيىپ ئۆتمىگەن نۇرئەلى بارا - بارا ئاچچىقىنى زورىگۈلدىن ئالمىدىغان، ھايت - ھۇيت دېگۈچە يۇز - كۆزلىرىنى كۆكەرتىپ قويىدىغان بولۇۋالدى. قىزىنىڭ يۇز - كۆزلىرىدىكى مۇشت - پەشۋا ئىزىنى كۆرۈپ ئوبدان دەستەككە ئېرىشكەن سۈلايمىناخۇن سوتقا ئەرز سۇندى. قىزىنىڭ ئىسلىماخۇنلارغا كېلىن بولۇپ كىرگەن يەتتە يىلچە ۋاقىتتىن بۇيانقى ئەمگەك ھەققى، سۈت ھەققى ۋە باشقىلار ئۈچۈن ئون سەككىز مىڭ يۈەن بېرىپ ئاجراشتۇرۇپ قويۇشنى تەلەپ قىلدى. سوت ھەر ئىككىلى تەرەپنى چاقىرتىپ بۇ ئەھۋاللارنىڭ تەپسىلاتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بۇ دەۋاغا قاراپ چىقىپ نۇر ئەلنىى زۆرىگۈلگە تۆت مىڭ يۈەن بېرىپ خېتىنى بېرىشكە ھۆكۈم چىقاردى. تۆت مىڭ يۈەننىڭ ئېتىنى ئاڭلاپ ئىسلىماخۇن قۇيۇندەك تەتۈر چۆرگۈلىدى:

— تۆت مىڭ كوي دېگەنگە قىز كېلىدۇ، قىز ! ئاۋۇ بۇساقاخۇنمۇ ئۈچ مىڭ كوي خەجلەپ ئالمىخاننى سەيداققا ئېلىپ بەردى. مەن نېمىشقا بۇ خەقكە تۆت مىڭ كوي بەرگۈدەكمەن؟ شۇ بىرنېمىنىڭ ئۆيۈمنى بىكارلاپ بەرگىنى ئۈچۈنما؟

شۇنداق قىلىپ، قېيىنئاتىسى تۆت مىڭ سوم بەرمەي، دادىسى ئۇندۇرۇۋالىدىغانىنى ئۇندۇرۇۋالماي بىر يىل ئۆتۈپ كەتتى. زورىگۈلمۇ يامانلاقلىق خوتۇن بولۇپ ئولتۇرۇۋەردى. سوت

نۇرئەلىنى ھۆكۈمىنى ئىجرا قىلىشقا چاقىرىق قىلىۋىدى، ئۇ دادىسىنىڭ گېپىي بويىچە «پۇلغا ئىشلەۋاتقانلىقىنى، تاپقاندا بېرىدىغان» لىقىنى ئېيتىپ، ھۆكۈمىنىڭ ئاغزىغا جىگدە سالدى.

ئۆتەڭدىكى ئازنا مەسچىتىتە خۇپتەن نامىزى ئۆتەپ يانغان جامائەتنىڭ ئايىغى بېسىقتى. مەھەللە ـ كويلار ئاستا ـ ئاستا جىمجىتلىق قوينىغا سىڭىپ كەتتى. سۇلايمىناخۇن ئەلياتقۇدىن كېيىنكى مۇشۇ جىمجىتلىقنى كۈتۈپ دەككە ـ دۈككە، تاقەتسىزلىك ئىلكىدە كۈننى كەچ قىلدى. ئەمما، بىر كۈنلۈك ھارغىنلىقتىن كېيىن پۈتۈن مەھەللە ئۇيقۇغا كەتكەن بولسىمۇ، قوشنا ھويلىدا چىراغ ئۆچمىگەنىدى. قارىغاندا ئوغلىنىڭ يولغا قاراپ، ئىسلىماخۇنلارنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىگەندەك قىلاتتى.

باش توخۇ چىللىدى. ئىسلىماخۇنلارنىڭ چىرىغى ئاخىر ئۆچۈپ ھويلىدا گەپلىشىۋاتقان، تاراق ـ تۇرۇق قىلىشىۋاتقان، ئىشىك ـ دەرۋازىلارنى ئاچقان، ياپقان ئاۋازلار جىمىپ قالدى. پۈتۈن ئەس ـ يادى شۇلاردا قالغان سۇلايمىناخۇننىڭ كۆڭلى جايىغا چۈشتى، ئوغۇللىرىنى ئىما ـ ئىشارەت بىلەن ئىشقا بۇيرۇدى. دادىسىنىڭ رايىغا كۆنۈك چوڭ بولغان ئىككى ئوغۇل باش ـ ئايىغى بىر يەرگە كېلىپ قالغان نۇرئەلىنى قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئالدىن جابدۇپ قويغان ھارۋىغا باستى. ئارقىدىن تامدىن سۆكۈپ ئېلىپ تۇرمەكلەپ قويغان گىلەم، شىرداق، تېلېۋىزور ... ئىشقىلىپ ئۆيدىكى ئادەمنىڭ ئىچى كۆيگۈدەك، پۇلغا يارىغۇدەك لازىمەتلىكلەرنىڭ ھەممىسىنى چۈۋۈپ سۆرەپ چىقىپ، ھارۋىدا تېپىرلاپ ياتقان نۇرئەلىنىڭ ئۇستىگە تاشلىدى. ئاخىردا ئېغىلدىكى قوي ـ كالىلارنى ھەيدەپ چىقىپ، باشبېغىنى ھارۋىنىڭ كەينىگە چاتتى. ئوغۇللىرىنىڭ ئىشىغا قاراپ تۇرغان سۇلايمىناخۇن ئۆتەڭدىن ئۇزىغۇچە بىركىمنىڭ كۆرۈپ قالماسلىقىنى تىلىدى.

قېچىرنى توختىماي قامچىلاپ، ئىككى ئوغلىغا ھارۋىنىڭ كەينىدىكى چارۋا مالىلارنى توراپ ھەيدىتىپ كېلىۋاتقان

سۇلايمىناخۇن قەدىمىنى يېزا بازىرى تەرەپكە بۇرىدى. يېزا بازىرى يۇرتقا يىراق بولۇپ، ئۇلاغلىق ماڭغان كىشىگە ئوبدان بىر ئاش پىشىملىق يول ئىدى. بۇ يولدا كېتىۋاتقان سۇلايمىناخۇننىڭ كۆڭلىدە زادى نېمە چوت سوقۇۋاتقانلىقىنى بىلىش ئاسان ئەمەس ئىدى. ھەتتا غولىنى قورۇپ تۇرغان كېچىنىڭ سوغۇقىدا مۇگدەشكىنىچە كېلىشىۋاتقان ئوغۇللىرىمۇ دادىسىنىڭ تۇن قاراڭغۇسىدەك كۆڭلىدە زادى نېمە خىيال بارلىقىنى ئويلاپ يېتەلمىگەنىدى. ئۇلار قويۇق دەل ـ دەرەخلەر ئارىسىدىكى شېغىللىق يولنىڭ دۆڭ، چوڭقۇرىنى پەرق ئېتەلمەي، قەدەمدە بىر مۇدۇرۇلۇشكىنىچە ئىسسىق يوتقانىنى خىيال قىلىشاتتى.

كۆز ئاران ئىلىنىشقۇدەك يەردە قىپقىزىل بىر توچكا جىمىرلىغاندەك قىلدى. يوپۇرماقلىرى يولنى قاراڭغۇلاشتۇرغان ئېگىز تېرەكلەرنىڭ ئارىسىدا بىر كۆرۈنۈپ ـ بىر كۆرۈنمەي پىلىلداپ تۇرغان بۇ توچكا مۇگدەكتىن ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ ھارۋىنىڭ رابىنىدا پۈتىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان سۇلايمىناخۇننىڭ كۆزلىرىنى ئوينىتىۋەتتى. غىل ـ پال يېنىپ تۇرغان ئاشۇ توچكا گويا ئۆزىنى ئەرشكە چىقىرىدىغاندەك ھاياجان ئىلكىدە كەينىگە ـــ ھارۋىدىكى پوملاپ بېسىلغان يۈك ـ تاقلارنىڭ ئارىسىدا ئىنجىقلاپ ياتقان كۈيۈ ئوغلىغا مۇنداقلا قاراپ قويۇپ، قېچىرغا قامچا سالدى. بارغانچە ئېنىقلىشىۋاتقان توچكىدىن كۆزىنى ئۈزمەي، خېلىدىن بېرى باش قاتۇرۇپ تۇزگەن پىلانلىرىنىڭ ئەملگە ئېشىش ئالدىدا تۇرغانلىقىدىن خۇش بولدى. قېچىر تارتىپ بولالمايۋاتقان ھارۋىنى ئۆزى سۆرىگۈدەك كۈچكە كەلدى.

سۇلايمىناخۇن خۇدۇكسىرەپ قالدى. بوشلۇقتا توختاۋسىز پىرقىراپ ھەر يان نۇر چېچىپ، يېزا بازىرىنى يورۇتۇپ تۇرغان قىپقىزىل چىراغ نۇرى قورسىقىدىكى چۈتۇرىنى ئاشكارىلاپ قويىدىغاندەك ھېس قىلدى. كۈچلۈك قىزىل نۇر تەپتىدىن قىزارغان كۆزلىرىنى يېزىلىق ساقچىخانا دەرۋازىسى بېشىدىكى

ئاشۇ چىراغدەك پال ـ پۈل قىلىپ ئادەمزاتسىز يېزا بازىرىغا تىكتى. خۇداغا شۈكۈر، بۇ يەردىكى خەقمۇ كېچىسى ئۇخلايدىكەن، ھېچكىممۇ ئۇچراپ قالمىدى.

ئۇخلاپ قېتىپ كەتكەن نۆۋەتچى ساقچى تۆمۈر دەرۋازىنىڭ يان ئىشىكىنى تەستە ئاچتى. كۆزىنىڭ چاپقىنى ئۇۋۇلاپ، ئالدىدىكى ئادەملەرگە قارىدى، كېرىلىپ چالا ئەسنەپ تۇرۇپ سورىدى:

ــ نېمە ئىش بولدى؟ تەڭ كېچە بولغاندا بىركىمنىڭ ئۇۋىسىغا سۇ كىرىپ كەتتىمۇ؟

ــ ئاۋۇال بىزنى ئىچىگە باشلىغان بولسىلا، ئاندىن مۇڭداشساق، ــ سۇلايمىناخۇن ھارۋىغا، ھارۋىنىڭ كەينىدىكى مالىرىغا، ئوغۇللىرىغا قاراپ قويۇپ، قىزىل چىراغ نۇرىدا قىزىرىپ كەتكەن قۇۋۇ كۆزلىرىنى ساقچىغا تىكتى. ئۇنىڭ سۆزىدىن بىرنەرسىنى پەملەپ ئۇلۇگۇرگەن ساقچى دىجورنىخانىنىڭ ئىشىكىدە مۇگدەپ تۇرغان ئامانلىق قوغدىغۇچىغا بۇيرۇق قىلدى:

ــ ئۆرە تۇرۇپ ئۇخلىماي، دەرۋازىنى ئاچە !

ئۇلار ساقچىخانا قورۇسىغا كىرىشتى. ھارۋىنى بىر يانداتوختىتىپ، سۇلايمىناخۇننىڭ ئاغزىدىن گەپ ئاڭلاشقا تەمشىلىپ تۇرغان ساقچىنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىشتى. كۆزلىرى يۇگۇرۈك مەر ـ مەر تاشتەك غىلدىرلاپ تۇرغان سۇلايمىناخۇن كەينىدە تۇرغان ئوغۇللىرىنى ھارۋىغا قاراشقا بۇيرۇپ، ئىشخانىنىڭ ئىشىكىنى ئىچىدىن ياپتى.

ــ ئايىغى قۇرغاق، يامان ئوغرىدىن بىرنى تۇتۇپ ئەكەلدىم، ساقچى ئۇكام...

ــ نېمە، ئوغرى تۇتۇۋالدىم؟ ــ تاماكىسىغا چاقماق چېقىۋاتقان ساقچى ئۇچىسىدىن سىيرىلىپ چۈشكەن چاپىنىنى يۇقىرى ئەتكەچ، قويۇق قاشلىرى ئارىسىدىكى قىزارغان كۆزلىرىنى ئالدىدىكى ناتونۇش ئادەمنىڭ قويۇق ساقاللار ئارىسىدىكى ئاغزىغا تىكتى، ــ تۆلۈمدىن توقماق چىققاندەك

گەپنى قاق بېلىدىن باشلىماي، باشتىن سۆزلەڭلا، باشتىن ... ئۆزىڭىز نەدىن، ئېتىڭىز نېمە، نېمە ئىش قىلىسىز، مۇنداق - هە ...

— ئوبدان ئۇكام، ئوبدان ... — سۈلايمىناخۇن ئورۇندۇقتىن بىلىنەر - بىلىنمەس كۆتۈرۈلۈپ، بېشىنى ئېگىپ قويدى، — مەن يېزىمىزنىڭ بەگلىك كەنتىدىن، ئۆزۈم داخان...

— نېمە، داخان؟ پىر ئويىنتىدىغان؟

— ياق، ئۇكامەي، كەتمەن چاپىدىغان داخان، دادىمىز رەھمىتى كەتمەن چېپىشتىن باشقىنى ئۆگەتمەپتىكەن بىزگە.

— دېھقان دېمەمسىز ئەمىسە ... هە - هە، ئەسلىي گەپكە كېلىڭلا.

— ئوبدان، ئوبدان... مېنى ئوغرى خاپا قىلغىلى تۇرغىلى خېلى بولغان دەڭلا، بۇگۈن جۈمەدە ئولتۇرسام سول قاپىقىم تارتىۋەردى، جۈمەدىن يېنىپ كۆڭلۈم ھېچبىر ئەمىن تاپماي كۈنىنى كەچ قىلدىم. خوتۇن - بالىلىرىمغا يەنە بىر كېلىشمەسلىك بار ئوخشايدۇ دەپ، غەملىك بولۇپ قالدىم. نامىاز خۇپتەندىن يېنىپ كۆزۈمگە يەنە ئۇيقۇ كەلمىدى، شۇنداق ياتسام بىر چاغ بولغاندا ئۆگزىدە بىر شەپە ئاڭلاندى. «ئەنسىرىگەن ئىش ئاخىر يۈز بەردى» دەپ غىڭ قىلالماي ياتسام، بىرسى شوتىدىن ھويلىغا چۈشۈپ، ئاۋۇال دەرۋازىنىڭ لوككىسىنى كۆتۈرۈپ ئىككى قانىتىنى ھاڭدەك ئېچىپ قويدى. ئاندىن كېيىن ئېغىلدىن قېچىرىنى ئاچىقىپ ھارۋىنى قوشتى. ئارقىدىن ئۆزىنىڭ ئۆيىنى كۆچۈرۈۋاتقاندەك خىرامان ھالدا مېھمانلىق ئۆيگە كىرىپ تامدىكى گىلەم، سۈپىدىكى شىرداق، شىرەدىكى تېلېۋىزور دېگەندەك پۈللۇق نەرسىلەرنى بىر - بىرلەپ ئاچىقىپ، ھارۋىغا باستى. ئاخىردا ئۇنىڭغىمۇ تويماي، ئېغىلدىكى موزايلىق كالا، قوي - قوزىلارنى ھەيدەپ چىقىپ ھارۋىنىڭ كەينىگە چاتتى. يۇگۇرۈپ چىقىپ ئالدىنى توسۇي دېسەم، قورقىتۇم. كونىلاردا «ئوغرى بىلەن تەڭ بولما» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ.

راسا قارا بىستىن بىرسى بولۇپ قالسا كېچىدە ئالمادىس ئۆلىدىغان يېرىمگە بىرنى قويۇپ ئالىدىغاننى ئېلىپ قاچمىسۇن، دېدىم. ئاشۇنداق تېشىمغا چىقىرىپ تىنالماي ئاچچىق يۇتۇپ ياتسام، ئىنىك بىر مۆرىمەسما، ئېغىلدا تۇرىدىغان ئىنىك هويلىدا مۆرىگەندىكىن، ئوغۇللىرىم تۇيۇپ قېلىپ يۇگۇرۇپ چىقىشتى. شۇنىڭ بىلەن ماڭمۇ جان پەيدا بولۇپ چاچراپ قوپۇپ، چىراغنى ياندۇرۇۋەتتىم. ئاڭغچە قالغانلار ئويغاندى. دادا ـ بالا ئۇچمىز يوپۇرۇلۇپ بېرىپ ئۇ قاپ يۈرەكنى باسماقداپ تۇتۇۋالدۇق. گۈلدۈر ـ پالاق ئاۋازىنى ئاڭلاپ خېمىر يايىدىغان نوغۇچ، زاڭ قوچىغۇچ، قىڭراقلارنى كۆتۈرۈپ چىقىقان ئايالىلار يۈلقۇنۇپ بوي بەرمەي تۇرغان ئۇ نەجىس ئوغرىنىڭ باش ـ كۆزىگە ئۇرۇپ كەتتى. ئوغۇللار بىلەن ئۇ ئوغرىنى پېتىقلاپ باغلاپ ئوغرىلىغان مېلى بىلەنلا ئۇدۇل مەشەگە ئەكېلىشىمىز.

ئۇيقۇسىراپ تۇرغان ساقچى ياندۇرۇپ گەپ سورىمىدى. سۇلايمىناخۇننىڭ سۆزلىرىدىن قىسقىچە خاتىرە قالدۇرۇپ، قەلەمنى قويغاندىن كېيىن بېشىنى كۆتۈرۈپ دېدى:

ـــ ئوغرىنى مېلى بىلەن تۇتۇۋالغىنىڭلار قالتىس ئىش بوپتۇ، لېكىن يېزىمىز تەۋەسىدە ئوغرىلىق قىلمىشى يۈز بەرمىگىلى تۆت ـ بەش يىل بولغان، لېكىن بۇ بەگلىكتە قانۇنسىز ئىشلار نېمىشقا تۇگىمەيدۇ؟!

ـــ بىزنىڭ يۇرت يېزىلىق هۆكۈمەتتىن، ساقچىدىن يىراق ئۆتەڭ ئەمەسما، شۇڭا...

ساقچى يەنە تاماكا تۇتاشتۇردى، راسا قېنىپ ئىككى شورۇغالغاندىن كېيىن سائىتىگە قارىدى:

ـــ هازىر كېچە سائەت ئۈچكە ئاز قاپتۇ، بۇ ئىشقا ئەتە دېلو تۇرغۇزايلى. سىلى ئەمدى خاتىرجەم بولۇپ كېتىپ تۇرسىلا.

ـــ ئوبدان، ئوبدان ئۇكام، ـــ سۇلايمىناخۇن بېشى ساقچىغا ئېگىلگەن، ئۆزى كەينىچە ماڭغان هالدا ئىشخانىدىن چىقىپ، دىكىلدىغىنىچە هارۋا تەرەپتە ماڭدى.

— هوي، نەگە باربسىز، ئاكا؟!
— ئوغرىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، قېچىرنى، ھارۋىنى، مال ـ مۈلكىمنى ئەكېتەرمەن.
— بېشىڭىز چۆرگۈلەمدۇ سىزنىڭ! ئۇنى ئەكەتسىڭىز پاكىت يوق بولمامدۇ؟... مېڭىڭ، كېتىڭ ـ كېتىڭ!
— ھاي ـ ھاي، بۇ...
ئوغۇللىرى بىلەن ساقچىخانىدىن چىقىرىۋېتىلگەن سۇلايمىناخۇن تۆمۈر دەرۋازا سىرتىدا ھارۋىسىغا، مال ـ مۈلكىگە بىردەم قاراپ تۇردى. كېيىن پىيادە ماڭغانچە دەرۋازا تۈۋىدىن يىراقلىشىپ قاراڭغۇلۇق ئىچىگە سىڭىپ كەتتى.

* * *

نۇرئەلى سولاقخانىدا يېتىپ قالدى. ئۇنىڭ ئوغرىلىغان مېلى بىلەن قولىغا چۈشكەنلىكى نۇرغۇن ئادەمنىڭ قۇلىقىغا يەتكەنىدى. خوتۇنى بىلەن ئۇچ بالىسىنى ئۆيگە پاتۇرماي، سوت خوتۇنىغا بۇيرۇپ بەرگەن پۇلنى تۆلەشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، يەنە قېينىئاتىسىنىڭ ئۆيىگە ئوغرىلىققا چۈشىدىغان مۇنداقمۇ كۆيۈ ئوغۇلنىڭ بارلىقىغا ھېچكىمنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى.
سولاقخانا سىرتىدا يوشۇرۇن كۈچ ئېلىشىش باشلاندى.
— بۇ قارا نىيەت، مەرەزلەرنىڭ ئويلاپ تاپقان ھىيلىسىنى، — دەيتتى ئىسلىماخۇن جاينامازدا دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىپ ئولتۇرۇپ، — بىر كىشىدە ھەرقانچە چوڭقۇر ئۆچى بولسىمۇ، مۇشۇنداق قاپقان قۇرۇپ ساقچىغا سولىتىۋېتەمدۇ؟! ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇنداقمۇ ئۇرۇپ پېتىقلىۋېتەمدۇ؟! قەستلەش دېگەننىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ئەمدى مەن ئۇلارغا كۆرسىتىپ قويىمەن...
ئىسلىماخۇن ھېلىقى ئاخشىمى ئوغلى نۇرئەلىنى بەك ئىزدەپ كەتكەن، ئىككى كېچە ـ كۈندۈز ئۇيان چېپىپ ـ بۇيان چېپىپ

كىرىپك قاقماي تاڭ ئاتقۇزۇۋەتكەنىدى. ئۇچىنچى كۈنى ئوغلىنىڭ ساقچىخانىغا سولىنىپ قالغانلىقىدىن خەۋەر تاپتى ھەم ئۇنىڭ بىر كاللەك خېمىردەك تۇگۈلۈپ ياتقان بىچارە ئەپتىنى كۆرۈپ يۇم ـ يۇم ياش تۆكتى. ئىشىنىڭ جەريانىنى ئۇقۇپ غەزىپىنى ئىچىگە پاتقۇزالماي قالدى. ئاچچىقتا ساقچىلار بىلەن تىركەشتى:

ـــ ئاجايىپ گەپ ـ دە، بۇ ! يۇز ـ كۆزىدىن پىت ئۆملەپ تۇرغان ئاشۇ قىزىلمۇچنىڭ گېپىگىمۇ ئىشەندىلىمۇ، ساقچى ئۇكام؟

ـــ نېمىسى ئاجايىپ ئىكەن بۇ ئىشىنىڭ؟ مېلى بىلەن تۇتۇلغان ئوغرىنى كۆرۈپ تۇرۇقلۇق كۆزىمىزنى يۇمۇۋالساق بولامتى ئەمىسە؟!

ـــ مېنىڭ بالامنىڭ قولى ئەگرى ئەمەس !

ـــ مال ئىگىسىدىن ئوغرى كۈچلۈك دەپ، بوشراق ھۆركىرىمەمسەن، ئاكا ! ـــ نۇرئەلىنى سولىغان ھەم بۇ دېلوغا مەسئۇل بولغان ھېلىقى ساقچى ئاچچىق توۋلىدى. ئۆپكىسىنى باسالماي قالغان ئىسلىماخۇننىڭ قولىدىن تۇتۇپ كىچىك بالىنى سۆرىگەندەك سۆرەپ زاڭ مال بېسىلغان، چارۋا ماللار سولانغان بۇلۇڭدىكى ئۆينى كۆرسەتتى، ـــ مانا ماۋۇ نېمە ئىكەن، كۆزۈڭنى يوغان ئېچىپ ئوبدان قارا ! تېخى نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئوغلۇڭ ئوغرىلاپ بەرسە ساقلاپ بەرگەن زاڭ مالىرىڭنىمۇ ئويلىشىپ قوي !

ساقچىنىڭ پەيلىگە قاراپ، ئىسلىماخۇننىڭ پېتى بوشاپ كەتتى. شۇنداقتىمۇ، پۇتۇن كۈچ ـ مادارىنى ئاغزىغا يىغىپ نىدا قىلدى:

ـــ ياق، ساقچى ئۇكام. بۇ خەق ئولتۇرۇپ قالغان قىزىنى ئالغان گۇناھى ئۈچۈن ئوغلۇمغا قارا چاپلاپتۇ، تۆھمەت قىپتۇ ! ـــ ئىسلىماخۇن كۈچ ـ مادارسىز بولسىمۇ، ئاۋازى ئوتۇن يارغاندەك كۈچلۈك، تەئەددىلىك ئىدى. كۆز ئالدىدا يۇز بېرىۋاتقان ئىشلارغا

نسبەتەن ئىشەنمەسلىك ھېسسىياتىدىن ئۇرغۇپ چىققان گەپلەر خۇددى ئۇستىلدە ئولتۇرغان تاۋۇز قورساق ساقچىنى تىللاۋاتقاندەك ئاڭلىناتتى.

— ئاكا، سېنىڭمۇ ئوغرىغا شېرىك بولۇپ، تۇرمىدە ياتقۇڭ بار ئوخشىمامدۇ؟!

— بۇنداق دېسىڭىز قانداق بولىدۇ، ئۇكام؟ — ئىسلىماخۇنىڭ ئەلەملىك كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولدى.

— بەك ھۆركىرەيسەن، شۇڭا دەيمەن.

— ناھەقچىلىككە يولۇققاندا ئەمدى...

— ناھەقچىلىك ! — ساقچىنىڭ يەنە كەيپى بۇزۇلدى، — قاغا ئاسماندا ئۇچقان بىلەن، ھەمىشە تۇخۇم، چۈجە سوقۇپ، باش قوناق، ياڭاق ئوغرىلاپ بىلەن كۇن ئۆتكۈزىدۇ. يەنە تېخى ئۇ قاپقارا بالىسىنى ئاق دەيمىش... سەنمۇ بالاڭنى تۇزۇك تەربىيەلىمەي، ماڭغان ـ تۇرغىنىغا ئىگە بولماي، مانا ئەمدى كۆتۈڭگە پوق ئۇسكەن چاغدا مېنىڭ ئالدىمغا كېلىپ، ۋارقىراپ ـ جارقىراپ، ئاقتى ـ كۆكتى دەپ بەرمە، بولامدۇ؟! — بۇ ساقچىنىڭ بويىغا قارىغاندا ئاچچىقى يامان ئىدى، — ھازىر بىراۋنىڭ بىر ئېغىز گېپى بىلەن بىر ئادەمنى سولاپ قويغىلى بولىدىغان، يەنە بىر بىراۋنىڭ گېپى بىلەن قويۇۋەتكىلى بولىدىغان زامان ئەمەس. قۇداڭ ئوغرىنى تۇتقاندا مېلى بىلەن تۇتقان. سولىغاندا پاكىتى بىلەن سولىغان. ئەمدى بۇ ئىشقا ئالدىرىمايلا، ئاستا ـ ئاستا بىر ـ بىرلەپ دېلو تۇرغۇزۇپ، ئاق بولسا ئاق، قارا بولسا قارا بويىچە بىر تەرەپ قىلىمىز. سەن ماڭا رودۇپايدەك چاپلىشىۋالماي، ئاستا ئۆيۈڭگە كېتىۋال. تېخى تەلىيىڭ بولسا ئوغلۇڭغا شېرىك چىقىپ، سەنمۇ تۇرمىدە ياتامسەن تېخى !

— تۇرمىدە؟... كېتەي ـ كېتەي... — ئىسلىماخۇن باش چايقاپ بەدەر كەينىگە ياندى. ئوغلى نۇرئەلى تۇگۈلۈپ يېتىپ

قالغان سولاقخانىغا ئەلەم بىلەن قاراپ قويدى. ئىشخانىنىڭ بېرىسىدە ھەممە گەپنى ئاڭلاپ تۇرغان چوڭ ئوغلى ئۆمەرئېلىنىڭ پېشىنى تارتىپ سىرتقا ماڭدى. دەرۋازا ئالدىدىكى مومىغا باغلاپ قويغان ئېشەكنىڭ باشىبېغىنى يەشتى.

— قۇرۇق گەپ قۇلاققا ياقمايدىغاندەك قىلىدۇ، دادا.

ئىسلىماخۇن ئۆيگە ئۆزىدىن بەكرەك ئالدىراپ سوكسوكقا چۈشكەن ئېشەكنىڭ ئالدىغا شىكىتايغان قۇلىقىدىن كۆزىنى ئۈزمەي جىممىدە ئولتۇردى. ئوغلى سۆزىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇردى:

— ئۇ قىزىلمۇچلار ئاللىقاچان بۇ تاۋۇز قورساقنىڭ ئىچىگە بىرنېمە تىقىپ بولغاندەك تۇرىدۇ.

— قانداقسىغا؟

— گېپىنى ئاڭلىدىڭىزغۇ ! — ئالدى رابەندىن پۈتۈنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان ئۆمەرئېلى ھارۋىغا يۈگىرى چىقىپ، ئاغزىنى دادىسىنىڭ قۇلىقىغا ياقتى، — بولمىسا ئاشۇ خەقنىڭلا دېپىنى چالماي، بىزنىڭ گېپىمىزگىمۇ قۇلاق سالاتتى، ئەلۋەتتە ! ساقچى دېگەنىنىڭ ھەر ئىككى تەرەپتىن گەپ سوراپ خاتىرە يېزىپ، ۋەقەنىڭ ئالدى ـ كەينىنى دەڭسەپ بېقىپ ئاندىن بىرنېمە دېگىنىنى ئاڭلىغانمەن.

— مەنمۇ تېخى چىن گەپنى دېسەكلا قويۇپ بېرىدۇ، دەپ خام خىيال قىلىپ قاپتىمەن.

— يامان قىلمىسۇن، يەنە... مېنىڭ گۇمانىمچە، بۇ قىزىلمۇچلارنىڭ تۇزى ئېغىر كەلگەن گەپ. بولمىسا بىز بۇنداقلا مىخقا ئوسۇۋالماستۇق.

— قانداق قىلساق بولار؟ — ئىسلىماخۇن تەر ئۆرلەپ كىرلىشىپ كەتكەن بۆكىنى قولىغا ئېلىپ بېشىنى تاتىلىدى. باش قېتىنچىلىق، خاپىچىلىقتا ئۇنىڭ چارلاشقان چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەنىدى.

— بىزنىڭمۇ قولىمىز تاش ئاستىدا بولمىغاندىكىن، ئاۋۇ

يوغان قورساقنىڭ ئىچىگە بىرنەرسە تىقايلى ... ئاڭلىسام، ئۆيى شەھەردە دەيدۇ.

— ھە... ھە... شۇنداق قىلساقمۇ قىللىلى، مۇشۇ تۇرقىدا نۇرئەلىنى كەستۈرۈۋەتسە، بولسا ئاتتۇرۇۋەتسە، دەردى يوق ئا خەقنىڭ!

— شۇ... شۇ... ئاشۇلارنىڭ دېگىنىدەكلا ئىش بولىدىغان بولسا، خۇشلۇقتىن ئىشتىنىغا پاتماي قالار ئۇ قىزىل كۆز جوھۇتلار!

— يەنە تېخى ئۇلار ساقچى بىلەن يېقىنلىشىۋالسا، بىزگە ئارامچىلىق يوق.

— ئەمىسە بىزمۇ تېزرەك قوڭمىزنى كۆتۈرەيلى.

ئىسلىماخۇنلار «قوڭنى تېزرەك كۆتۈرمەكچى» بولۇۋاتقاندا، سۇلايمىناخۇنلار ئاللىقاچان ساقچى بىلەن «تۇغقان» بولۇشۇۋالغاندى...

سۇلايمىناخۇن ئېگىز پەشتاقلاردىن تەستە ئۆرلىدى. ئۇن خالتىسىغا نەقتاپ تىقىلغان پۇتۇن - سۇرۇك قوچقارنىڭ گۆشى ئۇنىڭ قەددىنى ئېگىپ، مۇرىسىنى تالدۇرۇپ تۇراتتى. ئادەمنى ھالسىرىتىپ ئۆپكىسىنى ئاغزىغا تىقىلدۇرۇپ قويىدىغان بۇ پەشتاقلار سۇلايمىناخۇنغا خېلى تونۇشلۇق بولۇپ قالغاندى.

سۇلايمىناخۇن چوتنى خاتا سوقۇپ قالغانلىقىنى تۇيدى. ئۇ «مېلى بىلەن تۇتۇلغان ئوغرى»نى ساقچىغا ئاپارغاندىن كېيىن، ساقچى ئۇنىڭ ئويلىغىنىدەك ئوغرىنى ئىتتىنىڭ بىر تەرەپ قىلىپ بەرمىدى. بۇ ساقچى «ئوغرىلانغان» مال - مۇلۇكلەرنى ھازىرغىچە تۇتۇپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئاز دەپ، ھە دېگەندىلا ئوغرىغا يان بېسىۋاتقاندەك گەپلەرنى قىلىپ، بۇ ئىشنى ئەكسىگە يانداۋرۇۋاتقاندەك قىلاتتى. ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا، سۇلايمىناخۇن بىلەن ئوغۇللىرىغا تۆھمەتخورلۇق جىنايىتى ئارتىلىدىكەن. ساقچىخانىدا تۇتۇپ تۇرۇلۇۋاتقان مال - مۇلكىدىنمۇ ئايرىلىدىغان گەپ ئىكەن. يەنە تېخى ئۇرۇپ -

دۇمبالاپ خېمىر قىلىۋېتىلگەن نۇرەكنى داۋالىتىش، ئىش ـ ئەمگەكتىن قالغان كۈنگە، روھىي جەھەتتىن تارتقان زىيىنىغا دەمدۇ خۇدايىم، ئىشقىلىپ بۇنىڭغا بىرمۇنچە تۆلەم كېتىدىغان گەپ ئىكەن. بۇ ئىشنىڭ ئاخىرىنى ئويلاشقا سۇلايمىناخۇنۇنىڭ مادارى قالمىدى. تۇزگەن پىلانىنىڭ، قىلغان ئىشىنىڭ ئانچە پۇختا بولمىغانلىقىنى ئويلاپ قالدى، مۇلاھىزە قىلدى. قول ـ ئىلكىدىن چىقىپ كېتىۋاتقان پۇل ـ مېلىغا، ئىقتىسادىغا قاراپ، يۈرەك ـ باغرى ئاغزىدىن ئاستا ـ ئاستا سۈغۇرلۇپ چىقىۋاتقاندەك ھالسىزلاندى. روھىي جەھەتتىن تۈگىشىپ كەتتى. ئەمما، بۇ بەل قويۇۋېتىدىغان چاغ ئەمەس ئىدى. ھەرقانچە پوقىقى ئۇزۇلۇپ چۈشكۈدەك ئىش بولسىمۇ، چىدىمىسا، مۇشۇنداق چاپمىسا بولمايتتى. مۇشۇ پەيتتە ئاشۇ تاۋۇز قورساقنىڭ بىر ئېغىز گېپىي سۇلايمىناخۇنۇنىڭ چۈشەكەپ ئولتۇرۇپ ئاتقان ئوشۇقىنىڭ ئال ياكى چۇ چۈشۈشىنى بەلگىلەپ قويۇشى ئېنىق ئىدى. شۇڭا، سۇلايمىناخۇن يەنە يول ئىزدىدى، تىمسىقلىدى. ساقچىنىڭ ئۆيىنى تېپىپ مۇشۇنداق كېچىلەردە تىنىمسىز قاتراشقا باشلىدى. ساقچى ئىشخانىسىدا سۈرلۈك بولغىنى بىلەن، ئۆيىدە ئوچۇق ـ يورۇق، ھالى يوق كىشى ئىكەن. «سۇلايمىنكا»سىنىڭ كايىپ ـ جۇۋاپ كەتكەنلىكىنى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختىدى. پوزىتسىيەسى يۇمشاپ، بۇ ئىشنى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىدىغانلىقىنى بىلدۇردى. ئەمما، زادى قانداق مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىدىغانلىقىنى، نۇرەكنى سوتقا تاپشۇرۇپ بېرىدىغان ـ بەرمەيدىغانلىقىنى دېمىدى...

سۇلايمىناخۇن مىڭبىر جاپادا بەشىنچى قەۋەتكە چىقىپ، مۇرىسىدىكى ئېغىر يۈكنى رېشاتكىغا ئارتتى. قاچانلا قارىسا دۇملىنىپ تۇرىدىغان بۇ قوڭۇر رەڭلىك تۆمۇر ئىشىكنىڭ ئالدىدا توختاپ بىردەم دېمىنى ئالدى. كۆڭلىدە كەپتەر كۇۋۇكىدەك قەۋەت ـ قەۋەت ئۆيلەردە ئولتۇرىدىغان، بىر ـ بىرىنىڭ بېشىغا چىقىپ ئۇخلايدىغان شەھەرلىكلەرنى تىللاپ

قالدى. تېگىدە ــ ئاستى قەۋەتتە ئولتۇرۇپ قالغانلىرىغا «نەس باسمامدىغاندۇ» دەپ ئىچ ئاغرىتتى. ئەمما، بۇ تاۋۇز قورساقنىڭ مۇشۇ قەۋەتتىكىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ بېشىغا چىقىپ ئولتۇرغانلىقىغا قاراپ، «ئىدارىسىدە ئىناۋىتىمۇ يۇقىرى ئوخشايدۇ، بولمىسا ھەممىنىڭ تۆپىگە چىقىۋالالامتى؟» دەپ ئويلىدى.

ئىشىكنىڭ «جالاق» قىلىدە ئېچىلىشى سۇلايمىناخۇنىنى چۆچۈتۈۋەتتى. بۇ ئادەمنىڭ چۆچۈشى بىلەن تەڭ خالتىدىكى گۆشمۇ رېشاتكىدىن چۈشۈپ كېتىدىغاندەك، ئۇ بىر چامداپ گۆش خالتىسىنىڭ بوغقۇچىنى تۇتۇۋالغىنىچە ئىشىككە چەكچىيىپ قارىدى.

ــ ھوي، سۇلايمىنكامۇ سىز؟ نېمانداق ئۆيگە كىرمەي... ــ ئىشىكتە تاۋۇز قورساقنىڭ ئەپتى كۆرۈندى. ئۇنىڭ ئېيىقىنىڭكىدەك تۇكلۇك مەيدىسىنى ياپالمىغان قىزىل ئاسما مايكىسى، يوتىسىدا تارتىشىپ تۇرغان كالتە ئىشتىنىغا كۆزى چۈشۈپ، يەنە كۆزلىرىنى ئېلىپ قاچقان سۇلايمىناخۇنىنىڭ ئۇنىڭغا قايتا قاراشقا رايى بارمىدى.

ــ تارتىنماڭ، تارتىنماڭ، ھە قېنى ئۆيگە... ئەكېلىڭا، قولىڭىزدىكىنى مەن ئېلىۋالاي، ــ ساھىبخانا سىرتىغا ئانچە ــ مۇنچە قان تەپچىرەپ چىققان ئېغىر، مىلىق ــ مىلىق خالتىنى ئىنجىقلاپ كۆتۈرگىنىچە ئالدىدا مېڭىپ سۇلايمىناخۇنىنى ئۆيگە باشلىدى، ــ ھوي خوتۇن، مېھمان كىردى، چاي دەملەڭلا !

سۇلايمىناخۇن بوسۇغا تۆۋىگە ئايىغىنى سېلىپ كاتەكتەك تار، تونۇردەك ئىسسىق، ئەمما ياسداق ئۆيگە كىردى. ئۇستىبېشىدىكى توپا ــ تۇمانىنىڭ يۇقۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەندەك ئاپپاق يوپۇق يېپىلغان دىۋاننىڭ لېۋىگە سىڭار كاسىسىنى قويدى. قورۇنۇش ئىچىدىكى پاتمەدىن كېيىن ئىلتىجالىق كۆزلىرىنى ئۆي ئىگىسىگە تىكتى. ئەمما، كالتە ئىشتان بىلەن كۆزىگە يالىڭاچ ئولتۇرغاندەك كۆرۈنگەن مۇنۇ

ئادەمنىڭ ئەپتىدىن يەنە كۆزلىرىنى قاچۇردى.

— ئەمدى نېمە كەپتۇ، دادا؟ — تېلېۋىزوردىكى « هايت — هۇيت»لارنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىۋاتقان ياندىكى ئۆيدىن چىققان ئون ئۇچ — ئون تۆت ياشلار چامىسىدىكى بىر قىز دادىسىنىڭ قۇچىقىغا چىقىپ سۇلايمىناخۇنغا كۆز سالدى. سۇلايمىناخۇننىڭ ئاپىتاپتا قالغان تېرىدەك قورۇلۇپ تۇرغان يۈزى يەنە چىمىلدىدى. ئۇنىڭ قېتىپ كەتكەن يۈزى قىزىنى يالىڭاچ يوتىسىغا ئېلىپ ئولتۇرغان ئالدىدىكى مەخلۇق ئۇچۇن چىمىلدىغاندى.

— ئازاده ئولتۇرۇڭا، ئازاده، قېنى چاي ئوتلاڭ، — ساھىبخانا خوتۇنى ئاچىققان چاينى سۇلايمىناخۇننىڭ ئالدىغا قويۇپ، يەنە قۇچىقىغا چىقىپ ئولتۇرغان قىزىنىڭ بوينىغا سۆيۈپ قويدى.

— ئاشۇ ئوغرىغا بىر ھۆكۈم كېسىدىغانلىقىڭ ئىشىنى قىلساق بولاتتى، ئۇكام ! بولمىدى دېگەندەمۇ، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىدا تۆت — بەش يىل ياتمىسا، ئادەم بولمايدۇ ئۇ قولى تۇتقاق.

— ئاڭلىسام ئۇ نۇرئەلى دېگىنى سىزنىڭ كۆيۈ ئوغلىڭىز ئىكەنغۇ؟

— ئە، ئىم... — سۇلايمىناخۇن بۇرگە چاققاندەك قىمىلداپ قويدى، — بۇرۇن شۇنداقتى، ئەمما ھازىر...

— قىزىڭىز ھازىرمۇ ئۇنىڭ نىكاھىدا ئىكەنغۇ؟

— قويۇپ بەرگىلى ئۇنىمايۋاتىدۇ ئۇ بۇدۇشقاق !

— نېمىشقا؟

— پۇل — ئاشنىڭ ۋەسۋەسىسى بولمامدۇ، ئۇكام.

— قىزىڭىزنى بەرگەندىكىن، پۇل — ئاشنىڭ گېپىنى قىلمىغان بولغىيدى؟

— ئاغزىدا دېمىسىمۇ، بەلەن كۆنگەن ئۇ خەق، خوتۇن قىلىشنى — بالا تېپىشنى بىلىدۇ، قورسىقى بىلەن، ئۇچىسى بىلەن كارى يوق... شۇنىڭ بىلەن قىزىم كېچىسى ئۇ خەقنىڭ

ئۆيىدە، كۈندۈزى بىزنىڭكىدە. قورسىقى ئاش ـ نان، ئۈچىسى كىيىم ـ كېچەك دېمەيدىغان ئۇنداق خوتۇنغا ھېلىغۇ ئۇ خەق ئىكەن، مەنمۇ ئامراق !

ـــ ئاشۇنداق چىقمىسى يوق خوتۇن دەپ خېتىنى بەرگىلى ئۇنىمىدى، دەڭ؟ ـــ ساھىبخانا بىردە ئۆزىنىڭ، بىردە سۇلايمىناخۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ كۆزىنى چىمچىقلىتىپ ئولتۇرغان قىزىنى قۇچاقلاپ كۈلۈپ كەتتى، ـــ ئۇنداق خوتۇن بولسا، مەنمۇ خوشلاشمايتتىم، دەڭا !

ـــ شۇنداق قىلىپ مۇشۇنداق ئىش دېسىلە، مانا ئەمدى قىزىمنىڭ خېتىنى بەرمەكتە يوق، كۆزۈمگە كۆرسىتىپ ھويلامغا ئوغرىلىققا چۈشكىلى تۇردى ئۇ خەق.

ـــ مەن ئەتە بۇ ئىشنى ساقچىخانا باشلىقى بىلەن يەنە بىر مۇزاكىرىلىشەي، ـــ ساھىبخانا تاتلىق بىر ئەسنەپ قويدى، ـــ سىز ئېرىنمەي يەنە بىر كىرىڭ.

ـــ ئوبدان ئۈكام، ئوبدان، ـــ سۇلايمىناخۇن بۇگۈنمۇ ئېنىق جاۋاب ئالالمىدى، كۆز ئالدىدىكى مۇنۇ ئاچ كۆزنى ئىچىدە تىللاپ تۇرسىمۇ زورىغا ھىجايدى، ـــ ئىلاج بار ژاقتىدىراق جايىغا سولىۋەتسەك بولاتتى ئۇ بۇلاڭچىنى. نەچچە ژاق بولدى، ھەمىشە ئۆينىڭ ئارقىسىنى، ئىشكىمنى ئوغرى مۇشۇكتەك ماريلاپ كۆڭلۈمنى ئارامىدا قويمىدى. بوش تۇرسام، ئاخىر مېنى گۆرده قويمىدىغان ئوخشايدۇ ئۇ ناكەس !

سۇلايمىناخۇن دوڭغاقلىغىنىچە ئۆيدىن چىقتى. ئىشىك قاسىقىدا يوغان قورسىقىنى سىلاپ تۇرۇپ ئۆزىنى يولغا سېلىۋاتقان ساقچىغا بۇرۇلۇپ تەزىم قىلىپ خوشلاشتى. ئېگىز ئۆگزىنىڭ شوتىسىدىن چۈشۈۋاتقاندەك رېشاتكىغا ئېسىلغىنىچە پەشتاقلاردىن ئاۋايلاپ تۆۋەنلىدى. ئىككىنچى قەۋەتكە چۈشكەندە بىر چىپتا نەرسىنى يۈدۈۋالغان شاپاق دوپپىلىق بىرسى بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدى. شاپاق دوپپىلىق بىرلا ئىرغىپ چىپتىنى ئۇستۈن ئەتتى. شاراق ـ شۇرۇق ئاۋازدىن لىق بادام

تولدۇرۇلغانلىقى ئاشكارا بولغان چىپتا يۇقىرى كۆتۈرۈلۈش بىلەن تەڭ ئۇنى كۆتۈرۈۋالغۇچىمۇ يۇقىرىغا ـــ تار پەشتاقتا ئۆزى بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالغۇچىغا قارىدى. بىر جۈپ چېقىر كۆز بىلەن بىر جۈپ قارا كۆز بىر ـ بىرىنى يەۋەتكۈدەك دەرىجىدە ئۆزئارا قادالدى.

كىمنۇ ئويلىغان، سۇلايمىناخۇن بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالغىنى ئىسلىماخۇن ئىدى. بۇ جاھاننىڭ تارلىقىنى قارىمامدىغان !

بەگلىكتە مۇنداق بىر ئىش بار : ئىككى ئېشەك يول تالىشىپ قالسا، يولدا بەسلىشىپ كېتىۋېتىپ بىر ـ بىرى بىلەن چىشلىشىدۇ، تېپىشىدۇ. بىر ـ بىرىنى يول ياقىسىغا قىستاپ يولدىن قويۇشقا، موللاق ئاتقۇزۇپ ھالاك قىلىشقا ئۇرۇنىدۇ. ئەمما، بەيگىگە چۈشكەن ئاتلار ئۇنداق ئەمەس، ئۇلار چېپىشۋاتقاندا بىر ـ بىرىگە كەڭ يول بېرىدۇ. بىر ـ بىرىنىڭ يولىنى توسۇمايدۇ، ھاڭغا ئىتتىرىشمەيدۇ. ھەقىقىي جەسۇرلۇق، مەردلىك بىلەن ئۇستۇنلۇك تالىشىدۇ. سۇلايمىناخۇن بىلەن ئىسلىماخۇن بەشىنچى قەۋەتكە چاپىدىغان تار يولغا سىغدالماندىن بېرى ئۆزلىرىنىڭ گالۋاڭ، ئىچى قوتۇر ئېشىكىدىن پەرقسىز ھالغا چۈشۈپ قالغانىدى.

3. يولدىكى پاراڭ

ئىسسىقنىڭ يامانلىقىدىن يازلىق پىلاتىمۇ ئېغىر كېلىۋاتاتتى. ئىسسىقتىن ئىچى پۇشقان قېمىزخان بېشىنى كۆتۈرۈپ، تېرەكلەرنىڭ ئۇچىدا تىكلىنىپ تۇرغان قۇياشقا قارىدى. قىزىق، تېرەك يوپۇرماقلىرى قۇياش نۇرىدا تەڭگىدەك جىمىرلاپ تۇراتتى. تېرەك يوپۇرماقلىرى تەڭگە بولغاندا، چوكاننىڭ قولى ئىشقا بارمايتتى. گېلى قۇرۇپ، لەۋلىرى گەز باغلاپ كېتەتتى. ئېتىزلىققا چىقسىمۇ ھېچقانداق ئىش خۇشياقمايتتى. بەگلىكتىكى بىكار تەلەپلەر بۇنىڭغا قارىتا

«تېرەك يوپۇرمىقى تەڭگە بولسا، چوكان بەڭگە بوپتۇ» دېگەندەك گەپلەرنى تېپىشاتتى.

ئېتىزلىقنى ئويلىغاندا قېمىزخانىڭ كۆزلىرى يول بويىدىكى يەرگە تاشلاندى. كۆيدۇرگۈچ ئاپتاپقا قاقلىنىپ تۇرغان بۇغداي يېرىنىڭ ئوسىسى كېلىشىپ قالغان، ۋاقتىدا ئۇرۇق سالمىسا ئوسىسى كېتەتتى. ئوسىسى كەتكەن يەر مۇشۇنداق تېرەك يوپۇرمىقى تەڭگە بولغان چاغدا چاك ـ چاك يېرىلىپ، توپىسى داڭگالغا ئايلىنىپ قالاتتى. شۇڭا، بۇنداق يەرگە ۋاقتىدا بوقۇسا سېلىپ، قەرەلىنى ئۆتكۈزمەي ئۇرۇق سېلىۋەتكەن تۈزۈك ئىدى. ئەمما، بۇنىڭ ئۈچۈن چوقۇم بېلى راۋرۇس باغلانغان ئەركەكتىن بىرسى بولۇش كېرەك ـ دە !

غوجاخۇنىنىڭ مۇشۇنداق ئىشقا ئېپى بار ئىدى. يەرنىڭ ئوسىسى كېلىشكەن هامان ۋاقتىنى ئۆتكۈزمەي بوقۇسا سالاتتى. ئېتىزنى ئەينەكتەك تۈزلەپ، يىكتەك قىر سېلىپ، دەل ۋاقتىدا ئۇرۇق سالاتتى. ئۇ ئۆتكەن يىلى كۈزدە قېمىزخانىنى تويلاپ ئۆيىگە ئەكەلگەندىن كېيىن ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى شۇنداق قىلغان، تۈجۈپىلەپ كۈزگى بۇغداي تېرىغانىدى. ئۇ بۇ يىل ئەتىيازدا قانداق قىلىدىكىن؟ ياكى يەرگە بۇقۇسا سالسا تاپ بېشىنى تۈزلىشىپ بېرىدىغان، ئېتىزغا قىر سالسا تانابىنىڭ ئۇچىنى تۈتۈشۈپ بېرىدىغان، ئۇرۇق سالغاندا بولدى ـ بولمىدى دېيىشىپ بېرىدىغان مەن قېمىزگۈل ئۆيدە بولمىغاندىكىن، ئاپتاپلىققا چىقىپ سۆڭگىچىنى قاشلاپ ئولتۇردىمىكىن... چوكان ئوسىسى كېتەي دەپ قالغان ئاشۇ بىر پارچە يەرنىڭ ئۈيان بېشىدا كەتمەننىڭ دەستىسىنى تۈتۈپ ئېزىلىپ ئولتۇرغان ياش جۈۋاننى كۆرۈپ كۆڭلى بىرقىسما بولدى. يېرىگە بوقۇسا سېلىپ ئۇرۇق سېلىپ بېرىدىغان ئېرى يوق، تۈل خوتۇن ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىدى.

كۆڭلىنى هېلى ئۇنىڭغا، هېلى بۇنىڭغا يۈگۈرتۈپ كېتىۋاتقان چوكان ئۆزىنىڭ ئىشىنى ئويلىماي دېسىمۇ، بەربىر كۆڭلى

يېرىم بولدى. بۇگۈن دادىسى ئىسلىماخۇن قوشنا قۇدىسى سۇلايمىناخۇنلاردىن ئالالمىغان ئۆچىنى ياۋاش كۆيۈ ئوغلى غوجاخۇندىن ئالماقچى بولغاندەك، ئاخىر قېمىزخانىنى غوجاخۇندىن ئاجراشتۇرغىلى ئېلىپ ماڭدى. مانا ئەمدى كاتىپ ئۇنىڭ يانچۇقىدىكى قىپقىزىل پەتتىنى ئېلىۋالسىلا هەممە ئىش تامام بولىدۇ. ئاۋۇ جۇۋاندەك كەتمەننىڭ دەستىسىنى تۇتۇپ يەرنىڭ بېشىدا خىيال سۈرۈپ يالغۇز ئولتۇرۇش ئۇنىڭ بېشىغىمۇ كېلىدىغان ئوخشايدۇ... شۇلارنى ئويلاپ كېلىۋاتقان چوكاننىڭ كۆڭلى بەكلا يېرىم بولۇپ، ۋۇجۇدىغا يىغا ئولاشتى.

قېمىزخان ئەرگە تېگىشتىن ئىلگىرى ئانىسى بىلەن ئېتىزغا ئىشقا چىققاندا، دادىسى كەينىگە قول باغلىغىنىچە ئېتىز بېشىغا كېلەتتى. دورغىدەك قاپقىنىڭ بېزىنى چىقىرىپ بىرهازا قاراپ تۇرۇپ كېتەتتى. ئاپتاپتا قورۇلۇپ قالغۇدەك بولۇپ ئىشلەۋاتقان ئانا ـ بالا ئىككىيلەنگە بىرەر ئېغىز چىرايلىق گەپ قىلماقتا يوق، «نېمانداق چالا ئورۇغان بۇغداي بۇيەي، ئەنجىنى سورۇۋېتىپسەنەي ...» دېگەندەك تەنبىھلىرى بىلەن ئەتراپتا ئادەم بار يوق دېمەي ئانا ـ بالا ئىككىسىنى ئوچۇقداپ كېتەتتى. كېيىن قىزىنى ئېتىزلىقتا قالدۇرۇپ، ئانىسىنى شەرەتلەپ چاقىرىپ ئۆيگە ئەكىرىپ كېتەتتى. قاقىرام ئاپتاپتا ئېتىزدا تەرلەپ ـ پىشىپ چاڭقاپ كەتكەن قىز ماغدۇرىدىن كەتكەن هالدا ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە، يوغان دەرۋازا ئىچىدىن تاقالغان بولاتتى. قىز دەرۋازىنى قېقىپ بىرهازا ئۆتكەندە، ئەمدىلا چېچىنى تاراپ بىكار بولغان ئانىسى تېخى قۇرۇمىغان چاچلىرىنى ياغلىقىنىڭ ئىچىگە يوشۇرغىنىچە چىقىپ دەرۋازىنى ئاچاتتى. ئارقىدىن گەدىنى پارقىراپ كەتكەن دادىسى پىشۇرۇلغان تۇخۇمنى چاينىغىنىچە چىقىپ:

ـــ سەت ئالۋاستى، كەينىمىزدىن ماراپ كىرمىسەڭمۇ، بىردەم ئىش قىلغاچ تۇرساڭ يامان بولامدۇ؟ قورقۇسى كەلدىمىكىن دېگەنمىدىڭ يا؟! ـــ دەيتتى.

قېمىزخان دادىسىنىڭ بۇنداق قىلىقلىرىدىن خورلۇق ھېس قىلاتتى. ئۇنىڭ كۆزىدىن تېزرەك نېرى بولۇشنى ئويلايتتى. خەقنىڭ ئاغزىدا گەپ ياتمايدىكەن، كېيىن كىمدۇر بىرسى ئۇنىڭ دادىسىغا ئۆگەي ئىكەنلىكىنى دەپ قويدى. ئەسلىدە ئەمچەكتىكى بالا بىلەن ۋاقىتسىز ئەردىن قالغان ئانىسى بۇ ئادەمگە تەگكەندە، قېمىزخاننى قۇچاقتا كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ ئالدىغا چۈشكەنكەن. بۇ گەپنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ئازابلانغان قېمىزخان شۇندىلا دادىسىنىڭ ئۆزىگە نېمانچىۋالا سوغۇق قارايدىغانلىقىنىڭ تەكتىگە يەتكەندەك بولدى.

قېمىزخان كېتىۋېتىپ قورسىقىنى سىلاپ قويدى. ئۇ قىزىنىڭ ئۆزىگە ئوخشاش كۈنگە قالماسلىقىنى تىلەيتتى. ئۇنى ئۆز دادىسىنىڭ ئېغىزمىنىنى سىلاپ چوڭ قىلىشىنى، ئۆيدە ئوبدانراق تاماق ئەتكەندە تالاغا ئىشقا بۇيرۇلماسلىقىنى، ئېتىزلىققا يالغۇز چىقىرىپ قويۇلۇپ ئاپتاپتا پىشۇرماسلىقىنى تىلەيتتى...

— ھۇشت!

بىرسىنىڭ ئىسقىرتقان ئاۋازى خىيال ئىچىرە ئېزىلىپ كېتىۋاتقان چوكانىنى چۆچۈتۈۋەتتى. يول بويىدىكى باغقا قاشا قىلىنغان تىكەنلىك چىتلاق ئىچىدە غوجاخۇن ھىجايغىنىچە قاراپ تۇراتتى. ھەييار خىڭخىڭ بۇ يەرگە قانداق كىرىۋالدىكىن؟... قاپىقىنى سېلىپ كېتىۋاتقان دادىسى خېلى يىراقلاپ كەتكەنىدى. چوكان بىردە دادىسىنىڭ قارىسىغا، بىردە ئۆزىنى شەرەتلەپ چاقىرىۋاتقان ئېرىگە قاراپ ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالدى. شۇ تاپتا دادىسى ئۇنى ئەردىن چىقىرىمەن دەيتتى. ئېرى بولسا، ئىما ـ ئىشارەتلىرى بىلەن ئۇنى يېنىغا چاقىرىۋاتاتتى:

— بۇياققا كېلىڭا خوتۇن، بۇ ياققا...

— مەنمۇ؟ — قېمىزخان ئالدى ـ كەينىگە قارىدى.

— ھەئە سىز... تېرەكنى قىچقارمىدىم مەن...

— نېمە دەيسىز، نېمە؟ — چوكان ئېرىنىڭ پەس ئاۋازىدا

چاقىرىشىغا بىلىنەر - بىلىنمەس ئۇنىنى چىقىرىپ جاۋاب بەردى. ۋۇجۇدىغا بىر خىل يېقىملىق تىترەك ئولاشتى. ئەر - خوتۇن ئىككىسى ئەتىيازنىڭ بۇ تەرىپىدە بىر - بىرىنىڭ قولىنىڭ ئۇچىنى تۇتۇپ باقمىغانىدى، — نېمە ئىش قىلىمىز ئۇ يەردە؟

— كەشىكىزنىڭ پاشنىسىنى مىخلاپ قويای دەيمەن !

— ئەشەدىما، ئاشۇ چىتلاق تۇۋىدىما؟ — چوكان توپلىيىنىڭ پاشنىسىغا قارىدى، — بۇ يەردە يا بولقا، سەندەل بولمىسا !

ئىككىمىز بىر يەرگە كەلسەك، مانا مەن بولقا، سىز سەندەل...

— ھەييار بولماڭا ھەي... — دادىسىنى كەينىگە يېنىپ كېلىپ قالامدىكىن دەپ يۇرىكى پوكۇلداپ تۇرغان چوكان ئىختىيارسىز ئېرىنىڭ يېنىغا كەلدى. ئېرى تۈك باسقان كۇچلۇك قوللىرى بىلەن ئۇنى قولىدىن تارتىپ چىتلاقنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتكۈزدى. چىتلاقنىڭ ئىچى باداملىق باغ ئىدى. بولۇق ئاينىغان بادام دەرەخلىرى غۇچچىدە مېۋىلىگەنىدى.

چوكاننىڭ يۇرىكى تېخىغىچە دۇپۇلدەپ سوقاتتى. توي ئاخشىمى ئېرىنىڭ يۈزىگە قارىمای تۇگۈلۈپ تۇرۇۋالغاندىمۇ ئۇنىڭ يۇرىكى مۇشۇنداق قاتتىق سالغانىدى.

— نەگە ماڭدىڭىز، خوتۇن؟ — چوكاننىڭ قۇلىقىغا ئېرىنىڭ پەس ئاۋازدا خىڭىلدىشى ئاڭلاندى.

— بىلىپ تۇرۇپ سوريىغىنى، ئۆزىڭىزچۇ؟ — چوكان ئادەتتە ئەرلەرنى «سىز» دەپ ئاتمايتتى. لېكىن، غوجاخۇنغا كەلگەندە ئۇنداق ئەمەس ئىدى. ئۇ توي كۈنىنىڭ ئەتىسى ئۇنىڭدىن گەپ سوراشقا تۇغرا كېلىپ قېلىپ: «سىلى - ئۆزلىرى» دېۋىدى، ئېرى خىڭىلداپ كۇلۇپ ئۇنى زاڭلىق قىلدى ھەم: «سىزلەپ گەپ قىلىشايلى» دېدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار مۇشۇنداق كۆنۈشۈپ قالغانىدى. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ ئانىسى دادىسىنىڭ ئالدىدا تەمتىرەپ تۇرۇپ « سىلى، ئۆزلىرى...» دەپ گەپ قىلاتتى.

— مەن كەشكىزنىڭ پاشنىسى چۈشۈپ قالسا مىخلاپ بېرەرمەنمىكىن، دەپ مەشەگە كەلگەن.

— مۇشۇنداق چاغدا خۇپسەنلىك قىلماي، تۈزۈك گەپ قىلىڭا ئادەمگە! — ئېرىگە يېقىن، يۈزمۈيۈز تۇرغان چوكان ئۇنىڭ سۇ كۆرمىگىلى ئۇزاق بولغان توڭروق بوينىغا، دەسمالغا ئوخشاپ قالغان كۆڭلەكنىڭ ياقىسىغا قاراپ تۇرۇپ قالدى، — مۇشۇ تاپتا دادام مېنىڭ سۆزۈمنى ئالمەن دەپ ھەيدەپ كەلگەن تۇرسا...

— بۇ ئۇلاغنى باغلاقتىن بوشتىپ، پادىغا قوشۇۋەتكەندەك ئۇنداق ئاسان ئىش ئەمەس، ئەر ـ خوتۇن ئىككىمىزنىڭ مەيلىگە باغلىق ئىش.

— مەيلىگە؟ — چوكان ئېرىنىڭ گېپىنى ئانچە چۈشىنەلمىدى، — مەيلى دېگەن نېمە دېگەن گەپ؟ «نېمە بولسا مەيلى» دېگەن گەپمۇ يا؟

غوجاخۇن كۈلۈپ كەتتى. چاپاق بېسىپ تۇرغان كۆزلىرى يۇمۇلدى:

— ئاشۇ گەپنىمۇ بىلمەمسىز؟ سىز يا يۈزى ئېچىلمىغان، ئىش كۆرمىگەن قىز بالا بولمىسىڭىز...

— قىز بولسام قانداق قىلاتتىڭىز؟ — قېيمىزخان ئېرىگە تەتۇر قاراپ دومسىيىۋالدى، — ئەمدى چوكان بولۇپ قالدىمۇ؟ ھە... مۇنداق دەڭا، غوجاخۇن...

— مايانغا گەپ قىلسام، ئايانغا گەپ قىلىپ، ئادەمنىڭ گېپىنى بۆلمەي تۇرۇڭا مۇنداق، — غوجاخۇن قېيمىزخاننىڭ تېرىسى يېرىلىپ كەتكەن يېرىك قوللىرىنى سىلاپ تۇرۇپ چۈشەندۈردى، — مەيلىگە باغلىق دېگەن گەپ كۆڭلەگە، ئىختىيارىغا باغلىق دېگەن گەپ. بىز كاتىپنىڭ ئالدىغا بارغاندىن كېيىن ئاجراشمايمىز دەپ مەھكەم تۇرۇۋالساق، دادىڭىز ھېچنېمە قىلالمايدۇ.

— بىزنىڭ ئىختىيارىمىزغا باغلىق ... ئۇنداق ئەمەستۇ؟

ـــ نېمىشقا ئۇنداق بولمىغۇدەك ؟ يا سىز ماڭا خوتۇن بولۇپ قولۇمغا چۈشكەننىڭياقى بىر يېرىڭىزگە تاك ئېتىپ چېكىپ باقتىممۇ؟ ياكى باشقا چوكانلارغا قاش ئېتىپ، قانات سۆرەپ قالغانلىقىمنى كۆرۈپ قالغان يېرىڭىز بارمۇ؟

ـــ مەن سىزنىڭ قولىڭىزغا چۈشكەندىن كېيىنغۇ ئىززەت ـ ھۆرمىتىمنى ئوبدان قىلغان. شۇغىنىسى...

ـــ شۇغىنىسى، دەرۋازام كىچىك، ئۆيۈمنىڭ تۆرى پەس كېلىپ قالدى، شۇنداقمۇ؟ سىزمۇ تويىنى قىلادا قىلىپ بولۇپ، ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن دادىڭىزغا ئوخشاش مېنى كەمبەغەل كۆردىڭىز ھەرقاچان ...

ـــ قويۇڭا ئۇ گەپنى، نېمە ئۇ باي، كەمبەغەل دېگەن... ئادەمنىڭ قورسىقى ھەلەپ سېۋىتى ئەمەس بىر قۇچاق سامان پاتمىغان. بىر توغرام نان، بىر قاچا ئاشقا تويىدۇ.

ـــ ئەمىسە كاتىپنىڭ ئالدىغا ئاجراشقىلى بارغۇدەك نېمە ئىش بولغان؟ مەندىن كۆڭلىڭىز چىگىلىپ قالدىمۇ يا؟

ـــ سىزغۇ ھېچنېمە قىلمىغان، بۇغداينىڭ قىلتىرىقىچلىك كۆڭلۈمنى چەگمىگەن، ـــ چوكاننىڭ كۆزىگە مۆللىدە ياش كەلدى، ـــ شۇغىنىسى دادام ئىككى ـ ئۈچ كۈننىڭياقى ئاخشاملىرى كاتىپنىڭ ئۆيگە قاتراپ، بۇ ئىشنى ئالدىقاچان توغرىلاپ بولدى. ئەمدى ئۇ يەرگە بارساقلا، پەتتىنى بىكار قىلمۇپتىدۇ.

ـــ كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭە ھەي. كۆزىڭىزدىن يەنە توي كۈندىكىدەك قارا ياش ئاققىلى تۇرمىسۇن ئادەمنى قورقۇتۇپ.

ـــ سۇرمە چاپمىغان، ـــ چوكان كۈلۈپ سالدى.

ـــ قاش ـ كۆزلىرىڭىزنىڭ قۇندۇزدەك بىر چىرايلىق تۇرغىنىغا قاراپ سۇرمە تارتقانمىكىن دەيمەن تېخى...

ـــ سۇرمە بولمىسا قازانىنىڭ كۈيىسىنى قىرىپ چاپقىلى بولمايدىكەن مۇنداق !

ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن تەڭلا كۈلۈپ تاشلىدى.

قېمىزخان ئويلاپ قالدى. غوجاخۇن راست دەيدۇ. ئاجرىشىپ كېتىدىغانغا ئېرى ئۇنىڭغا ھېچنېمە قىلمىغانىدى. ئۇ بۇگۈن تەرسا دادىسىنىڭ ئىرادىسى بويىچە مۇشۇ يولغا ماڭغانىدى. دېمەكچىلىك، ئۇنىڭ دادىسىنىڭ خىيالىمۇ، گېپىمۇ جىق ئادەم ئىدى. ئۇ ھېلى كېلىننىڭ بىرنېمە دەيتتى، ھېلى كۆيۈ ئوغلىنىڭ بىرنېمە دەيتتى. شۇڭا، بۇ ئۆيدە ئوغۇل خوتۇنسىز، قىز ئەرسىز يۇرۇۋاتاتتى. شۇنداق قىلىپ، ئېتىز ئىشىغىمۇ، تۆشۈككىمۇ پىششىق بىر ئوبدان ئىشلەمچىنى خەقكە خوتۇنلۇقىغا بېرىپ قويۇپ، كۆزى ئۆيقۇغا بارمىغان دادىسى ئەرنىڭ ئۆيىدە بىر ئوبدان ئولتۇرۇۋاتقان قېمىزخاننى ئۇۋلىقىنى بۇزۇپ مۇشۇ ھالغا كەلتۈرگەنىدى. شۇ تاپتا ئۇلار يەنە نەچچە قەدەم ئالدىغا مېڭىپ كاتىپنىڭ ئالدىغا بارسىلا تەتۈر مىجەز دادىسىنىڭ مۇرادى ھاسىل بولاتتى، كۆزىگە ئۆيقۇ كىرەتتى.

ئەرگە تېگىپ يۈزى ئېچىلغان قېمىزخاننىڭ بۇنىڭدىن كېيىن بالىلارنىڭ كۆزىچىلا ئاشۇ ئادەمنىڭ پاتىڭىنى، بېلىنى تۇتۇشقا مەجبۇر بولۇپ ئولتۇرىدىغان ئانىسىنىڭ ئۆيۈلۈپ تۇرغان چىرايىنى قايتا كۆرگۈسى يوق ئىدى. قېمىزخان ئېرىدىن ئاجرىشىپ كەتسە، كېيىنلىكتە قىزىنى باشقا بىر دادىنىڭ ئالدىدا ئاشۇنداق قىلىقلارنى كۆرۈپ قالمايدۇ دېگىلى بولمايتتى. ئۇ قىزىنىڭ كېيىنلىكىنى ئويلىغاندا، قورسىقىدىكى بالىسى يادىغا يەتتى. ئۆزىنىڭمۇ قىز تۇغقۇسى بار ئىدى. شۇڭا، بالىسىنى قىز دەپ ئويلايتتى. چوكانىنىڭ تۇرۇپلا ئاپپاق يۈزى قىزىرىپ كەتتى. شۇ تاپتا ئۇ ئۆزىنىڭ ھامىلدار بولۇپ قالغانلىقىنى ئېرىگە دەيمىكىن دەپ ئويلاپ تۇراتتى. بىر ھېسابتا بۇ گەپنى مۇشۇنداق تىكەنلىك چىتلاقنىڭ دالدىسىدا تىلغا ئېلىشمۇ ئەپسىز ئىدى. خوتۇننىڭ چىرايىدىكى ئۆزگىرىشتىن بىرەر گېپى بارلىقىنى پەملىگەن ئېرى پەس ئاۋازدا سورىدى:

— نېمە خىيال قىلىۋاتىسىز... بىرەر نەرسىدىن قورقۇۋاتامسىز يا؟

— ياق ... ئۇنداق ئەمەس، — چوكان كۆڭلىدىكى گەپنى يوشۇردى، — سىزنى ئويلاۋاتىمەن. ئۆيدە مەن بولمىغاندىكىن ئاش ـ تاماقتا راسا قىينالغانسىز ـ ھە؟

— ئانچە قىينىلىپمۇ كەتمىدىم، — دېدى غۇجاخۇن خىجىلداپ، — ئەتىگىنى ـ ئاخشاملىرى زۇمرىخان ئانچە ـ مۇنچە ئاش توشۇپ...

— زۇمرىخان؟ ! — چوكان چىتلاقنىڭ شوخسىغا دەسسەپ سالغاندەك ئەندىكىپ كەتتى، — قىز چېغىدا ھارامدىن بالا تۇغۇپ قويۇپ، ئۆمرىدە ئەر ئالمىغان ھېلىقى زەينەپنىڭ ئانىسىمۇ؟

— ھەئە، ئۇ ئايالنىڭ ئىشىنى سىزمۇ ئاڭلىغانمىدىڭىز؟

— ئادەمنىڭ ئىچىنى ئۆرلەتمەڭ ھاي، غوجاخۇن ! قىزىق ئاشقا بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ ھۇرۇپ قويغان بولسا، بېشىڭىز ئايلىنىپ ئۇنىڭغا ئامراق بولۇپ قالماڭ يەنە !

— توۋا دەڭا، ئۇ قېرى خوتۇنغا ئەمدى...

— ھوي، بىزنىڭ مەھەللىدىكى مۇھەببەتخانامۇ زۇمرىخاندىن ياش ئەمەسقۇ، شۇنداق تۇرۇپ ياقا يۇرتلۇق مەخەت دېگەن ياشلا بىرسىنى ئۆزىگە ئۆگىتىۋالدى ئاينا... ئاڭلىسام يېقىندا تويى قىلغۇدەك !

غوجاخۇننىڭ قورسىقىغا جىن كىرىپ، خوتۇنىنى تېرىكتۇرگۈسى كەلدى:

— مېنى ئۆگىتەلىگەن بولسا تېخى ياخشى ئىدى يالغۇزچىلىقتا ئۆلەي دېگەندە...

— ۋاي بېشىڭنى يېگۈرلەر... گۇمان قىلغىنىم زادى راست ئىكەن، ئەر خەق دېگەننىغۇ ئىلاھىم ! — چوكان يۇزىنى تۇتۇپ ئۇن سېلىپ يىغلاشقا باشلىدى. ئاۋازىمۇ مەھەللىدىكى بالىلار بوت ـ بوت چالغاندەك راسا چىققىلى تۇردى.

— يىغلىماڭە خوتۇنەي، نېمە قىلىسىز ئۆزىڭىزنى كايىتىپ؟ نەچچە قېتىم ئېشىنى ئىچىپ، پىشۇرۇپ بەرگەن تۇخۇمىنى يېسەمۇ، زۇمرىخانغا كۆڭلۇمدە ھېچبىر قىزىقىش پەيدا

بولمىدى. ئىسىتقۇسى ئىستالمىدىمۇ ياكى بوينىدىكى پوقىقى كۆزۈمگە سەت كۆرۈنۈپ قالدىمۇ، بىلمىدىم.

— پوقاق! — قېمىزخان يىغىدىن توختاپ كۈلۈپ سالدى، — گېپىدا پوقىقى بار - ھە، ئۇ خوتۇننىڭ؟... شۇنىڭدىن قارىغاندا گېپىدا پوقىقى بار خوتۇندىن ئەر خەقلەر قاچىدىغان ئوخشايدۇ...

— ھى - ھى - ھى... — غۇجاخۇن دىمىقىدا كۈلۈپ كەتتى ھەم بىر ئىشنى ئېسىگە ئالغاندەك قوشۇپ قويدى، — ھە راست، ئاڭلىدىڭىزمۇ، بىزنىڭ ھېلىقى تۇرامەت دېگەن ئاداش خوتۇنى بىلەن ئىش - ئوقەت قىلماقچى بولۇۋاتىدۇ.

— بىزنىڭ نېمە كارىمىز؟ — دېدى قېمىزخان كۆڭلى بىرقىسما ھالدا.

— دېگەن گېپىڭىزنى... مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم بىزمۇ ئايىغىمىزنى ئىسىتېپ بېشىمىزنى ساقايتىۋالساق، بىرەر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتۇپ، ئۆزىمىزنى رۇسلىۋالساق دەيمەن.

4. ئەرچە هممەتلىك زىدىتۇنەم

ئۆتەڭدىكى ئازنا مەسچىتتىن ئاڭلانغان ئەزان ئاۋازى بەگلىكنى ئويغاتتى.

زەيتۇنەم ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ، قاچاندۇر يېنىپ قالغان چوغدەك لامپىنىڭ يورۇقىدا قومۇش پاخىلى بىلەن ئوچاقتا ئوت ياقتى. قورسىقى يوغان، ئىسلىشىپ قاپقارا بولۇپ كەتكەن كونا مىس چۆگۈننى مورا ئىچىدىكى ئوچاقتا ئاستى.

ئىسىق سۇدا يۇيۇنۇپ، ئۇستىخانلىرى يەڭگىللەپ قالغان تۇرامەت خوتۇنى تەييارلاپ قويغان پاكىز ئاق كۆڭلەك، قارا كۆك ئىشتاننى كىيىپ، ئالدى - كەينىگە قارىماي، گۈس - گۈس دەسسىگىنىچە تالاغا ماڭدى. بىردە ئېرىنىڭ تېتىك قەدەملىرىگە، بىردە سۈزۈلۈۋاتقان تاڭغا قاراپ دىلى سۆيۈنگەن زەيتۇنەم ئۇزاقتىن كۈتكەن بىرنەرسىگە ئېرىشكەندەك، بۇ ئەمدى مەڭگۈ

مۇشۇنداق بولمىغاندەك بىر خىل ئىپتىخارلىق ئىلكىدە بوش شۇرلىدى:

ــ مۇشۇنداق قىلىپ دىلىغا ئىنساب ـ دىيانەت، ۋۇجۇدىغا روھ ـ قىزىقىش نېسىپ بولۇپ قالسا، بۇقىمەك كۆچى زايە بولۇپ كەتمەيتتى...

زەيتۇنەم تۇرامەتنىڭ قولىغا قىز چۈشكەن ئەمەس. ئۇ مۇشتەك چېغىدا ئۆز ئىختىيارىغا مۇخالىپ ھالدا ئۇچ نىكاھلىق بولغان بىر باي تۇغقىنىغا ياتلىق قىلىنىپ، ئۇ خوتۇن بېدىكى بەڭگىنىڭ قولىدا ھايۋانەك خارلاندى. دەرد ـ ئەلەم دەستىدىن ئىككى يىلغىچە بۇقۇلداپ يىغلاپ چىرايى زەپران بولۇپ، ئۇچىنچى يىلى ئاران دېگەندە ئۇ بەڭگىدىن قۇتۇلدى. ئۇنىڭسىزمۇ تۇرمۇشقا قارىتا ھېچقانداق ۋاپاسى يوق، ئۆزىنىڭ بىر كۈنلۈكى ئۇچۇن قانداق قىلىش ياخشى بولسا، شۇنداق قىلىشقا كۆنۈپ كەتكەن ئۇ ئادەم بۇزۇلۇپ بۇرۇنقى خوتۇننىي تېپىۋالغانىدى. خۇددى شۇنىڭدەك تۇرامەتمۇ زەيتۇنەم بىلەن تويلىشىتىن ئىلگىرى بىر خوتۇننى پادىغا قوشۇپ بولغان. يېڭى ئەر ـ خوتۇن بولۇشقان بۇ ئىككىيلەن تولۇن ئاي چەللە ئاراچلىرىدىكى تۆشۈكلەردىن ماراپ تۇرغان بىر ئاخشىمى قىلىشقىلى گەپ تاپالمىغاندەك ئاشۇ كونا خامانلىرىنى سورۇشۇپ قالغاندا، تۇرامەتنىڭ ئەسلەپ بېرىشىچە، ئۇنىڭ تۇنجى خوتۇنىنىڭ بۇ جىگدە بوردىمال ئىچىدىكى بىر ئېغىزلىق ئۆي، ئاپتاپنى توسۇشتىن باشقا ھېچنېمىگە دال بولمايدىغان ئەسكى چەللىگە زادىلا كۆڭلى چۈشمەپتىمىش. بۇ ئاز كەلگەندەك تۇرامەتنىڭ قاششاقلىقى، پۇل دېگەن نەرسىنى زادىلا چوڭ بىلمەسلىكى جېنىغا پاتقانمىش.

ــ بۇنداق ئەر بىلەن ھەرگىز ئۆي تۇتالمىغۇدەكمەن ! ــ دېگەنمىش ئۇنىڭ تۇنجى خوتۇنى كاتىپقا.

ــ نېمىشقا؟ ــ دەپ سوراپتۇ كاتىپ سوغۇقلا.

ــ بەرمىكى يوق سېنىت ـ يارماق،

ئۇرۇشى تاڭ ئاتقۇچە.
قوڭدا يىرتىق ئىشتان،
كۆلكىسى بەگ ـ بايۇەتچە!

ئۇ چوكان تۆيۈقسىز شۇنداق دەپتۇ، قاراپ تۇرغانلار كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ.

ـــ بەك گەپدان ئىكەنسىز؟! ـــ دەپتۇ كاتىپ چوكانغا قاراپ كۆزئەينەكنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىپ، ـــ خوتۇنىنى ئالغان ئادەم ئۆينىڭ بۇلۇڭىدىكى يوتقان ـ كۆرپە، يۈك ـ تاقىنىڭ ئۈستىگە ئولتۇرغۇزۇپ يەلپۈپ قويمايدۇ، ئاشۇنداق ئىش بار شۇ... نېمە دېگىنىڭىز ئۇ ئەمدى؟

ـــ بىرەر ھۈنەر ـ كەسىپنىڭ بېشىنى تۇتمايدۇ. ئەتىدىن ـ كەچكىچە ئىككى قولىنى ئىشتىنىنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ يورغىلاپ يۈرۈشتىن، بۇرۇن بەگ ـ بايۇەتچە بولۇپ ئۆتكەن ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ گېپىنى يورغىلىتىشتىن، ئۆتمۈشنى ئويلاپ ئېغىز تەمشىتىشتىن باشقىنى بىلمەيدۇ، ـــ دەپتۇ ئايال.

كاتىپ «راستمۇ؟» دېگەندەك تۇرامەتنىڭ كۆزىگە سوئال نەزىرى بىلەن قاراپتۇ. تۇرامەت:

ـــ راست! ـــ دەپتۇ ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ.

ـــ راست دەپ، مېنىڭ ئالدىمدا مەيدەڭگە مۇشتلىغۇچە، ئاز ـ تولا مىدىرلاپ پۇل تېپىپ، خوتۇنۇڭنىڭ ئالدىدا مۇشتلىساڭ بولمامدۇ شۇ تۆكلۈك مەيدەڭگە! ـــ دەپ قاتتىق ئاچچىقلىنىپتۇ كاتىپ.

ـــ مەن پۇل تاپالماسلىقتىن قورقمايمەن، ـــ دەپتۇ تۇرامەت ئىشخانىنى ئۆلگۈچە بېشىغا كىيىپ، ـــ كېيىن يەنە بىر كۈنلەر كېلىپ، دادامغا ئوخشاش پۇل تاپقانغا تويۇپ قېلىشتىن قورقمەن!

تۇرامەتنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان كاتىپ بېشىنى چايقاپتۇ ھەم «قىپقىزىل سارىڭ» دېگەندەك بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلاپتۇ. ئۇنىڭ قولىدىن ئوتقاشتەك چىرايلىق توي خېتىنى تارتىۋېلىپ،

نىكاھتىن ئاجرىشىش گۈزاھىنامىسىگە قول قويدۇرۇپ تامغا بېسىپ، ئالدىغا تاشلاپ بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن تۇرامەتمۇ خۇددى زەيتۇنەمگە ئوخشاش ئىككىنچى توي قىلماسلىقنى ئويلاپ قاپتۇ. ئەمما، ئۇزاق ئۆتمەي ئۇرۇق - تۇغقانلىرى زەيتۇنەمنى سايە قىلىپ، قانداقراق ئىكەن دەپ ئۇنىڭغا كۆرسەتكەندە، ھەرگىز خوتۇن ئالماسمەن دەپ يۈرگەن بايقۇشنىڭ ئۇنىڭ ئوسما قويغان ئەگىم قاشلىرىغا مەيلى تارتىپ قاپتۇ. كېچىلىرى ئۇيان ئۆرۈلۈپ، بۇيان ئۆرۈلۈپ، ئۇخلىيالماي تاڭ ئاتقۇزۇۋېتىدىغان بوپتۇ... قازان قاينىتىپ ئولتۇرغان زەيتۇنەم خىيال ئىلكىدە ئولتۇرۇپ ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىدى:

— خوتۇنسىزلىقتىن ئۆلەي دەپ قالغان بۇقا...

زەيتۇنەم ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ زورى بىلەن تۇرامەتكە تەگكەندىن كېيىن ئۇنىڭ ھەقىقەتەن كەمبەغەللىكىنى كۆردى. بۇ ئۆيدە شۇ بىر جانغا توغرا كەلگەن ئۇچ مويەردىن باشقا مە - مە دېگۈدەك يېتىم قوزا، تاخ - تاخ دېگۈدەك چىچقاق توخۇ، پەش - پەش دېگۈدەك مى - مى مۇشۇك يوق ئىدى.

يېڭى توي قىلىپ بىرەر ئايغىچە ئۆيدىن چىقمايلا، خوتۇنغا ئارمانسىز قانغان تۇرامەت يەنە بۇرۇنقىدەك بىكارچىلىقىغا ئۆگىنىپ قالدى. يېشى يىگىرمىدىن ئاشار - ئاشماي ئىككى نىكاھلىق بولغان جۇۋان دېگەن ئاتاققا ئىگە بولغان زەيتۇنەم بولسا ئەمدى مۇشۇ ئۆينى ئۆي قىلىپ، ئېشىنى ئاش، بېشىنى تاش قىلىپ، ئايىغىنى ئىستىشنى ئويلايتتى. شۇڭا، تۇرامەت ھەرقانچە ھۇرۇنلۇق قىلسىمۇ، ئەتىدىن - كەچكىچە ئۆينى زەيتۇنەمگە تاشلاپ بېرىپ تالادا كوچا قاڭداپ يۈرسىمۇ ئۇنىڭ بۇرۇنقى خوتۇنىدەك ئۆينى بېشىغا كىيىپ، ئۇرۇشۇپ يۈرمەستىن ياخشى خۇلق، چىرايلىق گەپ بىلەن ئېرىنى ئاستا - ئاستا ئۆزگەرتىۋېلىشنى ئويلايتتى. ئەمەلىيەتتىمۇ تۇرامەت ئىش - ئەمگەكتە ئۇنداق بولۇمسىز، ئۆزىنى تاشلىۋەتكەن بىلەن تۇرمۇشتا زەيتۇنەمگە بۇرۇنقى ئېرىدەك زۇلۇم سالغىنى يوق. ھەر

كۇنى ئاخشىمى توك ئۆچۈپ قالغاندا، يورۇقلۇق بىلەن تەڭ غايىب بولغان يوقسۇزلۇق ھەممىنى ئۇنتۇلدۇرىدۇ.

زەيتۇنەم تۇرامەت بىلەن تويلاشقاندىن بېرى مۇشۇنداق تۇرمۇش قاينىمىدا يىللارنى قاتلاپ ئۆلگۈردى. ئۇچ مو يەرنىڭ يىغىم ـ تېرىم، پەرۋىش ئىشلىرىنى بىر ئۆزى ئوڭچە قىلىپ كەلدى. ئۇ بۇ ئۆيگە بىر نوپۇس بولۇپ كىرگەندىكىن يەنە بىر نوپۇسلۇق يەر ئېلىپ جىقراق يەرگە ئىگە بولۇشنى ئويلايتتى. لېكىن، ئۆتەڭدە يەر قىس بولغانلىقتىن، بۇ ئىش ئاسانلىقچە ھەل بولمىغاندەك ئەمەس ئىدى. شۇڭا، ئەتىيازدىن بېرى دادىسى ئۆز قولى بىلەن بېشىنى باغلاپ بەرگەن قوزىلىق قوي، ئانىسى سېۋەتكە سولاپ بەرگەن بىر جۈپ چۈجىنى ئەكېلىپ بېقىپ ھويلىنى ئاۋات قىلىپ ئولتۇردى.

قىڭغىيىپ تۇرغان قوشام دەرۋازىنىڭ غىچىلداپ ئېچىلىشى زەيتۇنەمنىڭ خىيالىنى بۆلدى. ئۇ قازانغا يوبدان سىققاچ شەپە چىققان تەرەپكە قىيا باقتى. پاكىز سۈپۈرۈلۈپ، سۇ چېچىلغان ھويلىغا تۇرامەت كىرىپ كېلىۋاتاتتى. بۇگۈن كۈن قاياقتىن چىقتىكىن، ئۇنىڭ چوڭ، كۆكۈچ كۆزلىرى ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن قۇياش نۇرىدا چاقناپ كەتكەن، ئۆزى روھلۇق ئىدى. ئۇ كۈندىكىدەك قوزىچۇش بولغۇچە يوتقانىنى بېشىغا پۈركەپ ياتىدىغان تۇرامەتكە ھەقىقەتەن ئوخشىماي قالغانىدى.

زەيتۇنەم داستىخانغا ھورى كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان ئاشنى ئەكەلدى. ئاندىن ئاخشام قىزىق ئوچاقتا يېقىۋالغان نانىنى لېگەن بىلەنلا ئاچىقىپ ئوشتۇپ قويدى. ئۆزىمۇ تۇرامەتنىڭ ئۈدۈلىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، ئۈن ـ تىنسىزلا قولىغا ئاش ئالدى.

ـــ ئاتا ـ بوۋىمىزنىڭ تۇپراق بېشىنى يوقلاپ كەلدىم، ـــ دېدى تۇرامەت ئۆزىنىڭ نەگە بېرىپ كەلگەنلىكىدىن خوتۇنىنى خەۋەرلەندۈرۈپ قويماقچى بولغاندەك.

ـــ ئۆزۈڭچىلىما؟ بۇگۈن ئەجەب...

ـــ تاڭ ئاتارغا يېقىن بوۋام چۈشۈمگە كىرىپ قاپتىكەن،

شۇڭا ئەتىگەندە ئەل ـ جامائەتنىڭ قاتاردىلا...

ـــ بوۋام دېدىڭما؟ سەن بىلمەيدىغان تۇرساڭ بوۋىمىزنى؟

ـــ ئىشقىلىپ بوۋامغۇ دەيمەن. قەددى ـ قامىتى قاملاشقان، گىروي، ماڭا ئوخشاش كۆك كۆز كىشى!

ـــ قانداق كىردى چۈشۈڭگە؟... ماڭا دەپ بەرگىنە، ـــ ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ كۈلۈۋېتەيلا دەپ قالغان زەيتۇنەمنىڭ چىرايى بىردىنلا جىددىي تۈس ئالدى.

ـــ ئۆتەڭدىكى قاپاق تېرەكنىڭ سايىسىدا ئاپتاپسىنىپ ئولتۇرسام، ـــ دېدى تۇرامەت قۇرۇقدالغان چىننى داستىخانغا قويۇپ، ـــ كۆپكۆك كۆزلىرىدىن سۇر ـ ھەيۋىسى چىقىپ تۇرغان بىر مويسىپىت كىشى چاپچىپ تۇرغان ئات ئۈستىدە كۆز ئالدىمدا پەيدا بولدى. ئىچىمدە ئەجەب قاملاشقان، سۇرلۇك بىر ئادەم ئىكەن، خىزىرمىدۇ... دەپ ئويلاپ ئولتۇرسام، ئالدىمغىلا كېلىپ توختاپ ئاچچىق، ئېچىنىش نەزىرىدە ماڭا بىر قۇر قاراپ چىقتى. ئاندىن قامچىسىنى شىلتىپ:

ـــ ئورنۇڭدىن تۇر! ـــ دەپ بۇيرۇق قىلدى. قورققىنىمدىن ئورنۇمدىن دەس تۇردۇم ھەم بېشىمنى ئىچىمگە تىقىپ بەدەر قاچماقچى بولدۇم.

ـــ توختا، ئوغلۇم! ـــ دېدى ئۇ يەنە ماڭا ھېرىسمەنلىك بىلەن قاراپ، ـــ مېنى تونۇمىدىڭمۇ؟

مەن بېشىمنى چايقىدىم. ئۇنىڭ كۆپكۆك كۆزلىرىدىكى قەتئىيلىكنىڭ ئورنىنى ئۇمىدسىزلىك ئالامەتلىرى چۈلغىدى.

ـــ مەن سېنىڭ بوۋاڭ ئىدىم، ـــ دېدى ئاق ساقال كىشى، ـــ لېكىن بۇنداق يىگىتلىكىنى ئۇنتۇپ، ئۆزىنى تاشلىۋەتكەن ئوغۇل بالىنىڭ بوۋىسى ئەمەس...

ـــ بوۋا! ـــ مەن ھاياجان بىلەن توۋلىغىنىمچە ئۇنىڭغا ئۆزۈمنى ئاتتىم. دادام ماڭا بوۋام توغرۇلۇق كۆپ سۆزلەپ بەرگەنىدى. مەن بۇگۈن ئاخىر ئۇنى تېپىۋالدىم. ئەمدى مەن

ئۇنىڭ پېشىنى مەھكەم تۇتۇپ، ئۇنىڭدەك كاتتا ئادەم بولمەن... بىر چاغدا كۆزۈمنى ئاچسام ھېچكىم يوق، چۈش كۆرگەنلىكىمنى بىلدىم.

ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرۇپ كەتتى. تۇرامەت تۇرۇپلا پۇشايمان قىلىپ قالدى. قالايمىقان چۈش ئۆرۈپ يۇرگىنىگە، يەنە كېلىپ ئىشتانسىز ناماز ئوقۇيدىغان خوتۇن كىشىگە چۈش ئۆرۈگىنىگە ئۆزىچە كۆڭلى يېرىم بولدى. ئۇنىڭ قارىشىچە، خوتۇن كىشىگە چۈش ئۆرۈپ بەرسە يامان بولاتتى.

زەيتۇنەم ئېرىنىڭ چۈشىدىن ناھايىتى ھاياجانلاندى. داستىخان، قازان ـ قومۇچلارنى يىغىشتۇرغاچ، ئىختىيارسىز گاراڭ ھالەتتە ئولتۇرۇپ قالغان ئېرىگە ئېغىز ئاچتى:

ـــ قارىغاندا بوۋىمىزنىڭ روھى بىزنى يوللەۋاتقان ئوخشايدۇ. بىز بالدۇرراق ھەرىكەتكە كېلىپ، ئېپىدىرەك بىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتايلى.

بېشىنى چاڭگاللاپ ئولتۇرغان تۇرامەت خوتۇنىغا قارىدى. ئەمەلىيەتتىمۇ قايسى كۈنى تۇرسۇنىنىڭ «ماڭا ئىشلىشىپ بەر، كۇنلۇكۈڭنى بېرىمەن» دېگەن گەپلىرى ئۇنىڭ نېرۋىسىغا تەگكەن، زادى نېمە ئىش بولسا، بىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتمىسا بولمايدىغانلىقى ئويلاپ قالغانىدى. لېكىن، نېمە ئىش قىلىش كېرەكلىكى، قايسى ئىشتىن پايدا ئالغىلى بولىدىغانلىقى ئۇنىڭغا ئېنىق ئەمەس، شۇڭا خوتۇنىدىن سورىدى:

ـــ نېمە ئىش قىلىمىز، ئەمىسە؟

ـــ ئالدى بىلەن ئۆتەڭگە چىقىپ قاراپ باقايلى، بۇ كالتە بازاردا نېمە ئىش كەم بولسا شۇنىڭغا بېقىپ بىر ئىش قىلارمىز. ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن بوسۇغىدىن ئوڭ پۇتىنى ئېلىپ، ئىشىكتىن چىقتى. بۇگۈن ئۇلارنىڭ دىلى سۈزۈك، روھى كۆتۈرەڭگۇ ئىدى.

* * *

تۇرامەتنىڭ ئارغامچا - توقۇناق، جۇمبۇ - جاۋەن، ھارۋا سايمانلىرى دېگەندەك دېھقانچىلىق لازىمەتلىكلىرى دۇكىنى تىجارەت باشلىغاندىن كېيىن يامان ئەمەس ئېقىشقا كىرىپ قالدى. دۇكانمۇ خۇددى ئالاھىدە پىلانلاپ ئىش كۆرگەندەك يېغىم - تېرىم تەييارلىقىغا ئۇلگۇرتۇپ ئېچىلغان بولغاچقا، ئەتراپتىكى دېھقانلارنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقىپ قالغانىدى. ئۇلار ئەر - خوتۇن ئىككىسىنىڭ دەسلەپتە ئۆتەڭدىكى قاپاق تېرەكنىڭ سايىسى چۈشۈپ تۇرغان كىگىز ئورنىدەك يەرگە بىر پارچە كونا پالاسنى سېلىپ ئاچقان بۇ يايمىسى ئەنە شۇنداق كۆز قورقۇتۇشلار، ئارسالدىچىلىقلار ئىچىدە خېرىدارلارنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولدى.

— ھازىر جاھاندا ئالارمەندىن ساتارمەن تولا، — دېدى ئۇلارنىڭ تىجارەت قىلماقچى بولۇپ ئۇنى - بۇنى ئۇقۇشۇپ يۈرگەنلىكىنى كۆرگەنلەر كۆز قورقۇتۇپ.

— شۇ ئەمەسمۇ، بالدۇرراق بىر ئىش قىلغان بولسا قاملىشىپ قالارمىدىكىن، ھازىر بەك كېچىكتى.

— ئەمدى بىر ئىش قىلىپ پايدا ئالالمايدۇ، تۇرامەتنىڭ بولۇمسىزلىقى...

ئۆتەڭدە گەپ جىق ئىدى، ئۇ بىرنېمە دەيتتى، بۇ بىرنېمە دەيتتى. بولۇپمۇ بۇساق چوماق، سۇلايمىناخۇن، بىكار تەلەپ سەيداق دوقمۇشلار ئۇلارنىڭ ئەتراپىنى تولا چۆرگۈلەپ رايىنى ياندۇرۇپلا تۇراتتى. لېكىن، زەيتۇنەم خەقنىڭ گېپىگە كىرىپ، بەل قويۇۋېتىدىغانلاردىن ئەمەس ئىدى. بۇ ئاددىي، لېكىن تەلەپچان ئايالنىڭ نەزىرىدە ھەممە ئىش بۇگۇندىن باشلىناتتى. كىمۇ ئەمدى بەك كېچىكتى دېگەن؟ ! دېمەكچىلىك تۇنۇگۈن ئىش باشلىۋالغانلار ئۆزىنى خېلى جۇندىۋالغانلاردۇر. لېكىن، بىر

هېسابتا ئۇلار يەنە قاتمال، خېرىدارلارنى ئۆز خاھىشىغا زورلاپ كۆنۈپ قالغانلاردۇر. شۇڭا، كۆپىنچە هاللاردا تۇنۇگۈن تىجارەت باشلىغانلار بۈگۈن باشلىغانلارنىڭ ئالدىدا كەتكۈزۈپ قويغۇچىلاردۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن بەك كېچىكتى دەپ دېلىغۇل بولۇش بىر يارىماسلىق، خالاس.

زەيتۇنەم پۈۋلىگەندەك سەمرىتىپ بېقىۋاتقان قوزىلىق قويىنى سېتىپ، بىرنەچچە يۈز كوي پۇلنى شەھەردىكى توپ مالچىلارنىڭ دۇكىنىدا پارچىلاپ خەجلەپ بولغۇچە هېچنېمە خىيالىغا كىرىپ چىقمىدى، تەمكىن بولدى. تېخى يايما ئاچقان بىر ـ ئىككى كۈن ئىچىدە خېلى سودا بولۇۋاتقانلىقىغا قاراپ كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپلا قالدى. خېرىدارلارنىڭ سورىغانلىرىغا قاراپ ئېهتىياجلىق بولۇۋاتقان لازىمەتلىكلەرنىڭ تۈرلىرىنى بىلىۋالدى. هودۇقۇپ ئولتۇرۇپ بەزى ماللارنى زىيىنىغا، بەزى ماللارنى پايدىسىغا سېتىپ بارا ـ بارا موللا بولدى.

ـــ بازارغىمۇ چىقىپتىمىز، لېكىن نېمە ئىش قىلارمىز؟ ـــ دېگەنىدى زەيتۇنەم هېلىقى ئەتىگىنى ئۆتەڭدىكى تۆت يولنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا ئېرىنىڭ كۆزىگە قاراپ.

ـــ ئاتا ـ بوۋىمىز خالۋاپ بولغاندىكىن، شۇنداقراق بىر ئىش قىلايلىمىكىن يا... ـــ دېگەن تۇرامەتمۇ ئارىسالدى بولۇپ.

ـــ كاناي ياغلىغلى ياغ يوق، سۇناي ياغلىغلى ياغ نەدە دەپ، ئۇ ئىشنىڭ دەسمايىسى ئېغىر تۇرسا، ـــ دېدى زەيتۇنەم ئۆزىچە خورسىنىپ، ـــ يەنە كېلىپ بىزگە ئوخشاش تېخى قورساقنىڭ غېمىدىن چىقىپ بولالمىغان بۇ ئادەملەردە گىلەم ئالغىلى پۇل نەدە دەيسەن!

ـــ خالۋاپلار گىلەملا ئەمەس، خۇرجۇن ـ تاغار توقۇيدۇ. قۇر ـ ئارغامچا ئېشىدۇ.

ـــ ئەجەب ئوبدان دېدىڭىز، مۇشۇ كەمدە ئارغامچا، تاغار دېگەن نەرسىلەرمۇ قىس بولۇپ كەتتى.

ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن جىق تالاش ـ تارتىشلاردىن كېيىن

ئۆيىگە تاغار، ئارغامچا توقۇيدىغان دۇكان قۇرۇپ، تۇرامەتنىڭ ئاتا كەسپى ئارقىلىق ياخشىراق كۈن كەچۈرمەكچى بولدى. ھالبۇكى، شۇ ئىش ئۇچۇن پالاقلاپ يۇرگەن كۈنلەردە خام ئەشيا قىلغۇدەك پاختىنىڭ يوقلۇقىنى، پاختىنى شىركەت، زاۋۇتلار ھەر يىلى پاك ـ پاكىز سېتىۋېلىپ، يىغىشتۇرۇپ تۇرىدىغانلىقىنى ئويلاپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن ئەر ـ خوتۇنىنىڭ پىلانى تەييار ئارغامچا، توقۇناق دۇكىنىغا ئاساس بولۇپ قالدى. شۇنداق قىلىپ، تۇرامەت بىر ھېسابتا يەنىلا ئاتا كەسپىگە ۋارىسلىق قىلغان بولدى.

ئوغۇلنى ئاتا كەسپى يۆلەيدۇ. ئۆتەڭدىكى قاپاق تېرەكنىڭ سايىسىدا يايما ئېچىلغان كۈندىن باشلاپ تۇرامەت بۆلەكچىلا بىر ئادەمگە ئايلاندى. ئۇ ھەر كۈنى ھېلىقى ئۇلۇغ چۈشنى كۆرگەن ئاشۇ خاسىيەتلىك سەھەردىكىدەك تاڭ سۈزۈلۈزۈشتىن ئاۋۋال ئورنىدىن تۇراتتى. كۈن قىزارغۇچە بەگلىككە چىقىپ بىرمۇنچە يەرنى سۈپۈرۈپ سۇ چېچىپ، يايمىغا مال تىزىپ بولاتتى. ئالدىراپ كەلگەن خېرىدارلار بىلەن ئانچە ـ مۇنچە سودا قىلىپ بولغۇچە خوتۇنى زەيتۇنەم ھورى كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان قىزىق ئاشنى كۆتۈرگىنىچە كەينىدىن يېتىپ چىقاتتى. ئۇلارنىڭ تىجارىتى مۇشۇنداق باشلاندى.

ئۆتەڭدىكى بىكارچىلار تۇرامەتكە بولغان ھەيرانلىقىنى يوشۇرالماي قالدى. دېمەكچىلىك، ئۇ ئىلگىرىكى تۇرامەتكە ئوخشىماي قالغانىدى. ئۇ چاغدىكى تۇرامەت كەمبەغەللىكنى چوڭ كۆرەتتى. «باي دادام شۇنچە باي تۇرۇپ، كەمبەغەللىكنى سېتىۋالالماي ئارمانسىز كەتكەن، شۇنداق بىر كۈنلەر كەلسە، سەن پۇل تاپقانلارغىمۇ چاشقان تۆشۈكى سايە بولىدۇ» دەپ كۈلۈپ پۇل تاپقانلارنى كەم سۇندۇراتتى. مانا ئەمدى ئۇ پۇل تېپىش كويىغا بېشىچىلاپ كىرىپ كەتتى. بىكار تۇرۇش دېگەننى ئەسلا بىلمەيتتى. تاپقان ـ تەرگىنىنى بۇزۇپ ـ چېچىش خىيالى يوق، دۇكىنىنى ئاۋات قىلىش، بىرنى ئىككى قىلىشنىڭلا كويىدا

يۈرەتتى.

بۈگۈن تۈرامەت قاپاق تېرەكنىڭ تۈۋىگە پارچە ـ پۈرات ياغاچ ـ تاش، شال ـ تاختايلاردىن بوتكا ياساشنىڭ ھەلەكچىلىكىدە ئالدىراش يۈرەتتى. مۇشۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ ئۆستەڭ بويىدىكى سۆگەتنىڭ سايىسىدا قۇرۇق گەپ سېتىپ ئولتۇرىدىغان بىكارچىلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاشقا چولىسى يوق ئىدى.

ـــ تۈرەك دېگەن كۆك كۆزگە قاراڭلار، ـــ دېدى بىكارچىلارنىڭ ئاتامانى بولغان سەيداق ئەتراپىدىكىلەرنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىنى تۈرامەتكە بۇراپ، ـــ ئىشلەپ بولالماي، تاس ـ تاس قاپىتۇ ئىشتان ـ كۆڭلەكنى بىراقلا سېلىپ تاشلىغىلى، ـــ سەيداقنىڭ ئىچى قوتۇر، ئەتراپىدىكىلەرنى چۈشۈرۈپلا يۈرىدىغان خۇيى بولغاننى ئاز دەپ، كىمنىڭ كۈنى ياخشىراق بولسا شۇنىڭغا ئىچ قىزارتاتتى.

قىلغىلى گەپ تاپالماي، ئىچ پۈشۈقىدا ئولتۇرغانلار بوينىنى چىپار ئۆردەكنىڭ بوينىدەك سوزۇپ، دوپپىسىنى تېرەكنىڭ پۈتىقىغا ئىلىپ قويۇپ، كۆك ئاسما مايكا بىلەن يەڭگىل ئولتۇرۇپ شال مىخلاۋاتقان تۈرامەتكە قارىدى. ئۇ شۇ تۈرقىدا ھەممىنى ئۇنتۇغان ھالدا ئۆز ئىشىغا بېرىلگەنىدى. ئىككى تال ئۇزۇن ئۆرۈمە چېچى كاسىسىدا ئويناپ تۇرغان خوتۇنى يايمىدا ئۇنى ـ بۇنى ساتقاچ تۈرامەتنىڭ ئېغىرىنى يېنىك قىلىپ، قولمۇقول ھە ـ ھۇ دېيىشىپ بېرىۋاتاتتى.

ـــ ئۇۋۇسىز پاختەك باش ـ كۆزى يوق ئۇۋا ياساۋاتقاندەك ـ ھە... ـــ دېدى سەيداق يەنە تۈرامەتنىڭ يېغىرىغا تېگىپ.

ـــ خوتۇنىنىڭ ئالدىدا پاختەككە ئوخشاپتۇ زادى!

ـــ دېمىسىمۇ شۇغۇ، بۇ پاختەك خوتۇنى ئالدىغا سالغان بولغاچقا، پۈت ـ قولى يەرگە تەگمەي پالاقلاپ يۈرىدۇ.

ـــ مەنمۇ شۇنداق دەپ ئاڭلىۋىدىم، تۈرامەت ئۆيىدە ئارام ئىلىپ ياتسا، خوتۇنى بېشىغا كىيىپ دۆنامە ئوقۇپ ئارام تاپتۇرماسمىش. بىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇت دەپ راڭشىپ

ئۆيىدىن قوغلاردىمىش.

ــ خوتۇنى ئانىسىنىڭ ئۆيىدىن ئەكەلگەن قوزىلىق قوي، بىلەن توخۇلىرىنى سېتىپ مۇشۇ ئىشنى قولاشتۇرۇپتىمىش.

ــ ۋۇي، ئۇنداق بولسا زەيتۇنەم دېگەن ئۇ كۆك ئوسما بولىدىغان خوتۇنمۇ نېمە، ئاغىنىلەر؟ ــ دېدى سەيداق ئۆچكىدەك مەرەپ.

ــ خوتۇن كىشى دېگەن بولۇپ ـ بولماي، قانچىلىك نېمە ئىدى ! نېمە دېگىنىڭ ئۇ؟

ــ بىزنىڭ خوتۇن خەقلىرىمىزدىن تېخى ئۇنچىلىك ئىنجا كېلىدىغانلىرى يوق جۇما ! تېپىپ بەرسەڭ يەپ بېرىدۇ، ئۇرۇپ سالساڭ ئۆلۈپ بېرىدۇ !

ــ بۇ گەپقۇ راست.

ــ قويە ئۇنداق گەپنى. تۇرامەتنىڭ خوتۇنى ھازىر ئۇنداق قىلىپ يۇرگەن بىلەن كېيىن ھامان ئۇنىڭغا نان بەرمەيدۇ.

ــ تۇغرا دېدىڭ، «خوتۇن كىشىنىڭ مەللىسى ئىشىك بېشىدىكى ئەسكى چورۇق» دېگەن گەپ بار. ھازىر ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا قىل سىغمىغان بىلەن، كېيىن ئالمادىس بىر ـ بىرىگە كەينى بولۇپ قالسۇن قېنى، ئۇ چاغدا تۇرامىتاخۇنىنىڭ پېشانىسىغا دوققىدە تېگىدۇ !

ــ ئۇنداق خوتۇن كىشىنىڭ قولىغا قالغان ئەركەكنى ئەركەك دېمىسىمۇ بولىدۇ.

ــ شۇڭا، پاختەك دەپ قويدۇققۇ ئاينا !

ــ ھا ـ ھا ـ ھا !... ــ ئۆستەڭ بويىدىن چىققان ئالتاغىل كۆلكە پۇتۇن ئۆتەڭگە ئاڭلاندى. تۇرامەت ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى بۇ گەپلەرنى، مەسخىرە كۈلكىسىنى ئاڭلىمىدىمۇ ياكى ئاڭلىسىمۇ ئاڭلىماسقا سالدىمۇ قانداق، باش ـ كۆزى يوق ئۆز ئىشىنى قىلىۋەردى.

ئىت قاۋار، كارۋان يۈرەر. ئىت قالار، كارۋان كېتەر. ئۆتەڭدىكى سۆگەتنىڭ سايىسىدا تۈكۈرۈكىنى يۇتۇپ ئولتۇرغان

ئېغىزلاردىن چىقىدىغان غەيۋەت ـ شىكايەتلەر، تېتىقسىز گەپلەر بىر كۈنمۇ توختاپ قالمىدى. تۈرامەتنىڭ تىنىمسىز چېپىپ تۇرغان پۇتىمۇ، ھەربىرىكەتلىنىپ تۇرغان قولىمۇ كۈندىن ـ كۈنگە تېتىكلىشىپ باردى. قاپاق تېرەكنىڭ تۈۋىدە چاققانغىنا بىر ياغاچ بوتكا پەيدا بولدى. ئەمدى تالاغا تىزلىپ كېلىۋاتقان مالالار بوتكىنىڭ ئىچىگە تىزىلدى. سېتىلمىدىغان مالالارنىڭ تۈرى كۈندىن ـ كۈنگە كۆپەيتىلدى. ئەمدى بۇ يەردىن ئەتىدىن ـ كەچكىچە رادىيونىڭ ئۈنى ئۆچمەيدىغان، بوتكىنىڭ ئالدىغا كېلىشىۋاتقان، كېتىشىۋاتقانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدىغان بولدى. بىر چاغلاردا ئۆتەڭدە خەنىڭ كۆزىگە سەت كۆرۈنۈپ يۈرىدىغان «تۈرەك» نىڭ ئىككى قوۋۇزىغا ئەت قونۇپ، «تۈراخۇن ئۇستام» بولدى. زەيتۇنەم ئايىقىدا پالاقشىپ سۆرىلىپ تۈرىدىغان كەڭ تامبىلىنى سېلىپ تاشلاپ، چۆرمەچتەك ئىنچىكە پاچاقلىرىغا پايپاق تارتىپ، تاقىلداپ ماڭىدىغان بولدى. ئۇ ھازىر ئايىغى پالاقشىپ تۈرىدىغان پۇچىقى كەڭ تاۋار تامبىلىنى كىيىپ قالىدىغان بولسا، ئىنچىكە تەردۇرگەن قاشلىرىغا، ماي سۈرۈۋالغان يۈزىگە، لەۋلىرىدىكى سۇس لەۋسۈرۈخقا قەتئىي ياراشماسلىقى تۇرغانلا گەپ. تېخى دۇكاندا ئۆزىنى زەيتۇنخان دەپ چاقىرغانلارغا ئانچە ئېچىلىپ مۇئامىلە قىلمايدۇ. «جاڭگاللىقتەك گەپ قىلىشماڭلار» دەپ چاقچاق قىلىپ قويىدۇ. «زەيتۇنەم» دەپ قويغۇدەك بولسا گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كېتىدۇ. خۇشلۇقتا قولىغا چىققان مالنى بىكارغىلا بېرىۋېتىشتىنمۇ يانمايدۇ.

شۇنداق، ئاتا كەسپى ئوغۇلنى يۆلەيدۇ. چۈشىدە بوۋىسىنىڭ روھىدىن كۈچ ئالغان تۈرامەت كۆزىنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئوبدانلا تىرىكچىلىكنىڭ يولىغا كىرىۋالدى.

5. زەينەپ ھاملىدار

زۇمرىخان گۈزەللىك، شوخلۇق، نەزىرى ئۈستۈنلۈك ئۇزەڭگىسىدىن چۈشۈپ قالدى. ئەمدى ئۇنىڭ نەپرەتلىك كۆزلەر

ئالدىدا خەقنىڭ پۇتىدىن چۇشۇپ قالغان ئەسكى كىيىشچىلىك قەدرى قالمىغانىدى. ئۇ ئايلاپ تارغاق تەگمىگەن چاچلىرىنى پېشانىسىغا چۆكۈرۈپ چىگىۋالىدىغان كونا ياغلىقنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ ئۇن ـ تىنسىز ھالدا تىرىكچىلىك غېمىدە ئۆمىلەيتتى. ھېچكىمگە بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىمايتتى، ھېچكىمگە چىش يېرىپ گەپ قىلمايتتى. خەق ئۇنىڭ دادىسى يوق ھارام بالىنى كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقان تۇرقىغا قانچە نەپرەتلەنسە، ئۇمۇ جاھانغا ھۆكۈمران بولۇۋالغاندەك ئۆزىنى غالىب ھېسابلايدىغان ساقال ـ بۇرۇتلۇقلارغا شۇنچە نەپرەتلەندى. ئۇنىڭ نەزىرىدە بۇرۇت شەھۋەتخورلۇق، تەمەخورلۇق، ئالدامچىلىق، نامەردلىكنىڭ بەلگىسىدەك كۆرۈنەتتى. ھەئە، زۇمرىخان بۇرۇتىنى لىكىلدەتتىپ ئۆزىگە ئىما ـ ئىشارەت قىلىدىغان، ئۆزىنىڭ كويىدا يۇرىدىغان ئەركەكلەرگە ئىچىدىن ئۆچ بولغانىدى. ئەرلەر ئۇنى شۇنداق خوتۇن دەپ، ئۇچرىغان يەردە كۆزىنىڭ ئاچچىقىنى چىقىرىۋېلىشقا، سۈركىلىۋېلىشقا ئۇرۇناتتى. ئۇ بولسا ھەممىگە نەپرەت بىلەن ئالىيىپ، گەپ تەشكەنلىكى ئەرلەرگە تىل ـ دەشنەم ياغدۇرۇپ، قەدىرسىز كەتكەن قىزلىقى، زەبۇن بولغان ياشلىقى ئۇچۇن ياش تۆكەتتى. شۇ تەرزدە ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، زۇمرىخان شۇنداق بىر ئايالغا ئايلاندىكى، بەگلىكتىكى ئەركەكلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭدىن تەپ تارتىدىغان، ھېچكىم ئۇنىڭغا بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلالمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئايالار ئەرلىرىنى زۇمرىخاندىن كۆنلەيتتى. ئۇچرىغان يەردە ئاشۇ تۇل خوتۇننىڭ چاچلىرىنى يۇلغۇدەك بولاتتى. رەھىمسىز رېئاللىق زۇمرىخاننى باغرى پۈتۈن، مىجەزى توك، قىتىغۇر، ئاغزى ئىتتىك، ھېچكىمگە چىراي ئاچمايدىغان بىر ئىنسانغا ئايلاندۇرۇپ قويدى.

زەينەپ چوك بولغاندىن كېيىن زۇمرىخاننىڭ يەنە بىر قېتىم باغرى لەختە ـ لەختە قان بولدى. چۇنكى، بارغانچە چوك بولۇۋاتقان بۇ قىز « كا... كا... كۇ... كۇ...» دېگەندىن باشقا بىر

ئېغىزىمۇ گەپ قىلالمايتتى. ئۇ نېمىشقىكىن تۇغما گاچا بولۇپ قالغانىدى. زۇمرىخان قىزىغا تىل چىقىرىش ئۈچۈن بىلگەن - ئاڭلىغان سەۋەبنىڭ ھەممىسىنى قىلدى. يۈرت ئارىلاپ ناغرا چېلىپ تىلەمچىلىك قىلىدىغان قەلەندەرلەرنىڭ ناغرىسىنىڭ چوكىسىنى چايقىغان سۈنى ئىچۈرۈپ باقتى. مازار - ماشايىخلارغا ئاپاردى. باخشىغا ئوقۇتۇپ سەۋەب قىلدۇردى. لېكىن، زەينەپ يەنە تىلسىز پېتى قېلىۋەردى.

— پاسىق ئۇرۇقىدىن تۆرەلگەن شۇم ئاشۇنداق تىلسىز بولىدۇ!

— نىكاھسىز زىنا ھارامدۇر، ھارام ئارىلاشقان ھامىلە مەجرۇھتۇر!

— ھارامدىن تۆرەلگەن بالىنىڭ ئايىغى تەگكەن يەر قۇرۇپ كېتەرمىش!

— باغنىڭ ئۆرۈكلىرى يەنە ئاق توزان ① بولۇپ قاپتۇ.

— بەلكىم بۇ يىلمۇ ئۆرۈك ئوخشىمىدى بولغاي...

قاغىتۇمشۇق ئېغىزلار يۇمۇلۇپ ئۆتمەيتتى. ئاڭلىتىپ تۇرۇپ دارىتمىلاشلار ئانىنىڭ جېنىغا تېگەتتى. لېكىن، ناتۇغان قىز نەپرەتلىك كۆزلەردىن، شور ئېغىزلاردىن بىخەۋەر ھالدا ئۆرۈكنىڭ شېخىغا چىقۇۋېلىپ زەينەپنىڭ كاككۇكنى چاقىرىشىغا قۇلاق سالاتتى. تامنىڭ دالدىسىغا ئۆتۈۋېلىپ يۈرت ئىچىدىكى زورىگۇل، قېمىزخان، مەينىسا، ئالمىخان، غوجاخۇن، قوپەك، سەيداق دوقا ... قاتارلىق تەڭتۇشلىرىنىڭ «ئوردىكوم» ئوينىشىغا ھەۋەسلىنىپ قارايتتى. ئەمما، ئۇلار ئۆزىنى كۆرۈپ قالغۇدەك بولسا ئالدى - كەينىگە قارىماي بەدەر قاچاتتى. ئۇ تەڭ دېمەتلىكلىرىگە شۇنچە ھېرىسمەن ئىدى - يۇ، لېكىن ئۇلاردىن قورقاتتى، ئۆزىنى قاچۇراتتى.

زەينەپ تىلى مەجرۇھ بولۇشىغا قارىماي شۇنچە تىمەن، قاۋۇل

---

① ئاق توزان - ئۆرۈك كۆچەتلىرىگە چۈشكەن بىر خىل كېسەللىك.

چوڭ بولدى. زۇمرىخان ئۇنىڭ ئاق ئۆرۈكتەك سۈزۈك، پارقىراق چېھرى، ئۆرۈك كۆتىكىدەك تەمبەل ئۇستىخىنىغا قاراپ قىزىنىڭ دادىسى بولمىش ھېلىقى نامەرد ــ بۇساق چوماقنى چېچى بىلەن بوغۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكۈدەك بولاتتى. زۇمرىخان كېيىن مۇھەببەتخاندىن بۇساقنىڭ ئۆزى قانات سۆرەپ قالغان يەنە بىر ئايالنىڭ ئېرىدىن ئۆلگۈچە تاياق يەپ خېلى ئادەم بولغانلىقىنى ئاڭلىدى.

خەقنىڭ تارتقۇلۇقى ئۆزىگە، ئۇنداقلارنىڭ ئۆزگىلەرگە قىلىپ قويغىنى بار بولغاچقا، ھامان ئاشۇنداق تارتقۇلۇقىنى تارتىدۇ. ئەمما، خەقنىڭ تارتقۇلۇقى بىلەن زۇمرىخاننىڭ تەقدىرى ئۆزگەرمىدى. «قارا كىگىز» قارا كىگىز پېتىچە قېلىۋەردى. شېرىن ــ شېكەر سۆزلەرنىڭ، ئوتلۇق ھېسسىياتنىڭ قۇربانغا ئايلىنىپ تەقدىرى تۈپتىن ئۆزگەرگەن قىز بەگلىكتىكى نەپرەتلىك كۆزلەر، ئۆزىنى قاچۇرۇشلار، دارىتمىلاشلار، كەينىدىن تۆكۈرۈشلەر ئىچىدە بۇگۈنگىچە تىرىك ياشىدى. ئۇ ئاشۇ قارا باسقان يەكشەنبىدىن كېيىن كۆزلىرىدىكى مەغرۇرلۇق ئۆچتى. خەقنىڭ كۆزىگە يېلىنجاپ تۇرغان ئوتتەك ئەمەس، بەلكى پۈرقىراپ تۇرغان تۇتۇن بولۇپ كۆرۈندى.

ئارىدىن يىگىرمە نەچچە يىل ئۆتۈپ كەتتى. زۇمرىخان ئاتا ــ ئانىسى بىكارلاپ بېرىپ چىقىپ كەتكەن ئاشۇ كونا ئۆيدە ياشلىقى بىلەن خوشلىشىپ چار باش بولدى. كۆزى ئاجىزلاپ، ئەلگەك كىيدۈرۈپ قويغاندەك تورلىشىدىغان بولۇپ قالدى. يۇزىگە قېرى ئۆرۈكنىڭ قوۋزىقىدەك يېرىق ــ يېرىق قورۇقلار ئىز سالدى. ئۇ ئاشۇ يىللاردا ئاتا ــ ئانىسىنى ئىلىدىكى ئالتە شەھەرلىكلەر بىلەن تىرىكچىلىك قىلىۋاتقانىمىش دەپ ئاڭلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئىز ــ دېرىكىنى قىلالمىدى. ئۇنىڭ ئاتا ــ ئانىسىنىڭ كۆزىگە قارىغۇدەك يۇزىمۇ يوق ئىدى. زەينەپ رەسىدە بولغاندىن تارتىپ بىچارە زۇمرىخاننىڭ غەم ــ ئەندىشىسى ئېشىپ بارغانىدى. ئۇ تىلى بولمىسىمۇ قازان بېشى ۋە تۆشۈككە ئەپچىل،

ئېتىز ئىشىغا قاۋۇل چوڭ بولغان قىزنىڭ يۈرت ئىچىدە بىرەرسىگە هالاللاپ چېتىپ قويۇپ، بېشىنى ساقايتىشنى ئويلايتتى. لېكىن، كىشىلەر زەينەپتىن قاچاتتى. زەينەپكە، باغنىڭ كەينى قاشاسىدىكى بۇ كونا هويلىغا بىر خىل سىرلىق تۈيغۇدا قارىشاتتى. زەينەپمۇ ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن شۇنداق قاراشنى بايقاپ قالغاندەك ئۇلار بىلەن كارى يوق ئىدى، ئۆزىنى قاچۇراتتى. كەتمەننى كۆتۈرۈپ ئېتىزلىققا ئىشقا چىقسا، مەزمۇت ئەر كىشىدەك گۈپ ـ گۈپ قىلىپ كەتمەن چېپىپ، ئىشنى ئۆز تەرتىپى بويىچە تۈجۈپىلەپ ئىشلەپ تۈگىتەتتى. ئۆيدە تۆشۈككە قول تىققۇدەك بولسا ئۆزى تېرىپ ئۆستۈرگەن ئوتياشلار، كۆك پۇرچاق، ماش، باقلا، نوقۇتلار بىلەن يوقسۇزلۇقتىن گۆش، ماي دىدارى كۆرۈپ باقمىغان قازانىنى قويۇلدۇرۇپ، ئانىسىنى تاڭ قالدۇراتتى. ئارام تېپىپ قالغان چاغلىرىدا ئىشىك ئالدىدىكى كۆتەككە چىقىپ ئولتۇرۇپ، زەينەپنىڭ پىغانلىق نالىسى بىلەن كاككۇكنى چاقىرىشىغا قۇلاق سالغاچ كەشتە تىكەتتى.

زەينەپنىڭ شۇنچە ئىشچان، رايىشلىقىغا باقماي ھېچكىم ئۇنىڭغا ئېغىز ئاچمىدى. ئانىنىڭ تەمە قاچىسى توشۇپ، ئۇمىدى ئۇزۇلدى. مانا ئەمدى بۇ قىز ئۆز ۋايىگە يېتىپ، يىگىرمە ياشتىن هالقىۋاتقاندا ئۇنىڭدا تۈيۇقسىز ئۆزگىرىش يۈز بەردى. بۇ ئۆزگىرىش ئانىنىڭ ئۇنىڭغا هامىلدار بولغان ۋاقتىدىكى ئۆزگىرىشكە ئوخشايتتى. بۇ ياشقا كىرىپ پاختا ئىچىدىكى ئوت بولۇپ قالغاندا، ئۇنىڭغا كىم چېقىلىپ قويغاندۇ؟ بۇساق دېگەن توڭگۇزنىڭ قىلغان ئىشىمۇ يا؟ ناۋادا شۇنداق بولۇپ قالسا... لېكىن، ئۇ هايۋان زەينەپنىڭ ئۆز قىزى ئىكەنلىكىنى بىلىپتىكەن، شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە نېمىشقا هايۋان نەپسىنى باسالماي، ئۇنىڭغا چېقىلىپ هامىلدار قىلىپ قويىدۇ... ئاه خۇدا، بۇ ئىش ناۋادا ئاشۇ جوهۇتنىڭ قىلغان ئىشى بولۇپ قالسا، مەن ئۇ دۇنيادا نېمىدەپ جاۋاب بېرىمەن ـ هە؟ !

ئانا چاچلىرىنى يۇلۇپ، ئۆزىنى كاچاتلىدى. ياشلىقىدا

سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويغىنى ئۈچۈن تەقدىر - قىسمەتنىڭ ئۆزىنى بۇ قەدەر جازالىغانلىقىغا ئۆيدىن تالاغا چىقماي دۈم يېتىپ يىغلىدى.

6. ساراخانىنىڭ رىشتىسى

قوش قاناتلىق دەرۋازا ھالقىسىنىڭ ئۈنلۈك شاراقلىشى ئۈيقۇسىز ياتقان سامۇق موللامنى ئورنىدىن تۈرغۈزدى:

— سىيىتچوڭمۇ سەن؟ !

— ھەئە... مەن، دادا.

— بارغان يېرىڭلىدە قونۇپ قالماي يېنىپ كەلدىڭلىمۇ، نوچى؟ — زەنجىرنى شاراقلىتىپ دەرۋازىنى ئاچقان بوۋاي سۈس ئايدىڭدا ئوغلىغا تەنە قىلدى.

— يېنىپ كەلمەي ئەمىسە !... — ھېرىپ - ئېچىپ كەتكەنلىكتىنمىكىن، سىيىتچوڭنىڭ ئاۋازى زەردىلىك چىقىپ كەتتى.

— ياراتقان ئىگەم ئاشۇ پۈتلىرىڭنى ئەزىز قىلسۇن، بالام ! — بوۋاينىڭ ئاغزى يۇمشاق بولسىمۇ، ئاۋازى تەئەددىلىك ئىدى، — شۇنچە كېچىگە قالغۇدەك نېمە ئىشلار بولدى؟ شەنبەبازارلىق قىزىق تونۇرنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ قويغان كونا قايماقتىن يېگۈزۈۋەتمىگەندۇ؟ !

سىيىتچوڭ دادىسىنى بەك ئاچچىقلاپ كەتمىسۇن دەپ جىممىدە تۇردى. ئۇ يەڭگىلتەكلىك قىلىپ قويۇپ ئۆلمىگاتىسىدىن قارغىش ئېلىپ قېلىشتىن شۇ قەدەر قورقاتتى.

— ھە، گەپ قىلسىلا، قېنى ئالغان مالىرى؟ — سامۇق موللام ئۇنىڭغا بىرئاز قاتتىق تەگدى، — ئاكىلىرىغا قارىغاندا خېلى جىگىرى بار ئەركەك بولدى دېسەم، بارغانچە يا ئەندە يوق، يا گەزدە يوق بىرنېمە بولمۇاللى يا سىلى؟

سىيىتچوڭ ئۇندىمەي تۇردى. غۇۋا يورۇقتا ئۇنىڭ

چىرايىدىكى ئالامەتنىمۇ بىلگىلى بولمايتتى. شۇ تاپتا بوۋاينىڭ يەيلىدىن ئۈركۈگەن ئاسماندىكى ئايمۇ ئۆزىنى بۇلۇتلارنىڭ دالدىسىغا ئالدى. گەپ ئاڭلاۋاتقان يىگىتنىڭ جىسمى دادىسىنىڭ ئالدىدا تۇرسىمۇ، ئەس ـ خىيالى جاڭگال ئاتلاپ شەنبەبازارغا ـــ سارىخانىغا كەتتى.

سىيىتچوڭنىڭ يۈرىكى شەنبەبازاردا ـــ ئۆرۈكلۈك هويلىدا قالغانىدى. قىزىپ ـ تەرلەپ تۇرالماي قالغاندا يۈرەك ـ باغرىنى سەگىتكەن بىر نوگاي سۇ ياشلىق تەپتىدىن يېلىنجاپ تۇرغان ۋۇجۇدىغا ئورنىشىپ قالغانىدى. يىگىتلىك قۇرامىغا يەتكەنسېرى ئوت ـ كاۋاپ بولۇپ چاڭقاپ تۇرغان يۈرىكى سارىخانىنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرى ئارقىلىق ۋۇجۇدىغا يامرىغان ئارامبەخش تۇيغۇدىن ئالەمچە سۆيگۈنى هېس قىلدى.

يىگىت غۇنجىنىنى يېتىلەپ شەنبەبازاردىن قايتىپ كېلىپ، كېيىنكى هەپتىسى تاڭ سەھەردە يەنە شەنبەبازارغا چاپقانىدى. ئۇ قىزنى يەنە بىر كۆرۈشنى ئىستەيتتى. كۆرۈشەلەرمەنمۇ، دەپ ئىزتىراپلىق خىيال سۈرەتتى. خىيال ئىچىدە كېتىۋېتىپ قىزنى سۈت ـ قايماقچىلار چىنە ـ تاۋاقلىرىنى تىزىپ ئولتۇرغان تار بىر كوچىنىڭ ئاغزىدا ئۇچراتتى. قىزنىڭ قولىدا ئۈست ـ ئۈستىلەپ تىزىلغان ئىككى دەستە قېتىق، قايماق بار ئىدى. تارتىنىپ تۇرغان قىز ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئېلىپ قېچىپ، ئۇدۇل قېتىقچى قىز ـ چوكانلارنىڭ قاتارىغا بېرىۋالدى. ئوت يېنىپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن قىزنى قوغلاپ كېتىۋاتقان يىگىت گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلىرىنى يالاپ قويدى. ئۇ شەنبەبازارنىڭ قېتىقىنى بەك ئىچىشلىك دەپ ئاڭلىغانىدى.

قىز قېتىقچى ئادىشى بىلەن يۈگۈرگەنچە ئۆيى تەرەپ ئۇزاپ كەتتى.

ـــ هە ... قارىي بالام، شەنبەبازارلىقنىڭ قېتىقى تەملىك چىقىپ قالدىمۇ؟

يىگىت ئۆزىگە كەلدى. دادىسى ئۇنىڭدىن هە دەپ گەپ

سوراۋاتاتتى.

— سىلى جاڭگالنىڭ ئۇ تەرىپىدىن خوتۇن ئىزدىمىسەڭلىمۇ، ئۆزۈمنىڭ هوناپ قويغان يېرىم بار. شەنبەبازاردىن كېلىن ئاچىقمەن دەپ، خەقنىڭ ئالدىدا دوڭغاقلايدىغان ئەخمەق سامۇقاخۇن يوق هازىر. شەنبەبازارنىڭ يولى ئاللىقاچان چىتلانغان، مەن شەنبەبازارلىقتىن بىزار!

تولا گەپ ئاڭلاپ قۇلىقى سەمرىپ، كۆزلىرى ياشلانغان يىگىتنىڭ خىيالى يەنە ساربىخانغا كەتتى.

— مەن ئۇ چىرايلىق غۇنچىنىغا «ساربىخان» دەپ ئىسىم قويۇۋالدىم.

— نېمە دېدىڭىز؟! — يىگىتتىن قېچىپ ئايلىنىپ ئۆتۈپ كەتمەكچى بولغان قىز ئىختىيارسىز ئورنىدا توختاپ كەينىگە قايرىلدى، — نېمىشقا؟ نېمە دېگىنىڭىز ئۇ؟

— سىزنى ياد ئېتىپ تۇراي دېدىم. ئۇنى هەر قېتىم شۇنداق چاقىرسام، سىز كۆز ئالدىمغا كېلىدىكەنسىز.

— بىزمۇ ئۇنى شۇنداق ئاتايتۇق، — قىزنىڭ ئاۋازى تولىمۇ پەس، تىترەڭگۇ ئىدى. ئۇ قەدىمىنى ئاستىلىتىپ توختىدى، — ئۆيىمىزدە موهتاجلىق بولمىغان بولسا، دادام ئۇنى ساتمايتتى.

— شۇنداقمۇ؟ مېنىڭ تاللىغىنىمۇ بىكار ئەمەس ئىكەن. شۇڭا، سېتىۋالسام دەپ تالاشقانلارغا بەرمەي، ئۆزۈم بېقىۋاتىمەن.

— سىزنىڭ كۆزىڭىز مال تونۇيدىكەن، — قىز ئىختىيارسىز يىگىتنىڭ كۆزىگە تىكىلدى ئېچىلغان قىزغۇچ ئۆرۈك چېچىكىدەك سۇزۇك چىراي، بۇلاقتەك كۆزلەر، قىياقتەك قاشلار... يىگىتنىڭ يۈرىكىگە ئوت كەتتى.

— جايىدا تاللاپتىمەن - دە!

شۇ كۈنى ئۇ شەنبەبازاردا قىزنىڭ قولىدىن قېتىق ئىچتى. شەنبەبازارنىڭ قېتىقى ئوت - كاۋاپ بولغان يۇرەكنى سەگىتەتتى.

ـــ قانداق، شەنبەبازارلىقنىڭ قېتىقى ئاغزىڭغا بىرقانداق تېتىمىغاندۇ، قارىي؟ ـــ بوۋاي تېخىچە تەرگەۋاتاتتى. ئادەم قېرىغاندا، كۆچ ـ ماغدۇرىدىن قالغانلىقىڭ ئۈستىگە مۇشۇنداق تەرسا، بۇدۇشقاق بولۇپ قالسا كېرەك.

يىگىت لەۋلىرىنى چىشلەپ جىممىدە تۇراتتى. ئۇ دادىسىنىڭ قارغىشىدىن بەك قورقاتتى

ـــ جىم تۇرىسەنغۇ، مۆرەپ قويە، بالام!

يىگىت بىللەن قىز ھەر شەنبە كۈنى شەنبەبازاردا ئۇچرىشىدىغان بولدى. قىز يىگىتتىن غۇنجىنىڭ چوڭ بولغان ـ بولمىغانلىقىنى، يىگىتنىڭ مەھەللىسىنىڭ ئوت ـ سۇيىگە كۆنگەن ـ كۆنمىگەنلىكىنى سوراشنى ئۇنتۇپ قالمايتتى. يىگىت قىزنىڭ يېقىملىق كۆزلىرىگە تىكىلىپ تۇرۇپ غۇنجىنىڭ بېقىش تاپقانلىقىنى، ئۆزلىرىنىڭ قوتىنىغا ئۆزلىشىپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بېرەتتى. ھەتتا ئاشۇ جاندارنى «ساربخان» دەپ چاقىرغۇدەك بولسا بېشىنى كۆتۈرۈپ قارايدىغانلىقى، چاقىرغان كىشىنىڭ ئالدىغا بوينىنى سوزۇپ كېلىدىغانلىقىنى ھېكايە قىلىپ بېرەتتى. «ساربخان» بۇ ئىككىيلەننىڭ دىل رىشتىسىنى بىر ـ بىرىگە باغلاپ قويغانىدى.

كېيىن يىگىت بىلەن قىز «ساربخان»نى بىللە بېقىشقا لەۋزە قىلىشتى. بۇ شەنبەبازاردا ئۆستەڭ بويىدىكى سۆگەت سايىسىدا ساربخان ئاتايىن سىيىتچوڭغا دەپ ئەكەلگەن يېڭى قايماقنى تېتىپ ئولتۇرۇپ دېيىشكەن گەپلەر ئىدى.

تېخىچە دادىسىنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراپ تۇرغان يىگىت بۇغدىيىكىنى غۇرتۇلدىتىپ قويدى، شەنبەبازارنىڭ قايمىقى شۇنداق مەززىلىك ئىدى.

ئوغلىنىڭ شەنبەبازاردىن خوتۇن تاپقانلىقى بوۋاينى شوپۇڭدا قېقىلۋاتقان قېرى ياڭاقتەك ئۇجۇقتۇرۇۋەتتى:

ـــ خۇدانىڭ ھەققىدە بولسىمۇ زۇۋانىڭنى ئاچە، شۇنچە كەڭ،

شۇنچە ئاۋات بەگلىكتىن خوتۇن تېپىلمىدىمۇ ساڭا؟ !

يىگىت ئۇندىمىدى. دادىسى بىلەن تەڭ تۇرۇش ئەخمەقنىڭ ئىشى ئىدى.

— زۇۋانىڭ يەملىشىپ قالمىغاندۇ؟!

قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ۋاق - ۋۇق قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى. دادىسىنىڭ ئۇجمە ياغىچىدىن ياسالغان ھاسىسى ئوغۇلنىڭ ئوشۇق، پاچاقلىرىدا ئۇنلەپ كەتتى.

ئەمدى بولار ! ئەمدى بولار ! — خېلىدىن بېرى بوۋاينىڭ رايىغا بېقىپ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۇندىمەي تۇرغان موماي دوڭغاقلاپ كېلىپ، بوۋىينىڭ ئوغلىنى ئۇرۇۋاتقان ھاسىسىغا ئېسىلدى.

— ھاي خوتۇن، مەن گەپ ئاڭلىمايدىغان ما تاپىنى تۆشۈككە نەسىھەت قىلىۋاتقاندا، سىلى نېرى تۇرۇڭلار !

— مەن خۇش بولۇپ كېتەي، — دېدى موماي يېلىنىپ، — بۇ بالامنىڭ بېشى بەك ئايلىنىپ كەتتى. سىلىمۇ ياش چاغلىرىدا ھەپتىيەكنى ئوقۇغىلى ئۇنماي خەقنىڭ بېغىنى ئايلىنىپ، «ساربخان ئوتۇڭ يامان ...» نى ئوقۇپتىكەنلىغۇ ! شۇنىڭغا ئوخشاش تىل - دەشنەم، تاياق - توقماق بىلەن يىگىت بېشىنى ئوڭشىغىلى بولمايدۇ. ئاۋۋال تۇنۇگۈن ئاخشام سىلى دېگەن ھېلىقى ئىشنى قىلىپ سەۋەب قىلدۇرۇپ باقايلى. ئاندىن...

قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئۇچ گەۋدە جىمىدە تۇرۇپ قالدى. مومىيى سامۇق موللامنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاپ قويغانىدى. بىرھازادىن كېيىن بوۋاينىڭ خىرقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— خەير بوپتۇ، ئاللا خالىسا، چالىسىنى ئەتىگىچە دېيىشۋالارمىز... — بوۋاينىڭ ئاۋازى پۈتۈن مەھەللىنى ئويغىتىۋەتتىمكىن، ئىتلار قاۋاپ، خورازلار بەس - بەستە چىللاشقا، ئېشەكلەر ھاڭراشقا باشلىدى. يەنە بىردەمدىن كېيىن بۇساق چوماقنىڭ دېڭى داراڭلايدۇ !

7. قوناقلىقتىكى جىن

قويەك جەمجىتلىققا چۆككەن قوناقلىقتىن خوتۇنى مەيىنسانى تاپالمىدى. قوناقلىقتىن چىقىپ خۇيى تۇتقان توپاقتەك پۇشۇلداپ، كۆزلىرىنى ئالغايتقىنىچە تۆت تەرەپكە چەكچىيىپ مەھەللە تەرەپكە كەلدى. ھاڭدەك ئوچۇق تۇرغان ھويلىسىغا كىرىپ، خوتۇنىنىڭ ئىزىغا سەپسالدى. شۇ پەيتتە بوغچىسىنى قولتۇقىغا قىسىۋالغان خوتۇنى پەيلى بۇزۇق ھالدا ئىچكىرى ئۆيدىن چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭ يامانلىماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى پەملىگەن قويەك «دارالڭ ـ دۇرۇڭ» قىلىپ دەرۋازىنى تاقىدى، يەنە تېخى ئۆگزىدىن شوتىنى تارتىۋەتتى. «ئەمدى نەگە قاچالايسەنكىن قېنى؟» قويەك خاتىرجەم ھالدا كەينىگە بۇرۇلغاندا، خوتۇنى مۇشۇكتەك چاققانلىق بىلەن ھويلىدىكى ئامۇت دەرىخىگە چىقىپ بولغانىدى. بوغچىسىمۇ بىلىكىگە ئېسىقلىق تۇراتتى. ئۇ چىرايىنى قار ـ مۇز قاپلىغان خوتۇنىغا بىرپەس ھاڭۇېقىپ قاراپ تۇردى، كېيىن شوتىنى مىڭ تەستە ئورنىغا قويۇپ ئۇنىڭ كەينىدىن ئۆگزىگە چىقتى. بۇ چاغدا خوتۇنى ئۆگزىدىن ئارقىدىكى ياڭاققا يامىشىپ، پەسكە سىيرىلىپ چۈشۈۋاتاتتى.

ـــ ئالۋاستى، ئا... ئالۋاستى ! ـــ قويەك ئۆز ـ ئۆزىگە غۇدۇرغىنىچە شوتىدىن ھويلىغا چۈشتى، دەل شۇ چاغدا بىرسى دەرۋازىنى قاقتى. ئۇ ئۆزى ئېچىدىن تاقاپ قويغان دەرۋازىنى ئاچتى. دادىسى قۇناخۇن تۆگمەندە ئۇگۈت تارتىپ كەلگەنىدى.

ـــ قوناقنىڭ پۆپۈكىنى يۇلۇپ بولدۇڭلىما؟ ـــ ھاردۇق يېتىپ مۈكچىيىپ قالغان دادىسى ياۋداق ئېشەككە ئارتىلغان يېرىم تاغار ئۇننى قويەككە يۈدۈتكۈزۈپ قويۇپ، ئۇستىبېشىدىكى ئاپپاق پوستەكلەرنى قېقىشتۇردى.

قويەك ئۇننى ئەكىرىپ قويۇپ چىقىپ تىرنىقىنى تاتىلاپ

تۇردى.
— نېمە تىرناق تاتلايسىلە؟ خوتۇنۇڭلا قېنى؟
— ئالۋاستىغا ئايلىنىپ كەتتى.
— نېمە؟!
— ئالۋاستىغا...
— جۆيلۈمە، ئاناڭنى ھاڭۋاقتى !
— شۇ... قوناقلىققا بارسام، ئالدىمدىن غايىب بولدى، ئىزدەپ ھويلىغا كەلسەم بوغجۇمىسىنى كۆتۈرۈپ قېچىپ كەتتى. — كارغا كەلمەس، نان قېپى ھاڭۋاقتى ! دەرۋازىنى تاقۋالساڭ بولمامدۇ؟ — بوۋاينىڭ چارچۇرۇك ساقاللىرى غەزەپتىن تىترەپ كەتتى. لېكىن، بۇ قويۇق ساقاللارنىڭ مۇھەببەتخانىنىڭ ئالدىدا تېكىنىڭ ساقلىدەك ئويناپ كېتىدىغانلىقىنى قويەك نەچچە قېتىم كۆرۈپ قالغانىدى.
— دەرۋازىنىغۇ تاقۇۋالغان، قېنى قانداق قىلارسەنكى دەپ تۇرسام، ھويلىدىكى ئامۇتقا مۇشۇكتەك يامىشىپ ئۆگزىگە چىقىپ، ياڭاقتىن سىيرىلىپ ئارقىغا چۈشۈپ قېچىپ كەتتى !
— تويلۇق ئېگىنىچۇ؟
— قولتۇقىغا قىسىپ ئەكەتتى.
— تارتىۋالساڭ بولمامدۇ؟
— تۇتۇق بەرمىدى.
— ھۇ ئالۋاستىنىڭ خامىنىنى ھەيدىگەن ھاڭۋاقتى ! بىر پاتمان پۇلنىڭ كۆزىگە ياغاچ تىقىپ ئاتنىڭ تايچىقىدەك يۇمىران، زىلۋا قىز ئېلىپ بەرسەم جايلاپ خوتۇن قىلالمايمۇ، «ئامۇتقا چىقىپ، ياڭاقتىن چۈشۈپ قېچىپ كەتتى» دەپ گۇشىيىپ تۇرغىنىنى !
— مەيلى ھەي، دادا. بەك تارتىشقۇچىلىكىمۇ يوق ئىدى ئۇ بىرنېمىنىڭ ... شۇمەكتەك هەممە يېرى غىچ سۆڭەك خۇدى ... — قويەكمۇ ئۆز كۆڭلىدە خوتۇننى ياراتمايتتى، — مۇبادا مۇھەببەتخان چوڭ ئانامدەك مىلىق ـ مىلىق بولغان بولسىمۇ

مەيلى ئىدى...

ــ كۆزۈمدىن بىر يوقالغىنا، ــ قۇناخۇن ھاسسىنى شىلتىپ ئوغلىنى قوغلىدى، ــ ھۆ ئالمىنى ئۇنتۇپ، شاپاققا ئېغىز تەمشىتىدىغان زالۇ گۈي !

قوپەك تالاغا قاچتى. ئۇ ھازىر بىر خوتۇننىڭ ئېرى بولغان بىلەن دادىسىنىڭ تايىقىدىن قورقاتتى. دادىسى ئۇنى «خوتۇن ئېلىپ بەرگەنگە تۇشلۇق ئادەم بولمىدىڭ» دەپ ئەدەپلەيتتى... قوپەك قاچار ـ قاچار مەھەللە ئاتلاپ ئالمىخانىنىڭ بېغىغا كېلىپ قالدى.

8. ئالمىخانىنىڭ چۈشى

ئالمىخان ھويلىدا ئۆزى يالغۇز ئۇيقۇسىز ياتاتتى. غىڭشىداپ تۇرغان بىزەڭ پاشىلار ئۇنىڭغا ئارام بەرمەيتتى. پاشىلارنى قوغلاش ئۈچۈن ئىس سالغان سامانمۇ ئاللىقاچان كۆيۈپ كۈلگە ئايلانغان، دۇمىلەپ قويغاندەك تىنچىق ئىسسىق جانىنى قىينايتتى. ناۋادا يەڭگىل شامال چىقىقان بولسىمۇ، پاشىلارنى ئۇچۇرۇپ كەتكەن، ئىسسىقنى قوغلاپ جان ئازراق ئارام تاپقانمۇ بولاتتى... سەيداق بەزىدە تامىقىنى چېكىپ، پاشىدەك غىڭشىداپ دىمىقىدا بىرنېمىلەرنى دەپ جۆيلۈپ كېتەتتى:

ــ كۈلمە، كۈلمىگىن... كۈلكەڭ جىنىنى ئۇسسۇلغا سالمىدۇ، ئەركەك جىنىنى. كۈلمە، كۈلمە ! باغقا جىن ئولاشتى... جىن، جىن... يۈزۈڭنى ياپ...

ئالمىخان ئۇنداق چاغدا ئېرىگە نەپرەت بىلەن قارايتتى ھەم ئۇنىڭ سۆڭگىچىنى قاشلاپ يېتىشىغا ئۆچلۈكى كېلەتتى. ئېرى ئاشۇنداق ئوڭىدىمۇ ـ چۈشىدىمۇ ئۇنىڭدىن خاتىرجەم ئەمەس ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ھەم دىقماق، ھەم دوقا ئەپتىنى چاندۇرۇپ، ئالمىخانىنى قۇرتتىنمۇ كۈنلەپ يۈرەتتى. مانا ئىككى كۈن بولدى، ئۇنىڭ كۈنداشلىققا تولغان ئاشۇ تەشۋىشلىك كۆزلىرى تۇرماق،

سايىسىمۇ يوق.

ئالمىخان سەيداق دوقمۇغا تەگكەندىن كېيىن ئابلىمىتنىڭ ئۇچلۇق ئېكىسىنى غىشا ئوت باسقاندەك ساقال بېسىپ كەتتى. ئالمىخانغا كۆيگەن ئوتلۇق قارا كۆزلىرى چامغۇر ئورىسىدەك ئولتۇرۇشۇپ ھەسرەتكە پاتتى. ئۇنىڭ گېلىدىن غىزا ئۆتمەس بولۇپ قالغانلىقى ئاشۇ كۆزلىرىدىن، قوۋۇزلىرى ئولتۇرۇشۇپ ئۇچلىنىپ قالغان ئېكىسىدىن مانا مەن دەپ بىلىنىپ تۇراتتى... خىيال ئىچىدە يېتىپ كۆزى ئۇيقۇغا بارغان ئالمىخان ئابلىمىتقا قاراپ تاتلىق كۈلدى:

— ئادەمنى زادىلىق قىلغانداك توڭ سويمىنى پىچىپ بېرىپ...

— توڭ چىقمىغاندۇ؟ ئەكىلە، سەن چىشلىگەن يەردىن مەنمۇ تېتىپ باقاي، — ئابلىمىت ساتمىدىن چۈشۈپ ئالمىخانىڭ قولىدىكى قوغۇنغا قول ئۇزارتتى.

— مەن چىشلىگەن يەردىن چىشلىمىسەڭمۇ، كاپا قوغۇننى پىچىپ قويدۇم، تېتىپ باق، — ئالمىخان ئابلىمىتنىڭ قوغۇنلۇقىدا تۇرغىنىمنى بىركىم كۆرۈپ قالدىمكىن، دەپ كەينىگە داجىپ ئىككى يانغا قارىدى. ئەمما، چېكىچۈشتە ھېچكىم كۆرۈنمەيتتى. ئۇ تۆت ئەتراپتىن كۆزىنى ئۇزۇپ ئالدىغا قارىغاندا، ئۇنىڭ قولىدىكى بىر تىلىم قوغۇن ئابلىمىتنىڭ لەۋلىرىگە تەككەنىدى.

— قانداقسىغا توڭ بولىدۇ؟ — دېدى ئابلىمىت ئالمىخانىڭ ئاغزىدا بىر، ئۆزىنىڭ ئاغزىدا بىر چىشلەنگەن قوغۇننى يەنە ئالمىخانغا ئۇزارتىپ، — ئالما تاتلىقى چىقىپتىغۇ.

— ئالما تاتلىقى؟ — ئالمىخان نېمىشقىدۇر قولاقلىرىغچە قىزىرىپ كەتتى. ئۇ ئىلگىرىمۇ باشقىلارنىڭ قوغۇن يەۋاتقاندا شۇنداق بىر گەپنى قىلغانلىقىنى ئاڭلىغاندەك قىلغان، ئەمما ئۇ چاغدا ئانچە ئېرەنسىمىگەنكەن، — بۇ نېمە دېگىنىڭ، ئابلىمىت؟

— هەلۋىسىدە، جايىدا دېگىنىم، — ئابلىمىت ئالىمىخانىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك ئۇنىڭغا يېڭىباشتىن تىكىلىپ قاراپ كەتتى، — مەن پىشىپ مىلىقشىپ كەتكەن قوغۇنغا ئانچە ئامراق ئەمەس، مۇشۇنداق ئالما تاتلىقى چىققان قوغۇنغا ئامراق.

— ئاجايىپ ئىكەنسەن، — دېدى ئالىمىخان، ئۇنىڭ خىجىللىقى بىرئاز ئوڭشىلىپ.

— قانداق؟ — دېدى ئابلىمىت ئۇنىڭغا يەنە بىر تىلىم قوغۇن ئۇزارتىپ، — سەن قوغۇننىڭ سۇيى ئېقىپ تۇرغان يېرىگە ئامراقمىدىڭ؟

ئالىمخان گەپ قىلمىدى. بۇ دورەم قوغۇن ئۇنىڭغا باشقىچە تاتلىق تېتىدى.

— ساتمىغا كېلە، — دېدى ئابلىمىت، — ئاپىتاپتا تۇرۇپ تىنچىپ قالىسەن.

— مەن ماڭاي، — دېدى ئالىمخان ئورغاقنى قولىغا ئېلىپ، — قوناقلىقىنىڭ ئۇ تەرىپىدىن ئانامنىڭ ئۇنى ئاڭلىنىۋاتىدۇ.

— يەنە بىر تىلىم يەپ ماڭە.

— قالغىنىنى پىشقاندا يېيىشەرمىز.

شۇ كۈنى ئاخشىمى ئاي تۇغقانىدى. ئالىمخان ئۆگزىگە چىقىپ، ئاستا ـ ئاستا دەل ـ دەرەخلەرنىڭ كەينىگە مۆكۈۋاتقان ئايغا قاراپ، كۆڭلىنى ناھايىتى يېرىم قىلغانلىقى ھېلىمۇ ئېسىدە.

«گۈپ» قىلغان ئاۋاز بىلەن ئۆگزىدىن بىر شەپە ئاڭلاندى. بىرسى ئۆگزىگە چالما تاشلىغاندەك قىلاتتى. چۆچۈپ كەتكەن ئالىمخان كۆزلىرىنى ئاچتى. قاراڭغۇلۇقتا چەكچىيىپ قاراپ، مۇشۇكتەك تۇگۈلۈپ ئۇن چىقارماي ياتتى. ئەمما، ئەتراپ جىمجىت، تىنچىق ئىسسىقتىن باشقا ھېچنېمىنى بىلگىلى بولمايتتى. ئالىمخان ئۆزىنىڭ چۈش كۆرگەنلىكى ياكى خىيال سۈرگەنلىكىنى ئىلغا قىلالمىدى. خېلى ئۇزاقىچە باشقا شەپە بولمىغاندىكىن، «قارا بېسىپ قالغان ئوخشايدۇ» دەپ كۆڭلىنى

تىنچلاندۇردى.

ئالمىخانىنىڭ يەنە ئۇيقۇسى قاچتى. بىزەڭ پاشىلار ئۇنىڭ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە بىردە كۆتۈرۈلۈپ، بىردە پەسىيىپ تۇرغان يالىڭاچ كۆكسىنى چېقىپ ئارام بەرمەيتتى. ئۇ قارا سىياھتەك قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن ئابلىمىتنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى...

ئابلىمىت ئالمىخانىنىڭ كۆڭلىنى داۋالغۇتۇپ قويۇپ، ئۇنىڭ ئۆيىگە ۋاقتىدا ئەلچى كىرگۈزەلمىدى. ئۇنىڭ ئويۇنچى دادىسى ئابدۇلئاشىق خېلىدىن بېرى تالادا كۆڭلىنى ئېچىپ، تاپقان - تەرگىنىنى ئۇدۇللۇق سورۇپ تۇگەتكەچكە، ئوغۇل ئۆيلىگۈدەك پۇلىنىڭ يوقلۇقى ئالمىخانغا ئايان ئىدى. ئەمما، ئۇلار پۇل بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرماي قىزغا سۆز سالغان بولسا، ئالمىخان سەيداق دوقمۇغا بۇنداق ئىتتىك نېسىپ بولۇپمۇ كەتمەيتتى.

تەڭ چىشلىشىپ ئاغزىنى تاتلىق ئەتكەن «ئالما تاتلىقى»دىكى بىر تىلىم قوغۇنىنىڭ تەمى ئېغىزدا قالغانچە ئەسلىمە بولۇپ قالدى. ئالمىخانىنىڭ كۆز يېشىمۇ قۇرۇپ قالدى. ئەمما، ئالمىخانغا ئابلىمىت تېخىچە ئۆزىنى ئەگىپ يۇرگەندەك بىلىنەتتى. ھەئە، ئابلىمىت ئالمىخاننى ئەگىپ يۇرەتتى. ھالبۇكى، ئېشەك بۇرنىغا ئالما پۇرىسا بىر چىشلەپ قويۇپ كېتىپ قالغاندەك، ئالمىخانغا ئاسان ئېرىشكەن بۇساقنىڭ دوقمۇسى سەيداق بولسا خوتۇنىنى يالغۇز ھويلىغا تاشلاپ قويۇپ نەلەردە يۇرىدىكىن؟

سەيداققا خوتۇن ئېلىپ بېرىپ، ئۆيگە كۇچ بەرمىگەن بۇ ئۇسكەك توپاقنىڭ بويۇنتۇرۇق سالماقچى بولغان بۇساقنىڭ خىيالى كۆپۈككە ئايلاندى. دوپپىنى گەدىنىگە كىيىپ نەگە تۆت ئادەم يىغىلسا شۇ يەردە ئالدى - كەينىگە دەسسەپ يۇرىدىغان سەيداق تويى بولۇپمۇ، خوتۇن ئالدىڭمۇ ياكى يېنىڭدا تۇرغىنى ماڭسا‌ڭ ماڭىدىغان، تۇرسا‌ڭ تۇرىدىغان سايەڭمۇ، ھېچنېمە خىيالىغا كىرىپ چىقمىدى. ئۇنىڭ خوتۇنى بىلەن كارى يوق، يەنىلا بۇرۇنقى تاكىرا‌ڭ چاغلىرىدىكىدەك ۋېلىسىپىتىگە مىنىپ

بەگلىكتىكى بىر توپ ئالىقاناتلار بىلەن ئۇچۇپ يۈرەتتى. كۈندۈزى ئۆتەڭدىكى كورت ـ قارتا سورۇنلىرىدا، ئاخشاملىرى قايسى تامنىڭ ئارقىسىدىدۇر تاۋاكا تۇزەتتى. دادىسىنىڭ ئېتىزمۇئېتىز يۈرۈپ بىچارە خەقكە جەرىمانە قويۇپ، بۇلاپ ـ تالاپ تاپقان پۇللىرىنى ئوغرىلاپ چىقىپ ئۆتتۈرۈپ يۈردى. ئوغلىنى تۇزەلمىگەن بۇساقنىڭ كۆزىگە چىرايلىق كېلىنمۇ سەت كۆرۈنۈپ، تويدىن كېيىن بىر قىش ئۆتە ـ ئۆتمەيلا ئۇلارغا دادىسىدىن قالغان كونا تاملىقتىن ئۆي تۇتۇپ بەردى. يۈرتنىڭ چېتىدىكى خىلۋەت ماكاندا دادىسىنىڭ نەزىرىدىن قۇتۇلۇپ تېخىمۇ ئەركىنلىشىپ قالغان بۇ قاپاق نوچى ئۆينىڭ غېمىنى قېتىغا ئالماستىن، ئويۇن ـ تاماشا، قىمار سورۇنلىرىغا بېشىچىلاپ كىرىپ كەتتى.

9. ئانا

گۈلھەسەلخان بالا ئۇچۇن باغرى ئوت ـ كاۋاپ بولغان ياشلىقىنى، كۆرگەن قاباھەتلىك چۈشلىرىنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالالمايتتى...

شۇ كۈنلەردە گۈلھەسەلخاننى رەھمەتلىك قېينىئانىسى ئۇ يەر ـ بۇ يەرگە بارسا كۆڭلى ئېچىلىپ قالامدىكىن دەپ، بۇرۇنقىدەك چىرايلىق كىيىندۈرۈپ، داستىخان قولتۇقلىتىپ تويلارغا ئاپىرىپ ـ ئەكېلىپ يۈرەتتى. بىر قېتىم ئۇلار يەنە ئېشەك ھارۋىسىغا چىقىپ ئۆزلىرىنىڭ ئۆيىگە خېلى يىراق بولغان كۈنگەي مەھەللىدىكى بىر تويغا باردى. قاشلىرىغا دەمدەك ئوسما قويۇشۇپ، كۆزلىرىگە سۈرمە سۈرۈشۇپ، يۈزلىرىنى تام ھاكلىغاندەك ئاقارتىپ، لەۋلىرىنى ھازىرلا ئۈزۈۋالغان قىزىل مۇچىتەك قىزارتىپ، بالىلىرىنىڭ كىچىكى قۇچاقتا، چوڭى يېنىدا دېگەندەك قىستىلىشىپ ئولتۇرغان چوكانلار توپلىشىپ دانلاۋاتقان قۇشقاچتەك ژىچرلىشىپ ئۆينى بېشىغا كىيگەنىدى.

ئۇلار تۇرۇپلا كىملەرنىڭدۇر تويلاپ ئەكىرگەن كىلىنىنىڭ ھالى يامانلىقى ئۈچۈن ئاغزىنى كۆپۈشۈتسە، تۇرۇپلا كىملەرنىڭدۇر قىزىنىڭ تويلۇقى ئەرزان بولۇپ قالغانلىقىنى سۆز - چۆچەك قىلىشاتتى. بىردەم كىمنىڭدۇر پىلان سىرتىدا تۇغۇپ قويۇپ قاق بالاغا قالغانلىقىنى چۆرۈمە چۆچەك قىلسا، بىردەم كىمنىڭدۇر ئەركەك ئۇجمىدەك تۇغماس چىقىپ قالغانلىقى توغرىسىدا قاقاھلاپ كۈلۈشەتتى. خېلى بىر ژاق بولغاندا مېھمانلارنىڭ قولى چايقىتىلىپ، ئاش تارتىلاي دېگەندە، ئايالىلاردىن بىرسى گۈلھەسەلخاننىڭ قورساق كۆتۈرمىگەنلىكى توغرىسىدا گەپ تېشىپ قالدى:

— مانا مەن قورسىقىمدا بالا ماربلاپ تۇرغاندەكلا ئەرگە تېگىپ يىل ئاتلىماستا قوشكېزەك تۇغۇۋەتكەن، بۇ گۈلھەسەلخان قورساق كۆتۈرمەي ھازىرغىچە سالتاڭ يۈرىدىغۇ؟ !

گۈلھەسەلخان چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈردى. ئاۋازىنى بولۇشچە قويۇۋېتىپ، دۈمباقتەك ئۇنلەپ ئولتۇرغان بۇ گەپ ئانىسى چوكان ئۇلارغا قوشنا كېلىدىغان مۇھەببەتخان ئىدى. مۇھەببەتخانغا ئەگىشىپ زۇرنىساخاننىڭمۇ ئاغزى ئېچىلىپ كەتتى:

— مېنىڭ يەڭگەمنىڭ ئەرگە تېگىپ تۆت يىلدا پۇچۇق سېۋەتتىن پىدىگەن تۆكۈلگەندەك ئارقىمۇئارقا ئۇچنى تۇغۇۋەتكەن، كۆرسىلە !

— زادى شۇ. ھازىر پىلان تۇشۇپ قېلىپ قورسىقىدىكى بالىسىنى يىغىشتۇرالماي يۈرگەن بىزدەك تۇغۇمچى خوتۇنلار سامانداك.

— ئۇنى بىر دېمىسىلە، زۇمرىخان دېگەن داغۇازمۇ ھېچكىمنى ياراتماي يۈرەتتى، كېيىن تۇيۇقسىز قورساق كۆتۈرۈپ قېلىپ، ھېلىقى تىلسىز گاچىسى زەينەپنى تۇغۇپ قويدى !

— خۇدانىڭ كارامىتى - دە، بۇ... تىلىگەنگە بەرمەيدىغان، قاچقانلار قۇتۇلالمايدىغان...

— بۇ گۈلھەسەلخاندا بىر گەپمۇ بارمۇ، قانداق !
— قورسىقىدا مىسلىمىياڭ بارمۇ يا؟
— ھەرقاچان ئاي كۆرمەيدىغان ئوخشايدۇ !
— ھوي، ئاي كۆرمەي نامازنىڭ تېشىغا چىقمىغان خوتۇننى ئۆيىدە ساقلىغان ئەر ئىلگىرى باسماسمىش !
— قىلغانلىكى ئىشىدىن قىڭغىر كېتەرمىش !
— خەقكە تىك قارىيالماس بولۇپ قالارمىش !
— ئەرلىك ئاتىقى قالماسمىش !
— ...

شۇنداق بولدى، گۈلھەسەلخان «تۇغماس» دېگەن ئاتاقتا قالدى. ئۇنىڭ مېھرى ئىسسىق كۆزلىرىدىن ياش قۇرۇمىدى. ئىشتىھاسى تۇتۇلۇپ تاماقتىن قالدى. ئالمىدەك قىزىرىپ تۇرىدىغان ئىككى مەڭزى تاتىرىپ، چىرايى سارغىيىشقا باشلىدى. پۈتۈن يەر — جاھان ئۇنى «تۇغماس» دەپ سىڭار يان قاراۋاتقاندەك، ھەممە نېمىدىن قورۇنۇپ بىر چىشلەم بولۇپ يۈردى. توي قىلىپ شۇنچە ۋاقىت ئۆتكۈچە ئېرى ئۇنىڭغا بالا توغرۇلۇق بىرنېمە دەپ باقمىغان بولسىمۇ، بىچارە چوكان ئېرى بۇرۇنقىدەك ئۆزىگە كۆيمەيۋاتقاندەك، ئاغزىدا دېمىسىمۇ، يۈرىكى سېقىلىۋاتقاندەك ئىچ — ئىچىدىن بوغۇلۇپ يۈرەتتى.

بىچارە چوكان ئاغزى تىنماي توي قىزىتىۋاتقان بۇ ئاياللارنىڭ ئارىسىدا ئولتۇرۇپ بولالماي قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن ئاغزىنى توسۇپ بۇقۇلداپ يىغلىغىنىچە ئۆزىنى تالاغا ئاتتى...

— زۇۋاننى يىغسا يامان بولامدىغاندۇ؟! — گۈلھەسەلخاننىڭ قېيىنئانىسى داستىخىنىنىمۇ ئۇنتۇپ، كېلىنىنىڭ كەينىدىن چىقىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى، — باشقىلارنىڭ ئىشى بىلەن نېمە كارىلىرى بار ھەرقايسىلىرىنىڭ؟ !

ئاياللار ئاغزىغا چىۋىن كىرىۋالغاندەك جىممىدە بولۇشۇپ قالدى.

شۇ تويدىن كېيىن گۈلھەسەلخاننىڭ كۈنلىرى تېخىمۇ ئازابقا

تولدى. ئۇ مەھەللە ـ كويلاردا ئوماق بالىلىرىنى چوكۇلدىتىپ سۆيۈۋاتقان، ئوينىتىۋاتقان ئۆزى دېمەتلىك چوكانلارغا قاراپ ئېرىنىك، قېينىئاتا ـ قېينىئانىسىنىڭ ئالدىدا ئەيىبكارەك بىر تۇيغۇدا بوغۇلىدىغان بولۇپ قالدى.

ـــ مەن بۇنداق ئۆتۈۋېرىشكە چىدىيالمايمەن، ـــ دېدى چوكان ئازنا كۈنى ئانىسىنىڭ باغرىغا ئۆزىنى تاشلاپ، ـــ مېنى ئېلىپ قېلىڭ، ئانا!

ـــ ئېرىڭىزنىڭ بۇ چاغقا قەدەر سىزنى ئاق ـ كۆڭ دەپ باققان يېرى يوققۇ، نېمانچە دەرد تۆكىسىز، قىزىم؟

ـــ مەن ئىچ ـ ئىچىمدىن بوغۇلۇپ كەتتىم، ئانا!

ـــ سىز تېخى كىچىك، ـــ دېدى ئانىسى جانسىز قوللىرى بىلەن گۈلھەسەلخانىنىڭ زەپىران بولغان يۈزىنى سىلاپ، ـــ قورساق كۆتۈرۈشىڭىزنىڭ پەسلى بار. ئاڭلىسام قۇربان ھېيىت كۈنى يەتتە ئۆيدىن گۆش تىلەپ سامسا يېقىپ يېگۈزسە، ھەرقانداق تۇغماس خوتۇنمۇ قورساق كۆتۈرۈپ تۇغارمىش. خۇدا نېسىپ قىلسا ئالدىمىزدىكى ھېيىتتا شۇنداق قىلاي دەيمەن. شۇ چاغدا قوشلاپ ـ قوشلاپ تۇغۇپ، ئېرىڭىزنى بالىغا كۆمۈۋېتەمسىز تېخى!

گۈلھەسەلخانىنىڭ ئۇمىدسىز كۆزلىرىگە كۈلكە ياماشتى. ئۇنىڭغا ئانىسى ئەزەلدىن مۇشۇنداق ئۇمىد، خۇشاللىق ئېلىپ كېلەتتى، بولۇپمۇ ئانىسىنىڭ ئۇنىڭغا قوشماق مېغىز ساقلاپ بېرىشى قىزىق ئىدى. شۇ يوسۇندا يەنە پەسىل ئالماشتى. گۈلھەسەلخان قۇربان ھېيىتتا يەتتە ئۆيدىن گۆش تىلەپ ياققان سامسىنىمۇ يېدى، لېكىن ئۇ بەگلىكتىكى ھەممە كىشىنىڭ ئاغزىدا «تۇغماس خوتۇن» بولۇپ قېلىۋەردى.

10. قىز خوتۇننىڭ خۇلۇقى

مولىقۇناخۇنىڭ زەردىسى يامان، قولى ئىتتىكلىكىگە

گۈلئىمىنخان گەپ ئانىسى، ئىچىدە گەپ ياتمايدىغان، ئايىغى سۈيۈق خوتۇن بولۇپ چىقتى. موللىقۇناخۇن رەھمەتلىك خوتۇننى «مۆرىمەس»، «زۇۋانسىز» دەيتتى. ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ گۈلئىمىنخاننى «زۇۋۇك»، «كاناي» دېگىنى بەگلىكلەرنىڭ قۇلىقىغا كىرىپ قالىدىغان بولدى. شۇنداق قىلىپ، توينىڭ ئۈچىنچى كۈنى موللىقۇناخۇننىڭ مۇشتى گۈلئىمىنخاننىڭ قاپىقىنى كۆكەرتىپ ئۈلگۈردى.

— ئۆزۈم سېرىق، كۆزۈم كۆك بولغاندىكىن، قارىمۇتۇققىنا ئەرگە تېگەرمەن دېسەم، ئاخىر سىلىگە نېسىپ بولدۇم، — دالان ئۆينىڭ بوسۇغىسىغا كاسىسىنى قويۇپ، مۇنىسەنىڭ ئانىسىنىڭ يېنىم چۆچىكىگە يېنىم چىلاپ ئولتۇرغان گۈلئىمىنخان تۇيۇقسىز شۇ گەپنى قىلدى. موللىقۇناخۇن پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىدا يۈك ئاتقۇچقا زەي سېلىۋاتاتتى. ئۇ قولىدىكى ئىشنى توختىتىپ، گۈلئىمىنخانغا مىختەك قادالدى:

— نېمە دېدىڭ، ھەي؟ !

گۈلئىمىنخان موللىقۇناخۇننىڭ كۆزلىرىدىكى غەزەپ ئۇچقۇنىغا پەرۋاسىز ھالدا بايىقى گېپىنى تەكرارلىدى.

— كۆڭلى پەس ! — موللىقۇناخۇن ئېتىلىپ كېلىپ، گۈلئىمىنخاننىڭ باش ـ كۆزىگە مۇشت، پەشۋا ياغدۇردى. گۈلئىمىنخان بوسۇغا ئالدىدىكى دەھلىزگە دۈم چۈشتى، چىرقىراپ ئاغزىنى بۇزدى. مۇنىسە ئۇلارغا قاراپ تۇرۇشتىن قورقۇپ قولىدىكى سۇپۇرگىنى تاشلاپ تالاغا قېچىۋالدى، ئۆستەڭ توقىيدىكى قارنى يوق سۆگەتنىڭ ئىچىگە مۆكۈپ ئولتۇرۇپ ئۆي تەرەپكە قۇلاق سالدى. دادىسىغا تىل سېلىۋاتقان گۈلئىمىنخاننىڭ ئۇنى ئەتراپقا بىر كەلدى.

مۇنىسەنىڭ ئانىسى موللىقۇناخۇننىڭ ئايىغىدا ئۇنسىز ياش تۆكەتتى، ئەمما بىر ئېغىزمۇ تىل ياندۇرمايتتى. مۇنىسە ئەقلىنى بىلىپ، دادىسىنىڭ ئانىسىنى شۇنداق قاتتىق ئۇرىدىغانلىقىنى كۆرگەنىدى.

ـــ يىغلاپسىزغۇ، مۇنسە؟

مۇنسە بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىدى، قىزنىڭ ئالدىدا نۇرمەمەت تۇراتتى. ئۇ قويلىرىنى ئۆستەڭ بويىغا شامالداتقىلى ئاچىققانىدى.

ـــ نېمىشقا يىغلايسىز، باقما ئانىڭىز نان بەرمىدىمۇ؟

قىز بېشىنى چايقىدى، قورسىقىنىڭ ئاچلىقى ئەمدى يادىغا يەتكەنىدى.

قوي قوغلاپ كەتكەن نۇرمەمەتنىڭ گەپلىرى قىزغا ئانىسىنى سېغىنىدۇردى. ئۇ بىر كېچىسى جىمجىتلا جان ئۈزگەنىدى.

ـــ ئويناشقانىنى بىلمەيدىغان سەت كالىكومشار، چۈپۈر گەدەن كىگىزچى! ـــ ئاغزى ـ بۇرنى قانغا بويالغان گۈلئىمىنخان ئاغزىنى بۇزۇپ موللىقۇناخۇننى تىللىغىنىچە ھويلىدىن قېچىپ چىقتى. قولىغا زەي ئاتىدىغان مۇشتاقنى ئېلىۋالغان موللىقۇناخۇن ئۇنى قوغلاپ كەلدى. گۈلئىمىنخان ئاغزىنى بوراندەك قويۇۋېتىپ ئۇنى تىللىغىنىچە قاچاتتى.

ـــ ھېلى ئۆلىدىغان يېرىڭگە قويىمەن، سېرىق! ـــ موللىقۇناخۇن چىلان ياغچىدىن ياسالغان پارقىراق مۇشتاقنى پۈلاڭلىتىپ ئۇنى قوغلايتتى. گۈلئىمىنخان كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىنى كۆتۈرۈپ قاچاتتى. ئىككىيلەن شۇنداق قوغلاشقىنىچە ئۆيلەر تىقماق ـ تىقماق مەھەللىدىن چىقىپ ئۆتەڭنى بېشىغا كىيىدى. ئىشىك ئالدىلىرىدا، ئۇجمە، ئۆرۈكلەرنىڭ سايىسىدا گەپ سېتىپ ئولتۇرۇشقان ئاياللار ناماتمان بىلەن گۈلئىمىنخانغا بويۇنداپ قارىشاتتى، كۈلۈشەتتى. ئۆتەڭدىكى تۆت يولنىڭ ئاچىسىدا كىمنىدۇر ساقلاۋاتقاندەك يىراقلارغا تىكىلىپ تۇرغان زەينەپ بولسا نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلەلمەي، بۇ يېڭى ئەر ـ خوتۇنلارغا چەكچىيىپ قارايتتى. بۇ ئادەملەر ئابدۇلئاشىقنىڭ ھاڭگىسى باغلاقتىن بوشىنىپ، ھاياسىزلىق بىلەن قۇناخۇننىڭ مىدىسىنى قوغلاپ ئۆتەڭدە ئالتوپىلاڭ كۆتۈرۈۋاتسىمۇ مۇشۇنداق كۈلۈشەتتى. گۈلئىمىنخان ناماتمانغا تۇتۇق بەرمەي

قېچىپ كەتتى. ئۇنىڭ سايىتۇگىمىنىگە يول ئالغانلىقىنى كۆرگەنلەر: «ئانىسىنىڭكىگە يامانلىدى بولغاي» دېيىشتى.

گۈلئىمىنىخانىنى ئۆيىگە ئەكېلىۋېلىش موللىقۇناخۇنغا بىر مۇشكۈلات بولدى. ناماتمانىڭ يولىنى مېڭىپ بېرىدىغان ئېچ كۆيەر تۇغقىنى يوق، ئۆزىنىڭمۇ بىرەر ئادەمگە ئىككى ئېغىز چىرايلىق گەپنى يوق ئىدى. شۇڭا، باشقىلار ئۇنىڭ تويىغا قول - قولچە ھە - ھۇ دېگەن بىلەن، بۇنداق ئۇشتاق - چۈشىشەك ئىشلىرىغا ئانچە ئارىلىشىپ كەتمەيتتى. ئۇ بىر ھەپتە ئىچىدە ئېشىكىنى توقۇپ سايىتۇگىمىنىگە ئۈچ قېتىم سوكۇلدىغاندىن كېيىن گۈلئىمىنىخانىنى ئاران ئەكېلىۋالدى. زۇۋانداز گۈلئىمىنىخان قايتىپ كەلگەن كۈننىڭ ئەتىسى مەھەللىدىكى ئاياللارغا بۇ ئىشنىڭ ئەزمىسىنى ئېزىپ دەپ بەردى:

— يامانلىۋالغان خوتۇننىڭ كەينىدىن كىرگەن ناشپىكەرنىڭ باشتا «خاپا بولماڭ»غا بىر تامباللىق چىتمۇ يوق، «ئەمدى، شۇ قولۇم ئىتتىكلىك قىلىپ ساپتىمەن، ئاستا ئۆيگە ئېلىپ كېتىمىز، خاپا بولماڭ ئېتىۋالاي» دەپ بىزىرىپ ئولتۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئانام راسا تويدۇردى!

— ئانىڭىز نېمە دېدى؟ — بەگلىكتىكى ئاياللار بۇنداق گەپنى ئاڭلاشقا بەك خۇشتار ئىدى.

— نېمە دەيتتى، — دېدى گۈلئىمىنىخان سېغىزغانىدەك ئۇنلەپ، — «بىر چىرايلىق قىزمىنى بەرسەم، ئۇرىدىغان يېرىنى تېپىپ ئۇرالماپلا، ئەمدى قاش - كۆزىدىكى كۆك يىتكۇچە بىرنەچچە ۋاق قېشىمدا تۇرۇپ تۇرسۇن» دېدى.

— موللىقۇناخۇنچۇ، ئۇ نېمە دېدى؟

— نېمە دە؟ ئامۇت ئالغان خۇرجۇندەك ساڭگىلاپ: «قولۇم تېگىپ كېتىپتۇ» دەپ بىزىرىپ تۇردى شۇ.

— كېيىنچۇ؟

— كېيىن يارىشقىمنى قىلىپ ئالدىمدا بىر كۆڭىلەكلىك گىرىپتىشىن قويدى.

ـــ شۇڭا، كۆڭلىڭىز يۇمشاپ، ئۇنىڭ كەينىگە چۈشۈپ كەلدىڭىز؟

ـــ مەن ئۇنىمسام، ئانام قوشۇپ قويدى.

مەھەللىدىكىلەر گۇلئىمىنىخانىنىڭ گەپلىرىدىن موللىقۇناخۇن ئىككىسىنىڭ سايىتۈگمىنىدە تېپىشىپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئاغزىنى ئېچىپلا قالدى. ناماتمان ئۇلارنىڭ ئۆيىدە ھۇنەر قىلغان كۈنلەردە گۇلئىمىنىخان موللىقۇناخۇنىنىڭ كىگىزگە گۈل بېسىشىغا قىزىقىپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ناماتمان ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ گۈل بېسىشنى ئۆگىتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئولتۇرۇپ يەنە گۇلئىمىنىخان موللىقۇناخۇنىنىڭ كىگىز پىشۇرۇشىغا قىزىقىپ قاپتۇ. يالغۇز ئىش قىلىپ ئىشنى چىڭىغا چىقىرىپ بولالماي قالغان ئۇستام ئاخىر ئۇنى يېنىغا تارتىپ، تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ بىللە كىگىز پىشۇرۇپتۇ...

مۇنىسە ئەسۋابلىرىنى كۆتۈرۈپ كۈندىكىدەك ئۆيدىن چىقىپ كەتكەن دادىسىغا چىنپۇتەلمەي قالدى. ئۇ مۇشۇ گۇلئىمىنىخان ئۈچۈن بىچارە ئانىسىغا ئازاب سالغان بولغىيمىدى؟ ئەمما، ناماتمان بىلەن بۇ ياش خوتۇنىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى غىژىلدىشىش كۈنسېرى كۈچىيىپ باردى. كىچىككىنە مۇنىسە دادىسىنىڭ ھۆ بولۇپ، قەي قىلىۋاتقان گۇلئىمىنىخانىغا شۇبھە بىلەن قاراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى.

موللىقۇناخۇنىنىڭ قوناق پاسىرىدەك ئېگىز، سۇمۇرۇلغانىدەك ئورۇق بىر ئادەملىكىگە گۇلئىمىنىخان توخۇدەك پاكار، مانتا كاۋۇسىدەك دىقماق چوكان ئىدى. موللىقۇناخۇنىنىڭ ياشاڭغىر كۆكۈچ كۆزلىرى غەم ـ تەشۋىشلىك، گۇلئىمىنىخانىنىڭ چېپىلغاق ئوغرى كۆزلىرى غەمسىز، ئويناق ئىدى. كىگىزچى زەردىلىك، گۇلئىمىنىخان سۈيۈق، شېتىلە ئىدى. قارىماققا تىرىكچىلىك غېمىدە قەددى يادەك ئېگىلگەن ناماتمان بىلەن ھېچنېمە غېمىگە كىرىپ چىقمايدىغان گۇلئىمىنىخان مۇنداقلا ئۇچرىشىپ قالغان، كېيىن يەنە ھەر ئىككىلىسى ئۆز يولىغا

ماڭىدىغان، بىر ـ بىرى بىلەن قىلچە ئالاقىسى يوق خىيالەن كېتىپ بارغان يولۇچىلاردەك كۆرۈنەتتى. گۈلئىمىنخان ئۆينىڭ قازان بېشى، يىپ ـ يىڭنە ئىشىنى قولىغا ئالىدىغان ئايالدەك ئەمەس، بەلكى مۇنداقلا كېلىپ كەتكىلى كەلگەندەك، يوقسۇزلۇق غېمى باسقان بۇ ئۆي بىلەن قىلچە ئالاقىسى يوقتەك ئۆيمۇئۆي غىتىلداپ يۈرەتتى. موللىقۇناخۇن ئىسسىقتا تىنچىپ قالغان ئاچچىق زاغرىنى پوتىسىغا تۇگۈپ ئىشىكتىن چىقىپ كەتكەن ھامان گۈلئىمىنخانىڭ كۇنى تۇغۇلاتتى. ئۇ كۇنبويى يىغىلمايدىغان دەسمالدەك قاپقارا يوتقانغا ئۆزىنى تاشلايتتى. چۇشكىچە ئېغىناقلاپ ياتقاندىن كېيىن تەكىيە بېشىدىكى ئەينەكنى قولىغا ئېلىپ تۇڭلۇكنىڭ ئۇدۇلىغا كېلەتتى. ئاندا ـ مۇندا سېرىق تۇكتىن باشقا ئاقلا كۆرۈنمىدىغان ئاشۇ سىدام قاش ـ قاپىقىغا ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق قاراپ كېتەتتى، قاشلىق ئېتەتتى. ئۇنىڭ بۇ قىلىقلىرىغا قاراپ مۇنسەنىڭ ئىچى پۇشاتتى.

11. مۇھەببەت شارابى

ـــ قانداق، خەت قىلىۋېتەملا يا، دادۇيجاڭ، ـــ مۇھەببەتخان بۇساقنىڭ ئىشخانىسىدا يەنە پەيدا بولدى، ـــ ياكى مەندەك تۇل ئولتۇرۇپ قالغان قېرى خوتۇنىنىڭ خېرىدارلىقىنى تاينلىق ئۆزلىرىلا قىلىۋالاملا يا؟

بۇساقنىڭ تىلى تۇتۇلدى، سىرلانمىغان قوپال ئۇستەلنىڭ تارتمىسىنى ئېچىپ، تامغىنى قولىغا ئالدى.

ـــ «تونۇشمىغان يار بىلەن مەشرەپ ئويناڭ نېمىشقا» دەپتىكەن، مۇھەببەتخان. پېيىنى بوغمىغان تەخەيدەك نەمۇنە چېپىپ يۈرىدىغان بىر قارا ئىشلەمچىگە تەگسىڭىز، ئوبدان بولماي قالارمىكىن؟ ـــ بۇساق تامغىنى تۇتۇپ ئولتۇرۇپمۇ جۇۋاننى رايىدىن قايتۇرۇشقا تىرىشاتتى، ـــ ياراشمىغان گۈلنى قىستۇلۇق ئەمەس، ئۇدۇل كەلگەن يولغا ماڭغۇلۇق ئەمەس...

— «چىشىڭنىڭ باردا گۆش يە» دەپتىكەن، بۇساقاخۇن. ئالدىمغا كەلگەن رىزىقتىن ياندۇرماڭا مېنى ! — مۇھەببەتخان ئېغىز تېگەي دەپ تۇرغان لوقمىدىن قۇرۇق قالمىغانىدەك تەقەززالىق ئىدى.

— مۇشۇ گېپىڭىز راستمۇ؟

— راست !

— يانمايسىز؟

— نىزەمبىللا يانمايمەن.

— پۇشايمان يېمەيسىز؟

— پۇشايمان يەپ قالسام، سىزنى ئىزدەيمەن.

— تامغىنى باستىم ئەمىسە؟

— ھە، بىر بېسىڭا نان يېگەندەك...

— مانا باستىم، ئەمدى يېزىلىق ھۆكۈمەتتىكى ھېلىقى كۆزئەينەكلىك كاتىپىنىڭ ئالدىغا ئاپارسىڭىز، ھايالىشمايلا قولىڭىزغا پەتتىنى تۇتقۇزۇپ قويىدۇ، مەخسۇلاي سىزنىڭ بولىدۇ.

— قۇلىقىمنىڭ تۇپىسىنى قاقمىسىڭىزمۇ بولىدۇ، كاتىپىنىڭ خەۋىرى بار، مەن مۇھەببەتخان ئاللىقاچان...

— چوڭ ئىش قىپسىز ئەمىسە، تۇتۇڭا، مانا خەت !

— ھەشقاللا !

مۇھەببەتخان ئېزىق چىشى قالمىغاندا يەنە ئەرگە تەگدى. ئۇ ئالدىنقى ئاخشام ئىس ـ بۇسىنى چىقارمايلا نامازشام تويى قىلىپ، مەخسۇتباينى ئۆيىگە ئەكىرىۋالدى.

ئايالىنىڭ ئۆيىگە كۆچۈرۈلۈپ، خوتۇن يەرلىكى بولۇپ قالغان ئەر بىلەن تەيىار ئۆيىگە ئەر ئەكىرگەن جۇۋانىنىڭ نېمە قىلىشۇاتقانلىقىغا قىزىقمايدىغان كىم بار؟ ئەمما، بۇ ئەر ـ خوتۇنلار تويدىن كېيىن يۇرت ـ مەھەللىدىكىلەرنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمەي قويدى. جۇۋاننىڭ چوڭ ئوغلى تاشاخۇن ئانىسىدىن ئەنسىرەپ ئىشىك ئالدىغا كەلسە، دەرۋازا ئىچىدىن تاقاقلىق،

هويلىنىڭ ئىچى تىمتاس تۇرغان... بالىلار ئانىسىنى ياش كۆيۈسى بىلەن مېھماندارچىلىققا كەتتىمىكىن دەپ ساقلىسا، تېخى بىر يەرگە ماڭغاندەك ئەمەس، كۈنبويى موربىسىدىن تۇتۇن چىقىۋاتقان. تاقىتى توشقان تاشاخۇن ئاخىر تامدىن ئاتىلاپ هويلىغا كىرىپتۇ. ئۆگەي دادىسى ــ مەخەت قارىغۇنىڭ پادىشاھنىڭكىدەك كۈننى كۆرۈپ هاڭۋېقىپ قاپتۇ.

هاي ـ هاي، خوتۇنىڭ راهىتىنى كۆرۈشنى بىلمىدىغان ناشىكەر... مۇھەببەتخانىنىڭ كۆيۈسى ئوچ قات كۆرپىنىڭ ئۈستىدە قۇراق تەكىيىگە قىيسىيىپ كالتە ئىشتان بىلەن يانپاشلاپ ياتقۇدەك. پىشۇرۇلغان پاقلان گۆشى، ئۆپكە ـ هېسىپ، پوشكال، تۇخۇم، ياڭاق، بادام، هەسەل دېگەندەك نازۇنېمەتلەر ئالدىدىكى داستىخانغا تىزىلىق تۇرغۇدەك. تۇتۇن دەستىدىن كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن بىچارە مۇھەببەتخان بولسا ئوچاقنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئوت پۈۋلەۋاتقۇدەك. كانارغا ئېسىلغان پۇتۇن ـ سۇرۇك قوينىڭ گۆشى، سېۋەت بىلەنلا قازان بېشىغا ئەكىرىپ قويغان تۇخۇملار... قايسى كۈنلىرى تېخى خەقكە مەدىكار ئىشلەپ يۈرگەن بۇ كەلگۈندىنىڭ (يېشى ئۆزىدىن كىچىك بۇ مەخلۇقنى ئەمدى كۆيۈ ئوغۇل دېيىش كېرەكمۇ ياكى تۇل ئانىسىغا ئەر بولغاندىكىن، دادا دېيىش كېرەكمۇ؟ تاشاخۇننىڭ ئاغزىغا هېچبىر گەپ ئەپلىشىدىغاندەك ئەمەس...) مەئىشەتلىك تۇرمۇشىنى كۆرگەن تاشاخۇن بۇ ئىشقا زادى نېمە دېيىشنى بىلەلمەي قاپتۇ. ئۆگەي دادا قىمىرلاپ قويماقتا يوق، خۇيلۇق توپاقتەك سەت پۇشۇلداپ بۇ چىللىمغان مېهمانىنى قارشى ئالمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. قازاندا پولۇ دۇملەۋاتقان ئانىسىمۇ ئوغلىغا چىش يېرىپ بىرنېمە دېيەلمەپتۇ. ئانىسىنى ئەمرىگە ئالغان كۆيۈ ئوغۇل (ياكى دادىمۇ؟)غا يەڭگىلتەكلىك قىلغىلى بولامدۇ، تاشاخۇن ئاستا كەينىگە يېنىپتۇ هەم ئانىسىنىڭ بۇ ياشقا كىرگەندە قىلغان ئىشىدىن، بالىغا كۆيمەي، ئەرگە چوكۇلدىغىنىدىن ئاغرىنىپتۇ.

مۇھەببەتخانىنىڭ دەرۋازىسى ھەپتە - ئون كۈنگىچە ئېچىلمىدى. كىشىلەر ئېتىز ئىشى بىلەن ئالدىراش بولسىمۇ، بۇ جۇڭانىڭ ئېتىزلىقىنى ئوت بېسىپ، قىلىدىغان ئىشى شۇ پېتىچە قېلىۋەردى. ئىشىنىڭ زادى قاملاشمىغىنىنى كۆرگەن تاشاخۇن ئىنى - سىڭىللىرىنى باشلاپ دەرۋازىنىڭ ئىلغۇچىنى ئاجرىتىپ ھويلىغا باستۇرۇپ كىردى.

— ئاناڭلارنى ئەمدى مەن ئالدىم، — دېدى ئانىسىنىڭ كۆيۈسى خىرقىراپ تۇرۇپ، — شۇڭا ئۇنىڭ ئۆلۈك - تىرىكلىكىگە ئۆزۈم ئىگە !

مۇھەببەتخانىنىڭ كالىسىنىڭ ئالىسى تېشىدا بولغىنى بىلەن، كۆيۈسىنىڭ ئالىسى ئىچىدە ئىكەن. ئۇ ئادەمنىڭ كۆزىدىكى دەھشەتنى كۆرگەن ئوغۇللار سەل چۆچۈپ، پەسكويغا چۈشۈپ قالدى. شۇنداقتىمۇ، كۆڭلىدىكى گەپنى دېدى:

— ئانامنى ئالغىنىڭلىغا بىز قارشى ئەمەس، ئاداش ! بۇ ئىشقا ئانام ئۆزى ئىختىيار قىلغان، ئەما...

شەمشەردەك پارقىراپ تۇرغان يېڭىسار پىچقىنى بىلەپ ئولتۇرغان مەخەت ئۇلارغا يەرنىڭ تېگىدىن سوغۇق قاراپ خىرقىرىدى:

— ئەمدى «ئەما» دېيىش كەتمەيدۇ، چىدىغانغا چىقارغان. ئاناڭلارنى ئەرگە بەرگەندىكىن، چىشىڭلارنى چىشلەپ چىداپ يۈرۈڭلار !

ئانىسىنىڭ ياش، قاۋۇل كەلگەن بۇ كۆيۈسىنىڭ پەيلى بۇزۇق بولغاچ، ئوغۇللار ئۆزى تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان ئۆيگە دەسسىيەلمەي كەينىگە يېنىشقا مەجبۇر بولدى. ھەپتە ئۆتمەي كېسەل چىراي بولۇپ قالغان، گەپدانلىقىدىن، چېپىلغاقلىقىدىن ئەسەر قالمىغان ئانىسىنى كۆرگەن ئوغۇللار نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قالدى.

بەگلىك گەپ ئۇۋۇسىغا ئايلاندى، ئىككى ئادەم ئۇچراشقان يەردە مۇھەببەتخانىنىڭ پارىڭى:

— مەخەت قارىغۇ مۇھەببەتخانىنى «ئالدىم» دەپ تۇز چاينىغان

كۈندىن باشلاپ ياۋۇز بىر مەخلۇققا ئايلىنىۋالغانمىش !
— جۇۋاننى چاڭگىلىغا ئالغانمىش.
— بىچارە خوتۇننى يېنىنى يەر يىلداتماي خىزمەتكە سالغانمىش.
— بۇقمەك ئۈسەرىمىش.
— ھاڭگىدەك تېپەرىمىش.
— ئىتتەك تالارىمىش.
— ئىش ـ ئەمگەك قىلماسمىش.
— قورسىقى تويماس ئىمىش.
— پۇل ـ پۇچەكلىرىنى يىغىشتۇرۇۋالغانمىش.
— ئۆي بولۇقىنى ئۆز نامىغا ئۆزگەرتىش ئۈچۈن چاپقانمىش.
— بىچارە جۇۋان ئۇ قاۋانغا قاش كۆتۈرۈپ قارىيالماسمىش.
بولۇۋاتقان پاراڭ راستىمۇ نېمە، مۇھەببەتخانىلىك ھېچكىمگە گەپ بەرمەي چاڭىلداشلىرى، يۇرتنىڭ ئۇيقۇسىنى بۇزۇپ ناخشا ئېيتىشلىرى ئاڭلانماس بولدى.

12. ئۇز خوتۇنغا بۇزۇلغان

ئۇزاقتىن بۇيان ھۇنەردىن قالغان ئابدۇلئاشىق گۇلپاتتىنى نىكاھىغا ئالدى. ئۇ «خەق نېمە دەپ قالار» دەپ ئولتۇرىدىغان، بىر ئىشقا ئارىسالدى بولىدىغان ئەركەكلەردىن ئەمەس ئىدى. نىكاھ ئوقۇغاندا ساموق موللامنىڭ ئۆزىنى بىلەرمەن كۆرسىتىپ توقۇغان پەتۋالىرى دېگەن يوق ئىش. ئاشىقاخۇنۇمنىڭ قىزارغىنىمۇ، گۆشلۈك يۈزىنىڭ پىت ئۆمىلىگەندەك چىملىدىغىنىمۇ بىكار. «نېمىگە خىجىل بولىمەن، — دەپ ئويلايتتى ئۇ، — يا مەن بىر مۇھەببەتخانەدەك قېرىغاندا ئەرگە تېگىدىغان داپ يۈز خوتۇن بولمىسام».

ئابدۇلئاشىق بىر چاغلاردا چۈغۇندەكتەك ھەلىمىخان بىلەن توي قىلغاندا، ئۇنى كوپىراتسىيەنىڭ بايىتىلى قوشۇلغان ياريار ھارۇنغا چىقىرىپ، يول بويى ھارۇنىنى غىجەك چالغاندەك غىچىلدىتىپ مەھەللىگە ئەكەلگەن. ھەلىمىخانىنىڭ تاپىنىدا سۆرىلىپ تۇرىدىغان غىجىم رومال، پەشلىرى يۈگۈرگەندەك پالاقشىپ تۇرىدىغان قارا دىراپ پەلتو، ئۆزى ئەپچىل قوللىرى بىلەن تەتۈر كۆندىن گۈل كەلتۈرۈپ تىككەن ئېگىز پاشىنلىق قىزىل ئۆتۈك... دېگەندەك چالا ـ بۇلا بىر قۇر كىيىمنى تويلۇق قىلىپ سالغان. مانا بۇگۈن گۈلپاتىنى ئاتايىن تاكسى جابدۇپ، ناغرا ـ سۇناي بىلەن يۆتكىدى. بۇ خوتۇنىنىڭ يېگەن ـ ئىچكەندەك، سوقا سەندەلدەك مىلىق ـ مىلىق ئۇستىخىنىغا لىققىدە كەلگەن توي كۆڭلىكى شەھەرگە جابدۇنغان چاۋارچىنىڭ ئىشكىنىڭ ئايىغىدا سۆرۈلۈپ قالغان ئاق توزغاقلىق چاۋاردەك نە ـ نەلەرگىچە سۆرىلىپ تۇراتتى. قۇلاق، بويۇن، بىلەك، بارماقلىرىغا سىلىۋالغان ئالتۇن جابدۇقلىرى ۋالىلداپ پارقىرايتتى ئۆزى پەرۋاسىز، تەمكىن ھالدا ماڭاتتى. قوللىرىنى ئىشقىلاپ، قاش ـ كۆزلىرىنى ئوينىتىپ يېڭى خوتۇنىنى ئۆيگە باشلاپ ماڭغان ئاشقاخۇن بولسا پۇتى كۆيگەن توخۇدەك ھېلى ئۇيانغا ـ ھېلى بۇيانغا ئۆتەتتى. يېڭى خوتۇننى ئۇركۈتۈۋاتقىي ئۆگىتىۋېلىش كويىدا پالاقلاپ قىلىمغانلىرى قالمايتتى.

ئەتىگەندىن بېرى تويدا چېپىشپ بەرگەن، ھە ـ ھۇ قىلغانلار تارقاپ كېتىشتى. كۆز يېشى قۇرۇمغان سەلىمە بىلەن سائادەتمۇ دادىسىغا خوش دېمەستىن، ئەرلىرىنىڭ پېشىنى تۇتۇپ كېتىشى. ھەممە ئىشقا سوغۇق نەزەردە قاراپ بىر قىلىق ئىشقا قول تىقماي تۇرغان ئابلىمىتمۇ نەگىدۇر غايىب بولغاندى. ئۇ ئالمىخانىنىڭ ۋىسالىغا يېتەلمىگىنى ئۈچۈن دادىسىغا قېيىداپ يۇرەتتى. قاراڭغۇ چۈشۈۋاتقان ھويلىدا كالا، قويلار مۆرىشىپ، مەرىشىپ كىشىگە ئارامىلىق بەرمەيتتى.

قولداشلىرى، مەھەللىدىكلەر مۇبارەكلەپ باغلاپ قويغان بېلىدىكى بەلباغلارنى يېشۋېتىپ، ھېلى كالا قوتىنىغا، ھېلى قوي ئېغىلىغا يۈگۈرۈپ قالغان ئابدۇلئاشىق ھېچ ئىشقا دىققىتىنى مەركەزلەشتۈرەلمەي پالاقلاپ قالدى. ھېلى قىزىنى، ھېلى ئوغلىنى توۋلاپ بېقىپ ھېچكىمدىن سادا چىقمىغاندىن كېيىن جىلە بولغىنىچە مېھمانلىق ئۆيىدە قوش تەتىلا كۆرپىنىڭ ئۈستىدە چازا قۇرۇپ كېرىلىپ ئولتۇرغان ئارزۇلۇق خوتۇنىنىڭ يېنىغا كىردى:

— بىرەر پىيالە چاي ـ پايغا تاۋلىرى بارمىكىن، گۈلپاتى؟

— سورىماي ئەكىرىۋەرسىلە، ئىسسىقتا تەرلەپ ئولتۇرغىنىمنى كۆرمىدىلىمۇ؟ !

— ھە، كۆردۈم، كۆردۈم، يادىمغا كەلمەپتۇ، ھى ـ ھى ـ ھى... — ئابدۇلئاشىقنىڭ قەددى بىرئاز پۈكلەنگەن، تەمتىرىگەن ھالدا دېرىزە تەكچىسىدە تۇرغان چايدانىنى لىكىدە كۆتۈردى. قۇرۇق چايدان قولىغا ئىتتىك چىقىپ دېرىزىنىڭ قانىتىغا «تاراڭ»دە تېگىپ، شېشىسى چېقىلدى. چۆچۈپ كەتكەن گۈلپاتى بېشىدىكى روملىنى ئېلىپ، ئۆزىنىڭ يۈزىنى ئۆزى ئېچىپ، ئابدۇلئاشىققا قاشلىرىنى ئۇچۇردى:

— نېمانداق دوق قىلىسىز، غوجام، بىسمىللا دېمەستە؟!

— كۆرسە ماۋۇ ئىشنى، تېگىپ كەتتى، تېگىپ كەتتى.

— ئادەمنىڭ جەينىكىدەك چايدانىنى جايلىيالمىغان ئادەم باشقا نېمىنىڭ قېشىغا كەلسىگىز، ئىش بار ئوخشايدۇ.

— جايلايمىز خېنىم، جايلايمىز... — ئابدۇلئاشىق گەدىنىنى تاتىلىدى، — كۆرسە ماۋۇ ئىشنى، ماۋۇ شۇملارغا ئون ئاغزىم بىلەن دېسەم... ھاي سەلىمە، قېنى سەن؟

— توۋلىمىڭا غوجام ئۇ قىزىگىزنى، ئادەمگە سەت دومسىيىپ خۇددى !

— شۇنداق قىلدىمۇ ئۇ توخۇ پوقى، شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە

سەممگە سېلىپ قويماپسىلە، خوتۇن !

— خوتۇن دېمەي تۇرۇڭا، غوجام، ئادەمنى، — گۈلپاتى قىزارتىۋالغان لەۋلىرىنى پۈرۈشتۈردى، — ئەجەب بىر تۇرىدىكەن.

— خوش ـ خوش، سىلى نېمە دېسىلە شۇ.

— دەمدەردەك چۆرگۈلەيسىز، بىر يۇتۇم سوغۇق سۇمۇ تېپىلمىدىمۇ ئىچكىلى؟ — گۈلپاتى ئېقى يوغان كۆزلىرى بىلەن ئالدىدىكى كىشىگە مەنىستمەسلىك بىلەن قارىدى.

— سوغۇق سۇغۇ بار... ئىشىك ئالدىدا شىرىقلاپ ئېقىپ تۇرغان ئەركەك سۇ.

— ئەركەك سۇ، ھېلى كۆرەرمىزمىكى ئەركەكلىكىنى !

— كۆرسەتمەي ئەمىسە... شۇنچە قىلسام، بىرەر قېتىممۇ يېقىن كەلتۈرمىدىلە، بۇگۈن ئاخىر «تەگدىم» دېگۈزدۈم.

— تەگكەننى ھېلى كۆرىسىز، غوجام.

— ھى ـ ھى ـ ھى... — ئابدۇلئاشىق ئۆيدىن چىقىپ كېتىپ بىر چىنە سۇ كۆتۈرۈپ كىردى، — ئېرىقتىن ئەكىردىم يۈرەكنىڭ بېغىشىغا مۇزدەك تەگسۇن دەپ.

— ھىم، ۋاي نېمە بۇ؟ ! — قېتىقچىنىڭ قاچىسىدەك چوڭلا چىنىنى قولىغا ئالغان گۈلپاتى چىراغ يورۇقىدا چىنە ئىچىدە تۇرغان سۈدىكى چارچۇرۇك بىرنېمىنى كۆرۈپ چىرقىرىۋەتتى ھەمدە چىنىنى پەگاھقا — ئابدۇلئاشىقنىڭ ئالدىغا ئاتتى، — ۋاي قارا كۆڭۈل، مەينەت زاڭ، پاقىنى تىرىكلا يۇتۇپ قورسىقىنى يوغىناتسۇن دېگەنمىدىڭ مېنى !

— كۆرسە ماۋۇ ئىشنى... تالا گۆردەك قاراڭغۇ ئىكەن، — ئابدۇلئاشىق پارە ـ پارە چىنە پوچۇقلىرى ئارىسىدىن ئۆملەپ چىقىپ ئالدىغا كېلىۋاتقان پاقىنى غەزەپ بىلەن دەسسىدى. پەگاھ پاقىنىڭ قېنى بىلەن بۇلغىنىپ ئۆينىڭ ئىچىگە كۆڭۈلنى ئېلىشتۇرىدىغان بىر خىل سېسىق پۇراق تارالدى.

— ھۆ... ھۆ... — گۈلپاتى ئۆپكىسى ئاغزىدىن ئېتىلىپ چىققۇدەك بولۇپ، ھۆ قىلىپ ئورنىدىن تۇردى، سۆرىلىپ تۇرغان كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىگە دەسسەۋېلىپ پەگاھقا — مىجىلىپ تۇرغان پاقىنىڭ ئۈستىگە دۈم يىقىلدى، — ۋايجان... ۋايجان! ھۆ پاقا يىللىق زاكۇ! بايىقى تاكسىنى چاقىرغىن، مېنى شەھەرگە ئەكىرىپ قويسۇن!

— خاپا بولماڭلا، جېنىم گۈلپاتى! مەن قەستەن... — ئابدۇلئاشىق يەرگە تىزلىنىپ، ۋايجانلاپ ياتقان خوتۇنىنى يۆلىدى، — مەن قەستەن قىلمىدىم.

— ۋاي زاكۇ، قەستلىسەڭمۇ، قەست ئۇنىڭدىن ئارتۇق بولماس. ھۆ كۆڭلىنى مەينەت بېسىپ كەتكەن ماز! نېمانچە كەينىمگە كىرىۋېلىپ، قىز بالىنىڭ تويلۇقىدەك تويلۇق بېرىپ، شەرتلىرىنىڭ ھەممىسگە كۆنۈپ توي قىلدىكىن دېسەم، ئاشۇ دۈكىنىمغا كۆزۈڭ چۈشكەنمىدى، ماڭا چار پاقىنى تىرىك يۈتقۇزۇپ ئىچىمدىن تۈگەشتۈرۈپ دۈكان، ئالتۇن جابدۇق... ھەممىنى ئالاي دېگەنمىدىڭ!

— ئۇنداق دەپ كەتسىلە، مەن ئۇجۇقۇپ كېتىدىكەنمەن، گۈلپاتىخان...

— پاتىخان... ئاچاڭنىڭ قېشىغا بېرىپ «خان» دېگىنە، گېپىنىڭ تايىنى يوق لامزەللە!

ئابدۇلئاشىقنىڭ كىرىشكەن چىشلىرى، تۈگۈلگەن مۇشتى بوشاپ قالدى. ئۇ كۆز ئالدىدىكى خوتۇنىنىڭ ھەلىمىخان ئەمەسلىكىنى ھېس قىلدى. ئىتتىكلىك قىلىپ قويسا، بۇ خوتۇنىنىڭ «چىشنى باقماق»تا يوق، قولىنىڭ ئۇچىنى تۈتالماستىن، تويغا قەرز قىلىپ خەجلىگەن ئون مىڭ سومنىڭ كۆزىگە ياغاچ تىقىدىغانلىقىنى پەملىدى.

— ئاستا يېتىپ قالىلى، خاپا بولمىسىلا.

— كىمگە دەۋاتسەن بۇ گەپنى؟! — تالاغا چىقىشقا يۈلقۇنۇپ

تۇرغان گۈلپاتى ئۇنىڭغا ھۇرپەيدى، ــ ماشنا توۋلا، كېتىمەن !

ــ مەن خۇش بولاي، ــ ئابدۇلئاشىق گۈلپاتىگە يېلىنىپ ـ يالۋۇردى. ئىلگىرى ھەلىمخان ھەمىشە ئۇنىڭغا مۇشۇنداق يېلىناتتى، يالۋۇراتتى، ــ ما ئەللە ـ مەھەللىنىڭ ئالدىدا مېنىڭ ئىككى پۇللۇق يۈزۈم قالمىغىلى تۇردى. بۇگۈن بىر كېچە قونۇپ بەرسىلە، جېنىم گۈلپاتى... قانداقلىقمىنى بىلىپ قالىلا، قاملىشىپ قالمىز. مېنىڭ سىلىگە كۆيۈپ ـ پىشقىنىمنىڭ ھەققى ـ ھۆرمىتى ئۈچۈن بولسىمۇ...

ــ ھىم، ــ گۈلپاتى دىمىقىنى قاقتى، ــ كۆيىمىش تېخى ! ۋۇي شۇنچە يىلدىن بېرى ئۇچ بالىنىڭ ئانىسىغا كۆيمىگەن، ئۇنى خارلىغان ئادەم مەندەك تەڭ يولدا دوقۇرۇشۇپ قالغان، كۆزىنىڭ پىتىنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ئىزدەپ يۈرگەن بىر خوتۇنغا كۆيەمدا؟!

ــ ئۇنداق دېسىلە، ماڭا ئۇۋال بولىدۇ، ــ ئابدۇلئاشىق يوغان قارا كۆزلىرىگە مۆللىدە ياش ئالدى، ــ يۈرسىلە، سىيىپ كىرىپ يېتىپ قالىلى، ــ ئۇ گۈلپاتىنىڭ ئاپپاق پەلەي ئىچىدىكى قولىنى تۇتۇپ ساراي ئۆيگە تارتتى. بىرئاز پەيلىدىن يانغان گۈلپاتى ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

ــ نېمانداق قالايمىقان، رەسۋا ئۆي بۇ، خۇددى شەھەرلىكنىڭ ئەخلەتخانىسىدەك؟! ــ ئايال ئۆيگە كىرىپ كەينىگە داجىدى.

ــ شۇ، بۇرۇنقى قېرىنىڭ تۇتقان ئۆيى.

ــ سىز ئۆي يىغىشتۇرۇشنى بىلمەمسىز؟ مېڭىڭا ئەسكى ئىشتان، كونا چاپانلارنى يىغىشتۇرۇپ، يوتقان سېلىڭ. قەيىرى توي بولغان ئۆي بۇ؟!

ــ ماقۇل، ماقۇل...

ئابدۇلئاشىق ئۆمىلەپ يۈرۈپ ئۇنى ئۇيانغان ـ بۇنى بۇيانغا تاشلاپ قالايمىقانچىلىقلارنى ئاز ـ تولا بېسىقتۇرغاندىن كېيىن كاتقا يىغىلىق تۇرغان يوتقان ـ كۆرپىلەرنى ئۆرۈپ ـ چۈۋۈپ،

تېگىدىن پاكىزەك يوتقان ـ كۆرپىنى سۇغۇرۇۋېلىپ، تۆرگە سالدى. نەچچە ھەپتە ئىلگىرى دەل مۇشۇنداق چاغدا بالىلىرىنىڭ ئانىسى ھەلىمىخان سېلىپ بەرگەن يوتقانغا كىرگىلى ئۇنمايۋاتقان ئۇنى ئېشەك تايىقى بىلەن قوغلىغان، ئۆزىنىڭ تۇتقان ئۆيىگە پاتمىغان بىچارە خوتۇن ئۆيدىن چىققانچە يېزا بازىرىغا بېرىپ، گۈلپاتىدىن ئۆلگۈدەك تاياق يېگەنىدى.

— كەلسىلە، ئورۇن سالدىم.

— ئۆتسىلە مايانغا ! قورسىقىم ئېچىپ كەتتى خۇددى.

— نان ئەكىرەيما؟ تويدا ئادەمگەرچىلىك قىلغانلار خون ـ خون بىلەن نان قويغاندەك قىلىۋاتاتتى.

— ئۇ قېتىم كەتكەن نانلىرىنى ھاۋانچىدا سوقۇپ، بۇرۇنقى شىداق خوتۇنلىرىغا ئەۋەتىپ بەرسىلە. خان ئاچلىرىنىڭ كۈندە ياتار چاغدا يوتقانىنىڭ بېشىغا كېلىپ، تويغۇچە گۆش يەپ ياتىدىغان ئىشى بار.

— گۆشتىن غەم قىلمىسلا، ئاغزى ـ بۇرۇنلىرىدىن ئاشقۇدەك بار، — ئابدۇلئاشىق گۈلپاتىگە قاراپ چىشلىرىنى چىقىرىپ ھىجايدى ھەم نېمىدۇر بىرنېمىنى شەرەتلىدى.

— نېمە دەيدۇ ما كالىكومىشار؟ — گۈلپاتى يەنە خۇيى تۇتقانچە ئابدۇلئاشىققا ئالايدى، — ئۇ گۆشلىرىچۇ ئا ئېشەكتىمۇ بار، بېرىپ ئىتقا تاشلاپ بەرسىلە جۇگۇسلا !

بازاردا تاتلىق چاقچاقلىرى، ئويناپ تۇرىدىغان قاش ـ كۆزلىرى بىلەن كۆزىگە ھۆر ـ پەرى كۆرۈنگەن بۇ تەتۇر ئۇستىخان خوتۇنىنىڭ كۈرسۈكى تۇتقان قانجۇقتەك تالاپ يېقىن كەلتۈرمەيۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئابدۇلئاشىق نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قالدى.

— گۈپەيدەك دىردىيىپ تۇرمايۋېتىپ، تويلۇق ساندۇقۇمنى ئەكىرسىلە، ماڭسىلا.

ئابدۇلئاشىق نەقىشلىرى كۆز قاماشتۇرۇپ تۇرغان تويلۇق

ساندۇقنى ئىنجىقلاپ كۆتۈرگىنىچە ئۆيگە ئەكىرىپ، ياستۇقنىڭ بېشىغا قويدى.

ــ ماڭسىلا، ئەمدى چىقىپ ئىشىك ـ تۆڭلۈكنى تاقاپ كىرسىلە، ــ گۈلپاتى توي كۆڭلىكىنى سالغاچ ئاشقىئاخۇننى يەنە تالاغا ھەيدىدى.

«خۇداغا شۈكۈر، ئاخىر ئەيۇھشكە كېلىدىغان بولدى بۇ تاتلىق...» گۈلپاتىنىڭ يۈمشاپ قالغاندەك كۆرۈنگىنىدىن نەپسى تاقىلداپ كەتكەن ئابدۇلئاشىق دەرۋازىنى پۈختىلاپ ئېتىش ئۈچۈن ھويلىغا چىقتى. شۇ چاغدا ئايال جالاق ـ جۇلۇق قىلىپ ساراي ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئىچىدىن زەنجىرلەۋالدى. ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كەينىگە يانغان ئابدۇلئاشىق ئىشىكنى تاقىلدىتىپ چەكتى.

ــ قانداق قىلغانلىرى بۇ، گۈلپاتى؟ ئىشىكنى ئاچسىلا!

ــ ئىشلىرىنى قىلىپ ھويلىدا ئۇخلاپ قالسىلا! ــ ئۆي ئىچىدىن چوكاننىڭ جاۋابى ئاڭلاندى.

ــ ئۆگزىگە چىقىپ تۆڭلۈكتىن سەكرىيەلەيمەن جۇمۇ! ــ ئابدۇلئاشىق ئىشىكنى ھېلىلا ئاجرىتىۋېتىدىغاندەك قاتتىق جالاقلاتتى.

ــ مەن گەپ قىلدىم، ئۇخلاپ قالسىلا ئەمدى.

ــ مېنى ئۇنداق موللا پوكپوك كۆرمىسىلە جۇمۇ، سەككىز مىڭ كوي خەجلەپ خوتۇن ئېلىپ، توي ئاخشىمى تالادا ياتىدىغان ئاشقاخۇن ئەمەس مەن! ــ ئەرنىڭ ئەمدى رەسمىي ئاچچىقى كەلگەنىدى.

ــ سىلى ئىش كۆرمىگەن ئادەممۇ نېمە؟

ــ نېمە دېگەنلىرى بۇ؟

ــ مەن ئاي كۆرۈپ قالغان، ئىش ئۇقمايدىغان!

ئابدۇلئاشىق مېكىيان قوغلاپ ھېرىپ قالغان قېرى خورازدەك جىمىپ، بوشىشىپ قالدى.

— ئەستاغپۇرۇللا، بۇ هويلىدا يا يوتقان كۆرپە بولمىسا، داق يەردە قانداق ياتىمەن؟...

ئۆينىڭ چىرىغى ئۆچتى. سۈپىدا سالپىيىپ ئولتۇرۇپ قالغان ئابدۇلئاشىق ئۆگزىدىكى مۇشۇكنىڭ ۋەھىمىلىك مىياڭلىشىغا قۇلاق سالدى:

— مىياۋ - مىياۋ - مىياۋ !...

شۇ ۋاقىتتا يەنە دەرۋازا تۈۋىدە شىپىرلىغان بىر شەپە ئاڭلاندى.

تۇگۇلۇپ ئولتۇرغان ئابدۇلئاشىقنى ئىختىيارسىز قورقۇنچ باستى.

تۆتىنچى باب

نادامەت

1. كۈننىڭ قارىسى

داڭ، داڭ، داڭ !
ئاشخانىدا زاڭ.
قىزىق ئەپ بېرەي،
بىر تويغۇچە يەڭ !

چۈرقىراشقىنىچە مەھەللىدىن چىقىپ كەلگەن بالىلار ئۆتەڭدىكى تۇغانىنىڭ ئايىغىغا كېلىپ كىيىملىرىنى سېلىپ، ئۆزىنى ئۆستەڭگە تاشلاشقا تەمشەلدى. ئۆتەڭدىكى دۇكانچىلار، بىكارچىلار، ئۆتۈشۈۋاتقانلار بالىلارنىڭ قوشقىنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كېتىشتى.

ــ ھېلى قۇلىقىڭنى چىشلەيمەن، توڭ سويمىلار ! ــ كۈندىن - كۈنگە ئاۋاتلىشىپ قالغان ئۆتەڭدىكى قايسىبىر بوتكىدىن ئېتىلىپ چىققان بۇساق چوماق بالىلارغا قاراپ ھۆركىرىدى. ئۇنىڭ بىلەن تەڭ لوڭكىدە چىقىپ كەلگەن قارا غامبۇر ئىتى بالىلارغا ئېتىلدى.

ــ ئانا ! ... ــ بالىلار قورققىنىدىن بەدەر قاچتى. ئۇلار كىيىملىرىنى ئېلىۋېلىشقىمۇ ئۇلگۇرەلمەي قالغانىدى. ئىت قاۋغىنىچە ئۇلارنى قوغلىدى. يۈگۈرۈپ بولالماي قالغان بىر - ئىككىسىنىڭ كەينىدىن يېتىشۋالايلا دېدى.

ــ غامبۇر، غامبۇر... بۇيان كەل ! ــ بالىلارنىڭ جېنىنى ئالىقىنىغا ئېلىپ قېچىشلىرىغا قاراپ كۈلۈپ كەتكەن بۇساق

ئىتىنى چاقىرىۋالدى. ئىگىسىنىڭ چاقىرىشىنى ئاڭلاپ پەيلىدىن يانغان ئىت يېنىپ كېلىپ، سۆگەتكە يۆلىنىپ تۇرۇپ تاماكا يۆگەۋاتقان ئىگىسىگە سۈركىلىپ كۆچۈكلەندى. كىيىمى تۆغان بېشىدا قالغان يالىڭاچ بالىلار خېلى نېرىدا توختاپ كەينىگە قارىدى. خەتىرسىنى قىلىپ بولغان، ياشقا چوڭراق بالىلار ئۆزلىرىنىڭ يالىڭاچ ئەپتىدىن ئۈيلىپ، قارا باش قوناقتەك ساڭگىلاپ تۇرغان «جۇمبۇلجاڭ»لىرىنى ئالقانلىرى بىلەن توسۇۋېلىشقا تىرىشاتتى.

بالىلارنىڭ قوشقى بۇساقنىڭ ئوغرىسىنى قاينىتىپ، ئەستىلىكلىرىنى قوزغاپ قويغانىدى.

بۇ كوپىراتسىيە مەزگىلىدە پەيدا بولغان قوشاق ئىدى. ئۇ چاغلاردا ھەر كۈنى تاڭ سەھەر ۋە كەچتە «دولقۇن» بار ئىدى. بىر يىلنىڭ تۆت پەسلىدە زو ۋاقتى بىلەن داڭ چېلىناتتى. كىشىلەر قاراڭغۇدا كەتمەن، تاغارلىرىنى كۆتۈرۈپ، غالتەكلىرىنى سۆرەپ مۇدۇرۇلۇشكىنىچە ئېتىزلىققا چاپاتتى. ئەرلەر توپا، قىغ ئۈساتتى. ئاياللار تاغار يۈدەتتى. تاڭ سۈزۈلۈپ خېلى بىر ۋاقىتتا دولقۇن ئاخىرلاشقاندا، يەنە بىر داڭ چېلىناتتى. بۇ ئەتىرەت ئاشخانىسىدىن ئاڭلىنىدىغان داڭ ئاۋازى ئىدى. كىشىلەر كەتمەن، تاغارلىرىنى تاشلاپ، ئەينى چاغدا يۈرتنىڭ چوڭ ئۆستىكى بولغان مۇشۇ بەگلىك ئۆستىكىدە يۈز ـ كۆزلىرىنى يۇيۇپ قازان بېشىدا ئۆچرەت ساقلايتتى. تەستە تەگكەن بىر قاچا ئۈماچنى قولىغا ئېلىپ ئىشتىھا بىلەن ئىچىشەتتى. پارتىيەنىڭ شۇنچىلىك كۈن بەرگىنىگە شۈكۈر ـ سانا ئېيتىشاتتى.

ئۇ چاغلاردا بۇساقاخۇننىڭ دادىسى چوماقاخۇن داڭ چالاتتى. بۇساقاخۇننىڭ ئېسىدە قېلىشچە، دادىسى زەردىسى بار، سۈرلۈك ئادەم بولۇپ، سۈر ـ ھەيۋىسى پۈتۈن بەگلىككە بىر كېلەتتى. ئۇ چاغنىڭ ئادەملىرىمۇ ناھايىتى ئىتائەتمەن، ياۋاش بولۇپ، ھازىرقىدەك داڭغا كېچىكىپ قالىدىغان، تاشاخۇن، سىيىتچوڭ،

موللىقۇناخۇنلارنىڭكىدەك باشباشتاقلىق قىلىپ بازارغا كېتىدىغان، ھۇنەر قىلىمەن دەپ يۈرت ئاتلاپ چىقىپ كېتىدىغان ئەسكى خۇيى يوق ئىدى. بۇساقاخۇن ھەر كۈنى داڭ ئاۋازى بىلەن ئويغىنىپ كېتەتتى. دادىسىنىڭ ئاشۇ چويۇن چوماق بىلەن داڭ ئۇرۇشىنى ھەۋەس بىلەن تىڭشاپ ياتاتتى. ئۆزىنىڭمۇ تېزرەك چوڭ بولۇپ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئاشۇنداق داڭ ئۇرۇپ، ھېچنېمىنى تۈيماي ئېزىلىپ ئۇخلاۋاتقان كىشىلەرنى چۆچۈتۈپ ئويغىتىشنى، سارايسىمىگە سېلىشنى، چۆرىسىگە يىغىشنى، يۈزلىرىگە تۈكۈرۈكىنى چاچرىتىپ، كۆزلىرىگە قوللىرىنى شىلتىپ تىللاپ، ھەيدەپ يۈرۈپ ئىشقا سېلىشنى ئويلاپ قالاتتى. ئاشۇ كۈنلەردە خەقنىڭ ئاغزىدا تۈيۈقسىز بىر قوشاق پەيدا بولدى. بۇ قوشاق ئۇلار ھەمىشە قۇلاق تۈۋىدىن كەتمەيدىغان داڭ ئاۋازى بىلەن كۈندە ئۈچ ۋاقىلىق تامىقىغا ئايلانغان ئۇماچ، زاڭدىن بىزار بولۇپ توقۇغان «داڭ، زاڭ» دېگەن قوشاق بولۇپ، مانا ئەمدى بۇ قوشاقنى مۇنۇ ھارامتاماقلار ئوقۇپ يۈرەتتى. ئۇلارغا بۇنى كىم ئۆگەتتىكىنە؟ !

ئاشۇ كونا يىللارنىڭ بىر كۈنى «داڭ، زاڭ» دېگەن قوشاق بۇساقاخۇننىڭ دادىسىنىڭ قۇلىقىغا كىرىپ قالغاندىن كېيىن ئۇ ئەترەتتىكى كىشىلەرنى يىغىپ سۆبەھان توۋىسىنى بەرگەنىدى. ھەربىر ئادەمدىن بۇ قوشاقنى كىمدىن ئاڭلىغانلىقىنى بىر - بىرلەپ سۈرۈشتە قىلىپ، ئاخىر «گەپ ئانىسى» دەپ نامى چىققان قاسىم مەمەدانىنىڭ توقۇغانلىقىنى ئېنىقلاپ چىققانىدى. قاسىم مەمەدان مۇھەببەتخانىنىڭ ئېرى، تاشاخۇننىڭ دادىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاشۇ گەپدانلىقى بېشىغا چىقىپ، ئاخىر تاياقتا ئۆلدى...

قاسىم مەمەدانىنى ئېسىگە ئالغان بۇساق چوماق تاشاخۇننى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. «ھۇ ئەرۋاھ ، گور كۆز ! داداڭنىڭ قىسمىتىدىن تاشتەك زۇۋانسىز كۆرۈنگىنىڭ بىلەن ئىچىڭدە بىر گەپ بار سېنىڭ ! داداڭنىڭ ئۆلۈمىنى دادامدىن كۆرۈپ ماڭا غۇم ساقلىمىغان بولساڭ، خەقنىڭ ئاللىقاچان ئېسىدىن چىقىپ

كەتكەن قوشاقنى بۇ توڭ سويمىلارغا بىلدۇرۇپ نېمە قىلىسەن؟ چوقۇم سەن ئاشۇ مەخمۇت دېگەن پاخشىكىڭگە ئۆگەتكەن گەپ ! سەن يەنە تەشكىلسىزلىك قىلىپ، مېنىڭ تۇكۇمنى تارتىۋاتسەن. خەپ سېنى !» بۇساق چوماق تېخىچە كىيىملىرىنى ئالالماي بىردە ئۆزىگە بىردە يېنىدىكى ئىتقا قورقۇمسىراپ قاراپ تۇرۇشقان بالىلارغا، تاشاخۇننىڭ ئوغلى مەخمۇت قارىيغا ئاچچىق بىلەن ھۇرپەيدى. ئىتنى بالىلارغا كۇشكۇرتتى:

ـــ غامبۇر، ئالە، كۇش ـ كۇش !

ئىت يەنە بالىلارغا ئېتىلدى. بالىلار قورقۇپ چىرقىراشقىنىچە جېنىنىڭ بارىچە قاچتى.

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا... ـــ ئېغىز ـ بۇرنىدىن قويۇق ئىس چىقارغىنىچە كۇلۇپ كەتكەن بۇساق چوماق تاماكا خۇمارىدىنمۇ، ئۆزىنىڭ چىشىغا تەگكەن شۇمتەكلەرنىڭ يىغلاپ قېچىشلىرىدىنمۇ پۇخادىن چىققاندەك بولدى. ئۇ مۇشۇنداق چاغدا ئۆزىنى كەنتنىڭ ھەقىقىي غوجىسىدەك ھېس قىلاتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە بەگلىكتىكى نان قېپىلارنىڭ ھەممىسى قېچىپ كېتىۋاتقان ئاشۇ كۆتى ئوچۇق سويمىلاردەك ئۆزىدىن قورقۇشى كېرەك ئىدى...

كونا چوماقچىنىڭ ئوغلى بولغان بۇساق ناھايىتى كەپسىز، ئاتىكارچا، ئاسمانغا پىچاق ئاتىدىغان بالا بولغان. مۇشتىتەك تۇرۇپ يۇرتتىن قاچقىچە چىقىپ كېتىپ، سىرتلاردا ئېقىپ يۇرگەن. زۇمرىخانەدەك چىرايلىق، ساددا قىزلارنى، قۇرۇلخانىدەك گول جۇۋانلارنى ئەخمەق قىلغان (ئەمدىلىكتە بىچارە زەينەپنىڭ ھامىلىدار بولۇپ قالغانلىقىنى ھەممە كىشى مۇشۇ شەپقەتلىكتىن كۆرۈۋاتىدۇ)، ھاراق، تاماكا، قىمار، جەڭگى ـ جېدەل دېگەن نەرسىلەرنى بەگلىككە شۇ ئېلىپ كەلگەن. بۇساق ئۆتەكىدە قىمارنى پەيدا قىلغاندىن كېيىن كەنتنىڭ تىنچلىقى بۇزۇلدى. دېھقانلار كوپىراتسىيەدىن قۇتۇلغاندىن كېيىن نەچچە ئون يىللاپ تىنچ، جېدەل ـ ماجىرادىن خالىي بولۇپ كەلگەن بۇ يۇرت

بىر دىنلا ئەنسىز چىلىككە تولغان، ساقچىلارنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيدىغان بىر يۇرتقا ئايلانغان.

چېكە چاچلىرى ئاقارغۇچە تاماكا، ھاراق، نەشە، ئوشۇق، تۇل خوتۇنلار بىلەن چېلىشىپ ئۆتكەن، تولا خوتۇن يەڭگۈشلەپ ئۇچ ـ تۆت بالىنى يېتىم قىلغان بۇساق سولاقخانىلاردا يېتىپ، جازا مەيدانلىرىدا ئىشلەپ، «مۇڭگۈزى لىڭشىپ» قالغاندا مەھەللىدە پەيدا بولدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ دادىسىنىڭ يىغىپ قويغان ۋەجىمۇ تۈگىگەن، ئۆيىدە بوران ئۇچۇپ تۇراتتى. بازاردا تېپىشىپ ئۆيىگە ئەكېلىۋالغان خوتۇنمۇ يامانلاپ ئۇنىڭغا ئارقىسىنى قىلغانىدى. قول ئىلكىدە قالمىغاندىن كېيىن ھېچبىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتالمىغان، يۇقىرىنىڭ قۇتقۇزۇش ئاشلىقىغا تايىنىپ كەمبەغەللەردىن بەتتەر كۇنگە قالغان بۇ بالا ـ قازا بىر زامانلاردا كۇندە ئۇچ ۋاق داڭ چېلىپ خەقنى مارشقا دەسسىتىدىغان دادىسىنى يادىغا ئالدى. ئۇ چاغلاردا ئۆتەڭدە كۆپىنچە كىشىلەر كېچە ـ كۇندۇز ئىشتىن باش ئالالماي يۇرۇپمۇ يىل ئاخىرىدا بويىنىغا قەرز ئاشقان، خۇرجۇن ـ تاغارلىرىنى كۆتۈرۈپ نورمىلىق قوناق ئۇننىمۇ ئالالمىغان بىلەن، ئۇلارنىڭ قازىنىقىدىكى خاپان ساندۇقتا ئاپپاق بۇغداي ئۇنى، يوغان قاپاقتا زىغىر يېغى كەم بولمايتتى. كۇز كىرگەندىن باشلاپ تاكى ئەتىياز كېلىپ ھاۋا ئىسسىغۇچە كانىردا پۇتۇن ـ سۇرۇك قوچقارنىڭ گۆشى ئۆكسۈمەيتتى. بەزىدە ئانىسى رەھمەتلىك كانىردا تۇرۇپ سېسىپ قۇرتلاپ كەتكەن قوي گۆشىنى ئېلىپ ئىتقا تاشلاپ بېرىشكە بۇيرۇيتتى. شۇڭا، ئۇلارنىڭ ئىتى يۇرت ئىچىدە بارچە مەخلۇقات ئەيمەنگۈدەك سېمىز، غامبۇر ئىت ئىدى. بۇساقمۇ بېقىش تاپقان ئاشۇ ئىتتەك باشقا بالىلاردىن ئەتلىك، گىروي، يامان چوڭ بولدى. ھەمىشە تەڭتۇشلىرىنى ئۇرۇپ ـ سوقۇپ، بوزەك قىلىپ پۇخادىن چىقاتتى. بۇنداق چاغدا دادىسى خۇددى ھېلىقى ئارزۇلۇق ئىتىنىڭ بېشىنى سىلىغاندەك ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ: «ئەركەك تۇكى بار ئارزۇلۇق بالام، زەردىسى بار ئەركىكىم» دەپ ئۇنىڭ

خوربكىنى ئۆستۈرۈپ تۇراتتى.

بېشىغا كۇن چۈشكەن كۇنلەردە ئاچ قورساق ھالدا ھويلىسىدا ئولتۇرۇپ دادىسىنى خىيال قىلغان بۇساقنىڭ ساقال باسقان چىرايى ئىپتىخارلىققا تولدى. ھازىرنىڭ ئۆزىدەمۇ دادىسى بىر قولىدا ئىتنىڭ بېشىنى، بىر قولىدا ئۆزىنىڭ بېشىنى سىلاۋاتقاندەك مەغرۇرلاندى. شۇ ھالدا بىرپەس دادىسىنىڭ قۇچىقىدا خىيالەن ئەللەيلىنىپ كۆز ئالدى بىردىنلا يورۇپ كەتتى. ئۇ ھەرقانچە بەدەل تۆلىسەمۇ بىر ئامالالارنى قىلىپ يۇرتنى قولغا ئالماقچى بولدى. ئۇ دادىسىغا ئوخشاش كۇندە ئۇچ ۋاق داڭ چېلىپ كەنتتىكىلەرنىڭ يۇرىكىنى جىغىلدىتىپ، كىشىلەرنى قاپقارا ئالقانلىرىدا چۆرگۈلەتمەكچى بولدى. شۇنداق قىلسا نېمە بوپتۇ، ئۇنىڭ دادىسىمۇ يۇرتنى مۇشۇنداق چۆرگۈلەتكەندىغۇ!

كىشىلەر مۇڭگۈزى ئىچىگە كىرىپ كەتكەن بۇساقنىڭ بەگلىككە ئانچە - مۇنچە خىزمەت تەكشۈرۈپ كېلىپ - كېتىدىغان يېزا كادىرلىرى، بولۇپمۇ مۇشۇ كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى بولۇپ كېلىپ - كېتىپ تۇرغان ياش، قىرقىم چاچ كادىر بىلەن پىيالە سوقۇشتۇرۇپ، ئاپاق - چاپاق بولۇپ يۇرگەنلىكىنى كۆردى؛ ھەتتا ئۇنىڭ يېزىلىق ھۆكۈمەت قورۇسىنى چۆرگۈلەپ يوغان قورساقلار بىلەن ئاپاق - چاپاق بولۇشۇپ يۇرگەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەرنىمۇ ئاڭلاشتى. ئادەم بولغاندىن بېرى بىرەر قېتىم يېزا - كەنت كادىرلىرىنىڭ گېپىنى توغرا دەپ باقمىغان، ئۇلارنىڭ ياخشى ئېتىنى ئاتاپ باقمىغان بۇ بالا - قازانىڭ مانا ئەمدى بىردىنلا ئۇلارنىڭ چاپىنىنى كۆتۈرۈپ، يالىقىنى يالاپ يۇرگىنىگە ھەممە ھاڭ - تاڭ قالدى. كېيىن ھېلىقى ياچېۋەكتەك ۋىجىك، قىرقىم چاچ شۇجىنىڭ تۇيۇقسىز كەنت باشلىقىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇۋېتىپ، ئۆمرىدە بىرەر قېتىم چېكىسىدىن تەر چىققۇدەك كەتمەن چېپىپ باقمىغان بۇساقنى قارانچۇق قىلىپ تىكلەپ قويغاندا بولسا،

ئىشىنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولدى.

كەنت باشلىقى بولغان بۇساق ئىشنى داڭنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتىن باشلىدى. ئۇ كەنت قورۇسىغا كېلىپ مەجلىسكە داخىل بولغان كىشىلەرنىڭ ئالدىدا پۈكلىنىپ تۈرۈپ كەنت شۇجىسىنى ناھىيەگە ئۆگىنىشكە يولغا سېلىپ قويغاندىن كېيىن، خۇددى دادىسىدەك ئىككى قولىنى كەينىگە قىلىپ گىدەيگىنىچە ھەممە كىشىگە تەكشى بىر قاراپ چىقتى. ئاندىن ئۆز ئىشىغا ماڭغىلى ئالدىراپ تۈرغان كىشىلەرنى ئولتۈرۈشقا ئىشارەت قىلدى:

ــ ھازىر... بۇگۈن... ــ ئاغزىنى چوڭ ئېچىپ گەپ باشلىغان بۇساق كىچىك بالىدەك گېپىنى تاپالماي دۇدۇقلاپ قالدى. بىردەم تۈرۈپ كەتكەندىن كېيىن بىركىمنى تىللاۋاتقاندەك گەپ باشلىدى، ــ ھەرقاندىقىڭ ئىشنى ئوبدان قىلمىساڭ بولمايدۇ. ھېلىمۇ ئاتام زامانىدىن قالغاندىن كېيىن ھەيدىگۈچىسى مۈگدەپ قالغان ئېشەكتەك سەن خەقنىڭ ئايىغى قويۇلۇپ قالدى ! مېنىڭ بىكارچى، لايغەزەل دېھقان بىلەن خۇشۇم يوق، ئەمدى مېنىڭ ئالدىمدا لاتا غىلاپلىق، لىقتاسمىلىق قىلىدىغان بولۇشساڭ، تۇيمايلا پاتىقىغا يەيسەن ! بۇگۈندىن باشلاپ مېنىڭ ماڭ دېگەن يېرىمگە مېڭىشىسەن، تۇر دېگەن يېرىمدە تۇرىشىسەن، قىل دېگىنىمنى قىلىشىسەن... ھەرقانداق ئادەمنىڭ يوغان باشلىق قىلىپ رۇخسەتسىز يۇرتىنىڭ سىرتىغا چىقىشىغا، باشقا يۇرتلاردا لاغايلاپ يۈرۈشىگە بولمايدۇ ! ئەگەرچەنده كىمدىكىم مېنىڭ بۇيرۇقۇمغا بويۇنتاۋلىق قىلىپ، ئۆزى بىلگەن سەنەمگە ئۇسسۇل ئوينايدىكەن، ئەڭ ياخشىسى تېرىۋاتقان يېرىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، يۇرتتىن ئۆيىنى كۆچۈرۈپ، كۈده ـ كۆرپىسىنى كۆتۈرۈپ كۆزۈمدىن يوقالسۇن، ئىككىنچى قېتىم ئالدىمغا كەلگۈچى بولمىسۇن !

كەچكى قۇياشنىڭ ئاپتىپىدا ئېڭىكىنى يۆلەپ، ئاغزىنى تۇتۇپ، قولىنى پېشانىسىغا سايىۋەن قىلىپ، تىزىنى قۇچاقلاپ

ھەر خىل قىياپەتتە ئولتۇرۇشقان كىشىلەرنىڭ كۆزلىرى بۇساقنىڭ كىرپە تىكىنىدەك يىرىك ساقاللىرى ئارىسىدا تىنىمسىز كاپىلداۋاتقان ئاغزىدا قېتىپ قالغانىدى. ئولتۇرغان يېرىدە ئۇيۇپ قالغاندەك ئۇستىخىنى مىدىر ـ مىدىر قىلمايتتى. چىرايى تارتىشىپ قالغاندەك قېتىپ ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلار ئېڭىكىگە تۇك چىققاندىن بېرى يۇرتىنى مالىمان قىلىپ، پات ـ پات ئەنسىزچىلىك پەيدا قىلىپ تۇرىدىغان، بىر مەزگىل يۇرتتىن يوقىلىپ، يەنە پەيدا بولغان بۇ بالا ـ قازانىڭ مانا ئەمدى تۇيۇقسىز ئۆزلىرىنىڭ بېشىغا دەسسەپ چوماق ئويناتقىنا تەييارلىنىۋاتقانلىقىدىن خاتىرجەمسىزلەنگەنىدى. شۇ تاپتا كىملەرنىڭدۇر ئېغىز ئېچىپ بىرنېمىلەرنى دېگۈسى، ھازىرقى كۈندە دېھقانلارنىڭ مەيلى دېھقانچىلىق بولامدۇ ياكى باشقا قوشۇمچە كەسىپ بولامدۇ، قانداق چاغدا نېمە ئىش قىلسا قىلىپ پۇل تاپسىلا، باي بولسىلا بولىدىغانلىقىنى سەمىگە سېلىپ قويماقچى بولدى. ئەمما، ئۇرۇش ـ جېدەل دېسە ئالتە يەردىن بەل باغلاپ دوغا چىقىدىغان بۇ قاپاق نوچى بىلەن تەڭ بولسا يوق يەردىن كۆڭۈلسىزلىك تېپىۋالىدىغانلىقىنى ئويلاپ ئۆزلىرىنى بېسىۋېلىشتى.

سۆزلىگەنسېرى ئاغزى ئېچىلىپ، جاۋغايلىرىدىن كۆپۈك ئاققىلى تۇرغان بۇساق چوماق كۈن ئولتۇرۇش بىلەن تەڭ تۇنجى مەجلىسنى ئاخىرلاشتۇردى ھەمدە تاشاخۇن، غوجاخۇن، قوپەك قاتارلىق بەش ـ ئالتە يۇمشاقباشنى تۇتۇپ قېلىپ، ھويلىسىدىكى كوپىراتسىيەدىن قالغان كونا ھارۋا چاقىنى بۇزۇپ قازىنىنى چىقىرىپ، بەگلىكتىكى تۆت يولنىڭ ئاچىلىغا داڭ قىلىپ ئاستى. ئەتىسى ئەتىگەندە ئۆتەڭدە زۇلۇم بىلەن ئۇرۇلغان داڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ئەينى يىللىرى كوپىراتسىيەنىڭ دېڭىغا كۆنۈپ كەتكەن بىر قىسىم كىشىلەر چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇشتى. «ئەتىگەندە ئىت پوق يېمەستە...» دەپ غۇدۇراشقىنىچە دوقمۇشقا يۈگۈرۈشتى. ئەمما، كۆپىنچە كىشىلەر، بولۇپمۇ يېڭى

چوڭ بولغانلار بۇ داڭغا پىسەنت قىلمىغان، سەھەر قوپقانلىرىمۇ ئۆز ئىشى بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتاتتى. بۇساق توختىماي داڭ ئۇرۇپ كىشىلەرگە ئارامىلىق بەرمىدى. بۇ يەرگە ئالدىن چىققانلارنى ئۆيىدىن چىقمىغانلارنىڭ ئۆيىگە چاپتۇرۇپ، ئۇلارنى چاقىرتتى. چاقىرتسىمۇ چىقمىغانلارنىڭ ئۆيىگە ئۆزى باردى. ئاغزىنى بۇزغىنىچە بىر - بىرلەپ ھەيدەپ ئاچىقتى. ئۇنىڭغىمۇ ئۇنىمىغانلارغا جەرىمانە قويۇپ، كەلسە - كەلمەس ھاشارغا تۇتۇپ، بەكرەك قارشىلىق قىلسا: «ھەددىڭىزدىن ئاشماڭ جۇماڭ، ھە !...» دېگىنىچە ئۇرۇپ - پەشۋالاپ دېگەن يېرىگە كەلتۇردى.

شۇنداق قىلىپ، بۇساقاخۇن دادىسىنىڭ روھىنى خۇش قىلىپ، كىشىلەرنى داڭغا بويسۇندۇردى. داڭغىلا ئەمەس، ئۆزىنىڭ كۆلىمى بىر دېنىلا كېڭىيىپ قالغان شەخسىي يەرلىرىگە قوش سېلىشقا، ئۇرۇق سېلىشقا، ئوتاق ئوتاشقا، بۇغداي، ئارپىسىنى ئورۇشقا، خامىنىنى تېپىشكە، قونىقىنى سوقۇشقا، چارۋا مالىلىرىنى بېقىشقا، ئېغىل - قوتانلىرىدىن قىغ چىقىرىشقا... ئىشقىلىپ ھەممە - ھەممە ئىشىغا كۆندۇرۇۋەتتى...

بۇگۈن بالىلارنى قورقۇتۇپ جېنىنى ئالغان بۇساق چوماق كىمنى ساقلايدىكىنتاڭ، ئۇ تېخىچە تۇغان بېشىدا قاراپ تۇراتتى. ئۇ ھازىر كالىدەك قورساق سالغان، تەقى - تۇرقى پات - پات موتوسىكلىتىنى گۈركىرەتكىنىچە كەنتكە پەيدا بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن تەڭ كېچىگىچە ھاراق ئىچىشىپ، غەزەل ئوقۇغىنىچە كېتىپ قالىدىغان سېكرېتارىنىڭكىدىن سۆلەتلىك بولۇپ قالغانىدى.

بالىلارنى قوغلاپ مەھەللە تەرەپكە كەتكەن ئىت تىلىنى ساڭگىلاتقىنىچە چېپىپ كەلدى. ئالدى ئىككى پۇتىنى كۆتۈرۈپ ئىگىسىگە ئېسىلىپ، تۇمشۇقىنى ئۇنىڭ ئاغزىغا سوزدى. بۇساق بۇ ھىماتچىسىنى بېشىنى سىلاپ «ئوبدان قىلدىڭ» دېگەندەك ئەركىلەتتى. ئۇ بەگلىكتىكى كىشىلەرنىڭ ھازىر ئۆزىدىن كۆرە بۇ ئىتىدىن بەكرەك قورقىدىغانلىقىنى بىلەتتى.

2. يار يولدا تۇزاق

سامۇق موللام ئادەتتە ئىسلىماخۇنلارنىڭ ئىشىكىگە ئانچە يوليمايتتى. لېكىن، بۇگۈن بۇ كىشى ھاسىسىنى توكۇلداتقىنىچە تۇپراق بېشىدىن ئۈدۈل كېلىپ، ئىسلىماخۇنىنىڭ ھويلىسىغا كىرىپ كەتتى.

خېلىدىن بېرى ئۇلارنىڭ نېمە ئىشلار بىلەن يۈرگەنلىكىگە كۆز - قۇلاق بولۇپ يۈرگەن سۇلايمىناخۇنىنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ ھېلىلىدەك قورۇلدى.

— ئۆيىگە موللام چىللاپتۇ بۇ قىزىلمۇچ، — سۇلايمىناخۇن قۇدىسىنىڭ دەرۋازىسىغا بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن غودۇكشىغىنىچە ھويلىسىغا قاراپ ماڭدى، — موللىغا ئوقۇتۇشنى مەندىن سورىسۇن، قېنى مەن قانداق ئوقۇيمەنكىن !

سۇلايمىناخۇن ئۆز - ئۆزىگە سۆزلىگىنىچە ھويلىسىغا كىردى. نەۋرىلىرى ئويناپ سۇپىغا تاشلاپ قويغان بىر ئەسكى قورچاقنى كۆرۈپ، ئالتۇن تېپىۋالغاندەك خۇشال بولدى. ئۇ قورچاقنى قولىغا ئېلىپ توپىسىنى قېقىشتۇرۇپ، ئالدىراپلا ئىچكىرى ئۆيگە كىردى.

— نېمە قىلىۋاتىسىلە، ھوي ئادەم؟ — ئېرىنىڭ كىچىك بالىغا ئوخشاش قورچاق كۆتۈرۈپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ، كەينىدىن كىرگەن زۇرنىساخان ھەيران بولۇپ سورىدى.

— كېيىن بىلىسەن، خوتۇن... ھازىر نېمە قىلىۋاتقانلىقىمنى سورىماي، خىل، ئۆتكۈر يوتقان يىگىنىسىدىن بىرنى تەييارلىغىنا !

— تۇۋا خۇدايىم، — زۇرنىساخان قولىنىڭ ئۇچىنى چىشلىگىنىچە يوتقان يىگىنىسى ئىزدەپ ماڭدى.

سۇلايمىناخۇن كۆڭلىگە قانداقتۇر بىر ئۇلۇغۋار ئىشنى پۈككەندەك، ئىشكى ئالدىدىكى ئۆستەڭ بويىغا چىقىپ گۈڭۈلداپ

ئايەت ئوقۇغىنىچە تەرەت ئالدى. ئاغزىنى مىتىلداتقىنىچە قۇدىسىنىڭ دەرۋازىسىغا سىنچىلاپ قاراپ قويۇپ، يەنە ئۆيىگە كىردى. خوتۇنىنىڭ ئەكىرىپ قويغان يېڭىسىنى كۆرۈپ يارىتىمغاندەك كۆزلىرىنى پۇرۇشتۇرۇپ دېدى:

— مۇشۇمۇ يوتقان يېڭىسى بولدىمۇ؟ ئادەم ئالدىراپ تۇرغاندا تۇزۇكرەك بىرنېمە تاپساڭچۇ، خوتۇن!

— بارى شۇ ئىكەن.

— ئەجەب ئادەم ھە دېگەندە، دورغا يارىماس خوتۇن ـ دە، سىلى!

— ئەمىسە قانداق قىلىمەن؟

— جۇڭالدۇرۇزنى تېپىڭلا بولمىسا.

— توۋا خۇدايىم، نېمە قىلىدىغاندۇ ئېشەككە توقۇم تىكىدىغان بىرنېمىنى؟

— مېنىڭ ئىشىمغا تولا ـ تىرىم ئارىلاشماڭلا جۇما، خوتۇن! مۇنداق چاغدا مەن نېمە دېسەم، سىلى ھە دەپ تۇرىسىلە... — سۇلايمىناخۇن زۇرنىساخانغا راسا بىر ئالىيىپ قارىغاندىن كېيىن دات بېسىپ كەتكەن جۇڭالدۇرۇزنى قولىغا ئېلىپ، سىرلىق رەڭىشتە قازناقتا كىرىپ، ئىشىكىنى تاقىدى. ھەيران بولغان زۇرنىساخان ئېرىنى نېمە ئىش قىلىدىكىن دەپ، دالان ئۆيدە ئۇنىڭ شەپىسىنى تىڭشاپ تۇرۇپ قالدى.

سۇلايمىناخۇن تۇڭلۇكىنىڭ ئۇدۇلىغا — پەگاھتىكى داق يەرگىلا يۇكۇندى. ئىچىدە بىرنېمىلەرنى پىچىرلىغىنىچە قورچاقتا بىرھازا تىكىلىپ قارىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئالدىرىماي ئولتۇرۇپ جۇڭالدۇرۇزنى قورچاقنىڭ كۆزلىرىگە سانجىپ، قارا يىپتا ئۇستىلىق بىلەن كەشتىلەنگەن ئىككىلا كۆزنى ئويۇپ «قارىغۇ» قىلدى. ئاخىردا بۇ جانسىز لاتىنى ئادەمدەك ئالدىدا ياتقۇزۇپ، جۇڭالدۇرۇزنى مەيدىسىگە قاداپ قويدى...

ئېرىنىڭ سىرلىق ئىشلىرىدىن گۇمان قىلىپ، ئاللىقاچان ئۆگزىگە چىقىپ ئۇلگۇرگەن زۇرنىساخان تۇڭلۇك بېشىدا تۇرۇپ

بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى كۆزىتىپ تۇردى. ئۆزىچە دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈپ: «كۆڭلىگە نېمە جىن چۈشتى بۇ كىشىنىڭ؟...» دەپ غەمگە پاتتى.

سۇلايمىناخۇن قازناقتا بىر كېچە كىرپىك قاقماي قورچاقلا بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ، دەم سېلىپ چىقتى. ئەتىسى تاڭ سۇزۇلۇشتىن بۇرۇن كېچە ئەركىسى بولغان مۇشۇكياپىلاقتەك مازارلىقتا ـــ ئىسلىماخۇنلارنىڭ ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ قەبرىسى بېشىدا پەيدا بولدى. ئوغرىدەك تۆت ئەتراپقا بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن، كەتمەن بىلەن ئازغانلار ئارىسىدىكى قەبرىنى بوشىتىپ قولىدىكى قورچاقنى كۆمدى. ئۇ بۇ ئىشلىرىنى تەرتىپ بىلەن ئورۇنلاپ بولغاندىن كېيىن، ئىسلىماخۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ تۇرۇپ ئۇنلۇك ئاۋازدا: «مېنى قەستلەۋاتقان ئوغرى، كۆزلىرىڭنى مۇشۇ قورچاقنىڭ كۆزىنى ئويغاندەك ئويۇپ تاشلىدىم، ماڭا گۆر كولاش كويدا سوقۇۋاتقان قارا يۈرىكىڭگە مۇشۇ قورچاقنىڭ يۈرىكىگە جۇۋالدۇرۇز سانجىغاندەك تىغ ئۇردۇم، ئۇچ كۈن ئىچىدە بوراندا قالغان پور توغراقتەك يىقىلىپ، مۇشۇ گۆردىن ـــ قورچاقنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئالارسەن، ئىلاھىم !» دېدى.

سامۇق موللامنىڭ سوزۇپ ئېيتقان ئەزان ئاۋازى ئاڭلاندى. بەگلىكلىكلەرنىڭ ئىشىك ـ دەرۋازلىرى غىچىرلاپ ئېچىلىپ، كىشىلەرنىڭ يۆتەلگەن، تەرەت ئېلىشۋاتقان، مەسچىتكە ماڭغان شەپىسى پەيدا بولدى. سۇلايمىناخۇن تۇلكىدەك شەپە چىقارماستىن مازارلىقتىن چىقىپ، مەسچىت تەرەپكە ئالدىنى قىلدى.

ئۇ كونىراپ تام ـ تورۇسلىرى تۆكۈلۈپ تۇرغان مەسچىتتە ھېچكىمگە تىكىلىپ قارىماستىن، ئۇدۇل كەلگەنلا بىر رەتتە توختىدى. پۇتۇن ئىخلاسى بىلەن بامدات نامىزىنىڭ سۇننىتىنى ئوقۇپ، دۇئاغا قول كۆتۈردى. دۇئا تۈگىمەستە يان تەرەپكە قاراپلا قاتتىق چۆچۈپ كەتتى. سۇلايمىناخۇنىڭ يېنىدا ئىسلىماخۇن ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىۋاتاتتى. «ئەجەب

مەندىن بۇرۇن مەسچىتكە چىقىپ بوپتۇ يا بۇ كۆكپىت ! بۇ چاغقا ئىككى كۆزى ئاغرىپ ياكى ھېچبولمىغاندا يۇرىكىگە سانجىق تۇرۇپ ئورۇن تۇتۇپ ياتقاندۇ دېسەم... ياق، ئالدىرىماي تۇتىدۇ تېخى ! ئەسلىدە چۈشى بۇزۇلۇپ، مەن قورچاقنى كۆمۈپ بولغۇچە ئورنىدىن تۇرۇپ مەسچىتكە چىقىۋالغان، خۇدادىن ئۆزىگە تەن ساقلىق تىلىۋالغان گەپ بۇ ئۇجاتلىق... تېخى ۋاقتى بار، ئاش ۋاقتىغچە كۆرىمىز، ھېلى ئېتىزلىققا قىغ ئېلىپ ماڭغاندا ئېشىكى ھارۋىنى سۆرەپ ئەپچىپ، ئېشىكى بىلەن يارىدىن موللاق ئېتىپ بويىنى قاتلىشىپ ئۆلىدۇ ياكى بولمىسا كونا تام بېسىپ...»

نامازنىڭ پەرزى باشلاندى. سۈلايمىناخۇن بىلەن ئىسلىماخۇن كۆڭلىدە بىر ـ بىرىنى تىللاپ ـ قارغاپ تۇرۇپ بىر مەسچىتە، بىر سەپتە، ھەتتا جەينىكى بىر ـ بىرىگە تېگىشىپ تۇرغان ھالدا ئاللاغا ئىقتىدا قىلدى...

ئىسلىماخۇن مەسچىتتىن يېنىپ ئۇدۇل تۇپراق بېشىغا كەلدى. ئاتا ـ بۇۋىسىنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا ـ تىلاۋەت قىلۇېتىپ توپىسى بوشتىلغان قەبرىگە كۆزى چۈشتى. « جەددى ـ جەمەتىمىنىڭ قەبرىسىگە تۇلكە ياكى جەسەت يەيدىغان لالما ئىتلار ئۆگىنىپ قالدىمۇ نېمە؟» ئۇ دۇئادىن قولىنى چۈشۈرۈپ نەمخۇش، بوش توپىغا تېخىمۇ ئىنچىكىلەپ سەپسالدى، ـــ لالما ئىت ياكى تۇلكە كولىغان بولسا بۇنداق تەكشى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ قويماستى، بۇ يەردە بىرئاز غەيرىي ئىشنىڭ ئۇپىناتى تۇرامدۇ نېمە...»

ئىسلىماخۇن تۆت ئەتراپىغا، مازارلىققا كېلىشۋاتقان، كېتىشۋاتقانلاغا بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن بىر يامانلىقتىن كۆڭلى ئۆرىدىگەن ھالدا زوڭزىيىپ ئولتۇردى، يۈمشاق توپىنى ئالدىرىماي كولاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ شىنىدەك قېتىپ كەتكەن بارماقلىرى شۇنچىلىك ئەپچىل ئىدىكى، كۆز ئالدىدا ھايالشمايلا تىز چۆككۈدەك ئورەك ھاسىل بولدى. مانا

شۇ چاغدا ئۇنىڭ قولىغا كاللەك لاتىدەك بىرنەرسە ئىلىندى...

ئىسلىماخۇن كۆزى ئويۇلغان، مەيدىسىگە ئورۇس مىخىدەك جۇۋالدۇزۇز سانجىلغان لاتا قورچاققا قاراپ بىرھازا تۇرۇپ كەتتى. خېلىدىن كېيىن ئېسىگە كېلىپ، قورچاقنى كۆتۈرۈپ مەھەللە تەرەپكە بۇرۇلدى. تەڭ يولدا كەتمەن كۆتۈرۈپ مەھەللە تەرەپكە كېتىۋاتقان قۇدىسى سۇلايمىناخۇننى كۆرۈپ گۇمانى تېخىمۇ كۈچەيدى.

— ھۇ، كېچىلىرى ئۇخلىمايدىغان قەستخور قىزىل كۆز، — دېدى ئىسلىماخۇن ئىتتىك قەدەملەر بىلەن كېتىۋاتقان سۇلايمىناخۇننى ئىچىدە تىللاپ، — قىزىڭنى خوتۇن قىلىپ ئالغان گۇناھى ئۈچۈن ئوغلۇمنى قارىلاپ ساقچىخانىغا سولىتىۋەتتىڭ، ئەمدى مېنى قورچاقتا بەند قىلىپ مازارلىققا ئاپىرىپ كۆمدۈڭمۇ ! خەپ توختاپ تۇرۇش، خۇمسىلار، قەست دېگەننىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى سەنلەرگە مەن ئۆگىتىپ قويىمەن ! — ئىسلىماخۇن غودۇڭشىغىنىچە ھويلىسىغا كىرىپ كەلدى.

ئېرىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ مىرۋانىخاننىڭ تۆت پۇتى ئوڭدا قالدى:

— ھوي، بۇ زورىگۇل دېگەن بىرنېمىنىڭ بۇلتۇر مۇشۇ ئۆيدە ئولتۇرۇپ تىككەن قورچىقى ! نەچچە ۋاقىتتىن بېرى نەۋرە شۇملار ئىككى ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كۆتۈرۈشۈپ يۈرەتتى.

— شۇنداقمۇ تېخى؟ ! — ئىسلىماخۇننىڭ قۇيقا چېچى تىك تۇرۇپ كەتتى، — ئىسىت، ئۆيۈمگە تۇزۇمنى يەپ تۇزلۇقۇمنى چاقىدىغان كېلىننى ئەكىرىپ قاپتىكەنمەن. بۇ قورچاقنىڭ كىيىمىنى نېمىشقا مېنىڭ كىيىملىرىمگە ئوخشايدىكىن دېسەم، ھويلامدا ماڭا تىكىلىپ ئولتۇرۇپ تىكىپتىكەن ـ دە، ئۇ ئايىغى قۇرغاق !

— سىلىنىڭ ئۇچلىرىدىن چۈشكەن كىيىملەرنى كېيىپ، تۆنەپ، دېسىلە !

ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن بىر ـ بىرىنىڭ گېپىنى قۇۋۋەتلىشىپ، بىر ـ بىرىنى پۇۋلىشىپ خېلى ئۇزاق قاينىدى. ھويلىدىكى بالىچاقا، نەۋرىلەرمۇ ئۇلارنىڭ ئاغزىغا قارىشىپ، تەرىپىنى ئېلىشتى. كېيىن مىرۋانىخان بىر ئەقىل تاپقانىدەك ئېرىنى ئالدىراتتى:

ـــ بولسىلا، ئاسمانغا قاراپ ھاڭۋېقىپ تۇرىۋەرمەي، شەھەرگە كىرىپ چىلتەنلىرىمنى ① تاۋاپ قىلىپ چىقسىلا. قەستىنى دەل ۋاقتىدا ئۆزىگە ياندۇرۇپ، جۇۋۇسىنى تەتۇر كىيدۈرەيلى بۇ ئۆلۈمتۇكلەرنىڭ!

ـــ ئاخشام سامۇق موللامنى قىچقىرىپ، خەتمىقۇرئان ئۆتكۈزگەندىكىن قەست ئۆزىگە يېنىپ كېتەتتى.

ـــ ئۇنىڭ ھۆكمى باشقا. بولسىلا دەيمەن...

مىرۋانىخان ئىسلىماخۇنۇنىڭ قورسىقىغا ناشتىلىق بېرىشنى ئۇنتۇپ، ئارقا ھويلىدىكى توخۇلارنى قوغلاپ يۈرۈپ سېمىز بىر مېكىيانىنى تۇتۇۋالدى ـ دە پۇتىنى چېتىپ، قانىتىنى بوغۇچلىدى. قازناقتىكى كاتتىن كونىچە تارازىغا بۇغداي بۆلۈپ، ئېغىر بىر چارەك قىلىپ تارتتى. بىرنەچچە يېرىگە ياماق چۈشكەن كونا خورجۇنۇنىڭ ئالدى پېيىغا بۇغداينى قۇيدى، كەينى پېيىغا مېكىيانىنى تىقتى. ئاڭغىچە ئىسلىماخۇن ھويلىنىڭ تېمىغا يۆلەكلەك تۇرغان ۋېلىسىپىتىنىڭ يەرگە چاپلىشىپ تۇرغان كامېرىنى يەللەپ تەييار بولدى. ئۇ زۇۋانى بېسىلماي كاركىراپ تۇرغان مېكىيانىنى تۇنجۇقۇپ قالمىسۇن دەپ، بېشىنى خورجۇنۇنىڭ ئاغزىدىن چىقىرىپ قويدى ـ دە، ۋېلىسىپىتىنىڭ كەينىگە پۇختىلاپ ئارتتى. ئۇ قەدىمي شەھەر يەكەنىنىڭ شىمال تەرىپىگە تۇتىشىپ تۇرىدىغان چىلتەنلىرىمگە قاراپ يول ئالدى.

ـــ ئەتىگەندە ئىت گەندە يېمەستە ھېلىقى تاۋۇز قورساقنىڭ ئۆيىگە مېڭىپتۇ ـ دە، ـــ بىر خىل تاقەتسىز رەۋىشتە ئىشكى

---

① چىلتەنلىرىم ـ يەكەندىكى قەدىمي قىرىق چىلتەن مازىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئالدىدا تۇرغان سۇلايمىناخۇن ئىسلىماخۇنىڭ توپىلىق يولدا ۋېلىسىپىت پىدالىنى كۇچەپ تېپىشىگە قاراپ قالدى، — قاپىقىڭ تارتىپ، ئەجىلىڭ سېنى يۇڭ ماشىنىسىنىڭ چاقىغا سۆرىگەن ئوخشايدۇ. چوڭ يولغا چىقار - چىقمايلا شېغىل توشۇۋاتقان موللاقچىنىڭ ياكى ئۇرۇمچىدىن كېلىۋاتقان چوڭ ئاپتوبۇسنىڭ تېگىدە قالارسەن، ئىلاھىم ! — سۇلايمىناخۇن ئۆردەكتەك غوتۇلداپ ئىشىك ئالدىدا قالدى. ئىسلىماخۇن مەھەللىدىن يىراقلاپ كەتتى.

ھويلىدا قالغان مىرزانىخان داق يەردە توپىغا مىلىنىپ تۇرغان قورچاققا خېلى ئۇزاق قاراپ تۇردى. قاقپودا ئۆيدىكى چوڭ - كىچىك ھەممەيلەننى ۋەسۋەسىگە سېلىۋەتكەن بۇ ئالۋاستىنىڭ سىيماسىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش توغرۇلۇق بىر پەس ئويلاندى - دە، بېشىدىن چۆرۈپ ئېتىپلا قۇدىسىنىڭ ئۆگزىسىگە تاشلىۋەتمەكچى بولۇپ يەرگە ئېڭىشتى. ئەمما، تۇرۇپلا بۇ خىيالىدىن يالتىيىپ قالدى. ئۇلار قۇدىلاشقاندىن كېيىن ھېلىمۇ ئارىغا جىق سوغۇقچىلىقلار چۈشتى. ئۇلار بىرنى دېسە، بۇلار ئىككىنى دەپ؛ بۇلار بىرنى قىلسا، ئۇلار ئىككىنى قىلىپ، ئائىلە بويىچە بىر - بىرىنى يەۋەتكۈدەك ھالغا كېلىپ قېلىشتى. شۇ تۇرقىدا مىرزانىخان ئەرلەر بىلەن تەڭ تۇرۇپ ئۇلارنىڭ قىلغىنىنى قىلسا، دېگىنىنى دېسە، بولۇپمۇ مۇشۇ قورچاقنى ئۇلارنىڭ ئۆگزىسىگە تاشلىسا، يەنە جېدەل تۇغۇلۇشى تۇرغانلا گەپ. «نىجاسەتنى نىجاسەت بىلەن يۇغىلى بولماس، بايات بىرىمۇ ئاۋۇ ئادەمنى ئېچىتىپ، ئوتنىڭ ئۈستىگە ياغ چاچقاندەك بىر ئىشنى قىپتىمەن. ناۋادا جەڭگى - جېدەل ئۇلغىيىپ كەتسە خاپىلىق بارکى، ياخشىلىق يوق. ئۇنىڭدىن كۆرە، بۇ ئاداۋەت ئۇرۇقىنى مەنلا يوق قىلىۋېتەي...» مىرزانىخان قورچاقنى ئاچىقىپ ئۆستەڭدىكى سۇغا تاشلىدى.

ئېقىن سۇدا يۇيۇلمايدىغان، پاكىز بولمايدىغان نېمە بار؟ ئايال ئۆيىگە، ئوغلى نۇرئەلىگە، قىزى قېمىزخانغا كېلىۋاتقان

خاپلىقىنىڭ ئاشۇ قورچاق بىلەن يىراقلارغا ئېقىپ كېتىشىنى تىلىدى. مىرزانىخان تۇرۇپلا ئەقلىگە كېلىپ قالغانىدى.

3. يېڭى يول

— ھاي، نومۇس قىلىشمايدىغانلار... چىقىشە چىتلاق ئىچىدىن!

قارنى يېرىلغان ناغرىدەك ئۇنلىگەن بىر ئاۋاز ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەننى ئۇركۈتۈۋەتتى. تۇرغان ئورنىدا تامدەك قېتىپ قالغان غوجاخۇن تۇيۇقسىز ئەقلىگە كەلگەندەك خوتۇنى قېمىزخاننىڭ بىلىكىدىن كاپپىدە تۇتتى، قوشۇما قاشلىرىنى ئېگىز ـ پەس قىلىپ، قېچىشقا شەرەتلىدى. قېمىزخان ئېرىنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى. ئۇلار كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە باغقا ئىچكىرىلەپ كىرىپ كەتتى.

— قېمىز... ھاي قېمىزخان، توختا دەيمەن! ھېلى بىكار ئوشۇقۇڭنى چېقىۋېتىمەن! — ئىسلىماخۇن باغقا كىرمەك بولۇپ چىتلاقنى بۇزۇشقا ئۇرۇندى. ھەييار غوجاخۇن بايا خوتۇننىنى گەپكە سالغاچ، چۈڭلۇغان چىتلاقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، دەماللىققا ئۆتكىلى بولمايدىغان قىلىۋەتكەنىدى. قارىغاندا، ئۇ قېينىئاتىسىنىڭ مۇشۇنداق تۇيۇقسىز كەينىگە يېنىپ كېلىپ قالىدىغانلىقىنى پەملىگەن بولسا كېرەك.

چوكان قۇيۇندەك ئۇچۇپ يىراقلاپ كېتىۋاتاتتى. تويلۇق قىپقىزىل يوپكا، چاپىنى بىر پارچە ئوتتەك خېلى يىراقتىنمۇ ئىسلىماخۇننىڭ ئىچىنى ئۆرتەيتتى. ئۇ گويا دادىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىغاندەك ھەم پەرۋاسىز، ھەم قورقۇمسىز ئىدى. توپلىينىڭ پاشنىسىنى ئېرىگە تۇتقۇزغان، ئۆزى پىلاتىنىڭ يانچۇقىغا قولىنى سېلىپ، توي خېتىنى مەھكەم سىقىملىۋالغانىدى. ئۇ ئەتىگەن ئۆيدىن چىققاندىن بېرى ئاشۇ نەرسىنى ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ سىلاشتۇرۇپ ماڭغان، ئەمدى بىكار بولۇپ كېتىدىغان بولدى، دەپ

كۆڭلىنى يېرىم قىلغانىدى. ئۇ نەرسە ئەمدى بىكار بولمايدىغان بولدى. ھەئە، ئۇنىڭ قولىدا تۇيۇ خېتى بار ئىدى. يېنىدا يەنە ئاشۇ خەتنىڭ تاغدەك ئېگىسى بولغان ئېرى چېپىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلار قولىدىكى ئاشۇ ئوتقاشتەك قىزىل نەرسىنى كۆتۈرۈپ دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈپ كەتسىمۇ، چوڭ شەھەرلەرگە كەتسىمۇ، يولى ئوچۇق ئىدى. ئاشۇ قىپقىزىل نەرسە ئۇلار ئۈچۈن توسقۇنسىز يول خېتى ئىدى.

قېمىزخان ئېرى بىلەن قېچىۋاتاتتى. ياق، قېچىش ئەمەس، ئۇچۇۋاتاتتى. كۈزدە تۇيۇ خېتى ئالغىلى ماڭغاندا لەيلەپ ئۇچۇپ يۈرگەن غازاڭدەك، بۇگۈن ئاجراشقىلى ماڭغاندا توزۇپ يۈرگەن قۇيۇندەك ئەمەس، بەلكى جۈپتى بىلەن كۆكتە پەرۋاز قىلىۋاتقان تۇرنىدەك ئۇچۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ كېتىۋاتاتتى. نېمىشقا كەتمەيدۇ؟ ئەلۋەتتە كېتىدۇ ـ دە... چوكانىڭ ئېرىگە مەيلى بار ئىدى. ئېتىزغا ئىشقا چىققاندا، ئىشتىن يانغاندا ئۇنىڭ قىزىق گەپلىرىنى ئاڭلىغۇسى بار ئىدى. ئېرى بىلەن كېلىشىپ، ئۆيىنى ئۆي قىلغۇسى بار ئىدى. لېكىن، دادىسى ـــ ھېچكىم بىلەن ئەپ ئۆتەلمەيدىغان ئاشۇ ئىسلىماخۇن ئۇنىڭ ئۇۋۇسىنى بۇزدى. ئۇلارنى ئايرىۋەتتى. ئانىسى بىلىدۇ، قېمىزخان بوي تارتىپ كۆكسى يوغىناشقا باشلىغاندىن كېيىن ئۇ ئادەم بەتقىلىق بولۇپ قالدى، ئەتىدىن ـ كەچكىچە قاپىقىنى ئاچماي يۈرىدىغانلىقىغا باقماي، قېمىزخانىنى كۆرگەندە يالىقى يېيىلىپ كېتىدىغان، ساقاللىق ئۇچلۇق تۇمشۇقىدىن چىشلىرىنى پاتاق ئارىسىدىن چىقىپ تۇرغان باش قوناقتەك چىقىرىپ ھىجىيىپ گەپ قىلىدىغان بولۇپ قالدى. تاسادىپىي پەيتتە ئۆيدە يالغۇز قالغاندا ئۇ يەر ـ بۇ يېرىنى چىمدىۋالىدىغان قىلىقىنىمۇ پەيدا قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن قېمىزخان بۇ ئادەمدىن قورقۇپ ئانىسىدىن، ئاكا ـ ئۆكىلىرىدىن ئايرىلمايدىغان، يۇرۇش ـ تۇرۇشتا بەك ئېھتىيات قىلىدىغان بولۇپ كەتتى. ئېرىنىڭ غەيرىي نىيىتىنى سېزىپ قالغان ئانىسى مىرزانىخان بۇلۇڭدىكى ئۆيگە كىرىپ

چاچلىرىنى يۇلۇپ يىغلاپ كەتتى. كېيىن قىزىنى تېزرەك ئەرگە بېرىپ، بەشىنى ساقايتماقچى بولدى. لېكىن، كۆڭلىدە نېمە چوت سوقىدىغانلىقىنى بىلگىلى بولمايدىغان ئىسلىماخۇن ئۇنى بىرنېمە دەپ، بۇنى بىرنېمە دەپ، بىرسىگە تويلۇقنى ئېغىر سېلىپ، بىرسىگە تەڭسىز شەرت قويۇپ يۇرۇپ، خېلى ئوبدان يەردىن كەلگەن ئەلچىلەرنىمۇ يولغا سېلىۋەتتى. بۇ ئادەم بىلەن كېلىشكىلى بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلغان ئەلچىلەرنىڭمۇ ئايىغى پىشتى. كۇزلۇك يىغىم ئاخىرلاشقان كۇنلەرنىڭ بىرىدە ھويلىدا مۇنۇ غوجا خىڭخىڭ تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قالدى. ئېغىلدىن قىغ چىقىرىدىغان، قوناق سوقىدىغان ئىشلارنى ھۆددە ئېلىۋالغانداەك بىر باشتىن چۇشۇپ قىلغىلى تۇردى. شۇ كۇنلەردە قېمىزخان دادىسىنىڭ ئۆزىنى ئاشۇ خىڭخىڭغا بەرمەكچى بولغانلىقىنى بىلىپ، ئۇنى ئىچىگە چۇشۇپ كەتتى. چۇنكى، غوجەكىنىڭ مېڭىشى سەت، ئاۋازى خىڭخىڭ بولغانىنى ئاز دەپ، قارا يېتىم ئىدى. كۆزلىرىدىن ياش قۇرۇمىغان قېمىزخان دادىسىنىڭ ئۆزىنى ئۇنىڭغا تويلاپ قويۇپ، تويدىن كېيىن ھويلىسىدا ئۆي تۇتۇپ بېرىپ، ئىككىلىسىنى قولىدىن چىقارماي، خىزمىتىگە سالماقچى بولغانلىقىنى بىلىپ قالدى.

تويمۇ بولدى. لېكىن، ئىسلىماخۇنىنىڭ پىلانى ئۆزىنىڭ قورسىقىدا، ئاغزىدا قالدى. غوجاخۇن خۇددى توي كۇنى قېينىئاتىسىنىڭ ھويلىسىدىن چاڭ چىقىرىۋەتكەندەك، خوتۇنىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن ئۇنىڭ كۆزىدىنمۇ ئوت چىقىرىۋەتتى. ئويلىمىغان يەردىن ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى بەك ئامراق چىقىپ قالغاچقا، كۇن ـ كۇنلەپ ئىسلىماخۇنىنىڭ ئېتىز ـ ئېرىق ئىشلىرىنى قىلسىمۇ، غوجاخۇن قېمىزخانىنى پوكىنىدىن چىقارمايتتى. كەچقۇرۇنلىرى چوڭ ئۆيدە قونۇپ قالغاندا، ئىزا تارتمايدىغان بەغەزىز قېمىزخانىنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىماي كېچىچە تامغا تېپىپ، پۇشۇلداپ، ھاسىراپ يانداكى ئۆيدە ياتقانلارنى ئۇخلاتمايتتى. ئەتىگىنى قىلچە تارتىنىدىغان ئىش

يوق، چىشلىرىنى چىقىرىپ ھىجايغىنىچە قېيىنئاتىسى بىلەن چۆگۈن تالىشىپ ياكى ئارقا ھويلىدا غۇسۇل قىلىۋاتقان يەردە دوقۇرۇشۇپ قالاتتى. «ئۆزۈم تاپقان بالاغا، نەگە باراي داۋاغا» دېگەندەك بۇ ئىشقا ھېچ چىدىغۇچىلىكى قالمىغان ئىسلام كۆك ئاخىر ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنى ئۆزىنىڭ ئۆيىگە قوغلىۋەتتى. بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن ھېلى قىزىمغا كىيىم ـ كېچەك ئېلىپ بەرمەپتۇيەي، ھېلى قىزىمنىڭ قورسىقى ئاچ قاپتۇيەي، دېگەندەك ئۇششاق سۆز ـ چۆچەك بىلەن قېمىزخانىنى يامانلىتىۋالىدىغان بولدى.

ئېرى بىلەن شۇ قەدەر قاملىشىپ قالغان قېمىزخان ئانىسىنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرۇپ غوجاخۇننى سېغىناتتى. ئۇنىڭ خىيالداپ تۇرغان ئاۋازى بىلەن قىلغان چىرايلىق گەپلىرىنى ئاڭلىغۇسى كېلەتتى. ئاخشاملىرى كونا ئۇنئالغۇسىنى قويۇۋېلىپ، مۇقام مەشرەپلىرىگە ئۇسسۇل ئويناشلىرىنى، ئۆزىنى ئۇسسۇلغا تارتىشلىرىنى سېغىناتتى. بۇرۇن ئۇنىڭ ئەپتىگە قاراپ ياراتماي قالغانلىقىنى ئويلىسا، يۈزى قىزىرىپ كېتەتتى. توۋا، ئۇ ھەممە نېمىسى تەل بولغان ئۆزىنىڭ ئۆيىدە، ئۆزىگە يەرنىڭ تېگىدىن قارايدىغان بىر جۈپ كۆزنىڭ ئالدىدا شۇنچە سەمىلاتتى ـ يۇ، ھويلىسىمۇ يوق، توغرا كەلگەن پەدىدە يېپىلغان، ئوچىقىغا چاۋار قالايدىغان غېرىبانە بىر كەپىدە شۇنچە ئەركىن ـ ئازادە، كۆڭلى خۇشال ـ خۇرام كۇن كەچۈرگەنىدى.

غوجاخۇنمۇ قېمىزخانىنى شۇنچە سېغىنسا كېرەك، دادىسى ئۇنى ئۇچىنچى قېتىم يامانلىتىپ ئولتۇرغۇزۇۋېلىپ ھەپتە ئۆتكەندە، ئۆينىڭ ئارقىسىدىن ئىسقىرتقان ئاۋازى ئاڭلاندى. تونۇش ئاۋازدىن ئۇنىڭ شەپىسىنى سەزگەن قېمىزخان غىپپىدە ئۆينىڭ ئارقىسىغا چىقتى. گۇگۈم قاراڭغۇلۇقىدا ھاسىراشلىرىدىن غوجاخۇننى تونۇپ يېنىغا باردى. ئەما، نېمىشقىكىن ھېچقايسىسىنىڭ ئاغزىغا گەپ كەلمەي تۇرۇپ قالدى. شۇ ئەسنادا «ۋاق ـ ۋۇق» قىلغان ئاۋاز بىلەن غوجاخۇن

بوش ئىگراپ تاشلىدى ھەم نېمىدۇر بىرنېمىنى قېمىزخانغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ بەدەر قاچتى. ئۇلارنى پايلاپ قولىغا تاياق ئېلىپ چىققان دادىسى غوجاخۇنىنى قوغلاپ ئۇرۇپ كەتتى. قېمىزخان قولىدىكى نەرسىنى ئالمان ـ تالمان شۇ يەردىكى ئەسكى ـ تۇسكىلەرنىڭ ئارىسىغا تىقىپ ئۇلگۇردى. چوكان ئىككى كۇندىن كېيىن ئەپلىك بىر پۇرسەتتە ئېرى بەرگەن ھېلىقى نەرسىنى ئىزدەپ تېپىپ، يالىتىراق خالىتىنى ئاچتى. بۇ رەڭگى، پاقىراقلىقى پىدىگەننىڭكىگە ئوخشايدىغان بىر چىرايلىق توپلەي ئىدى. بىچارە يېتىم ئاتايىن ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكىلى كېلىپ، بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلىشقا ئىمكان بولماي تاياق يەپ قېچىشقا مەجبۇر بولغانىدى. غوجاخۇن ئادەتتە سەت، كۆرۈمسىز كۆرۈنگىنى بىلەن ئۇنىڭ خوتۇنىغا گېپى چىرايلىق، مۇشۇنداق كۆيۈمى بار ئىدى. قېمىزخانمۇ ئۇنىڭ كۆڭلى ئۇچۇن بۇگۈن ئاجراشقىلى بېرىش ئالدىدا كۆڭۈل قويۇپ جابدۇندى. دادىسىنىڭ كىم ئېلىپ بەردى، دەپ سوراقتا تارتىشىدىن ئەنسىرەپ ئولتۇرماي، ئۇچى پىدىگەننىڭكىدەك ئۇچلۇق ئاشۇ چىرايلىق توپلىينى كىيىۋالدى. قېمىزخان قىز ۋاقتىدا دادىسى ئۇنىڭغا شەھەردىكى كونا مال بازىرىدىن بىرنەچچە سومغا ئەر كىشىنىڭ ئايىغىدەك ئۇچى دوقمال بەتىنكە ئېلىپ بېرەتتى. ئۇ ئاشۇنداق ئەسكى ئاياغقا بەك ئۆچ ئىدى... چوكان ئەتىگەن يولدا كېلىۋېتىپ توپلىينىگە نەچچە رەت قارىدى. كۆڭلىدە ئادا ـ جۇدا بولۇشۇۋاتقان دەملەردىمۇ غوجاخۇننىڭ كۆزىگە چىرايلىق كۆرۈنگىنىگە خۇش ئىدى. دەرۋەقە، چوكاننىڭ ئويلىغىنىدەك، ئېرى ئۇنىڭ پۇتىدىكى توپلىينى كۆرگەندە كۆزلىرى ئويناپ كەتتى. تىلىنى چىقىرىپ، يارىشىپتۇ دېگەندەك قىلدى. ئۇ خوتۇنىنىڭ يازلىق ئايىغىنىڭ تاينى يوقلۇقىنى بىلەتتى، شۇڭا ئاتايىن ئۇنىڭ غېمىنى قىلغانىدى. ئەر دېگەن مۇشۇنداق بولسا ـ ھە... دادىسى غوجاخۇندىن نەچچە ھەسسە سۆلەتلىك، ئۆزىنى مەن ـ مەن دەپ يۈرگىنى بىلەن قېمىزخان ئەقلىگە كەلگەندىن بېرى ئۇنىڭ

ئانىسىغا ئۆزى خالاپ پوتلا ياغلىقچىلىك نەرسە ئېلىپ بەرگىنىنى كۆرگىنى يوق. كۆتىگە تېپىپ ئىشلىتىشنى، خۇشى تۇتسا خوتۇن قىلىشنى، ئاچچىقى تۇتسا ئۇرۇپ ـ پەشۋالاشنى بىلمىدۇ. غۇجاخۇن بولسا پۈتۈنلەي ئۇنىڭ ئەكسىچە. ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن ئاللىقاچان بىر ـ بىرىنىڭ سىنىقىدىن ئۆتكەن. شۇڭا، ئۇ غوجاخۇنغا تېخىمۇ ھېرىسمەن بولۇپ كەتكەن، ئۇنىڭ يولىغا قاراپ تەلمۈرىدىغان بولۇپ قالغانىدى...

4. زەيتۇنەم ساقلىدى

كىشىلەر ئېيتقاندەك كۇننىڭ بەرىكىتى قالمىغانمىكىن قانداق، ئارقا ـ ئارقىدىن پەسىللەرنى تەكرارلاپ ئۆتۈپ كەتكەن ئۇچ يىل تۇرامەت ئەر ـ خوتۇنلارغا ئۇچ كۇنچىلىكمۇ بىلىنمىدى. لېكىن، يۇرتتىكى ئۆزگىرىشلەرگە كۆز سالغان كىشى ھەقىقەتەن بىر ـ بىرىنى قوغلاشقاندەك تېز ئۆتۈپ كېتىۋاتقان كۇنلەر، ئايلار، يىللارنىڭ بەگلىككە نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەرنى ئېلىپ كەلگەنلىكىنى كۆرىدۇ.

بۇ كۇنلەردە ئۆتكۈدىكى توپا توزۇپ تۇرىدىغان كېسىمە يول شېغىل تۆكۈلۈپ تەكشىلەنگەن، يول بويىدىكى رەتسىز بوتكا، دۇكان، يايمىلار كەنت كومىتېتى مەبلەغ چىقىرىپ سالغان دۇكانلارغا كۆچۈرۈلگەنىدى. تىجارەت قىلىدىغانلار يىلدىن ـ يىلغا كۆپىيىپ، ئاشپەزلەر، قاسساپلار، ئۇن ـ سىن بۇيۇملىرى دۇكىنى دېگەندەكلەر پەيدا بولدى. ئىشقىلىپ، مۇشۇ كەمدە ئۆتكۈدە توخۇ سۇتىدىن باشقا ھەممە نېمە تېپىلىدىغان، قوشنا كەنت كىشىلىرىمۇ سودا ـ سېتىق ئۈچۈن ئۆتكۈگە كېلىدىغان بولۇپ قالغانىدى. ھەر جۈمە كۇنى ئۆتكۈنىڭ قىبلە دوقمۇشىدىكى كونا مەسچىتتە جۈمە نامىزى ئۆتەشكە كەلگەن جامائەت نامازدىن يانغاندىن كېيىن ئۇششاق ـ چۈششەك سودىلىق قىلىپ، خېلى ئاۋات كالتە بازار شەكىللەندۈرگەنىدى. بەگلىكنى

كېسىپ ئۆتىدىغان ئۆستەڭ كالتە بازارنىڭ جېنى ئىدى. ئۆستەڭ بويىدىكى ئاشخانىنىڭ ئالدىدا سۆگەت سايىسىغا قويۇلغان كارىۋاتتا ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشۋاتقانلار، دوغچىنىڭ ھارۋىسىنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ دوغ ئىچىشۋاتقانلار ئۆتەڭنىڭ ئەسلىدىنلا مۇشۇنداق بازار بولۇشقا لايىق يەر ئىكەنلىكى؛ نەچچە يۈز يىلنىڭ ئالدىدىكى زامانلاردا ئۆتەڭنىڭ بىر بەگلىكنىڭ مەركىزى ـــ شەھەر بولغانلىقى، كېيىنكى قۇرغاقچىلىق، ئاچارچىلىق، كۆچۈش، خارابلىشىش جەريانىدا شۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقى... مانا ئەمدى مۇشۇ يوسۇندا تەرەققىي قىلسا، ئۇزاققا قالماي بۇرۇنقى شۆھرىتىنى تېپىۋېلىشىدا گەپ يوق ئىكەنلىكى توغرىسىدا گەپ سېتىشاتتى. دېگەردىن كېيىنكى كەچكى قۇياشنىڭ نۇرى پىشانىسىغا چۈشۈپ تۇرغان بوۋاي ـ مومايلار بەگلىكنىڭ ئۇزاق يىللىق تارىخىنىڭ شاھىتى ئىدى. ئۇلار بەگلىكنىڭ ئەتىسىگە كۆڭۈل بۆلەتتى. بەگلىكنىڭ تارىختىكى شانۇشەۋكىتىگە قايتىشىنى، ھەممە كىشىنىڭ تۇرامەتلەرگە ئوخشاش دېھقانچىلىق، ئىش ـ ئوقەتلىرىنىڭ يۇرۇشۇپ قورسىقىنىڭ توق، كىيىمىنىڭ پۈتۈن بولۇشىنى ئارزۇ قىلىشاتتى.

موتوسىكلىتنى گۈركىرەتكىنىچە شەھەر تەرەپتىن شامالدەك ئۇچۇپ چىققان تۇرامەت ئىككى يولنىڭ كېسىشىش نۇقتىسىدىن ئوڭغا قايرىلىپ، بېتون قۇرۇلمىلىق كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ، ئۆستەڭ بويىدىكى تارچۇق بىلەن دۇكىنىنىڭ ئالدىغا كەلدى. موتوسىكلىتنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ دۇكاندىن چاقماق قەدەملەر بىلەن چىقىپ كەلگەن زەيتۇنەم ئىرىنىڭ قولىدىكى رەڭلىك كۆزئەينەكنى ئېلىپ، دۇكان ئىچىدىكى ئەينەكلىك كانتۇر ئۈستىگە ئاۋايلاپقىنا قويدى. ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن ھەش ـ پەش دېگۈچە موتوسىكلىتنىڭ كەينىدىكى قەغەز يېشىك ئىچىگە لىپىۇلىق قاچىلانغان چوكامۇز، تەييار ماروژنىلارنى بىر ـ بىرلەپ ئېلىپ، دۇكان ئىشىكىگە تاقاپ قويۇلغان توڭلاتقۇغا سالدى. ئۇلارنىڭ ھەربىتى شۇنچىلىك ماسلاشقان ھەم چاققان

ئىدىكى، كۆرگەن كىشىنىڭ ھەۋىسى كەلمەي قالمايتتى. قاپاق تېرەك تۇۋىدىكى ھېلىقى كىچىك بوتكا ئۆستەڭ بويىدىكى مۇشۇ يېڭى سېلىنغان دۇكانغا ئالماشقان، دۇكان ئىچىدە يىپ ـ يىڭنە، تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى، ئارغامچا ـ توقۇناق، تاغار، تۆمۈر ـ تەرسەكلەردىن تارتىپ ئات ھارۋىسىنىڭ چاقى، ساپان، يېزا ئىگىلىك ماشىنىسى زاپچاسلىرىغىچە بار ئىدى. سىرتقا توڭلاتقۇ، ئاممىۋى تېلېفون قويغان، ئىشقىلىپ ئۇلار مۇشۇ ئۇچ ـ تۆت يىلدا خېلى كۆتۈرۈلۈپ قالغان، ئىقتىسادى يېتىشمىگەن تەرەپلەرگە يېزىلىق ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپىدىن ئانچە ـ مۇنچە قەرز ئېلىپ، دۇكىنىنى مۇشۇنداق ئاۋات قىلغانىدى.

بەگلىكتىكى بۇ كالتە بازارغا پات ـ پات كېلىپ تۇرمىغان كىشىلەر ئېھتىمال تۇرامەتنى كۆرسە دەماللىققا تونۇيالماي قالار. ھازىر ئۇنىڭ بېشىدا تولا يۇيۇلۇپ پېتى چۈشكەن شاپاق دوپپا يوق. گەدىنىنى ئاتكوس چىقىرىپ ياستۇالغان پارقىراق سېرىق چاچلىرى، قاملاشتۇرۇپ قويۇۋالغان بۇرۇتى، كالتە يەڭ سېرىق مايكا، بىلىكىدىكى سائەت، كەمىرىدە ساڭگىلاپ تۇرغان يانفون، ئاچقۇچ دېگەندەك بىر توقام لاقا ـ لۇقىلار ئۇنىڭ سۆلىتىنى ئاشۇرۇپ، ياش تۇرقىغا شۇنداق ياراشقانىدى.

شەھەردىن يېڭى ئاچىققان مالىلرىنى رەتلەپ بولۇپ، توڭلاتقۇغا چېتىلغان توك مەنبەسىنى بىر قۇر تەكشۈرۈۋەتكەن تۇرامەت موتوسىكلىتىنى چەتكە تارتىۋېتىپ، بىرئاز ھارغىن كەيپىياتتا قولىغا ئۈسسۈزلۈق ئېلىپ، قىزىل لەمپە ئاستىدىكى ياغاچ ئورۇندۇقىغا زوڭزىيىپ تۇرۇشىغا بويى پاكار، چىرايى كۆرۈمسىز، كوسا بىر كىشى دۇكان ئالدىدا پەيدا بولدى. مال تىزىلغان پەشتاختىلارغا بويۇنداپ قاراپ، زەيتۇنەمدىن سورىدى:

— ھاراق بارمۇ؟ — ناتونۇش خېرىدارنىڭ بۇ گېپىنى تەستە ئۇققىلى بولاتتى.

— يوق ! — زەيتۇنەم ئېغىز ئاچقۇچە تۇرامەت جاۋاب بەردى. ئۇ كۈتۈلمىگەن نەرسىنى سورىغان بۇ يوچۇن خېرىدارغا

يېڭىباشتىن سەپسېلىپ قارىدى. بۇ كىشىنىڭ قىسىق كۆزلىرىدىكى ئىپادىسىدىن قارىغاندا، سورىغان نەرسە بولغان تەقدىردىمۇ ئالدىراپ سودا قىلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى.

— تاماكىچۇ؟

— ئۇمۇ يوق ! خەقكە زىيان قىلىدىغان ئۇنداق نەرسىلەرنى ساتىدىغان دۇكان ئەمەس بۇ !

ناتونۇش كىشى قاتار كەتكەن دۇكانلارغا بىر - بىرلەپ كىرىپ، ئوخشاشلا شۇ نەرسىنى سوراپ ئاياغقا كەتتى. رادىيونىڭ، ئۇنئالغۇنىڭ، سىنقويغۇنىڭ ئاۋازى بەس - بەستە ياڭراۋاتقان دۇكانلارنىڭ ئىگىلىرى بۇ خېرىدارغا نېمىدەپ جاۋاب بەردى، خەق نېمىنى سورىسا، شۇ زامات دۇكىنىغا شۇ نەرسىنى پەيدا قىلىدىغان دۇكانچىلار قانداق ئويدا بولدى، بۇنىسى تۇرامەتكە نامەلۇم. ۋاھالەنكى، ناتونۇش خېرىدارنىڭ قارىسى يېتكۇچە ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئۇزمەي ئولتۇرغان تۇرامەت كۆڭۈلسىز بىر تۇيغۇغا چۆمدى. ئەر - خوتۇن ئىككىيلەن ئۆتەڭدە تىرىكچىلىك قىلىپ يۇرگەندىن بېرى بۇ يەردە بۇساق چوماق بىلەن ئابدۇلئاشقىتىن باشقا بىركىم ھاراق ئىچكەنمۇ ئەمەس. ئىلگىرى ئۆتەڭدە كەندىردىن نەشە ياسىغان، بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا سورۇن تۇزۇپ چېلىم تارتىشقانلار ئارقا - ئارقىدىن بۇرنىغا يەپ، ئادەم بولغان بىرنەچچە يىلدىن بۇيان بىركىمنىڭ قولىدا تاماكا چاغلىق نەرسە كۆرگىلى بولمايتتى. بۇگۈن بۇ يەردە ھاراق، تاماكا سوراشتۇرۇپ يۇرگەن بۇ كىشى قانداق ئادەمدۇ زادى؟ !

كىشىلەر تىرىشىپ - تىرمىشىپ يۇرۇپ، قۇرۇق قوللار ئاز - تولا پۇل كۆرگەن كۈنلەردە، ھېلىقى چاغدا تۇرامەتتىن ھاراق، تاماكا سورىغان ھېلىقى كوسا كىشى ئۆتەڭدە يەنە پەيدا بولدى. كۈنيۇرۇش دوقمۇشىدىكى كەنت كومىتېتى قورۇسىنىڭ يېنىدىن ئىككى يۇرۇش دۇكاننى ئىجارىگە ئېلىپ، تورۇسقا گۈللۈك قەغەز توقۇپ، بىر قۇر تۇزەشتۇرگەندىن كېيىن دۇكان ئېچىشنىڭ

تەييارلىقىنى پۈتكۈزدى. يېڭى كەلگۈندىچىلىكتە بەگلىكلەرنىڭ سۆز ئادىتىگە ماسلىشالمىغانلىقتىنمۇ ئەيتاۋۇر كۈلۈپ تۇرغان بىلەن، تولىمۇ كەم سۆز كۆرۈنگەن بۇ كىشى ئۆزىنىڭ نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىغا قىزىقسىنىپ، ئەتراپىغا ئولىشۋالغان بىكار تەلەپلەرگە پەرۋا قىلماستىن، ماشىنا بىلەن يېشىكلەپ ھاراق ـ تاماكىلارنى ئەكېلىپ يېڭى دۈكانىنى رەڭگارەڭ تۈسكە كىرگۈزۈۋەتتى. ئۆزى خوتۇن ـ بالىلىرى بىلەن دۈكاننىڭ ئىچى تەرىپىدىن ئىشىك ئېچىپ، كەنت ئىشخانىسىنى ئۆي قىلدى. ئەتىدىن ـ كەچكىچە كاڭشىپ ئاغزى بېسىلمايدىغان ئىككى ئىتنى كەنت كومىتېتى قورۇسىنىڭ ئىچىگە باغلىدى.

دەسلەپكى بىر ـ ئىككى ھەپتە ئىچىدە بەگلىكتىكى ياشلار بۇ دۈكانغا ئەمەس، بەلكى كەنت كومىتېتىنىڭ تۆمۈر دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ، كاڭشىپ تۇرغان ھېلىقى ئىتلارنى قىرقىتىپ ئارام بەرمىدى. ئۆزلىرىنىڭ قىلىقىنىڭ ھەددىدىن ئاشقانلىقىغا قىلچە خىجىل بولماستىن كۈلۈپ تۇرىدىغان ياشلار كېيىنچە يېڭى دۈكانچىنىڭ مۇلايىم، خۇش پېئىل ئادەملىكىنى ھېس قىلىشىپ، بارا ـ بارا ھاراق ھىدى پۇراپ تۇرغان قاۋاقخانىنىڭ ئىچىنىمۇ يولاپ چىقىدىغان بولۇشتى.

شۇ يوسۇندا خېلى كۈنلەر ئۆتتى. مانا ئەمدى ئاخشاملىرى ئۆتەڭدە ساموۇق مۇللامنىڭ خۇپتەنگە ئوقۇغان ئەزان ئاۋازىغا قوشۇلۇپ، ھېلىقى قاۋاقخانىنىڭ پەشتاختىسىغا يۆلىنىپ بىرنەچچە رومكا قېقىۋالىدىغانلارنىڭ ناخشىسى، ئالىتاغىل توۋلاشلىرىمۇ ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان بولدى. «ئۆرۈك ئۆرۈكنى كۆرسە ئالا بولۇر» دېگەندەك يىل ئالماشقۇچە بۇنداق قاۋاقخانا ئارقا ـ ئارقىدىن كۆپىيىپ تۆتكە يەتتى. بۇلارنىڭ بىرسى تېخى كەنت كومىتېتى قورۇسىغا جايلاشقان بولۇپ، ئىلگىرى ھال ـ ئەھۋال ئېيتىپ ياكى ئىش بېجىرگىلى كەلگەن كىشىلەر مۇزدەك سوغۇق، غورا چاينىۋالغاندەك سۆرۈن چىرايلاردىن ئەيمىنىپ، بوسۇغىدىن پۈتىنى ئالالمايدىغان ئىشخانىلار مانا ئەمدى قىزىل

چىراغلار يېقىلغان، كۈلكە - چاقچاقلار ئۆكسۈمەيدىغان ئايرىمخانىلارغا ئايلىنىپ قالغانىدى. قاش - قاپاقلىرىنى قىزارتىۋالغان پەتەك ئايال غوجايىنىنىڭ چىرايى ئوچۇق ئىدى. ئىشكىتە پەيدا بولغانلارنى شۇڭغاندا يالقۇنجاپ تۇرغان گۈلخاندەك قىزغىن، ھارارەتلىك ئىما - ئىشارەتلىرى بىلەن قارشى ئالاتتى. كەم سۆز، ئەمما كۈلكىسى زىيادە قىزلار بەگلىك ياشلىرىنىڭ كۈرەك تەلىپەك، مېزى ساڭگىلاپ تۇرغان چاپانلىرىنى سالدۇرۇپ، تامدىكى مىخ ئاسقۇغا ئىلىپ قويۇپ، توڭرۇق بېسىپ كەتكەن قارا گەدەنلەرگە گىرە سالاتتى...

كۈنلەر بىر - بىرىنى قوغلىشىپ ئۆتمەكتە. كۈزدە ئۆتەڭدە ئېغىز - بۇرنىدىن ئېچىق ھور چىقىرىپ، ئېگىز - پەس دەسسەپ يۈرگەنلەرنى كۆرۈپ ئەجەبلەنگەن بوۋايلار مانا ئەمدى ئەتىدىن - كەچكىچە ئۆيگە كىرگىلى ئۇنىماس بولۇۋالغان ئوغۇللىرىنى ئىزدەپ بۇ يەرگە قاتارايدىغان بولدى. تىرناقتا توختىغۇدەك چىرايلىق چوكانلار تۇن قاراڭغۇسىدا ئالۋاستىنىڭ كۆزىدەك يېنىپ تۇرغان پال - پۇل چىراغلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئەرلىرىنى ئىزدەپ پەشتاختىغا يۆلىنىپ ھاراق ئىچىۋاتقانلارغا بىر - بىرلەپ كۆز سالىدىغان بولۇشتى. ئايرىمخانىلارغا بويۇنداپ قاراشقا مەجبۇر بولۇشتى. مەستلىكتە سارايغا كالىدەك ئالدى - كەينىگە دەسسەپ يۈرگەن ئەرلىرىنى ئۆيگە ئەكېتەلمەي ئاۋارە بولۇش ئادەتتىكى ئىشقا ئايلىنىپ قالدى.

تۇرامەت بۇ رەڭگارەڭ دۇنياغا، دەل مۇشۇنداق بىر تۇرمۇشقا ئىنتىلىپ تۇرغاندەك ناھايىتى تېزلا ئۆزگىرىپ كەتكەن، يولدىن چىققان تەڭتۇشلىرىغا ئېچىناتتى. توۋا دەپ ياقىسىنى چىشلەيتتى. ئۇ باشتىن - ئاياغ كۆرۈپ تۇردى. ئۆتەڭدە ھەممىدىن بۇرۇن ھاراق ئىچكىنى سەيداق بولدى. ئۇ شۇ كۈنى يېنىدا پۇلى بولمىسىمۇ، كوسا دۇكانچىنىڭ «بىر بازارلىق بولۇپ قالدۇق، ئەمدى بىز دوست...» دەپ ئارقا - ئارقىدىن قۇيۇپ بەرگەن ھارىقىنى ئىچىپ، ئېشكى تۆت چىشلىق بولغىنىچە

بەگلىكىنى بىر ئايلىنىپ چىقتى. تۇرامەتنىڭ دۇكىنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭ بوينىغا ئېسىلغىنىچە «كۆڭۈل ئىزھار» قىلدى. دۇكاننىڭ بوسۇغىسىغا شالاقشىتىپ قۇسۇپ قويدى. ئۇنىڭدىن بىزار بولغان تۇرامەتنىڭ بىر ئېغىز تەنبىھ بېرىشى بىلەن ساراڭلىقى تۇتۇپ ئېگىز ـ پەس جۆيلۈدى. بازارنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا يېتىۋېلىپ كىملەرنىدۇر تىللاپ، ھۇ تارتىپ يىغلاپ چىقتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ھاراق ئىچىۋالسىلا ئۇن سېلىپ يىغلايدىغان، تۇرامەتنىڭ دۇكىنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئاغزىنى بۇزىدىغان بولۇۋالدى. ئۇنىڭدىن قۇتۇلالمىغان تۇرامەت تۇرۇپ بۇ تۇتامسىز لەنەتگەردىگە نەسىھەت قىلىپ، ئۆزىگە ئاۋارىچىلىك تېپىۋالغىنىغا پۇشايمان قىلىپ قالدى ھەم ئۇ مەست بولۇپ كەلسىلا دۇكانىنى تاقاپ ئۆيىگە كىرىپ كېتىدىغان بولدى.

قوپەك دېگەن لەقۋامۇ بىردىنلا ئىچىمسە تۇرالمايدىغان بولۇپ ئۇ شۇ كۈنلەردە مەينىسا بىلەن كېلىشىپ بولالماي سۆرۈشۈپ يۈرگەچكە، ھاراق بىلەن كۆڭۈل خاپىلىقىنى باسماقچى بولغاندەك قىلاتتى. شۇنداق قىلىپ ئۇ ئۇنى سۆرەپ، بۇ بۇنى سۆرەپ ئىش كۆرمىگەنلەرنىڭ يۈزى ئاستا ـ ئاستا ئېچىلدى. قاۋاقخانىلارغا كىرمەكچى بولغان ياشلار بۈرۈنقىدەك بىركىمدىن خىجىل بولۇپمۇ يۇرمەيدىغان بولدى. ئىلگىرى زېرىكىپ ـ تېرىكىپ قالسا پات ـ پات «جاڭگالغا يۈگۈرەيدىغان» ئەسكى قىلىقى بار ياشلار ئەمدى كەنت قورۇسى ئىچىدىكى ئايرىمخانىلارغا يۈگۈرەيدىغان بولدى. بۇ يەردە پۇل كەتكەن بىلەن جاڭگالدىكىدەك بىركىم كۆرۈپ قالارمىكىن دەپ ئەندىشە قىلىدىغان ئىشلار يوق ئىدى. بىر ئوبدان خۇش كەيپ بولغاندىن كېيىن كېتىدىغان ھەقنىڭ ئاز ـ جىقلىقىغا قاراپ ئولتۇرمايتتى. پۇل بولمىسا كىملىكىنى ياكى پۇلغا يارىغۇدەك نەرسىسىنى گۆرۈگە قويۇپ، كېيىن پۇل تاپقاندا بېرىش بۇ يېڭى دۇكانلارنىڭ مېھمانلىرىغا ئادەتتىكى ئىش بولۇپ قالغانىدى.

مۇشۇ كۈنلەردە ئازغۇن قەدەملەرنىڭ روھى چىركىن،

ئىرادىسىز، ئۆزىنى تاشلىۋەتكەن يۈمشاقباشلارنى ئۆتەڭگە سۆرىشى ئاۋۇپ قالغانىدى. تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشىغا جايلاشقان ئالىقاندەك ئۆتەڭدىكى جىمجىلاپ تۇرغان چىراغلار، ژۇۋسكىلار مەھەللىلەرگە، كەنتلەرگە قاراپ كۆز قىساتتى. بۇ كۈنلەردە بەگلىكتىكى ئۆتەڭنىڭ تېزلا داڭقى چىقىپ، كەنت ـ كەنتلەردىن، يېزا ـ يېزىلاردىن، ھەتتا شەھەردىنمۇ بۇ يەرگە ئويىنغىلى كېلىدىغانلار كۆپەيدى. بۇساق مۇدىر بولسا بەگلىك بازارلىشىش، كەسىپلىشىش يولىغا قاراپ ماڭغانلىقى ئۈچۈن يۇقىرىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشىپ، ئۆتەڭنى كېڭەيتىش، تەلتۆكۈس ئېچىۋېتىش كويىدا يۈرەتتى.

شۇنداق، بەگلىك ئايرىمخانىلاردىكى قەدەھ ـ رومكىلار ئىچىدە چايقىلاتتى.

بەگلىك تۆت كوچا دوقمۇشىدا تۆت تەرەپكە تەڭ ئەلەڭگۈلەيتتى.

ھەئە، بەگلىك دوقمۇشتىكى قاپاق تېرەكنىڭ سايىسىغا ئۆزىنى تاشلاپ ياتاتتى...

بۈگۈن ئالا پېشىندا يۇز ـ كۆزىنى خورازنىڭ تاجىسىدەك قىزارتىۋالغان سەيداق پۈتلىرىنى ئالماپ ئالچاڭلاپ دەسسىگىنىچە كەنت قورۇسىدىكى ئايرىمخانىلارنىڭ بىرسىدىن چىقىپ كەلدى. دەلدۈگۈنۈپ ئالدى ـ كەينىگە دەسسىگىنىچە بازارنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا كېلىپ توختىدى. كېسەل توخۇنىڭ كۆزىدەك يېرىم يۇمۇلۇپ قالغان كۆزلىرىنى تۆت ئەتراپىغا تىكىپ، بۈگۈن كىم بىلەن ئۇرۇشۇپ، قانداق ئاھاڭدا يىغلىسام بولار، دېگەندەك ھەر تەرەپكە قارىغىلى تۇردى. ھەرىچى تۇرسۇنمۇ ئۇنىڭدىن كېيىنرەك قاۋاقخانىدىن غىپپىدە چىقىپ دۈكىنى تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى.

ئىزغىرىن شامالدا ئۇچۇپ يۇرگەن تاشلاندۇق يالتىراق پارچىسىدەك كالتە بازارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر پەس ئەلەڭلەپ يۇرگەن سەيداق ئۇيان دەلدۈگۈنۈپ، بۇيان دەلدۈگۈنۈپ ئاخىر

تۇرامەتنىڭ دۇكىنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. خېرىدارسىز دۇكاندىكى مالالارنى بىر تەرەپتىن سۈرتۈپ، بىر تەرەپتىن رەتلەپ تىنىمسىز ھەرىكەت قىلىۋاتقان زەيتۇنەمنى كۆرۈپ، شۆلگەيلىرىنى ئېقىتقىنىچە ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈشكە باشلىدى:

— زە... زەيتۇنەم، بۇ ئەبجەق دۇكاندىكى توپا بېسىپ تۇرغان ئەسكى ـ تۇسكىلەرنى ياغلاپ، سۈرتۈپ پارقىرىتىۋەتكۈچە، سىزمۇ ئۇلارغا ئوخشاش ئاسان پۇل تاپىدىغان ئىشنى قىلسىڭىزچۇ.

تۇيۇقسىز ياماق گەپ ئاڭلاپ، تېنى شۇركۈنۈپ كەتكەن زەيتۇنەم كەينىگە لاپپىدە ئۆرۈلۈپ قارىدى. سەيداقنىڭ مەستلىكتىن خۇدىنى يوقاتقانلىقىنى كۆرۈپ، لېۋىنى چىشلىگىنىچە ئۆز ئىشىنى قىلىۋەردى.

— ئا... ئاڭلاۋاتامسىز؟ سىزنى دەۋاتىمەن. ئۆزىڭىزنىڭمۇ خېلى ئېپى بار، چىرايىڭىزمۇ بولىدىغان جۇۋان...

زەيتۇنەمنىڭ تاج رەڭ ئەتلەس كۆڭلەك ئىچىدىكى گەۋدىسى تىترەپ كەتتى. شۇ تاپتا بىردىن ـ ئىككىدىن كېلىپ، سەيداقنىڭ ئەتراپىغا يىغىلغان بىكار تەلەپلەر ئاغزىنى كالچايتىپ ھىجىيىشىپ تۇراتتى. سەيداق بارغانچە ئۆزىنى ئوخشىتالماي ئەدىگىلى تۇردى:

— خې... خېرىدارسىز ئولتۇرغان جۇۋانغا مېنىڭ مەسلىھەتىم خوپ كەلدى بولغاي، قاراڭلار جىملا تۇرغىنىنى... ئۇنىڭسىزمۇ مۇشۇ چاغقىچە مۇشۇكىنىڭ ئاسلىنى چاغلىق بالا تۇغۇپ باققان؛ تۇرامەتكە خوتۇن بولۇپ، ئۇگلىرى ئاجرىغۇدەك بىر قېتىم ئەرنىڭ تەمىنى تېتىپ باققان خوتۇن ئەمەس بۇ!

— شۇڭا گەدەن دوقا! — دېدى ئاھانەتكە چىدىمىغان زەيتۇنەم قىلىۋاتقان ئىشنى توختىتىپ، سەيداققا بۇرۇلۇپ، — ئەر لازىم بولسا، ئۇدۇللا ئېرىمدىن سورا، سېنى ياراتمىغان خوتۇنۇڭ ئالمىخان بولسىمۇ ھاجىتىدىن چىقىدۇ.

— ئا... ئاشۇ كۆك كۆزما؟ ! — دېدى سەيداق زەيتۇنەمنىڭ جاندىن ئۆتكۈدەك تىل ـ ئاھانىتىنى قېتىمغا ئالماستىن، — دۇكان بىلەن پۇلدىن باشقىنى بىلمەيدىغان ئۇ لامزەللىدىن ئۇنچىلىك ئىنجا كەلگەن بولسا، بۇ چاغقا ئىچىڭگە بىر نېمە ئۇنمەمتى؟!

گالاچ ـ گۈلۈچ ! تۈيۈقسىز تەگكەن مۇشت زەربىسىدىن سەيداقنىڭ ئاغزى ـ بۇرنىدىن شۇرردە قان كەتتى. ئاسماندىن چۈشتىمۇ ياكى يەردىن ئۇندىمۇ، زەيتۇنەمنى تىللاۋاتقان سەيداقنىڭ قېشىدا تۇرامەت تۇراتتى.

— دۇكانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، نېمىدەپ خوتۇنۇمغا تىل سېلىپ يۈرۈيسەنۇي، دوقا؟ ! — غەزەپكە تولغان تۇرامەتنىڭ كۆكۈچ كۆزلىرى سوغۇق چاقناپ تۇراتتى، — بۇ چاغقا قەدەر ساڭا يامانلىق قىلغان يېرىم يوققۇ !

ۋايجانلاپ، ئوڭ ـ تەتۈر توۋلاپ يىغلاپ ئورنىدىن قوپقان سەيداق ئاغزى ـ بۇرنىدىن چىقىۋاتقان قاننى يۇز ـ كۆزىگە، چاقماق كۆڭلىكىگە سۈۋاپ بەتبەشىرە بولدى. دادىسىنىڭكىدەك ئادەم تىللاشقا كۆنۈككەن زۇۋانىنى قويۇۋەتتى:

— نېمە ئادەم ئۇرىدۇ ماۋۇ پومېشچىكنىڭ كۈچىكى؟! ...

— نېمە خوتۇنۇمغا تىل سالمسەن، ئەمىسە؟ !

— دۇكانغا ئاچقىپ قويغاندىكىن، قانداق قىلسام قىلمەن ! ھۇ پومېشچىك ...

— قانداق قىلسام قىلمەن دېدىڭما، زۇۋانىڭغا بېقىپ گەپ قىل، ھۇ كىشىنىڭ رىزقىدىن ئۆرە تۇرىدىغان غالچىنىڭ كۈچۈكى !

— كىشىنىڭ رىزقى؟! — سەيداق يىغىدىن توختاپ بىردىنلا ئەتراپىغا يىغلىغانلارغا قاراپ كۈلدى، — كىشىنىڭ رىزقىنى يېسەمۇ، خوتۇنۇمنى دۇكانغا ئاچقىپ ساتقۇدەك ھالغا چۈشۈپ قالغان يېرىم يوق مېنىڭ، ھۇ خوتۇنىنىڭ ئىشتىنىدا ناماز ئۆتەيدىغان لەقۋا ! — سەيداق شۇنداق دەپ تۇرامەتنىڭ ئالدىغا

غارقىرىتىپ قۇسۇۋەتتى. ئەتراپتا قارىشىپ تۇرغانلار پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. تاماشا كۆرۈپ تۇرغانلارنىڭ بۇ كۈلكىسى سەيداقنىڭ زەھەردەك گېپى ئۇچۇنمۇ ياكى نوددن سۇ ئېتىلىپ چىققاندەك غارقىرىتىپ قۇسقىنى ئۇچۇنمۇ، ئىشقىلىپ بۇنى بىلگىلى بولمايتتى. سەيداق تېخىچە تىل ياغدۇرۇۋاتاتتى:

— تې... تېخى نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا خوتۇنۇڭنى قوناقلىقمۇقوناقلىق ئوت ئالغىلى چىقارتىۋېتىپ، ئۆزۈڭ ئۆتەڭدە ئاپتاپسىنىپ ئولتۇرغان، ئەتىگەنلىكىگە تاپسالماي، كەچلىكىڭ يوق تۇرەك سەن شۇغۇ ! ئۇنتۇپ قالما، خو... خوتۇنۇڭ قوناقلىقتىن چۆنتىكىنى توللاپ ئەكىرىپ بەرگەن پۇلغا، بېقىپ بەرگەن قويغا قاپاق تېرەكنىڭ تۆۋىدە يايما ئېچىپ، ئەمدى مۇشۇنچىلىك بولغان تۇرەك سەن. ئەمدى خوتۇنۇڭغا ئاۋۇ قورۇ ئىچىدىكى ئويناپدىغان يەردىن ئاز ـ تولا ئىش ئۆگىتىپ قويساڭ تېخىمۇ باي، ئاتا ـ بوۋاڭدەك پومېشچىكلاردىن بولۇپ قالىسەن ! مەن باشقا گەپ قىلمىدىم. خوتۇنۇڭغىمۇ شۇنى دەۋاتاتتىم...

ئاھانەتكە چىدىمىغان زەيتۇنەم يۇزىنى تۆتۈپ ھۇ تارتىپ يىغلىغىنىچە ئۆيى تەرەپكە يۈگۈردى. تىل ـ ئاھانەتلەرنىڭ ئالدىدا سۈرەتكە چۈشۈۋاتقاندەك قېتىپ قالغان تۇرامەت تۇيۇقسىز ئالدىغا ئېتىلدى. بىر كاللا بىلەن سەيداقنى مولاق ئاتقۇزۇۋەتتى.

توۋا، تۇرامەت ئۆزىنىڭ سەيداق بىلەن ئانچە پۇرچىقى پېتىشمايدىغاندەك ھېس قىلاتتى، لېكىن ئوتتۇرىدا زادى نېمە ئۆچ ـ ئاداۋەت بارلىقىنى زىنھار بىلمەيتتى. ياكى ئىلگىرى ئۇنىڭ بوۋىسىنىڭ پادىسىنى بېقىپ بېرىپ كۈن ئالغان سەيداقنىڭ بوۋىسىنىڭ ئۇلارغا قورساق غۇمى بار بولغىيمىدى...

سەيداقنىڭ ئۇچ تال ئۇتتۇر چىشى تۆكۈلۈپ، تۇرامەتنى تىللىيالماس بولغان چاغدا ئۆتەڭدە يەنە بىر دەھشەتلىك چىرقىرىغان ئاۋاز ئاڭلاندى. تاماشا كۆرۈپ تۇرغانلار سەيداقنى،

موتوسىكلىتىنى گۈركىرىتىپ قاياقتىنداۋۇر يېتىپ كەلگەن سەيداقنىڭ دادىسى بۇساقنى تاشلاپ قويۇپ، چىرقىرىغان تەرەپكە يۈگۈردى. ھەممە كىشى كۆردىكى، كۈنگەي دوقمۇشتىكى تۇك ھەرىسىدە شال تىلمۇاتقان تۈرسۈننىڭ ئوڭ قولىنى ھەرە بېغىشىدىنلا ئۈزۈۋەتكەن، ئۈستىخانلىق، گىروي كەلگەن تۈرسۈن ئېچىنىشلىق چىرقىراپ ھوشىدىن كەتكەنچە ھەرە كېپىكى ئۈستىدە قانغا مىلىنىپ ياتاتتى.

يۈرىكى ئېچىشقىنىچە قارىشىپ تۈرغانلار ئۈنىڭ ھەمىشە بىرەدەم - يېرىمدەم ئارام ئېلىش ئۈچۈنمۇ قاۋاقخانىغا يۈگۈرەيدىغان، چالا مەست بولۇپ قالغان چاغلىرىدىمۇ ھەرىنى ماڭغۇزۇپ، شال تىلمىدىغان بولۇپ قالغانلىقىنى يادىغا كەلتۈرۈشتى.

*　　*　　*

ئۆتەڭ كىشىنىڭ كۆڭلىگە سوغۇق، يات تۈيغۇ بېرىدىغان بىر كالتە بازارغا ئايلىنىپ قالدى.

ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىدا جازا مۇددىتىنى توشتۇرۇپ قايتىپ كەلگەن تۈرامەت ئۆزىنى بىردىنلا يېتىمسىرەپ قالغاندەك ھېس قىلدى. ئۆتەڭنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا قاقىقان قوزۇقتەك تۇرۇپ تۆت تەرەپكە بىر - بىرلەپ نەزەر تاشلىدى. يېڭىدىن كۆپەيگەن قاۋاقخانىلار، توخۇ گۆشى قورۇمىخانىسى، ئۆز - ئۆزىدىن ياتلىشىپ پەرۋاسىز، روھسىز بولۇپ كەتكەن يەرلىك كىشىلەر، يېڭىدىن ماكانلىشىۋاتقانلار، قاۋاقخانىلارنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ تېتىقسىز كۈلكىسى، قول ئىشارىتى ئارقىلىق ئەركەكلەرنى، ئىش كۆرمىگەن يىگىتلەرنى چاقىرىۋاتقان ناينا‌قلار، كاناي، ياڭراتقۇلىرى يۈرتنى بېشىغا كىيىپ، كىشىنىڭ قۇلاق مېڭىسىنى يەيدىغان سىن قويۇغۇ دۇكانلىرى، «ھايت - ھۇيت، دۇش - دۇش، خېنىم ... غوجام، ھا - ھا - ھى - ھى...»

دېگەندەك ئاۋازلار بەگلىكنى ئۆرىتۈپە قىلىۋەتكەنىدى.

ھېلىقى چاغدا ئۇتتۇر چىشلىرىنى تۆكۈۋېلىپ، تۇرامەتنى سولاتقۇزۇۋەتكەن سەيداق بەزگەكتەك تىترىگىنىچە كەنت قورۇسىنىڭ يان تەرىپىدىكى قاۋاقخانىنىڭ ئالدىدا دۇگدىيىپ تۇراتتى. بىر قولىدىن ئايرىلىپ قالغان تۇرسۇن ئورۇقلاپ بىر تېرە - بىر ئۈستىخان بولۇپ قالغان بولۇپ، دوقمۇشتىكى قېرى قاپاق تېرەكنىڭ سايىسىدا ئۆتكەن - كەچكەنلەردىن سەدىقە تىلەپ ئولتۇراتتى. ئالدىغا سېلىنغان كونا داستىخاندا قېتىپ كەتكەن نانلار، سېنىت، موچەن دېگەندەك پارچە - پۇرات پۇللار چېچىلىپ ياتاتتى.

تۇرامەت كۆز ئالدىدىكى رېئاللىققا سوغۇقلا قاراپ قويدى. ئۇ بەگلىكتىكى تەڭتۇشلىرىنىڭ كۆرۈۋاتقان كۈنىنىڭ ئۆزىنىڭ ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىدا كۆرگەن كۈنلىرىدىن ياخشى ئەمەسلىكىنى ھېس قىلدى. ئەمما، بۇ ئىشنى ئانچە پىسەنتىگە ئېلىپ كەتمىدى. مەھكۇملۇق ئىچىدە ئۆتكەن ھايات، ئېغىر ئىش - ئەمگەك ئۇنى شۇنداق سوغۇق مىجەز، پەرۋاسىز قىلىپ قويغانىدى. ئۇ بىر چاغلاردا تەلەپچان، ئىشچان، ئۆزىنىڭ ئاچقان يېرىگە باردىغان خوتۇنىنىڭ تەسىرى، ئاتا - بوۋىسىنىڭ روھىنىڭ يۆلىشى بىلەن قاششاق، ئۇمىد - ئىشەنچسىز تۇرامەتتىن بىر سەھەردىلا روھلۇق، ئىرادىلىك، سەھەر تۇرۇپ كەچ ياتىدىغان، ئەتىدىن - كەچكىچە ئىشلەپ ھارمايدىغان، ئىش - ئۇقەتنىڭ يولىنى تاپقان تۇرامەتكە ئايلانغانىدى. مانا ئەمدى ئايرىلغىنىغا بىر يىل بولغان بازارغا كېلىپ چۆرگۈلىتىپ قويۇپ بەرگەندەك بولۇپ قالدى.

تۇرامەتنىڭ ياشاۋاتقىنىغا كەتكەن كۆزلىرى بازارنى ئالا قويماي كۆزىتىپ چىقتى. بۇ كۆزلەر ئۆزىنىڭ دۇكىنىغا تىكىلگەندە، كۆكۈچ قارىچۇقلىرى كەينىگە تارتىشقاندەك قېتىپ قالدى. ئۇنىڭ دۇكىنىدا ناتونۇش بىر ئايال خېرىدار چىللاپ ئولتۇراتتى.

تۇرامەتنىڭ بېشى ئايلىنىپ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى. قېنى ئۇنىڭ دۇكىنى؟ پەشتاختىلارغا پەۋەس تىزىلغان ماللارچۇ؟

ـــ ھو... ھوي، تۇرەكقۇ بۇ !

تۇرامەت تۇيۇقسىز بۇرنىغا ئۇرۇلغان قاڭسىق ھاراق ھىدى، سۇيدۇك ـ چىللە پۇرىقى، قۇلاق تۇۋىدە ئاڭلانغان غاراڭ ـ غۇرۇڭ ئاۋازدىن چۆچۈپ يانغا بۇرۇلدى. شۇنچە شەپسىز كەلدىمكىنتاك، ئۇنىڭ يېنىدا سەيداق تۇراتتى. بايقۇشنىڭ يېقىن ئارىلىقتىن كۆرۈنگەن ئەپتى بايا تىنقىدىنمۇ يىرگىنچلىك بولۇپ، چاچ ـ ساقاللىرى دەرۋىشلەرنىڭكىدەك ئۆسۈپ كەتكەن، بۇرنىدا كۆك پوتلا، كىيىم ـ كېچەكلىرى يىرتىق، ئىشتىنىغا سىيىپ، چىللە قىلىۋەتكەنىدى. پۇتۇن ئەزايى تىترەپ بىر ئورۇندا تۇرالمايتتى.

ـــ ئا... ئادەم بولۇپ چىقتىڭمۇ؟ ـــ دېدى سەيداق ئۆزىگە قارايلا قالغان تۇرامەتنى كۆزگە ئىلمىغاندەك مىيىقىدا كۇلۇپ. تۇرامەت لام ـ جىم دېمەي، دۇكىنى تەرەپكە قاراپ تۇردى.

ـــ ئەمدى ئۇ يەرگە كۆزۈڭنىڭ ئېشىنى سالما، سەن خوتۇنۇڭدىن ئەنسىرەپ قىلالمىغان ئىشنى خەق قىلدى ئاينا... ماڭە، ئىچىگە كىرىپ چىقمىز، ـــ سەيداق شۇنداق دەپ تۇرامەتنى چاپىنىنىڭ يېڭىدىن تارتىپ دۇكان تەرەپكە سۆرىدى. تۇرامەت بىر يىلنىڭ ئالدىدا ئۆزى گۇل كەلتۈرۈۋەتكەن دۇكانىنىڭ ئىچىنى كۆرۈپ بېقىشنى ئويلاپ قالدىمۇ ياكى سەيداقنىڭ گېپىگە كىرىپ ماڭدىمۇ، ئىشقىلىپ كىشىلەر ئۇنىڭ قىزىل ئىشىك پەردىسى تارتىلغان، ئىچى قاراڭغۇ دۇكانغا كىرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى.

تۇرامەتنىڭ گېلىدىن قاڭسىق بىر رومكا ھاراق ئۆتكەندە، ئۇ ھەم سەسكەندى، ھەم چۆچۈپ قالدى. ئەمما، بۇ ئىشلار شۇ قەدەر تاسادىپىي رەۋىشتە بولۇپ ئۆتتىكى، تۇرامەت ئۆزىمۇ ئالدى ـ كەينىنى ئويلاشقا ئۇلگۇرەلمەي قالغانىدى. شۇنداق بولدى، ئۇلار ئىشىك ئالدىغا كېلىشىگە دۇكانغا تەكلىپ قىلىندى. سەيداقنىڭ

مۇشۇنداق مېھمان قىلىدىغانلار بولسا باشلاپ كېلىپ، خەقنىڭ سايىسىدا بىرنەچچە رومكا قېقىۋېلىپ چىقىپ كېتىدىغان خۇيىنى بىلىدىغان دۇكاندار ئايال گەپ ـ سۆزسىزلا ئۇلارنىڭ ئالدىغا سوغۇق سەي، خاسىڭ مېغىز، ھاراق دېگەندەك نەرسىلەرنى كەلتۇرۇپ ئۇلگۇردى. سەيداق تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ھاراق بوتۇلكىسىنىڭ ئاغزىنى ئېچىۋەتتى. ئىككى رومكىغا ھاراق لىقلاندى. گۇلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتكەن سەيداق كونا ئاداۋەتنى يۇيۇۋېتىش ئۈچۈن تۇرامەتكە ھاراق تۇتتى.

شۇنداق، ئاداۋەت دېگەن تۇتقىلى بولمايدىغان، لېكىن ئادەمنى تىنىمسىز يامان كويلارغا ئۇندەيدىغان تۇتۇرۇقسىز نەرسىنى ۋاقتىدا يۇيۇۋېتىش كېرەك. لېكىن... كۆز قارىچۇقلىرى رومكا ئىچىدە چايقىلىپ تۇرغان ھاراقتا قېتىپ قالغان تۇرامەت ئالاق ـ جالاق بولۇپ كەتتى. يۇندا دېغىنى يۇندا بىلەن يۇغانىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولسۇن؟ ئاداۋەت دېگەننى داستىخان يۇزىدە چىرايلىق ئولتۇرۇپ تۇز بىلەن يۇيۇش كېرەك ئىدىغۇ ! يەنە كېلىپ بۇ سەيداق بارغانچە نان كۈچۈكى بولۇپ، بار بىلەن يوقنىڭ ئارىلىقىدىكى تۇتۇرۇقسىز بىرنېمە بولۇپ قاپتۇ. ئارىمىزدا تۇزۇك باردى ـ كەلدىمۇ يوققۇ...

ـــ ئىچە، ئاداش ! ئىچكىنە، ـــ سەيداق تۇرامەتنىڭ خىيالىنى بۆلدى، ـــ ئوغۇل بالا دېگەن ھەممە ئىشنى قىلىپ باققۇلۇق. تۇرمىگىمۇ كىرىپ چىقتىڭ ئاينىكا !

تۇرمىنىڭ گېپى چىقىشى بىلەن ھەممە نېمىسى بەربات بولغاندەك، ھەممە نېمىسىدىن ئايرىلىپ قالغاندەك ئۆزىنى يېتىم ـ يېگانە ھېس قىلغان تۇرامەت رومكىنى قولىغا ئېلىپ ئاغزىغا دۇم كۆمتۇردى.

ـــ ھە، مانا ئەمدى يۇزۇڭ ئېچىلدى، بۇنىڭدىن كېيىن ياق دېمەيدىغان چو... چوكان بولدۇڭ، ھا ـ ھا ـ ھا ...

ئاچ قورساققا ئارقا ـ ئارقىدىن ئېقىپ كىرگەن ئۈچ رومكا ھاراق تۇرامەتنىڭ بېشىغا چىقتى. تۇرمىدە تاتىرىپ قالغان ئاق

سېرىق يۈزى شەلپەردەك قىزاردى. يېرىم تەخسە توخۇ قورۇمىسىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، تۇرامەتكە سۇركىلىپ تۇرۇپ شىرەگە قويغان گۆش توخۇسىدەك چوكان ئۇنىڭ كۈلكە ئوينىتاپ تۇرغان كۆزلىرىگە زەيتۇنەم بولۇپ كۆرۈندى. لېكىن، زەيتۇنەمنىڭ كاسىسى بۇنداق يوغان ئەمەس ئىدى. ئالدىدا سىيرىتمىسى بار ئەت رەڭ ئىشتانغا چىڭ قۇيۇلغان ئۆپكىدەك لىقىدە سىغدىلىپ تۇرغان كاسا ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈن يات جىنسقا بۇنچىلىك يېقىن ئارىلىقتىن قاراپ باقمىغان تۇرامەتنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چىقىرىۋەتتى.

كۆتۈرلۈپ قالغان تۇرامەت ئەمدى هاراقنى ئۆزى قۇيۇشقا باشلىدى.

ئەس ـ هوشى خىرە ـ شىرە هالدا هاراقنا چىلىشۋاتقان تۇرامەت ئۇيان ئۆتۈپ ـ بۇيان ئۆتۈپ ئۆزىگە سۇركىلىپ تۇرغان مىلىق ـ مىلىق كاسىنىڭ زەيتۇنەمنىڭ كاسىسى ئەمەسلىكىنى بىلگۈچىلىكى بار ئىدى. ئۇ زەيتۇنەمدىن ئايرىلغان كۈنى ساقچىلار رومكا تۇتقان مۇشۇ قوللىرىغا سۇرلۈك پارقىراپ تۇرغان كويزىنى سېلىپ، كۆك جېپقا سولاپ ماڭغاندا، ئۆتەڭدە ئېزىلىپ ـ ئېزىلىپ يىغلاۋاتقان زەيتۇنەم گويا ئۇنى ماشىنىدىن چۈشۈرۈۋالماقچى بولغاندەك خېلى يەرلەرگىچە ماشىنىنىڭ كەينىدىن يۈگۈردى. كېيىن توپا ـ تۇمان، ماشىنا چاقىدىن چاچرىغان شېغىل ـ تاشلارنىڭ ئارىسىدا ئۇنىڭ قارىسى كۆرۈنمەي قالدى. يېزىلىق ساقچىخانىغا سولاققا چۈشكەندىن كېيىنكى بىرنەچچە ھەپتە ئىچىدە خوتۇنى يوقلاپ كەلگەندە، ئەر ـ خوتۇن ئىككىلەن بىر ـ بىرىگە ئۇن ـ تىنسىز قارىشىپ ئولتۇرۇپ ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈۋېتىشتى.

سوتنىڭ ھۆكمى چىققاندىن كېيىن تۇرامەت ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىنمۇ، ئەركىنلىك جۈملىسىدىنمۇ، تۇرمۇش جەھەتتىنمۇ زور بەدەل تۆلەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. شۇ كۈنلەردە زەيتۇنەم دۇكانىنىڭ سودىسىدا ئايلىنىۋاتقان نەق پۇلنى

يىغىپ، سەيداقنىڭ ئوچ تال چىشى ئوچۇن بۇيرۇلغان ئوچ مىڭ يۈەننى سوت ئارقىلىق سەيداققا بەردى. قالغان ـ قاتقان مال، تۇرامەتنىڭ موتوسىكلىتى، ۋەھاكازالارنى يىغىشتۇرۇپ قەرز تۆلىدى ھەم تۇرامەتنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن دۇكاننى تاقاپ، بىراقلا ئانىسىنىڭ ئۆيىگە كەتتى. تۇرامەتنىڭ قارىشىچە، ئەر يوق ئۆيدە خوتۇن كىشى يالغۇز تۇرسا بولمايتتى.

تۇرامەت كۆزنەكلىرى سىم تور بىلەن قاپلانغان ماشىنىغا چىقىرىلىپ، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىغا ئېلىپ كېلىنگەندىن كېيىن خوتۇنى بىلەن بولغان ئالاقىسى ئۇزۇلۇپ قالدى. ياخشى ـ يامان كۈنلەردە بىللە بولغان قەدىناس خوتۇن قانداقلارچە... ئاچچىق ھاراق ئۆپكىسىگە كەتتىمۇ ياكى دىدارلاشمىغىلى ئوچ يىل بولغان خوتۇنى كۆز ئالدىغا كېلىۋالدىمۇ ئەيتاۋۇر تۇرامەتنىڭ كۆزلىرىدىن شەبنەمدەك ياش تامچىلىرى ئېقىپ چۈشتى.

قارىماققا شەبنەمدەك سۈزۈك كۆرۈنسىمۇ، كېكىردەكتىن ئۆتكەندە ئوغىدەك ئاچچىق، كىشىنىڭ ئىچ ـ باغرىنى ئۆرتەيدىغان ھاراق، زەيتۇنەمنىڭ كۈلۈپ تۇرىدىغان كۆزلىرى، بىر چاغلاردا ۋۇجۇدىغا كۈچ ـ قۇدرەت، جاسارەت، ئىرادە ئاتا قىلغان ئايالىق مېھىر ـ مۇھەببىتى ئۆزئارا گىرەلىشىپ، مەينەت بېسىپ كەتكەن شىرەگە بېشىنى قويۇپ ياتقان تۇرامەتنىڭ ئىچ ـ ئىچىدىن يىغا ئۆرلىتەتتى. ئاللىقاچان كور مەست بولۇپ پۈتلىرىنى باشقۇرالماس ھالەتكە يەتكەن سەيداق بولسا ئىشتىنىنىڭ بېغىنى كۆتۈرگىنىچە ئالدى ـ كەينىگە دەسسەپ چىقىپ كەتكەن، قۇرۇقدالغان تەخسە، غاجاپ تاشلانغان سۆڭەك، ئىلغاپ قويۇلغان ئاچچىق مۇچ، يەرگە چۈشۈپ لېۋى سۈنۈپ كەتكەن پىيالە، سۇنۇق چوكا دېگەندەك نەرسىلەر قالايمىقان چېچىلىپ ياتاتتى.

تۇرامەت غوجايىن ئايال بىلەن ئۇرۇشۇپ قالدى. ئۇنىڭ يانچۇقىدا يېگەن ـ ئىچكەنگە تۆلىگۈدەك پۇل بولمىغانلىقتىن،

يەتتە خوپتەندە غوجايىن ئايال بىلەن ئۇرۇشۇپ ئۆتەڭنى بېشىغا كىيگەنىدى. شۇ كېچىسى تۇرامەت ئامانلىق ساقلىغۇچىلار تەرىپىدىن تۇتۇلۇپ، كەنت قورۇسى ئىچىدىكى سولاقخانىغا سولاندى. سولاقخانىنىڭ ئىشىكىنى تاراقشىتىپ قارشىلىق قىلغاچقا، تۆپىلەپ باش ـ كۆزىگە تاياق يېدى. ئەتىسى بۇ خاپىچىلىقلارنى ئاڭلاپ كوڭەي مەھەللىسىدىن يېتىپ كەلگەن قېينىئاتىسى ساموق مولام بىلەن بېشىغا ئاق ياغلىق چىگىۋالغان خوتۇنى زەيتۇنەم توخۇ قورۇمىخانىسىنىڭ غوجايىنىنى رازى قىلىپ، ئامانلىق ساقلىغۇچىلارغا يالۇۋۇپ، مىڭ يۈەن كاپالەت پۇلى تۆلەيدىغانلىقىغا تىلخەت يېزىپ بېرىپ، تۇرامەتنى سولاقخانىدىن ياندۇرۇپ چىقتى.

5. زەينەپنىڭ كاككۇكى

ـــ كاككۇك، كاككۇك، كاككۇك!

زەينەپ تىنىمسىز سايراپ كاككۇكنى چاقىراتتى. ئۇنىڭ سايراشلىرىغا ئاچچىق ناله ئارىلىشىپ كەتكەنىدى.

بەگلىكتىكى خېلى كۆپ كىشىلەر زەينەپكە ھېسداشلىق قىلسىمۇ، يەنە بىر قىسىم كىشىلەر ئۇنىڭغا ئۆچ ئىدى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە زەينەپ تاشلىۋېتىلگەن شۇم جانۋار ئىكەن. ئەگەر زەينەپ تاشلىۋېتىلمىگەن بولسا، جۇپ ـ جۇپى بىلەن دانلىشىپ يۈرگەن ئۇچار قاناتلار، ھېچبولمىغاندا كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا جۇپتىنى قوغلاپ يۈرگەن پاختەكچىلىك بولسىمۇ ئۆز قەدرى بىلەن ياشار ئىكەن. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، زەينەپ يەنە ئۆزگىلەرنىڭ كۆزىگە كۆرۈنۈشتىن ئۆزىنى قاچۇرارمىش. شۇڭا، قويۇق يوپۇرماقلار ئارىسىغا مۆكۈۋېلىپ پىنھاندا ناله قىلارمىش. ئۇنىڭ سىيماسىنى ئاسانلىقچە چىلىقتۇرغىلى بولماسمىش. ياز بويى ناله قىلىپ كاككۇكنى چاقىرغان زەينەپنىڭ ئۆرۈك غازاڭ چىقارغاندا نەپىسى بوغۇلارمىش. ئۇ

كاككۇكنى تېپىشقا كۆزى يەتمەي، قايسى بىر پاسىق قۇشقا قانات ئاچارىمىش، شۇڭا زەينەپ ياخشىلىقنىڭ بېشارىتى ئەمەس ئىمىش.

يامان كۆزلەردىن قېچىپ، ئۆرۈككە چىقىۋالغان زەينەپ تۆت تەرەپكە بوي سوزۇپ تۇرغان چاتاقلار ئارىسىدا ئەپلىشىپ ئولتۇردى. يانچۇقىدىن بىر خەسە قول ياغلىق بىلەن يىپ ـ يىڭنىسىنى ئېلىپ كەشتە تىكىشنى باشلىدى. ئۇ ياخشىراق رەڭلىك يىپ تاپالمىغانلىقتىن، كونا باش ياغلىقتىن سۇغۇرۇۋالغان ئىككى ـ ئۈچ خىل رەڭدىكى يىپ بىلەن ئىشنى داۋاملاشتۇرۇۋاتاتتى. زەينەپ بىرھازا ئۆتكەندىن كېيىن ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشىغا قاراپ پىسكىدە كۈلدى. قىز شاخقا قونۇۋېلىپ تۇمشۇقىنى ئۇلۇغ ئېچىپ سايراۋاتقان بىر قۇش بىلەن يىراقتىن بۇ قۇشقا قاراپ ئۇچۇپ كېلىۋاتقان يەنە بىر قۇشنىڭ سىيماسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەنىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە بۇ كاككۇك بىلەن زەينەپ ئىدى. قىزنىڭ كۆزى قول ياغلىقتا، ئۆزى شېرىن بىر تۇيغۇ ئىلكىدە كۈلۈمسىرىگىنىچە خىيالى قانات قاقتى...

— كىم سىز، سۆگەت شاخلىرىنىڭ دالدىسىدا يالغۇز ئولتۇرۇپسىزغۇ؟ ...

— كا ـ كا ـ كۇ ـ كۇ...

— ھوي، سىزنىڭ تىلىڭىز يوقمۇ؟

— كا ـ كا ـ كۇ ـ كۇ...

— توۋا، قاش ـ كۆزى جايىدا، شۇنداق بېجىرىم بىر ئايال زاتى... تىلىڭىزغا نېمە بولغان؟ — ئەر ئۇنىڭ يېنىغا زوڭزايغان، زەينەپ ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتىپ قويلىرىنىڭ يېنىغا قېچىۋالغانىدى.

— ھەي... ھەي قاچماڭ، مەن ئەسكى ئادەم ئەمەس!

زەينەپ بار ـ يوقى ئۈچ تۇياق قويىنى ئالدىغا سېلىپ قوغلاپ ئۆيىگە يېنىپ كېلىۋالغان، يۇرىكى دۈپۈلدەپ ئاغزىغا تىقىلىپ قالغانىدى. ئەمما، ئۇنىڭ سەزگۈر قۇلىقىدا «مەن ئەسكى ئادەم

ئەمەس» دېگەن گەپلەر ئەكسىنىپ تۇراتتى. قىز ئەتىسى چىقىپ چۈشتە بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ خىلۋەتتىكى ئۆستەڭ بويىغا يەنە كېلىپ قالدى. ھاۋا ئىسسىق، ئېتىز ـ ئېرىق ئىشلىرى بىلەن ھېرىپ چارچىغان كىشىلەر ئۆيلىرىگە تىقىلىۋالغاچقا، بۇ يەر ئادەملەردىن خالىي، جىمجىت ئىدى. ئاتايىن كېلىشىپ قويغاندەك ھېلىقى ئەر ئۆستەڭ بويىدا يەنە پەيدا بولدى. بۇگۈن ئۇنىڭ مۇرىسىدە كەتمەن يوق ئىدى. ئەر تىلى كەمتۈك قىزنى چۆچۈتۈۋەتمەي دېگەندەك، كىچىكلىكتىكى چېچەك ئىزى قالغان مۇدۇر ـ چوقۇر، كۆرۈمسىز يۇزىگە كۈلكە يۈگۈرتۈپ نوتىلىرى سۇ يۇزىگە تېگىپ تۇرغان سۆگەت سايىسىدىكى قىزنىڭ يېنىغا كەلدى.

ـــ مېنىڭ ئىسمىم قاۋۇلاخۇن، سىزنىڭچۇ؟ ـــ ئەر بۇگۈن شەرەت بىلەن گەپ تەشتى. ئۆزىگە گەپ قىلغانلار شەرەتلەپ مەقسىتىنى ئۇقتۇرسا، قىزنىڭ چىرايىغا كۈلكە يامىشاتتى. ئۆزىمۇ شەرەت بىلەن تىلىنى ئۇقتۇرۇشقا ئۇرۇناتتى.

ـــ كا ـ كا ـ كۇ ـ كۇ... ـــ زەينەپ بىرنېمىلەرنى دېدى. لېكىن، ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاشقا تىلى كەلمەيتتى.

ـــ ئاش ئېتەلەمسىز، ئاش؟ ـــ ئەر ئاۋۇال يېڭىنى شمايلاپ خېمىر يۇغۇرۇش ھەرىكىتىنى، ئاندىن ئاغزىغا بىر نەرسە سېلىپ، تەمىنى تېتىغان قىلىقىنى ئىپادىلىدى.

ـــ ئېھ... ـــ قىز ئېيتقۇسىز خۇشاللىق ئىچىدە بېشىنى لىڭشىتتى ھەم نېپىز لەۋلىرىنى جۇيلەپ «تاتلىق» دېگەندەك ئاۋاز چىقىرىپ قويدى.

ـــ ۋاي تېخى ! ـــ ئەرمۇ خۇشال بولغان ھالدا ئاغزىنى ئېچىپ قالدى، ـــ ياماقچۇ، ياماق يامىيالامسىز؟ ـــ ئۇ شۇنداق دەپ قولتۇقى يىرتىلىپ كەتكەن كونا كۆڭلىكىنى ئىشارەت قىلدى.

ـــ ئېھ... ـــ قىز تېخىمۇ خۇشال بولۇپ بېشىنى لىڭشىتتى. تولا يۇغانلىقتىن رەڭگى ئۆڭگەن توپا رەڭ پىلاتىنىڭ يانچۇقىدىن بىر جۈپ قىزىلگۈل كەشتىلەنگەن ياغلىقنى ئېلىپ، ئۇنىڭغا

كۆرسەتتى.

ــ ۋاي تېخى ! ــ ئەر قىزنىڭ سۈس خېنە قويغان تىرناقلىرىغا قاراپ ھەيران قالدى ــ ئېرىڭىز يوقتۇ، مۇنداق ئېرىڭىز؟ ــ ئۇ ئوڭ قولنى ئېڭىكىگە چەنلەپ «ساقال» دېگەن مەنىنى ئىشارەت قىلدى.

ــ ئېھ... ــ قىز تېخىمۇ قىزىرىپ، بېشىنى چايقاپ يەرگە قارىدى.

ــ ماڭا تېگەمسىز، ماڭا؟ ــ ئەر بىگىز بارماقلىرىنى جۈپلەپ گېپىنى تېخىمۇ ئوچۇق ئىپادىلىدى. قىز يۈزىنى توسۇۋالدى.

ــ خىجىل بولماڭ، ھەي... مەنمۇ ئاۋۋالقى تويۇمدا يامان خوتۇنغا يولۇقۇپ قاپتىكەنمەن، ئۇ خوتۇن ماڭا ئاش بولماي، بىر - بىرىمىزگە تەتۇر قارىشىپ، كېيىن ئاجرىشىپ كەتتۇق... ئەمدى خوتۇن ئالاي دېسەم يېنىمدا پۇلنىڭ تايىنى يوق. نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا سۇ ياقىلىغاچ كېتىۋېتىپ سىزگە كۆزۈم چۈشۈپ قالدى، قارىسام ناھايىتى جىمىغۇر، ئوڭلۇق كۆرۈندىڭىز، شۇڭا گەپ ئېلىپ باقاي دەپ... ــ ئەر قىزنىڭ ئۈزۈن بارماقلىرىنى تۇتتى. قىز قارشىلىق قىلماي جىم تۇردى...

ئۆستەڭ سۈيى تىنچ ئاقاتتى. سۇ بويىدا ياشىرىپ تۇرغان باراقسان سۆگەتلەر قويۇق سايە تاشلاپ تۇراتتى. چىقىچۇشتە سۆگەت يوپۇرماقلىرى ئارىسىدىن شۇڭغىغان قۇياش نۇرى قىزنىڭ گۈلگۈن چېھرىدە بىر خىل ئالابالداق نۇر ھاسىل قىلغانىدى...

قىز كۆزىنى يۇمغىنىچە چىملىق ئۈستىگە تاشلىنىپ يەنە بىرپەس ياتتى. ئۇ پۈتۈن بەدىنىگە تارىغان شېرىن تۇيغۇنىڭ يوقاپ كەتمەسلىكىنى ئىستەيتتى. ئۇ كۆزىنى ئاچقاندا ئەر، ھەم ھاياجان، ھەم ئەندىشە ئىلكىدە ئۇنىڭغا تىكىلىپ ئولتۇراتتى.

ــ سىز گەپ قىلالمىغىنىڭىز بىلەن بېجىرىم قىز ئىكەنسىز ئەمەسمۇ ! ماڭا بىر جۈپ ئوغۇل تۇغۇپ بېرىڭ، ماقۇلمۇ؟

قىز لەۋلىرىنى چىشلەپ بېشىنى لىڭشىتتى. ئۇنىڭ كۆز

چانقى ياشقا تولغانىدى. بۇ كۆزلەردە بايقى شېرىنلىكنىڭ ئورنىدا قانداقتۇر بىر خىل قورقۇش، ئەندىشە ئالامەتلىرى پەيدا بولغانىدى.

ــ يىغلىماڭ، يىغلىماڭ. مەن سىزنى ئالىمەن. بىز ئەر ـ خوتۇن بولۇپ ئۆتىمىز. ئۆستەڭدىكى ئۇلۇغ سۇ بۇنىڭغا گۇۋاھ ! ــ ئەر سۆزلىگەچ ئۆستەڭدە ئۇلۇغ، ئەمما تىنچ ئېقىۋاتقان سۇنى ئىشارەت قىلدى.

شۇ كۈنى قىز ئەر بىلەن ئۆستەڭنىڭ تېپىز يېرىگە كىرىپ تامبال بىلەنلا بويىنى سۇغا سالدى. كەچتە ئانىسى ئۇنىڭ تامبىلىنىڭ ھۆل تۇرغانلىقىغا قاراپ گۇمانسىرىغىنىچە: «سۇغا چۈشۈپ كەتتىڭمۇ، كۆزۈڭ ساق بولغاندىكىن، قاراپ ماڭساڭ بولمامدۇ؟» دەپ قالدى.

زەينەپ كەشتە تىكىشتىن توختاپ، ئۆرۈك يوپۇرماقلىرى ئارىسىدىن ئۆستەڭ تەرەپكە قارىدى. ئۇنىڭ خۇمارلىق كۆزلىرىدە بىر خىل ئىشەنچ نۇرى جىلۋە قىلاتتى. ھەئە، ئۇ ئەرنىڭ كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى. ئۇ بۇ ئىشەنچنى ئەرنىڭ تاۋۇز ئۇرۇقىدەك كۆرۈمسىز، ئەمما سەمىمىيلىك چېقىپ تۇرىدىغان كۆزلىرىدىن، ھاياجانلىق ئاۋازىدىن ھېس قىلغانىدى.

توساتتىن بالىلارنىڭ چۇرقىراشقان ئاۋازى ئاڭلاندى. چۆچۈپ كەتكەن زەينەپ بويۇنداپ پەسكە قارىدى. ئۇلار بىر تاغىل مۇشۇكنى قوغلاپ كېلىۋاتاتتى. مۇشۇك ئۇدۇل كېلىپ ئۆرۈككە ياماشتى ـ دە، چاتاقتا ئولتۇرغان زەينەپنى كۆرمىگەندەك، ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ، يۇقىرىغا ئۆرلىدى. چۇرقىراشقىنىچە يۇگۇرۈپ كەلگەن بالىلار: «پەش كاپىر ! » دېيىشكىنىچە ئۆرۈك شاخلىرىغا چالما ئېتىشقا باشلىدى. پىشىپ كەتكەن ئۆرۈكلەر يەرگە تۆكۈلدى. مۇشۇكنىڭ قارىسىنى يىتىۋرۈپ قويغان بالىلاردىن بىر ـ ئىككىسى ئۆرۈككە يامىشىپ ئولگۈردى.

ــ ئوھوي... زەينەپ بۇ يەرگە چىقىۋاپتۇ ! ــ ئۇنى كۆرۈپ قالغان بالىلار چۇرقىرىشىپ كەتتى.

— قېنى... قېنى؟
— ئاينا، ئاۋۇ شاختا !
— ئوهوي !
بالىلار مۇشۇكنى ئۇنتۇپ زېينەپكە ئولاشتى. قولىغا چىققانلىكى نەرسىلەرنى ئۇنىڭ باش ـ كۆزىگە ئېتىشقا باشلىدى. زېينەپ چالما ـ كېسەك، ئۆرۈك، ئالا غوربدىن ئۆزىنى قاچۇراتتى. «ئۇنداق قىلماڭلار» دېگەندەك ئىلتىجالىق كۆزلىرى بىلەن بالىلارغا يېلىنىاتتى. لېكىن، بۇ بالىلار كۆڭۈل خۇشى ئۈچۈن قولدىن كەلگەن ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى قىلاتتى، ياخشى ـ ياماننى پەرق ئەتمەيتتى... كۆزىنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە تىنچلىقى بۇزۇلغان، باش ـ كۆزىگە چالما تېگىپ ئۇلگۈرگەن زېينەپ ئامالسىز يەرگە چۈشۈشكە تۇتۇندى. كۆنگەن چەبدەسلىكى بىلەن ئۆرۈك غولىدىن سىيرىلىپ يەرگە چۈشتى، بالىلار تەرەپ ـ تەرەپكە پىتىراپ قاچتى. ئەمما، زېينەپنىڭ ئۆزلىرى بىلەن كارى يوق ئۆستەڭ بويىغا قاراپ قاچقانلىقىنى كۆرۈپ، يەنە يوپۇرۇلۇپ كېلىشتى.
— ھۇ ئانىسى بەزا، دادىسى بەزا تۇخۇ پوقىلار ! — قاياقتىندۇر پەيدا بولغان زۇمرىخان بالىلارغا قاراپ ئېتىلدى. قولىدىكى سۆگەت چۈشىگى بىلەن نۇرمەمەت، سەپەرلەرنىڭ تېقىمىغا ساۋاپ ئۇلگۈردى. بالىلار چىرقىراپ يىغلىغىنچە قاچتى.
— قىزىم ئاناڭنىڭ ئارپىسىنى خام ئورۇغانمىدى، ھۇ ھاراملىقلار؟... ۋايجان، ۋايجان ! تويدۇم بۇ ۋارە ـ ۋۇرەكلەرگە... مەكتەپ دەم ئېلىشقا قويۇپ بەرمىسىمۇ بوپتىكەن بۇ ئوت قويدىلارنى !

6. سارىخان... سائادەتخان

شۇاقلىقتىكى باخشىنىڭ قازىقى كىشىنىڭ تېنىنى

شۇركۇندۇرەتتى. ئىسلىشىپ كەتكەن قاپقارا تورۇس، تورۇستىن ساڭگىلاپ تۇرغان مۇڭگۇز، ئارغامچا ـ توقۇناق، لاتا ـ پېتە، تۇغ ـ ئەلەم دېگەندەك ھەرەكۋ ـ سەرەكۋ نەرسىلەر ھەرقانچە قورقۇمسىز ئادەمنىڭمۇ دېمىنى ئىچىگە چۈشۈرۈۋېتەتتى.

باخشى غەلىتە ئاۋازدا چىرقىراپ بوغۇلدى. موھتاجلىق ئىلكىدە ئۆزىنىڭ ئاغزىغا تەلمۈرۈپ ئولتۇرغان ھاجەتمەنلەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا تاشلىنىپ چۈشىنىكسىز بىرنېمىلەرنى دېدى. ئاندىن جىنچىراغنىڭ غۇۋا يورۇقىدا قارىيىپ كۆرۈنگەن تورۇسقا چەكچىيىپ قاراپ:

ـــ كې ... كې ... كېلىڭلار، كېلىڭلار ! ـــ دېدى.

قاتار ئولتۇرغان چوكانلار ئارىسىدىكى سىيىتچوڭنىڭ ئانىسى نېمە كېلىدىكىن دەپ، باشقىلارغا قوشۇلۇپ ئۆينىڭ تورۇسىغا قارىدى. ئەمما، باخشىنىڭ ئاۋازى ئۇنى يەنە ئاغزىغا قاراتتى.

ـــ كە... كە... كەلدى، كەلدى ! مانا ـ مانا ئې... ئې... ئېرى تالاغا قارىغان كىما؟

باخشىنىڭ سوئالىنى ئاڭلىغان دەردەمەن چوكانلار بىر ـ بىرىگە قاراشتى.

ـــ مەن ! ـــ گۈلئىمىنخان بوينىنى شاپىتۈل قېقىپ ئولتۇرغان يېرىدىن قىمىرلىدى.

ـــ ئۆ... ئۆيدىن سو... سوۋۇتۇپ، ئۆ... ئۆزىگە ئۆ... ئۆگىتىۋالدى دە... دەيدۇ، راستما؟

ـــ راست، ھۇنەر قىلىمەن دەپ نەمۇنە يۈرۈپ ئۆيگە كىرمەيدۇ، كىرسە ئۇرىدۇ !

ـــ ئادەم بولمايدىغان !

ـــ قانداق قىلسام بولىدۇ، ئىسىستقۇنى ياندۇرۇشنىڭ بىرەر ئامالى بارمىكىن؟ ـــ گۈلئىمىنخان ئۈمىد بىلەن باخشىغا قارىدى.

ـــ با... بار، ئالدىرىمىسۇن دەيدۇ.

باخشىنىڭ پال ئېچىش، «سەۋەب قىلىش» لىرىغا قاراپ،

سىيىتچوڭنىڭ ئانىسىنىڭ كۆڭلى بىرئاز جايىغا چۈشتى. سامۇق مۇللامنىڭ ئارىسالدى بولۇپ توسۇشلىرىغا ئۇنمىماي، سىيىتچوڭغا ئىستىقۇ قىلىمەن دەپ، بۇ يەرگە كەلگىنىگە كۆڭلىدە خۇش بولدى.

ئولتۇرغانلاردىن نەچچەيلەنگە خېلى بىرھازاغچە پال ئېچىپ، يول كۆرسىتىپ، ئالدىغا قويۇلغان پۇل - پۇچەكلەرنى ئالغان باخشى چەكچىيىپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن سىيىتچوڭنىڭ ئانىسىغا قىيا نەزەر تاشلىدى:

— دە... دە... دە... دەڭلار، بى... بىرنى قويماي دەڭلا... مۇھەببەتخان، موللىقۇناخۇنلارغا قىياسەن بېقىپ سامۇق موللامنى ئازدى، دەيدۇ. قېرىغاندا قېرى تاتۇق، يۇزى قېلىن كۆيۈك تاتۇق...

مەزلۇم ھاڭ - تاڭ قالدى. بۇ نېمە گەپ ئۆزى... ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بوۋىسىنىڭ يۈزىدىكى كۆيۈك ئىزى ئايان بولدى.

— بۇرۇن كۆيگەن ئوت يېلىنجىغان ئىمىش... ئارا ئىسسىپ، سوكسوك كۆڭۈل تىنىم تاپماسمىش. يەنە... يەنە...

ئولتۇرغانلارنىڭ كۆزلىرى باخشىنىڭ ئاغزىدىن سىيىتچوڭنىڭ ئانىسىنىڭ بىر نۇقتىدا قېتىپ قالغان كۆزلىرىگە يۆتكەلدى. بىچارە موماي تەكەندە ئولتۇرۇپ قالغاندەك بىر ئورندا ئولتۇرالماي قالغانىدى. باخشى بولسا تېخىچە ئۇنىڭغا پال ئېچىۋاتاتتى:

ئۇ... ئۇنى تېخى يا... ياشلىقىدىن قالماپتۇ، دەيدۇ ... بۇ ... بۇنىڭ...

— ئالىجوقا ساراڭ ! — موماي ھاسسىنى شىلتىغىنىچە ئورنىدىن ئىرغىپ قويتى. سورۇن بۇزۇلدى، كىمنىڭدۇر قولى تۇڭرۇكتىكى قارا چىراغقا تېگىپ كېتىپ، چىراغ ئۆرۈلدى. قازناقنى گۆرىستان قاراڭغۇلۇقى باستى.

موماي ئۆرىتۆپە بولۇشقان دەردىمەن ئايالالار ئارىسىدىن تۇڭرۇك، ئىشكىلەرگە ئۇسۇپ دېگۈدەك ئاران يېنىپ چىقتى.

هارۋىغا تەستە چىقىپ ئېشەككە زەرب بىلەن تاياق سالدى. «تېقىمىنى چايقىمىغان سارائ جىنكەش ! ــ دېدى ئۇ قارائغۇلۇق ئىچىدە ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ، ــ بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ بولغۇچە ئادەمنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپارىمىش، ئۆتكۈر سەۋەب قىلىپ ھاجەتنى راۋا قىلارىمىش تېخى ! ھۇ زۇۋاننىغا نېمە كەلسە شۇنى دەيدىغان سارائ ! »

مەسچىتتىن كەچ يانغان سامۇق موللام مەزلۇمنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئارتۇقچە چېچىلىپمۇ كەتمىدى. ئادەتتە دىنىي ئۆلىمالار سوپى ـ ئىشان، پىرىخون ـ باخشىلار بىلەن چىقىشالمايدىغان ھەم ئىسلام دىنىدا پال ئېچىش، ئىسىستىقۇ ـ سوۋۇتقۇ قىلىش گۇناھ ھېسابلىنىدىغان بولغاچقا، نەچچە كۈندىن بېرى مەزلۇمنى ئوغلى ئۇچۇن باخشىنىڭ قېشىغا بېرىشتىن توسۇپ كەلگەنىدى. ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ سالپىيىپ كەلگىنىنى كۆرۈپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى.

جاھانىنىڭ ئىشلىرىدىن ئۇيقۇسى قاچقان سامۇق موللامنىڭ كۆزى يۇمۇلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇ ھېچكىمنىڭ نەزىرى چۈشمەيدىغان شۇاقىلىققا ماكانلىشىۋالغان باخشىنىڭ گۇل ئادەملەر ئالدىغا ئەكېلىپ تۇرىدىغان پۇل ـ پۇچەك، توخۇ ـ تۇخۇم، ھەتتا ئوغلاق، قوي ئۇچۇن ئاغزىغا كەلگەننى بىلجىرلايدىغانلىقىنى بەش قولىدەك بىلەتتى. بۇڭاي ئېغىر ئۇھسىنىدى: «ھەي ... خەق ئوغۇل بالىنىڭ دەردىدىن قىز بالىنىڭكى يامان دەيدىكەن، مانا ئايلار ئۆتۈپ يىلغا ئۇلاشتى، سىيىتچوڭغا ‹ساربخان› ئاتلىق جىن چاپلاشقاندىن بۇيان ‹دەردى يوق› ئوغۇلنىڭ دەرد ـ بالاسىنى يەتكۈچە تارتىۋاتىمىز. ھازىر يەتتە خۇپتەن بولدى. ئۇ بالا بۇگۈنمۇ بولمىسا، ئاشۇنداق يۇرۇپ بىرەر ئىش تېرىپ قويسا، مەن بۇ قېرى جېنىم بىلەن قانداق قىلىمەن؟!» بۇڭاي ئاچچىق خىيال ئىلكىدە بوغۇلۇۋاتقاندا، نەدىندۇر ناخشا ئاۋازى ئاڭلانغاندەك قىلدى:

ساربخان ئوتۇك يامان،
كۆيدۇرۇشۇك ئاندىن يامان.

ناخشا بوۋاينى هاياجانغا سالدى، ناخشا موللامنى سەللىسىنى ئۇنتۇلدۇرۇپ، ياشلىقىغا قايتۇرغاندەك قىلدى. ساربخان... ساربخان... ساربخانىنىڭ ئوتى سائادەتخانىنىڭ ئوتىدىنمۇ يامانمىدۇ؟ خىرە ـ شىرە تۇيغۇ ئىلكىدە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يۇمىلاققىنا بىر قىز پەيدا بولدى. ھەئە، ئۇنىڭ ئىسمى سائادەتخان ئىدى. ئۇمۇ شەنبەبازارلىق ئىدى...

ساموۇق موللام سىيىتچوكۇنىڭ يېشىنى ئالغاندا، سائادەتخانغا كۆيۈپ قالغانىدى. ئاشۇ چاغلاردا شەنبەبازاردىكى نورۇز يىغىلىشىدا چېچەك چوكان ئاسقان قىز ئۇنىڭ يۇرىكىنى ئوغرىلىۋالغان. يىگىت موللىسىنىڭ ئۆيىگە بارماستىن ئادەمزاتسىز جاڭگالدىن ئۆتۈپ، قىزنىڭ مەھەللىسىگە بارغان، قىزنىڭ هويلىسىنى ئەگىپ تۇنىنى تاڭغا ئۇلىغان، قىزنىڭ رۇخسارىنى بىر كۆرۈش ئۈچۈن چىغىر يول ياقىسىدىكى بوردىمالنىڭ ئارىسىدا يۇرىكىنى يانتاقىقا يېقىپ يېتىپ كۇننى كەچ قىلغان، قىزنىڭ ئىشقىدا يۇرىكى ئوت ـ كاۋاپ بولغانىدى. يىگىتنىڭ ئەقىدىسىگە ئىشەنچ قىلغان قىز: «ئاتا ـ ئانام ماقۇل بولسا، سىزگە تېگەي» دېگەنىدى.

يازلىق يىغىمدىن كېيىنكى بىر كۈنى ئەتىگىنى كۇن قىزارغاندا ئىشەنچ بىلەن ئېشەكلىرىنى توقۇپ قىزنىڭ ئۆيىگە كەتكەن ئەلچىلەر كۇن پاتقاندا توقۇمى چۈڭلۇپ نائۇمىد يېنىپ كېلىشتى. شەنبەبازارلىقلار ئەزەلدىن ياقا يۇرتلۇققا قىز بەرمەيتتى. لېكىن، يىگىتنىڭ قىزدىن كەچكۈسى كەلمىدى. قىزمۇ ئۇنىڭدىن مېھرىنى ئۈزەلمىدى. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە قىز يىگىت ئۇچۇن بازار ئۆستەڭ بويىغا كۆتۈرۈپ كەلگەن بىر پىيالە قايماقنى ئۇنىڭ ئالدىغا قويۇپ تۇرۇشىغا قوناقلىقتىن

ياۋا توڭگۇزدەك ئېتىلىپ چىققان ئۇچ گەۋدە يىگىتكە تاشلاندى...

يىگىت ئۆز ئۆيىدە ھوشسىغا كەلگەندە، شەنبەبازارلىق كۆكەمسىلەرنىڭ «ئۆز يۇرتىنىڭ ئابرۇيى» ئۈچۈن ئۆزىنى ئۇرۇپ چالا ئۆلۈك قىلىپ، جاڭگالغا تاشلاپ قويغانلىقىنى؛ تەلىيىگە جاڭگالغا كىرگەن ئوتۇنچىلارغا ئۇچراپ قېلىپ يۇرتقا ئاچىققانلىقىنى بىلدى.

بوۋاي ئېغىر ئۇھسىندى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا جىلمىيىپ تۇرغان سائادەتخانىنىڭ قارىسى غايىب بولغاندەك قىلدى... ئۇنىڭ كۆرىدىغان كۈنى، يەيدىغان رىزقى بار ئىكەن، ئۇچ ھەپتىدە ئورنىدىن تۇرغۇدەك بولدى. شۇ يىلى كۈزلۈك يىغىم - تېرىمدىن كېيىن ئاتا - ئانىسى يېنىدا ياتقان مۇنۇ مەزلۇمى — زەيتۇنەم، سىيىتچوڭلارنىڭ ئانىسى بىلەن تويىنى قىلىپ قويدى. شۇ ئىشلارغا ئوتتۇز نەچچە يىل بولدى. ئۇ خۇي - پەيلى نامەلۇم بىر مەزلۇم بىلەن بىر تەكىيىگە باش قويۇپ تۆت بالا يۇزى كۆردى. ئىككىسىنىڭ كۆرىدىغان كۈنى، يەيدىغان رىزقى يوق ئىكەن، ئۇلارنى يەرنىڭ تېگىگە كۆمۈپ قويدى. ئىككى بالىنى بىر ئوبدان قاتارغا قوشۇپ، زەيتۇنەمنى تالاققا قىلدى. ئەمدى سىيىتچوڭنىڭ باش ئاغرىقى ئارامدا قويمايۋاتىدۇ. ئۆمۇر دېگەن مۇشۇنداق ئۆتىدىغان نەرسە. ئىش باشقا، ھەۋەس باشقا دەپ، مەنمۇ سائادەتخانىغا كۆيگەن بىلەن بالىنى رىزىق - نىكاھىمىز قېتىلغان خوتۇندىن تاپتىم. بىزنىڭ بۇ باغلانچىسىز توپاقمۇ بۇگۈن بولمىسا، ئەتىگىچە ئەقلىنى تېپىپ قالار ! لېكىن، ھېلىقى سائادەتخان دېگەن يۇمىلاق ئادەمنىڭ ئىچىنى ئەجەب كۆيدۇرىدىغان قىز ئىدى. ئەگەر ئۇ ماڭا نېسىپ بولغان بولسا، بىر - بىرىدىن چىرايلىق بالىدىن يەتتىنى تۇغۇپ بېرەر بولغىيدى... بوۋاينىڭ كۆز چاناقلىرى ئىختىيارسىز نەمدىلدى. پېشايۋاندىن قىيپاش يۆنىلىشتە كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاي ئۇنىڭ خىرەلەشكەن كۆزلىرىگە سائادەتخانىدەك كۆلۈپ باقماقتا ئىدى.

7. قوناقلىقنىڭ سىرى

قوناقلىق.

دىمىق ئىسسىق قاپسۇالغان قوناقلىق ھاردۇق يەتكەندەك جىمجىتلىققا پاتقاندى. سارغايغان پۆپۈكلەردىن ئۇچۇپ چۈشكەن كۈكۈندىلار قوناق قۇلاقلىرىدىن سىيرىلىپ مەيىنىسانىڭ باش - كۆزىگە قوناتتى. يېشىل گاز ياغلىقىنى كۆزلىرىگىچە چۆكۈرۈپ چىگىپ ماش يۇلۇۋاتقان مەيىنىسا ئاتىلىقى بىلەن ئانىلىقى ئاللىقاچان چاتىلىشىۋالغان ئاشۇ پۆپۈك ئۇۋۇندىلىرىغا پەرۋاسىز ئىدى. قوناقلار ئارىسىغا تەكشى كىرىشتۇرۇپ تېرىلغان كۆك ماش ئوبدانلا پىشىپ پوستى قېتىشقان، ئەگەر بۇ ماشلارنى مۇشۇنداق ۋاقتىدا يىغىۋالمىسا، پوستى ئۆزلۈكىدىن يېرىلىپ دېنى تۆكۈلۈپ كېتەتتى.

مەيىنىسا ئېرىنىڭ ئۆيىدىن يامانلاپ بوغچىسىنى كۆتۈرۈپ كەلگەندە ئانىسى ئىسسىق ئۆتكۈزۈۋالغانمۇ قانداق، ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالغان، چىرايىنىڭ ئۆڭسۈلى يوق ئىدى. مەيىنىسا شۇنىڭ باھانىسىدە ئانىسىنىڭ يېنىدا تۇرۇپ قالدى، ئانىسىنىڭ ئېرىنىڭ ئۆيىگە ھەيدىگىنىگە ئۇنىماي، تامىقىنى ئېتىپ دورىسىنى ئىچۈردى. ئۇلىغىنى بېقىپ، ئېتىز - ئېرىق ئىشىغا قاراشتى. ئەمما، ئانىسىنىڭ كۆزى كۆيۈ ئوغلىنىڭ يولىدا، ئاغزى قىزىنىڭ قۇلىقىدا توختىماي نەسىھەت قىلاتتى.

— كۆزۈمگە يىلاندەك كۆرۈنىدۇ ئۇ ھاڭۋاقتى ! — دەيتتى مەيىنىسا ئانىسىنىڭ نەسىھەتىگە جاۋابەن، — يا كۆڭلىنىڭ سۈيى يوق، يا ئاغزىدا ئىككى ئېغىز تاتلىق گېپى...

— ئۇنداق دېمەڭ، بالام، — ئانا جايىدا تىنچقىنا ياتالمای، قىزىنى پەيلىدىن ياندۇرۇشقا تىرىشاتتى، — مىجەزى ئۇنداقتەك تۇرغىنى بىلەن كەتمەنگە پىششىق ئىكەن ئۇ بالا.

— كەتمەن، كەتمەن... كەتمەندىن نېمە چىقىدۇ بۇ كەمدە؟

— شور تۇمشۇقلۇق قىلماڭ، كەتمەن يەرگە بەربكەت، بىزگە ئاش - نان بەرگەن، قىزىم!

— ئۇ دېگەن بۇرۇنقى گەپ، ھازىر پۇل تاپقانلارنىڭ ھەممىسى كەتمەننى تاشلىغانلار. ئىشقىلىپ مەن گاچىدەك كەتمەن چېپىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان نان قېپىنىڭ قولىغا تەلمۇرۇپ ئولتۇرىدىغان خوتۇن بولۇپ قالمىساممۇ دەپ تىلەيمەن، ئانا.

— ئاغزىڭىزدىن كۈپۈرلۈق ئۆتمىسۇن، پۇل تاپقانلارنىڭمۇ بىر پۈتى تېخىچە ئېتىزلىقتا.

مەينىسا ئانىسى بىلەن خېلى گەپ تەرگىشىپ قالدى. ئەمما، ئانىسى ئۇنىڭ رايىغا باقىدىغاندەك قىلمايتتى. تاز بولسىمۇ، ھاڭۋاقتى بولسىمۇ، ئېرىڭىز بىلەن كېلىشىڭ دەيتتى. لېكىن، مەينىسانىڭ ئېرىگە مەيلى يوق ئىدى... قوناقلىق دىمىق ئىسسىق ئىدى... ھاسىراپ، قىزىرىپ تۇرغان بىرسى ئاچ بۆرىدەك قىزغا تاشلاندى. تەر تەپچىرەپ تۇرغان كۆچلۈك قوللىرى بىلەن قىزنىڭ نازۇك، كۆچسىز بىلىكىنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنى ئۆزىگە تارتتى، بوينىنى قايرىدى. قىز يەلكىسى كەڭ، كۆچلۈك بىرسىنىڭ قۇچىقىغا كىرىپ قالدى... پىسخىكىدە كۈلۈپ سالغان مەينىسا كۆز ئېچىدا ئەكسىلىنىپ تۇرغان بۇ كۆرۈنۈشنى توي ئاخشىمىدىكىگە سېلىشتۇردى. «سەت، دىتى يوق ھاڭۋاقتى...» ئۇنىڭ كۆڭلى يېرىم ئىدى.

— ئوھوي... چوكان سېكىلەكنىڭ باش - كۆزى يوق ماش يۇلۇپ كەتكىنىنى...

قوناقلار تۇيۇقسىز شاراقلاپ سۇنۇپ، خىرىلدىغان بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. قورقۇپ كەتكەن مەينىسا ئوسىسى كېلىشىپ بولالمىغان چالا - چۇشتا پاتقاق يەرگە پېتىپ تۇرغان ئايىغىنى تەستە يۆتكەپ، كەينىگە داجىدى. چەكچىيىپ قالغان كۆزلىرىنى ئاۋاز كەلگەن تەرەپكە يۆتكىدى. يەردىن ئۇندىمىكىنتاڭ، سەمەت — ئاشۇ سەمەت دورغا قارا باش قوناقتەك قارامتۇل چېھرىگە كۈلكە يۈگۈرتۇپ ئۇنىڭغا يېقىنلاپ كېلىۋاتاتتى. بايىلا ئۇنىڭ قىز

ۋاقتىدا ئۆزىنى قۇچاقلىۋالغىنىنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەن مەينىسا چەكچەيگىنىچە سەمەتكە قاراپ قالدى. ئۇنىڭ ئالدىدا سەمەت ئەمەس، بىر بەتبەشىرە ھايۋان تۇرغاندەك قىلاتتى.

— ئانا !... — مەينىسا بوش چىرقىراپ تاشلىدى، چاققان كۆزلىرى بىلەن ئۇيان - بۇيان قاراپ، قولىغا بىرنەرسە ئىلىۋېلىش ئۈچۈن قوناقلىق ئارىسىغا كۆز يۈگۈرۈتتى. ئەمما، قوناقلىقتا بىرنەچچە يەرگە دۆۋىلەپ قويغان ماش، قۇرۇق تاغار، ماشنى يۇدۇپ خامانغا ئاپىرىش ئۈچۈن ئىلىپ كەلگەن ئىنچىكە تانىدىن باشقا قولىغا چىققۇدەك ھېچنېمە يوق ئىدى.

— ۋاي قانداق قىلاي، ئۇركۈگەك غۇنجىندەك قاچىقىلى يەر تاپالماي قالغىنىنى ئەمدى، — سەمەت دورغا قاپقارا بۇرۇتىنى لىكىلداتقىنىچە قەدەممۇقەدەم قىستاپ كەلدى، — بۇنداق قىلىقلىرىڭىز قىز چېغىڭىزدا ياراشقان بىلەن ئەمدى ياراشمايدۇ خېنىم، بولۇپمۇ مۇشۇنداق خالىي، ئەپچىل پەيتتە...

سەمەت سۇلايمىناخۇنۇمنىڭ كىچىك ئوغلى بولۇپ، پاختا سودىسى ئاز - تولا جانلانغان ئىككى - ئۈچ يىلدىن بېرى بەگلىكتە، قوشنا كەنتلەردە ئىشكىمۇئىشىك قاتراپ يۈرۈپ، خەقنى ئالداپ ئەرزان ئېلىۋالغان پاختىنى يۇقىرىراق باھادا سېتىۋالىدىغان زاۋۇتلارغا ئاپىرىپ پايدىسىغا سېتىپ ئاز - تولا پىتىلىنىۋالغانلارنىڭ بىرسى ئىدى. ئۇ ئىشكىمۇئىشىك قاتراپ يۈرگەچكە، «دورغا» دېگەن لەقەمگە ئىگە بولغانىدى.

— يېقىن كەلمە، ئادەم ئەسكىسى دورغا ! — مەينىسا كەينىگە يانىمەن دەپ ماش دۆۋىسىگە ئوڭدىسىغا يىقىلدى. ئۇ قوناق پۆپۈك چىقارغاندىن بېرى سەمەتنى خىيالىدىن نېرى قىلالمىغانىدى. لېكىن، ئۇ ھازىر يېنىدا تۇيۇقسىز پەيدا بولغاندا، بەدىنى بىردىنلا تىكەنلىشىپ كەتتى.

— ئەجەب ئەپچىل ياتتىڭغۇ، ھا - ھا - ھا...

— يېقىن كەلمە، دېدىم ! — مەينىسا چاچراپ ئورنىدىن تۇردى. سەمەت ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى غەزەپنى كۆرۈپ سەل

ئارىسالدى بولدى ھەم ئۇنىڭ ئۈستىگە تاشلىنىشتىن توختاپ قالدى. بۇ يەرنى قوناقلىق دېگەندەمۇ مەھەللىدە، نېرىدىكى يولدا ئادەم بار ئىدى.

— ۋاي قانداق قىلاي، ئىشتانىبېغىڭ ئەجەب چىڭكىنە، مەينىسا؟

— خوتۇنۇڭنىڭ ئىشتانىبېغى بوشمىدى ئەمىسە!

— خو... خو... خوتۇن... — سەمەت قىزارغىنىچە دۇدۇقلاپ قالدى، — ئۇنى سورىمىغىنا بولدى. مەن ئۇ خوتۇننى ئاللىقاچان پادىغا قوشۇۋەتكەن.

— شۇنىڭ بىلەن سەنمۇ پادا بولۇپ، قوناقلىقمۇقوناقلىق يۈردۇڭ؟

— گېپى يامان خۇيۇڭدىن ئەجەب قالماپسەن، مەينىسا.

— سەنمۇ قوناقلىقمۇقوناقلىق تېزەك پۈرايدىغان خۇيۇڭدىن تەزمەپسەنغۇ؟ — مەينىسانىڭ بۇغداي ئۇنىنىڭ دېۋىزىدەك قىزغۇچ چىرايىدىكى قورقۇنچىنىڭ ئورنىنى بىر ئاز دادىللىق ئىگىلىدى.

— ساڭا كۆيگىنىم، سېنى قوغلاشقىنىم، تېزەك پۈرىغىنىم ئەمەس. سەن قىز چاغلىرىڭدىمۇ شالگەدىكى قوناقلىقتا چىرقىراپ، يۈز - كۆزۈمنى تاتىلاپ، قولۇڭنىڭ ئۇچىنى تۇتقۇزمىغان. تېخى ئادەم تۇڭلاپ، تاس قالغان مېنى رەسۋا قىلغىلى! مەن سېنى ئالاي دېگەن، مەينىسا...

قوناقلىق دىمىق ئىسسىق ئىدى، ھاسىراپ، قىزىرىپ تۇرغان بىرسى ئاچ بۆرىدەك قىزغا تاشلاندى. تەر تەپچىرەپ تۇرغان كۆچلۈك قوللىرى بىلەن قىزنىڭ نازۇك، كۆچسىز بىلىكىنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنى ئۆزىگە تارتتى، بوينىنى قايرىدى. قىز يەلكىسى كەڭ، كۆچلۈك بىرسىنىڭ قۇچىقىغا كىرىپ قالدى... مەينىسا كۆز ئالدىدا ئەكسىلەنگەن غىل - پال كۆرۈنۈشتىن قۇيۇق قاشلىرىنى يىمىرىپ ئېغىز ئاچتى:

— ھىم، ماڭا كۆيمىش، مېنى قوغلىشمىش، مېنى ئالمىش

تېخى ! سەن مېنى مۇشۇنداق قوناقلىقتا ئالامتىڭ؟ سېنىڭ خېرىدارلىقىمنى قىلىدىغان ئاتا ـ ئاناڭ يوقمۇ؟ چىرايلىق گەپ قىلىدىغان زۇۋانىڭ يوقمۇ؟ ئۇنداق خىيالىڭ بولسا، ئا بىزنىڭ قوپاخۇنغا ئوخشاش داداڭ سۇلايمىناخۇن بىلەن ئاناڭ زۇرنىساخاننى ئەلچىلىككە قويساڭ بولمامدۇ؟ ــ مەينىسانىڭ تۇرۇپلا ئەقلى سۇزۇلدى. سەمەت تىلىنىڭ ئۇچىدا دەپ قويغىنىدەك ئۇنىڭغا كۆيۈپ ـ پىشىپ ئەمەس، پەقەت شەھۋىتىنى بېسىش، پەس كۆڭلىنى خۇش قىلىش ئۈچۈنلا مۇشۇنداق قوناقلىقمۇقوناقلىق تىمىسقىلاپ يۈرەتتى. ئەگەر ھەقىقەتەن تۇيۇقلىغۇسى بولسا، مۇشۇنداق خۇپىيانە ھالدا ھايۋانلىڭ قىلىقىنى قىلىپ يۈرەتتىمۇ؟! مەينىسا نەچچە ئايدىن بېرى ھالال رىزقى قوشۇلغان بىر ئەرنىڭ نىكاھىدا تۇرۇپ ئۇنى خىيال قىلىپ قالغىنىغا نومۇس قىلدى، ئۇيالدى.

مەينىسا شالگەدىكى ئاشۇ ئىشنى غىل ـ پال ئېسىگە ئالدى. ئۇ كۇنى قىز ئەپچىلگىنە ئوتىغۇچ بىلەن قاپنى كۆتۈرۈپ قوناقلىققا ئوت ئالغىلى ماڭغانىدى. شالگەدىكى لايدا ئاندىن تۇغما بولۇپ سۇغا چۆمۈلۈۋاتقان سەمەت دورغا، سەيداق دوقا، مەمەت، ئابلىمىت قاتارلىق يۇرتنىڭ ھاياسىز توپاقلىرىنى كۆرۈپ، يىراقتىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ كەتتى. كۇن پېشىندىن ئۆتكەندە قوناقلار شاراق ـ شۇرۇق قىلىپ سەمەت تۇيۇقسىز ئۇنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى. سۇغا چۆمۈلۈۋېرىپ كۆز چاناقلىرى قىزارغان بۇ ئالمان دورغا خۇددى ئىت قوغلىغان گاچىدەك ھاسىراپ تۇراتتى، ئاغزى گەپكە كەلمەيتتى. قىز ئۇنىڭغا پەرۋا قىلماي دۆۋىلىگەن ئوت ـ چۆپلەرنى قاپقا چىڭدىغىلى تۇردى.

ــ سىز قېپىڭىزنى ئېچىپ تۇرۇڭ، مەن ئىچىگە راسا چىڭداي، ــ سەمەت تۇيۇقسىز كېلىپ قىزنىڭ ئوڭ بىلىكىدىن كاپىيىدە تۇتۇۋالدى، ئۇنى ئوت ـ چۆپلەرنىڭ ئۇستىگە سۆرىدى. قوناقلىق دىمىق ئىسسىق ئىدى، ھاسىراپ، قىزىرىپ تۇرغان سەمەت ئاچ بۆرىدەك قىزنى بېسىۋالدى. تەر تەپچىرەپ تۇرغان

كۆچلۈك، قوپال قوللىرى بىلەن قىزنىڭ نازۇك، كۆچسىز بىلىكىنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنى ئۆزىگە تارتتى، بوينىنى قايرىدى، قولىنى ئىشتانبېغىغا ئۇزارتتى...

— هايا‌سىز ئېشەك! — خورلۇق ھېس قىلغان قىز بوش قالغان قولى بىلەن سەمەتنىڭ يۇزىنى تاتىلىدى، ئوتىغۇچنىڭ دەستىسى بىلەن بىقىنىغا سالدى، چىرقىراپ قوناقلىقنى بېشىغا كىيدى.

— ۋايجان! — سەمەت قىزنى قويۇۋېتىپ بىر قولىدا بىقىنىنى، بىر قولىدا قان تەپچىرەپ چىققان يۇزىنى سىلاپ قالدى. لايدان تەرەپتىن كىملەرنىڭدۇر دۈكۈرلىشىپ يۇگۇرۈپ كېلىشكەن، شاراق ـ شۇرۇق ئاۋاز چىقىرىپ قوناقلىقتا كىرگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ بەدەر تىكىۋەتتى.

مەينىسا مىيىقىدا كۈلۈپ سالدى. شۇ كۈنى ئۇ مۇشتىتەك قىز تۇرۇپ، يارمىغان كۆتەكتەك كۆرۈنىدىغان سەمەتنىڭ ئەدىپىنى بەرگەن، ئۆزىگە قايتا بەتقىلىقلىق قىلالمىغۇدەك قورقۇتۇۋەتكەنىدى. شۇ ئىشلار بولۇپ كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئىككى يىل ئۆتۈپ كەتتى، مەينىسامۇ بىر ئەرگە خوتۇن بولدى. ئەمما، ئۇ شۇ كۈندىكى ئىشنى پەقەت ئۇنتۇيالمىدى، بولۇپمۇ توي كۈنىدىكى جېنىدىن ئۆتۈپ كەتكەن سوغۇق، ئېرىنىڭ دىتسىزلىقى، غورىگىل ئۆتۈۋاتقان كۈنلىرىنى ئويلىسا، ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ھامان ئاشۇ كۆرۈنۈشلەر كېلىۋالاتتى. ئۆزىنى نى ـ نى يىگىتىلەرنىڭ قوغلاشقانلىقىنى ئويلاپ كۆڭلىگە تەسەللى بېرەتتى. ئۆزىنى كۈچتۈڭگۈر بىر يىگىتنىڭ قۇچاقلىۋالغانلىقىدىن سۆيۈنۈش ئارقىلىق كۆڭلىگە ئازار بەرگەن ئېرىدىن ئۆچ ئالاتتى. ئەمما، سەمەت يەنە ئۇنىڭ يېنىدا پەيدا بولۇپ، ھېلىقى ئىش قايتا يۈز بەرگىلىۋاتقاندا، مەينىسا نېمىشقىدۇر ئېغىر خورلۇق ھېس قىلدى، ھەتتا بىر يىلدىن بېرى غايىبانە ھالدا ئوتلۇق تىنىقلىرىدا سۆيۈلۈپ، كۈچتۈڭگۈر بىلەكلىرىدە قۇچاقلىنىپ كەلگەن مۇنۇ كۆڭلى سۆيۈقتا ئېچ ـ

ئىچىدىن نەپرەتلەندى.

— بوغجۇماڭنى قولتۇقلاپ يامانلاپ كەلگىنىڭنى كۆرگەنىدىم، ئېرىڭ دېگەن ھاڭۋاقتىنىڭمۇ تايىنى يوق ئىكەن. شۇنداق تۇرۇپ، تاش كۆڭۈللۈك قىلغىنىڭ نېمىسى؟

— يامانلىسام، قانداق قىلاتتىڭ؟

— ئېرىڭدىن چىقىرىۋالاي دەيمەن.

— نېمە قىلىسەن؟

— خوتۇن قىلارمەن.

— خۇدايىم دېگىنىڭگە يەتكۈزسۇن ! يەنە بىر دەم ماراپ يۈرسەڭ، قوناقلىقتا چاچ تارايدىغانلاردىن بىرەرسى ئۇچراپ قالار، — مەينىسا ئېرىدىن ئاڭلىغان «قۇرۇڭانخان سىياقىدىكى ئالۋاستى بىلەن زىناخور بۇساق »نىڭ ھېكايىسىنى ئېسىگە ئالدى. قوناقلىقىنىڭ ئېچىقىدا قىپيالىڭاچ ئولتۇرۇپ ناپاك بويىنى سۇغا سېلىۋاتقان ئازغۇن بەندىلەرنى كۆزئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۆزىنى قوناقلىقلاردا ماراپ يۈرگەن مۇنۇ نوچىغا نەپرەتلىك قاراپ قويدى. قەلبىنى ھەمىشە لەرزىگە سېلىپ تۇرىدىغان ھېلىقى تۇيغۇ پۈپۈك كۆكۈندىلىرىدەك توزۇپ كەتمەكتە ئىدى...

8. دوغا كەتكەن ئالمىخان

بۇگۈنكى سورۇن سەمەت دورغىنىڭ ئۆيىگە يۆتكەلدى. ئۇلۇشكۇن ئاخشام دەسمايىسىدىن ئايرىلىپ كېكىردەككىچە قەرزگە بوغۇلغان سەيداق بۇ يەرنىمۇ پۇراپ تاپقانىدى. ئۇنىڭ دەسمايىسى ئاللىقاچان غالتەككە چىققان تۇرۇقلۇق يەنە ئويناپمەن دەپ تۇرۇۋالدى.

— ئۇنداق بولسا نېمەڭنى تىكسەن؟ — دەپ ھۆركىرىدى

سەمەت دورغا ئۇنىڭ كۆزىگە قادىلىپ، ــ ئۆيۈڭدە پىچاقىغا يارىغۇدەك قوتۇر ئۆچكەڭ ياكى بازارغا ئاپىرىپ ساتقۇدەك مەللە ـ كېرىكىڭ بولمىسا؟

ــ ئۇنىڭدىن غەم قىلما، ــ دېدى دەسمايىسىدىن ئايرىلغىنىغا كۆكىرىپ تۇرغان سەيداق بېشىدا تۇرماي قولىغا ئېلىۋالغان دوپپىسىنى مىجىقلاپ، ــ تىكىمەن دېسەم، تىكىدىغان نەرسە جىق.

ــ ئاۋۋال تىكىدىغان نەرسىنىڭ ئېتىنى قوي.

ــ ئۇنىڭدىن غەم قىلماي، ئاتە ئوشۇقۇڭنى !

ــ دېدىمغۇ، تىككەن نەرسەڭنىڭ ئېتىنى قوي دەپ !

سەيداق دۇدۇقلاپ قالدى. ئېلېكتىر چىراغنىڭ نۇرىدا پارقىراپ تۇرغان دوقا پېشانىسىنى سىلىدى. ئۇ كۆڭلىدە دەسمايىسىز ئويناپ ئوتتۇرۇۋەتكىنىمنى قايتۇرۇۋالمەن دەپ چوت سوققانىدى.

ــ بۇ دوقا ئەمدى ئالمىخانىنى تىكىدۇ ! ــ دېدى سالەك تىزىغا شاپىلاقلاپ. كۆزلىرى قىزارغان سەيداق خوتۇنىنىڭ گېپىنى قىلغان سالەككە بويۇندىدى.

ــ قىمارۋازنىڭ نوچىسى خوتۇنىنى تىكىشتىنمۇ يانمايدۇ، ــ دېدى سەمەت دورغا ھەممەيلەنگە تەكشى قاراپ، ــ بولمىسا ئۇنداق قىمارۋازنى قىمار پىرى يۆلىمەيدۇ.

ــ راست !

ــ بەرھەق !

ــ ھەق دەيدۇ !

قىمارۋازلار بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭدىن ھۆركىرەشتى. سەيداقنى بازلاپ، يەللىدى. بۇنىڭسىزمۇ سەيداق ئالمىخان بىلەن ئۆي تۇتقاندىن بېرى ئۆزىنى ھېچبىر سورۇندا ئىلگىرى باسمايي ئوتتۇرۇپلا يۇرگەندەك ھېس قىلىدىغان بولۇپ قالغانىدى. «قىمار پىرى يۆلەيدىغان ئىش بولسا، خوتۇن دېگەن نېمە ئىدى !» سەيداقنىڭ دوقا بېشىدا چاقماق چاقتى:

— بولدى، تىكتىم !
— نېمىنى تىكتىڭ، خوتۇنىڭنىما؟
— ھەئە !
— مانا ئوغۇل بالا !
— كېلە !
— دەتتىكام !
— ياپىرىم !
— دەتتىكام !
— ياپىرىم !

ئالمىخاندەك ئادەمنىڭ ئىچىنى كۆيدۈرىدىغان چىرايلىق، يۇزى تۆۋەن خوتۇننى قىمارغا تىككەن سەيداق دوقمۇشى «قىمار پىرى» يۆلىمەي، ئىتتىرىۋەتتى. ئۇ ئۆچكىنىڭ ئوشۇقىنى تۆت قېتىم ئاتا ـ ئاتماي يەنە ئۇتتۇرۇۋەتتى. سەمەت دورغا چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ، سەيداقنىڭ قولىغا ئېسىلدى. ئالمىخانغا ئىشتەي ساقلاپ كەلگەن يەنە باشقىلارمۇ يوپۇرۇلۇپ كەلدى.

— ھە سەيداق نوچى، تىلخەت يازە !
— چەپەر بول دوقا، بولمىسا ئالمىخانىنى ئۇتۇۋالغانلىقىمنىڭ ئىز ـ ئىسپاتى ئۆچۈپ كېتىدۇ.
— شۇنداق قىل، ئىسسىقىدا تىلخەت يېزىپ بەر.
— ۋايجا... ۋايجا... ۋايجان... — سەيداق تۇيۇقسىز قورسىقىنى تۇتۇپ ئىڭراشقا باشلىدى، — قورسىقىم بەك ئاغرىپ كەتتى. مېنى بىردەم ئارامدا قويۇڭلار.
— خۇپسەنلىك قىلما، دوقا ! چاققان تىلخەت ياز.
— ۋايجان... ۋايجان... — سەيداق كەمىرىنى يېشىپ ئىشتىنىنى تۆۋەنگە سىيرىدى. ئۇنىڭغا يېپىشقان قوللار بىرئاز بوشىدى.

سەيداق ئىشتىنىنى كۆتۈرگىنىچە تالاغا يۈگۈردى. ئۇتۇۋالغان قىمارۋازلار ئۇنى قاچۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن كەينىدىن دەمبەس قەدەم قوغلاپ چىقتى. سەيداق سەمەت دورغىنىڭ ھويلىسىدىن

چىقىپ، يولىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ئاقتاماللاپ قويغان خامان ئورنىغا يۆگۈرۈپ كېلىپ تاتالمىتىپ قويۇۋەتتى. ئۇنى قوغلاپ چىققانلار «ھۆ... ھۆ...» دېيىشكىنىچە ئاغزى ـ بۇرنىنى تۆتۈپ كەينىگە داجىدى، ئۇنىڭ راستلا قورسىقى ئاغرىپ كەتكەنلىكىگە ئىشەندى. ئاقتاملىقتىن قايتىپ كېلىپ، دەرۋازا ئالدىدىكى تېرەك تۈۋىدە ساقلاپ تۇرۇشتى.

كىشىلەر ئۇيقۇغا كېتىشكەن، يۇرت ـ مەھەللە جىمجىت ئىدى. سەيداقنىڭ پات ـ پات «تورۇلغۇ سايرىتىپ» ئولتۇرغىنىنى ئاڭلىغان قىمارۋازلار ئۆزلىرىنىڭ پارىڭىغا چۈشتى. سەيداق قورسىقىنى بىكارلىۋېلىپ تىلخەت يېزىپ بەرسىلا، ئالمىخان سەمەت دورغىنىڭ بولاتتى. سەيداقتىكى ئېلىشىنى ئالالمىغان سالەك تاۋكامۇ ئالمىخانغا كۆز قىزارتىپ تۇراتتى. ئەمما، ئالمىخان ئالمىدەك چىرايلىق، تارتىملىق بولغىنى بىلەن بەربىر ئالما ئەمەس، ئۇنى ئوتتۇرىدىن پارچىلاپ كۆڭلى تارتقانلار تەڭ يېگىلى بولمايدۇ. شۇ تاپتا سەمەت دورغا بىلەن سالەكنىڭ ھەر ئىككىلىسى ئۆز كۆڭلىدە چوت سوقۇۋاتاتتى.

بىر چاغدا سەيداق دوقمىنىڭ «تورۇلغۇسى سايرىماي» قويدى. سەمەت دورغا بىلەن سالەكلەر ئۇنى ئەمدى بىكار بولغان چېغى، دەپ ئويلاپ ئاقتاملىققا يۆگۈرۈشۈپ كەلدى. لېكىن، سەيداقنىڭ ئولتۇرغان يېرىدە «قاتۇرۇپ قويغان قەبرىسى»دىن باشقا ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى.

ـــ بۇ دوقا قېچىپتۇ ! ـــ دېدى سالەك ئاچچىقتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ، ـــ نەدىن بولسۇن تېپىپ ۋاقتىدا تىلخەت ئېلىۋالمىساق، ئەتە تۇرۇپ، ئۆگۈنلۈكىكە خوتۇنىنى ئۇتتۇرغىنىدىن تېنىۋالمدۇ !

ئۇلار يېقىن ئەتراپنى ئىزدەشتۇردى، قۇلاق سالدى. لېكىن، بۇ ئەتراپتا سەيداقنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيتتى.

سەمەت دورغا بىلەن سالەكنىڭ سەيداقنى ئىزدەپ يۈرگىنىگە

بۇگۈن ئۇچ كۈن بولدى. ئۇلار گەرچە سەيداقنىڭ شۇنچە ئىز ـ دېرىكىنى قىلسىمۇ، ئەسلىي ـ ۋەسلىنى ئۇتۇۋالغانلىقىنى بىركىمگە چىش يېرىپ دېيەلمەيتتى. چۈنكى، بۇ قىمارۋازلارنىڭ شەپسى شامالداپ قالغان كۈنى قانۇننىڭ جازاسى ئۇلارغا تەييار ئىدى.

سەيداقنى تېپىشقا كۆزى يەتمىگەن سەمەت دورغا بۇگۈن كېچە ئالمىخانىنىڭ بېغىغا چۈشۈپ، ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ باقماقچى، بىر ئامالارنى قىلىپ بۇ تاتلىقنى ئۇندەكىكە كەلتۈرمەكچى بولدى. ئۇنىڭ بۇ خىيالىنى بىلىپ قالغاندەك سالەكمۇ بۇ باغدا پەيدا بولدى.

باغدىكى كونا كۆلەڭگە سەمەت دورغا، يېڭى كۆلەڭگە سالەك ئىدى.

تۇن يېرىمدىن ئۆتتى. «ئولجا بىر، ئوۋچى ئىككى» بولۇپ، ئولجا قالدى، ئىككى ئوۋچى بىر ـ بىرىگە خىرىس قىلىشىپ قالدى. باغدا تۇرۇۋېرىپ جىلى بولغانسېرى بۇ ئىككى قىمارۋازنىڭ بىر ـ بىرىگە ئاداۋىتى قوزغالدى. «دەتتىكام» دەپ مەيدىسىگە مۇشتلاپ يۇرىدىغان بۇنداق نوچىلارنىڭ جاھاندا بىچارە ئانىسىدىن باشقا، دادىسىغىمۇ ئاداۋىتى بار ئىدى. ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە بىر ـ بىرىگە پىچاق كۆتۈرۈشۈپ قوپاتتى.

ـــ ئەمدى كۆتۈڭنى قىسىپ، يولۇڭغا مېڭىۋال ! ـــ دېدى سەمەت دورغا قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن خىرقىراپ.

ـــ كىمگە دەۋاتسەن؟ ـــ دېدى سالەكمۇ بوڭ ـ بوڭ ئاۋازدا.

ـــ ساڭا، ـــ دېدى سەمەت دورغا ھەيۋە بىلەن، ـــ كەينىمگە كىرىۋېلىپ، ئېشىمغا توپا سېلىۋاتقان سايەمگە.

ـــ سەن مېنىڭ كۆزۈم چۇشكەن دانغا تۇمشۇق سوزۇۋاتسەن.

ـــ جېنىمغا تەگمە، ـــ سەمەت دورغا يوشۇرۇنۇپ تۇرغان ئالما شېخىڭ دالدىسىدىن چىقتى، ـــ پەم بىلەن كېتىۋالمىساڭ، ھېلى بىكار ئۆلۈمىڭنى كۆرىسەن !

— ئۆزۈڭگە ھېزى بول، — سالەكمۇ ئوچۇقچىلىققا چىقتى ، — مەن ئالمىخاننى ئاللىقاچان ئۇندەككە كەلتۈرۈپ بولغان، مۇشۇ تاپتا ئىككىمىز تامدىن ئارتىلىپ ئۇنىڭ يوتقىنىغا كىرىدىغان بولساق، ئۇ سېنىڭ چامبۇل ئېشەكنىڭ سۆڭگىچىدەك قاپقارا يۈزۈڭگە قاراپمۇ سالمايدۇ !

— زۇۋاننىڭنى يىغ، ئاپىتاپ كۆرمىگەن سېرىق !

ئىككى گەۋدە بىر ـ بىرىگە ئېتىلدى. قۇچاقلىشىپ، پومىلاقلىشىپ، ئىتتىرىشىپ، تۈتۈشۈپ يىقىلدى... ئىتلار قاۋشىپ كەتتى. غىلاپتىن چىققان پىچاقلار تۇن قوينىدا سوغۇق پارقىراپ كەتتى...

9. ئانا... قارا كېچە

گۈلھەسەلخان بالا ئىشقىدا خىيالچان بولۇپ قالغانىدى. بىكار قالسىلا ياشلىقىدىكى ئاشۇ ئىشلارنى ئەسلەپ قالاتتى:

ئېتىز ـ دالالاردا قۇيۇن ئەدەپ قالغان بىر ئازنا ئاخشىمى گۈلھەسەلخاننى قېينىنىسى ھارۋىغا چىقىرىپ شۇاقلىقتىكى ھېلىقى باخشىنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ ماڭدى. ئانا ھارۋىغا يەنە پۈتلىرى چېتىلغان بىر قارا مېكىيان، بىر غەلۋىر بۇغداي، باش ياغلىققا چىگدالغان پاختا، بىر خۇن نان، تۆت بولاق قەنت دېگەندەك نەرسىلەرنىمۇ سېلىۋالغانىدى.

— ئەمدى باخشىغا ئوقۇتىدىغان بىرلا يول قالدى، بالام، — دېدى قېينىنىسى شامالدا ئۇچۇپ كېتەي دەپ قالغان ئاق رومىلىنى كەمچەت تۇمىقى بىلەن پۈختىلاپ باستۇرۇپ، — ھەممىسى ئۇ باخشىنىڭ دۇئاسىنى ئۇلۇغ دېيىشىدىكەن. تىلىكى ئىجابەت بولمىغان ھەرقانداق ئايالنى قاراڭغۇ ئۆيگە سولاپ كېچىچە ئوقۇيىمىش. شۇڭا، باخشى ئوقۇپ سەۋەبنى ۋايىگە يەتكۈزگۈچە چىدام، سەۋر ـ تاقەت بىلەن...

— دوختۇرغىلا بارغان بولساق ئوبدان بولاتتى، ئانا، —

باخشىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئىچىگە قورقۇنچ كىرىۋالغان كېلىن قېينىئانىسىغا ئىلتىجالىق ئۇمچەيدى. ئۇ يۇرتتىكى ئاياللاردىن باخشىنىڭ بولمىغۇر ئىشلىرىنى ئاڭلاپ قالغانىدى.

ــ ياراتقان ئىگەم ئىختىرا قىلمىغان ئىشنى دوختۇرلار قىلالايتتىمۇ، بالام؟ ــ قېينىئانا ھەممە ئىشقا كونىلىق قارىشى بىلەن مۇئامىلە قىلاتتى، ــ ئۇنىڭ ئۈستىگە دوختۇر خەق دېگەن بىر كىمنىڭ قورسىقىغا بالا ئۇندۇرۇش ئەمەس، قورساقتا تېپىچەكلەپ تۇرغان بالىنى بىر ئوكۇل بىلەنلا...

گۈلھەسەلخان بۇ ئىش توغرۇلۇق قايتا ئېغىز ئاچالماي قالدى. ئۇ ئانىسىنىڭ مەھەللىسىدىكى قايسىبىر چوكانىنىڭ شەھەردە چوڭ دوختۇرخانىدا داۋالىنىپ، قورساق كۆتۈرگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدى. ئۇ قېينىئانىسىغا شۇ گەپنى دەپ باقماقچى بولغان بولسىمۇ، ھېچنېمە دېيەلمىدى. دوختۇر دېگەنگە پۇل ئاز كېتەتتىممۇ؟! يەنە كېلىپ خەقتىن ئاڭلىۋالغان مىش ــ مىش گەپنى قانداق كېلىن قېينىئانىسىنىڭ ئالدىدا تىنالىسۇن؟ باخشى شۇاقلىقنىڭ ئايىغىدىكى تىكەندەك بىر يالغۇز ھويلىدا تۇرىدىكەن. قېينىئانىسىنىڭ پەلتوسىنىڭ يېڭىنى تۇتۇپ دەڭدەك كەڭرى، سەيناسى ئوي ــ دۆڭ، ئۆيۈڭاقلىرى رەتسىز بىر ھالەتتە تۇرغان ناتونۇش ھويلىغا كىرىپ كەلگەن گۈلھەسەلخانىڭ تېنى شۇركۈنۈپ كەتتى. غۇۋا قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قېينىئانىسى بىلەن تەڭ مۇدۇرۇلۇپ كېلىپ ھويلىنىڭ كۈنپېتىش بۇلۇڭىدىكى تۇنەكخانىنىڭ ئالدىدا توختىدى. يىراق ــ يېقىندىن كەلگەن دەردمەنلەرنى قارا چىراغ ئەتراپىغا يىغىپ ئېتىكاپتا ئولتۇرغان، بېشىدىكى كۈلاسىدىن ئۈزۈن چاچلىرى چىقىپ تۇرغان قورقۇنچلۇق باخشى بۇ يېڭى ھاجەتمەنلەرنىڭ شەپسىنى ئاڭلاپ، ئۇلارغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويدى.

ــ نېمە ۋەجدىن كېلىشتىلىكىن؟ ــ بىرسىنىڭ غىڭشىغاندەك سوزۇق ئاۋازى گۈلھەسەلخان ئىككىيلەنىنى چۆچۈتۈۋەتتى.

— كېلىن بالامنىڭ تىلىكىنى ئىجابەت قىلىپ قويامدىكىن دەپ... — ئانا ئۇ كىشىگە بۇرۇلدى. ئاڭغىچە باخشىنىڭ بوغۇق ئاۋازى ئاڭلاندى:

— ئۆتكەن ئاخشام كۆڭلۈمگە چۈشكەن، بۈگۈن ئاخشام كېلىدۇ دېگەن، بىردەم ساقلاپ تۇرغايلا.

قاراڭغۇدا كۆزىگە بىر - بىرىدىن سىرلىق كۆرۈنگەن بۇ ئادەملەردىن تېخىمۇ قورقۇپ كەتكەن چوكان قېيىنئانىسىنىڭ پەلتوسىنىڭ ئىچىگە كىرىۋالغۇدەك بولۇپ كەتتى. قېيىنئانىسى بولسا باخشىنىڭ بىلەرمەنلىكىدىن هاياجانلىنىپ ئاغزى گەپكە كەلمەي قالغانىدى.

باخشى خېلى ئۇزاقتا بىكار بولدى. گۈلھەسەلخان بىلەن قېيىنئانىسىنى هويلىنىڭ يېنە بىر بۇلۇڭىدىكى قازناق ئۆيگە باشلاپ كىردى. ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۆۋرۈككە ئورنىتىلغان چىراغدانغا جىنچىراغ يانداپ قويۇلغان بولۇپ، قالايمىقانچىلىققا تولغان ئۆيئىچى گويا ئۆڭكۈردەك غۇۋا يورۇپ تۇراتتى.

باخشى ئىككىيلەننى سۈپىدىكى كىگىزگە باشلاپ، ئۆزى جايناماز‌غا يۈكۈندى. توختىماي بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ تەسۋى سىيرىدى. كېيىن سايدىكى شۇاقتەك ئۆسۈپ كەتكەن قاشلىرى ئارىسىدىن بۇ ئىككى مەزلۇمغا نەزىرىنى ئاغدۇردى. ئايال زاتى كۆرۈپ باقمىغاندەك گۈلھەسەلخانغا بىرھازا سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن، قېيىنئانىسىغا بۇرۇلدى:

— قىز ئېلىپ كەلدىلىمۇ، كېلىنمۇ؟

— كېلىنىم بولىدۇ، موللام.

— هىم... — باخشى چىللىدە ياتقان كالىنىڭ قۇيرۇقىدەك چىگىش، مەينەت چاچلىرىنى لەپىلدىتىپ بېشىنى لىڭشىتتى. سىلكىنىشتىن كۆزىگە كىرىۋالاي دەپ قالغان كۈلاسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ قويۇپ، ئاغزىنى ئۆمەلىدى، — ئىچ باغرىغا مىسلىمىياڭ ئۆگىنىۋاپتۇ. مۇشۇ هەپتىدىن باشلاپ ئۇدا ئۈچ

ئازنا كېچىسى سۈره ئوقۇساق، مسلمىياڭ ئۇجۇقۇپ قورساق كۆتۈرىدۇ.

— خۇدايىم بۇنداق ئاسان قىلىدىغان ئىش بولسا، ئۇچ كۈنگىچە مەشەدىلا قوندۇرۇپ بەرسەم ئۈزمەي ئوقۇساق بولماسمۇ، موللام؟

— مەزلۇملارنىڭ تىلىكى ئازنا ئاخشىمى ئىجابەت تاپىدۇ. يەنە ئازنا ئاخشىمى قىلغان ئىشنىڭ ساۋابى ئىككى دۇنيالىقتۇر!

— ئوبدان، ئوبدان، ئۆزلىرىگە ئاقساقاللىق قىلغىنىمنى... — قېينىئانا پوسۇرلاپ چىقىپ هارۇندىكى لازىمەتلىكلەرنى بىر - بىرلەپ ئەكىرىپ باخشىنىڭ ئالدىغا قويدى. باخشى بۇ ئولجىلارغا مۇنداقلا قاراپ قويۇپ، قېينىئانىغا دېدى:

— ئۆزلىرى كېتىۋەرسىلە، تۇنەكخانىغا چىقىپ تىلاۋەت قىلسىلىمۇ مەيلى. بۇ مەزلۇم ئەتە تاڭ سۈزۈلىرگە يېقىن بىكار بولىدۇ.

— هىممەتلىرىگە رەهمەت، باخشى موللام.

گۈلهەسەلخان باخشىنىڭ ئالدىدا يالغۇز قالدى. ئۇ باخشىنىڭ سىرلىق كۆزلىرى ئالدىدا قاسساپ پىچاق سۈرمەكچى بولغان ئۆچكىدەك تىترەيتتى. كۆڭلىدە بۇ داخانىنىڭ تۈزۈك گەپ سورىمايلا، ئۆزىنىڭ هامىلدار بولۇش تىلىكى بىلەن بۇ يەرگە كەلگەنلىكىنى بىلمۇالغانلىقىغا ئەقلى يەتمەيتتى. بىر چاغدا باخشىنىڭ بىر يۆتىلىشى بىلەن ياش، ئەمما يۇرۇش - تۇرۇشى بۇ ئادەمنىڭكىدىن ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيدىغان بىر كىشى پەيدا بولدى. گەپ - سۆزسىزلا سۆيىدىكى ئەسكى كىگىزنىڭ پارچىسىنى ئېلىپ، چوكانىنىڭ بېشىغا يېپىپ چوققىسىدىن تاپىنىغىچە ئۇچ قويدى. ئاندىن قولىدىن تۇتۇتۇپ سۆرىگەندەك تارتىپ هويلىغا ئاچىقىپ، بىر تۇتام قومۇش پاخلىغا ئوت يېقىپ بېشىدىن ئايلاندۇرۇپ ئوتلاق قېقىشقا باشلىدى.

— كۆچ - كۆچ كونا تاملىقتا كۆچ! ئەسكى سامانلىقتا كۆچ! كۆچ - كۆچ كونا تۆگمەنگە كۆچ! يالغۇز دەرەخكە كۆچ!

ئوتلاق قېقىپ بولغاندىن كېيىن ئۇلار چوكانىنى يەنە سۆرىگەندەك نەچچە بوسۇغىدىن ئاتلىتىپ، گۆردەك قاپقاراڭغۇ بىر ئۆيگە ئەكىرىشتى. ئەسكى ـ تۇسكىلەرنىڭ ئۇستىدە ياتقۇزۇپ، قۇلاق تۇۋىدە قاپاق ھەردەك گىڭىلداشقا باشلىدى. چوكان باشتا قورقۇپ تىترەپ كەتتى. قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن جىن ـ شاياتۇنلار ئېتىلىپ چىقىپ چاپلىشىۋالمىغاندەك، كانىيىدىن بوغۇپ جېنىنى ئالمىغاندەك ئىچ ـ ئىچىدىن بوغۇلدى. قېيىنئانىسىنى ئۆزىنى تاشلاپ چىقىپ كەتمەي يېنىدا ئولتۇرغان بولسا ئىكەن دەپ تىلەپ قالدى. ئەمما، ئوقۇش، گۈڭۈلداش بىر خىلدا داۋاملاشقانسېرى قورقۇنچى بىرئاز بېسىلىپ، مۇگدەك باستى. كونىلاردا «دۇئا تۇتىدۇ» دەيدىغان بىر گەپ بارەدەك قىلغان، «دۇئا تۇتقىنى مۇشۇ بولسا كېرەك» دەپ ئۆز ـ ئۆزىنى تىنچلاندۇردى چوكان.

قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن، بىر چاغدا ھەرىلەرنىڭ گۈڭۈلدىشى بېسىقىپ، مۇزدەك سوغۇق، يىرىك بىر قول چوكانىنىڭ كۆڭلىكىنىڭ ئىچىگە سوزۇلۇپ كىرىپ، ئالمىدەك كۆكسىنى مىجىلاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئېرىنىڭ يوتقانغا كىرەر ـ كىرمەي مۇشۇنداق قىلىدىغان بىر قىلىقى بار ئىدى. ئەمما، بۇ قول بۇگۈن باشقىچە، بۇرۇنقىدەك قىزىق، مېھىرلىك ئەمەس ئىدى. «تالىپ ئاخۇن بۇگۈن مەجبۇرىي ھاشارغا ئىشلەپ، كەتمەن تۇتقان قوللىرى مۇشۇنداق قاپىرىپ يىرىكلىشىپ قالغان چېغى... مەيلىلا، ئۆزىنىڭ نېسىۋىسى بولغاندىكىن...» چوكان شۇنداق ئويلىغان بولسىمۇ، ئېرىنىڭ قىلىقىغا چىدىمايۋاتقۇلۇۋالدى. بۇ قول قوپال ھەم ھاياسىز ئىدى...

ـــ ۋايجان ! ـــ چوكان كۆكسىنىڭ مىجىلىنىشىغا چىدىمايۋارقىراپ تاشلىدى. ئۇيقۇلۇق كۆزلىرىنى ئېچىپ ئېغىزىدىن كەندىر پۇراپ تۇرغان بىرسىنىڭ ئۆزىگە چاپلىشىۋالغانلىقىنى بايقىدى.

ـــ ئالۋاستى ! ـــ چوكان باخشىلارنى جىن ـ شاياتۇن

يىغىدۇ، دەپ ئاڭلىغانىدى. شۇڭا، بۇ ئالۋاستىنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ھەريان تولغانىدى، تېپىرلىدى. ئەما، ئۇنىڭ پۈت ـ قوللىرىدا جان قالمىغان، تېنى يەرگە چاپلىشىپ قالغاندەك مىدىر ـ سىدىر قىلغۇچىلىكى يوق ئىدى... چوكان جان تالاشقاندەك ئۆزىنى ھەريان ئۇرۇپ ئۇنىنىڭ يېتىشىچە توۋلىدى:

— ئانا، ۋاي ئانا!

— خېنىم، شۇك ياتسىلا.

چوكان ئادەمزاتنىڭ ئۇنىنى ئاڭلاپ سەل ئېسىنى تاپتى.

— ئۆزلىرى كىم بولىلا؟

— تونۇماس بولۇپ قالدىلىمۇ، مەن ئەرلىرىنىڭ پەرىشتىسى.

— پەرىشتە... ئەمىسە ماڭا چاپلىشىۋالمىغۇ؟

— ئۆزلىرى تىلەپ تاپتىلا، خېنىم. سىلى بۇ يەرگە قورساق كۆتۈرۈش ئىستىكى بىلەن كەلمىگەنمىدىلە؟

— ئۇغۇ شۇنداق، لېكىن...

— شۇنداق بولغاندىكىن، جىم ياتسىلا. ئاخشام باخشى سىلىگە ئوتلاق قېقىپ دۇئا ئوقۇغاندىن كېيىن، تىلەكلىرىنى ئىجابەت قىلىش ئۈچۈن مېنى چىللاپ كەلدى. باخشى ئوقۇيدۇ، قورساق كۆتۈرىدىغان ئىشنى مەن قىلىمەن.

— سىلى ماڭا راۋا كەلمەيلا، مەن تالىپ ھاجىمىنىڭ نىكاھىدىكى ئايال!

— ئەرلىرىنىڭ پەرىشتىسى سىلىگە نېمىشقا راۋا كەلمىگۈدەك؟ ئەرلىرىنىڭ سىلىگە بولغان ھېسسىياتى ئادەتتە مېنىڭ ئىختىيارىمدا بولىدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ قىلغان ئىشى مېنىڭ قىلغان ئىشىمغا ئوخشاش. بۇگۈن ئۆزۈم تىلەكلىرىنى ئىجابەت قىلىپ، مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يەتكۈزۈش ئۈچۈن يانلىرىغا ئۇچۇپ چۈشتۈم.

چوكان زېھنىنى يىغىپ ئۆيدە راستلا باشقا ئادەم يوقلۇقىنى پەملىدى. كۆز ئالدىدا يۈز بېرىۋاتقان ئىشلارنىڭ ھېچنېمىسىنى

چۇشىنەلمەي پىكىر ـ خىيالى ئاستىن ـ ئۇستۇن بولۇپ كەتتى. شۇ تاپتا قانداق قىلىشنى بىلەلمەي قالدى.

ـــ مېنى قانداق قىلىپ مۇرادىمغا يەتكۈزىلا؟

ـــ ئەرلىرى ئەپلەشتۇرەلمىگەن ئىشنى ئەپلەشتۇرىمەن، بۇنى ئۆزلىرى بىلەنلا، ـــ «پەرىشتە» شۇنداق دەپ چوكانغا چاپلىشۋالدى، ئىشتانىبىغىنى تۇتۇپ تارتقۇچلاشقا باشلىدى.

ـــ ۋايجان، ۋاي توختاپ تۇرسىلا، ـــ ئىنسانىنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان گەپلەرنى ئاڭلاپ يۇرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولغان چوكان ئىشتانىبىغىنى قاماللىغىنىچە تۇگۈلۈۋالدى، ـــ ئېرىم تالىپ ئاخۇن ماڭا ھېچقاچان سىلىدەك پەرىشتىسىنىڭ بارلىقىنى دەپ باقمىغان. ئەمدى بۇنداق ئىش يۈز بەرسە، ئۇ نېمە دەيدۇ؟!

ـــ چىرايلىرى گۈلدەك چىرايلىق بولغان بىلەن ئەقىللىرى كەم، گول چوكان ئىكەنلا، ـــ دېدى «پەرىشتە» پەيلىدىن يانماي، ـــ پەرىشتىنىڭ قوبۇلىغا كىرگەن خوتۇن كىشى بۇنداق ئىشنى بۇ دۇنيا ـ ئۇ دۇنيا سىر تۇتىدۇ. سىرنى ئاشكارىلاپ قويىدىغان بولسا، بۇ دۇنيالىقى ئوبدان بولمىغانىنى ئاز دەپ، ئۇ دۇنيادىمۇ جەننەت يۈزى كۆرمەيدۇ !

«پەرىشتە» شۇنداق دەپلا توخۇ يېگەك ئىت مېكىيانغا تاشلانغاندەك چوكانىنى باسماقداپ قوللىرىنى قايرىدى، تامبىلىنى يىرتىشقا باشلىدى... غالجىرلاشقان «پەرىشتە»نىڭ ئىپلاسلىقىغا قاراپ كۆڭلىدە گۇمان، ئىشەنمەسلىك، يىرگىنىچ پەيدا بولغان چوكان ئاغزىغا كەلگەن ھەممە گەپنى دەپ يالۋۇرۇپ باقتى. ئەمما، نەپسى تاقىلداپ ھاسىراپ كەتكەن «پەرىشتە» ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشقا كۆزى يەتمىگەن چوكان ئاخىرقى قېتىم ئەقلىگە كەلگەن بىر گەپنى ئاغزىدىن چىقاردى:

ـــ ۋاي ئىسىت، مەن بۇگۈن نامازنىڭ تېشىغا چىقىپ قالغان !

ـــ نامازنىڭ تېشىغا چىقىپ قالغان؟

— هەئە، ئادەت كۆرۈپ قالغان !

«پەرىشتە» جىم بولۇپ قالدى، كېيىن بوش خىرىلدىدى:

— مەينەت خوتۇن ! — ياۋۇزلىشىپ كەتكەن «پەرىشتە» تۈيۇقسىز تېشىلىپ كېتىپ قۇرۇقدىلىپ قالغان تېرىق تاغىرىدەك بوشىشىپ، ئۆزىنى بىر يانغا تاشلىدى، — بىتەرەت پېتى ئۇلۇغلارنىڭ ئالدىغا كەلگىنىنى !

ئىشكىنىڭ «غارت» قىلىپ سەت غىچىرلىشى بىلەن ئۆينىڭ ئىچى جىمىپ قالدى. قورقۇپ ئۆينىڭ بۇلۇڭىغا تىقىلىۋالغان گۈلھەسەلخان ھۇ تارتىپ يىغلاشقا باشلىدى...

10. قىز خوتۇننىڭ قىلىقى

پۈتۈن ئىسسىق كىشىنى تالادا تۇرغۇسىز قىلىۋەتكەن بىر چىڭقىچۈشتە موللىقۇناخۇننىڭ قىزى مۇنىسە قوزىلىق قوينى يېتىلەپ ئۆستەڭ توقىيىغا كەلدى. بۇ يەردىكى جىگدە، سۆگەت، تېرەكلەرنىڭ شاخلىرىغا چىڭگىلىك ئوت يامىشىپ كەتكەن. قويۇق چاتقاللىق ئارىسىدىن بىركىملەرنىڭ گۇڭۇلداشقان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— شۇنچە يەردىن ئىزدەپ كەلدىڭمۇ، قاپ يۈرەك قارىۋاي؟ — بۇ ھاياجىنى ئىچىگە پاتماي قالغان ئايال كىشىنىڭ ئاۋازى ئىدى. ئارقىدىن بىرسىنىڭ كۆل بۇقىسىدەك بوڭ ـ بوڭ ئاۋازى ئۇنلىدى:

— ئوتۇڭ يامان ئىكەن، سېرىق ئالتۇنۇم ! پاتمىچۇق جاڭگىلىدا سويۇپ بەرگەن تۇخۇملىرىڭغا ئوقۇتۇۋالغانمىدىڭ يا؟

— ماڭغىنا نېرى !

— سەن ئەرگە تېگىپ كەتسەڭمۇ، نېمىشقا پۈتى كۆيگەن توخۇدەك بىر يەردە تۇرالمايمەن ئەمىسە؟ يا قولۇم ئىشقا بارمىسا...

— بېشىڭنى يېگۇر، بۇنى نەپسىڭنىڭ يامانلىقىدىن كۆر !

ۋايجان ـ ۋايجان، ئاشۇ بىر كۈنلۈك يەردىن ئازماي ـ تىنماي ئىزدەپ كەلگىنىنى.

ـــ دوزاخقا كەتسەڭمۇ ئىزدەپ تاپىمەن سېنى، جېنىم گۈلئىمىنەم!

ـــ ئوبدان تاپتىڭ مۇنىكا... شۇمۇڭ قورسىقىمدا مىدىرلىغىلى قەستلەۋاتىدۇ مۇشۇ تاپتا!

مۇنىسەنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى. گۈلئىمىنخان چاتقاللىق ئارىسىدا قارا كۆتەك بىر ئەر بىلەن چاپلىشىپ ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىۋاتاتتى.

ـــ مىدىرلايدىغان ۋاقتى كەلمىگەندۇ تېخى؟ ـــ ئەر گۈلئىمىنخاننىڭ قىزىل تاۋار كۆڭلىكىنى ئۆرۈپ قورسىقىغا قول ئۇزارتتى.

ـــ پۈشتىڭىز پاتمىچۇق جاڭگىلىدا قورسىقىمغا ئونگەننىڭياقى مېنى ئاۋارە قىلىۋاتىدۇ، غوجام... سىز ئىشنى تېزىپ قويۇپ كۆتىڭىزنى قىرغا تارتتىڭىز. شۇنىڭ بىلەن مەن ھارامىلىقىڭىزنى يىغىشتۇرالماي، ئانامدىن ئۆلگۈدەك تاياق يېدىم. مۇشتىتەك تۇرۇپ، مۇشۇنداق خوتۇنى ئۆلۈپ قالغان قېرى ناماتمان ئوغرىغا تەگدىم!

ـــ بۇمۇ بولدى. ئېرىڭ دېگەن قېرى ئەبگار يىلىكىنى چىقارماي، تەييار بالىغا ئىگە بولىدىغان بىر ئوبدان ئىشقۇ شۇ.

ـــ ئاغزىڭنى يۇم، ئۇجاتلىق! ناماتمان قورسىقىمدا بارلىقىنى بىلىپ قالغاندەك تۇرىدۇ. يەرنىڭ تېگىدە يىلان كۇشۇلدىغىنىنى تۇيۇپ ياتىدىغان چايان ئىكەن ئۇ!

ـــ ئوھۇ، سېزىپ قالدىما؟

ـــ كۆڭلى تۇيدىمىكىن دەيمەن. ئىشقىلىپ، ئىلگىرىكى يېقىنچىلىقلىرى يوق.

ـــ چىش يېرىپ بىرنېمە دېدىمۇ؟

ـــ چىش يېرىپ؟ ـــ گۈلئىمىنخاننىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى، ـــ ئۇرۇپ، دۇمبالاپمۇ بولدى دېگىنە! يۇڭ ئاتىدىغان

مۇشتىقىنى بېشىمدا ئويناتتىم، خەقنىڭ كۆزىچە قوغلاپ ئۆتەڭنى نەچچە چۆرگۈلىتىپ، جېنىمنى ئالغىلى تاس قالدى.

— هە بوپتۇ. ئاشۇنداق تاياقچى ئەرگە تەگمىسەڭ، مېنىڭ قەدىرىمگە يەتمەيسەن، گۈلئىمنەم. مەن تېخى جۈپتىنى ئۇنتۇپ قالغان هۆپۈپتەك مېنى ئۇنتۇپ قالارمىكەن دەپ ئەنسىرەپتىم سەندىن.

— ۋاي ماڭغىنا، — گۈلئىمنىخان قېيىداپ تەتۈر قارىۋالدى، — سەن قورسىقىمغا ئۇندۇرۇپ قويمىغان بولساڭ، مەنمۇ ئالدىرىماي، چېكىپ تاللاپ نوچى ئەردىن بىرسىگە تېگەتتىم. سەن تېخى «مۇندى، ئەينىدى» دەپ خوتۇنۇڭنى قويۇپ بەرگىلى ئۇنىمىدىڭ.

— قېيىدىمغىنا بولدى، هېلىمۇ يېنىڭدا بىر ئوبدان تۇرۇپتىمەنغۇ، ما پۇلنى يېنىڭغا سېلىپ قويغىنا، — قارا كۆتەك ئەر ئىشتىنىنىڭ كاسا يانچۇقىدىن مېزى ئۆرلەپ تۇرغان بىر قەغەز پۇلنى ئېلىپ گۈلئىمنىخاننىڭ قولىغا تۇتقۇزدى. ئاندىن ئۇنىڭ كۆزىگە بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن كاپىيىدە بويىنىغا ئېسىلدى.

— مە... مە !... — ساغلىقىنىڭ قوزىسىنى ئىزدەپ مەرگىنىچە چاتقال ئارىسىغا سىغدىلىشى بىر - بىرىگە چاپلىشىپ قالغان گۈلئىمنىخان بىلەن قارا كۆتەك ئەرنى قاتتىق چۆچۈتۈۋەتتى.

— ۋايجان... كىم، كىمۇ؟ ! — گۈلئىمنىخان چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — ئۇنىڭ توڭ غوربىدەك كۆپكۆك كۆزلىرى ئالاق - جالاق بولۇپ كەتكەنىدى.

— قاچ، قاچ ! — مۇنىسە قويىنى توسۇش ئۈچۈن چاتقال ئارىسىغا يۈگۈردى. ئىككىيلەن پاتىپاراقلا چۈشۈپ نېرى بولۇشتى. گۈلئىمنىخان بىردە ئۆستەڭ ياقلاپ غايىب بولغان هېلىقى قارا كۆتەككە، بىردە قىزغا قاراپ تاتىرىپ تۇرۇپ كەتتى. كېيىن ۋارقىراپ دېگۈدەك سورىدى:

— سەت پاتمىچۇق، نېمە ئىشىڭ بار ئىدى بۇ يەردە؟ !
— قوي باقمەن دەپ كەپتىكەنمەن، — مۇنسە يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولدى.
— دۆڭلۇكتىكى ئېگىزلىققا كەتكەندەك قىلاتتىڭغۇ؟
— ئېگىزلىق بەك ئىسسىق ئىكەن، قوينى شۇ يەردىن ياندۇرۇپ ئەكېلىۋاتقان.
— خان ئاچامنى بىركىم ئېلىپ قاچارمىكىن دەپ ماراپ كەلگەنما؟
— ياق.
— ئەمسە نېمىشقا جىندەك تۇيۇقسىز پەيدا بولىسەن؟ !
— ...
— بايام نېمە گەپ ئاڭلىدىڭ؟
— ھېچنېمە ئاڭلىمىدىم.
— راست ـ ھە؟!
مۇنسە ئۇن ـ تىنسىز ھالدا بېشىنى لىڭشىتتى ھەم قوينى باشبېغىدىن سۆرەپ ئۆي تەرەپكە ماڭدى. گۈلئىمىنخان جىمجىتلىققا چۆككەن چاتقاللىق ئارىسىغا ئەلەملىك قاراپ قويۇپ، قىزنىڭ كەينىدىن كەلدى.
مۇنسە ئۇچۇن ئەمدى كۈندۈزى بۇ ئۆگەي ئانىنىڭ چاڭگىلىدا سقىلۇاتقانىدەك، ئاخشىمى يوتقانغا كىرىپ ياتسا، ئۇنىڭ قۇچىقىغا كىرىپ قالغاندەك بىر خىل سىقىلىش ئىلكىدىكى كۈنلەر باشلاندى. تىل ـ دەشنەم، يامان گەپكە بۇرنى ـ قۇلىقىغچە تويماي دېدى. ھەممىدىن يامنى بۇ قىز دادىسى بىلەن يالغۇز قالالمايدىغان بولۇپ قالدى. گۈلئىمىنخاننىڭ نەشتەردەك كۆزلىرى ھامان قىزنى دادىسىدىن يىراق تۇرۇشقا ئاگاھلاندۇراتتى.
گۈلئىمىنخان ئارىدىن نەچچە كۈن ئۆتۈپ قىزغا تۇيۇقسىز بىر گەپنى قىلدى:
— ئاناڭ ئۆلۈپ قالغان كۈنى سەن ئۆيدە بارمىدىڭ؟

مۇنسە كۆزى يۇمۇلغاندىن كېيىن چېھرى نۇرلىنىپ كەتكەن ئانىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. تېنى شۇركۈنۈپ، ۋۇجۇدىغا يىغا ئولاشتى. ئانىسى بۇ قىزنى بىۋاقىت تاشلاپ كەتكەنىدى. قىزنىڭ تىرناق تاتىلاپ تۇرغىنىنى كۆرۈپ، گۈلئىمىنخان تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ گەپ كوچىلىدى:

— شۇ كۈنىمۇ داداڭ ئاناڭنى ئۇرۇپتىكەن — ھە؟

قىزنىڭ كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى، ئانىسىنىڭ مۇڭلۇق كۆزلىرى قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن ئۆزىگە تىكىلگەندەك بولدى. بىچارە قىز دادىسىنىڭ ئۆزىنى تۇتالمايدىغان مىجەزى ئالدىدا بىقۇۋۇل ئىدى.

— سەندىن گەپ سوراۋاتىمەن، زۇۋانسىز پاتمىچۇق !

— مەن بىلمەيمەن، خان ئاچا.

— داداڭ «ھېچكىمگە دېگۈچى بولما» دەپ ئاغزىڭنى موتىغان ئوخشايدۇ؟

— راست، ھېچنېمىنى بىلمەيمەن.

— سەن بىلمىسەڭ، مەن بىلىپ بولدۇم، — دېدى گۈلئىمىنخان تەئەددىلىك ۋارقىراپ، — ئاناڭ داداڭنىڭ زۇلمىدىن تۇگىشىپتىكەن، تايىقىدا ئۆلۈپتىكەن ! زۇرنىساخاچا ماڭا شۇنداق دېگەن، مەھەللىدىكى ئاياللارمۇ شۇنداق گۇمان قىلىدىكەن.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ قىزنىڭ ئىچىگە قورقۇنچ كىرىۋالدى، پۈتۈن تېنىنى تىترەك باستى. شۇ كۈنى ئاخشىمى مۇنسە ئىشىك ئالدىدا تۇگۈلۈپ ئولتۇرغاندا دادىسىنىڭ كىشىنى سارىسىمىگە سالىدىغان قوپال ئاۋازى ئاڭلاندى:

— مۇنسە، مەيەرگە كىرە، قانجۇق !

موللىقۇناخۇن قىزنىنى چاقىرىپ كىرىپ قازناقتا سولىدى:

— خان ئاچاڭغا نېمە دېدىڭ؟

قىز يەر تېگىدىن دادىسىنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى. غۇۋا قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئۇنىڭ كۆكۈچ كۆزلىرى سوغۇق پارقىراپ

تۇراتتى.

— زۇۋانىڭنى ئاچە، مىسلىمىياڭ!

— ھېچنېمە دېمىدىم، دادا، — قىز زۇلمەت ئىچىدە ئاجىزانە ھالدا يېلىنىش بىلەن دادىسىغا تىكىلدى. مولىلىقۇناخۇنۇڭ غەزەپتىن يېلىنجاپ تۇرغان كۆزلىرى ئاجىزلىق نېمە، يېلىنىش نېمە، بۇنى ئاڭقىرىغۇدەك ھالدا ئەمەس ئىدى.

— ھېچنېمە دېمىدىم؟! — ئۇ ئۆرۈك ئوتۇنىدەك قاتتىق، يىرىك قولى بىلەن قىزنىڭ چېچىنى قامالاپ تۇتتى، — ئاناڭ توغرىسىدىكى گەپلەرنى دەپسەنغۇ؟

بىچارە قىزنىڭ چىرقىراپ ئۇنى ئۆچتى. مېڭىسىدىن كىرگەن ئاغرىق پۈتۈن تېنىگە تارىدى:

— راست، مەن ھېچنېمە دېمىدىم، جېنىم دادا! مېنى ئۇرماڭ، بۇ دۇنيادا مېنىڭ سىزدىن باشقا ئىچ كۆيەر ئادىمىم يوق!

گۈلئىمىنىخان تاشقىرىقى ئۆيدە خىرامان تۇراتتى.

— راست دېمىدىڭما؟

— دېمىدىم، خۇدا ھەققى...

— مۇشتۇمىڭ تۇرۇپ خۇدانى گۇۋاھچى قىلغىنىنى ما ئۆلمەيدىغانىنىڭ... ئەمىسە ئۇ گەپ خان ئاچاڭنىڭ ئاغزىدا نېمە قىلىدۇ، توخۇ پوقى مەرەز؟!

— مەن بىلمەيمەن.

— يوق گەپنى پەيدا قىلىپ تېنىۋالالامسەن؟ ئەكىلە، مۇشۇ ئاغزىڭنى يىرتىپ گەپ قىلغانغا تويغۇزۇپ قويايي!

— ۋايجان - ۋايجان! مېنى قىينىماڭ، ئوبدان دادا...

مۇنىسە جان تالىشىپ تېپىرلىدى، جېنى ئۇزاققىچە قىينىلىپ كەتتى... كېيىن جان ئازابى تىنچىپ قالغاندەك، ئارام تېپىپ قالغاندەك بولدى. كۈننىڭ سېرىقىمۇ، ئاغرىق ئازابىمۇ، چايانىڭ نەشتىرىدەك كۆزلەرمۇ يوقالدى، قىز ئۇزاق ئارام تاپتى... كېيىن سۈپىدا ياتقانلىقىنى بىلدى. ئۇنىڭ يۈز - كۆزىگە قونۇۋالغان چۈنىلار تىنىمسىز گىژىلدايتتى. باش - كۆزى،

ئاغزى ـ بۇرنى ئىششىپ، كۆكىرىپ كەتكەن، مىدىرلىغۇدەك هالى يوق ئىدى. قىز هالسىز ياتقاندا، بىر ـ بىرىگە ئامراقلىشىپ كەتكەن دادىسى بىلەن خان ئاچىسى كۈسۈرلاشقىنىچە هارۋا جابدۇدى. ئۇنى باش ـ كۆزىنى يۆگەپ هارۋىغا چىقىرىپ، مەهەللىدىن غىپپىدە چىقتى. ئېشەكنى بولۇشىچە سانجىپ قۇملۇق يولغا هەيدىدى. قىزنىڭ نەگە كېتىۋاتقانلىقىنىمۇ بىلگۈدەك ماجالى يوق ئىدى.

مۇنىسە دادىسىنىڭ ئۆزىنى سايىتۇگمەنگە ــ گۇلئىمىنخانىنىڭ ئانىسىنىڭ چاقىرىغا ئاپىرىۋېتىشىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى ئىدى. ئۇلار سايىتۇگمەندە بىر كېچە قونغاندىن كېيىن قىزنى قويۇپ گەپ ـ سۆزسىزلا قايتىپ كەتتى.

مۇنىسە قاراڭغۇ ئۆيدە يېتىۋېرىپ ئۆزىنى يەرنىڭ قات ـ قېتىغا كىرىپ كېتىۋاتقاندەك هېس قىلدى، لېكىن يەرنىڭ تېگىگە هېچ يېتەلمەيتتى. ئورنىدىن تۇراي، كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرەي دېسە، يەرگە دەسسىگۈدەك ماغدۇرى يوق. ئۇ نەچچە كۈن ياتتىكىن، ئاخىر تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ ئورنىدىن تۇردى. بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ، ئۆينىڭ كەينىدىكى قۇملۇققا چىقتى. شور، قۇم ئاراڭلىرىدىكى پاتمىچۇقلار قىزنىڭ يۇزىدىكى زېدە ـ چاقا، ئىششىق، كۆكلەرنى كۆرۈپ، بىچارىدىن كۆزىنى ئۇزەلمەي قالغاندەك قىلاتتى. ئېڭىكىنى يۆلەپ مۆڭلىنىپ ئولتۇرغان هال سورىغاندەك كۆرۈنەتتى... قىز قۇملۇقتىكى جان ـ جانۋارلارغا قاراپ بوش شۇرلىدى:

ــ هالىمنى سورىماڭلار، ئوبدان پاتمىچۇقلىرىم، مېنىڭ هالىم پەقەت مۇشۇنچىلىكلا. مېنى ئۆز قوينىدا ئەللەيلىگەن بەخت قۇۋانچىم ئەمدى يېنىمدا يوق. ماڭا ئانىلىق مېهىر ـ مۇهەببەت ئاتا قىلغان قاپقارا مېهىرلىك كۆز مەڭگۈلۈككە يۇمۇلغان، ئوتتەك هارارىتىنى بەرگەن ئىللىق قۇچاق كەلمەسكە كەتكەن. مەهرۇملۇق، يېگانىلىكتىن يېتىمسىرىگەن ۋۇجۇدۇم

سوغۇق نۇر تۆكۈلۈپ تۇرغان كۆزلەرنىڭ دەھشەتىدىن شۇركۈنۈپ كەتتى...

قىز ئىختىيارسىز كۆز يەتكۈسىز قۇملۇق باغرىغا قەدەم قويدى. زۇمرەتتەك سۇيى شوخشۇپ تۇرىدىغان يېشىل مەھەللە، كۆككە بوي سوزغان تېرەكلەر بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ سايە تاشلاپ تۇرغان تونۇش يوللار، يېشىل پايانداز بولۇپ تۇرغان ئېتىزلار يىراقتا قالغان. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يەنە شۇ ئاجىز جىسمىنى ئۆز قوينىغا چىللاۋاتقان قۇملۇق... كۆز چانىقلىرىدا لىققىدە ياش... كۈن ئولتۇرۇپ مۇدھىش قاراڭغۇلۇق ئاستا - ئاستا قاپساپ كەلدى. قىزنىڭ يۈرەك قېتىدا پىلىلداپ تۇرغان ئىشەنچ نۇرى ھۇۋلاۋاتقان قارا بوراندا ئۆچەي دەپ قالدى. ئۇمىدسىزلىكتىن سولغان كۆزلىرى ھەريان ئۇمتۇلەتتى. يەر - جاھان بىردىنلا ئۆرىتۆپە بولدى. سورۇلغان قۇملار ھاياسىز كۆزلەرگە غەزىپىنى چاچتى. قىز ئەلەڭلەپ مېڭىپ يەنە يىقىلدى، قۇملار ئۇنىڭ ئۇستىگە سىيرىلىپ چۈشتى...

11. مۇھەببەتخان ئازغان

قۇناخۇنىڭ ئۇيقۇسى ھارام بولدى. شۇملۇق چىقىپ تۇرىدىغان ئاشۇ سىكار كۆزدىن مۇھەببەتخانىڭ كۆڭلى سۇ ئىچەرمۇ؟ نەمخۇش تۇپراق قېتىدىكى سازاڭدەك مىدىرلاپلا يۇرىدىغان قۇناخۇن خىيالىدىمۇ، چۈشىدىمۇ ئاشۇ جۇۋان بىلەن بىللە ئىدى. مانا ئەمدى مۇھەببەتخان توغرۇلۇق يېڭى گەپلەرنىڭ چىقىشى بۇ ئادەمنىڭ كۆڭلىنى تېخىمۇ پاراكەندە قىلدى.

يەر - جاھان سۈتتەك ئايدىڭ ئىدى. ھالبۇكى، ئايدىڭ بولغىنىغا قارىماي بۇككىدە دەل - دەرەخلەر ئوراپ تۇرغان مەھەللىدە بىرنەرسىنى پەرق ئېتىش تەس ئىدى. قۇناخۇن قاراڭغۇلۇق ئىچىدە مۇدۇرۇلگىنىچە مۇھەببەتخانىڭ بېغىغا كىردى. شاپتۇلى قېقۇپلىنىغان شاخلار ئارىسىدىن ئۆتۈپ ئۆينىڭ

ئارقا تەمى تۇۋىدە توختىدى. تامنىڭ يۇقىرىسىدىكى ھاۋادانىدىن باغقا چىراغ نۇرى چۈشۈپ تۇراتتى. قۇناخۇن ھاۋادانىغا بىرھازا قاراپ تۇردى، مۇھەببەتخان ئاشۇ چىراغ نۇرى ئارىسىدىن كۆلۈپ چىقىدىغاندەك ئۇمىدلەندى...

— ئۆھۇ - ئۆھۇ - ئۆھۇ !...

قۇناخۇن چۆچۈپ كەتتى. ھاۋادانىدىن مۇھەببەتخانىنىڭ ئاپتاپتەك چىرايى ئەمەس، مەخمەت قارىغۇنىڭ كۈچەپ يۆتەلگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. «راست، ھېلىقى ناكەس بارغۇ بۇ ئۆيدە، ئەجەب يەنە كەپتىمەن يا؟ ئاستا كېتىۋالاي جۇمۇ. ھېلى بىكار ئويۇننى خەق قويسا، مەن تاماشىبىن بولۇپ قالماي. ماڭمۇ خۇدانىڭ بۇيرۇغىنى باردۇ ! »

— قۇيە دەللە، بېلىمنى تۇتۇپ قوي ! «ئېشەك ۋايجان دېگۈچە، تاغار ۋايجان دەپتۇ» دەپ مەندىن بۇرۇن سەن يېتىۋالامتىڭ؟ — مەخمەت قارىغۇنىڭ ئاۋازى يەنە ئاڭلاندى.

— سىلىق گەپ قىلسىلىكەن، غوجام، — بۇ مۇھەببەتخانىنىڭ يېلىنغان ئاۋازى ئىدى.

قۇناخۇن قەدىمنى توختىتىپ، ھاۋادانغا قۇلاق سالدى.

— سىلىق گەپ قىلىپ كۆندۈرۈۋالىدىغان قىز بالىمىدىڭ سەن؟! — مەخمەت قارىغۇنىڭ ئاۋازىدىن جۇدۇن - تېرىككەكلىكى بىلىنىپ تۇراتتى.

— قىزغا تاۋاپ تەگكەنمەن ئۆزلىرىگە، جېنىم غوجام. بۇنداق ئۆزگىرىۋالمىسلا بولاتتى.

— قوۋۇرغامنى ئەگمىگىنە قېرى، لاۋزا قوغۇندەك ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئاينىتىپ ! — مەخمەت قارىغۇ بىردەم جىمىپ قالدى، كېيىن يەنە قەستەن ئۇنلۇك سۆزلەشكە باشلىدى، — ئەتە - ئۆگۈن ئىچىدە شەھەردىكى تۇغقىنىمىزنىڭ قىزى ئېتىز ئىشلىرىنى قىلىشىپ بەرگىلى كەلمەكچى، ئىش تۇگىگۈچە مۇشۇ ئۆيدە تۇرىدۇ. ئۇنىڭغا قىرچە - يانچە تەگمەي مېھمانلىق ئۆيگە باشلاپ، يېڭى يوتقان كۆرپە - سېلىپ، ھالىدىن ئوبدان

خەۋەر ئالسەن جۇمۇ !

ـــ ئاتايىن ئادەم سالغۇدەك ئون ـ ئون بەش مو يەر بولمىسا بىزدە، ئۆزۈم يېتىشىمەن ئۇ ئىشقا... ئۇنىڭسىزمۇ شەھەرلىك دېگەننىڭ ئېتىز ـ ئېرىق ئىشلىرىنى قىلىشى چاغلىق.

ـــ مەندىن ياخشىلىق كۆرەي دېسەڭ، دېگىنىمدەك قىل، تۇكۇمنى تارتىپ، تومۇرۇمنى تۇتما. بولمىسا ئۇلۇشكۇنكىدەك تاياق يەپ، كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرىسەن !

ـــ ھەرقانچە بولسىمۇ كۆزۈمگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ قېرى جېنىمنى خورلىمىسىلا بولاتتى، ئوبدان غوجام، ـــ مۇھەببەتخانىنىڭ ئاۋازى يىغا ئارىلاش ئىدى.

ـــ قېرىلىقىڭنى بىلەمسەن؟ مېنىڭ ئىچى بۇزۇق قوغۇندەك قېرى خوتۇن بىلەن ئەمەس، باچكىدەك ۋىسلداپ تۇرىدىغان قىز بىلەن ياشايدىغان چاغلىرىم بۇ ! شۇڭا، مەن نېمە دېسەم، شۇنى قىل، ئۆيدە بولغان ئىشنى باشقىلارغا تىنغۇچى بولما !

ـــ مەن كۆرمىگەن شۇ كۇن قالدىمۇ ئەمدى؟

ـــ سەن كۆرىدىغان مۇنداق كۇنمۇ بار تېخى !

ئۆيدىن چاڭ ـ چۇڭ، گۈلدۇر ـ پالاق قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ مۇھەببەتخانىنىڭ ئېچىنىشلىق چىرقىرىغىنى ئاڭلاندى. ھەممىنى تىڭشاپ تۇرغان قۇناخۇننىڭ يۇرىكى ئېچىشتى، بىر ئىزىدا تۇرالماي قالدى. ھايۋان جېنىدا ئۆزىنىڭ جورىلىرىنى ئۇنداق ۋارقىراتمايدۇ، ئەمما ئۇ نائەھلى بىچارە جۇۋانىنى توختىماي ئۇرۇۋاتاتتى.

ـــ مەن ساڭا دەپ قويايي، قېرى پوقاق، ـــ ئۆيدىن مەخەت قارىغۇنىڭ زەردىلىك ئاۋازى يەنە ئاڭلاندى، ـــ مېنىڭ تۇرغان تۇرقۇم، قاپىقىمنى ئاچقىنىم ئادەم. پەيلىم بۇزۇلۇپ قولۇمغا پىچاق چىققاندا، كۆزۈمگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدۇ. شۇڭىمۇ ئۆز يۇرتۇم تار كېلىپ مۇشۇنداق جاھان كېزىپ يۇرگەن نوچىمەن. دېگىنىمنى قىلماي يەنە ئاغزىمنى غېرىچلىساڭ، ما ئۆيدىن ئۆلۈكۈڭ چىقسا چىقىدۇكى، ھەرگىز تىرىكىڭ چىقمايدۇ.

بوينۇڭنى قوينىڭ بوينىنى ئۇزگەندەك ئۇزۇپ، ئۇستىخىنىڭنى تاغارغا تىقىپ، قاراڭغۇ كېچىدە ئۇلۇغ ئۆستەڭگە ئاپىرىپ تاشلىۋېتىپ، ئەتىسى سېنى ئىزدىگەن بولۇپ يۈرىدىغان بولسام، ھېچكىم ھېچنېمىنى بىلمەيدۇ !

قۇناخۇننىڭ تېنىنى سوغۇق تەر باستى. مۇھەببەتخانىنى بىردەم بولسىمۇ ئۇ ئادەم سىياق ھايۋان بىلەن تەڭ تۇرمىسكەن، يەنە تايىق يېمىسكەن، دەپ تىلىدى. ئەمما، ئۇرۇۋاتقان، زارلىنىۋاتقان ئاۋاز بېسىقمايۋاتاتتى. قۇناخۇن مۇھەببەتخانىنىڭ ئاھۇ زارىغا چىداپ بولالمىدى. ھېلى باغ ئىشكىگە، ھېلى ھاۋادانىڭ تۆۋىگە چېپىپ بېقىپ، ھېچنېمىگە ئامال قىلالمىدى. كېيىن سىلاپ ـ سىيپاشتۇرۇپ يۇرۇپ قولىغا بىر پارچە كېسەكنى ئالدى ـ دە، كۇچەپ ئۆگزىگە تاشلىدى. ھاۋادانىن ئاڭلىنىۋاتقان غوۋغا بىردەم جىمىپ يەنە داۋاملاشتى. ئۆگزىگە يەنە بىر پارچە كېسەك چۈشتى. ئەمدى غوۋغا توختاپ، مەخەت ھويلىغا چىقتى:

ـــ قايسىڭ سەن؟ !

قۇناخۇن جىممىدە تۇرۇۋالدى.

ـــ ئۆگزىدە قايسىڭ بار، دەيمەن؟ !

قۇناخۇننىڭ قورسىقىغا جىن كىردى، مۇھەببەتخانىنى بۇ نەجىسنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن بىر ھىيلە ئىشلەتكۈسى كەلدى:

ـــ غوجىكاڭ كەلدى، ئىشىكنى ئاچ ! ـــ قىزىقچى، ھەييار قۇناخۇن كىمنىدۇر دوراپ گەپ قىلغاچقا، ئۆزىنىڭ ئاۋازىنىمۇ تونۇيالماي قالدى.

ـــ پىچاق سېغىنغان ئوغرى ئوخشىمامسەن؟ جېنىڭدىن تويغان بولساڭ، كېلە ! ـــ مەخەتنىڭ شەپىسى بىردەم يوقاپ كەتتى، كېيىن ئاچقۇچتەك بىرنەرسىلەرنى شاراقلىتىپ ئارقا ھويلىنىڭ ئىشكى تەرەپكە كېلىگەندەك قىلدى. قۇناخۇن ھاۋادانىڭ تۆۋىگە كېلىپ:

— مۇھەببەتخان، ئۆيدىن چاققان قېچىپ چىقىڭ! — دەپ توۋلىدى - دە، قاراڭغۇلۇق ئىچىدە غايىب بولدى...

ئاغزىنى بۇزغىنىچە ئارقا ئىشىكتىن چىقىپ، ھويلا ئەتراپىنى نەچچە ئايلانغان مەخەت قارىغۇ ھېچنېمىنى كۆرەلمىدى. باغنىڭ كەينىدىكى ئېتىزلىققا چىقىپ، ئايدىڭدا قىڭغاقتەك يوغان پىچىقنى يالت - يۇلت قىلىپ شىلتىدى، قارىسىغا تىل ياغدۇرۇپ بىرمۇنچە سۇر - ھەيۋە قىلغاندىن كېيىن كەينىگە ياندى.

12. بۇزۇقتا يۇز يوق

— ھەييار بولماڭا، خېنىم... بۇ چاغقا ئامراقلىقىدىن شىرنە باغلاپ كەتكەندۇ، — ئابدۇلئاشىقنىڭ ئاۋۇالقى خوتۇنى ھەلىمخاننىڭ كۆزلىرىدە ياش، بۇرنىدا پوتلا، ۋىلىقلاپ كۆلۈپ كەتتى. ئۇنىڭ يۈز - كۆزىدىكى كۆك، تىرناق ئىزلىرى تېخى ساقايمىغانىدى، — گېپىڭنى گە پەقەتلا ئىشەنگۈم كەلمەيۋاتىدۇ...

— راست ئىشەنمەيۋاتامسىز؟ — دېدى گۈلئىمخان بىلەرمەنلىك بىلەن.

— بىر - بىرىگە دۈم چۈشكەن تۇرسا ئۇلار.

— توي كۈنى ئاخشىمى ئەجەب سەتچىلىك بولغانمىش، ئەتىسى گۈلپاتەم ئاشىقاخۇنۇمنىڭ بوينىغا ئېشەك ئېتىپ مىنگەنمىش.

— قانداق قىپتۇ... بىلگەنلىرىڭنى دەڭا، گۈلئىمخان. خوتۇن خەقنىڭ ئالدىدا چوكۈلدايدىغان ئەرئەمەس ئىدى ئۇ؟

— ئاھاي، سەھرانىڭ ئەر خەقلىرىگە بوزەك بولىدىغان گۈلپاتى ئەمەس ئىكەن ئۇ، كىچىكىدىن بىخدا پىشىپ قالغان، جىق ئىش كۆرگەن بىرمىخان ئىمىش!

— ئىش كۆرگەن؟ — ھەلىمخان بوينىنى قىسقىنچە ئىشىتىن توختاپ ئۆزى بىلەن ئېغىز - قۇلاق يېقىشىپ

ئولتۇرغان گۈلئىمىنىخاننىڭ ئاغزىغا تەلمۈردى، ــ ئىتتىكرەك دەڭا، قانداق قىپتۇ؟

ــ ئەتىگىنى يوتقاندىن چىقماي ئاشقىكامنى تەرىتىگە سۇ ئىستىقلى سالغانىمىش...

ــ ۋاي، ئىسىت ! بامدانقا ئەزان چىققاندىن كېيىنمۇ بىردەم ــ يېرىمدەم ئۇخلىۋالمىدىغانغا كۆنۈك ئىدى ئۇ ئادەم.

ــ يەنە تېخى مېھمانلىق ئۆيىنىڭ تۆرىگە كۆرپىنى قوش قاتلاپ سالدۇرۇپ، چازا قۇرۇپ ئولتۇرۇپ، ئۇ بىچارىنى ناشتىلىق تەييارلاشقا بۇيرۇغانمىش.

ــ ئۇھ... ــ ھەلىمىخان ئىچىگە تىندى، ــ قازان بېشىغا پەقەت قولى كەلمەيتتى ئۇنىڭ.

ــ ئەتىگەندە قاتتىق نان يېمەيمەن، باچكا توغراپ، ئېشىپ سېلىپ، سۈيۈقئاش ئېتىڭ دەيمىش.

ــ ۋاي جېنىم، ۋاي جېنىم... خېمىر يۇغۇرۇشقا قولى كەلمىسە، قانداقمۇ قىلغاندۇ؟ ــ ھەلىمىخانىنىڭ ئېرى ئابدۇلئاشقا ھەقىقەتەن ئىچى ئاغرىدى.

ــ قەنت چاي ئىچمەيمەن، ھەسەل كەلتۇرۇڭ دەيمىش.

ــ توۋا خۇدايىم، بىر ئۆي دېگەندە ھەممىشە قەنت ــ ناۋات، ھەسەل ــ شىرنە تەييار بولۇپ تۇرمىسا يا !

ــ ناشتىدىن كېيىن پوت ــ قوللىرىنى سوزۇپ يېتىپ ئۇخلايدىكەن.

ــ ئېتىز ــ ئېرىقنىڭ ئىشىنى قانداق قىلغاندۇ ئىگەكىم.

ــ تەرلەپ كەتتىم، ما ئايغىمغا كېلىپ يەلپۈڭ دەيمىش.

ــ ئەرنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىشنى بىلمەيدىغان خوتۇنمۇ ئۇ؟

ــ چۈشلۈكىگە بەتتە پولۇ يېمىسە بولماسمىش، كەچتە پاقلان گۆشىدە شورپا ئىچمىسە ئۇنماسمىش.

ــ قوتاندىكى قويلارنى سويۇپ يەپ بولغان چېغىڭا ئۇ باداڭ قورساق دېگە !

ــ قوي ــ كالىغا ئوت سېلىشتىن قورقارمىش، ئېتىز ــ

ئېرىقتا كەتمەن چېپىشتىن بىزار ئىمىش، ئاشۇنىڭغا چىدىسا خوتۇن بولۇپ ياتارمىش، چىدىمىسا كۈدە ـ كۆرپىسىنى يىغىشتۇرۇپ كەلگەن جايىغا كېتەرمىش.

ـــ تويە، تۇي، كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرگەنگە تۇي، ئاشقاخۇنغا نېمىسى دورا ئىكەن، ھۇي، ئۇ بورداق كالىسىنىڭ؟ ـــ ھەلىمىخاننىڭ ئېرىگە ئىچى ئاغرىپ ئەسەبىيلەرچە قاينىاپ كەتتى، ـــ يەنە نېمە ئىش قىپتۇ شۇنداق قىلىپ؟ ـــ ئۇ كۆز ئالدىدىكى ئىشلارنى بىر قارا چۈشتەك، ئۆزىنى ھامان بىر كۈنى ئۆيىگە قايتىپ، بالىلىرىنىڭ دادىسى بىلەن جەم بولىدىغاندەك ھېس قىلاتتى.

ـــ نېمە ئىش قىلا؟ يامان خوتۇننىڭ ئالدىدا چاپارمەنگە ئوخشاپ قالغان ئاشقكام پالاقلاپ بولالماي ئۆيىنىڭ كەينىدىكى يالغۇز ئامۇتنىڭ تۈۋىگە چىقىپ، بېشىنى چاتىرقىغا ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ كېتەرمىش. «خەقنىڭ ئالدىدا دوپپامنى قىرلاپ كىيىپ خىزمىتىمگە سالىمەنمىكىن، ئەتىگىنى ـ ئاخشىمى ناخشىسىنى ئاڭلاپ، ئىچ پۈشۈقۇمنى چىقىرىمەنمىكىن دېسەم، بۇ خوتۇنغا مەن خىزمەت قىلغىلى تۇردۇمغۇ؟» دەپ چاڭگا بولۇپ كەتكەن ساقاللىرىنى قامالالارمىش.

ـــ خۇدايىم ئىلگىرىكىن جازاسىنى بېرىپتۇ يوغان باشنىڭ. قېرىغىنىنى تۇيماي، ئۇچ بالىنى يېتىم، مېنى تۇل قىلىپ كۆرسەتمىگەن كۈنى قالمىغاندىكىن دەپ، تۇن بويى جاينامازدا ئولتۇرۇپ يىغلاپ، كېچىسى بېرىپ دەرۋازىسىنىڭ بېشىغا قىچا، مۇچ ئۇرۇقلىرىنى چېچىپتىكەنمەن، شۇنىڭ قىساسى تۇتۇپ، ئۇۋۇلىقى بۇزۇلغان ئوخشايدۇ ! ـــ ھەلىمخان كۆزلىرىگە لىقىدە ياش ئالدى، ـــ ئۇنچە يامان كۈنگە قالارنى بىلگەن بولسام، ئۇنداقمۇ قىلماسكەنمەن.

ـــ سىز قىلغان ئىشمىدى ئۇ، ھېلىماچا؟ ـــ گۈلئىمىنىخاننىڭ قولى ئىشقا بارمايلا قالدى.

ـــ ھەئە، ـــ ھەلىمخان كۆز يېشىنى سۈرۈتتى، ـــ قانداق؟

— ۋايجان - ۋايجان... سىزمۇ يامان، جىم ياتمايدىغان خوتۇن ئىكەنسىز.

— قانداق دەيسىز؟

— توي كېچىسى ئاشقاخۇن هويلىدا تۇگۈلۈپ ئولتۇرسا، بىر شەپە چىقىقاندەك قىپتىكەن، قورقۇپ كېتىپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە دەرۋازا ئالدىغا چىقسا، ئىشىك ئالدى، بوسۇغىغا مۇچ ئۇرۇقى چېچىلىق تۇرىمىش. ئەتىگىنى ئىشىك ئالدىنى سۈپۈرۈۋاتسام، ئېرىڭىز ئامۇت ئالغان خۇرجۇندەك ساڭگىلاپ، قاپاقلىرىنى ئۇچۇرۇپ: «ماۋۇ كىمنىڭ قىلىقى؟» دەپ ماڭا گۆلىيىدۇ، «باشلىرى ئىششىپ قالدىمۇ، نېمە مەندىن سورايدىلا ئۇنى؟» دېسەم، ئۇ: «ياق، مۇشۇ مەھەللىنىڭ خوتۇنلىرى يامان، سىلى سايىتۇگەمەندىن موللىقۇناخۇنغا تېگىپ كەلگەندىن بۇيان، بۇ يەردىكى ئاياللارغا جىق ئىش ئۆگىتىپ كەتتىلە» دەپ كايىپ يۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەنمۇ ئېرىڭىزنى تازا تىللاپ ئۆيگە يېنىپ كىردىم. ئەسلىدە سىز كېچىلىرى ئۇخلىمايسىز...

هەلىمخان كۈلۈپ سالدى.

— ئوهۇش... كۈلمەڭا، ئاچا!

— نېمىشقا، كۈلسەم بولمامدۇ؟

— باللىرىڭىزنىڭ دادىسى ئالدىغا پەشتاما تارتىپ خوتۇن، گۈلپاتى كۆتىگە نوغۇچ قىستۇرۇپ ئەر بولغانمىش. بىچارە ئېرىڭىزنىڭ قەددى پۈكۈلۈپ، نان يېگەن تەلەتى قالماپتۇ. يەنە ئۆتەڭدە تۆت ئادەم تۇرغان يەرگە كېلەرگە يۈزى يوق ئىكەن.

— توۋا خۇدايىم، توۋا. مەن تېخى ئەر - خوتۇن ئىككىسى ئۆيدە مەشرەپ سېلىپ، ئۇ خوتۇن ئاشقاخۇنغا يوتقاندا يېتىپ ناخشا ئېيتىپ بېرىپ، ئاشقاخۇن راسا ئۇنلىتىپ داپ چېلىپ تەڭكەش قىلىۋاتقان هالدا چۈشەپ قېلىپ، نەچچە كۈنگىچە دۈم يېتىپ يىغلاپتىكەنمەن.

ئىككى ئايال يەكشەنبە بازاردا مۇڭدىشىپ كۈننى كەچ قىلدى. هەلىمخاننى هەممە ئىشتىن خەۋەردار قىلغان موللىقۇناخۇنىڭ

بۇ قۇلاق سالمىسى ئابدۇلئاشىق بىلەن تام قوشنا بولۇپ، ھەلىمخان بىلەن بازار دوقمۇشىدا ئۇچرىشىپ قالغانىدى. ھەلىمخان خىيالغا پاتقىنىچە بېشىدا سايە تاشلاپ تۇرغان چىنار يوپۇرماقلىرىغا كۆز تاشلىدى. ئوتتەك ئاپتاپتا چاۋۇرۇپ سارغىيىپ قالغان چىنار يوپۇرماقلىرى سولىشىپ قالغانىدەك كۆرۈندى. ھەئە، ھەلىمخاننىڭ چاۋۇرغان يوپۇرماقتەك سولغۇن يۈزىگە ئىككى تامچە ياش سىرغىپ چۈشتى. ئۇ تۇتقان ئۆيىدىن، يەۋاتقان نېنىدىن ئايرىلىپ، مۇشۇنداق تۇل خوتۇن بولۇپ يۈرەتتى. ئاتا ـ ئانا مېھرىدىن ئايرىلغان بالىلىرى بولسا دادىسىغا قېيىداپ ئۆيگە كەلمەس بولغانىدى.

بەشىنچى باب

شاۋقۇن

1. يېڭى كۈن

بۈساقنىڭ ئىتتىدىن قورقۇپ چىرقىراپ يىغلاپ، ئۇنى ئۆچكەنچە قېچىپ كېلىۋاتقان ماخمۇت هويلىغا كىرە ـ كىرمەي، بوسۇغىغا پۈتلىشىپ يىقىلدى. ئۆگەي ئانىسى مۇھەببەتخانىڭ تارتىۋاتقان دىشۋارچىلىقلىرى بىلەن كۆڭلى يېرىم ئولتۇرغان تاشاخۇن چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ، موزايدەك قىپيالىڭاچ ياتقان ماخمۇتنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— ۋاي نېمە بولدى، بالام ! ئۇچاڭدىكى ئېگىنىڭ قېنى؟

ماخمۇت ۋايجانلاپ يەرگە دەسسىيەلمىدى. يىغلاپ تېلىقىپ تۇرغاچ، ئاغزىغا گەپمۇ كەلمەيتتى. تاشاخۇن ئۇنى يۆلىدى، ئەمما بالا ئۆرە تۇرالمىدى. ئۇنىڭ ئوڭ پاچىقىنىڭ بۇلجۇڭ گۆشىدىن توختىماي قان سىرغىپ چىقىۋاتاتتى.

— ئىت تالىۋالدىمۇ؟ ۋاي ماۋۇ كەلگۈلۈكلەرنى !... دېگىنە كىمنىڭ ئىتى تالىدى؟

— ئا خۇدا يىتىرگۈرنىڭ ئىتى تالاپتىمىش ! — بىر ئېتەك كۆكتات كۆتۈرۈۋالغان مەسۇدىخان ئاغزى ئېچىلغىنىچە هويلىغا كىرىپ كەلدى.

— هۇ، جوهۇتنىڭ ئىتى !

— غايىبقا گەپ قىلماڭلا، خوتۇن ! سىلى كىمدىن ئاڭلىدىڭلا؟ — تاشاخۇن بالىدىن كۆزىنى ئۇزۇپ، ئىشەنمەسلىك نەزىرى بىلەن مەسۇدىخانغا قارىدى.

— زۇمرىخان باغنىڭ كەينىدىكى ئېتىزلىقتىن شوخلا، قاپاقمۇچ ئۇزۇپ بېرىۋاتاتتى، تۇغ بېشى تەرەپتىن ئۇششاق بالىلارنىڭ چىرقىرغان ئاۋازى ئاڭلانغاندەك قىلدى. نېمە بالا بولغاندۇ، دەپ پالاقشىپ چىقساق، مۇشۇ گەپ... بېشىڭنى يەيدىغان غالچا قارا غامبۇر ئىتىنى بالىلارغا كۆشكۈرتكەنمىش...

تاشاخۇن ماخمۇتنى يۇدۇپ، ئاغزى بېسىلماي سۆزلەۋاتقان خوتۇنىنى ئەگەشتۈرۈپ بۇساق چوماقنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەلدى. غامبۇر ئىتنى بىر بۇلۇڭدىن چىقىپ يەنە چالا قالغان پاچاقنى تالاپ قويامدىكىن دەپ، دەككە ـ دۈككە ئىچىدە ئالدى ـ كەينىگە قاراشتى. شۇ ئەسنادا بۇساق چوماق ئۆتەڭ تەرەپتىن دەلدەڭشىگىنىچە كەلدى. ئۇنىڭ كەينىدىن تىلى ساڭگىلاپ تۈرغان قارا غامبۇر ئىت ئەگىشىپ كېلىۋاتاتتى. ئىتنىڭ پەيلىگە قاراپ ئاچچىقى بېسىققان تاشاخۇن كىرىۋالغىلى تۆشۈك تاپالمای قالدى. مەسۇدىخاننىڭ ئاغزى يۇمۇلۇپ تاشاخۇننىڭ كەينىگە ئۆتۈپ تۇردى. ئۇ ئىككىيلەن شۇ تاپتا ئىشىك ئالدىدىكى ئۇجمىنىڭ چاتقىغا چىقىۋالغۇدەك بولۇپ كەتتى.

— ھە ... كېلىپ قاپتىمىزغۇ؟ — دېدى بۇساق چوماق دادىسىنىڭ دۈمبىسىگە يېپىشقىنىچە ۋايجانلاپ تۇرغان ماخمۇتقا مۇندىقلا قاراپ قويۇپ.

— پىشكى خېمىرتۇرۇچ بېرەمدىكىن دەپ كەلگەن، — دېدى ئىتتىن قورقۇپ تىترەپ تۇرغان تاشاخۇن ئاۋازىنى ئىمكانقەدەر سىلىق چىقىرىشقا تىرىشىپ.

— خېمىرتۇرۇچ تىلەيدىغان خوتۇن كىشىمىدىكلا سىلى؟ ! — دېدى بۇساق توختىماستىن يەرگە تۈكۈرۈپ.

— ياق ـ ياق، — دېدى تاشاخۇننىڭ تاتىراڭغۇ چىرايى تېخىمۇ ئاقىرىپ، — خوتۇن خەقنىڭ ئىشى ئۈچۈن ئەمەس، سىلىنىڭ ئىتىنىڭ مەگىنى بىزنىڭ ماخمۇت قارىنىنىڭ پاچىقىغا ئاندا ـ مۇندا تېگىپ كېتىپتىكەن، پەقەتلا يەرگە

دەسسىيەلمەيۋاتىدۇ، شۇڭا...

ـــ شۇڭا كۆتۈرۈپ كەلگەن ئوخشىمامسىلە ئۇ كۆك پوتلىنى؟ ـــ دېدى بۇساق چوماق يېنىدا تاشاخۇنلارغا خىرىس قىلىپ تۇرغان ئىتنىڭ بېشىنى سىلاپ.

ـــ ئۇنداق ئەمەس، ئۇنداق ئەمەس، دادۇيجاڭ. ئىت دېگەننىڭ زەھىرى ياماق قارىسىلا، بالىنىڭ پاچىقى بىر دەمدىلا تاشتەك ئىششىپ چىقتى. ئىت ئىگىسى بەرگەن خېمىرتۇرۇچنى جاراھەت ئېغىزىغا تاڭسا شىپا قىلىدۇ، دېگەن گەپ بار، شۇڭا...

ـــ ماڭ... ماڭە ئاداش، ھەشىشى دەپ بەرسە ئىشتانغا چىقارماي، بالىچاقاڭنى ئېلىپ دەرۋازامنىڭ تۈۋىدىن ئاستا كېتىۋال... نېمە دەيدىكىن دەيمەن تېخى!

بۇساق تەئەددىلىك چالۋاقىغىنىچە قەدەم ئالدى. چوڭ تىراكتور بىمالال پاتقاقتىن قوش قاناتلىق دەرۋازىسىنى زەرب بىلەن تېپىپ ئاچتى. قاڭقىپ ئېچىلغان دەرۋازىنىڭ سول قانىتى ئىچىدە ماراپ تۇرغان بىرسىنىڭ بېشىغا تېگىپ، ئازابلىق ئىڭرىغان ئاۋاز ئاڭلاندى. ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ دەرۋازا قاسىقىدا گەپ تىڭشاپ تۇرغانلىقىنى كىم بىلسۇن؟!

بۇساق ھويلىسىغا كىرىپ كەتتى. موزايدەك يوغان قارا غامبۇر ئىت ئىچىدىن تاقالغان دەرۋازا ئالدىدا تاشاخۇنلارغا قاراپ تۇراتتى. ئۇنىڭ قىپقىزىل كۆزلىرىگە قاراپ تاشاخۇنىنىڭ يۈرىكى ئەنسىز سالدى، پۇتلىرى تىترىدى. يول بويى ئاغزى بېسىلماي بۇساقنى تىللاپ كەلگەن مەسۇدىخانىنىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ماخمۇتمۇ يىغىسىنى توختىتىپ، پەس ئاۋازدا ئىڭرىغىنىچە دادىسىغا مەھكەم يېپىشتى. ئۇلار يا ئالدىغا، يا كەينىگە ماڭالماي تۇرۇپ قالدى...

ماخمۇت ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى. ئۆزى ئوتتەك قىزىپ، پاچىقى توپتەك ئىششىپ، پېيى يىغلىۋالدى. تاشاخۇن بىلەن مەسۇدىخان بالىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولاتتى.

تاشاخۇنىنىڭ كۆڭلى توختىماي ئۆرتىنەتتى. ئارقا ـ ئارقىدىن

كەلگەن كەلگۈلۈك بۇ مۇمىن بەندىنى تۇگەشتۈرۈۋەتكەنىدى. ئاغزى ئېچىلىپلا كەتكەن مەسۇدىخان ھېلى سېكرېتارغا بېرىپ ھال دادلىماقچى بولاتتى، ھېلى يېزىدىن ماشىنىلىق كېلىدىغان ھېلىقى چوڭ باشلىقلارغا دەرد تۆكمەچى بولاتتى. ھالبۇكى، تاشاخۇن ئۇنىڭ ھەممە يولىنى توسۇشقا، ھەممە خىيالىنى بەربات قىلىشقا تىرىشاتتى.

ــ ئىت بىلەن تەڭ تۇرغىلى بولامدۇ؟ ــ دەيتتى تاشاخۇن جاھاندىن بەزگەندەك بىر ھالدا، ــ نەگىلا بارايلى، بۇ گەپ بەربىر ئۆزىمىزگىلا يانىدۇ.

ــ ھېلاڭ ئاشۇندا دەيدىكەنسىلە، ــ دەيتتى مەسۇدىخان ئېرىنىڭ ياۋاش، بولۇمسىزلىقىدىن ئاغرىنىپ، ــ سىلى يۇمشاقباش، بوزەك بولغاچقا، بىزنى ئېشەك ئېتىپ مىنىۋاتىدۇ ئا بېشىنى يېگۈر!

ــ بوزەك بولۇۋاتقانلار غىلتاڭ بىزلا ئەمەس، باشقا خەقمۇ دەردىنى ئىچىگە يۇتۇۋاتىدۇ. قاراڭلا ئا ئۆتەڭدىكى تۇرامەتكە، بۇساق «ئىتىمنى چالىملاپسەن»، «ئوغلۇمنى ئۇرۇپسەن» دەپ پەشۋالاپ قويابتى، يۇز ـ كۆزىنى كۆكەرتىپ، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، شېشە بىلەن دوستلىشىپ يۇرىدۇ ھازىرغىچە.

ــ شۇ جىم تۇرغانلارنى ئانىي تېپىۋاتىدۇ ئۇ ئۆلگۈر قاۋان. مېنىڭ دەرد ئىچىمگە پاتمىدى. مەن ئۇ ئىتىنى قىينىاپ ئۆلتۈرىمەن!

ــ قانداق قىلىپ؟

ــ سىلى يىگىنە يېگەن ئىتنى كۆرگەنمۇ؟

ــ ئىشىگىلىنى قىلىڭلا، خوتۇن! ئىت ئۆلتۈرگەننىڭ قىساسى بەك ياماق ئىمىش.

ــ ئىت تالىغاننىڭ قىساسچۇ؟ ماۋۇ بالا ناكار بولۇپ ياتسا، ئۇنىڭ قىساسى يوقمىكەن؟

ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن تالاش ـ تارتىش قىلىشىۋاتقاندا، دەرۋازا جالاقىدە ئېچىلىپ، ئاۋۋال بۇساقنىڭ يوغان بېشى،

ئاندىن قارا غامبۇر ئىتنىڭ بېشى، ئاخىردا كەنتنىڭ ھېسابچىسى سالەكنىڭ بېشى كۆرۈنۈپ، ئۇلار ئارقىمۇئارقا ھويلىغا كىرىپ كەلدى.

— تام يېڭىلايدىغان — ئۆي سالدىغان پۇلنى تەخلىگەنما؟ — دېدى بۇساق ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئامۇتنىڭ تۈۋىدە توختاپ.

— مەن ئۆتكەندە بۇ يېقىندا تام چاقالمايمەن دېگەن، — دېدى تاشاخۇن ئىتتىن قورقۇمسىراپ.

— سىلىنىڭ چاقمەن - چاقمايمەن دېگىنىڭلا ھېسابمۇ ياكى بىز باشلىقلارنىڭ دېگىنى ھېسابمۇ؟!

— يازنىڭ باش بۇرنىدا خەتلەپ بولغاندىن خەۋىرى بار! — دېدى ھويلىغا كىرەر - كىرمەي ئامۇت غاجاپ ئۇلگۇرگەن سالەك مەيدە يانچۇقىدا پومپىيىپ تۇرغان يانچۇق دەپتىرىنى چىقىرىپ.

— مېنى خەتلىمەڭلار، بۇ يىل يانچۇقۇمدا تام چېقىپ، تام سالغۇدەك ئىقتىسادىم يوق دېگەن.

— ھەر كۈنى ئەتىگەندە ھارغۇچە قاۋاپ سىياسەتنى چۈشەندۈرسەم، يەنە ئۆزۈڭلىنىڭ گېپىنى قىلىسىلىغۇ؟ سۈپىدىن پەگاھقا چۈشۈڭلا، پەگاھقا!

— ماقۇل، — تاشاخۇن قورقۇمسىراپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— ما تەشكىلىنىڭ گېپىنى ئاڭلامسىلە - ئاڭلىمامسىلە؟ — بۇساق تاشاخۇننىڭ ئوڭ قۇلىقىنى كاپىدە تۇتۇۋالدى، — دادۇيجاڭلىقنى سىلى قىلامسىلە ياكى مەنمۇ؟

— ۋۇي، شۇ پۇل بولمسا! — ماخمۇتنىڭ بېشىنى تۇتۇپ ئولتۇرغان مەسۇدىخان ئورنىدىن تۇردى، — سىزگە مۇسۇلمانچە گەپ قىلىۋاتىمىز جۇماڭ، بۇساقاخۇن. جۇماڭ... جۇماڭ!

— ئېرىڭىز بىلەن گەپلىشىۋاتقاندىكىن، سىز شاپى قويماڭ جۇماڭ، مەسۇدىخان. بىكار ھېلى ھەممىڭىزنى قوشۇپ...

— ئا قۇلىقىنى قويۇپ بېرىڭ ئەمسە، ئېسىلىدىغان باشقا نېمە ئەمەس ئۇ!

ـــ باشقا نېمىدىن سۆزلىمە جۇما، مەسۇدەك !

ـــ ھاي قانداق قىلاتتىڭىز، پاكىتىدە ئاتتۇرۇپتەمسىزيا ! ئاۋۋال ئا بالىنى بىر تۆلەڭا ! ـــ تېشىلەلمەي تۇرغان مەسۇدىخان ئېگىز سۇپىدىن گۈپپىدە سەكرەپ پەسكە چۈشتى.

ـــ ھاۋ ـ ھاۋ ـ ھاۋ ـ ھاۋ ! ... ـــ ئىگىسىنىك پەيلىگە قاراپ خۇيى تۇتقان ئىت مەسۇدىخانغا ئېتىلدى، پاچىقىنى قىزىل تامبىلى بىلەن قوشۇپ چالا ـ بۇلا قاساپ ئۇلگۈردى.

ـــ ۋايجان، ۋاي ئانا ! ـــ مەسۇدىخان كەينىگە داجىپ سۇپىغا يۆلىنىپ قالدى. ئۆزىگە پاناھلىق ئىزدەپ ھەريان ئۇمتۇلدى. چەللە تۇۋرۇكىگە ئىلىپ قويغان ئورغاققا كۆزى چۈشۈپ، چاچراپ ئورنىدىن تۇرغىنىچە ئورغاقنى قولىغا ئالدى، ـــ ھوي تۇك يۇز جوھۇتنىك ئىتى، مەھەللە ـ كويلاردىغۇ ئارامچىلىق يوق، ئەمدى بوسۇغامدىن ئاتلاپ كىرىپ، مېنى چىشلىگۈدەك بولدۇڭما؟

ـــ غامبۇر، ھەي غامبۇر، ـــ بۇساق ئىتىنى قىچقىرىۋالدى ھەم كەينىگە ياندى، ـــ ئەمدىن مەندىن كۆرمەڭلا ـ ھە، تاشاخۇن ! مەن دەيدىغانىنى دەپ بولدۇم. سەنمۇ يىرتىق تامبىلىڭنىك ئىچىدىكى تېقىملىرىڭغا ھېزى بولارسەن، مەسۇدەك ! بىزنىك غامبۇر سېنى ئوبدان تونۇۋالدى !

ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قالدى. ئىتتىن قورقۇپ ئىچكىرى ئۆيگە كىرىۋالغان بالىلارنىك يىغىسى پەسەيدى.

تاشاخۇننىك بېشىنىك ئىچىمۇ ـ تېشىمۇ قاتتى. مۇشۇ كۈنلەردە ئۆي يېگىلاش، ھېچبولمىغاندا ئۆينىك سىرتقى تېمىنى بولسىمۇ يېگىلاش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشكەنلىكىدىن ئۇنىك خەۋىرى بار ئىدى. ئەما، ئۇنىك ئۆيى يولدىن يىراق ـــ چوك يولنىك ئىچكىرىسىدەك بولۇپ، باھالاش، تەكشۈرۈش ئۇچۇن كەلگۈچىلەرنىك كۆزىگە ئانچە چېلىقىپ كەتمەيتتى. شۇڭا، بۇساقنىك ئۇنىك كۆزىگە كىرىشۈپلىشى ئەملىيەتكە سىغمايتتى. بۇساق ئۇنىك كۆزىگە كىرىشۋالمىسىمۇ، تاشاخۇن

پۇل تاپقان كۈنى ئۆيىنى يېڭىلايتتى. ئۇ ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈن يېڭى ئۆي، ئوبدانراق تۇرمۇش دەپ ئۆمىلەيتتى. ئەمما، بۇنىڭغا ئېشىنىپ بولالمايتتى.

...

داڭ چېلىنىۋاتاتتى. داڭنىڭ ئاۋازى ئىتنىڭ قاۋىشى، ئېشەكنىڭ ھاڭرىشى، يەنە ئاللىقانداقتۇر چۇقان ـ سۈرەنلەر بىلەن قوشۇلۇپ، تېخىمۇ جىددىيچىلىك، ئەنسىزچىلىك پەيدا قىلاتتى. داڭلىدىغان ئاۋاز كىشىلەرنىڭ مېڭىسىگە ئۇرۇلاتتى. ئىسسىق يوتقاندىن سۈغۇرۇلۇپ چىقىۋاتقان، غۇسۇل تاھارەت ئېلىۋاتقان كىشىلەر پۈتى كۆيگەن توخۇدەك جىددىيلىشىپ، قەدەملىرىنى تېزلىتەتتى؛ قىلىۋاتقان ئىشنى چالا ـ بۇلا پۈتكۈزۈپ، كەنت باشلىقىنىڭ ئەتىگەنلىك كۆز ئېچىدىن ئۆتۈشكە ئالدىرىشاتتى... ئۇزاق بولدى، داڭغا ئۇلىگۈرۈش بەگلىكلەرنىڭ ھەر تاڭدىكى بىرىنچى ئىشى ئىدى. كىشىلەر داڭغا ئۇلىگۈرۈش ھەلەكچىلىكىدە يۈرۈشەتتى. ئۇلار ھەر كۈنى داڭغا ئۇلىگۈرسىلا بولاتتى. بىرەر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتۇپ كەنتتىن نېرى بولغان كۈنى ئۇلارنىڭ كۆرىدىغان كۈنى بار ئىدى. خەقنى يۈرەكئالدى قىلىۋەتكەن قارا غامبۇر ئىت مەھەللىدە تىمىسقىلاپ يۈرەتتى. ئۇ ئىگىسىدەك ھەممىگە كۆز ـ قۇلاق، ھەممىگە چېپىلغاق بولۇپ، بىر قېتىم ئۆچ بولۇپ قالغان ئادەمگە خىرىس قىلىپلا يۈرەتتى. يۈرت ئىچىدە كىمنىڭ ئىگىسىگە رايىش، كىمنىڭ بويۇنتاۋ ئىكەنلىكىنى بىلىپ كەتكەن؛ داڭغا كېچىكىپ قالغانلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ ھەيۋە قىلىدىغان، داڭغا چىقمىغانلارنىڭ ئىشىكىنىڭ ئالدىغا بېرىپ قاۋايدىغان بولۇپ قالغانىدى. بەگلىكتە ھەممە ئادەمنىڭ ئارامى بۇزۇلغانىدى.

بىر كۈنى قاتار ـ قاتار ماشىنىلار خامبا‌پنىڭ موكىسىدەك بەگلىكنىڭ ئايىغىدىكى سايغا قاراپ كېتىۋاتاتتى. يول بويىدا كەنت باشلىقىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان كىشىلەر

ماشىنىلارغا قىزىقىپ بويۇنداپ قاراشتى. كېيىن بىلدىكى، يۇرتقا تۇتىشىپ تۇرغان شۇ سايدىن نېپىت چىقىپتۇدەك. شەھەردىن، ياقا يۇرتلاردىن نۇرغۇن تېخنىكىلار، ئىشلەمچىلەر كېلىپ ئىشلەپ، چۆنتىكىنى پۈلغا توللاۋېتىپتۇدەك.

ئەركەكلەر بىردىنلا تېپىرلاپ قالدى. تاشتۇز سېتىش مەنئى قىلىنغاندىن بۇيان ئۇلارنىڭ قولى ئىش ـ ئوقەتتىن ئۇزۇلۇپ، ئۆيىنىڭ چىرىغىنى ياندۇرۇش تەس كېلىۋاتاتتى.

ـــ كۆزگى بۇغداي تېرىلغۇسىغىچە بىر ئېشەككە ئۇلىشىۋالساق بولاتتى، ـــ دەيتتى تاشاخۇن ئوردەك كۆزلىرىنى مۆلدۇرلىتىپ، ـــ تۇزچىلىقتىن قالغانىنىڭ بۇ تەرىپىدە سالەكنىڭ دەپتىرىگە جىق خەتلىنىپ قالدۇق.

ـــ ئەتە زو ۋاقتى بىلەن پوتاڭلىغا نان تۇگۈۋېلىپ، ئاشۇ نېپىتلىك تەرەپكە بېرىپ باقامسىلىكى، ـــ دېدى مەسۇدىخان قولىدىكى جۇۋالدۇرۇزدەك ئىككى تال يوتقان يىڭنىسىگە قاراپ ئولتۇرۇپ.

ـــ كېچىدە بۇساقاخۇننىڭ ئىتى مېنى مەھەللىدىن چىققىلى قويامتى؟ ـــ دېدى تاشاخۇن ئۇمىدسىز بىر ھالدا.

ئۇ ئىت ئەتىدىن باشلاپ ھېچكىمنى قورقۇتالمايدۇ.

ـــ سىلىنىڭ زاغرا نېنىڭلىغا كۆز سالىدىغان ئىت ئەمەس ئۇ، ئاڭلىسام ئۇ ئىتقا قارارلىق تۇخۇم چېقىپ بېرىدىكەن، تېخى كۇن ئارىلاپ گۆشمۇ بېرەرمىش.

ـــ مەنمۇ شۇنداق دەپ ئاڭلىغان، شۇڭا شۇ ئىتقا بىزمۇ گۆش بېرىپ...

ـــ «كاناي ياغلىغلى ياغ يوق، سۇناي ياغلىقلى ياغ نەدە» دەپ ھېيت قۇربانىنىڭ بۇيىزى بۇ ئۆيدە ھېچكىمنىڭ ئاغزى گۆشكە تېگىپ باقمىسا، سىلى ئۇ ئىتنى دەپ...

ـــ بايا ماخمۇت قارىنىنى دوختۇردىن ئەكەلگۈچە گۆشىنىڭمۇ غېمىنى قىلدىم.

خوتۇننىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، تاشاخۇننىڭ كۆزلىرى ئالاق ـ

جالاق بولۇپ كەتتى:

— سىلى... سىلى يەنە جېدەلنى ئۇلغايتماقچىمۇ؟ ئەكىلىڭلا خوتۇن، يىڭنىنى!

— سىلى يىڭنە ئىشى قىلالمايدىلا، شۇڭا سايدىكى بايلىق چىققان يەردە پۇل تېپىشنىڭ غېمىنى قىلغانلىرى تۇزۇك، — مەسۇدىخان قولىدىكى يىڭنىنى ئېرىدىن قاچۇرۇپ دالان ئۆيگە ماڭدى. ئۇنىڭ چىرايىدا ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر خىل غالىبلىق نۇرى چاقناپ تۇراتتى...

تاڭ سۇزۇلدى. تاڭ سەھەردە موربىسىدىن ئارامخۇدا تۇتۇن چىقىرىپ چاي قايناتتىپ ناشتا قىلىشقان، ئۇلاغ - ئۇلىمەكلىرىگە ئوت - چۆپ سېلىپ، يەم - بوغۇز بېرىشكەن كىشىلەر هويلىسىدىن چىقىپ قۇياش نۇرىنى سۆيۈپ ئېتىزلىققا مېڭىشتى.

بۇگۇن ئىتىلار قاۋاشماي، ئېشەكلەر هاڭراشماي، داڭ چېلىنماي، كىشىلەرنىڭ قۇلىقى تىنچىپ قالغانىدى. ئارامخۇدا كېتىشۋاتقان كىشىلەر ئاۋۇال بۇساق چوماقنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدا نىمجان هالدا سوزۇلۇپ ياتقان قارا غامبۇر ئىتنى، ئاندىن ئۆتەڭدىكى داڭ ئېسىلغان قاپاق تېرەكنىڭ تۇۋىدە ئاچچىقتىن قاربداپ تۇرغان بۇساقنى كۆردى...

بەرھەق، يۇرتتىكى هەممە ئادەمنى قورقۇتۇۋالغان قارا ئىت جان تالىشىپ سوزۇلۇپ ياتاتتى. هەممە ئادەمنى چۆرىسىگە يىغۋالىدىغان داڭ ئېسىقلىق تۇرغان يېرىدىن ئۇن - تىنسىز يوقاپ كەتكەنىدى!

2. يار يولدا قەست

نۇرئەلىنىڭ ئىشى تېخىچە بىر تەرەپ بولماي تۇراتتى. ئىشلارنىڭ بۇ دەرىجىگە بېرىپ يېتىشى قۇدىلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى كۈندىن - كۈنگە كۈچەيتىۋەتتى. سۇلايمىناخۇن بىلەن ئىسلىماخۇننىڭ قولى ئىشقا بارمايتتى. ئۇلار ئۆزلىرىنى

ئۇنتۇغان، ئېتىز ـ ئېرىق ئىشلىرىنى بىر يانغا قايرىپ قويغانىدى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرىگە قان قۇيۇلغان، بىر ـ بىرىنىڭ پېيىدە قالغانىدى.

ـــ قىزىم مۇشۇ خەقكە كېلىن بولۇپ كىرىپ، ئەردىن بەختى ئېچىلمىدى، ـــ دەيتتى سۇلايمىناخۇن، ـــ ئەرنىڭ خوۋلۇقىنى كۆرمەي جۇۋان بولۇپ كەتتى. ئەينى چاغدا مۇشۇلار: «نېمە بولىدۇ؟ بىر ئىشكىتە بولغاندىكىن، ئەتىسى ـ ئاخشىمى كۆزلىرىگە كۆرۈنۈپ تۇرىدۇيەي، يىراقتا كەتمەي خىزمەتلىرىنى قىلىدۇيەي...» دەپ تەڭ كەلتۇرمىگەن بولسا، ئۇنى ھەرگىزمۇ بۇ خەقكە كېلىن قىلىپ بەرمەيتتىم. يىراقتا بولسىمۇ قىچقارسا ئېتى بار، تۇتسا سېپى بار نوچىراق يەرگە بېرەتتىم. ئۇ چاغدا ئەرنىڭ خوۋلۇقىنى كۆرەتتى. مانا ئەمدى...

ـــ ئارىلىق يېقىن دەپ قوشنىدىن قىز ئەكىرگەنگە سازايى، ـــ دەيتتى ئىسلىماخۇن ئىچ ـ ئىچىدىن قاينىاپ تۇرغان ئاچچىقىنى باسالماي، ـــ قىزىنىڭ ئوغلۇمغا خوتۇن بولغىنىغا زادى رازىلىقى يوق بۇ خەقنىڭ... غىت قىلدى قىچقىرىۋالغان، غىت قىلدى قىچقىرىۋالغان. قىزى بولغان ئادەممۇ قارنى تويسىلا ئانىسىنىڭ ئۆيىگە چىقىۋېلىپ، چېچىنى چۈۋۈپ پىت بېقىشىپ ئولتۇرغان. ئاش ـ نانىنى ئەرنىڭ ئۆيىدىن يېگەندىكىن، مۇشۇ ئۆينىڭ كەتمىنىنى چېپىپ، قازىنىنى قاينىتاي دېمىگەن. قاتتىقراق گەپ قىلسا، ھاڭراپ پېتى ئانىسىنىڭ ئۆيىگە گەپ توشۇپ ئاداۋەتكە ئورۇق سالغان. يا ئاللا، يا ئاللا، مانا ئەمدى نۇرئەلىنى يوقتىمەن دەيدۇ بۇ خۇمسىلار... ئاز قالدى، پايلاپ تۇرۇپ ئەدەپ ـ جازاسىنى بىر بېرىمەن، مەن نېمە بولغان ئادەم دېيىشكىمۇ ئۇلگۈرمەي قالدۇ تازا! ئوغلۇمنى ناھەقتىن ناھەق ساقچىغا تۇتۇپ بەرگەنگە، مېنى قورچاقتا بەند قىلىپ قەست قىلغانغا تويدۇ تازا ـ ھە!

خېلى يول مېڭىپمۇ، ئۇنى ـ بۇنى يوقلاپمۇ ئوغلىنى سولاقتىن ئاچقالمىغان ئىسلىماخۇن يېقىندىن بۇيان ئۇتتۇر

كەلگەن يەردە ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۇپ يۈرىدىغان، كۆڭلىدە ياۋۇز پىلانلارنى تۈزۈپ قۇدىسىنى تىڭتىڭلايدىغان بولۇپ قالدى.

كۈنلەر بىر - بىرىنى قوغلىشىپ ئۆتۈپ يەنە بىر بازار كۈنى يېتىپ كەلدى. كەنتكە بۈك - باراقسان يېشىللىق ئاتا قىلغان ياز يەنە كۈندە كۆنۈشۈپ يۈرت - مەھەللىنى مالمان قىلىدىغان قارا بوراننىمۇ تەرك ئەتمىگەنىدى. بازار كۈنى ئىسلىماخۇن سۈلايمىناخۇننىڭمۇ بازارغا تەييارلانغانلىقىنى كۆردى... «چوقۇم ھېلىقى تاۋۇز قورساقنىڭ ئۆيىگە چاپىدۇ بۇ قىزىلمۇچ، — دەپ گۈمان قىلدى ئىسلىماخۇن ئىچىنى بىرنەرسە تاتىلىغاندەك بولۇپ، — ئاخىر قارايۈزلۈك قىلىپ، نۇرئەلىنى ئىككى - ئۈچ يىللىق سولىتۇبتىدىغان بولدى. بىچارە بالامنىڭ ياشلىقى تۈرمىدە، جازا مەيدانىدا ئۆتۈپ كېتەرمۇ ئەمدى - ھە ! ياق، مەن كۆزۈم ئوچۇق تۈرۈپ ئوغلۇمنىڭ ئۇنداق كۈنگە قېلىشىغا قاراپ تۇرالمايمەن. مەن بۇ قېتىم بوش كېلىپ قالمىغان بولسام، مېنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادىم ئۆمۈر بويى مۇشۇ جوھۇتلارنىڭ يەتمىش پۇشتىغا بوزەك بولۇپ ئۆتىدۇ. كۈندۈزى ھېلىقى تاۋۇز قورساق بىلەن، كېچىسى باخشى، جىن - شايتانلار ئۇلىپەتلىشىپ ماڭا تۈزاق قۇرۇپ يۈرگەن بۇ نەچىسقا مەن ئىسلىماخۇننىڭ قانداقلىقىنى بىر تېتىپ قويمىسام، ماڭا زادى ئارامچىلىق بولمىغۇدەك ! » ئىسلىماخۇننىڭ قاپقارا يۈزىدە بىر شۇملۇقنىڭ ئالامىتى پەيدا بولدى. ئايىغى چۇشىلگەن بىر ئالا پاقلانىنى ھارۋىغا بېسىپ ئوغلى سەمەت دورغا بىلەن يەكشەنبە بازارغا ماڭغان سۈلايمىناخۇنغا سوغۇق قاراپ قويدى.

ئىسلىماخۇن ئۆينىڭ كەينىدىن كەتمەن كۆتۈرۈپ كەلگەن چوڭ ئوغلى ئۆمەرئېلىنى يېنىغا چاقىردى:

— ئۆمەرئېلاخۇن مە كېلىڭلا، مەگە !

دادىسىدەك توڭ مىجەز، دىققاقچىنا كەلگەن ئۆمەرئېلى مۇرىسىدىن كەتمەننى چۇشۇرۈپ ئىسلىماخۇننىڭ يېنىغا كەلدى. چىرايىدىن جىددىي، بىسەرەمجانلىقى مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ

تۇرغان ئىسلىماخۇن ئۇنىڭغا گەپ قىلىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆمەللىدى ـ يۇ، گېپىنى بىركىم ئاڭلاپ قالمىغاندەك توختاپ قالدى.

ـــ مېڭىڭلا بولمىسا، ئۆيگە كىرىپ دېيىشەيلى...

ـــ بىرەر ئىش بارمىدى؟

ـــ مەسلىھەتلىشىدىغان ئىش بار.

دادا ـ بالا ئىككىيلەن بىر ـ بىرىگە سوغداشقىنىچە مېڭىپ ھويلىدىمۇ توختىماي ئۆيگە كىرىپ كەتتى. خېلى ئۇزاقتىن كېيىن مۇھەم بىر ئىشنى قارار قىلغاندەك بىر ـ بىرىگە باش لىڭشىتىپ، مەنىلىك قاراشقىنىچە ئۆيدىن چىقىشتى.

ئىسلىماخۇن ئوغلىنى ئەگەشتۇرۇپ ئارقا ھويلىغا چىقتى. كەلسە ـ كەلمەس تاشلاپ قويۇلغان ئوتۇن ـ ياغاچ، كونا ـ يېڭى سايمانلار ئارىسىدىن ئاكاتسىيە ياغىچىنىڭ قاتتىق توقمىدىن بىرنى تاپتى. توقماقنىڭ بىرنەچچە يېرىگە مىخ قاقتى. كەتمەن دەستىسىگە دەپ ئاتاپ قويغان قۇرۇق ئۇجمە بادرىسىدىن بىرنەچچىنى ئىنچىكە ئۇچلاپ، ئۇيان ـ بۇيان شىلتىپ كۆردى. ئاتا ـ بالا ئىككىيلەن يەنە پىچىرلاشقىنىچە ھويلىدىكى ئۆرۈكنىڭ ئاچىسىغا ئىلىپ قويغان ئورغاق، تونۇرنىڭ يېنىدا تاشلىنىپ تۇرغان پالتا دېگەندەك سايمانلارنىڭ بىسىنى بىلەپ، سېپىنى چىڭتىپ كونا تاغارغا تىقتى...

نەچچە كۈندىن بېرى تۇتۇلۇپ تۇرغان ئاسمان ئاستا ـ ئاستا قارىيىشقا باشلىدى. شامالتامدىن كۆتۈرۈلگەن قارا بوران يەر ـ جاھاننى يۇتۇپ كەتمەكچى بولغاندەك يۇرتقا يوپۇرۇلۇپ كەلدى. پېشىندىن ئۆتكەندە كۈن تۇتۇلغاندەك پۈتۈن يەر ـ زېمىنىنى قاراڭغۇلۇق قاپلىدى. بۇ ھالدىن قورقۇپ كەتكەن كىشىلەر ئۆيلىرىگە، دالدىراق يەرلەرگە يۇگۇرۈشتى. يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ تۇۋا ـ ئىستىغپار ئېيتىپ، بىلىپ ـ بىلمەي ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرىنىڭ مەغپىرىتىنى قىلىنىشىنى، كۆپكۈندۈزدە يۇرتنى ئۆز قوينىغا ئالغان زۇلمەت قاراڭغۇلۇقنىڭ تېزرەك ئۆتۈپ

كېتىشىنى تىلىدى...

ــ بىزنىڭ ئىشىمىز مۇشۇنداق زۇلمەت قاراڭغۇدا ئوڭغا تارتىدۇ، ــ دېدى ئىسلىماخۇن ئوغلىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ، ــ تاياق ـ توقماقلارنى ۋېلىسىپىتكە جايلاڭلا. ھېلىقى يالغۇز دۆڭنىڭ دالدىسىدا كۈتۈپ تۇرۇپ قول سالايلى ! ــ ئىسلىماخۇن ئوغلى بىلەن تۇندىكى ئەرۋاھتەك تىمىسقىلايتتى، بازار يولىدىكى يالغۇزدۆڭگە تېزرەك يېتىۋېلىشنى ئويلايتتى.

قايسى چاغ بولغانلىقىنى دەمالىلقا بىلگىلى بولمايتتى. يۇرت ـ مەھەللىدىن يىراق، ئادەملەردىن خالىي بولغان يالغۇزدۆڭ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قارىيىپ تۇراتتى. ئىككى گەۋدە ھاسىرىغىنىچە كېلىپ يالغۇزدۆڭنىڭ كەينىگە ئۆتتى. ئۆزلىرىنى توپىغا تاشلاپ قۇلىقىنى يەرگە يېقىپ ياتتى. بازارغا ماڭغان ـ يانغان بەگلىكلەرنىڭ ھەرقاندىقى بۇ يەردىن ئۆتمەي قالمايتتى.

يولدىن ئاندا ـ ساندا ئۆتۈپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ شەپىسى، ئات ـ ئېشەكلەرنىڭ تۇياق ئاۋازى بۇ يەرگە ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئىسلىماخۇن بۇنداق ئاۋازنى ئاڭلىسىلا ئىچىنى ئۆرتەيدىغان قېچىر ھارۋىسىنىڭ كولدۇرما ئاۋازىغا بولغان تەقەززالىقى ھەسسىلەپ ئاشاتتى.

ئىسلىماخۇن يالغۇزدۆڭنىڭ كەينىدە ئۇزاق كۈتتى. ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ئۆتۈپ قالىدىغان ھارۋىلىقلارنىڭ شەپىسىنى زېھىن قويۇپ تىڭشايتتى ـ يۇ، ئوغلىنىڭ قۇلىقىغا «ئەمەس ـ ئەمەس» دەپ پىچىرلايتتى. شۇنداق كۈتۈۋېرىپ قاراڭغۇلۇق تېخىمۇ كۈچەيدى. شۇ تۇرقىدا كەچ كىرگەنىدى.

ئىسلىماخۇننىڭ تاقىتى تاق بولغاندا، يىراقتىن تونۇش كولدۇرمىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. مەھەللىدىكى چاغدا بۇ ئاۋاز ھەمىشە ئىسلىماخۇننىڭ ئىچىنى ئۆرتەيتتى، ھەسەتخورلۇقىنى قوزغايتتى. مانا بۇگۈن بۇ كولدۇرمىنىڭ كۆرەڭ ئاۋازى ئۆچىدىغان كۈن !

ئىسلىماخۇن ئوغلىنى نوقۇشلىغىنىچە چاچراپ ئورنىدىن

تۇردى. ئەرۋاھەتەك قاتقىپ بېرىپ، ئۇدۇلىغا كېلىپ قالغان ھارۋىنىڭ ئالدىغا تاشلاندى... ئالا قارىقى ئۆسۈپ قالغان كاج قېچىر شۇنچىلىك ئۇركۈدىكى، ھارۋىنى سۆرەپ ئاپىرىپ يول بويىدىكى تېرەككە قاتتىق ئۇردى. ھارۋىدا خىرامان گەپلىشىپ ئولتۇرغان ئىككى كىشىنىڭ بىرسى يولنىڭ گىرۋىكىگە، بىرسى يول باغرىدىكى ئازگالغا دومىلاپ چۈشتى. ياۋۇز نىيەتنى دىلىغا پۈككەن ئاتا ـ بالا ئىككىيلەننىڭ شەيتىنى تېخىمۇ ياۋۇزلاشقانىدى. پۈت ـ قوللار تەڭلا ھەرىكەتكە كەلدى، تاياق ـ تۇقماقلار ۋاق ـ ۋۇق قىلىپ ئۇنلەشكە باشلىدى. يولنىڭ گىرۋىكىدىن قوپۇپ قاچماقچى بولغان كۆلەڭگە ئوشۇقىغا تەگكەن ئۇزۇن كالتەكنىڭ زەربىسىدىن ۋايجانلاپ ماڭغان يېرىگىلا ئولتۇرۇپ قالدى. ئازگالدىن قېچىشقا تەمشىلگەن كۆلەڭگە بېشىغا قاتتىق تەگكەن توقماق بىلەن ئېچىنىشلىق چىرقىراپ يىقىلدى...

شۇ كۈنى ھەم ئۇزاق، ھەم ئەنسىز بىر كېچە بولدى. بۇران ھۇۋلاپ، يۇرتنى توپا ـ تۇمانغا پۈركەپ تۇرغانلىقتىن، ھەركىم ئۆز غېمى بىلەن كېچىنى تاڭغا ئۇلىدى.

يەنە بىر كۈننىڭ ئاسمىنى يورۇدى. بەگلىك قان چاچقانىدەك گۈڭگا قىزىللىق ئىچىدە جىمجىت كۆرۈنەتتى. كۈننى كۆرگىلى بولمىغاچقا، ۋاقىتنىڭ قايسى چاغ بولغانلىقىنى دەمالىلققا بىلگىلى بولمايتتى. ھاۋا ـ جاھانمۇ سوۋۇپ كەتكەن، ياز ئايلىرىنىڭ كۆركى قالمىغانىدى. بىر چاغدا سۇلايمىناخۇنۇنىڭ ھويلىسىدا يىغا ـ زار كۆتۈرۈلدى. سامان چېچىلىپ تۇرغان بالىخانىدىكى ئىسلىماخۇن قان قۇيۇلغانىدەك قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى ئالاق ـ جالاق قىلىپ، داد ـ پەرياد كۆتۈرۈلگەن قۇدىسىنىڭ ھويلىسىغا نەزەر سالدى. ئايال قۇدىسى چاچلىرىنى يۇلغىنىچە ھويلىغا يىغلىغانلارغا ھال دادلاۋاتاتتى:

ـــ دادا ـ بالا ئىككىسى تۇنۇگۈن بىر پاقالىنى ھارۋىغا بېسىپ، سېتىپ پۇل قىلمىز دەپ بازارغا كەتكەن. كېيىن بوران

چىقىپ كۆن تۆتۈلغاچقىمۇ، ئىشقىلىپ زاۋالغىچە قايتىپ كەلمىدى. خاتىرجەم بولالماي نەچچە قېتىم ئىشىك ئالدىغا چىقىپ يولىغا قارىسام، ھېچبىر قارىسى كۆرۈنمىدى. كېيىن قاراڭغۇ چۈشۈپ خېلى بىر چاغ بولغاندا، دەرۋازا ئالدىدا قېچىرنىڭ پۇشقۇرغان ئاۋازى ئاڭلاندى. بازاردىن ئەمدى يانغان چېغى دەپ ئىشىك ئالدىغا چىقسام، ھارۋا قۇرۇق، دادىسى بىلەن ئوغلۇم يوق... — زۇرنىساخان ئىچ - ئىچىدىن قاپساپ چىققان يىغىدىن گېپىنى داۋاملاشتۇرالماي قالدى، — كېچىنىڭياقى بالىلارنى ئەگەشتۈرۈپ بەگلىك بىلەن بازارنىڭ ئارىلىقىدا چېپىپ يۈرۈپ ئادەم ئىزدىدۇق. تاڭ ئېتىپ ئالەم - جاھانغا يورۇق چۈشكەندە، دادا - بالا ئىككىسىنى باش - كۆزى يېرىلغان، پۇت - قوللىرى سۇنۇق، ھوشسىز ھالدا يالغۇزدۆڭنىڭ كەينىدىن تاپتۇق ...

— پۇل - مال كويىدا يۈرگەن بۇلاڭچىغا ئۇچراپ قالغان ئوخشايدۇ !

— شۇنداقمىكىن دېسەك، يانچۇقىدىكى پۇل - پۇچەككە تەگكەندەك ئەمەس. مەقسەتلىك قەستلىگەندەك قىلىدۇ.

— توۋا، كىمنىڭ قىلغان ئىشىدۇ؟

— بالىلار دۆڭنىڭ يېنىدىكى ئازگالدىن قانغا مىلىنىپ تۇرغان نوپۇس دەپتىرى، ئاۋۇلارنىڭ قىزى قېيىنزخانىنىڭ كىملىكى دېگەندەك نەرسىلەرنى تېپىۋاپتۇ. شۇنىڭدىن بىرەر ئالامەتنى بايقىغىلى بولارمىكىن.

— قېنى ئۇ نەرسىلەر؟

— ساقچىغا ئېلىپ كەتتى.

— ...

ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغان ئىسلىماخۇنۇمنىڭ يۈرىكى ئاغزىغا كەپلىشىپ قالغاندەك بولدى. ئۇ بۇرناكۇن قېيىنزخانىنى ئاجراشتۇرغىلى ئېلىپ ماڭغاندا قىزىنىڭ كىملىكى، نوپۇس دەپتىرى دېگەندەك نەرسىلەرنى لازىم بولۇپ قالىدۇ دەپ

ئېلىۋالغان... لېكىن، شۇ كۈنى قىزى كۆيۈپ ئوغلى بىلەن... «ۋاي ئىسىت بۇ نەرسىلەرنى نېمىشقىمۇ يانچۇقۇمدا ساقلاپ يۈرگەن بولغىيدىم... ئەمدى شۇ نەرسىلەر ئىسپات بولۇپ قالارمۇ؟»

3. يول ئۈزۈن

ئىسلىماخۇن قېمىزخاننى ئاجراشتۇرغىلى ئېلىپ ماڭغان كۈنى قېمىزخان ئەرگە دۈم چۈشكەندەك غوجەك بىلەن قېچىپ كەتكەنىدى. قاچقاندىمۇ پۈتۈن يۈرتنىڭ كۆزىچە ئېرى بىلەن قول تۇتۇشۇپ قېچىپ كەتتى.

جان ـ ئىمانى چىقىقان ئىسلىماخۇن ھېلىقى شوربىدىن كىرىپ، پۈتۈن باغنىڭ ئىچىنى قېزىۋەتتى. لېكىن، قىزى بىلەن كۆيۈ ئوغلى ھېچ يەردە كۆرۈنمەيتتى. ئۇ جىلى بولغىنىچە باغنىڭ بىر بۇلۇڭىغا كېلگەندە، يېڭىلا ئېچىلغان بىر سۈڭگۈچنى كۆردى. ئۇ يەردە كەپشەردەك بىر جۈپ ئاياغ ئىزى بىلەن سىڭار پېيىنىڭ پاشنىسى يوق توپلەي ئىزى تۇراتتى.

ـــ ئىسىت... ئەر سارىڭى قانجۇق! ـــ ئىسلىماخۇن ھاسىرىغىنىچە سۈڭگۈچنىڭ ئاغزىدا ئولتۇرۇپ قالدى، ـــ خەقنىڭ ئالدىدا ئىككى پۇلۇق يۈزۈم قالمايدىغان بولدى ئەمدى...

مەھەللە ـ كويلاردا قۇرتتەك كۆرۈنىدىغان تېرەك پوتلىسى ياز بۇرنىدىلا توزۇپ كەتكەنىدى. «قېمىزخان ئېرى بىلەن قېچىپ كېتىپتىمىش» دېگەن پاراڭ كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن تېرەك پوتلىسىدەك پۈتۈن يۈرتقا تارالدى. ئادەم بولغاندىن بېرى قولۇم ـ قوشنىلىرىنى، قۇدا ـ باجىلىرىنى، يۇرت ـ مەھەللىدىكىلەرنى پوش دەپ باقمىغان ئىسلام كۆك شۇ كۈنى كەچتە ئاۋۇال خوتۇن ـ بالىلىرىنى ئۇرۇپ ـ پەشۋالاپ ئاچچىقىنى چىقاردى. كېيىن ئۆزىنى كاچاتلاپ يۇز ـ كۆزىنى كۆكەرتىۋەتتى...

كەچ كىردى. «ھۇيت ـ ھۇيت»لاپ سىگنال بېرىپ تۇرغان ساقچى ماشىنىلىرى ئازغۇنلارنى ساراسىمىگە سېلىپ كەنتنى بىر ئالدى، ساقچىلار يېغىپ كەتتى.

ساقچىلار گەپ ـ سۆزسىزلا ئىسلىماخۇنىڭ ھويلىسىنى قورشاپ ئۆيگە بېسىپ كىردى. ئۇنىڭ قۇدىسى سۇلايمىناخۇننى ئۇرۇپ چالا ئۆلۈك قىلغان قوللىرىغا ئىشكەل سېلىپ سۆرەپ چىقىپ، ئەل ـ جامائەتنىڭ كۆزىچە ماشىنىغا پۇكلەپ سولىدى. جېنىنى ياقمىغا ئالماقچى بولغان ئۆمەرئىلىنىمۇ تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيىدىن ھايالسىز تۇتۇپ كەلدى. ئوغرىلىق قىلغىنى يالغان بولۇپ، ئاخشام تېخى ساقچىدىن قويۇپ بېرىلگەن نۇرئەلى ئەمدى دادىسى بىلەن ئاكىسىنىڭ تۇتۇلغىنىنى كۆرۈپ، چۆرگۈلىتىپ قويۇپ بەرگەندەك نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قالدى.

4. زەيتۇنەم داغدا

بەگلىكنىڭ يەنە بىر كۈنى باشلاندى.

زەيتۇنەم زەيلەپ، تاملىرىنىڭ ئۇلى تۆكۈلۈپ تۇرغان ھويلا ـ ئۆيۈڭقنى تازىلاپ، ئۇچ يىلنىڭ ئالدىدا ئانىسىنىڭكىگە ئاپىرىپ قويغان بىساتلىرىنى ئەكەلدى. ئۆينى سەرەمجانلاشتۇردى. لېكىن، ئاشۇ ۋەيرانە چەللە ئاستىدا بېشىنى چاڭگاللاپ تۇرغان تۇرامەت خوتۇنىنىڭ پەرۋانە بولۇشلىرىغا زۇۋانسىز ئىدى. ئۇنىڭ كۆكەرگەن باش ـ كۆزلىرىگە قاراپ خوتۇنىنىڭ ئىچى سىيرىلاتتى.

ـــ ھۆكۈم كېسىپ سېنى ئەكېتىشكەندىن كېيىن دادام بىلەن ئىككى قېتىم يوقلاپ باردۇق، ـــ دېدى جىمجىتلىقتىن ئىچى سىقىلغان زەيتۇنەم ئېرىگە قاراپ، ـــ بىراق ئۇلار ئىككىلا قېتىمدا باشقا بىرسىنى چاقىرىپ بەردى. بۇ ئەمەس، تۇرامىتاخۇن ئىسىملىك كۆك كۆز كىشى ئىدى دېسەك، باش چايقاشتى. ئاپارغان گۈلە، ياڭاق، پۇل ـ پۇچەكلەرنى بىز بېرىپ قويايلى دەپ

ئېلىپ قېلىشتى...

تۇرامەت روھى چىقىپ كەتكەن ئادەمدەك خوتۇنىنىڭ گېپىگە ھېچقانداق ئىنكاس قايتۇرمىدى.

ـــ كېيىن دادامنىڭ ئۆيكە تۇيۇقسىز كېسىلى قوزغىلىپ قېلىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى، ـــ دېدى كۆزلىرى ياشلانغان زەيتۇنەم ئېرىنى مەندىن ئاغرىنىپ باتناپ ئولتۇرسا كېرەك دەپ ئويلاپ، ـــ ئىشكىتىن دەس - دۈس چىقالمايدىغان بولدۇق... ـــ دۇكاننى تاقىغاندا قالدۇق مالىلارنى يېشىكلەرگە قاچىلاپ ساقلاپ قويغان، ـــ دېدى زەيتۇنەم گەپنى ياخشى تەرەپكە بۇراپ، ـــ يەنە بۇ بىر يىلدا توخۇ، تۇخۇم، سۈت - قېتىق سېتىپ دېگەندەك ئاز - تولا پۇل يىغدىم. بىز يەنە بۇرۇنقىدەك مىدىرلىساق، تىرىشچانلىق كۆرسەتسەكلا...

بۇتتەك ئىپادىسىز تۇرغان تۇرامەت خۇددى ھېچنېمە بولمىغاندەك تۇگۇلۇپ ئۇچ بۇرجەك بولۇپ قالغان خوتۇنىغا مۇنداقلا قاراپ قويدى. ئۇ باشقىچىلا ئادەم بولۇپ قالغاندى. شۇ تاپتا پۈكلىنىپ قالغان خوتۇنىغا ھېسداشلىق قىلماقتا يوق، تېخى ئۇنىڭ بىر چاغلاردا ئوسما قويۇپ يۈرگەنلىكىنى ئويلاپ ئاچچىقى كېلىۋاتاتتى.

ئورنىدىن تۇرۇپ، كىيىم - كېچەكلىرىدىكى توپىنى قېقىشتۇرۇۋاتقان زەيتۇنەم ئالدىدا بۇتتەك قېتىپ ئولتۇرغان ئەرگە نەپرەتلەندى. بۇ ئۇنىڭ ئېرىگە تۇنجى قېتىم شۇنداق تۇيغۇدا بولۇشى ئىدى. لېكىن، ئۇ يەنە تۇرۇپلا ئېرىگە ئىچ ئاغرىتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلەر ئاز ئەمەس ئىدى.

چۈچۈگەن ياغقا تاشلانغان پىيازنىڭ مەززىلىك پۇرىقى تارالدى. جىگده بوردىماللىق ھويلىدىن ئادەمنىڭ ئىشتىھاسىنى قوزغايدىغان بۇنداق مەززىلىك پۇراقنىڭ تارقىلىپ باقمىغىنىغا ئۇزاق بولغانىدى. ھويلا ئالدىدىكى تار يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان كىشىلەر ئۇچۇق سۆز، ئىشچان زەيتۇنەمنىڭ بۇ ھويلىدا

تۆشۈكنى يەنە قولىغا ئالغانلىقىنى جەزم قىلىشتى. بۇ جۈۋان بىر چاغلاردا تۇرمۇشقا نىسبەتەن ئۈمىد - ئىشەنچىنى يوقاتقان قاششاق، ھۇرۇن ئېرىنى ئۆزگەرتكەن، ئۆتەكىدە گۈل كەلتۈرۈپ چىرايلىق ماگىزىن ئاچقان، غۇربەت كۈنلىرىنى ياخشىلىغانىدى. ئۇلار تېخى مۇشۇ جىگدە بوردىمال ئىچىدىكى قورۇ - جايىنى يېڭىلماقچى بولغانلىقىنى ئېيتقاندەكمۇ قىلغان. راست، زەيتۇنەمدەك خوتۇنلار ئەرنى ئەر قىلىدۇ. ئىشقىلىپ، بۇ ھويلىدا يەنە ياغ پۇرىتىلىپتۇ. شۇنداق بولغانكەن، ئەمدى تۇرامىتاخۇننى ئاتا - ئانىسىنىڭ روھى يۆلەيدۇ... لېكىن، ئۇ مۇشۇ ھاراق دېگەن ئېچىق يۇندىنى ئاغزىغا ئالمىسا بولاتتى ...

قازىنى قاپناپ، لەگمەن سالغۇدەك بولغان زەيتۇنەمنىڭ قولى ئىشتىن توختىدى. ئىشىك ئالدىغا چىقىپ كەتكەن ئېرىنىڭ قايتىپ كىرمەيۋاتقانلىقىنى ئويلاپ، سوزۇۋاتقان پىلتىنى جايىدا قويدى. تېشىپ كېتىۋاتقان قازانغا سۇ قۇيۇۋېتىپ، ئوتنى پەسەيتىپ، ئېرىنى ئىزدەپ سىرتقا ماڭدى.

كۈن ئولتۇرۇۋاتقان، زاۋال چۈشۈۋاتاتتى.

ئۆتەڭدىكى قاۋاقخانا، سىنقويغۇخانىلارنىڭ ئىشىك بېشىدىكى چىراغ - ۋېۋىسكىلار كېچىدە ئولجا ماراپ ياتقان تۇلكىنىڭ كۆزىدەك پارقىراپ يېنىپ - ئۆچۈپ، ئۆتكەن - كەچكەنلەرگە كۆز قىساتتى. قوللىرى خېمىر يۇقى، بىر كۆزى قاينىۋاتقان قازىنىدا قالغان جۈۋاننىڭ كۆزلىرى ئېرىنى ئىزدەيتتى. تونۇش بىلىشلىرىدىن سورايتتى. تىت - تىت بولاتتى. شۇ چاغدا بىرسى تۇرامەتنىڭ بىر ئاش پىشىم بۇرۇنلا تۇرسۇن چوناق، سەيداق دوقىلار بىلەن يالتىراق خالتىدا بىرنەرسىنى كۆتۈرگىنىچە كەنت قورۇسىنىڭ كەينىدىكى تېرەكلىككە ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى ئېيتتى.

ئورمانلىقىتا ئىچىشۋازلىق قىزىپ كەتكەندى. قاراڭغۇ چۈشۈپ قالغىنىغا قارىماي، داق يەردە سورۇن تۇزۇپ بىر - بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرغان تۆت - بەش گەۋدە نۆۋەت بىلەن

پىيالىنى ئاغزىغا دۇم كۆمتۇرۈۋاتاتتى. ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئالىتاغىل سۆزلەپ، تېتىقسىز گەپلەرنى قىلىشۋاتقان بولسىمۇ، تۇرامەت ئۇن - تىنسىز ئىدى. ئىچىمەن دەپلا تۇراتتى.

— تۇرامەت، گەپ قىلساڭچۇ ! — دېدى ئاربىدىن بىرسى.

لېكىن، تۇرامەت ئۇندىمەي ئولتۇردى .

— ماتاڭ چىشلىۋالمىغاندىكىن، بىر - ئىككى ئېغىز گەپ قىلە !

— ئەمدى قىلغۇدەك نېمە گەپ قالدى؟ — دېدى تۇرامەت بىردىنلا بۇقۇلداپ يىغلاپ.

— ما ... ماز گۈي ئىكەن بۇ ! — دېدى سەيداق تۇرامەتنىڭ يىغىسىنى ئاڭلاپ، — نېمە يىغلايسەن، ئوغۇل بالىمۇ ياكى خوتۇن كىشىمۇ سەن؟!

— ئۆلۈمدىن باشقىسى تاماشا، ئاداش ! — دېدى ئاغزىدىن گەپ چۈشۈپ كېتىۋاتقان تۇرسۇنمۇ. لېكىن، تۇرامەت ئېزىلىپ يىغلاپ كەتتى.

ئۇلارغا ئەلەملىك كۆزلىرى بىلەن قاراپ تۇرغان زەيتۇنەم تۇرامەتنىڭ يىغىسى بىلەن تەڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش تۆكتى. ئۇ بۇ چاغقا قەدەر ئېرىنىڭ يىغلىغىنىنى كۆرۈپ باقمىغانىدى.

— ئۆيگە كېتەيلى، — دېدى زەيتۇنەم ئېرىنىڭ يېنىغا كېلىپ پەس ئاۋازدا. ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان تۇرامەت توكى توختىغان كانايدەك يىغىدىن توختاپ، ئولتۇرغان يېرىدىن قىمىرلاپ كەينىگە قايرىلدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە خوتۇنىنىڭ ھازىرمۇ مەڭزىگە ئېقىتىپ ئوسما قويۇپ، قوناقلىققا ئوت ئالغىلى چىقىدىغان خۇيى بار ئىدى. ئەتىدىن - كەچكىچە بازاردا لاغايلاپ يۈرىدىغان سەيداقمۇ، بازارنىڭ كۆز - قۇلىقى بولۇپ ئامانلىقنى قوغدايدىغان ساقچىمۇ بىرنەرسىنى بىلمىسە، ئاشۇنداق گەپنى قىلمايتتى. بۇ خوتۇن زادى سىگگەن نېنىنى

يەپ، رىزقىغا شۈكۈر قىلىپ ئولتۇرىدىغان ئىتائەتچان خوتۇنلاردىن ئەمەس ئىدى. دۇكان ئاچمىغان بولسا تۇرامەت خەق بىلەنمۇ سوقۇشمايتتى ـ دە، تۇرمىگىمۇ كىرمەيتتى. ھازىرنىڭ ئۆزىدىمۇ مۇشۇنداق چېپىلغاق بولمىغان بولسا، قاراڭغۇدا ئورمانلىقمۇ ئورمانلىق چېپىپ يۈرمەيتتى. بۇلارنى ئويلىغانسېرى تۇرامەتنىڭ زەردىسى قاينىدى:

ـــ ئەمدى كۆزۈمگە كىرىۋالما ! ـــ دېدى پىغانى ئۆرلىگەن تۇرامەت قاراڭغۇلۇق ئىچىدە خوتۇنىغا ھۆركىرەپ. ئۇنىڭ كۆڭلى خۇددى مۇشۇ قاراڭغۇ ئاسماندەك زۇلمەتكە تولغانىدى.

ـــ كۆزىڭىزگە كىرىۋالمىدىم، ئەتىگەندىن بېرى ھېچنېمە يېمىدىڭىز، قورسىقىڭىز ئاچ، شۇڭا ئىسسىقىدا تاماق يەۋالامدىكىن دېگەن. سىز لەڭمەنگە ئامراققۇ... ـــ زەيتۇنەم يات كىشىلەرنىڭ ئالدىدا، ئېرىنىڭ كەيپىياتى مۇشۇنداق ناچار چاغلاردا ئۇنىڭ تېخىمۇ ئاچچىقىنى كەلتۈرۈپ قويۇشتىن ئېھتىيات قىلاتتى.

ـــ دېدىمغۇ، مېنى ئارامىمدا قوي دەپ !

ـــ ئە... ئەمدى ئوغۇل بالىغا ئوخشىغىلى تۇردۇڭ، ئاداش ! ـــ دېدى سەيداق تۇرامەتنى ئېچىتىپ، ـــ خوتۇن كىشىنىڭ سىزغان سىزىقىدىن ماڭغان ئەركەك ئىلگىرى باسمايدۇ، ئاشۇنداق قاراڭغۇ ئۆيگىمۇ كىرىپ ـ چىقسەن تېخى !

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا...

ئورمانلىق ئىچىدە كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

ـــ ھاراق، زاكۇسكىنىڭ پۇلىدىن خاتىرجەم بولۇڭ جۇمۇڭ، زەيتۇنەم. ئېرىڭىزگە ئىتتىرىپ قويمايمىز... ـــ بۇ تۇرسۇنىنىڭ خىرقىراق ئاۋازى ئىدى.

ـــ ھازىر ھەممىزنىڭكىدىن تۇرسۇنىنىڭ ھال ـ ئوقىتى ياخشى. «كۆزىدىن ئايرىغان خۇدايىم ھاسسىدىن ئايرىماپتۇ» دېگەندەك ئۇ بىر قولىدىن، ھەيدەشكە قۇربى يەتمىگەن شال ھەرسىدىن ئايرىلىپ قالغان بولسىمۇ، ئۆتەڭدىن ئۆتكەن ـ

كەچكەن دىلكەشلەرنىڭ خەيرخاھلىقىدىن ئايرىلمىدى.

ــ پايلاقچىدەك بېشىمدا دېۋەيلەپ تۇرىۋەرمەي، ئۆيگە كەت ! ــ دېدى تۇرامەت خوتۇنىغا گۇركىرەپ، ــ بۇ يەردە نېمە بار ساڭا؟!

ئىچ ـ ئىچىدىن يىغا قاپساپ چىققان زەيتۇنەم بۇقۇلداپ يىغلىغىنىچە كەينىگە ياندى. «توۋا خۇدايىم، ــ دەپ ئويلىدى ئۇ، ــ بۇ ھاراق دېگەن نىجىس ساپساق ئادەملەرنىڭ ئىمانىنى بۇلغىغانىنى ئاز دەپ، روھىنى، ئادەمىيلىكىنى مۇشۇنداقلا يوق قىلىۋېتەرمۇ؟ ! ئۆز تىرىكچىلىكى بىلەن يۈرگەن ئادەم سەيداق دېگەن ئىچەرمەننىڭ پوقىغا تېيىلىپ، ھاياتىنىڭ گۈلدەك بىر يىلىنى تۇرمىدە ئۆتكۈزدى. ئەمدى ئۇ يەردىن چىققاندا، ئازراق خاپىلىققا بەرداشلىق بېرەلمەي، ئەزەلدىن ئىچ ـ ئىچىدىن ئۆچ بولغان شۇ ھاراقنا دۈم چۈشسە، بۇ نېمە كەلگۈلۈك ئەمدى؟...»

ئۇ خىيال ئىلكىدە ئۆتەكتىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ تۇن قوينىدا كۆز قىسىپ تۇرغان چىراغ، ۋۇسكىلارنىڭ خىرە يورۇقلۇقىدا دەلدۇگۇنۇپ يۈرگەن بەگلىكنىڭ نوچىلىرىنى، بىر ـ بىرىنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ كۆڭۈل ئىزھار قىلىشۋاتقانلارنى، ئالىتاغىل ھۇيت ـ ھۇيتلاۋاتقانلارنى، يول بويىغا يىقىلىپ قالغانلارنى كۆرۈپ قاتتىق ئېچىنغىنىچە قەدەملىرىنى تېزلەتتى.

جازا مۇددىتىنى توشقۇزغۇچە ھۆرلۈككە شۇنچە تەقەززا بولغان تۇرامەت ئۆتەكتە قايتا پەيدا بولغان كۈندىن باشلاپ شۇنداق بىر ئادەم بولۇپ قالدى. ئۇ مۇشۇ كۈنلەردە ساختىپەزلەردىن بىرەرسى قۇرۇق بوتۇلكىنىڭ بوينىنى ئىشتىنىنىڭ يانچۇقىدىن چىقىرىپ قويۇپ، ئۆستەكتىكى ئايىغىدىكى سۆگەت سايىسىغا شەرتلىسىمۇ، تېرەكلىككە چاقىرسىمۇ، ئاغزىنى تەمشىتىپ كەينىدىن يۈگۈرەيدىغان ھالغا چۈشۈپ قالغانىدى. خوتۇنىنىڭ لېۋىنى لېۋىگە چىشلەپ تاپقان ـ تەرگىنىنىمۇ ئۇدۇللۇق قاۋاقخانا غوجايىنىنىڭ چۆنتىكىگە ئۆتكۈزەتتى. ئۆزىنىڭ ھالى بەك تۆۋەن، مەجەزى سوغۇق ئىدى. جىگدە بوردىماللىق ھويلىدا بىر چاغلاردىكى قىزغىن چىرمىشىش، ئويىنىشىلاردىن ئەسەر

يوق، «خورازنىڭ مېكىيانغا قانات سۆرىشى» مۇ كەمدىن ـ كەم ئىدى.

بىر كۈنى زەيتۇنەمنىڭ قورسىقى تۇيۇقسىز مىدىرلاپ كەتتى. تۇرامەت قايتىپ كەلگەنىنىڭ بۇ تەرىپىدە ياستۇققا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ پات ـ پات نەۋرىنىڭ گېپىنى قىلمىغان بولۇپ قالغان ساموق موللامنىڭ ئۇنى ئانچە ـ مۇنچە دوختۇرغا كۆرسىتىپ، داۋالاتقانىنىڭ ھەقىقەتەن ئۇنۇمى بولغانىدى.

ـــ قولۇڭنى ئەكەلگىنە ! ـــ دېدى زەيتۇنەم ئېرىگە ھاياجان بىلەن.

بۇگۈن ھاراق ئىچكىلى پۇل تاپالماي بالدۇراق ئۆيگە كىرگەن تۇرامەت چىراغ يورۇقىدا خوتۇنىغا سوغۇقلا قارىدى:

ـــ ھە، نېمە گەپ؟

ـــ بالاڭ مىدىرلاۋاتىدۇ قاچقاق، مۇنداق...

ـــ بالاڭ؟ ـــ تۇرامەت ئۇ گەپكە ئاغزىغا بىرتامچە سېسىق ھاراق تامچىلىغانچىلىكمۇ ئىنكاس قايتۇرمىدى، ـــ نەچچە يىلنىڭياقى تۇغماي، بۇ چاغ بولغاندا نەدىن تاپتىڭ بۇ بالىنى؟

ـــ تەتۇر گەپ قىلمىغىنا ! داۋالىنىپ، دورا يەپ يۈرگىنىمدىن خەۋىرىڭ بارغۇ؟

ـــ دورا يەپ بالا تۇغۇشنىڭ ئالدىنى ئالغانىنى ئاڭلىغانمەن، دورا ئىچكەنگە بالا تۇغىدىغان ئىش نەدە بار؟ سەن يەنە شۇ ئوت ئالمەن دەپ، قوناقلىققا چىقىپ...

ـــ ئەمەس نەرسە يەپ قالمىغانسەن؟ !

زەيتۇنەم تۇرامەتنى تىللىدى. تىللىغاندىمۇ ئەڭ سېسىق گەپلەر بىلەن تىللىدى. ئۇ تۇرامەت تۇرمىدىن چىققاندىن بېرى ئەڭ يامان كۈنلەردىمۇ ئۇنى تىللاپ باقمىغان، ئېرىمنى ئۆتەكىدىكى ئۆزگىرىشلەر ئاشۇنداق قىلىپ قويدى، ئەمما ئۇنى ھامان بىر كۈنى ئۆزگەرتىۋالمەن، پاقلانەك ئوغۇل تۇغۇپ بەرسەم، ئۇنىڭ ھاياتى ئۆزگىرىدۇ، دەپ ئويلايتتى. لېكىن، تۇرامەتنىڭ ۋۇجۇدىدا ھەتتا ئۆزى قىلغان ئىشنىڭ نەتىجىسىگە

ئىگە بولغۇدەكمۇ روھ قالمىغاندى. تۇرمۇشتىن ئۇمىدى ئۈزۈلگەن زەيتۇنەم يوتقانىنى بېشىغا چۈمكەپ پۈتۈن بىر كېچە يىغلاپ چىقتى. خوتۇنىنىڭ يىغىسىدىن بىزار بولغان تۇرامەت ئۇخلىيالماي، قىزارغان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىغىنىچە تالاغا چىقىپ كەتتى.

تۇرامەتنىڭ كۈنلىرى شۇ ھالدا داۋام قىلماقتا ئىدى. ئۇ كۈندىن ـ كۈنگە خۇددىي بىلمەس ھالغا چۈشۈپ قالغانىدى. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆتەڭدىكى كۆۋرۈكنىڭ ئەتراپى پاتىپاراق بولۇپ كەتتى. كۆرگەنلەرنىڭ ئېيتىشىچە، ئەتىگەندىلا مەست بولۇۋالغان تۇرامەت دەلدەڭشىگىنىچە كېلىپ ئۆستەڭگە چۈشۈپ كېتىپتۇ. تېز ئېقىۋاتقان سۇ ئۇنى كۆۋرۈك ئاستىغا قاپسىپ ئەكىرىپ كېتىپتۇ. تۇرامەتنى سۇدىن سۈزۈۋالماقچى بولغانلار كۆۋرۈكنىڭ ئاياغ تەرىپىگە كېلىپ ساقلىغان بولسىمۇ، ئۇ كۆۋرۈك ئاستىدىن چىقماپتۇ... پاتىپاراق بولۇپ كەتكەن كىشىلەر باش تۇغاندىن سۇنى توختىتىپ، سۇيى يېرىملىغان كۆۋرۈك ئاستىدىن تۇرامەتنى سۈزۈپ چىقىشتى. لېكىن، ئۇ ئاللىقاچان نەپەستىن قالغان، بۇ دۇنيانىڭ خوۋلۇقلىرى بىلەنمۇ، شۇملۇقلىرى بىلەنمۇ خوشلاشقانىدى.

ياش تۇرۇپ تۇل قالغان زەيتۇنەمنىڭ يىغىسى كىشىنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى ئېزەتتى. ئەمما، ئۆتەڭدىكى قاۋاقخانا، بەزمىخانا، ئايرىمخانا، سىنقويغۇخانىلارنىڭ كانايلىرىدىن ياڭراۋاتقان ناخشا ـ مۇزىكا، «ھايت ـ ھۇيت، دۇش ـ دۇش، غوجام ... خېنىم، ھا ـ ھا...، ھى ـ ھى...»لارنىڭ ئاۋازى يەنىلا ئۆتەڭدە يۇز بېرىۋاتقان قىسمەتلەرگە ئەسلا پەرۋاسىز ئىدى.

5. زەينەپ ئۇچۇپ كەتتى

ئۆرۈك غازاڭ بولدى. زەينەپنىڭ ئۇنى بوغۇلدى. بەگلىكتىكى كىشىلەر زەينەپتىكى ئۆزگىرىشنى سېزىپ قالدى.

— زەينەپ بوغۇلۇپ توزۇك سايرىيالمايدىغان بولۇپ قاپتۇ.
— نېمە بولدىكىن ئۇ شۇم قۇشقا؟
— پەيلىرى توزۇپ تاز چىراي بولۇپ قاپتۇ.
— شاخقا قونۇۋالغان يېرىدە مۈگدەپ ئولتۇرىدىكەن.
— تۇرقى بۇرۇنقىدىن كاداڭلىشىپ قاپتۇ.
— جۇپتىنى تاپقان چېغى.
— جۇپتىنى تاپمىقى ئاسان ئەمەس. كاككۇك زەينەپنىڭ ۋاپاسىزلىقىدىن شور دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۇچۇپ كەتكەنمىش، شۇڭا بىچارە زەينەپ ئاشۇنداق يېگانە ھالدا كاككۇكنى چىللاپ ئاخىر ئۇنى بوغۇلارمىش.
— ئىسىت، بارچە قۇشلار جۇپ - جۇپى بىلەن شوخ سايرىشىدۇ. پاسىق زەينەپ ۋاپاسىزلىقنىڭ ئۇۋالىنى تارتىۋېتىپتۇ - دە!
— شۇ، پاسىقلىق زەينەپنىڭ ئانىسىدىن ئۇدۇم قالغان!
تۇرامەتنىڭ قىسمىتىنى ھايالسىز ئۇنتۇغان كىشىلەرنىڭ ئەس - يادى زەينەپكە مەركەزلىشىپ قالغانىدى. ئۇلار ئۆرۈك شېخىدا ئاندا - ساندا بوغۇلۇپ - بوغۇلۇپ سايراپ قويىدىغان زەينەپ بىلەن ئۆرۈك چاتىقىدا خىرامان كەشتە تىكىپ ئولتۇرغان زەينەپ توغرىسىدىكى قاراشلىرىنى ئارىلاشتۇرۇپ سۆزلەيتتى. بۇ گەپلەرنىڭ قايىسىسى زادى قايسى زەينەپنىڭ گېپى، بۇنى ئاڭقىرىپ بولغىلى بولمايتتى. ئەمما، كۆڭلى نازۇك زۇمرىخان بۇ گەپنىڭ كىمگە قارىتىلغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى. ئاھانەتكە چىدىمىغان زۇمرىخان سۆزمەنلىكتە ئۇچىغا چىققان بۇساقنىڭ خوتۇنى ھەرەمخان بىلەن تىللىشىپ قالدى. ئېرىنى زۇمرىخاندىن كۇنلەپ يۇرگەن بۇ خوتۇن ئاغزىنى يار ئالغان ئېچىقتەك قويۇۋەتتى:
— باغنى چىللە قىلغان قېرى دەللە، بۇزۇقلۇقۇڭ ئەمدى قىزىڭغا ئۇدۇم بولدىمۇ؟!
زۇمرىخاننىڭ گېپىنى ئۇنىڭدىن سېسىق ئىدى. ھېچقاچان

قىلچىلىك ئۆتكۈزمەيتتى. يامان يېرى كەلسە، يوپۇرۇلۇپ كېلىپ چاچ يۇڭدىشاتتى. لېكىن، ئۇ بۇ قېتىم گەپ قىلمىدى. ئۆزگىلەرنىڭ قىزى زەينەپنى قاماپ ـ قوشۇپ قىلغان ئاھانىتى ئىچ ـ ئىچىگە ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭسىزمۇ زەينەپنىڭ ھامىلىدارلىقىنى بۇساقتىن كۆرۈپ، ئۆزىنى ئىككى دۇنيالىق گۇناھكار ھېسابلاپ جاينامازدا ئولتۇرۇپ يۇم ـ يۇم يىغلاپ يۈرەتتى. زۇمرىخان يۈرتتا بېشىنى كۆتۈرەلمەي قالدى. ئۇ زەينەپنىڭ غەيۋىتىگە چۈشكەن ئاشۇ شور تۇمشۇقلارنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قېلىشتىن ئۆزىنى قاچۇراتتى. ئۇ قىزىنى ئۇرمايتتى، تىللىمايتتى. پەقەت كۆزلىرىدىن ھېيلىگەرلىكى چىقىپ تۇرىدىغان نائەھلى بۇساقنى كۆز ئېڭىدىن يىراق قىلىشقا تىرىشاتتى. زۇمرىخانغا بۇ دۇنيا تار كېلىپ قالغانىدى.

بىر جۈمە كۈنى ئەتىگەندە ئالاقزەدە بولغان زەينەپ ئۆيمۇئۆي چېپىپ يۈرۈپ ئادەم چاقىردى. بىرىكىم گېپىنى بوغقاندەك ئىما ـ ئىشارەت قىلىپ كىشىلەرنى ئەنسىزچىلىككە سالدى. ئاران ـ ئاران مېڭىپ يۈرگەن ساموق مولالامغا ئەگەشكەن كىشىلەر زەينەپنىڭ كەينىدىن يۈگۈرۈپ كېلىشكەندە، زۇمرىخانىڭ ئۆزىنى ئېسىۋالغانلىقىنى كۆردى. بىر ئۆمۈر ھاياتنىڭ خوۋلۇقىنى كۆرمەي ئۆتۈپ كەتكەن رەھمىتى باغنىڭ قاشاسىدىن ئارتىلىپ تۇرغان ئۆرۈك شېخىغا سىرتماق سېلىپ ئۆزىنى ئېسىپ، رەھمسىز دۇنيا بىلەن خوشلاشقانىدى. ئادەم مەيلى ياخشى بولسۇن، مەيلى ئەسكى بولسۇن، يورۇق دۇنيا بىلەن ۋىدالاشقان كۈنى ھايات قالغانلارنىڭ كۆز ئالدىدا ئۇنىڭ ياخشى تەرىپى زاھىر بولىدىغان گەپ ئىكەن. قاراپ تۇرغان كىشىلەر ئۇنىڭ ياخشى تەرەپلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشتى. ھەئە، زۇمرىخان تېگىدىن ئەسكى ئايال ئەمەس ئىدى. ئۇ پەقەت ئالدانغان، ئالدىنىشنىڭ دەردىنى تارتقان ئايال ئىدى. ئۇ بىر ئۆمۈر بەگلىكتىكى باغنىڭ كەينىدە ياشاپ، باغنىڭ ئىچىگە ئاياغ بېسىپ باقمىغانىدى. قارىشىپ تۇرغانلارنىڭ ۋۇجۇدىغا يىغا

ياماشتى... رەھمەتلىك پاك كېتىشكە تىرىشقانمىكىن قانداق، يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ، بېشىغا يېلىم چېپىپ، ئاق ياغلىق چىگىۋالغان، ئۇچىسىغا كونا بولسىمۇ پاكىز يۇيۇلغان ئاق كۆڭلەك كىيگەنىدى. سۈكۈتكە چۆمگەن كىشىلەر باغدىكى قۇشلارنىڭمۇ سايراشتىن توختىغانلىقىنى ھېس قىلدى.

زۇمرىخاننىڭ ئاددىيلا ئۆتكۈزۈلگەن قىرىق نەزىرىسىدىن كېيىن كىشىلەر زىينەپنى كۆرمىدى. ئۆز ھەلەكچىلىكىدە يۇرگەن بۇ ئادەملەر بارا ـ بارا ھەممىنى ئۇنتۇپ كېتىشتى.

6. سارىخان يات ئەمەس

تاڭ يورۇدى. يۇرتتىكى مۇسىبەت ئىشلىرى ۋەجىدىن كۆڭلى بىسەرەمجان بولۇپ كېچىچە تۇزۇك ئۇخلىيالمىغان سامۇق موللام تاڭغا يېقىن چۈش كۆردى. چۈشىدە قومۇشئۆستەڭ بويىدا سائادەتخانىنىڭ قايمىقىغا ئېغىز تەگدى. بۇ ياخشى چۈش ئۇنى ياشارتقانىدى. ئۇ ھازىر بوۋاي ئەمەس، يىگىتلىكى ئۇرغۇپ تۇرغان سامۇقچوڭ ئىدى. شەنبەبازاردا سائادەتخان ئۇنىڭ يولىغا تەلمۈرۈپ تۇراتتى. ئۇ ئالدىراشچىلىق سەل پەسەيسىلا، ئېشىكىنى توقۇپ شەنبەبازارغا جابدۇنىدۇ. قىزغا سۆز سالىدۇ. قىز تەرەپنىڭ ئۇچۇرىنى ئالغاندىن كېيىن يارىشىقىنى قىلىپ، قىزنىڭ بېشىنى باغلاپ، دەرھال توي تەييارلىقىغا كىرىشىدۇ... كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئوتتۇز نەچچە يىل ئۆتۈپ كەتتى. شەنبەبازارلىقنىڭ ياقا يۇرتقا قىز بەرمەيدىغان ھېلىقى ئەسكى ئادىتى ئاللىقاچان ئۆزگىرىپ، زامانغا بېقىپ ئىش قىلىدىغان بولغانىدۇ. بۇگۈنكى كۈندە ئىككى يۇرت ئارىلىقىدا تاش يولمۇ ياسالدى. شۇنداق، سامۇق موللام ئالجىمىدى. ئۇ ۋاقىت ـ سائىتىنى كەلتۈرۈپ سىيىتچوڭ بىلەن سارىخانىنىڭ تويىنى قىلىپ قويىدۇ. بۇ ئىلگىرى مۇرادىغا يېتەلمىگەن سامۇقچوڭ بىلەن سائادەتخانىنىڭ تويى ئەمەسمۇ ! ئوتتۇز نەچچە يىل...

نېمانچه ئۇزاق كۆيگەن ئوت بۇ؟!

قايسى كۈنى ئويلىمىغان ئىشلار يۈز بەردى. ئۇنىڭ مەزلۇمى ئوغلىنى دەپ باخشىنىڭ ئۆيىگە بېرىۋىدى، گول ئادەملەرنى ئالداپ جان بېقىپ كەلگەن باخشى ئاغزىغا كەلگەنلا گەپنى قىلغان بولدى. شۇنىڭ بىلەن بوۋاي خاپىلىقتا كېچىچە كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەي يېتىۋىدى، كۆز ئالدىدا ئاسماندىكى ئاي بولۇپ پەيدا بولغان سائادەتخان ئۇنى يەنە شەنبەبازارغا چىللىدى. ياشلىقتىكى مۇھەببەت ئوتى ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئاسايىشلىق، روھىغا ئەقىل، چېھرىگە نۇر ـ زىيا ئاتا قىلغانىدى. شۇنداق، ئوغلۇڭدىكى ئوت سەن تۇتاشتۇرغان ئوت ئەمەسمۇ؟! يىگىت بولغانىكەن، ۋۇجۇدىدا كۆيۈپ تۇرغان يىگىتلىك ئوتى ئۇنى ھەر كويلارغا سالىدىغان گەپ. بوۋاي ياشلىقىدىكى جېدەل ـ ماجىرا، كۆڭۈل زېدىسىدىن كېيىن ئىككىنچىلەپ شەنبەبازارغا بارمىغانىدى. مانا ئەمدى شەنبەبازارلىققا بولغان كۆڭۈل زېدىسىنى قەلبىدىن بىراقلا چىقىرىۋەتتى.

ـــ سىيىتچوڭنى ئويغىتىۋېتىڭلا، ئانىسى. ناشتا قىلىپ ئېتىزغا چىقسۇن!

بۇگۈن بوۋاي باشقىدىن مۇلايىملىشىپ، گەپ ـ سۆزلىرى سىلىقلىشىپ قالغانىدى. ياخشى گەپ، ياخشى ئىستەكلەر ئەۋجىدە بىردىنلا ئېچىلىپ، ۋۇجۇدى كۈچكە تولغان سىيىتچوڭ يېنىدا ساربخان ھەمدەم بولۇۋاتقاندەك ئىشلەپ ھارمايىتتى.

شەنبەبازاردىكى ئۆرۈكلۈك ھويلىنىڭ مېھمانلىق ئۆيىدە بەگلىكتىن كەلگەنلەر مېھمان تولۇپ ئولتۇراتتى. يازلىق تېرىم بىلەن كۈزلۈك يىغىم ئارىلىقىدا يۇرت ـ يۇرتتا تۇغقان يوقلاش، مېھماندارچىلىق، توي تەييارلىقى ئەۋجىگە چىقىدۇ. بۇگۈن شەنبەبازارنىڭ نېرىسىدىكى ساربخانىنىڭ ئۆيىنىمۇ مۇشۇنداق مېھمان ئاۋات قىلغانىدى. يېقىن ئۇرۇق ـ تۇغقان، بالىچاقىلىرىنىڭ ئارىسىدا ياشقىمۇ، ھۆرمەتكىمۇ چوڭلۇقى بىلەن تۆرده ئولتۇرغان سامۇق موللام ئالدىدا چاي قۇيۇۋاتقان مومايغا

قاراپ تەرلەپ، قىزىرىپ بىر ئورنىدا ئولتۇرالماي قالدى. بۇ ئوڭۇمۇ - چۈشۈمۇ دەپ ئويلىدى. مېنىڭ ئوغلۇم ھېچ يەرگە دوقۇرۇشماي، ئۇنىڭ قىزىغا كۆيگىنىنى قارىمامدىغان، بىزگە چۈشۈپ ئۆچەي دەپ قالغان ئوتنى باللىرىمىز پۈۋلەپ ياندۇرغان چېغى ! ئادەمنىڭ چۈشىگە كىرمىگەن ئىشلار بولىدىكەن بۇ جاھاندا... ئاللا، ئۆزۈڭ كەچۈرەرسەن !

بوۋاينىڭ كۆز ئالدىدا ئوتتۇز يىل ئاۋۇال ئۆزىنى كۆيدۈرگەن سائادەتخان داستىخان سېلىپ، چاي قۇيۇپ كايىپ ئولتۇراتتى. شۇ چاغدا ئۇمۇ سائادەتخانىنىڭ قايمىقىغا تەلمۈرگەن، تەشنا بولغانىدى. ئۇنىڭ گەپلىرى تېخى قايماقتىنمۇ تاتلىق ئىدى. بوۋاي ھېلىقى تالاپەتتىن كېيىن ياشلىقتىكى كەپسىزلىكنى تاشلاپ موللىسىنىڭ تەربىيەسىگە كىرىشىپ كەتتى. كېيىن يېزىلىق بىرلىك سەپ ئىشخانىسىنىڭ قوللىشى بىلەن قەشقەردە ئوقۇپ موللا بولۇپ، يۈرتقا قايتتى ھەم ھازىرغىچە بەگلىكتىكى ئازنا مەسچىتىنىڭ مەزىنلىكىنى ئۆتەپ كەلدى. ساموق مولام سائادەتخانىنى خىيال قىلىپ ئولتۇرغاندا سائادەتخان ئۆز بوۋىيىنىڭ قولى ئارقىلىق ئۇنىڭ ئالدىغا بىر پىيالە قايماق چاي قويدى. دېگەنبىلەن شەنبەبازالقىنىڭ خوشى تۇتقان كىشىگە قايماق چاي تۇتىدىغان ئېسىل ئادىتىمۇ بار ئىدى. ساموق مولام چاينى ئوغلىغا تۇتتى. چوڭلارنىڭ ئالدىدا تارتىنىپ، قىزىرىپ ئولتۇرغان سىيىتچوڭ دادىسىنىڭ چېھرىگە قاراپ قويۇپ، چاينى ئىشتىھا بىلەن سۈمۈرۈپ ئىچىۋەتتى. ئۇ ئەقلىگە كېلىپ دادىسىنىڭ قايماق چاي ئىچكىنىنى كۆرمىگەنىدى. ئۆيدە لەققىدە ئولتۇرغان مېھمانلارنىڭ ئارىسىدا سائادەتخان ساموق موللامنىڭ قايماق چاينى ئوغلىغا تۇتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى.

يىگىتنىڭ قايماق چاي ئىچىشىگە قاراپ ئولتۇرغان بوۋاي بىلەن موماي ياشلىقىدا بازارئۆستەڭ بويىدا تېتىپ بېقىشقا نېسىپ بولمىغان تاتلىق قايماقنىڭ تەمىنى ئەمدى تېتىغاندەك بولدى.

7. ئاتلىق پۆپۈك، ئانلىق پۆپۈك...

— مەينىساچۇي ! ھوي مەينىسا ئاچا!...
مەينىسا چاقىرىۋاتقان ئاۋازنى ئاڭلاپ ئېسىگە كەلدى.
— مەينىساچۇ !
— ئوۋ، مانا مەن !
مەينىسا قوناقلىقتىن چىقماندا، بىر نەۋرە ئىنىسى ئۇنى ئىزدەپ قوناقلىققا بويۇنداپ تۇراتتى.
— چاققان بولۇڭ، ئېرىڭىز كەپتۇ ! — بالا كۆزلىرىنى قىسىپ كۈلدى.
— نېمە، ئېرىڭىز؟ قويماخۇن ئاكاڭ كەلدىما؟
— ھەئە، مېڭىڭا ئۆيگە.
— ماڭغىنا، مېنى تېرىكتۈرۈش ئۈچۈن شۇنداق دەۋاتقانسەن، تايىنلىق، — مەينىسا ئۆزىچە قىزاردى، ئۆز - ئۆزىدىن خۇدۇكسىرەپ بوش شۇڭىلىدى، — قاپىقى تارتىپ قالدىمۇ ئۇ ھاڭۋاقتىنىڭ...
— ھاڭۋاقتى دېمەڭا ئۇنداق. بىر ئوبدان يارىشىقىڭىزنى قىلىپ ئەكېتىدىغانىنىڭ گېپىنى قىلىۋاتىدۇ.
— ۋۇي، تىلىم قۇرۇسۇن... قانداق يارىشىمىنى قىلغۇدەك؟
— ئېشەك ھارۋىسىغا تويلۇق دۇخاۋا كۆرپىڭىزنى ساپتۇ، سىزگە قىزىل چېكەن دەمدۇ، ئىشقىلىپ پارقىراق بىر رەختتىن كۆڭلەكلىك ئاپتۇ، يەنە تېخى ناۋات، ئۆتەڭدە تەۋەڭگە تىزىپ قويۇپ ساتىدىغان قىزىق گۆشگىردە دېگەندەك نەرسىلەرمۇ تۇرىدۇ.
— ماڭغىنا، مېنى يالغان گەپ بىلەن خۇش قىلىشقا ئۇرۇنماي، — مەينىسا بالىنىڭ سۆزىگە تېرىكتى.
— ئىشەنمەمسىز؟ مەن قويماكامنىڭ خۇرجۇنىنىڭ ئىككىلا پېيىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، ئىچىدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى

كۆرۈۋالدىم.

— ۋاي ياماڭ شۇم، — مەينىسا ئاغزىدا ئۇكىسىنى تىللىغاندەك قىلسىمۇ، يۈزى قىزىرىپ كەتكەندى، — ئاكاڭ قانداقراق تۇرىدۇ؟

— شۇ بۇرۇنقىدەك تۇرىدۇ.

— مۇنداق، بەك خاپا چىرايمۇ دەيمەن؟

— ياق، خاپا كۆرۈنمەيدۇ. ماڭا كەمپۈت بەردى، ئۇنىڭ بىلەن بىللە كەتسىڭىز ئاخشاملىققا سىزگىمۇ بېرىدۇ ھەرقاچان.

— گەپلىرىڭدىن ئايلىناي...

مەينىسا بۇك ـ باراقسان دەل ـ دەرەخلەر ئوراپ تۇرغان مەھەللە ئىچىگە كىرىپ كەتتى. ئۇزۇن ـ ئۇزۇن قۇلاقلىرى چاۋۇرۇپ كەتكەن، پۇپۇك كۆكۈندىلىرى ئۇچۇپ ئاتلىقى بىلەن ئانىلىقى چاڭلىشىۋاتقان قوناقلىق تىمتاسلىققا چۆمدى.

8. ئالمىخان ساتمىدا

ئاي تولدى. ئۆينىڭ ئالدىدىكى دەل ـ دەرەخلەرنىڭ كەينىدىن ئاستا ـ ئاستا كۆتۈرۈلگەن تولۇن ئاينىڭ جامالىغا قاراپ ئالمىخاننىڭ قورقۇنچى پەسەيدى. ئۇ ئاخشامدىن بېرى دەككە ـ دۈككىدە تۇگۈلۈپ قالغانىدى. ئالمىخانغا سەيداق ئەمدى پەيدا بولمايدىغاندەك بىلىنىدى. سەيداقنىڭ ئۇتتۇرۇۋەتكىنىنى مەينىسا ئۇنىڭغا دەپ قويغانىدى. مەينىسا يەنە ئالمىخانغا كېچىلىرى ئىشىك ـ تۆشۈكلەرنى مەھكەم تاقاپ يېتىشىنى، بولسا ئانىسىنىڭ ئۆيىگە كېتىۋېلىشىنى تاپىلىغانىدى. ئەمما، ئالمىخان ئانىسىنىڭ ئۆيىگىمۇ كەتمىدى. ئىلگىرى يامانلاپ كەتكەنلىرىدە دادىسى تاپىنىنى يەرگە تەگكۈزمەي يانداۋرۇپ ئەكېلىپ قويغانىدى.

ئاي تىكلەندى. ئالمىخان ئاينى ئۆزىگە قاراپ كۈلۈۋاتقانىدەك ھېس قىلدى. ئابلىمىتنى ئويلىسا ئالمىخانمۇ ئايدەك كۈلەتتى...

ئابلىمىتنىڭ قوغۇنلىرى بۇ يىل بەك ئوخشىغانىدى. ئۇ قۇچاققا بىر كەلگۈدەك بىشەكشىرىنلىرىنى شەھەردىن چىققان باققاللارغا سېتىش بىلەن ئالدىراش يۈرەتتى. ئۆتكەن يىلى ئۇنىڭ قوغۇنلىرىنى شۇمبۇيا بېسىپ كەتكەن، يەرگە سالغان دەسمايىسىنى قايتۇرۇۋالالماي جىق زىيان تارتقانىدى.

بۇ يىل ھەرقاچان شۇ زىياننىڭ ئورنىنى تولدۇرۇۋالىدۇ.

ئىلگىرىكى ھەپتە ئالمىخان كېۋەزلىكتىن كېلىۋېتىپ، قوغۇنلۇققا سۇ باشلاۋاتقان ئابلىمىت بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدى. ئالمىخان گۈناھ ئۆتكۈزۈپ قويغاندەك ئۇنىڭدىن كۆزلىرىنى قاچۇرۇپ، ئىتتىك ئۆتۈپ كەتمەكچى بولدى. لېكىن، ئابلىمىتنىڭ ئاۋازى ئۇنىڭ ئۇركۈگەك قەدەملىرىنى ئاستىلاتتىپ قويدى.

ــ ئالمىخان يالغۇز مېڭىپسەنغۇ؟ ــ ئۇ ئالمىخانىنى بۇرۇنقىدەك «سەن»لەپ گەپ قىلدى.

ــ يالغۇز مېڭىش پېشانەمگە پۈتۈلۈپتىكەنمۇ دەيمەن، ــ ئالمىخاننىڭ ئاۋازى نېمىشقىدۇر بەكمۇ بىچارە ئاھاڭدا چىقتى.

ــ ھېلىقى دوقاڭ ئۆيدە يوقمىدى؟

ئالمىخان بۇ گەپنى ئاڭلاپ نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قالدى. كېيىن ئۇنىڭ سەيداقنى ئۆچمەنلىك بىلەن دارتمىلاۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ، گېپىگە جاۋاب بەردى:

ــ چوڭ بولمىغان دوقام ئۆي نېمە، خوتۇن نېمە، بۇنى تېخى بىلمەيدۇ.

ــ خوتۇننىڭ نېمىلىكىنى بىلدىغاندۇ؟

ــ بىلسە، مېنى تاشلاپ قويۇپ، نەمۇنە سوكۇلداپ يۈرمەس ئىدى.

ــ مۇنداق دېگىنە، سەن بىلەن تەڭ توي قىلغان قىزلارنىڭ قورسىقى تازا يوغىنىغان بىشەكشىرىندەك كۆڭلىكىنىڭ ئىچىگە پاتماي قاپتۇ. سەن شۇڭا ئۆز پېتىچە تۇرۇپتىكەنسەن ــ دە!

ئالمىخان ئۇندىمىدى. گەپدانلىق قىلدىم دەپ تۇرمۇشىدىكى

ئۇششاق ئىشلارنى سۆزلەپ، ئۆزىنى نىكاھىغا ئالغان بىر ئادەمنىڭ ئەيىبىنى ئېچىپ سالغانلىقى ئۈچۈن ئاغزىنى تۇتۇپ قالدى.

— ساتمىغا كېلە، بىشەكشىرىنگە بىر تويدۇراي سېنى، — ئابلىمىتنىڭ كۆزلىرى ئوت بولۇپ يېنىدى. كەتمىنىنى ئېچىق بېشىغا تاشلاپ، ھېلىلا ئالمىخاننى تۇتۇپ قۇچاقلىۋالمىغانىدەك ئىزىدا تۇرالماي قالدى.

— بىشەكشىرىنىڭنى قانداق يېيەلەيمەن، ئابلىمىت؟ — ئالمىخاننىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى، — ھەتتا مۇشۇنداق قاغجىراپ كەتكەن تەقدىردىمۇ...

— نېمىشقا، نېمە دېگىنىڭ ئۇ؟

— مەن خەقنىڭ نىكاھىدىكى ئادەم.

— ئۇنىڭدىن كۆڭلۈڭ سۇ ئىچمىگەن تۇرسا.

— ئۇنىڭ نىكاھىدا تۇرغانكەنمەن، ئۇسساپ ئۆلسەممۇ ئامال يوق.

— ئىلگىرى سەن ئالما تاتلىقىغا ئېغىز تەگكەن...

— ئۇ چاغدا سېنىڭ بىشەكشىرىنىڭگىمۇ تەلمۈرگەن.

ئابلىمىت يەرگە قاراپ قالدى. كېيىن يەنە ئالمىخانغا تىكىلدى:

— بۇ شېكەرشىن ئەمدى پىشىپ ئۆتۈپ كېتەي دېدى، سەن...

— سەۋر قىل، پىشقان بولسىلا، ھامان...

ئىتتىك قەدەملەر بىلەن قايتىپ كەلگەن ئالمىخان دىلى چاڭقاق بىر ھالدا ھويلىغا كىردى. تۇرامەتتىن تايىاق يەپ كېلىپ، دالان ئۆيىدە ئاغزىنى قۇشقاچ كامېرىدەك ئېچىپ خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتقان ئېرىگە نەپرەتلىك قاراپ قويدى.

ھەئە، ئالمىخان سەيداق دوقمۇغا تەگكەندىن بۇيان قىشنىڭ تالاي ئۇزاق كېچىلىرىنى، تاتلىق ھېسلارغا تولغان ياز ئاخشاملىرىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ئوت بولۇپ يانغان قىزلىق ئىستەكلىرى غەلىيان كۆتۈرگەندە، سۆڭگىچىنى

چىقىرىپ ياتقان ئېرىگە نەپرەت بىلەن قاراپ قويياتتى. ئۇنىڭ نېمىشقا ئاشۇنداقلىقىغا پەقەتلا ئەقلى يەتمەيتتى.

سەيداق ئادەتتىمۇ خوتۇنىغا پەرۋاسىز ئىدى. ئالمىخان نېمىدىن خۇش بولدى، نېمىگە خاپا بولدى، كۆڭلىدە نېمە ئويلايدۇ، بۇلار سەيداق ئۇچۇن بەربىر ئىدى. ناھايىتى سەزگۈر، زىل چوڭ بولغان ئالمىخان ئۆمرىنىڭ ئاشۇنداق بىرسى بىلەن ئۆتىدىغانلىقىنى ئويلىسا ئىچى ھەسرەتكە تولاتتى. ئۇنىڭ بىلەن ئاخىرغىچە ئۆي تۇتالىشىغا ئىشەنمەيتتى.

... ئاسماندا ئاي كۇلەتتى. سۇتتەك ئايدىڭدا ناگان ـ ناگاندا نەگىدۇر قانات قاققان قۇشلارنىڭ چۇرۇقلىشى ئاڭلىنىپ قالاتتى. ئېتىزلىققا كېتىۋېتىپ قوغۇنلۇقىغا كېلىپ قالغان ئالمىخان قورۇنۇش ئىلكىدە يەڭگىل قەدەملەر بىلەن قوغۇنلۇق ئوتتۇرىسىدىكى ساتمىغا يېقىنلاشتى... ساتمىدا ئابلىمىتنىڭ بارلىقى ئالمىخانغا ئايان ئىدى. ئۇ ئالمىخاننىڭ كەلگىنىنى كۆرسە، ساتمىغا تەكلىپ قىلاتتى. سارغىيىپ پىشقان بىشەكشىرىنى ئوتتۇردىن كاپلاپ ئالمىخاننىڭ چاڭقاپ تۇرغان تەشنالىقىنى قاندۇراتتى. ئالمىخان ئابلىمىتنىڭ قۇلىقىغا: «مەن سەيداققا تېگىپ ھېچنېمىنىڭ خوۋلۇقىنى كۆرمىدىم، تەشنالىققا تولغان دىلىم تا بۇگۈنگە قەدەر ئۇسسۇز قېلىۋەردى... سىز، سىز پەقەتلا سىز...» دەپ پىچىرلايتتى.

ئالمىخان تاتلىق ھېسلار قوينىدا پىچىرلىغىنىچە ئويغىنىپ كەتتى. ئاي تېخىچە ئۇنىڭغا قاراپ كۇلۇپ تۇراتتى. ئابلىمىتنى چۇشەپ قالغان ئالمىخان ئايدەك كۇلەتتى.

9. بالا كەتتى

مەمەت ئاشىگۇلگە ئۆلگۈدەك ئامراق چىقتى.

ــ مانتا كۆرمىگەن قەلەندەر قاسقانغا دۇم چۇشكەندەك بىزنىڭ مەمەتخانىنزە... ــ دېدى تالىپ ھاجىم ئەر ـ خوتۇن

ئىككىسىنىڭ ئەتىدىن ـ كەچكىچە ھۇجرىسىدىن چىقماي گۈڭۈرلاشلىرىغا ئىچى پۇشۇپ.

ـــ نېمە قىلغۇلۇق، قويسىلا، ـــ دېدى گۈلھەسەلخان ئېرىنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، ـــ غەت قىلدى خوتۇنىنى يامانلىتىپ قويۇپ، بىزنى خەقنىڭ ئالدىدا دوڭغايتقاندىن كۆرە، شۇمۇ ئوبدان بولدى.

ـــ مېنىڭ ئاچچىقىم كېلىدىغان يېرى بۇ بايقۇشنىڭ تۇمۇچۇقنى ئۇركۈتۈپ قويۇپ، ھۆپۈپكە ئۆگىنىپ قالغىنى دەڭلا، خوتۇن.

ـــ «كۆيگەندىن كۆنگەن يامان» دېگەن شۇ. ئېپىدىرەك قىز تېپىپ، كېلىن قىلماق تەسلىشىپ كەتتى. شۇڭا، بالىسى بار جۇۋان بولسىمۇ، ئەپلىشىپ قالغىنى ياخشى.

تالىپ ھاجىم جىمىپ قالدى. شىنا ئۇچلاپ كەتمەنىنىڭ دەستىسىنى چىڭىتىشقا باشلىدى. ساقاللىرى چارلىشىپ، ژاقىتسىز قېرىپ كەتكەن بۇ ئادەم شۇنچە ياشقا كىرگۈچە ئۆز پۇشتىدىن بالا يۈزى كۆرەلمىگىنىگە ھەسرەت چېكەتتى...

ـــ دادا، خوتۇنۇم بۇنداق ئولتۇرۇشۇرمىسەك بولاتتى دەيدۇ، ـــ ئىشتىنىنىڭ ئىككىلا يانچۇقىغا خۇرجۇندەك شاپتۇل توللاپ باغ تەرەپتىن كەلگەن مەمەت ئېتىز بېشىدا توختىدى.

ـــ ئولتۇرمىساڭلار، ئۇسسۇل ئويناڭلار، بالام ! ـــ تالىپ ھاجىم كەتمەننى مۇرىسىگە سېلىپ مەمەتكە مۇنداقلا قاراپ قويدى.

ـــ ئاي... ئادەمنى ئانىي تاپاڭا، دادا ھەي، ـــ مەمەت ئاغزىغا تۆكلۈك شاپتۇلدىن بىرنى سالغاچ چالا ھېجايدى، ـــ بۇ ئېتىزلىقتا بىركىم دۇمباق چالمىسا، شامالغا ئويناملىدۇ ئۇسسۇلنى؟

باققان بالىسىنىڭ دېتسىزلىقىدىن كۆڭلى يېرىم بولغان تالىپ ھاجىم كەتتى:

ـــ شامالغا ئوينىمىسىڭىز، ئېشەكنىڭ ھاڭرىشىغا ئوينىڭ، بالام !

— هاي - هاي، هاجىم، — ئېتىزدا ئېرى بىلەن تەڭ پايپاسلاپ يۈرگەن گۈلھەسەلخان گەپكە ئارىلاشتى، — ئەر - خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئايرىم ئۆي تۇتىمىز دەپ غەلۋە قىلىۋاتقىنىغا خېلى بولدى. شۇنىڭغا چىرايلىق بىر جاۋاب بەرسىلە.

هاجىم جىمىپ قالدى. ئۇ دىتسىز ئوغۇلنىڭ قىلىقلىرىغا قاراپ گۈلھەسەلخان بىلەنلا ياشاشقىمۇ تەييارلىنىپ قويغانىدى. مەمەت ئېتىزنىڭ قىرىدا ئولتۇرۇپ توختىماي شاپتۇل غاجايتتى.

— بىر مەزگىل بىللە ئولتۇرىلى، بالام، — ئوتاق ئوتاپ مەمەتنىڭ يېنىغا كېلىپ قالغان ئانا بايقۇشنى شىلاپ كۆردى، — ئەتە - ئاخشىمى قول - قولچە تاماق ئېتىشىپ يەرمىز، بىر - بىرىمىزنىڭ ئاچقان يېرىمىزگە بارارمىز.

— خوتۇنۇم نېم قىمايدۇ شۇ...

— نېمە بوپتىكەن، نېم قىلمىغىلى بىزدىن كۆڭلى ئازار يەپ قاپتىمۇ يا؟

— ۋاي تاڭ، ئىشقىلىپ ئايرىم ئۆي تۇتۇشنىڭ غەلۋىسىنى قىلىپ، قۇلىقىمنى پاڭ قىلاي دېدى.

— خوتۇنىڭىزنىڭ ئالدىدا كالتە ئەقىل چىقىپ قالماڭ، بالام.

— خوتۇنۇمنىڭ ئەقلى ئارتۇق...

— مەن سىزگە خوتۇن ئېلىپ بەرديمىكىن دەپتىمەن، بالام...

— تۇي كۈنى: «ئەرگە تەگدىم» دېمىگەن، «خوتۇن ئالدىم» دېگەن بولمىسا، — دېدى قۇرتلاپ كەتكەن شاپتۇلنى چاينىاپ سالغان مەمەت ئاغزىغا تولدۇرۇلغان شاپتۇلنىڭ ھەممىسىنى يەرگە تۈكۈرۈپ، — ئەمىزە ھېلىقى گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئايرىم ئۆي تۇتسام تۇتاي دېدىم.

— قايسى گەپنى، بالام؟ — ئانا قولىدىكى ئوتىغۇچنى تاشلاپ كۆكسىنى تۇتۇپ قالدى. ۋاقىتسىز قېرىلىق يېتىپ ھېلىلىدەك قورۇلۇپ كەتكەن چىرايى تارتىشىپ قالغانىدى.

— مەن بۇ ئۆيگە باقمىكەنمەن، شۇڭا كۆزۈڭلاردىن نېرى تۇراي دەپ...

ئانا قوناق پاتقىغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى. ھاجىمۇ كەتمەنگە تايىنىپ قىيسىيىپ تۇراتتى... مۇكچىيىپ قالغان ئىككىيلەننىڭ بىچارە كۆزلىرى مەمەتنىڭ ئاغزىدا قېتىپ قالغاندى. توۋا، «مېكىيان چاندۇرمايدۇ، چۇجىسى چاندۇرىدۇ» دەپ...

— كىم دېدى، بالام، بۇ گەپنى؟

— خوتۇنۇم!

— خوتۇنىڭىز چۇ، ئۇ كىمدىن ئاڭلاپتۇ؟

— خەقتىن!

— خەقچۇ؟

— خەقتىن!

ئاسمان يېغلىغاندەك تۇيۇقسىز يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. يەر - جاھاننى ھۆلچىلىك قاپلىدى. ئىككى جاپاكەشنىڭ ئۈستىبېشى چىلما چۆپ بولدى.

مەمەت بىردەمدىلا غايىب بولدى.

— مەمەتنى خوتۇنى يۈگۈرتۈۋالدى، — دېدى تالىپ ھاجىم ئاخشىمى ئۆيدە ئولتۇرۇپ.

— كىمنى كىم يۈگۈرتۈۋالمىغان بۇ جاھاندا؟ — دېدى گۈلھەسەلخان باخشىنىڭ ئۆيىدىكى ھېلىقى قاباھەتلىك كېچە ئېسىگە كېلىپ قېلىپ... ئۇ ئىشلارغا ئۇزاق بولدى. شۇ كۈنى ئەتىگىنى قېينىنائانىسى گۈلھەسەلخاننى ھارۋىغا چىقىرىپ ئۆيگە ئېلىپ كەلدى. يىغىدىن قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىگە قاراپ، «دۇئا تۇتقان چېغى» دەپ ئورۇن سېلىپ ياتقۇزۇپ قويدى. گۈلھەسەلخان شۇ ياتقانچە ئاغرىپ يېتىپ قالدى. مەھەللىدە «گۈلھەسەلخانغا باخشىنىڭ دۇئاسى ئېغىر كەپتۇ» دېگەن گەپلەر تارقالدى. كېيىن گۈلھەسەلخاننى ئانىسى ئېلىپ كېتىپ باقتى ھەم تالىپ ھاجىمدىن ئاجراشتۇرۇپ باشقا ئەرگە بەرمەكچىمۇ

بولدى. ئانىسىنىڭ گېپىچە، تۇغماس خوتۇن باشقا ئەرگە تەگسە تۇغارىمىش... شۇنداق گەپلەر تازا ئەۋجگە چىققان بىر كۈنى تالىپ ھاجىم گۈلھەسەلخاننىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى. ئۇنى گەپ - سۆزسىزلا كىيىندۈرۈپ، ھېچكىمنىڭ خەۋىرى يوقلا ئۆيدىن ئېلىپ چىقتى.

— بىزنىڭ بالىمىز بولىدىغان بولدى، — دېدى ئۇ گۈلھەسەلخاننىڭ مۇزلاپ كەتكەن قوللىرىنى چىڭ تۇتۇپ، — مەن بىلەن كېتىڭ!

گۈلھەسەلخان گەپ - سۆزسىزلا ئېرىگە ئەگەشتى. قانداق قىلىپ بالىسى بولىدىغانلىقىنىمۇ سورىمىدى.

كېيىن قېيىنئانىسى گۈلھەسەلخانغا ياقا يۇرتلاردىن بىر قىز، بىر ئوغۇل بېقىپ بەردى. پەرزەنت ئۈچۈن باغرى قاغجىرىغان گۈلھەسەلخان ئانىلىق مېھرىنى مۇشۇ بالىلىرىغا بەردى. ئادەم يامان ئىكەن، دېمەيدىغان گەپنى ھامان دەپ قويىدىكەن. قىزى ئەرگە تەگكەندىن كېيىن ئۆز ئاتا - ئانىسىنى تېپىۋالدى. مانا ئەمدى مەمەتمۇ كەتتى.

جاھانىڭ كۆيۈمى يوق، گۈلھەسەلخان بىلەن تالىپ ھاجىمنىڭ ھېلىقى قىزى كەلمەس بولغان، مەمەتمۇ خوتۇنىغا يۈگۈرۈپ قالغانىدى.

10. قىز خوتۇننىڭ خۇلۇقى

مۇنىسە سايىتۇگەندە — گۈلئىمىنخاننىڭ دادىسىنىڭ ئۆيىدە قىش چىققۇچە يېتىپ قالدى. ئىچ - ئىچىگە ئۆتۈپ كەتكەن تاياق ئازابى بىلەن ئاجىز بەدىنىنى چىرمىۋالغان قارا كېزىك ئۇنى ئاشۇ شور، قۇم ئاراچلىرىدىكى بىچارە پاتمىچۇقلار بىلەن مۇڭدىشىشتىن، كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرۈشتىن مەھرۇم قىلغانىدى. بىچارە قىز يۇرتىنى، يۇرتىنىڭ كۈزلۈك مەئىشەتلىرى — ئۈزۈم، ئالما، ئامۇت، قوغۇن - تاۋۇزلىرىنى، چىلان، بادام،

ياڭاقلىرىنى ناھايىتى سېغىنغانىدى. يەنە ئىلگىرى بىللە ئوينىغان گۈلزۆھرەم، ئايزىمخان، ئامانىسا، نۇرمەمەت، ماخمۇت قارىيلار كۆز ئالدىدىن كەتمەيتتى. ئۇنىڭ ئاداشلىرى كۈزدىن مەكتەپكە خەتلەنگەن، چىرايلىق رەسىملىك ئېلىپبەنى قولىغا ئېلىپ «ئا ب س» دەپ ئوقۇشنى، خەت يېزىشنى باشلىۋەتكەنىدى.

قىز دادىسىدىن ئاغرىنماتتى. ئۇنىڭ دادىسىدىن باشقا ھېچكىمى يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئانىسى بار چاغلاردا موللىقۇناخۇننىڭ ئوغۇللۇق بولغۇسى بار ئىدى. ئەگەر ئوغلى بولغان بولسا گۈلدەك ھۇنىرىنى ئۆگىتىپ، يىراق ـ يېقىنغا تارالغان «مۇللىقۇربان ئاماتمان» دېگەن ئاتىقىنى ئۆچۈرمەسلىكنى ئويلايتتى. ئەپسۇس، مۇنسەنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا ئوغۇل تۇغۇپ بېرەلمىدى، قىزنىڭ ئاچلىرىمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن چاچراپ كېتىپ، ئۇ دۇنياغا كەتتى. كېيىن مۇنسە تۇغۇلدى. ئۇ ئەقلىنى بىلگىنىدە دادىسىنىڭ جۇدۇن، زېھنى ئىتتىكلىكى ئەۋجگە چىققانىدى. ئانىسى تۇيۇقسىز ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ھەرقىسما گەپلەر چىقتى. ئەمما، قىزنىڭ ئانىسى كۆز يۇمۇپ ئۇزاق ئۆتمەي بۇ دۇنيادىكى مېھماندارچىلىقىدىن يانغان چوڭ ئانىسى: « قىزىمنىڭ بۇرۇندىن يۇرەك كېسىلى بار ئىدى» دەپ ئېنىق ئېيتقانىدى.

مۇنسە دادىسىنى ئويلاپ ئولتۇرغاندا، تاشقىرىدا بىردىنلا ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ كۆتۈرۈلدى. ئۇ زېھىن قويۇپ قۇلاق سېلىۋىدى، ئىنەكتەك مۆرەپ يىغلاۋاتقان گۈلئىمىنىخانغا ئاغزىنى بۇزۇپ، ۋارقىراپ ـ جارقىراپ سۆزلەۋاتقان دادىسىنىڭ ئاۋازى قۇلىقىغا كىردى.

ـــ قىزلىرى نىكاھىمغا ئۆتۈپ يەتتە ئاي بولار ـ بولمايلا قارا كۆتەكتىن بىرنى تۇغۇپ قويدى ئايىنا ! ـــ بۇ ئاچچىقى ئىچىگە پاتماي قالغان مۇللىقۇناخۇننىڭ ئاۋازى ئىدى، ـــ ئەمدى چىرايلىقچە قوللىرىغا ئالسىلا !

— هاي ـ هاي، بالام، پەسرەك گەپ قىلسىلا... كەلسىلە، قاناداق گەپ بولسا ئۆيدە چىرايلىق دېيىشىلى، — گۈلئىمىنخانىڭ پادا بېقىشقىلا يارالغاندەك ئالتە ئاي ياز جاڭگالدىن كەلمەيدىغان كەم سۆز دادىسىنىڭ سۆلھى ـ سالاسىدىن كېيىن، يېڭىلا زاكىلانغان بوۋاقنى كۆتۈرۈۋالغان گۈلئىمىنخان، قاش ـ كۆزلىرىدىن قار ـ مۇز يېغىپ تۇرغان موللىقۇناخۇن بىر ـ بىرلەپ ئىچكىرى ئۆيگە كىرىپ كەلدى. جۈدەپ تاتىرىپ كەتكەن گۈلئىمىنخان تۇغۇلغىنىچە تىترەپ تۇراتتى.

— ۋېيەي، ۋېيەي... كۆزى يورۇپ، بالا يەرگە چۈشۈپ بولغۇچە ئورنىدىن قوپۇرۇپ، كۆتىگە تېپىپ ئالدىمىزغا ئېلىپ كەپلىغۇ بۇ بالىنى؟ ! — گۈلئىمىنخانىڭ ئانىسى كايىغىنىچە كىرىپ موللىقۇناخۇنغا تىل سالدى، — ھاۋا ـ جاھان شۇنداق سوغۇق تۇرسا خۇدى... خوتۇن كىشىنىڭ تۇغۇتىنى پۇچۇق سېۋەتتىن زەدەك تۆكۈلگەندەك ئاسان چاغلاپ قالدىلمۇ يا؟

— ئىچىگە ئۇنگەننى يىغىشتۇرالماي، ماڭا سالجىدەك چاپلىشىپ، موككىدە تېگىۋالغان بىرمىخانىكەن بۇ !

— ھۇي، پېشانىلىرىنى سىلاپ بېقىپ گەپ قىلسىلا، كۆيۈ ئوغلۇم ! ئۆيگە ھۇنەر قىلغىلى كەلگەن ئادەم كۆتلىرىنى غىت قىسىپ كىگىزلىرىنى پىشۇرماي، يۈزى ئېچىلمىغان قىز بالىنىڭ يۈزىنى ئېچىپ قويۇپ، ئەدى نېمە تەتۈرلۈك قىلىلا؟ ! — ئۇ ئايالىنىڭ ئاچچىقى يامان ئىدى.

— ئۆپكىلىرىنى بېسىۋالسىلا، قېينىئانا. ئاللىبۇرۇن يۈزى ئېچىلىپ كەتكەن قىزلىرىنى ماڭا مەقسەتلىك ھۇنەرگە تۇتۇپ بەرگەن ئۆزلىرى.

— ھاي ـ ھاي ! ئادەمدەك گەپ قىلىلى، ئادەمدەك ! — گۈلئىمىنخانىڭ دادىسى چۆرگۈلۈپلا قالدى.

— تويلاپ ئېلىشىپ ـ تېگىشىپ، يەتتە ئاي بولار ـ بولماستا مېنى خەقنىڭ ھارامىلىقىغا ئىگە قىلىپ، يۈرت ئىچىدە پەقەت

يۇزۇمنى قويمىدى بۇ بىرمىخان. خەقلەر كىم دېسە، مۇللىقۇناخۇن ئۇستام دەيتتى. ئەمدى قايسى يۇزۇم بىلەن خەقنىڭ ئۆيىگە ھۇنەر قىلغىلى بارىمەن ـ ھە؟!

ـــ پاتمىڭى قانقان ئەركەك بولغاندىكىن، گەپلىرىنى جايلاپ قىلىپ يۇرمەملا مۇنداق؟

ـــ مېنى يېمىگەن مانتىنىڭ پۇلىنى تۆلەرمىكىن، دەپ ئويلاپ قالدىلىما؟ ئويلاپ باقسىلا، قېينىئانا ! گۈلئىمىنخان يا ئىت ـ مۇشۇك بولمىسا ئالتا ئايدا كۇچۇكلەپ قويىدىغان !

ـــ ئۇنداق بولسا، توققۇز ئايدا تەخەلەيدىغان ئېشەك، ئون ئىككى ئايدا بوتلاقلايدىغان تۆگە ئالسىلا بولمامدۇ؟!

ـــ مۇنداق دېسىلە، ـــ مۇللىقۇناخۇنىڭ كىگىزگە گۇل باسقاندا رەڭ چاچراپ كەتكەندەك قىزارغان يۈزىدىكى ئەلەملىك كۆزلىرى چانقىدىن چاچراپ چىقىۋەتكە بولغانىدى، ـــ «ماشىنىنى بۇزغان چانىسى، قىزنى بۇزغان ئانىسى» دەپ سىلى قىزلىرىنى پۇژلەپ ـ يەللەپ بەرسىلە، قىزلىرى تېخىمۇ ئەدەپ، ئۆيۈمنى يوتقانىڭ تېشىدا بولغان ھارام كۇچۇكلەر بىلەن ئاۋات قىلۇېتىدىغان ئوخشايدۇ... بولدى، بۇزۇق قىزلىرىنى ئەرگە بېرىۋالسىلا، تالاق قىلدىم !

ئوچىقىنىڭ ئوتى ئۆچۈپ مۇزلاپ قالغان ئۆينى گۆرىستان جىمجىتلىقى باستى. ئۇزاق ئۆتمەي بوۋاقنىڭ قىرقىراپ يىغلىشى ئۆينىڭ جىمجىتلىقىنى بۇزدى، ئەمما ھالسىز گۈلئىمىنخان بۇ ئىشلار بىلەن ئۆزىنىڭ قىلچىلىك مۇناسىۋىتى يوقتەك ھاڭدەك ئوچۇق تۇرغان ئىشىككە قاراپ ئولتۇراتتى.

ـــ قوپە، مۇنسە ! ـــ مۇللىقۇناخۇن قىزىنى ياتقان يېرىدىن كۆتۈرۈپلا ھاپاشلاپ، ئىشىك ئالدىغا ئېلىپ چىقتى. ئۇچىسىدىكى يۇڭلۇق جۇۋىسىنى سېلىپ باچكىدەك تىترەپ تۇرغان تېنىنى يۆگەپ ھارۋىدىكى كۆرپىگە ياتقۇزدى.

ـــ ئەستاغپۇرۇللا، ماڭا نېمە ئاھانەت ئەمدى؟! ـــ مۇللىقۇناخۇننىڭ ئۆزى دېمەتلىك قېينىئاتىسى نومۇس، ئىزادىن

يەرگە كىرىپ كەتمەكچى بولغاندەك ئورنىدا پىرقىرىغانچە قالدى.

قېلىن قار ئاستىدا قالغان قۇم بارخانلىرى ئاپپاق چوقچىيىپ تۇراتتى. يازدا ئۇۋۇسىدىن چىقىۋالمىغان كەپسىز پاتمىچۇقلارنىڭ شەپىسى ئەمدى يوق، سوغۇقتا ئۇلارمۇ مۇنىسەگە ئوخشاش ئېزىلىپ ياتقاندەك قىلاتتى... مۇنىسەنىڭ ھارۋىدىن چۈشۈپ يۈگۈرگۈسى، ئاپپاق قار ئۈستىدە يۇمىلانغۇسى، قار ئاستىنى كوچىلاپ تونۇش پاتمىچۇقلارغا قاراپ باققۇسى، ئۇلاردىن گەپ سورىغۇسى كەلدى. ئەمما، بىچارە قىزنىڭ ئۇزاقتىن بېرى بېقىش تاپمىغان جانسىز جىسمىدا ھارۋىدىن چۈشۈپ يول ماڭغۇدەك، يۈگۈرگۈدەك كۈچ ـ قۇۋۋىتى يوق ئىدى.

كۈنلەر ئۆتىمەكتە ئىدى. موللىقۇناخۇن ھۈنەردىن سۆزۈپ، قىشچە تالا ـ تۈزگە چىقمىدى. كۈندە كۆنۈشۈپ كىگىز ئەتكۈزىمەن، دەپ ئۆيىگە چاقىرىپ كەلگەنلەر نائۈمىد قايتىشتى. يۈڭ ئاتقۇچ، كىگىز پىشۇرىدىغان چىغلار تۈرمەكلىنىپ، ئۆينىڭ بۇلۇڭىغا يۆلەپ قويۇلغانىدى. ئۇ گۈلئىمىنىخان بىلەن دەۋا ـ دەستۈرسىزلا ئاجراشتى. خاپىلىقتىن بېشى ساقايغاندىن كېيىن مۇنىسەنى تېڭىپقا كۆرسىتىپ ئەكەلدى. تېڭىپ شۇنداق دېگەنمۇ قانداق، دادا ئىچكىرى ئۆيدىكى ئوچاقنىڭ يېنىغا ئاۋۇال قېلىن زىغىر پاخىلى يېيىتىپ، ئۈستىگە كىگىز ـ كېچەك، كۆرپە سېلىپ، قىزنى ئاۋايلاپ ياتقۇزدى. پاقلان سويۇپ، كۈندە ئىككى ۋاق چامغۇر شورپىسى قىلىپ، «جېنىم قىزىم» دەپ قىزنى تۇجۇپىلەپ باقتى. قازان بېشى، ئۇششاق ئىشلاردىن قولى بوشىغاندا، ئوچاققا ئۆرۈك كۆتكىنى تاشلاپ ئوتنى ئۇلۇغ قالاپ قويۇپ، قىزنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، قاچانلاردىدۇر ساقلاپ قويغان كونا كىتابلارنى تېپىپ ئوقۇپ چىقتى.

تۇڭلۇكتىن چۈشىدىغان كۈن نۇرى كۈندىن ـ كۈنگە تىكلەندى. موللىقۇناخۇن ئۆينىڭ ھاۋاسى ئالماشسۇن دەپ، يالتىراق قەغىزىنى سويۇۋەتكەن پەنجىرىدىن قارىقۇشقاچنىڭ

سايرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. قۇشلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئويغانغان مۇنسەنىڭ سەزگۈلىرى ئەتىيازنىڭ ھاۋاسىنى ھىدلىدى. ئۇ ئورنىدىن ئاستا مىدىرلاپ، دادىسىغا ئەگىشىپ ئىشىك ئالدىغا چىقتى. ئەمدىلا كۆكەرگەن سۇس يېشىللىق قىزنىڭ نۇرسىز كۆزلىرىگە ئارامليق بەردى. گۈپۈلدەپ تۇرغان چېچەك ھىدى ئاتا ـ بالا ئىككىيلەننىڭ ژۇجۇدىغا ھۇزۇر، جىسمىغا كۈچ بېرىۋاتقاندەك ئۇلار روھلىنىپ، يەڭگىل قەدەملەر بىلەن ئالدىغا چاملىدى ...

11. مۇھەببەتخان سەۋدىكار

كېچە ئۆتۈپ تاڭ سۈزۈلدى. كىمدۇر بىرسى بۇساق چوماقنىڭ دەرۋازىسىنى قاتتىق قاقتى. دەرۋازا خېلى ئۇزاقتا ئېچىلدى.

— كىم ـ كىمۇ؟! ئىت پوق يېمەستە... — ھويلىدىن چىققان بۇساق قاش ـ قاپىقى يېرىلغان، كاسسىدا ئوينىاپ تۇرىدىغان ئۇزۇن چاچلىرىمۇ يوق، تەمبەل، تولغان ئەپتىنىڭ ئوننىڭ بىرى قالمىغان مۇھەببەتخاننى كۆرۈپ ھەيران قالدى:

— ئوھوي ... نېمە بولۇپ كەتتى سىزگە، مۇھەببەتخان؟

— ماڭا ئىگە بولسىلا، جېنىم دادۇيجاڭ ! — مۇھەببەتخان بىرسى قوغلاپ كېلىدىغاندەك كەينىگە قارىغىنىچە ئۆزىنى دەرۋازىنىڭ ئىچىگە ئاتتى، — ھۇ ـ ھۇ ـ ھۇ...

— يىغلىماڭ، يىغلىماڭ، نېمە گېپىڭىز بولسا ئالدىرىماي دەڭا، — ئايالنىڭ يىغىسىنى ئاڭلىغان بۇساق خېلى يۇمشاپ قالدى. ئۇ ئىتى ئۆلگەندىن كېيىن ھېچكىمگە چىراي ئاچماي يۇرەتتى، — ھېلىقى گۈي بىلەن ئۇرۇشۇپ ـ تالىشىپ قالغان ئوخشىمامسىز؟

— ھۇ ـ ھۇ ـ ھۇ... — مۇھەببەتخاننىڭ گەپ قىلغۇدەك ماجالى قالمىغاندى، ھۇ تارتىپ يىغلاشتىن باشقىغا ئاغزى

كەلمەيتتى. شۇ ئەسنادا بىرسى ھويلىغا يۈگۈرۈپ كىردى. مەخەتنى كۆرۈپ، مۇھەببەتخانىڭ يىغىسى تېخىمۇ ئەدىدى.

ــ ماڭە ئۆيگە ! ــ مەخەتنىڭ پەيلى بۇزۇق، قولىدا مۇھەببەتخانىڭ يالغان چېچى چۈۋۈلۈپ تۇراتتى، ــ يۈزى قېلىن قېرى، كېچىدىن كىمنىڭ قوينىدا ياتتىڭ؟ !

ــ ئاچچىقىڭغا ھاي بەر، مەخەت ! ــ بۇساق مۇھەببەتخانغا ئېتىلغان مەخەتنىڭ ئالدىنى توستى.

ــ ئىشىڭنى قىل، بۇساق، خوتۇن مېنىڭكى !

ــ خوتۇن سېنىڭ، قولۇڭدا پەتتە بارلىقىنى بىلىمەن. ئەمما، بۇنداق جېدەل قىلساڭ، زىيان تارتىپ قالىسەن، ــ بۇساقنىڭ بىردىنلا ئاچچىقى كېلىپ، قولىغا تاماكا چىقتى.

ــ دېدىمغۇ، سەن ئەر ـ خوتۇنىڭ ئىشىغا ئارىلاشما دەپ ! بۇ ئادەم ئەسكىسى قېرىنى ئۆيگە ئاپىرىپ بىر كېچە تالادا ياتقانىڭ ھېسابىنى ئالمەن !

مۇھەببەتخان بوغۇلۇپ يىغلىغىنىچە بۇساقنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ ئۇنىڭدىن پاناھلىق تىلىدى. شۇنچە يىلدىن بېرى بەگلىكتە ئۆزىگە بۇنچىلىك ئوساللىق قىلغان ئادەمنى كۆرۈپ باقمىغان بۇساق مەخەتنىڭ ئالدىنى توستى. مەخەت بىردىنلا پەيلىنى بۇزدى:

ــ جېنىڭغا تويغان ئوخشىمامسەن، دەللال دادۇيجاڭ؟! ــ چىرايىنىڭ قېنى قاچقان مەخەت شارت قىلىپ سۆڭگىچىدىكى غىلاپتىن پىچاقنى سۇغاردى، ئەسەبىيلىك بىلەن بۇساقنىڭ مەيدىسىگە چەنلەپ ئالدىغا چامدىدى. بۇساق كەينىگە داجىدى، ئارىلىق قەدەممۇقەدەم يېقىنلىماقتا ئىدى. غوۋغانى ئاڭلاپ ھويلىغا چىققان بۇساقنىڭ خوتۇن ـ بالىلىرى كۆز ئالدىدىكى دەھشەتنى كۆرۈپ چىرقىرىشىپ يىغلاشقا باشلىدى. ئەزەلدىن زەردىسى يامان، ئۇرۇش ـ جېدەل دېسە ئانچە قورقۇپ قالمايدىغان بۇساق ئۆزىگە تەڭلەنگەن پىچاقنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن ئالدىغا

چامدىدى:

ـــ ئۇنداق ئوساللىق قىلما جۇمۇ، مەخەت ! سەن بىلەن بىزنىڭ بىر ـ بىرىمىزگە تەڭ كۆتۈرۈشكۈدەك ئۆچ ـ ئاداۋىتىمىز بولمىغاندىكىن، پىچاقنى تاشلىۋېتىپ ئاندىن گەپلىشنى قىل.

ـــ بۇگۈن يا سەن ئۆلىسەن، يا ئاۋۇ قېرى ئۆلىدۇ ! ـــ مەخەتنىڭ كۆزىگە قان تولغانىدى، بىر قەدەم ـ بىر قەدەمدىن بۇساقنىڭ ئالدىغا يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى.

ـــ نېمە دەيدۇ ماۋۇ پالاندى ! ـــ ئاچچىقتا ئۆزىنى تۇتالماي قالغان بۇساق ئالدىغا ئېتىلىپ مەخەتنىڭ قولىدىكى پىچاققا قول سوزدى. لېكىن، مەخەت ئويلىمىغان چەبدەسلىك بىلەن قولىدىكى پىچاقنى بۇساقنىڭ كۆكرىكىگە ئۇرۇۋەتتى...

يەر ـ جاھان پىرقىرىغاندەك بولدى. بۇساق ئاچچىق ئىڭراپ، قان ئوقچۇپ چىقىقان سول كۆكرىكىنى تۇتقىنىچە كەينىگە داجىدى. ھالبۇكى، ئەسەبىيلەشكەن نامەرد كەلگۈندى بىچارە مۇھەببەتخان ئۇچۇن كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىقان بۇساقنىڭ قورساق، بېقىنلىرىغا ئارقا ـ ئارقىدىن پىچاق ئۇرۇۋەتتى.

ـــ ئاللاھۇئەكبەر ! ـــ كىمدۇر بىرسى تۇيۇقسىز ھۆركىرەپ مەخەتنىڭ كەينىدىن ئېتىلدى، قولىدىكى قۇرۇق چوقاتماق بىلەن پىچاق تۇتقان قولىنىڭ بېغىشىغا غەزەپ بىلەن ئۇردى. پىچاق ئۇچۇپ كەتتى. ۋايجانلاپ كەتكەن مەخەت كەينىگە قايرىلىپ قۇناخۇنىنى كۆردى. شۇ ئەسنادا مەخەتنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چىقىپ كەتتى. قاياقتىندۇر پەيدا بولغان تاشاخۇننىڭ كەتمەنده قاتقان بازغاندەك مۇشتى ئارقا ـ ئارقىدىن نامەردنىڭ يۇز ـ كۆزىگە تەگكەنىدى.

غوۋغانى ئاڭلاپ بۇ يەرگە يىغىلغان كىشىلەر كۆزىنى ئاچالماي قالغان مەخەتنى ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە ئۇرۇپ ـ

دۇمبالاپ ياتقۇزۇپ، پېتىقلاپ قوپالماس قىلىۋەتتى. كىملەردۇر ئارغامچا ئەكېلىپ پۇت ـ قوللىرىنى باغلىۋەتتى، كىملەردۇر يېزىلىق ساقچىخانىغا قاراپ چاپتى. يەنە كىملەردۇر نەچچە مىنۇتتىلا قانسىراپ كەتكەن بىچارە بۇساقنى ئۈچ چاقلىق موتوسىكلىتقا ياتقۇزۇپ، يېزىلىق دوختۇرخانىغا چاپتى.

سۇلايمىناخۇن، ئىسلىماخۇن، زۇمرىخان، تۇرامەتلەرنىڭ پاجىئەسىدىن كېيىن كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە يۇز بەرگەن بۇ تىراگېدىيە كىشىلەرنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇردى. بۇگۇن ھېچكىم داڭ ئۇرمىسىمۇ ئۆزلۈكىدىن كەنت مۇدىرىنىڭ ئىشكى ئالدىغا يىغىلغان كىشىلەر بىر چەتتە تۇگۈلۈپ ئولتۇرغان مۇھەببەتخانىغا نەپرەتلىنىپ، بىر ياقا يۇرتلۇقنىڭ قولىدا جان ئۈزۈپ، دوختۇرخانىدىن جەسىتى قايتۇرۇپ كېلىنگەن بۇساق ئاخۇنىنىڭ تەقدىرىگە ئېچىندى.

شۇ تاپتا بەگلىكتىكى ئەل ـ جامائەتنىڭ كۆز ئالدىدا بۇساقاخۇنىنىڭ ياخشى تەرەپلىرى زاھىر بولۇۋاتقاندەك ئىدى...

12. ئۆز خوتۇن

ـــ نەدىن كەلدىڭلا، ئاشقاخۇن؟

ـــ سوتتىن.

ـــ ئوغرىلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ قالمىغان بولغىيدىڭلا؟

ـــ تولا چىشىمنى قېيىشتۇرماڭلا ! ياشلىقىمدا تۇل چوكانلارنى ماراپ نەچچە قېتىم خەقنىڭ تېمىدىن چۈشكەنۇ، لېكىن كۆرۈك توخۇ چاغلىق مېلىغا كۆز ـ قىرىمنى سالغان بەندە ئەمەس مەن.

ـــ شۇڭا، ئابدۇلئاشىق دەيمىز ـ دە، سىلىنى... ئۇنداقتا، نېمە قىلدىڭلا ئوغرىنى سوراق قىلدىغان يەردە؟

رەھمەتلىك بۇساقاخۇننى يەرلىكىدە قويۇپ، تۇپراق بېشىدىن

يانغان جامائەت، بولۇپمۇ گەپ ئانىسى ياشلار ئۆتەڭدىلا ئابدۇلئاشقنى ئارىغا ئېلىۋالدى.

— شۇ خوتۇن دەردى بولمامدۇ...

— يەنە نېمە خوتۇن دەردى ئۇ؟

— ئەجەب كوچىلاپ سوراپ كەتتىڭلاۋا، باللا، — ئابدۇلئاشق ئۇستىرا تەگمىلى ئۇزاق بولغان ئۇچلۇق ئېڭىكىنى قاشلىدى.

— ئانچە ـ مۇنچە ئۇششاق گەپ ئاڭلايمىز، لېكىن سىلىمۇ بوش ئەمەس ـ دە !

— ئۆزۈمنى خېلى نوچى چاغلايتتىم. ئەمما، ئاشۇ گۈلپاتى بۇرنۇمدىن بۇلاق، كۆتۈمدىن يۇمىلاق چىقاردىغۇتاك !

— ئادەم قورقاتماڭلا ئانداق، ئالدىراپ ـ سالدىراپ ۋاك دەيدىغان ئابدۇلئاشق ئەمەس سىلى.

— ھەي... — ئابدۇلئاشق بېشىنى چايقىدى. مۇشۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ ئىچى خاپىلىققا توشۇپ كەتكەنىدى. لېكىن، ئۇ ئىشلارنى ئاغزىدىن چىقارغىلى نومۇس قىلاتتى، دىمىقىدا بىرنېمىلەرنى دەپ غىڭشىيتتى، — يەيدۇ، ئۇخلايدۇ. يەيدۇ، ئۇخلايدۇ. مانا ئەمدى ھەممىسى تۈگىدى.

ئابدۇلئاشقنىڭ تىلغا ئېلىشتىن ئۇيالغان ئىشى ئاللىقاچان قۇلاقتىن ـ قۇلاققا ئاڭلىنىپ، بەگلىككە پۇر كەتكەنىدى. ھەپتە ئىلگىرى يەيدىغان ناننى خۇرجۇنغا سېلىپ، ياتىدىغان يوتقان ـ كۆرپىسىنى گەجگىسىگە تېڭىپ، جاڭگالغا بوز يەر ئېچىش ئەمگىكىگە كەتكەن بۇ ئىشقۇاز ئۆيىدىن، چارۋا ماللىرىدىن پەقەت خاتىرجەم بولالمىدى. شۇڭا، ئۇچ كۈن بولار ـ بولمايلا يۈك ـ تاقىسىنى تاشلاپ ئەمگەكتىن قېچىپ، قاراڭغۇ چۈشكەندە ئىشكى ئالدىدا پەيدا بولدى.

ئۆيدە نەغمە ـ ناۋا قىزىپ كەتكەنىدى:

ئاغزىڭغا ناۋات سېلىپ،

لەۋلىرىڭگە سۆيدۈممەن.
خۇدايا توۋا...

ئابدۇلئاشىق خوتۇنىنىڭ ناخشا ئوقۇۋاتقان ئاۋازىنى ئاڭلاپ تۇرۇپلا قالدى. قانداق قىلىشنى بىلەلمەي بىردەم ئارىسالدى بولدى. بىراق، ئاچچىققا چىداپ تۇرالماي پۈتۈنىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ بېرىپ، تامدىن ئارتىلىپ چۈشۈپ، مېھمانلىق ئۆيىنىڭ دېرىزىسىدىن ئۆيئىچىگە سەپسالدى. قىزىۋالغان خوتۇنى رەھىمەتلىك بۇساق چوماقىنىڭ پوكىنىغا سىغدىلىپ ئولتۇرۇپ دۇتار بىلەن ناخشىغا چۈشكەنىدى... خۇدايا توۋا، خوتۇنۇمغا چاپلىشىپ ئولتۇرغىنى بۇساقمۇ ياكى بۇساق سۈرەتلىك جىنمۇ، دەپ ياقىسىنى تۇتتى ئابدۇلئاشىق. چۈنكى، ئۇ ھاشارچىلارنىڭ ئارىسىدىن غىپپىدە چىقىپ تىكىۋەتكەنىدە، بۇساق شۇ يەردە دېھقانلارنى باشقۇرۇپ قالغانىدى. قارىغاندا، ئۇ موتوسىكلىت بىلەن ئۇچۇپ كەلگەن ئوخشايدۇ...

— قويۇڭ، ئادەم ئەسكىلىرى! — ئابدۇلئاشىق ئېتىلىپ كېلىپ، ئاللىقاچان كۆزلىرىنى قىزارتىۋالغان بۇساقنىڭ باش - كۆزلىرىنى ئۇرۇپ - پەشۋالاپ، گۈلپاتى ئىككىسىنى سۆر - توقاي قىلىۋەتتى ھەم تەكىنىگە پۈتلىشىپ يىقىلغان بۇساقنى پوملاقلاپ كانىيىنى بوغقىلى تۇردى. شۇ ئەسنادا توساتتىن ئۇنىڭ پاتىڭغا بىرنەرسە قاتتىق تەگدى. گۈلپاتى بۇساقنا بولۇشۇپ، دۇتارنىڭ يوغان قورسىقى بىلەن ئۇنى قاتتىق ئۇرۇۋەتكەنىدى. دەلدۇگۇنۇپ تامغا ئۇسۇپ توختىغان ئابدۇلئاشىق ئەمدى خوتۇنىغا ئېتىلدى، ئەمما ئۆزىنى ئوڭشاپ ئۈلگۈرگەن سېمىز، تەمبەل بۇساق ئابدۇلئاشىققا تاشلىنىپ، ئۇنى ئۇرۇپ - پېتىقلىۋېتىپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى...

شۇ كېچىسى بىشەملىك بىلەن ئۆينى بېشىغا كىيگەن گۈلپاتى يانفون بىلەن ئادەم چاقىردى. بىر چاغدا دەرۋازا ئالدىدا

ماشىنا توختاپ، تەلەتى بۇزۇق ئۇچ كىشى پەيدا بولدى. ئاغزى بېسىلماي ئابدۇلئاشىقنى تىللاپ تۇرغان گۈلپاتى ئۇلار بىلەن بىر بولۇپ، هايىت ـ هۇيت دېگۈچە هويلا ـ ئارانىنى قۇرۇقداپ كۆزدىن غايىب بولدى. ئايىغى چۈشۈلۈپ ماشىنىغا بېسىلىۋاتقان قوي، كىگىز ـ كېچەك، زىلچا، تېلېۋىزور، سىنىقويغۇ، تاۋار يوتقان ـ كۆرپىلەرگە قاراپ غىڭ قىلالماي تۇرغان ئاشقاخۇنۇڭ كۆز ئالدىدا ئىختىيارسىز هەلىمىخانىڭ سىيماسى پەيدا بولدى. بۇ شۇ خوتۇنۇڭ بالام، ئۆيۈم دەپ يېمەي يىغقان، كىيمەي تۇتقان ئۆيى ئىدى. بىچارە هەلىمىخان ئاجراشقان كۈنى هۇ تارتىپ يىغلاپ، ئۆزىڭ قىشلىق كىيىم ـ كېچەكلىرىنىمۇ ئالماي كەتكەنىدى...

ـــ ئۇ خوتۇنۇڭ ئىز ـ دېرىكى بارمۇ؟ ـــ ئۆتەڭدە قاراپ تۇرغانلارنىڭ ئابدۇلئاشىققا ئىچى ئاغرىپ قالدى.

ـــ ئىز ـ دېرىكى يوق، بىز توي يۆتكىگەن هېلىقى ئۆيگىچە باردىم. مەهەللىسىدىكىلەر: «بىز ئۇ ئىشنى ئۇقمايمىز» دەيدۇ. ئاڭلىسام ئۇ ئۆي گۈلپاتىنىڭ ئىجارە ئېلىپ ئولتۇرغان ئۆيى ئىكەن!

ـــ نېمە؟ ـــ تۇرغانلار ئاغزىنى تۇتۇپ قىلىشتى.

ـــ ئۇ ئوغرى خوتۇن ئۇلاغ ـ ئۇلمەك، مەللە ـ كېرىكمىنىڭ هەممىسىنى ئېلىشچە سېتىپ غايىب بوپتۇ! مانا هەپتىدىن ئاشتى، ئاقتىمۇ يوق، كۆكتىمۇ يوق.

ـــ سىلى بۇگۈن سوتقا شۇ ئىشنى دېگىلى بارغانمۇ؟

ـــ دېگەنىنىڭ نېمە پايدىسى، توي خېتىنى بىكار قىلىپ، ئاجراشتۇرۇپ قويامدىكىن دەپ بارغان.

ـــ نېمە دېدى؟

ـــ توختاپ تۇرۇڭلا، بۇنىڭ رەسمىيىتى ئۇنداق ئاسان ئەمەس، دەيدۇ.

ـــ بەكرەك ئىز ـ دېرىكىنى قىلايلى ئۇ پاسىقنىڭ! بولسا

كىملىكى ئارقىلىق ئىزدەيلى، نەلىك ئىكەن؟
ئابدۇلئاشىقنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى:
— كىملىكىنى كۆرسەتمىگەن شۇ.
— ئەمىسە قانداق پەتتە ئالغان؟
— ئۆزۈم يول مېڭىپ، كاتىپنىڭ گېپىنى ياغلاپ ئاپتىكەنمەن شۇ.
— ئەمىسە ھەممە ئىش تۈگەپتۇ، ئۇ جاھان بۇزۇقىدىن قۇتۇلغانغا خۇش بولساڭلا بولغۇدەك.
ئابدۇلئاشىق ئۇندىمىدى. ئۇ نومۇس قىلغانىدى.
«گۇل بىلەن ئاشىق»نىڭ ھېكايىسىنى پۈتۈن يۇرت ئەھلى بىلىپ كەتتى. گۇلپاتى ئابدۇلئاشىقنىڭ ئۆيىگە قانداق تۇيۇقسىز پەيدا بولغان بولسا، شۇنداق ئىز ـ دېرەكسىز يوقالدى. نوچى خوتۇننىڭ ئاشۇنداق «پەيزىنى سۈرگەن» ئابدۇلئاشىق ئەمدىلىكتە كەچ كۈز كېلىپ يالىڭاچلىنىپ قالغان يالغۇز تېرەكتەك ھالغا چۈشۈپ قالغانىدى. ئۇ تۇرۇپ خوتۇنى ھەلىمخاننى، ئۇۋىسىدىن تېزىپ كەتكەن قۇشقاچ بالىلىرىدەك ئۆيىدىن تېزىپ كەتكەن بالىلىرىنى خىيال قىلاتتى. يەنە بەزىدە زەيتۇنەمدەك ئېرىدىن تۇل قالغان جۇۋانلارنىڭ كەينىدىن ھاڭۋېقىپ قاراپمۇ قالاتتى، لېكىن ئۇنىڭ ھېكايىسىنى بىلىپ كەتكەن چوكانلار ئۇنىڭغا قارىماس بولۇپ قالغان. ئۇنىڭسىزمۇ ئاشقاخۇن قول ـ ئىلكىدە باردىن ئايرىلغان، ئىسسىق جېنىنى قالغانىدى. ساقال ـ بۇرۇتۇڭغا ئاق ئارىلاپ ئەر ئوتتۇرىسى بولۇپ قالغاندا خوتۇنسىز ياشاش نېمىدېگەن تەس ـ ھە ! ئاخشىمى سوغۇق ئۆيدىكى يىغىلمىغان يوتقانغا كىرىپ تىزىڭنى قۇچاقلاپ يېتىپ، كۈندۈزى ئۇچرىتالمىغان جۇۋانلارنى خىيال قىلىساڭ، شۇنداق يېتىپ چۈشۈڭ بۇزۇلۇپ ئويغانساڭ، ئەتىگىنى ئۆزۈڭنىڭ تەرتىسىگە ئۆزۈڭ سۇ ئىستىمەن دەپ، ئوچاق ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئوت پۈۋلىسەڭ، ئوتۇڭ كۆيگىلى ئۇنمىسا... نامازدىن كېيىن ناشتا قىلغىلى نان يوق،

يەڭلىرىڭنى تۇرۇپ قازانغا ئۇماچ چالساڭ، ئەتكەن ئۇمىچاڭ ئاداپىتەك قويۇق، گاھىدا تۇزسىز، گاھىدا تۇزلۇق بولۇپ ئىچكۈڭ كەلمىسە... خوتۇن بولمىغاندىكىن، ئۆيدە ئولتۇرغۇڭ كەلمەي ئۆتەڭگە چىقىپ، خەقنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرساڭ... ھەي... ئەزەلدىن: «خوتۇن خەقلەرنى ئۆزۈمنىڭ ماڭ دېگەن يېرىمدە ماڭدۇرۇپ، تۇر دېگەن يېرىمدە تۇرغۇزمەن» دەپ مەيدىسىگە مۇشتلايدىغان بۇ نوچى نەچچە ئايدىن بېرى ھەقىقەتەن تەس كۈنگە قالدى. ھويلىسىدىكى يوغان ياڭاقتەك تۇرقىدىن ئەسەر يوق، قەددى پۈكۈلگەن. ئولتۇرۇشقان كۆزلىرى، مەڭز سۆڭىكى پۈلتىيىپ چىققان كۆرۈمسىز يۈزى كىشىگە كېسەلمەندەك تۇيغۇ بېرەتتى.

— ئاشقاخۇن، ئەمدى ئۆيلەپ قويامدۇق؟ — جامائەت بىلەن رەھمەتلىك بۇساقاخۇننىڭ قىرىق نەزىرىسىدە ئولتۇرغان ئابدۇلئاشىق يۈرت چوڭلىرىدىن سامۇق موللام، تالىپ ھاجىم قاتارلىقلارنىڭ تەكلىپىنى ئاڭلاپ دۇدۇقلاپ قالدى:

— بولسىغۇ، شۇنداق قىلساق بولاتتى، — ئۇ پولۇ يۇقى قولىنى دوپپىسىنىڭ ئىچىگە تىقىپ چاڭگا بولۇپ كەتكەن بېشىنى قاشلىدى، — ئەمما ئۇ يەر - بۇ يەرگە كۆڭۈل يۇگۇرتۇپ، گەپ تېشىپ باقسام، بىرەرسى ماڭا كۆز قىرىنى سالمىغاندەك ئەمەس.

— نېمىشقا؟

— بۇگۈنكى كۈننىڭ تۈل خوتۇنلىرى، — دېدى ئابدۇلئاشىق بېشىنى قاشلىغان تىرنىقى بىلەن چىشىنى كوچىلىغاچ، — بىر بولسا بالىسى يوق ياشراق ئەرگە تېگمەكەن، يەنە بىر بولسا ئاغزىدا چىشى قالمىغان قېرىسىغا تېگمەكەن. ماڭا ئوخشاش ئەر ئوتتۇرىسى بولغان، ئالدى - كەينىنى چاڭگاللاپ قالغان ئادەمنى ياراتمايدىكەن.

— نېمىشقا سىلىدەكلەرنى ياراتماي، قېرىسىغا تېگمدۇ؟

ـــ ئا... ئۆلۈپ قالسا، ۋەجى قالامدىكىن دەپ.

جامائەت كۈلۈشۈپ كەتتى. دوختۇرخانىدا ئۇزاق داۋالىنىپ ساقايغان سۈلايمىناخۇن، نەچچە ئاي تۇرمىدە يېتىپ چىققان ئىسلىماخۇنلارمۇ ئەل ـ يۇرتقا كەم دىدار بولۇپ قالغان مۇبارەك جامالى بىلەن جامائەتنىڭ كۈلكىسىگە قېتىلدى. لېكىن، ئابدۇلئاشىقنىڭ دىلى سۇنۇق، چېھرى تۇتۇق ئىدى. ئۇ سورۇقچىلىق تارتىشتىن ئىلگىرى خېلى هاللىق كىشىلەر قاتارىدا سانىلاتتى. مانا ئەمدى هېچنېمىسى يوق، تۆۋەن كاپالەت پۇلى ئېلىپ كۇنىنى كۇن ئېتىدىغان كىشىلەر قاتارىغا چۈشۈپ قالغان، مەهەللە ـ چاقاردىكى هەمتەڭلىرىنىڭ يۇزىگە قارىيالماس بولۇپ قالغانىدى. بۇنى ئويلىسا ئۆزىمۇ نومۇس قىلاتتى.

ـــ هېلىقى خوتۇن بىلەن بولغان ئىش تۇگىگەندۇ؟ ـــ يەنە سورىدى سامۇق موللام.

ـــ گۇلپاتى بىلەنما... هەئە، تۇگىدى. سوت سىرتتىن هۆكۈم چىقىرىپ، ئاجراشتۇرۇپ قويدى.

ـــ ئۇنداق ئەمەستۇ، هازىرمۇ پات ـ پات كېچىلىرى پەيدا بولۇپ، دۇتار چېلىپ هويلاڭلىنى ئاۋات قىلىپ بېرىپ ئاندىن غايىب بولارىمىش دەيدىغۇ؟ ـــ دېدى مولىلىقۇناخۇن كۆزىنى قىسىپ.

ـــ ئادەمنى قورقۇتمىسلا هەي، ـــ ئابدۇلئاشىق ئىككى يانغا قاراپ قويدى.

ـــ خوتۇن خەقتىن قورقمايسىلە سىلى؟

ـــ ئادەمنى خىجىل قىلمىسلا ئەمدى.

ـــ ئەمدى يەڭگىلىۋاشتىن خوتۇن ئالغىلا باردۇ؟

ـــ هە، بولسا بى...

ـــ قىز ئالامسىلەر، جۇۋانمۇ؟

ـــ رىزىق ـ نىكاهىم كىمگە چۈشكەن بولسا... ـــ ئابدۇلئاشىق پولۇ يۇقى قولى بىلەن بۇرۇتىنى مايلىدى.

ـــ بالىلىرىڭلارنىڭ ئانىسى ھەلىمىخانغا رىزقىڭلار چۈشكەن بولسىچۇ؟

ـــ شۇنداق بولسا مەڭ مەرتىۋە ياخشى ئىدى، لېكىن قىزلىرىم ياراشتۇرۇپ قويايلى، دەپ ئىككى مەرتەم بېرىپتىكەن، ئانىسى ئىللا ـ بىللا ئۇنىماپتۇ. ئاڭلىشىمچە، ئۇ خوتۇنمۇ تۇيۇ تەييارلىقىغا چۈشكەن چېغىدا، ـــ ئابدۇلئاشىقنىڭ ئاۋازى پەسلەپ كەتتى، ـــ ئۇنىڭسىزمۇ ھەلىمىخان مەندىن جىق ئازار يېگەن، كۆڭلى سۇۋۇغان...

ـــ شۇنداق قىلىپ، خوتۇنۇڭلا باشقا ئەرگە تەگسە مەيلىمۇ؟ ـــ سامۇق موللام ئابدۇلئاشىقنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ باقماقچى بولغاندەك ئۇنىڭ نۇرسىز كۆزلىرىگە قارىدى. ئابدۇلئاشىق ئۇندىمىدى. قىرقىمىغان بۇرتى توسۇۋالغان لېۋىنى چىشلەپ جىممىدە ئولتۇردى. ھەلىمىخان باشقا ئەرگە تېگىپ كەتسە، ئەمدى...

شۇ پاراڭ بولۇپ ئۇچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىنكى ئاخشىمى ئابدۇلئاشىقنىڭ ئۆيىدە قازان ئېسىلىپ، «نامازشام تويى» بولدى. مەھەللىدىكلەر، يۇرت چوڭلىرى ئىككى ئارىدا قاتراپ يۇرۇپ ھەلىمىخاننى تۇيۇ تەييارلىقىدىن ياندۇرۇپ، تۇتقان ئۆيىگە يۆتكەپ كېلىشكەندى. نىكاھتىن ئىلگىرى سامۇق موللام يەنە ئۇزاق ۋەز ـ نەسىھەت ئېيتتى. ئابدۇلئاشىقا پات ـ پات نىكاھ يېڭىلاشنى ھار ئېلىپ باقمىغان بۇ ئۆلىما: «خوتۇننىڭ خارلىغان ئەر ھامان خوتۇن تەڭلىكى تارتىدۇ» دېگەن گەپلەرنى ئۇرغۇلۇق ئېيتتى.

ئابدۇلئاشىق مەھەللە چوڭلىرى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ ئالدىدا ھەلىمىخاننى يەنە بىر قېتىم «ئالدىم» دېگەندە، ئاۋازى تىترەپ كەتتى. ئۇنىڭ بوغۇزىغا يىغا قاپسىلىپ قالغاندى.

شۇنىڭدىن كېيىن يۇرت ئىچى تىنچىپ قالدى. قۇربان ھېيىت كۈنى سامۇق موللام نامازدىن ئىلگىرى يۇرت جامائىتى تولۇق

يىغىلغۇچە مۇسۇلمانچىلىق ئەھكاملىرى ھەققىدە جامائەتكە ئۇزۇندىن - ئۇزۇن ۋەز - نەسىھەت ئېيتىپ، ئاتا - ئانىنى ھۆرمەتلەش، ئىناق قوشنىدارچىلىق، ئاداۋەت تۇتماسلىق، يېتىم ئوغۇل، تۇل خوتۇنلارنى يوقلاش، يوقسۇللارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش، كەيپ - ساپاغا بېرىلمەسلىك، زىناخورلۇق قىلماسلىق، ھالال ياشاش، گۇناھى كەبىردىن خالىي بولۇش توغرىسىدا جىق سۆزلىدى. مەسچىتتە ئارقىمۇئارقا ئولتۇرغان سۇلايمىناخۇن بىلەن ئىسلىماخۇن «بۇ دۇنيادا ئاداۋەت تۇتقان كىشى ئۇ دۇنيادا جەننەت يۈزى كۆرمەيدۇ، ئاداۋەتلىشىپ قالغان ئىككى كىشىنىڭ ئاۋۋال سالام بېرىشىدۇر» دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلاپ، ئۆزلىرىنى گۇناھكارەك ھېس قىلىشتى. ھېيت نامىزىدىن يېنىپلا ئالدىراپ - تېنەپ بىر - بىرىگە سالام بېرىشىپ، ھېيتنى مۇبارەكلەشتى... بىر كۈنى سامۇق مولام جامائەتنى باشلاپ كېلىپ، سۇلايمناخۇن بىلەن ئىسلىماخۇننىڭ تولۇق رازىلىقى بويىچە نۇرئەلى بىلەن زورىگۇلنى قايتا نىكاھلاپ، بىر ئۆيگە ئەكىرىپ قويدى.

يىل ئۆرۈلۈپ بەگلىككە يەنە بىر باھار كەلدى. «كاككۇك، كاككۇك!» دەپ سايرىغان ئاۋاز زەينەپنى كىشىلەرنىڭ ئېسىگە سالدى. «كىمنى ئويلىسا شۇ كەپتۇ» دېگەندەك ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا تۇيۇقسىز زەينەپ پەيدا بولدى. يۈرتتىكىلەرنى ھەيران قالدۇرغىنى شۇ ئىدىكى، زەينەپ ئەمدى يېگانە ئەمەس، بىر ئەر بىلەن بىر قىز، بىر ئوغۇل بوۋاقىنى كۆتۈرۈۋالغانىدى. ئۇ قوشكېزەك تۇغقان، بالىلىرىنىڭ دادىسى كىشىلەر گۇمان قىلغاندەك بۇساق بولماستىن، بەلكى ئۆستەڭ بويىدا زەينەپنى باغرىغا باسقان ھېلىقى كىشى ئىدى.

كىشىلەر زەينەپنىڭ گۇلدەك ئېچىلغان چېھرى، يېشىل ھېلىلە ياغلىقىدىن چىقىپ تۇرغان ئىككى تال بىلەكتەك ئۆرۈمە چېچى، تولغان ئۇستىخىنىغا قاراپ:

ـــ زەينەپكە قاراڭلار، ئۇ تەمبەل جۇڭان بوپتۇ ! ـــ دېيىشتى.
زەينەپ ئېرى بىلەن كونا ھويلىدا ياغ پۈرتىپ، ئانىسىنىڭ تۆپراق بېشىنى يوقلىدى. كېيىن يەنە ئۇن ـ تىنسىز غايىب بولدى. ئۇ قانداق تۆيۈقسىز كەلگەن بولسا، شۇنداق جىمجىتلا كەتكەنىدى.

2005 ـــ 2009 ـ يىللار، يەكەن
2010 ـ يىلى سېنتەبىردە قايتا تۈزىتىلدى

گـۈنـاھ (رومان)

ئاپتورى: ئابدۇكېرىم قادىر
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەزىز تۇردى
مەسئۇل كوررېكتورى: رەناگۈل ئابلىمىت
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
تېلېفون: 2827472 - 0991
پوچتا نومۇرى: 830001
باسقۇچى: بېيجىڭ شۇنچېڭ رەڭلىك مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتى
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى: 1230×880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 12
نەشرى: 2012 ـ يىلى 12 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
باسمىسى: 2012 ـ يىلى 12 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 3000 - 1
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 - 7 - 228 - 16065 - 5
باھاسى: 34.00 يۈەن